تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 20

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1436 / 2015

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

20. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 493

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Prof. Dr. Ömer Çelik
Prof. Dr. Mehmed Bulut
Prof. Dr. Ramazan Muslu
Prof. Dr. Zafer Erginli

Tercüme (Arapça):
Yusuf Akgün
Abdullah Öz

Tercüme (Farsça):
Dr. Halil Baltacı

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-346-3

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2015

ERKAM YAYINLARI

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

سُورَةُ الذَّارِيَاتِ

51- ZÂRİYÂT SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 60 âyettir.
İlk âyette geçen ve "rüzgarlar" anlamına gelen
"zâriyât" kelimesi, surenin adı olmuştur.

SİZE VAADEDİLEN, KESİNLİKLE DOĞRUDUR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًاۙ ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًاۙ ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًاۙ ﴿٣﴾
فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْرًاۙ ﴿٤﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌۙ ﴿٥﴾ وَاِنَّ الدّ۪ينَ لَوَاقِعٌۜ ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Toz atıp savuranlara,
2. Yükünü yüklenenlere,
3. Kolayca süzülenlere,
4. İşi ayıranlara andolsun ki,
5. Size vaadedilen, kesinlikle doğrudur.
6. Ve cezâ mutlaka vuku bulacaktır.

Savurup kaldıranlara (esip bulutları, tozları kaldıran rüzgârlara, yanardağlardan lavlar püskürten tabîat kuvvetlerine, yaratıkları savuran meleklere). Burdaki vâv kasem için olup, sonrasındaki kelimeler hazfolunmuş mevsuflarının, yerine geçen sıfatlardır.

Bunun takdiri de "toz-toprağı savuran rüzgârlara kasem olsun" şeklindedir. Rüzgârın herhangi bir şeyi toz atıp savurması, onu havalandırıp ortadan kaldırmasının ifâde edilmesinde bu fiil kullanılır.

*Tâc'ul-masâdir'*de müellif *zerv* kelimesinin anlamını "bir şeyi kökünden koparmak, savurmak, dane ile samanın ayrılması için yukarı savurmak" şeklinde vermektedir. Bundan murad, tozu-toprağı havalandıran, dâneyi samandan ayıran rüzgârlardır.

Kâşifî'nin tefsirinde **Kâ'bu'l-Ahbar**'ın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Şâyet Allah Teâlâ yeryüzüne üçgün rüzgarları göndermese, yeryüzündeki herşey kokar." Ve yine aynı tefsirde **Avvâm b. Hüşeb**'den şu söz de nakledilmiştir: "Güney rüzgarı cennetten çıkıp cehenneme uğrar ve onun üzerini cennetin bereketi ve esintisi ile kaplar. Kuzey rüzgârı ise cehennemden çıkıp cennete uğrar ve cennetin serinliği yerine cehennemin sıcak havasını taşır." Başka bir rivâyete göre de kuzey rüzgârı Adn Cennetine uğrar onun güzel kokusu ile (ordaki) sıddıkların kokularını yokeder.

Abdullah b. Şeddâd'dan bildirildiğine göre o şöyle demiştir: "Şüphesiz ki rüzgar, Allah'ın kudretindendir. Onu gördüğünüz vakit Allah'tan onun hayrını isteyin, şerrinden de O'na sığının."

Câbir b. Abdullah (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Öyle bir rüzgâr esmişti ki neredeyse binekte olanı savurup öldürecekti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): *"Bu,*

bir münafığın ölümü için gönderilmiş olan bir rüzgârdır"[1] buyurdu. Daha sonra Medine'ye geldiğimizde bir de ne görelim münafıkların reislerinden biri (gerçekten) ölmüştü."

Hz. Ali (r.a.)'dan yapılan bir rivâyette O şöyle demiştir: Arş'ın taşıyıcıları olan Kerrûbî meleklerin (Cebrâil, Azrâil, Mikâil ve İsrafil) kanatlarının altında bulunan rüzgâr, o meleklerin kanatlarının dalgalanmasıyla güneş dönencesine girer. Daha sonra güneş dönencesinin harekete geçmesiyle dağların tepelerine, oradan da kara parçasına iner. Kuzey rüzgârları müstakil olarak kuzey kutbu bölgesinden güneşin battığı bölgeye doğru eser. Kuzey kutbundaki yedili yıldız takımı; kare şeklindeki yuvarlak dört yıldız ile, onun arkasında bulunan ve (büyük ve küçük ayı) takımı denilen üç yıldızdan mürekkeptir. Batı rüzgârı direkt olarak güneşin battığı bölgeden çıkıp, Süheyl yıldızının doğduğu yere doğru eser. Güney rüzgârı müstakillen Süheyl yıldızının doğduğu yerden, güneşin doğduğu bölgeye doğru eser. Saba (doğu) rüzgârının esme istikâmeti ise, güneşin doğduğu yerden büyük ve küçük ayı yıldız takımına doğrudur. Bu rüzgârların hiçbirisi birbirlerinin esme istikâmetine aykırı hareket etmez.

İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Rüzgârlar sekiz kısımdır. Bunların dördü rahmet rüzgârıdır. Rahmet rüzgârları; aşılayıcı, yağmuru müjdeleyici, bulut oluşturucu ve bulut gönderici olanlardır. Azap rüzgârları ise; fırtına, yakıcı bora, soğuk esen şiddetli rüzgâr ve (kâfirlerin) köklerini kesen (akim) rüzgârıdır." İbn Ömer Kur'an'da mezkur olan lafizlardan bu rüzgâr türlerini çıkarmıştır.

Ebû Ümâme (r.a.)'ın rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki, ümmetimden bir topluluk yiyip içerek oyun ve eğlence içinde akşamlayacak ve daha sonra (yüzleri) maymun ve domuz sûretlerine çevrilecek. Ve yine andolsun ki, ümmetimden birkaç topluluk câriye edinmeleri, şarap içip def çalmaları ve ipek elbise giyinmeleri sebebiyle yerin dibine batırılacak veya savrulacak. Ve yine andolsun ki, rüzgar Ad kavmini savurduğu gibi benim ümmetimden hayatta olan bazı fertlerini savurup parçalayacak."*[2] Bu rivâyet *Kitâbu'l-emtâ fî ahkâmi's-simâ*'dan menkûldür.

Hadiste geçen "nesf" kelimesi, binayı temelinden sökmek, bitkileri kökünden koparmak ve bir şeyi rüzgâra savurmak mânâlarına gelir.

Bu âyette sabah rüzgârlarının, lütuf kokularına yönelip onun hasretini çekenleri izzet sahalarına ulaştıracağına, onları muhabbet sırlarına yönelterek Hakk Teâlâ'nın güzel kokularından istifâde etmeye sevkedeceğine ve bu suretle kalbi muhabbetle tutuşanların özlemlerini giderip onları rahata eriştireceğine işâret edilmektedir. Bu hususta mutsavvıflar şu beyti terennüm etmişlerdir:

Ben, rüzgârlardan; sizin tarafınıza doğru estiğinde
Melteminize götürmesi için yardım talep etmekte,
Ve eğer bir gün size ulaşacak olurlarsa selamımı iletmelerini
Ve sizin de buna icâbet etmenizi arzulamaktayım.

Mevlânâ Câmî şöyle demiştir:

Sabah rüzgârı, Necid tepelerini benim için ziyâret et ve öp,
Çünkü sevgilinin kokusu o temiz yerlerden geliyor.

Kemal Hucendî şöyle demiştir:

Sabâ rüzgârı dosttan bize bir haber getirir
Eski arkadaşları bir dost bir araya getirir
Bizim bu zayıf gözümüzü ağrı tutmuş
Sevgilinin ayağının toprağından sürme getirir.

Bazıları "zâriyat"dan muradın, doğurgan kadınlar olduğunu söylemişlerdir. Zîra o kadınlar çok çocuk verirler. Bendeniz de bu manâdaki ince nokta hakkında diyorum ki; "zâriyat"ın "hâmilât" ve "câriyât" kelimesine yakın getirilmesinden kasıt, zâriyât ile hamile kadınlara teşbihte bulunulmasının hedeflenmesidir. Ve yine burada doğurgan olan kadının kısır olana üstünlüğü de beyân edilmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Siyah renkli ama doğurgan kadın, güzel ama kısır olandan daha hayırlıdır"*[3] buyurmuştur.

İşte buradaki siyah (çirkin) kadının üstünlüğünden maksad, bir siyah taştan ibaret olan Hacer-i Esved'in diğer taşlara üstünlüğünde olduğu gibi doğurgan kadının üstünlüğünü belirtmektir. Yâni doğurganlık bir üstünlüktür, bir fazilettir. Yine tefekkür sâhibi olup pek çok eser veren (etrafına bilgi ve ışık saçan) yazara da velûd (üretken) yazar denilmektedir. Ayrıca insân-ı kâmile de velûd insan denilmektedir. Velûd kelimesi mübalağalı bir sıfat fiildir. Noksan yâni sâlih olmayan insana da câmid insan denilmektedir. Burası, yaradılışla ilgili diğer âyetlerde olduğu gibi delil olsun diye getirilmiştir.

فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ﴿٢﴾

2. Yükünü yüklenenlere,

"Vıkr" kelimesi, yük taşıyanlar anlamına gelmektedir. Bu da yağmuru taşıyan (bulutları) kapsar. "Ağır bir yük olan yağmuru taşıyan (ve yağdıran) bulutlara kasem olsun ki."

Hâlid b. Mi'dan'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Cennette bulutu oluşturan bir ağaç vardır. Onun olgunlaşmış siyah yaprakları yağmuru nakleder, beyaz yaprakları ise yağmuru nakletmez."

Ka'b şöyle demiştir: "Bulut yağmurun eleğidir. Eğer bulut olmasaydı yağmur yeryüzündeki bütün şeyleri helâk ederdi."

Hasan Basrî birgün bulutlara bakıp yanındaki arkadaşlarına: “Allah sizi rızıklandırmakta fakat siz hatâlarınız ve kötü amelleriniz sebebiyle ondan mahrum bırakılmaktasınız” demiştir.

İkrime’nin de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Allah ne zaman yeryüzüne bir yağmur damlası gönderse hemen orada bir yeşillik bitirir; denize bir damla gönderse orada da bir inci yaratır. Yağmurda yeryüzünün hayatiyeti gizlidir. Sanki yağmur yeryüzünün rûhu gibidir. Aynı şekilde ilâhî feyizde de kalp ve rûhun hayâtiyeti mevcuddur. Dolayısıyla burada rubûbiyet lütfunun bulutlarının ilâhî rahmet yağmurlarını taşıyıp sıddıkların kalpleri üzerine yağdırdıklarına işâret edilmektedir.

فَالْجَارِيَاتِ يُسْراًۙ ﴿٣﴾

3. Kolayca süzülenlere,

“Yüsran” kelimesi “denizde kolaylıkla, kolay ve rahat bir şekilde akıp giden gemilere (andolsun)” demektir.

Rivâyete göre **İbn Ömer** (r.anhüma) şöyle demiştir: “Deniz/meleklerin kontrolünde olup hiçbir zaman onların dikkatinden uzak kalmayan bir tulum/güğüm gibidir. Melekler ondan bir an gafil kalsalar, gökteki o büyük su havzaları yeryüzüne dalgalar hâlinde boşalır, yeryüzü su içinde kaybolur.”

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Hiçbir kimse savaş, hac veya umre dışında bir niyetle deniz yolculuğuna kesinlikle çıkmasın. Zira denizin altında bir ateş, o ateşin altında bir deniz ve o denizin altında da bir ateş daha vardır.*”

Kâ’b de şöyle demiştir: “Hiçbir gece yoktur ki denizler mahlûkâta yönelip de: «Ey Rabbim! Bize izin ver de günah işleyenleri boğalım!” demesinler, Allah Teâlâ da onlara sükûnet emri verip, sakinleşmiş olmasın. Süleyman b. Davud (a.s.) deniz meleklerini çağırdığı zaman denizden ona doğru bir hayvan çıktı ve güneşin doğduğu yerden öğlen vaktine kadar süratle koşup durdu. Koşarken de: “Daha henüz benim öbür yarım çıkmadı” diyordu. Bunun üzerine Hz. Süleymân denizden ve onun içerisindekilerden Allah’a sığındı.

Burada mahbubların/sevgililerin varlık gemilerine ve o gemilerin yelkenlerinin inâyet rüzgârlarının estiği tarafa dönüp yükselerek tevhîd denizinde en kolay bir tarzda yol aldıklarına işâret edilmektedir.

فَالْمُقَسِّمَاتِ اَمْراًۙ ﴿٤﴾

4. İşi ayıranlara andolsun ki,

“Emr” kelimesi “umûr” kelimesinin müfredidir. Ancak cemî/çoğul mânâ

kasdedilmiştir. "Mukassimât"tan murad meleklerdir. Ancak melekler hakkında cem-i müennes sâlim sîganın kullanılma sebebi, "topluluk" anlamı içeren her kelimenin "müennes" hükmünde olması hasebiyledir. Mânâ şöyledir: Yağmurları, rızıkları ve benzeri şeyleri taksim etmekle görevli meleklere andolsun... *Keşfü'l-esrar'*da belirtildiğine göre bu âyet, en-Nâziât 79/5'deki ***"Derken işi düzenleyenlere!"*** âyetiyle aynı mânâdadır.

Abdurrahman b. Sâbit şöyle demiştir: Yeryüzü işlerini Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve ölüm meleği Azrâil'den oluşan dört melek düzenlemektedir. Cebrâil orduları ve rüzgârları; Mîkâil yağmur ve bitkileri; ölüm meleği Azrâil ruhların kabzını düzenler. İsrafil ise diğer üç meleğe görevlerini tebliğ eder. Allah Teâlâ'nın melekleri bu durumlarla zikretmesinin sebebi, bu olayların meydana gelmesinin onlar vâsıtasıyla gerçekleşmesindendir. Nitekim Allah Teâlâ Cibril (a.s)'dan haber verirken ***"Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye (geldim)"*** (Meryem, 19/19) âyetinde görüldüğü gibi, aslında çocuğu bahşeden Allah'tır fakat Cibril onun meydana gelmesine vâsıta olmuştur. Bu yüzden Allah Teâlâ burada "hibe etme" fiilini Cebâil'e izâfe etmiştir.

Âyetlerin başındaki "fâ" harfi, kendilerine kasem olunan varlıkların aralarındaki üstünlüğü göstermek maksadıyla bu varlıkları belli bir sıraya göre tertip edip derecelendirmek için getirilmiştir. Şüphesiz kendilerine kasem edilen bu varlıklar Allah'ın kemâl-i kudretine delâlet etmektedir. Dolayısıyla bu lafızlarla kasem edilmesinin zâhiri yönü, kasemin cevabının "ba's yâni yeniden diriliş" olduğunun bildirilip onun muhakkak gerçekleşeceğinin te'kid edilmesidir. Daha aslî maksad ise kâinatta var olan bu kuvvetlerin önemini beyân ile bunların Allah Teala'nın kemâl-i kudretine delâlet etmeleridir. Buna göre üzerine yemin edilen şeylerin istidlâli ile mânâ şöyle takdir edilir: "Kim bu varlıkları ve olayları yapmaya kâdirdir? Yine ancak O, bu ilk yarattığı varlıkları tekrar diriltmeye kâdirdir. Bu, kendisine iyilikler yapılmış kimsenin iyilik yapana karşı, "Bana olan pek çok iyiliğinin hakkı için kesinlikle ben sana şükrandan ayrılamam" sözünde olduğu gibidir. Yâni iyiliklerinin büyüklüğüne delâlet eden kasem lafzı, o kimsenin dâimî olarak şükranda kalmasının delili olarak getirilmiştir.

Hal böyle olunca âyette kemâl-i kudreti en fazla gösteren varlık ve olayların sıralamada da öne alınması uygun olmaktadır. Şöyle ki: Rüzgârlar bulutların teşekkül sebebi olması hasebiyle kemâl-i kudrete daha çok delâlet ettiği varsayılarak bulutlardan önce getirilmiştir. Bulutlar mâhiyetlerinin gizli olması, menfaatlerinin fazlalığı ve onları taşıyan rüzgârların rikkati (inceliği) sebebiyle, (kolayca akıp giden) gemilerden daha çok kemâl-i kudrete sâhip bulunmalarından dolayı gemilerden önce zikredilmiştir. Bu üçü yâni rüzgar, bulut ve gemi, duyularla algılanılabilen cinsden oldukları için duyularla algılanılamayan meleklere nisbetle daha çok kemâl-i kudrete delâlet etmektedir. Zirâ meleklerden bahis, gâib olanı zikretmektir. Çoğu kez, gâibte olanın varlığıyla delâlette bulunmak yeterli olmaz ve bu muhatablar tarafından inkâr edilir.

Bu mezkur varlıklar arasındaki üstünlük hakkında **Müftî Sâ’di** şöyle demektedir: Bunların derece bakımından yukarıdan aşağıya doğru sıralanmaları, Rasûlullah (s.a.)’in *“Allah, saçlarını kazıtanlara da, kısaltanlara da merhamet etsin”*[4] hadisinde olduğu üzere kemâl-i kudret-i ilâhiyeye en açık olarak delâlet etmeleri bakımındandır. Buna göre rüzgârların en başta, sonra bulutların sonra gemilerin daha sonra da taksîmat yapan meleklerin zikredilmiş olması gâyet tabiidir. İlk üçünün meleklerden önce getirilmesinin sebebi ise, melekler hakkında konuşmanın inkârcıya karşı gâib hakkında haber vermek olacağından, onun inkârına yol açabileceği ihtimalidir. O halde, *Keşfu’l-esrâr* müellifinin de tercih ettiği gibi, gâib olan meleklerin duyularla algılanılabilenlere nisbetle daha zâhir/açık oldukları nasıl söylenebilir?

Bu mezkûr varlıklar arasındaki üstünlük derecelerinin sebebi hakkında fakir şunu söyleyebilirim: Bunların her birinin sonu öncesinden daha çok kemâl-i kudrete işâret etmektedir. Dolayısıyla bu husûsa önem vermeyip inkâr eden kişiye itibar edilmez. “Mukassimât” kelimesi, gizli sırlarla dolu olan rûhânîlerin galîz cismâniyetle kaplı insanların üzerindeki tasarruflarının miktarlarına delâlet etmektedir. İkinci sırada yer alan “câriyât” ise çeşitli sun’î, bedi’î ve hârika özelliklere sâhip çok yönlü gemilerdir. Şöyle ki bunlar, kendileri hafif olmalarına rağmen üzerlerinde ağır ve hassas yükleri taşırlar ve kuvvetli rüzgârların esmesiyle çok uzak mesâfeleri kısa bir zamanda kat’ ederler. “Hâmilât”a gelince bunlar su, hava, biraz ateş ve topraktan müteşekkildir. Ve yine bunlarda ulvî tesirlerin güzellikleri de mevcuddur. Bunlar ancak rüzgârların vâsıtasıyla görev yaparlar. Sen (bütün) bunları tefekkür et...”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âyetlerdeki tertibin hikmeti şudur: Rüzgârlar yağmur yüklü bulutların üzerinde, yağmur yüklü bulutlar gemileri taşıyan suyun (denizin) üzerinde, deniz zâhir olan yeryüzünün üstünde ve o da meleklerin kontrolü altındadır. Bu âyette Allah Teâlâ her işin gökten indirildiğini ve yeryüzünde meydana gelen her tesirin (olayın) ulvî kaynaklı olduğunu, bu sebepten kabirlerden kalkmanın da semâdan gelen bir emir olduğunu vurgulamaktadır. Öyleyse her kim yeryüzündeki bu ulvî tesirleri gösterebiliyorsa, yeryüzündeki tesirattan sayılan yeniden diriltmeye kâdir olan da yine O’dur. Allah en iyisini bilir.

Burada şöyle bir mânâya işâret vardır: Vuslat ehlini araştırıp bulmak ve bu âyette zikredilen çeşitli fiilleri yerine getirmek için gönderilen melâike-i mukarrebîne bu topluluk (rüzgarlar, bulutlar) hallerini sorarlar: (Ey Melekler!) Sizin bizden ayrılma ve bizimle buluşma sebebiniz nedir acaba? diye. Onlar da: “Ey arkadaşlar! Rabbinize yönelin de ikinizin hâlini O’ndan sorun” derler.

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾

5. Size vaadedilen, kesinlikle doğrudur.

Size vaadedilen ba’s, hesap veya mükâfât ve cezâ muhakkak gerçekleşecektir. Yâni bunlar her hal ve durumda doğrudur, sahihtir ve bunda asla hilâf yoktur.

*el-İrşâd’*da müellif şöyle der: “Vaadin doğrulukla tavsif edilmesi, hoşnud kalınan hayatı tavsif eder gibidir. Zira buradaki ism-i fâil, mefûl bihe dayandırılmıştır. Mânâ: “Yaşadığınız kulluk hayatından râzı olunursa vaad gerçekleştirilecektir” şeklindedir.

İbnu’ş-Şeyh şöyle demiştir: Âyetteki “sâdık” kelimesi “zû sıdk” anlamındadır. Çünkü burada vaadedilen şeylerin sâdık olması değil bizzat vaadin sâdık olması sözkonusudur. Âyetteki “mâ”nın mevsûle olmayıp “size olan vaadimiz/müjdemiz veya vâidimiz/tehdidimiz” anlamında masdariye olması da mümkündür. Zira söz, inkârcılara yönelik gelmektedir.

وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ﴿٦﴾

6. Ve cezâ mutlaka vuku bulacaktır.

Şüphesiz amellerin karşılığı verilecektir. Zirâ tabîat muktezâsına aykırı bedîî/eşsiz fiillere kâdir olan Allah, vaadedilen ba’si gerçekleştirmeye de elbette kâdirdir.

Bazı ulema şöyle demiştir: Allah itâatkârlara cennet, tevbekârlara muhabbet, evliyaya kurbet/yakınlık, âriflere vuslat ve taliblere bâtınî duyguları vaadetmiştir. Nitekim bir kudsî hadiste Allah: *“Kim beni talep derse, bulur”*[5] buyurmaktadır. Allah’ın vaadi kesinlikle gerçekleşecektir. Yine bir âyette de ***“Kim Allah’tan daha çok sözünde durablir?***” (et-Tevbe 9/111) buyrulmuştur. Allah fâsıkları cehennemle, kötülüklere devamda ısrarlı olanları ilâhî rahmetten uzaklıkla, gaflette olan câhilleri ayrılıkla, boş duranları da ziyanla tehdid etmiştir.

Bazı ulemâ şöyle demiştir: “Allah Teâlâ’nın yemin etmesinin hikmeti nedir? Eğer bu mü’minler için ise zâten mümin Allah Teâla’nın yemini olmadan da sırf haber vermesiyle o husûsu tasdik eder. Kâfir için de bu yemin hiçbir şey ifâde etmez. Çünkü o zâten Allah’a inanmamaktadır.” diye bir soru sorulsa buna şöyle cevap vermek mümkündür: Kur’ân-ı Kerim Arap lisanıyla inmiştir ve yemin Arap dilinin önem verdiği bir husustur. Bir mes’elenin vurgulanması îcâb ettiğinde yeminli ifâdeler kullanılır. Yine bir hususta verilecek hükmün tâyini ya şehâdet/görme veya yemin ile belirlenir. Bu sebepledir ki, Allah kâfirlerin tutunacak hiçbir delilleri olmaması için her iki türü de kitabında zikretmiştir. Meselâ şehâdete Âl-i İmran sûresi 18. âyette yer vermektedir.

Yemin ancak büyük bir şey üzerine yapılır. Allah Kur’ân-ı Kerim’in yedi yerinde bizzat kendisi üzerine yemin etmiş, diğer yerlerde de sûrenin başında olduğu gibi mahlûkatı üzerine misal vermek gerekirse incir, zeytin, saflar, güneş, gece, kuşluk vakti gibi nesne ve zamanların üzerine kasemde bulunmuştur. Şâyet sen: “Allah Teâlâ mahlûkatın üzerine yemin ettiği halde, neden insanlara kendisinden başkalarının üzerine

yemin etmeyi yasakladı” dersen bu hususta *Tercümetü’l- Fütûhât* sâhibinin şu beyânı sana bir cevap olabilir:

“İslam’dan başka bir din ile yemin etmekten ve konuşmaktan sakın! Eğer böyle olursa «İslam dininden uzağım» demiş olursun. Böyle bir durumda ihtiyaten îmanını tazele. Bir kimse Allah’tan başka bir şey üzerine yemin etmekten de yine nehyedilmiştir.”

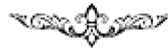
Benim kanâatime göre Yüce Allah’ın bu şekilde yemin etmesinin bazı sebepleri vardır:

1- Bu kasem edilenlerden, muzâf’ın hazfedilmiş olması mümkündür.Yâni وَالذَّارِيَاتِ ın aslı وَرَبِّ الذَّارِيَاتِ şeklinde, وَالتِّينِ nin aslı وَرَبِّ التِّينِ şeklinde, وَالشَّمْسِ nin aslı da وَرَبِّ الشَّمْسِ şeklinde olabilir.

2- Araplar bu varlıklara önem verip onların üzerine yemin ettikleri için Allah da bu varlıklara yemin etmiş olabilir. Zira Kur’ân-ı Kerim Arapların vâkıf oldukları bir tarzda inmiştir.

3- Yeminler, yemin edenin önem verdiği, büyüklük atfettiği şeyler üzerine yapılır. Yâni üzerine yemin edilen, yemin edenden daha yüce olmalıdır. Allah Teâlâ ise, kendinden üstün varlık bulunmayan en yüce yaratıcıdır. Dolayısıyla Allah’ın bazen kendisi üzerine bazen de mahlukâtın üzerine yemin etmesinin sebebi, onların “el-Bâri”, “es-Sâni” ve “el-Hâkim” olan yaratıcılarına delâlet etmesi yönüyledir.

Bazıları şöyle demiştir: “Yaratılanlara yapılan yemin yaratıcıyı gerektirir. Çünkü mef’ulun zikri, fâilini gerektireceği için fâili bulunmayan bir mef’ûlün bulunması muhaldir.” Bazı âlimler de Allah Teâlâ’nın istediği mahlukâtı üzerine yemin etme hakkına sâhip olduğunu ama insanların Allah’tan başkası adına yemin etme hakkına sâhip olmadığını belirtmişlerdir. Ulemanın bir kısmı ise yeminin ya bir fazilet veya menfaat dolayısıyla olduğunu, mahlûkatın da bu iki şeyden hâlî kalamayacağını beyân etmişlerdir.

---

[1]. Müslim, Münafikin 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 341, 346

[2]. Deylemî, hadis no: 5354.

[3]. Deylemî, hadis no: 3514.

[4]. Buhari, Hac, hadis no: 1727; Müslim, Hac, hadis no: 1301.

[5]. Deylemî, hadis no: 8064.

KAHROLSUN O KOYU YALANCILAR!

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ اِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ
عَنْهُ مَنْ اُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ اَلَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ
سَاهُونَ ﴿١١﴾ يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ
يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾

7. İçinde yörüngeleri olan göğe andolsun ki
8. Siz çelişkili sözler söylüyorsunuz.
9. Ondan *(Kur'an'dan veya îmandan)* dönen, döndürülür *(engellenmez)*.
10. Kahrolsun o koyu yalancılar!
11. Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.
12. Cezâ gününün ne zaman olduğunu sorarlar.
13. O gün onlar ateşe sokulacaklardır.
14. Azabınızı tadın! Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte! *(denir.)*

"Hubük" kelimesi, "hibâk" veya "habîke"nin cem'idir. Aynı "misâl" ve "müsül"; "tarîka" ve "turuk" kelimeleri gibidir. "Hubük"den murad, yollar yâni yıldızların üzerinde dönüp dolaştıkları, duyularla algılanılabilen yörüngelerdir. Veya hubük'ten maksad, izleyenlerini ulûm ve meârife götüren, Allah'ın ilm ve hikmetine ulaştıran tarâik-ı ma'kule yâni ancak akılla takip edilip yürünebilecek yollardır.

Râğıb İsfahânî hubük'e yollar, yörüngeler anlamını vermiştir. Bazıları da hubük'ten muradın; farsçada "kehkeşan"/samanyolu diye ta'bir olunan yıldız galaksilerine mahsus yörünge ve çekim alanları olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Ali (r.a.), semânın kıyâmet gününde hâreli bir mâhiyete bürüneceğini söylemiştir. Bâzı âlimler bu sözden, semânın gözle idrak edilebilecek yollara ayrılacağının kasdedilmiş olduğunu belirtmişlerdir. ***"Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün peşpeşe gidip gelişinde elbette temiz akıl sâhipleri için ibretler vardır"*** (Âl-i İmrân 3/190) âyetinden ***"....Rabbimiz (derler), bunları boş yere yaratmadın..."*** (Âl-i İmran 3/191) kısma kadar olan âyetler buna işâret etmektedir.

İbn Abbas (r.anhuma), semâ hakkındaki bu ifâdeyle ilgili olarak, "yaradılışı güzel ve düzgün" açıklamasını yapmıştır..

Tibyân'da İbn Ömer (r.a.)'dan nakledildiğine göre âyette geçen "semâ"dan maksad, yedinci âsumândır ve Hak Teâlâ ona yemin etmiştir.

إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٨﴾

8. Siz çelişkili sözler söylüyorsunuz.

Ey Mekke ahâlisi! Siz Kur'an ve Hz. Muhammed hakkında birbirinden farklı ve zıt sözler söylüyorsunuz. Meselâ Kur'an hakkında "o şiir, sihir ve geçmişlerin masallarıdır"; Hz. Muhammed (s.a.) hakkında "o şâir, büyücü, uydurmacı ve delidir" diyorsunuz. Bir taraftan kıyâmetin vâki olacağına inanıyor, diğer taraftan inanmayıp: "Biz onun hakkında ancak bir zan ve şüphe içindeyiz" diyor, tam bir şaşkınlık ve kesin bir cehâlet içinde bulunuyorsunuz.

Bu cevapta, **Dahhâk**'tan yapılan bir rivâyetin de işâret ettiği gibi, önceki âyette geçen "hubük" kelimesinin istivâ; yâni "düzgün, güzel hilkatli" anlamının te'yidi bulunmaktadır. Zira Dahhâk şöyle demiştir: "Şüphesiz kâfirlerin sözü müstevî, yâni "düzgün, hem fikir hâlinde" değildir. Onların sözleri birbirini tutmaz ve birbirine zıddır."

Ben de diyorum ki: Bu kısımda vurgulanmak istenen husus, Kur'ân-ı Kerim'in semâdan inmiş olması ve peygamberliğin semâvi bir görev olması hasebiyle kâfirlerin bunda bir kanâat birliği içinde bulunamayıp, nübüvvetin semâvî değil de dünya ile alakalı bir iş olduğunu sanmaları olabilir. Halbuki gerçek böyle değildir. Ayrıca bu âyetin bir de işârî yönü vardır. Şöyle ki: Kalp semâsında Allah'a giden bir yol vardır. Ey tâlib-i sâdıklar! Sizler talep husûsunda farklı şeyler söylüyorsunuz. Kiminiz naîm cennetlerindeki derecelerimizi, kiminiz yanımızdaki kurbiyet kemâlatını, kiminiz katımızdaki ulûm ve meârifi, kiminiz de bütün sıfatları istiyor. Şunu bilin ki, kim doğru yol üzerinde istikâmet üzere yürür ve sâdece O'nu istemede ısrar ederse şüphesiz her tâlib maksûduna ulaşır.

يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾

9. Ondan ***(Kur'an'dan veya îmandan)*** **dönen döndürülür** ***(engellenmez)*****.**

Kamus'ta belirtildiğine göre "efk" ifâdesi, "insanı bir şeyden alıkoymak, çevirmek, görüşünden vazgeçirmek" anlamındadır.

Müfredât'da da yer aldığına göre "racul me'fûk", "haktan bâtıla çevrilen kimse" anlamındadır. Yâni Kur'an'dan ve Rasûlullah (s.a.)'den saptırılan kimse öyle bir saptırılır ki hiçbir saptırma bunun kadar çirkin ve kuvvetli değildir. Çünkü o bile kendisini "saptırılmış" kabul etmez. Yâni burada saptırma kelimesinin masdar anlamı hakikat için kullanılmış ve umûm kasdedilmiştir. O halde buranın mânâsının takdiri şöyle olur: Kur'an ve Hz. Muhammed ile ilgili çelişkili sözlerden gerçek mânâda dönmeyi arzulayanlar döner, doğruyu söyler ve ona yapışırlar. Bu hakikatle muttasıf olmayanlar da ondan vazgeçmez, birbiriyle çelişki içinde bulunan sözlerine devam eder

dururlar. Ancak her sapma giderek fazlalaşıp şiddetleneceğinden, bu durum, o kişiyi mukayese kâbil olmayan büyük bir değişikliğe maruz bırakacaktır.

Bazı âlimler âyetin takdirini, “Allah’ın ilmi ve kazâsında döndürülmeleri mukadder olanlar, Kur’an ve peygamberden döner” şeklinde yapmışlardır. Allah’ın ilminden mahrûm kalan kimse, kitap ve peygambere îman etmekten de mahrumdur.

Gönüller bütünüyle mahzûn ciğerler kanla doludur
Herkes hakkındaki ezelî hüküm nasılsa öyledir.

Bu âyette işârî olarak şu husûsa da temas edilmektedir: Yol kesen haydutlar, çoklukları sebebiyle erbâb-ı talepden her kimi nefs, hevâ, dünya, dünya ziyneti ve şehveti ile makam ve nimetlerine çevirir, o tâlib de bunlara kanıp saparsa, o kişi matlûbundan mahrum bırakılır ve nefsinin arzuları onu helâk uçurumlarına yuvarlar.

Salahdan sonra fesâddan Allah’a sığınırız.

Diğer taraftan da aziz bir münâdi ona: “Daha önce nice arzular ve dünyevî ihtiraslar seni kendine çağırdığı halde onlardan uzak durmuştun. Şimdi niçin onlara kapıldın?”diye seslenir durur.

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَۙ ﴿١٠﴾

10. Kahrolsun o koyu yalancılar!

“O (çeşitli sözleri) atan yalancılar kahrolsun.” Bu ifâde, ***“Kahrolası insan ne kadar da nankördür!”*** (Abese 80/17) âyetinde olduğu gibi bir bedduâ cümlesidir. Aslında bu, yalancıların ölüm ve helâkini isteyen bir bedduâ iken (yumuşatılarak) lânet ve kötüleme mesâbesine indirilmiştir. “Hars”, yalan söylemek demektir.

Araplar, hurma ağacının üzerindeki yaş hurmadan ne kadar kuru hurma çıkabileceğini tahmin etmeye “harsu’s-simâr” derler. Bundan hareketle sırf zan ve tahmine göre söylenen, atılan söze de “hars” denilir. Zira o sözü atan kimse, doğruya isabet etmiş veya edememiş olsa da, bunu bilerek veya zann-ı gâlibiyle yâhut duyumu ile söylemiş olmayıp bilâkis bir yalancının yaptığı gibi zan ve tahminine yönelmiştir. Dolayısıyla, her ne kadar o söz, kendinden haber verilen şeye uygun olsa bile, bu çeşit bir sözü söyleyen kimselere de “yalancı” denilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, münafıkların Hz. Muhammed (s.a.)’in Allah’ın rasûlü olduğuna dâir şehâdetleri husûsunda, aslında bu söz gerçeğe uygun olmakla birlikte, ***“Allah münâfıkların «yalancı» olduklarına tanıklılık eder”*** (el-Münâfikun 63/1) buyurmaktadır. Buna göre doğru bir bilgiye dayanmaksızın sırf zan ve tahminlerine göre Hz. Muhammed ve Kur’an hakkında çelişkili yalan sözler söyleyen kimseler de yalancı sayılıp onların sözlerinin bir geçerliliği, doğruluk payı yoktur. Sanki burada: “İşte bahsedilen bu yalancılar

kahrolsun!” denmek istenmiştir.

اَلَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾

11. Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.

Onlar, âhiret husûsunda kendilerini her noktadan sarmış bir batak, bir dalâlet ve cehâlet içindedirler. **Râğıb** “Gamr” kelimesinin aslında “bir şeyin izinin gitmesi, giderilmesi” anlamında olduğunu, uğradığı yerin izini silen sel gibi çok suya da “mâ-i gâmir” denilmesinin sebebinin bu olduğunu söylemiştir. Yine cömert kişiye, yürük cins ata, deryâ gibi kelâmı olan kimseye ve denizin engin yerine de bu isim verilmektedir. Bu kelimenin, sâhibini örtmesi sebebiyle cehâlet ve benzeri durumlar için de darb-ı mesel olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim ***“Biz onların üzerini kapattık artık gerçeği göremezler”*** (Yâsîn 36/ 9) âyetiyle de buna işâret olunmuştur. Ayrıca zorluklar ve sıkıntılara da “ğamerât” denilmektedir. Nitekim kelimenin ***“O zâlimleri ölüm dalgaları (sıkıntıları) içindeyken bir görsen”*** (el-En’âm 6/93) âyetinde bu anlamda kullanıldığını görmekteyiz.

Şâir de bir şiirinde şöyle der:

Beni kınayanların sıkıntıda olduğumu kabul etmelerine rağmen,
Benim sıkıntım (bir türlü) kalkmıyor.

“Onlar gâfildirler, yanılıp durmaktadırlar.” Yâni onlar, emrolundukları şeylerden gâfildirler. Bazı ulema gamranın “gaflet”in üzerinde, sehvin “gaflet”in altında bir yanılma olduğunu belirtmişlerdir.

Râğıb bu hususta şöyle der: Sehv, gafletten kaynaklanan bir hatâdır. Bu da iki kısımdır. Onlardan biri, herhangi bir sebep ve gerekçe olmaksızın yapılandır ki, delinin, bir insana sövmesi bu kabildendir. İkincisi ise bir sebebi bulunandır. İçki içip de sarhoş olan kimsenin, kasıd olmaksızın yaptığı hareketler de buna misâldir. Birincisi delinin hâli, affedilmiştir. Ama ikincisi sarhoşun hâli için sorgu vardır. İşte Allah Teâlâ’nın bu âyetle kınadığı kimseler de bu ikinci grupta olanlardır.

Keşfu’l-esrar’da “Harrâsûn”dan muradın, Mekke’nin tepelerinde, Peygamberimiz (s.a.)’in Mekkelileri dinlerinden uzaklaştırmasına engel olmak ve orada bazı insanları nöbetçi olarak tutarak insanları İslam’dan alıkoymak üzere and içen kimseler hakkında olduğu belirtilmiştir. Bunlar, kafilelerin giriş vaktinde Mekke sokaklarının köşe başlarına oturur, her birisi gelene gidene Hz. Peygamber hakkında yalan söyler, insanları onun şerefli sohbetinden geri bırakırlardı. İşte Allah, bu kimselere lânet etmiştir.

Ebu’l-Leys yeminleşen Mekkeliler hakkında: “Mekke’ye gelenlerin bazıları onların

sözünü tutuyor geri dönüyordu. Bazıları ise dönmüyordu.” demiştir.

Bu âyette aynı zamanda İslam dâvetçilerinden bazılarının kibir ve gurur bataklığına battıklarına ve bunların mel’ûn olduklarına yâni ehl-i taleb makamlarından uzaklaştırılmış bulunduklarına işâret edilmiştir. Buna sebep olarak da onların gerçekte talep sâhibi olmadıkları, şâyed olsalar idi ehl-i talebin kavuştuklarına kendilerinin de kavuşmalarının mümkün hâle gelebileceği gösterilmiştir.

Sehl (r.h.) bir mânevî keşf hâlini şöyle anlatıyor: Bir cuma günü abdestimi alıp, hayatımda ilk kez camiye gittim. O sırada cami insanlarla doluydu, hatib de minbere çıkıyordu. Çocuk olduğumdan edebe aykırı bir şekilde insanların aralarından atlaya atlaya en ön safa geçip oturdum. Bir de ne göreyim?! Sağ tarafımda yakışıklı, güzel, üzerinde de eski bir yün elbise bulunan bir genç duruyor. Bana baktı, “Nasılsın, iyi misin ey Sehl!” diye sordu. Cevaben, “İyiyim, Allah seni de iyi etsin!” dedim ama beni nereden tanıdığı da tuhafıma gitti. Çünkü ben onu tanımıyordum. Bunları düşünürken, birden uyluklarımın arasından idrarımın akmaya başladığını hissettim. Bunun üzerine beni insanların arasından çıkıp gitme korkusu sardı. Eğer otursam, namazım olmayacaktı. Çıkmak istesem nasıl çıkacaktım? Yine o genç bana doğru eğilerek: “Ey Sehl! Küçük abdestin mi sıkıştırdı?” dedi. Ben de: “Evet” diye cevap verdim. Bunun üzerine omuzundan ihramını çıkarıp onunla beni örttü ve daha sonra da: “Acele gidip ihtiyacını gider ve daha sonra namazını kıl” dedi. Üzerimi örttü. Ben de o sırada örtünün içinde gözlerimi açtım. Bir de ne göreyim?!.. Açık bir kapının önündeyim. Birisinin: “Kapıyı aç gir ki Allah sana merhamet etsin!” diye seslendiğini duydum. Açtım. Bir de baktım muazzam sütunlara sâhip çok yüksek bir saray ve yanında da büyükçe bir hurma ağacı. Onun da bir tarafında baldan daha tatlı suyla dolu bir gusülhane (banyo küveti) ve suyun çıktığı yer, asılı bir havlu ve misvak... Elbisemi çıkarıp suyu aktardım ve guslümü yaptım. Havlu ile kurulanırken birinin bana: “İhtiyacını giderdiysen evet de!” diye seslendiğini duyup: “Evet!” diye karşılık verdim. İşte tam o sırada da üzerimden ihram çıktı. Bir de ne göreyim! Ben (camideki) yerimde oturuyorum, kimse de benim bu hâlimden haberdar olmamış. İçimden olan biten bu hâdiseleri düşünüyor, bir taraftan da “Hayır gerçekte bu olmadı” diye alıp veriyorum. O sırada namaz başlıyor, ben de cemaatla beraber namaza başlıyorum.

Artık o gencin kim olduğunu öğrenmenin dışında zihnimde bir düşünce kalmamıştı. Genç namazını bitirince peşine takıldım. Bir de baktım ki bir evin dış kapısından girdi. Sonra da benden tarafa dönüp: “Ey Sehl! Herhalde gördüklerine ve yaşadıklarına tam inanamadın, değil mi?” deyince: “Hayır, inanamadım” dedim ve ekledim: “Allah sana merhamet etsin. «Kapıdan içeri gir!» diye bir ses duydum. Kapıya baktığımda zâten açılmıştı ve içeri girdim. Sonra bir sarayda kendimi buldum. Orada bir hurma ağacı ve ibrik gördüm.” Tam bunları ona anlatıyordum ki (gencin yanında bulunan ve saraydaki havluya benzeyen) bir havluyu ıslak olarak gördüğümde (şaşkınlığımdan) “Amentü billah!” dedim. Bunun üzerine genç bana: “Kim Allah’a itâat ederse her şey ona itâat eder. Ey Sehl! Onu ara ki bulasın” dedi ve yüzü âniden nur gibi parladı. Benim de

gözlerimden yaşlar aktı. Daha sonra gözlerimi silip açtığımda ne genci, ne de sarayı görebildim. Kaçırdığım bu fırsata üzülüp durdum. Bu olaydan sonra da ibâdete başladım.

يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدّ۪ينِۜ ﴿١٢﴾

12. Cezâ gününün ne zaman olduğunu sorarlar.

Kâfirler *"cezâ günü ne zaman?"* diye sorarlar. Burada اليوم (yevm) kelimesinin muzafı düşürülüp, muzafun ileyh onun yerine konulmuştur. Zira zarf-ı zamanın bir hades (fiili) dışındaki bir şeye haber olarak gelmesi vârid değildir. Bu âyette ise bununla "zaman"dan haber verilmektedir.

"Cezâ gününün vukûu ne zamandır?" denilmek istenmiştir. Aslında kâfirler, bu sözleriyle gerçekten cezâ gününün zamanını öğrenmeyi talep etmemişler, aksine kıyâmetle alay ederek onun çabucak gelmesini istemişlerdir.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾

13. O gün onlar ateşe sokulacaklardır.

Bu cümle önceki âyetteki "cezâ günü ne zaman olacak?" sorusunun cevabıdır. Âyetin başındaki يَوْمَ (yevm) kelimesi, sualin kendisine delâlet ettiği gizli bir fiil yâni يَقَعُ (yaka'u) fiiliyle mansûb kılınmıştır. Bu takdire göre mânâ şöyledir: "O gün, onların ateş üzerinde yanmaları ve o ateş içerisinde azap çekmeleri vâkî olacaktır." Fitne, altın gibi herhangi bir madeni tortusundan ayırmak için ateşte eritmektir. "Bir şeyi fitneye uğratmak" demek, "özü ortaya çıkması için ateşte yakmak" demektir. Kâfirin her tarafı necis olduğuna göre onun bütün bedeni cehennemde yanacaktır.

ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْۜ هٰذَا الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾

14. Azabınızı tadın! Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte! *(denir.)*

Onlara cehennemde azap edilirken cehennem melekleri (zebânileri) tarafından: "Tadın fesadınızın cezâsını!" veya "tadın yalanlamanızın cezâsını!" denilecek. Yâni onlara "dünyadaki fitne ve fesâdınızın âkıbetini görün" anlamında cümleler sarfedilecek. Nitekim bir başka âyette: ***"Sonra onların fitneleri (yani kâfir olarak yaşayıp ölmelerinin âkıbeti) «Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki, biz O'na asla ortak falan koşmuş değiliz» demekten başka bir şey olmayacak"*** (el-En'am 6/23) buyrulur.

Râğıb şöyle demiştir: Fitnenin asıl mânâsı, altın ve benzeri madenleri, iyisini kötüsünden ayırmak için ateşe arzetmektir. İnsanı ateşe sokmaya da fitne denir. “Fitnenizi tadın!” demek “azabınızı tadın” demektir. Bazen “fitne” kelimesi, azaba sebep olan küfür ve fesâd anlamında da kullanılır. Yine “fitne” kelimesi, ***“İyi bilin ki, onlar zâten fitneye düşmüşlerdir”*** (et-Tevbe 9/49) âyetinde olduğu gibi bizzat sözlük anlamında; ***“seni iyice denemiştik...”*** (Tâhâ 20/40) âyetinde olduğu gibi “deneme, imtihan etme” mânâsında da kullanılmaktadır.

“Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte! (denir)” cümlesi, öncesinde zikredilen “fitne” kelimesinin “azap” mânâsını da taşıdığına işâret etmektedir. Yâni; “dünyada acele isteyip durduğunuz ve alay yollu: «Bu azap ne zaman olacak?» diye sorup acele istediğiniz azap işte budur.”

Âyet-i kerîmede şu işâretler yer alır: Hile ve iddiâ sâhibi bedbahtlar, bir an önce gelmesini arzuladıkları şeyin (azabın) vukuunu geç bulup “cezâ günü ne zaman?” diye sormaktalar. Onlar, dünya gecesinin karanlığında cezâ günü sabahının acele olarak gelmesini çok istiyor görünüyorlar. Kibriyâ ve azâmeti ile ululuk sâhibi olan Allah onlara şöyle cevap veriyor: “O gün onlar şehevât ateşinin üzerinde rahmetten mahrumiyet azabıyla azap görecek ve onlara: «Size talep yolunu kapatan fitnenizi tadın! İşte bu, talebinden bıkıp acele olarak elde etmeye çalıştığınız maksudunuz olan azaptır»” buyuracak.

Şeyh Ebu’l-Hasan eş-Şâzelî, başından geçen bir hâdiseyi şöyle nakleder. Bir arkadaşımla beraber Allah’a vasıl olma talebiyle bir mağaraya sığındık. Orada bir müddet kalıp “Belki bugün yarın birisi gelir” diye beklemeye başladık. Günün birinde heybetli bir adam çıka geldi. Biz, onun Allah’ın velî kullarından biri olduğunu anlayıp kendisine “Nasılsınız?” diye sorduk. O, “Bugün veya yarın ilham kapısı açılsın diye bekleyenin hâli nice olur?! Ey Nefis! Niçin Allah’a bizâtihi ibâdete yönelmiyorsun?” diye karşılık verdi. Bunun üzerine biz de kendimize geldik. Hemen Allah Teâlâ’ya tevbe ettik. Bu olaydan sonra da kalp gözümüz açıldı.

Bu âyet, taleb yolunda acele davranmayı bırakmaya, ihlasa sarılmaya ve mürşidin işâreti ve peygamberlerin delâletine muvâfık amel etmeye işâret etmektedir. Ki böylece tâlib, benlik azabından kurtulup hicâbları kaldırarak kemâl-i feyz ve sehâvet ile mertebe-i şühûda çıkabilsin. Şunu unutmamak gerekir ki, nefisle amel etmek, nefsin varlığını artırmaktan başka bir netice doğrurmaz.

Şâir der ki:

Bir rehbere ulaşmazlarsa yolcular
Yolu kaybettiklerinin farkına varamazlar.

O halde mürid için mürşid şarttır. Zira mürid zayıf, mürşid ise müstahkem bir duvar gibidir.

Şeyh Sa‘dî’nin dediği gibi:

Müridler çocuklar gibi zayıftırlar,
Şeyhler ise muhkem duvar gibidirler.

Sâib şöyle demiştir:

Yayı germeden el, oku hedefe nişanlayamaz
Pîrlerin himmeti gençleri menzil-i maksûda ulaştırır."

Allah Teâlâ'dan bize mürşidin yolunu göstermesi ve tevfîki ile onun yakınına ulaştırmasını niyaz ederiz. Çünkü O, cömerttir, sonsuz merhamet sâhibidir.

TAKVA SÂHİBİ KİMSELERİN VASIFLARI

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ اٰخِذِينَ مَٓا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ ۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ
ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْاَسْحَارِ
هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾

15. Şüphesiz ki Allah'a isyandan sakınanlar cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar.

16. Rablerinin kendilerine verdiğini alarak. Kuşkusuz onlar, bundan önce dünyada güzel davrananlardı.

17. Geceleri pek az uyurlardı.

18. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.

19. Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.

Küfür, mâsiyet, cehâlet ve mâsivâya meylden korunup îman, tâat, ma'rifet ve Yüce Hazret'e teveccüh ile muttasıf olanlar, mâhiyeti tam olarak bilinemeyen cennetlerdedirler. "Cennat" kelimesinin nekre olarak getirilmesi ta'zim içindir. Ayrıca bunun teksir/çokluk için olması da câizdir. Nitekim "ibil" ve "ğanem" kelimelerinin nekre gelmesinin "çokluk" ifâde edip onunla "onun pek çok devesi ve pek çok koyunu vardır" mânâsının kasdedilmesi gibi.

Araplar bahçeye de "cennet" adı verirler.

"Günahlardan sakınan o müttakîler pınar başlarında bulunacaklardır." Yâni onlar akan ırmakların, nehirlerin başlarındadırlar. Nehirler onların göreceği bir mesafede olup burada onların nehrin içinde değil de kenarlarında olduğu kasdedilmiştir.

Sehl der ki: Müttakî, dünyada rızâ bahçelerinde dolaşır ve ünsiyet nehirlerinde yüzer.

Bir âlim âyetle ilgili şu izahı yapar: Günahlardan sakınan bahtiyar kullar dünyada kalp bahçelerinde dolaşır, hikmet ırmaklarında yüzer. Âhirette ise lütuf cennetlerinde dolaşır, kerem ırmaklarında yüzer. Onlar için bugün münacât/gönülden yakarışlar ve kurubât/Allah'a yaklaştıracak ameller, yarın ise necât/cehennemden kurtuluş ve derecât/cennetin dereceleri vardır.

اٰخِذِينَ مَٓا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ ۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ ۜ﴿١٦﴾

16. Rablerinin kendilerine verdiğini alarak. Kuşkusuz onlar, bundan önce dünyada

güzel davrananlardı.

Onlar, Rablerinin kendilerine verdiği mükâfâtı almaya hak kazanarak ve ondan hoşnut kalarak Rablerinin nimetine ererler. Şöyle ki, Allah'ın onlara verdiği her şey güzel, hoş ve hüsn-i kabul görmüş olup onda reddedilebilecek hiçbir şeye rastlanılmaz. Zira verilen o nimetler, güzelliğin en üst seviyesindedir. Nitekim ***"... Sadakaları Allah alır"*** (et-Tevbe 9/104) âyetinin mânâsı "Allah sadakaları kabul eder ve bundan hoşnud kalır" şeklindedir.

Âlimlerden biri âyetle alâkalı şu izahı yapar: Onlar bugün dünyada mâsivâdan arınarak yalnız Allah'a yönelmiş kalpleriyle O'nun çeşit çeşit lütuflarını alırlar. Yarın âhirette de Rablerinin kendilerine verdiği bağışları alırlar.

Daha sonra bu nimetleri hak etme sebepleri dile getirilerek âyetin devamında: *"Çünkü onlar bundan önce"* cennete girmeden; yâni dünyada *"güzel işler yaparlardı"* buyrulmaktadır.

كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾

17. Geceleri pek az uyurlardı.

"Hücû'", gündüz değil özellikle "gece uykusu"na verilen isimdir. "Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı." Veya "Onlar gece vakitlerinde az bir uykuyla uyurlardı." Yâni onlar gecenin büyük bir bölümünde zikir ve namazla meşgul olurlar, az bir bölümünde uyurlar, sabaha kadar uyuyan avâre ve gafiller gibi olmazlardı.

Bazı tasavvuf erbâbı bu âyette şöyle bir işârî mânâ olduğunu söylemişlerdir: "İhsan ehli, muhabbet ve müşâhede ehlidir; onlar gece uyumazlar. Çünkü azlık, ademi yâni yokluğu ifâde eder. Onların fazla uyumamaları, Rasûlullah (s.a.)'in: *"Âlimin uykusu ibâdettir"*[6] buyruğu üzeredir. Kim ibâdette bulunursa o uyumaz.

Bu âyetin, Rasûlullah (s.a.)'in mescidinde namaz kılıp sonra aralarında iki mil ve yıldız saatiyle bir saatlik bir zaman bulunan Kubâ mescidine giden ensar hakkında indirildiği söylenmiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: Meşhur olan şudur ki, onlar yatsı namazını edâ etmeksizin uyumazlardı ve namazın süresini uzun tutarlardı.

Ca'fer b. Muhammed'den şöyle dediği nakledilmiştir: Her kim gün batımıyla yatsı arasında yatmayıp yatsı namazına kalırsa o da bu gruba dahildir.

Ebu'd-Derdâ (r.a.)'nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.)'e hangi gece namazının daha faziletli olduğunu sorunca bana: *"Gecenin yarısında yapılanıdır; ama bunu yapan çok azdır"* diye karşılık vermiştir.[7]

Sûfî şâirlerden bir şöyle demiştir:

Nergis gaflet uykusundayken bülbül yüz visal buldu

Uyuyan uyanıncaya kadar uyanıklar büyük devlete erişti.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Her gece uykudan sıçrayarak kalkmam için,
Hak bana sırt ağrıları verdi.
Bütün gece manda gibi yatmayayım diye,
Hak lütfuyla bana dertler bahşetti.

Muhammed b. Hasan'ın arkadaşlarından olan **Davûd b. Reşîd** şöyle anlatıyor: Bir gece kalkmıştım. Beni üşüme tuttu. Elbisesizlikten dolayı ağladım ve o sırada uykuya dalmışım. Rüyamda birinin bana: "Biz onları uyuttuk seni ayağa kaldırdık da onun için mi ağlayıp bu durumu bize şikâyet ediyorsun"diye seslendiğini duydum ve o geceden sonra artık bir daha uyumadım.

Bir gün talebelerinden birisi **Ebû Hanîfe**'ye, "İnsanlar Ebû Hanîfe'nin geceleri yatmadığını söylüyorlar" dedi. Ebû Hanîfe; "Geceleri hiç uyumayayım diye niyet ettim. Ancak ben âyet-i kerîmede kendilerinden ***"onlar yapmadıkları şeylerle övünmek isterler"*** (Âl-i İmrân, 188) şeklinde bahsedilen kimseler gibi olmak istemedim" dedi. Buna rağmen bundan sonra otuz sene yatsı abdestiyle sabah namazını kıldı.

Şeyh Ebû Amr tevbesinin sebebi hakkında şu olayı hikâye etmiştir: Bir gece güvercininin birinin "Ey gaflet ehli! Kalkınız ve bol nimetler veren, günahları çokça affeden Kerim olan Allah'ınıza yöneliniz" diye seslendiğini duyunca buna çok şaşırdım. Aklım başıma gelince kalbimi dünya sevgisinden temizlenmiş buldum. Sabahladığımda da Hızır (a.s)'la karşılaştım. O beni Şeyh Abdülkâdir Geylâni'nin meclisine götürdü. Onun huzuruna girip kendimi ona teslim ettikten ve meclisine devam ettikten sonra Allah'ın bana çok hayırlar ihsân ettiğini müşâhede ettim.

وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾

18. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.

Seher, gecenin son altıda bir olan kısmıdır. Aydınlığa benzediği için bu isimle anılmıştır. Sihir de bunun gibi olup bâtıl iken hakla karıştırılmış ince şey anlamındadır. Yâni mü'minler geceleyin az uyumaları ve çok ibâdet etmelerine rağmen sanki geceyi günah ile geçirmişler gibi seher vakitleri de yatmaz kusurlarına mağfiret dilerler. Bunun delili şudur ki kendi amelleriyle gururlanmamışlar ve ona değer vermemişlerdir. Şâirin dediği gibi:

Bizim eksik ibâdetimiz bağışlanmaya lâyık değildir,
Eğer bu ibâdetimiz günaha delil kabul edilmezse buna da razıyım.

İstiğfar fiilinin âyette zâmiriyle beraber هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ şeklinde mâlum fiil olarak getirilmesinin sebebi, bu kişilerin istiğfarla tavsif olunmayı hakettiklerini bildirmek içindir. Sanki onlar, istiğfara devamları ve onun müddetini uzatmaları sebebiyle istiğfarla tahsis olunan kimseler olarak ortaya çıkmış gibidir. *Bahru'-Ulûm'*da belirtildiğine göre âyette zarfın öne alınmasının sebebi, seher vakitlerinin önemine dikkat çekmek ve fâsılaya riâyet etmektir.

Hasan-ı Basri bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Onlar gecenin ancak çok az bir kısmında uyur, çoğunda ayakta kalır ve bu dinçliklerini seher vaktine kadar sürdürdükten sonra o vakitlerde de istiğfara dalarlardı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de de şu şekildedir: Onlar, geceleyin uyumayıp seherlere kadar yaptıkları ibâdetleri, ihtimal ki Allah'a lâyık bir ibâdet olarak görüp bundan kendilerine bir pay çıkarma gafletleri sebebiyle tıpkı günahkârların, kendilerini ve yaptıklarını küçümseyip hakir görerek Allah'a istiğfar etmeleri gibi istiğfarda bulunurlar. Şâir der ki:

Sana ibâdette kusurum için özür dilemeye geldim,
İbadetime güvenim yoktur.
Âsîler günahlarına tevbe ederler,
Ârifler ibâdetlerinden istiğfar.

Yâni ârifler, ibâdetlerindeki kusurlar veya yaptıkları o ibâdetleri bir şeymiş gibi görmelerinden dolayı istiğfar ederler.

Rasûlullah (s.a.)'e istiğfarın nasıl olması gerektiği sorulduğunda, O şu duâyı tavsiye etmiştir:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Allahım! Bizim günahlarımızı bağışla, bize merhamet eyle ve bizim tevbemizi kabul buyur. Çünkü sen tevbeleri çokça kabul edensin, sonsuz merhamet sâhibisin."[8]

Rasûlullah (s.a.) Efendimiz *"Tevbe ediniz. Ben de Allah'a günde yüz defa tevbe etmekteyim"* buyurmuşlardır.[9]

Başka bir hadislerinde de: *"Muhakkak ki Allah sâlih kulunun derecesini yükselteceği zaman sâlih kulu O'na: «Rabbim! Bu dereceye nasıl ulaşacağım?» diye sorar. O da «istiğfar ile» yani; «Rabbim! Beni ve ana-babamı bağışla, diyerek ulaşacaksın» şeklinde karşılık verir"* buyurmuştur.[10]

Bazı rivâyetlerde Allah Teala'nın "Benim en sevgili kullarım, seher vakitlerinde istiğfar edenlerdir. İşte o kimseler benim, yeryüzü ile ilgili bir şeyi murad ettiğimde, kendilerini vekil bıraktığım kimselerdir" buyurduğu bildirilmiştir. **Hâfız** şöyle demiştir:

Allah'ın Hâfız'a verdiği saâdet hazinesi

Gecelerde edilen duâ, seherlerde yapılan virdlerin bereketindendir.

Yine demiştir ki:

Aşk mahallesinde padişahlık kudretinin kıymeti yoktur
Burada kulluk ikrârında, hizmetçilik iddiâsında bulun.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Yolun güneşi olan Peygamber şöyle dedi;
"Nefsini aşağılayana ne mutlu!"
Nefsi aşağılama gölgesi güzel bir uyku yeri,
Arınma istidadı olana burası hoş bir yatak.
Bu gölgeden çıkıp benliğe yönelirsen,
Çabucak azarsın, yolunu kaybedersin.

Kelbî ve **Mücâhid**, bu âyetin mânâsı hakkında şöyle derler: Onlar seherlerde namaz kılarlar. "Namaz"ın "istiğfar" kelimesiyle ifâde edilmesi ise onların, namazı mağfiret talebiyle kılmaları sebebiyledir. Bir hadis-i şerifte:
"Kim bir ses ile geceleyin uykusundan uyanır da:

لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَاشَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ. وَلَا حَوْلَ وَلَاقُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ

"Allah'tan başka ilah yoktur. O, tektir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de yalnızca O'na âiddir. O, her şeye kadirdir. Bütün hamd Allah'ındir. Allah, her türlü noksan sıfatlardan pak ve uzaktır. Allah en büyüktür. Bütün güç ve kuvvet yalnızca Allah'a aiddir." der, ardından da "Allahım! Beni bağışla" derse veya bundan başka bir duâyı beraberinde okursa onun duâsı kabul edilir" buyurmuştur.[11]

Hadiste bahsedilen ses, seher ibâdeti husûsunda bütün sözlerin özüdür. Yine hadiste zikredilen uyanıklıktan murad da, ekseriyetle bir kelâm/söz söylemekten dolayı olan uyanıklılıktır ki Rasûlullah (s.a.) bu kelâmın tesbih ve tehlil olmasını istemektedir. Bunun da ancak sözü geçen zikre ünsiyet kurmuş kimselerde olabileceğini bildirmektedir.

Hadiste müjdelenen mükâfât (bağışlanma), zikredilen şartlara bağlıdır. Bu şartlardan biri de *yakîn-i isticâb* yâni kabul edileceğine kesin bir itikadla duâ etmektir. Çünkü ihtimal üzere yapılan duâ bunun dışındakilerde olur. Şâyet kişi gece kalkıp Rasûlullah (s.a.)'in tavsiye ettiği zikrin ardına başka bir duâyı katmazsa, Allah yine onu affeder. Zira Rasûlullah'ın bununla ilgili ayrıca bir açıklaması olmamıştır. Rasûlullah (s.a.) bu durumdaki bir kişi hakkında: *"Abdest alıp (farz veya nâfile) namaz kılarsa, namazı*

kabul edilir” buyurmuştur. İşte bu *yakîn-i makbûliyet* yâni kesin olarak kabul edilebilme durumu, peşinden bu zikrin okunduğu namazlar üzerine terettüp eder.

Peygamberimiz (s.a.), Allah Teala’nın seher vaktinde kullarına olan yakınlığını şöyle haber verir: *“Her gecenin son üçte biri kalınca Rabbimiz (ilmi, iradesi ve rahmetiyle) en yakın göğe inerek şöyle buyurur: «Yok mu benden bir şey isteyen, istediğini vereyim? Yok mu benden mağfiret dileyen, onu bağışlayayım?»”*

Rasûlullah (s.a.) teheccüd için gece kalktığında şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ اَنْتَ قَيِّمُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ. وَلَكَ
الْحَمْدُ اَنْتَ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ. وَلَكَ الْحَمْدُ اَنْتَ
مَلِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ. وَلَكَ الْحَمْدُ اَنْتَ الْحَقُّ
وَوَعْدُكَ حَقٌّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَقَوْلُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ
وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ.
اَللّٰهُمَّ لَكَ اَسْلَمْتُ وَبِكَ اٰمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْكَ اَنَبْتُ وَبِكَ
خَاصَمْتُ وَاِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَاغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ وَمَا اَخَّرْتُ وَمَا
اَسْرَرْتُ وَمَا اَعْلَنْتُ اَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَاَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ
وَلَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ

“Allahım hamd sanadır. Sen gökleri ve yeri ayakta tutansın. Hamd sanadır. Sen göklerin ve yerin nurusun. Hamd sanadır. Sen göklerin ve yerin ışığısın. Allahım! Hamd sanadır. Senin; Zâtın, vaadin, likân/sana kavuşulmak, sözün gerçektir. Cennet, cehennem, peygamber, Muhammed (s.a.) ve kıyâmet de haktır. Allahım! Sana teslim oldum ve sana inandım. Sana tevekkül edip sana yöneldim. Hasmımı sana havale edip seni hakem tanıdım. Geçmiş ve gelecekte, gizli ve açıkta yaptığım günahlarımı affet. Evvel ve Âhir sensin. Senden başka ilah yoktur. Güç ve kuvvet ancak sana aiddir.”[12]

Dâvud (a.s) Cibril’e, “Ey Cibril! Gecenin en faziletli vakti hangisidir?” diye sorunca Cibril (a.s) ona şöyle cevap vermiştir: “Benim bu hususta ancak şu kadar bilgim var. Arş, seher vakti sallanır. Arşın sallanma sebepleri ise; gecesini uykusuzlukla geçiren kimselerin telakki ve sûrûra garkolmaları nedeniyle tecelliyât-ı ilâhiyenin yoğun olarak zuhûru, günahkâr olup da istiğfarda bulunanların inlemelerinden duyduğu coşku, bu vakitte Allâh’ın af ve mağfiretinin bolluğu sebebiyle duâların kabûlü ve bir de Allah’ın lütfuna muhtaç olduğu halde buna lüzûm görmeyip (O’nun lütfundan kaçan) kaçak bir kölenin efendisinin nimetine olan imtinası gibi firârî olan kullarına karşı Allah’ın şefkatinin büyüklüğüne olan hayretidir. İnsanlar uykularında gaflet hâlinde bulunmalarına rağmen Yüce Allah onlara yönelir ve: «Benden isteyen yok mu vereyim? Tevbekâr olup pişmanlık duyan yok mu affedeyim? Başa kakmaksızın bana borç veren yok mu O’na karşılığını vereyim?» diye seslenir durur. Arşın (vecde gelip)

sallanmasının diğer sebepleri ise; işte Allah'ın nidâ ettiği böyle bir vakitte ehl-i gafletin uykuda olup vaktin bereketinden mahrum kalması ve Allah'ın bu vakitte tayin ettiği hayır ve şer takdîrâtından (müsbet) yönde faydalanmamalarıdır."

Gece; Allah dostları için bir ûns-i münâcât vakti, âsi kullar için de taleb-i necât zamanıdır. Sabaha kadar uyumayıp ibâdetle geçirmek bu iki tip insan için dâimî bir hâl arzeden; üzüntü, gönül yanıklığı, özlem ve ayrılıklarını ifâde etme imkânını sağlayan bir zaman dilimidir.

Nitekim bununla ilgili olarak şâirler şöyle demişlerdir:

Dolarken gözlerime yaşlar, yanaklarımı parmak uçlarımla,
Ciğerimi de avucumun içinde tutarak
Nice geceleri bu halde senin için sabahlattım.

Kemâl-i ünsiyet ve rûhun güzelliğiyle ilgili şu beyti söylemişlerdir:

Allah çocuk ve deli için arzu dolu parlak bir hayat sunar ama,
O hayatın geceleri, göz kapakları kapanırken bakışların örtüldüğünü
(Gecenin feyzinden yararlanamadığını, basîretin kapandığını) anlatır.

Allah (c.c) Peygamberine gecelerini ihya etmesini emretmiştir. Çünkü bu, Allah'a yönelen sâdık kulu O'na kavuşturan en kestirme yoldur. Buna da ancak tedbir sâhibi, sabırlı ve her zorluğu aşmaya katlanan kişi güç yetirebilir. Bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) Efendimiz: *"Gece namazı bana farz kılındı fakat size farz kılınmadı"* buyurmuştur.

Gece uykusu, kâinatın efendisi ve varlık sebebi olan Peygamberimiz (s.a.) için münasib olmadığı gibi, Allah'ın velî kullarının da cimrilik yaparak sadece kendilerini düşünmeleri, tembel davranmaları doğru değildir. Çünkü onların tembellik göstermeleri; rûhun zayıfladığında cesedin bozulması, güçlendiğinde de onun güçlenmesinde olduğu gibi âlemin harabına ve ehlinin de cehâletinin artmasına sebep olur. İşte bu sebeple Allah'ın muttaki kulları ibâdetlerini artırırlar. İnsan kemâle yaklaştıkça onun yükü, sorumlulukları da artar. Sen bunu öğren.

Rivâyet edildiğine göre Azrail, İlyas (a.s)'a rûhunu kabzetmek için geldiğinde o ağlamaya başlamıştı. Ölüm meleği: "Rabbine döneceğin halde ağlıyor musun?" deyince ona şöyle cevap vermiştir: "Hayır bunun için ağlamıyorum. Benim ağlama sebebim şudur ki; dostlarım kış geceleri ve yaz günlerinde Allah için gece ibâdetine kalkar, oruç tutar, hizmetler edip Mahbûb Teâlâ'ya münacâttan zevk alırlarken, ben toprakta öylece hareketsizce kalakalacağım." Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Biz senin, bize hizmeti arzuladığın için ömrünü kıyâmet gününe kadar uzattık. Sen artık bu fırsattan istifâde edebilirsin" diye vahyetmiştir.

Hâfız şöyle demiştir:

Tembelliği terket ki ganimetten faydalanasın
“Yolculuk azığı çeviklik ve atikliktir” diye bir mesel vardır.

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾

19. Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.

“Mallarında bir hak vardı.” Yâni (zengin) mü’minlerin mallarından üzerine vâcib saydıkları; Allah’a yakınlaşma ve insanlara merhamet sebebiyle (fakirlere) vermeye devam ettikleri bol bir hisse vardı.

Âyetteki “hak” tâbiri ile Allah’ın zengin mü’minlere farz kıldığı “zekât” kasdedilmediği için mü’minler diledikleri kimselere sadakalarını verebilirler. Çünkü malında fakirler için belli bir hisse bulunan kişi niçin methedilsin ki? Zenginlerin içinde zekâtını vermeyen, ama bu mânâ içine girebilecek pek çok insan vardır. Oysa bunlar methe lâyık değildirler.

“(Mallarında) dilenci” sadaka ve hayır talep eden *“ve yoksul için”* iffetinden dolayı insanlar tarafından zengin zannedildiklerinden dolayı sadakadan dâhi mahrum bulunan muhtaç için *“bir hak vardı.”*

Kâmus’ta “mahrum”, “hayırdan men’ olunan ve kendisine âid hiçbir malı bulunmayan kimse” târif edilir.

*Müfredât’*da ise “rızık husûsunda başkalarına verilen genişliğe karşın kendi hayrı için rızkı daraltılandır” diye izah edilmektedir.

Bahru’l-ulûm’da bu hususta şöyle denilmektedir: Yüce Allah’ın bu âyette, yardıma muhtaç diğer insanları saymaksızın “dilenci ve yoksulu” zikretmesinin nedeni; Rasûlullah (s.a.)’in: *“Şüphesiz ki zekat dışında da malda bir hak vardır”*[13] buyurduğu üzere, bundan kasdedilenin, farz olan zekatın dışındaki nâfile sadakayı belirtmek içindir. Yâni zekatın dışında da malda vâcib olan bir hak vardır. Bu sadakanın verilmesi ile ilgili hususlar da şu gibi hallerde ortaya çıkar: Ebeveynin fakir durumda olması, fakirlik ve çekingenlik sâhibi bir akrabanın mevcud olması, rızık esbabı kendisine kadar getirilmiş olduğu halde bundan uzaklaşıp mahrûm ve mustarip bir durumda kalınması… gibi hallerde.

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Zenginlerin fakirler sebebiyle kıyâmet gününde çekecekleri var. Zira o fakirler kıyâmette: «Ey Rabbimiz! Bunlar haklarımızı ihlâl edip (nafakalarımızı) vermediler» diye onları şikâyet ederler. Bunun üzerine Allah da onlara: «Andolsun ki ben sizi kendime yaklaştıracak, onları da uzaklaştıracağım» buyurur.”* Rasûlullah (s.a.) bu hadisin peşinden de (Zâriyât: 51/19) âyetini okumuştur.[14]

Demek ki mutlaka infakda bulunmak gerekiyor. Ayrıca bu, en güzel ahlakî meziyetlerden biridir.

Hâfız şöyle demiştir:

İster cehennemlik, ister cennetlik, ister insan ister melek
Hepsinin nazarında da cimrilik küfürdür.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Altın ve gümüşün ile insanlara rahatlık ver
Kendin de ondan istifâde et.
Çünkü bu ev senden geride kalacak
İster bir kerpici gümüş ister bir kerpici altın olsun.

Rasûlullah (s.a.) Efendimiz bir hadislerinde: *"Allah Teâlâ'nın hoşlandığı üç yüz altmış tane huy vardır. Kim muvahhid olarak bunlardan birine sâhip olursa, cennete girer"* buyurması üzere Ebû Bekr (r.a.) ona: *"Ey Allah'ın Rasûlü! Bende bunlardan var mı?"* diye sordu. Efendimiz (a.s.), *"Sen de bunların hepsi var. Sendeki Allah'ın sevdiği en iyi ahlâk da cömertliktir"* diye karşılık verdi.[15]

Hikâye olunduğuna göre **Şeyh Şiblî** (k.s) müntesiplerine tevekkülü tavsiye ederek onlara üç gün boyunca yiyecek bir şey vermedi. Onlara ***"O size yeryüzünü boyun eğdirdi. Haydi onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızkından yeyin"*** (Mülk 67/15) âyetini okuyarak Allah'ın kazancı helâl kıldığını söylemekle yetindi. İçlerinden biri rızık kazanmak üzere yola çıkmış ama açlık onu takatsiz hale getirmişti. Orada bulunan hıristiyan bir doktorun muayenehânesinin önünde oturdu. Doktor onun kalp atışı sebebiyle aç olduğunu anlayınca hemen çırağına bu adama yemek getirmesini söyledi. Ancak bu fakir ona: "Benim kırk arkadaşım da bu illetten (açlıktan) mustariptir" deyince doktor çırağına onlara da yemek götürmesini söyledi, kendisi de onun peşinden onların yanına gitti. Çırak yemeği bu gruba ulaştırdığında Şiblî (k.s) talebelerine: "Sakın ola yapacağınız bir duâ ile yemeği gönderene teşekkür etmeksizin yemeyesiniz!" dedi. Onlar da doktora minnettarlıklarını duâ ile ifâde ettiler. Doktor onların duâ ve niyazlarını işitince yanlarına girip müslüman oldu.

Bu olaydan çıkan sonuç âyette de belirtildiği üzere ***"İyiliğin karşılığı, yalnız iyilik değil midir?"*** (er-Rahman 55/60) İşte bu şekilde yemek ile iyilikte bulunan hıristiyan doktorun iyiliğinin karşılığı, Allah'ın (sâlih) kullarından duâ alması ve Allah'ın ihsânı ile de İslam'a girmesi olmuştur.

Bu âyette Allah'ın kereminden verdiği makâmât ve kemâlattan tâlib-i sâdıkların da hakkı bulunduğu; fakat buna sâhip olabilmeleri için dünyanın dört bir tarafından onun kadrini bilerek ve sırf onun için gelmelerinin şart olduğuna da işâret edilmektedir. "Mahrûm" ise, bu makâmât ve kemâlâta vâkıf olmamaları hasebiyle bunları talep için o Allah dostlarına gitmeyenlerdir. Böyleleri için de zevât-ı kirama, onları araştırıp bulma

ve nasihatta bulunma mükellefiyeti yüklenmiştir. Zira din nasihattan ibarettir. Çünkü zevât-ı kiram doktor, mahrûm da hasta mesâbesinde olup doktorun hastanın ayağına kadar gidip onun nabzına kalbî ve rûhî ahvâline bakması; hastalığını teşhîs edip tehlikeli durumu ona bildirmesi, zarar verecek her şeye dikkat etmesini tavsiye etmesi ve hastalığı iyileşip de sağlığına kavuşuncaya değin çeşitli ilaçlarla tedâviye devam etmesi gerekmektedir. *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de bu şekilde mezkûrdûr.

---

[6]. Deylemî, IV, 247.
[7]. Bk. İbn Mâce, İkame 182.
[8]. İbnü's-Sünni, *Amelü'l-yevm*, s. 120, Haydarâbâd 1315.
[9]. Müslim, Zikr 42.
[10]. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 509; *Mecmeu'z-zevaid*, X, 210
[11]. Buhârî, Teheccüd 21.
[12]. Buhârî, Teheccüd 1; Müslim, Müsafirin 199.
[13]. Tirmizî, Zekat 27; İbn Mace, Zekat 3.
[14]. Deylemî, hadis no: 7137.
[15]. Münâvî, II, 482.

MÜMİNLER İÇİN YERYÜZÜNDE ÂYETLER VARDIR

وَفِي الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَۙ ﴿٢٠﴾ وَفٖٓي اَنْفُسِكُمْۜ اَفَلَا تُبْصِرُونَ
﴿٢١﴾ وَفِي السَّمَٓاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَٓاءِ
وَالْاَرْضِ اِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَٓا اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

20. Kesin inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.

21. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?

22. Semada rızkınız ve size vaadedilen başka şeyler vardır.

23. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu vaad, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.

Kesin inananlar için yerde nice ibretler vardır. "Îkân", şek ve şüphesiz olmak demektir. Yâni kesin inananlar için yeryüzünde Sâni, Teâlâ'nın varlığına; ilim, kudret, irâde ve vahdâniyetine, bir yaygı gibi yayılmış bol rahmetine işâret eden apaçık alâmetler vardır. Yine yeryüzünün düz bölgelerinde dolaşanlar için yollar, tepe ve dağ aralarında seyredenler için de menfezler/geçitler vardır. Yeryüzünde ova, dağ, kara, deniz ve bunların mücâvir olduğu bölgeler, fışkıran pınarlar ve her cinsi barındıran madenlerin yanı sıra çeşitli bitki filizleri ve çeşitli ağaç ile tadı ve kokusu farklı meyve türleri mevcuddur. Ayrıca yeryüzünde, üzerinde yaşayanlara rahatlık verme ve destekte bulunma maksadıyla menfaat ve maslahatları için tertib olunarak emirlerine sunulmuş çok çeşitli hayvanlar bulunmaktadır.

el-Kelbî, âyette geçen "âyât: deliller, ibretler" lafzından muradın, yeryüzünde daha önce yaşayıp geçmiş kavimlerin izlerinden "ibret tabloları" olduğu kanâatini belirtmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de ise "âyât: deliller, ibretler" lafzı hakkında şu açıklamalar yapılır:

1. Yeryüzü her şeyi üzerinde taşıdığı gibi, "ârif-i mûkin" (kesin bir îmana sâhip ârif kişi) de her bir kişiden gelen yükleri öylece yüklenir ve taşır. Kim, insanlardan gelen herhangi bir yükü ağır bulur veya Allah'ın, kendisine doğru sevkettiği bir kulunu görmekten bıkarsa, bu onun hakikatten uzak/gaflette oluşundan ve halkı tefrika gözüyle mütâlaâ etmekten mahrum oluşundandır. Ehl-i hakâık, asla böyle bir sıfatla sıfatlanmazlar.

2. Yeryüzü üzerine çerçöp atıldığı halde o bunları tahâvüle tâbi tutarak bunlardan rengârenk çiçek, ot ve güller bitirir. Ârif de böyledir; o kendisine sunulan cefâ ve eziyetleri sabırla yudumlar da bunlar neticesinde ondan çok yüce huylar ve tertemiz

sıfatlar süzülür.

3. Ayrıca yeryüzünde terkedilmiş, imârı mümkün olmayan çorak bölgeler de, bu tarîkata îmanı olmayan kimseye benzer. Böyleleri ihmâl edilir. Bu tip insanlara bir şeyler anlatma, çorak toprağa tohum atmak gibidir.

Şeyh-i Ekber (k.s.): "Basîretsiz/verimsiz, kabiliyetsiz araziye buğday ekmeyiniz" demiştir. Yâni kalp ve rûhun gıdası olan beyân-ı hakikat, bedenin gıdası gibidir. Şeyh-i Ekber'in zikrettiği "kör arazi", Hakk'ı göremeyen ve bütün eşyadaki hakikatı müşâhâde edemeyen kabiliyetsiz ve basîretsiz kimselerin kalbi ve rûhudur.

Sebze ve nebâtâtın yerden çıkması, Allah'ın, varlıklar aynasında yansıyan zât ve sıfatının tecellîsinin zuhûrudur. Nitekim O'nun tecellîsi Musa (a.s)'a Tûr dağında, Îsâ (a.s)'a Tarsus ve Sîs civarlarında, Rum denizi sâhilindeki bir şehir olan Misîsâ'da, Hz. Muhammed (s.a.)'e de Mekke'nin dağlarında zuhûr etmiştir. Rasûlullah (s.a.)'ın şu hadisine bakmaz mısın: *"Allah'ın (dini) Sina'dan gelip kendisinden bir zaman yardım dilenen (Musa ve kavmine) yardım etti. Sonra da Fârân dağları (Mekke dağları)nda (güneş gibi) zuhûr etti."*[16]

Kâmus'ta Fârân dağları, Tevrat'ta adı geçen ve Bekr b. Kasım dağının da aralarında bulunduğu dağ (silsilesi) olarak belirtilmiştir.

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾

21. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?

Yâni kendi canlarınızda da nice ibretler vardır. Âlemde hiçbir şey yok ki insanın kendisinde onun bir nüvesi olmasın. Bu da Fussılet sûresinin sonunda bulunduğu üzere büyük alemin, küçük alem olan insanda tatbik edildiğine delâlet etmektedir. Allah Fussılet sûresinin sonlarında ***"Biz onlara, ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz ki, O (Kur'ân)ın gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun."*** (Fussilet 41/53) buyurmuştur. Ayrıca Allah Teâlâ sadece insana faydalı keyfiyetler, güzel fiziki görünüşler, hârika bileşimler, fiillerinin şanının yüceliği, çeşitli şeyleri yapabilme kudreti ve her tür kemâlâtı kendinde toplama kabiliyeti vermiştir.

Bahru'l-ulûm'da bu hususta şöyle denmiştir: Yeryüzünde hayvan, ağaç, dağ ve nehirler gibi pek çok çeşit (tevhidî) delâletler bulunduğu gibi, nefislerinizde de onların yaradılış güzellikleriyle ilgili Allah'ın hikmet, kudret, tedbir ve irâde kemâlâtına işâret eden ibretler bulunmaktadır.

وَفِي أَنْفُسِكُمْ (ve fî enfüsikum) ile başlayan kısım tamimden sonraki tahsisi ifâde eder. Çünkü insanların nefisleri de ancak yeryüzünden bir bölümdür. Bu âyette sanki şöyle denmek istenmiştir: Yeryüzünde âkil muvahhidler için ibretler ve özellikle de nefislerinizde bu (ibretlerin) delilleri vardır. Zira her nefs-i âkil ve ondan teşekkül eden şeyin bâtın ve zâhirlerinde en yakından gözlenen husus, Sâni-i Teâlâ'ya işâret eden apaçık delilleri bulunması ve kişinin doğumundan vefatına kadarki süre içinde bunların

bir şekil ve durumdan ötekine intikalidir.

Bir şâir şöyle demiştir:

Her şeyde, O'nun (Allah'ın) birliğine dâir bir işâret vardır.

Bunun sebebi, her şeyin hem cismi hem de rûhu ile tek oluşudur. Onun cüz ve uzuvlarının fazlalığı önemli değildir. Nitekim her bir sayının "bir"le vasıflandırılıp mesela "bir on", "bir yüz" denmesi doğrudur. Çünkü her cisim sonunda bölünmesi mümkün olmayan bir yere ulaşacaktır ki bu da "nokta"dır. Mesela "elif" harfi üç, beş, yedi gibi farklı noktalardan teşekkül etse de elif, eliftir. İşte sen, diğer harfî ve fiilî terkipleri bununla kıyaslayabilirsin.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de bu husus şöyle izah edilmiştir: İnsan nefsi, Hak Teâlâ'nın bütün sıfatlarının bir aynası gibidir. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), *"Nefsini bilen, Rabbini bilir"*[17] buyurmuştur. Hiç bir kimse nefsini, kemâle ermeden tanıyamaz. Nefsin kemâli; onun, Hak Teâlâ'nın sıfat tecellîlerini alma kabiliyetine ulaşacak tam bir cilâlı ayna hâline dönüşmesi ve kişinin, nefsini bir ayna gibi, Rabbini de o aynada yansıyan bir tecelligâh gibi kabul etmesiyle olur. Nitekim Allah ***"Biz onlara ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz ki, O (Kur'ân)ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun..."*** (Fussılet 41/53) şeklinde buyurmuştur.

Şâir der ki:

Cihan sevgilimizin güzelliğinin aynasıdır
Bütün zerrelerde onun güzelliğini müşâhede et.

"Görmüyor musunuz?" Yâni basîret gözüyle bakıp da Sâni-i Teâlâ'nın sun'undan, Nakkâş'ın nakış ve sıfatlarından ibret almıyor musunuz?

Kâşifî şöyle demiştir: *"Görmüyor musunuz?"* şeklindeki soru, emir mânâsındadır. Yâni ibret nazarıyla bakınız. İlâhî sanatın kemâlinin alâmetlerini kendi zâtınızda müşâhede ediniz. **Sülemî**'nin *Hakàyık*'ında zikredilmiştir ki, kim bu âyetleri kendi nefsinde görmez ve kendi varlık sayfasında kudretin eserlerini mütalaa etmezse kendi nasibini zâyi etmiş olur ve hayattan hiçbir şey elde edemez.

Kendine bir bak ki sen gönül çeliciden bir cansın,
Kendini toprağa bırakma ki sen yüce bir yerdensin.
Sen kendi gözünden gizlisin kendi yüceliğini ne bilirsin?
İnci gibi sedeften dışarı çık da gör ki ne kadar değerlisin.

Vâsıtî şöyle demiştir: Allah Teala avamdan bir topluluğa sıfat ve fiillerini tanıtmak üzere ***"Nefislerinizde de nice ibretler vardır"*** (ez-Zâriyât 51/21) buyurur. Havas kullarına zâtını bildirmek için de ***"Rabbini görmedin mi gölgeyi nasıl uzattı?..."*** (el-Furkan 25/45) buyurur.

Rivâyet edildiğine göre **Hz. Ali** (r.a.) bir gün minbere çıkıp: "Bana kürsünün altından

sorun. Zîra onun kanatları arasında her şeyin ilmi vardır. Bu benim ağzımdaki Rasûlullah (s.a.)'in tükrüğüdür. Bu tükrük Allah'ın beni Rasûlullah (s.a.)'dan merzûk kıldığıdır. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Tevrat ve İncil'in konuşmalarına izin verilse de ben onların içindekileri size haber verebilsem, muhakkak onlar da beni tasdik ederlerdi" dedi.

Yemenli bir adam da orada bulunuyordu. Yanındakilere: "Bu adam çok derin bir laf etti. Ben şimdi onu rezil edeceğim" diyerek kalktı ve: "Ey Ali! Söyle bakalım" dedi. Hz. Ali de ona: "İlmini artırmak için sor. Can sıkıcı üzücü soruları sorma" deyince, adam: "Beni bu soruyu sormama sen sebep oldun. Ey Ali! Sen Rabbini gördün mü? Ben görmediğime ibâdet etmem. Peki O'nu nasıl görebilirim?" diye sorunca Ali (r.a.): "Gözler bizâtihi O'nu göremez ama kalp gözleri îman hakikatı ile O'nu görür. Rabbim tektir. Ortağı ve bir ikincisi yoktur. Eşsizdir, benzeri yoktur. Zaman ve mekândan münezzehtir. Duyu organlarıyla algılanamaz. O'nunla hiçbir şeyin mukayesesi yapılamaz" diye cevap verince adam bayılarak yere yığıldı. Ayılınca da: "Allah'a söz veriyorum bir daha böyle can sıkıcı sorular sormayacağım" dedi.

Salihlerden birinden şöyle hikâye olunmuştur: O, bir gün rüyasında **Marûf Kerhî**'yi gözlerini arşa doğru dikmiş, cennetin hûrileri ve saraylarıyla meşgul olurken görmüş. Cennet bekçisi Rıdvan'a bunun kim olduğunu sorunca o şöyle demiş: "Bu Marûf Kerhî'dir. O Allah'a özlem duyarak vefat etmiştir. Allah da onun arşa bakmasına izin vermiştir" dedi. İşte onun bu bakışı, dünyadaki kalp bakışının neticelerindendir. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: ***"Şu dünyada kör olan kimse, âhirette de kördür..."*** (el-İsra 17/72)

Dünyada, dünya gözüyle en üstün bakma kabiliyeti ise Musa (a.s) ile ondan da daha üstün bakış kabiliyetine sâhip olan Hz. Muhammed (s.a.)'e verilmiştir. Rasûlullah (s.a.)'ın bakışları arşın üzerini de görebilecek kapasitedeydi. Halbuki arş, fizîki âlemin en zirvesi ve ruhlar âlemiyle birleştiği yerdir.

Şunu bil ki avâmın görmesi ilim, havassın görmesi de ayn/hakikat mertebesindedir. Onların, Allah Teala'nın efâli, sıfatları ve zâtı gibi tevhidî hususları görmelerinde de mertebeleri vardır. Akıllı olan kişi, ilim mertebesinden ayn mertebesine, istidlâl mertebesinden de şühûd ve huzur mertebesine yükselmeye gayret etsin.

وَفِى السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾

22. Semâda da rızkınız ve size vaadedilen başka şeyler vardır.

Âyette, muzaf olarak gelmesi gereken "esbâb" kelimesi hazfedilmiştir. Dolayısıyla mânâ "gökte rızık sebepleriniz var" şeklindedir. Bu rızıktan kasıd da gökteki güneş, ay ve diğer yıldızlar ile rızıkların meydana gelme sebepleri olup mevsimlerin değişmesini sağlayan güneşin doğma ve batma zamanlarının farklılığıdır.

Şeyh Sa‘dî’nin dediği gibi:

Bulut, rüzgâr, ay, güneş ve felek her biri bir iştedir,
Ta ki sen bir ekmek kazanasın ve onu gafletle yemeyesin.
Hepsi senin için kendinden geçmiş ve emrine âmâdedir;
Artık insafa sığmaz ki sen ferman dinlemeyesin.

Veya bu âyetin mânâsı: *“Semâda rızıklarınızın takdiri var”* şeklindedir. **İbn Keysan** buranın tefsîrini “Rızkınız, semânın Rabbine âiddir” şeklinde verip buna da ***“....ve sizi hurma dallarına asacağım…”*** (Tâhâ 20/71) âyetindeki “fî” harfinin “alâ” anlamında olduğunu delil getirmiştir.

Yine *“vaadolunduğunuz azab ve mükâfât da (gökte) vardır.”* Zira cennet, Sidre-i Müntehâ’nın yakınında bulunan Arş’ın altındaki yedinci kat semânın üzerindedir. Veya bu âyetten murad; vaadolunduğunuz hayır, şer, sevab, ikab, sıkıntı, ferahlık ve diğerleri semâda yazılmış ve takdir edilmiş olarak mevcuddur. *Tibyan*’da kaydedildiğine göre, bütün bunlar bir levhada yazılıdır ve dördüncü gökte bulunur.

Benim kanâatime göre bu âyetin tefsiri şöyledir: Allah’ın cezâlandırma emri de, geçmiş kavimlerin başlarına gelen korkunç çığlık, taşlar, ateş ve tufan gibi cezâların bizzat kendileri de de gökten inmiştir. Âyette vaadolunan iki şey, işte bunlardır.

فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

23. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu vaad, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.

Sizin birbirinizle konuşmanız nasıl gerçekse, Allah’ın vaadettikleri de öyle gerçektir. Buna kendi sözünüz gibi güvenebilirsiniz.

Allah Teâlâ’nın burada “göğün ve yerin Rabbine andolsun ki” şeklinde kendisinin üzerine yemin ederken “Rab” kelimesini getirmesinin sebebi, bu kelime ile burada rızık verme ve büyütme mânâsının kasdedilmek istenmesidir.

Vaadolunduğunuz şeyler veya bu âyetlerde zikredilen şeyler yahut istiâre yoluyla (sizin için takdir olunan) rızık gerçektir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Âdemoğlu, Rabbini tasdik etmekten uzak durduğu için Allah Teâlâ kendisi üzerine kasem etmiş ve* فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ *buyurmuştur.”*

Hasan Basri şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) *“İnansınlar diye Allah’ın kendisi üzerine yemin ettiği, fakat böyle bir yeminden sonra O’nu tasdik etmeyen toplulukları Allah kahretsin!”* buyurmuştur.[18]

Şâyet bir yahudi bile bir insana yiyecek vermek üzere vaadde bulunuyor, bu hususta

yemin ediyor, karşısındaki insan bu yahudiye güveniyor da Rezzak olan Allah'a güvenmiyorsa böylelerini de Allah kahretsin!

Herim b. Sinan, **Üveys-i Karanî** (r.a.)'a: "Benim nerede bulunmamı istersin?" diye sormuş, Üveys de ona: "İçlerine şüphe karışmış, öğüdün de kendilerine fayda vermediği kalplere yazıklar olsun!" diye cevap vermiştir.

"O, sizin konuştuğunuz gibi", sizin birbirinizle konuşmanız nasıl gerçekse "o şekilde gerçektir." Dolayısıyla bunun gerçek olduğundan şüphe etmemeniz gerekir. Nasıl ki sizin kendi sözünüzde şüpheniz yoktur, aynı şekilde başkası değil, benim rızık vermem konusunda da şüphe yoktur.

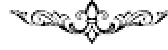
et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Allah sizi konuşturunca siz de O'nun kudretiyle şeksiz şüphesiz konuşabildiğiniz gibi, Allah'ın size vaadettiği rızkı vermesi de aynı şekilde gerçektir, bunda da şüphe etmemeniz gerekir. Bu âyette temsilin "konuşma" fiili ile yapılmasının sebebi, "nutk"un, insana has ve onun en belirgin vasfı olmasındandır.

Bu âyette Allah'a tevekküle bir delil, bütün ihtiyaçlarımızı O'ndan talepte bulunmaya bir teşvik ve insanları sebeplere sarılmaya bir yönlendirme vardır. Eğer insanlar tahkik makamında olsalardı Allah onları ne göğe ne de yere yönlendirirdi. Çünkü gök demirden yer de bakırdan olsaydı, bunlar ne yağmur yağdırsa ne de bitki bitirmeseydi de bütün kulların rızkı Allah'ın kâmil velî kullarından bir velinin boynuna bağlı olsaydı o velî bunların hiçbirine aldırış etmez, "eyvah ben ne yaparım?" diye bir endişeye düşmezdi. Çünkü o artık esbâb aleminden çıkmış, vâsıtaların gerçek sâhibi olan Allah'a ulaşmıştır. Allah Teâlâ işlerini sebepler ile değil sebepler yanında yapar. Bu bakımdan O, şâyet sebepleri kaldırsa bile rızkı direkt olarak ulaştırmaya da kadirdir. Bunu da "kün" emriyle yapar. Zira her şeyin mülkü de melekûtü da O'nun kudret elindedir. Bahsedilen makam, gerçekten büyük bir makamdır. Bu hususta nefisler ıstırab ve sarsıntıdan çok az selamette olurlar. Umulur ki Fettah-ı Zülcelâl bizleri fütûhât dâiresine dahil eder. Âmin.

Esmaî'den şöyle bir hâdise nakledilir: Basra'da bir Cuma günü camiden çıkmış gidiyordum. Ansızın karşıma devesi[19] üzerinde bir bedevi çıktı. Bana: "Ey adam! Sen kimsin, kimlerdensin?" diye sorunca ben "Esmâ oğullarındanım" dedim. "Nereden geldin?" dediğinde de Rahman olan Allah'ın kelâmının okunduğu Harem-i Şerif'ten geldiğimi söyledim. Bunun üzerine: "Öyleyse ondan oku bakalım!" dedi. Zâriyât sûresini okumaya başladım. وَفِى السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ cümlesine geldiğimde, "kâfi" dedi, derhal devesinin yanına varıp onu boğazladı. Etraftaki insanları çağırarak devenin etlerini onlara dağıttı. Bir müddet sonra da kılıcının ve okunun yanına gitti, onları da kırarak oradan uzaklaştı.

Harun Reşid'le birlikte hac yaparken Kâbe'yi tavafa başlamıştım ki bir de ne göreyim karşımda bir adam ince bir sesle bana sesleniyor. Ona doğru yöneldim. Baktım ki o, daha önce Basra'da gördüğüm bedevi. Benzi sararmış halde bana doğru geliyor.

Selâm verdi, yanıma girdi ve yine o benden Zâriyât sûresini okumamı istedi. Okumaya başladım. Aynı âyete yani وَفِى السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ âyetine gelince "Biz Rabbimizin vaadini gerçek olarak bulduk" diyerek bağırdı. Daha sonra: "Okumaya devam edebilir misin?" diye ricâda bulununca فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ âyetini okudum. "Allah Allah! Kim Allah'ı kızdıracak kadar O'nun sözüne inanmayıp O'nu yemine zorlar ve sonra da kaseme rağmen O'na karşı vazifelerini yapmaz?!..." diye üç defa bağırdı, o esnada da rûhunu teslim etti. Allah'tan tevekkül ve i'timad taleb ederiz.

---

[16]. Kurtubî, Neml Sûresi yedinci âyetin tefsirinde.
[17]. Aclûnî, II, 343.
[18]. İbn Kesir, IV, 235.
[19]. "Kaûd", deve çobanının her iş için kullandığı bir deve cinsidir.

İBRAHİM'İN MİSAFİRLERİNİN HABERİ SANA GELDİ Mİ?

هَلْ اَتٰيكَ حَدٖيثُ ضَيْفِ اِبْرٰهٖيمَ الْمُكْرَمٖينَۢ ﴿٢٤﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا
سَلَامًاۜ قَالَ سَلَامٌۚ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ فَجَٓاءَ بِعِجْلٍ
سَمٖينٍۙ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُٓ اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا تَأْكُلُونَۘ ﴿٢٧﴾ فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خٖيفَةًۜ
قَالُوا لَا تَخَفْۜ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلٖيمٍ ﴿٢٨﴾ فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فٖي صَرَّةٍ
فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقٖيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا كَذٰلِكِۙ قَالَ رَبُّكِۜ
اِنَّهُ هُوَ الْحَكٖيمُ الْعَلٖيمُ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾
قَالُٓوا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمٖينَۙ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ
طٖينٍۙ ﴿٣٣﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفٖينَ ﴿٣٤﴾ فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فٖيهَا
مِنَ الْمُؤْمِنٖينَۚ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فٖيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمٖينَۚ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا فٖيهَٓا اٰيَةً لِلَّذٖينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْاَلٖيمَۜ ﴿٣٧﴾

24. İbrahim'in ağırlanan misâfirlerinin haberi sana geldi mi? *(Bunlar meleklerdi.)*

25. Onlar İbrahim'in yanına girmişler, selam vermişlerdi. İbrahim de selamı almış, içinden, «Bunlar, yabancılar» demişti.

26. Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana *(kebabını)* getirmiş,

27. Onların önüne koyup «Yemez misiniz?» demişti.

28. Derken onlardan korkmaya başladı. «Korkma» dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.

29. Karısı çığlık atarak geldi. Elini yüzüne çarparak: «Ben kısır bir kocakarıyım!» dedi.

30. Onlar: «Bu böyledir. Rabbin söylemiştir. O, hikmet sâhibidir, bilendir» dediler.

31. *(İbrahim:)* O halde işiniz nedir, ey elçiler? dedi.

32. «Biz, dediler, suçlu bir kavme gönderildik.»

33. «Üzerlerine çamurdan taş yağdırmaya *(geldik)*.»

34. *(Bu taşlar,)* aşırı gidenler için Rabbinin katında işâretlenmiş *(taşlardır)*.

35. Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık.

36. Zaten orada müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulmadık.

37. Acı azaptan korkanlar için orada bir işâret bıraktık.

Bu cümlenin soru ile başlaması olayın durumunun büyüklüğüne delâlet eder. Çünkü bu

soru edatı, kendisindeki şaşılacak duruma ve ona kulak vermeye teşvik eden bir anlam taşır. Bu gibi edatların getirilmesi ancak Rasûlullah (s.a.)'in olayın büyüklüğü, şânının yüceliği ve vahiy olmaksızın öğrenemeyeceği bir bilginin verileceğine dikkat çekilmesi gibi durumlarda olur. Zira Efendimiz (a.s.) ümmî idi. Yazmayı ve okumayı bilmez, tarihçilerle de oturup kalkmazdı. Öyleyse bu âyette onun nübüvvetine işâret olunmaktadır.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Buradaki soru edatı takrîr yâni müsbet yönde tekid içindir. Anlamı şöyledir: "Muhakkak ki İbrahim (a.s)'ın konuklarının haberi sana gelmiştir." Bir görüşe göre de buranın anlamı şöyle takdir edilmiştir: "Eğer bu olayın haberi sana gelmemişse, biz, onun hakkında sana haber veririz."

"Dayf" kelimesi aslında bir kimsenin misâfir olarak birine gitmesini ifâdede kullanılan masdardır.

Râğıb şöyle demiştir: "Dayf" kelimesinin asıl anlamı "meyletmek"tir. Buna göre "dayf" da, sana âid olan bir malı, konuğun olana meyletmen, ona yaklaştırmandır. Zâten halk arasında bu ağırlama fiili, "ziyafet" olarak geçmektedir.

İbrahim (a.s)'a gelen bu misâfirler Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil (a.s.)'ın da aralarında bulunduğu on iki melek idi. Onlara "dayf" isminin verilmesinin sebebi, onların konuk sûretinde olmalarıydı. Çünkü İbrahim (a.s) onları konuk gibi karşıladı.Veya onlar, misâfir zannedilmeleri sebebiyle bu adı almışlardır.

"Mükremîn" kelimesi, "dayf" kelimesinin sıfatıdır. Yâni Allah katında korunma, kuvvetlendirilme, seçkin olma, Allah'a yakınlık ve peygamberlerle O'nun arasında elçilik yapma ile değerli kılınan melekler demektir. Nitekim Allah bir âyetinde melekler hakkında, ***"...Hayır, onlar Allah'ın değerli kullarıdır"*** (el-Enbiyâ 21/26) buyurmuştur. Veya "mükremin"den murad, İbrahim (a.s)'ın evinde bizzat o ve hanımı tarafından kendilerine hizmet edilmeleri sebebiyledir. O meleklere "mükremîn" denilmesinin diğer bir sebebi de kendilerine güler yüz gösterilip hızlı yemek servisi yapılması veya şerefli misâfirler olmalarıdır. Zira İbrahim (a.s) mahlukâtın en şereflilerindendir. Şerefli insanın misâfiri de ancak kendisi gibi şerefli olur.

Bir hadis-i şerifte: *"Allah'a ve âhiret gününe îman eden misâfirine ikramda bulunsun"*[20] buyrulmuştur. Hz. İbrahim (a.s)'ın ikramının onlara güler yüz gösterip ağırlamada süratli davranması ve onlara bizzat kendisinin hizmet etmesi olduğu söylenmiştir.

Bir rivâyete göre Allah Teâlâ İbrahim (a.s)'a: "Misafirlerine ikramda bulun!" diye vahyedince o her bir konuk için kızarmış bir koyun hazırlamıştır. İkinci defa bu vahiy yinelendiğinde bu sefer bir öküz, üçüncüsünde ise bir deve hazırlamıştır. Dördüncü defa "Misafirine ikram et!" diye vahiy geldiğinde misâfire ikramın çok yemek vermekle alakalı olmadığını anlayarak bizzat kendisi hizmet etmeye başlamış, bunun üzerine Allah'tan: "Şimdi misâfirine ikramda bulunmuş oldun" karşılığını almıştır.

Hikmet ehlinden biri şöyle demiştir: Sultan da olsa bir kişinin misâfirine, babasına ve hocasına kendi eliyle hizmet etmesinde hiçbir utanacak durum yoktur. Dolayısıyla

sadece yemek yedirmekle hizmete önem verme.

Şeyh Sa‘dî şöyle demiştir:

İşittim ki Rum memleketinin uzak bir bölgesinde
Temiz tabîatlı ârif ve âlim bir kimse vardı.
Ben ve birkaç gezgin,
Bu kimseyi görmek için gittik.
Her birimizin başını, gözünü ve elini öptü,
İzzet ü ikrâm ile kabul etti ve oturdu.
Adamın altınları, tarlaları, uşakları, malı mülkü olduğunu gördüm,
Fakat ne yazık ki meyvesiz ağaç gibiydi
Gelenleri tatlı dille güzel karşılayan bir kimseydi
Lakin mutfağının ocağı soğuk, tenceresi kaynamıyordu.
O, sabaha kadar ibâdet, tesbih ve tehlîl ile meşgul olup uyuyamadı
Biz ise açlıktan uyuyamadık.
Sabah olunca kemerini bağladı, kapımızı açtı
Aynı şekilde öpüp bize iltifat etmeye başladı.
İçimizde hoş tabîatlı nükteci biri vardı
O da bizimle yolculuktaydı.
O cimri kimseye şöyle dedi "bize bûseyi tashîf[21] *ile ver*
Fakîre "tûşe" "bûse" den daha iyidir.
İkram ve izzet ile pabucumu çevireceğine
Bana ekmek ver de pabucumu kafama vur.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٢٥﴾

25. Onlar İbrahim'in yanına girmişler, selam vermişlerdi. İbrahim de selamı almış, içinden, «Bunlar, yabancılar» demişti.

"Selam demişlerdi." Yâni "sana selamımız olsun" demişlerdi. İbrahim (a.s) da onlara "Selam" yâni "selâmun aleykum" dedi. Dolayısıyla سَلَامٌ (selâmün) kelimesi, haberi mahzuf olan mübtedâdır. Bu cümlede istinaf kasdıyla atıf vâvı terkedilmiştir. (Yâni yeni bir cümlenin başladığını göstermek için atıf terkedilmiştir.) Sanki, "İbrahim onların selamına karşılık olarak ne dedi?" gibi bir soru sorulmuş ve bu soruya, "O, «selam» diyerek cevap verdi" yâni "onların selamından daha güzel bir selamla onları karşıladı" şeklinde bir cevap verilmiştir. İbrahim'in selamının meleklerinkinden daha güzel olduğunu şuradan anlıyoruz: Meleklerin selamı hudûsü ifâde eden fiil cümlesiyle, İbrahim (a.s)'ın selâmı ise o selamın onların üzerine dâim ve sâbit kalmasının ifâdesi olan bir isim cümlesiyle belirtilmiştir.

İbrahim, *"Bunlar, yabancılar, (bilinmedik kimseler)"* dedi. Bu fiilin asıl mânâsı "kalbin tasavvur edemediği şeyi reddetmesidir" ki bu bir nevi cehldir. "Nekr" fiilinin, ***"Yusuf kardeşlerini tanıdı; fakat onlar Yusuf'u tanımıyorlardı"*** (Yusuf 12/58) âyetindeki kullanımı bu mânâya işâret eder. *Müfredât*'da da "münker" kelimesine bu mânâ verilmiştir. O halde âyetin bu kısmının takdiri şöyle olur: İbrahim (a.s) yanındakilere hissettirmeden içinden: *"Bunlar tanımadığımız, hiç bir kimse tarafından bilinmeyen kimseler"* diye mırıldandı. Hûd suresinde yine İbrahim (a.s.)'ın kendisine gelen melek elçilerle ilgili olarak ***"durumlarını beğenmedi...."*** (Hûd 11/70) tâbirinde de sadece "o insanın durumunu, görüntüsünü beğenmediği" anlamı verilmiştir. Dolayısıyla fiil, bu iki yerde biri diğerinden farklı bir mânâda kullanılmıştır. Nitekim gelen melekler, insanların sâhip olduğu durum ve şekillerin dışında farklı bir yapıdaydılar.

Ebu'l-Âliye'ye göre İbrahim (a.s), onların selamını anlamamış, o zaman ve o bölgedeki kâfir kavmin arasında böyle, müslümanların birbirlerine verdiği selam gibi bir selam tarzı bulunmadığı için onların bu sözünü "selâm hâ" gibisinden garipseyerek içinden tekrarlamıştır.

Kâşifî şöyle demiştir: Yâni suret ve boy olarak asla sizin gibi bir topluluk görmedim. Söyleyin bana sizler kimlersiniz? Onlar şöyle dediler; "biz misâfirleriz."

فَرَاغَ اِلٰٓى اَهْلِه۪ فَجَٓاءَ بِعِجْلٍ سَم۪ينٍۙ ﴿٢٦﴾

26. Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana *(kebabını)* getirmiş,

رَاغَ اِلٰى كَذَا, "gizlice bir yöne meyletmek" demektir. "Gizlenme" anlamı ravğ kelimesinin içeriğinde mevcuddur. Yâni, İbrahim (a.s) konuğundan gizlice âilesinin yanına gitti. Çünkü ev sâhibinin, misâfirine ikram yapacağı zaman, misâfirinin kendisini bundan menetmesine veya yemeğe ihtiyacı olmadığı noktasında mâzerette bulunmasına fırsat vermemek yahut misâfirini bekler halde bırakmamak için kendisine hisettirmeden ağırlamada çabuk davranması âdâbdandır.

Hikâye edildiğine göre meşâyıhtan birine bir konuk gitmiş. Şeyh mürîdine işâret ederek yemek getirmesini söylemiş; ama mürid yemeği çok geç getirmiş. Onların yanına girdiğinde şeyh ona geç getirmesinin sebebini sorunca, mürid: "Sofranın üzerinde bir karınca gördüm. Onu oradan çıkarıncaya kadar bekledim" demiş. Bunun üzerine şeyh: "Aferin, edebe uygun olanını yapmışsın" demiş. Bu durumu o şeyhten daha yüksek makama sâhip bir başka şeyh haber alınca ona şöyle demiş: "Senin mürîdin edebe uygun olanı yapmamıştır. Çünkü misâfire ikramda çabuk olunması edeptendir. Dolayısıyla misâfirin hakkı, karıncanın hakkından daha önceliklidir. Bu yüzden de müridin o karıncayı sofradan alıp acele ederek sofrayı getirmesi gerekirdi."

"Semiz bir dana (kebabı) getirdi." Fiilin başındaki fâ harfi "fâ-i fasîha" olup bununla

bir kısım mahzuf cümlelerin açıklamasının yapıldığı kasdedilir. بعجل kelimesinin başındaki bâ harfi ise جاء (câe) fiilini müteaddi kılmak için getirilmiştir. العجل (ıcl), ineğin yavrusuna verilen isimdir. Hz. İbrahim (a.s), misâfirlerine ikramda acele etmek için bir öküz veya ineği keseceğine, acele hazırlayabilme düşüncesiyle danayı kesip pişirip getirmiştir. Zaten "ıcl" acele etmek anlamındadır. Buzağıya "semîn" denmesinin sebebi de, onun semiz bir ineğin yavrusu olmasıdır. Mânâ şöyledir: İbrahim (a.s) semiz bir danayı boğazladı, onu kebap hâlinde kızartıp getirdi. Hayvanlarının çoğu inek olduğu için onların yavrusundan semiz olanını tercih etti ki ikramı ziyadeli ve güzel olsun.

فَقَرَّبَهُ اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا تَاْكُلُونَ ﴿٢٧﴾

27. Onların önüne koyup «yemez misiniz?» demişti.

"Onu, önlerine yaklaştırdı." Alışıla geldiği üzere, yemeleri için dana kebabını önlerine koydu, ama yemediler. Onların yemediklerini görünce, yemeğe el uzatmamalarını görmezlikten gelerek ve onları teşvik maksadıyla bundan *"yemez misiniz?"* dedi.

Bildirildiğine göre onlar, "Biz bedelsiz bir şey yemeyiz" deyince, Hz. İbrahim (a.s), "Siz yiyin hele. Bedelini sonra verirsiniz" diye cevap vermişti. Bunun üzerine, "Bu yemeğin bedeli nedir?" diye sormuşlar, İbrahim (a.s) da, "Yemeğe başlayınca *Bismillah*, sonunda da *Elhamdulillah* derseniz olur" demiş, ama onlar onun sözünü kesmişlerdi.

فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾

28. Derken onlardan korkmaya başladı. «Korkma» dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.

"Onlardan içine bir korku düşürdü." "Veces", fısıltıyla seslenmek gibi gizli sese verilen addır. Bu da insanın kendi içinde, yâni içinden konuşmasıyla olur. Onlardan korkmasının sebebi de onların, kötülük yapmak için gelmiş düşmanlar olduğunu zannetmesidir. Çünkü ancak kötülük ve zarar vermek için gelen kimseler kötülük yapacakları kimsenin yemeğini yemezler.

Aynu'l-Meâni'de müellif, "Senin yemeğini yemeyen, sana güvence vermeyendir" demiştir. Fakir (**Bursevî**) der ki: Onların selam vermeleri İbrahim (a.s)'a ters geliyor. Çünkü ancak müslümanlar selam verir. Müslüman olan da ancak barışçı olur, düşmanlık peşine düşmez. İşte İbrahim (a.s)'ın içine korku ve şaşkınlığın düşmesinin sebebi budur.

Bir başka rivâyete göre de buranın takdiri şu şekildedir: İbrahim (a.s) onların azap için gönderilmiş melekler olduğunu düşünerek içinde bir korku hissetti.

Onlar İbrahim (a.s)'ın korktuğunu gördüklerinde, "Korkma! Biz Allah'ın elçileriyiz" dediler. Bir rivâyete göre Cibrîl (a.s) danaya kanadını sürdü, dana kalkıp anasına doğru yürüdü. Dana anasına ulaşınca İbrahim (a.s) gelenleri tanıdı ve onlardan emin oldu.

"Ve ona bilgin bir oğlan çocuğu" İshak (a.s)'ı *"müjdelediler."* Saffât suresi 37/112. âyette de ***"müjdeledik*** " ifâdesi geçmektedir. Yâni biz bu melekler vâsıtasıyla ona İshak (a.s)'ı müjdeledik.

"Ğulam", bıyığı henüz terlememiş veya bülûğ çağına yaklaşmış çocuğa denir. "Kühl: yetişkin" kelimesi bunun zıddıdır.

"Bilgin çocuk"tan murad, büluğa erip yetişmesinden itibaren çok bilgili olacağı ve Sâre'nin hiçbir çocuğunun zekâda onun gibi olamayacağıdır.

فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾

29. Karısı çığlık atarak geldi. Elini yüzüne çarparak: «Ben kısır bir kocakarıyım!» dedi.

"Karısı" Sâre, misâfirleri izlediği bir köşede, onların, evine bir müjde getirdiklerini duyunca *"geldi."*

İbn Şeyh burayı şöyle takdir etmiştir: Sâre kocasıyla birlikte onlara hizmet ederken bir ara orada bulunanların huzuruna girmiş, kendisinin bir erkek çocuk dünyaya getireceğini konuştuklarını duyup utanarak oradan çıkmıştır. Allah bu hâli "ikbâl"; yâni ailesinin yanına gitme tâbiriyle ifâde etmiş, "idbâr" yâni meleklerden yüz çevirme tâbiriyle ifâde etmemiştir. **Sa'dî Müftî**'nin belirttiği ve *Tefsîr-i Kebir'*de de yer aldığı üzere bir sonraki âyette meleklerin Sâre'ye hitaben "Rabbin böyle söylemiştir" demeleri dikkate alındığında burada "idbâr: yüz çevirme" kelimesinin kullanılması uygun düşmemekte ve Sâre'nin Allah'ın emir ve mûcizesi karşısında yüz çevirmeyip orada bulunması ve meleklere yönelmesi gerekmektedir.

"Çığlık içinde geldi." Sarre, şiddetli çığlık demektir. Seslenmek, ses çıkarmak mânâsında fiilden müştaktır. Kapının ve kalemin ses çıkarması da bu fiille anılır. Âyetin mânâsı şöyledir: "Sâre çığlık atarak gelmiştir." Bazı ulemâ da Sâre'nin çığlığından kasdın, onun âh vâh ederek bağırması veya ağlayarak yanık yanık terennüm etmesi olduğunu belirtmişlerdir.

Kâşifî şöyle demiştir: Sâre feryat figan ederek "eleylâ, eleylâ" diyordu. Onların, işlerin büyüklüğünü anlatmak istediklerinde dile getirdikleri kelime buydu.

"Sarre" kelimesinin "bir araya toplanmış topluluk" anlamına geldiğinden hareketle meleklerin, Sâre'ye bir kadın topluluğuyla beraber sofra başında onlara hizmet etmek için ayakta bekler vaziyette iken geldikleri, dolayısıyla buranın tefsirinin böyle

yapılması gerektiğini söyleyen âlimler de vardır.

“Hayretten elini yüzüne vurdu.” “Sakk”, bir şeye enli bir şeyle vurmak anlamındadır. Bir kimsenin bir şeye enli başka bir nesne ile şiddetlice vurması bu fiille anlatılır. *Kamus’ta* ifâde olunduğu üzere bu kelime umûmî olarak; şiddetli veya zayıf her türlü vurmak için kullanılır. Buna göre Sâre, hayız kanının sıcaklığını hissettiği zaman utancından dolayı eliyle yüzüne vurmuştur. Başka bir tefsire göre Sâre şaşkınlık içinde olan bir kimsenin yaptığı gibi parmak uçlarıyla alnına vurmuştur. Nitekim tanımadıkları bir şeyle karşılaştıklarında böyle yapmak kadınların adetidir.

Kâşifî, kadınlar çok şaşırdıklarında bu şekilde ellerini yüzlerine vurur, demektedir.

“Ben kısır bir kocakarıyım, (benden nasıl çocuk olur)?” dedi. Yâni “Ben kısır bir ihtiyarım. Gençliğimde dahi çocuk doğurmamışken; şimdi yaşım doksan dokuz olmuşken nasıl doğururum?!” İhtiyar kadına “acûz” denmesinin sebebi, onun her türlü işten âciz kalmasındandır. “Akm” kelimesinin asıl mânâsı, kadında hâmileliği kabul etmeyen bir kuruluğun, verimsizliğin olmasıdır. “Akîm” kocanın suyunu kabul etmeyen kadına verilen addır.

*Kamus’*ta müellif “ukum” kelimesini, “rahimde meydana gelen ve çocuğun oluşmasına mâni olan çukurluk” olarak ifâde etmiştir.

*Ayn-ul-Meâni’*de akîm, “rahminde kapalılık bulunan kimseye verilen addır” diye geçer. İyileşmesi beklenmeyen kısırlık hastalığına sebep olan işte bu rahim içindeki kapanmadır. “Âkır” de aynı anlamdadır. Yalnız, kadındaki kısırlık hâmile kalamama, erkekteki ise hanımını hâmile bırakamama ve bu yüzden çocuk sâhibi olamamadır. Sâre kısırdı. Hiç çocuğu olmamıştı. Yaşı küçükken, gençlik çağlarında doğuramayıp yaşı ilerleyip de hayızdan kesilme dönemine geldiğinde meydana gelecek olan bu olaya şaşırıp onun vukû bulacağını uzak bulmuş ve onlara bunu ifâde için âyetteki bu sözleri söylemiş ve bu işin âdete aykırı olduğunu belirtmiştir. Onlar da kendisine, Allah Teâlâ’nın kudretinden şüphe etmemesini söylemişlerdi.

قَالُوا كَذٰلِكِۙ قَالَ رَبُّكِۜ اِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

30. Onlar: «Bu böyledir. Rabbin söylemiştir. O, hüküm ve hikmet sâhibidir, bilendir» dediler.

“Dediler ki” bu sana müjdelediğimiz şeyleri *“Rabbin böyle söyledi.”* Biz ancak O’nun haberlerini bildiririz, kendiliğimizden bir şey söylemeyiz.

Allah Teala’nın “kavil” kelimesini iki defa getirmesinin sebebi, ikinci defa melekler vâsıtasıyla Sâre’yi, “Sana müjdelediğim çocuğu uzak görme ve şaşırma bu işe!” şeklinde uyarmak içindir. (Ancak bu kelâmı ona melekler söylemiş) ve “Sana bu müjdeyi vermemizi Allah emretmiştir” ilavesinde bulunmuşlardır.

“O, hüküm ve hikmet sâhibidir, bilendir.” Onun sözü hak, fiili de şüphesiz ki

sağlamdır.

Bir kimse ki senin işini senden daha iyi bilir
Onun bunu tamamlamaya daha çok gücü yeter.
Başka tarafa yönelip onun dergâhından başkasına yüz sürme,
Gönlünün muradını sadece onda ara, O sana yeter.

Rivâyet edildiğine göre Cibril (a.s) Sâre'ye gelerek ondan evinin çatısına bakmasını istemiş. O da bakmış, ama bir de ne görsün?! Çatısında yaprağı ve yemişi olan hurma dalları duruyormuş. Bu olay üzerine çocuğu olacağına yakînen inanmış.

Bu yardım sadece Sâre'ye olmamıştır. Allah, İbrahim (a.s)'a da Hicr sûresinde açıklandığı şekilde yardımda bulunmuştur. Ancak Hicr sûresinde zikredilenlerle iktifâ edilmesi için burada onları bir daha zikretmemiştir. Yine burada Sâre'den bahsettiği için de Hicr ve Hûd sûrelerinde Sâre'yi zikretmemiş, buradakiyle iktifâ etmiştir.

Bu âyet Allah Teâlâ'nın fazlından ümid kesmemeye de işâret etmektedir. Zîra, takdirde olan, geç de olsa, mutlaka gerçekleşecektir. Yine Meryem (a.s)'ın yanında durduğu ağaç da yapraklanıp meyvalanmamış mıydı? Halbuki o ağaç Meryem sûresinde geçtiği üzere ***"kuru (meyvesiz) bir haldeydi."*** (Meryem 19/25)

İşte bu tasavvuf yoluyla pek çok kimse, ancak ileri yaşlarında iştiğal etmeye başlamış, ama onlar bu hususta akranlarını geride bırakmışlardır. Yine başlangıçta tasavvuftan mahrum olan bazı kimseler daha sonra onunla rızıklandırılmışlardır ki; İbrahim b. Edhem, Fudayl b. İyâd ve Mâlik b. Dînar onlardandır. Onlar her ne kadar geçici şartlar sebebiyle fıtrat-ı asliyelerinden uzaklaşmış olsalar da, haklarında inâyet-i İlâhiye tahakkuk ettiği için Allah Teâlâ'ya doğru cezbedilmişler, O'na takarrûb ederek fıtratlarındaki pislikleri yok etmeye kadir olmuşlardır. Kim de Allah Teâlâ'nın kudretini âciz görürse o küfre girmiştir.

Bazıları şöyle demiştir: Kırkından sonra sûfi olan ölü ve meyvesiz bir ağaç gibidir. Zîra o her şeyi Allah'tan bekler. Kırk yaşından sonra mizaç, kuruluk ve donukluğun kendisine galebesi sebebiyle bir çöküşle karşılaşır. Fakat dirilten ve öldüren Allah'tır. Bu sebeple Allah, küçük yaşta yâni kişinin gençlik çağlarında öldürdüğü fıtrat-ı asliyesini ileri yaşında diriltir ve gençliğinde canlı bir halde olan kişinin nefsini bu halden sonraki ileri yaşına girince de öldürmek sûretiyle küçükken dirilttiğini büyükken öldürebilir. Yine, bir kimsenin kalbi gençlikte ölü iken Yüce Allah ileri yaşta onu diriltmeye de kâdirdir. Yalnız Allah'tan bol feyz ve ihsân umarız.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾

31. ***(İbrahim:)*** **O halde işiniz nedir, ey elçiler? dedi.**

İbrahim (a.s) onların azap işi için gönderilmiş melekler olduğunu anlayınca *"O halde*

göreviniz nedir” yâni bu müjdeden sonra asıl gönderilmenize sebep olan tehlikeli durum nedir? diye sordu. “Hatb”, karşılıklı konuşma esnasında söylenen “mühim bir iş” için kullanılır. Bazen de zorluklar ve sıkıntılar bu kelime ile ifâde olunur. “Hutûbu’z-zaman” zamanın sıkıntıları tâbirini de bu meyanda kullanmışlardır. Buna benzer başka kullanımları da vardır. Fâ harfi İbrahim (a.s)’ın onların melek olduklarını öğrenmesinden hemen sonrasını belirtmek için getirilmiş bir fâ-i tâkibiyedir.

قَالُوٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَۙ ﴿٣٢﴾

32. «Biz, dediler, suçlu bir kavme gönderildik.»

“Biz cürm ve günahlara devam ve ısrar eden topluluğa gönderildik” dediler. *Feth-ur Rahman’*da “günahlara devam edenler”le, isyanların en büyüğünü yapan Lut kavminin kasdedildiği belirtilmiştir.

لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍۙ ﴿٣٣﴾

33. «Üzerlerine çamurdan taş yağdırmaya *(geldik)*.»

Önceki sûrelerde açıklandığı gibi onların kentlerini altını üstüne getirip çevirdikten sonra *“Üzerlerine çamurdan taşlar”* yâni ısıtılarak taş gibi olmuş pişmiş siccîl taşlarını *“salalım.”* Siccîl taşı, cehennem ateşinde kızdırılıp üzerlerine hangi insanlara gönderilecek ise onların isimlerinin yazılı olduğu taştır. Şâyet Allah “tîn/çamur” kelimesini “hıcâre/taş” kelimesinin yanında zikretmeseydi, “gökten gönderilme” karînesi sebebiyle bunun normal taş değil de “dolu” olduğu zannedilecekti. İşte “çamurdan” kelimesinin getirilmesiyle bu zan ortadan kaldırılmıştır.

مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾

34. *(Bu taşlar,)* aşırı gidenler için Rabbinin katında işâretlenmiş *(taşlardır)*.

“Işâretlenmiş” yâni salıverilmiş *“taşlar”* demektir. Bu kelime, “İhtiyacın olmaması sebebiyle hayvanı otlaması için otlağa salıverdim, başıboş bıraktım” ifâdesinden alınmıştır. **Sa’dî Müftî** bu mânâdan hareketle âyetteki “inde rabbike” ifâdesinin “min” harf-i cerinin takdiriyle olduğunu söylemiştir.

Bir başka görüşe göre de “müsevveme” kelimesi alamet anlamındaki “sûme”den gelmekte olup, azap için damgalanmış, üzerinde alâmeti bulunan taşlar demektir. Yine bu kelimeden muradın beyaz ve kızıl renklerle işâretlenmiş veya yeryüzündeki taşlardan

özellikle ayrılması için nişanlanmış yahut da hangisinin kime isabet edip onu helâk edeceği belli edilmiş taşlar olduğunu söyleyenler de vardır.

"Bu taşlar, Rabbinin katında" yâni kendisinden başkasının tasarrufta bulunamayacağı hazinelerinde *"haddi aşanlar için hazırlanmış,"* fısk-ı fücûrda haddi aşanlar için *"işâretlenmiştir."* Çünkü onlar, cima için kendilerine mübah kılınan kadınlarla yetinmeyip erkeklere de yaklaşmakta idiler.

İbn-i Abbas "haddi aşanlar"dan maksadın "müşrikler" olduğunu söylemiştir. Zira şirk, günahların en ileri seviyesi ve en büyüğüdür.

فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَۚ ﴿٣٥﴾

35. Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık.

Meleklerin kendilerine emredilen şeyi Lut (a.s) ve ona inananlara müjdelemelerini müteâkiben biz ***"....âileni gece yola çıkar"*** (Hûd 11/81) kavlimizle onları oradan çıkarıp uzaklaştırdık. Dolayısıyla "çıkardık" sözü Cibril'in değil, Allah Teala'nın sözüdür.

Kâşifî şöyle demiştir: Bilindiği gibi İbrahim (a.s), melekler Lût kavmini helâk etmek üzere Mü'tefike'ye gittiklerinde mübârek kalbi birâderzâdesi için elem duydu ve "bu belâdan nasıl kurtulacak" diye endişe duydu. Melekler kendisine, "Üzülme Lût (a.s) ve kızları kurtulacaklar" dediler.

"Orada" Lut (a.s)'ın kavminin yaşadığı kentlerde –ki bu kentlerin sayısı **Kâşifî**'nin tefsirinde beş olarak geçmektedir- bulunan ve Lut (a.s)a inanan mü'minlerden kim varsa çıkardık. Allah Teala'nın bu şehirleri isimleriyle değil de zamirle belirtmesi, onların bilinen meşhur yerler olmalarına binâendir.

فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَۚ ﴿٣٦﴾

36. Zaten orada müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulmadık.

Bildirildiğine göre bu müminler Lût (a.s) ve iki kızı idi. Karısı ise kâfir idi. Âyet buna işâret etmektedir.

Şeyh Sa'dî der ki:

Lûtun zevcesi kötülerle dost olduğundan,
Peygamber âilesinden olma şerefini kaybetti.
Hâlbuki Ashâb-ı Kehf'in köpeği birkaç gün,
İyilerin arkasına düştü de insan şerefine erişti.

Başka bir rivâyete göre de bu mü’minler, Lut (a.s) ve onunla birlikte kurtulan on üç kişilik âilesi veya inananları idi.

Denilmiştir ki yirmi sene müddetince Lût kavminden sadece bir kişi îman etti.

Ulemâ şöyle demiştir: Kıyâmet gününde Peygamberimiz (s.a.) yanında ümmeti bulunduğu halde, bir peygamber yanında kavmi ile, başka bir peygamber yanında üç-on arası bir sayıdaki inananları ile, başka bir peygamber oğlu, bir diğeri yanında bir adam ile beraber mahşer yerine gelecektir. Bir peygamber de yalnız başına orada bulunacaktır. Bunun sebebi ise, kavminin kendisine tâbi olmasını istediği halde hiçbir kimsenin ona tâbi olmaması, dâvetine icâbet etmemesidir. Bu peygambere icâbet edilmemesi de, onun böyle çok şiddetli, kötülüklerin çok yaygın, meşrû sayıldığı bir zamanda kavmine gönderilmiş olmasıdır.

Bu âyette “mü’min” ve “Müslüman” kelimelerinin mefhûm olarak değil de doğruluk ve şahsiyet açısından birbirlerinin yerini tutabileceğine işâret edilmektedir. Ancak müslüman kelimesi mü’minden daha umûmîdir. Zira her mü’min müslümandır ama her müslüman mü’min anlamına gelmeyebilir. Bunların umûmî ve hûsûsi anlamlarıyla da bâzen birbirlerinin mürâdifi gibi kullanıldıklarına rastlanılmaktadır.

Bazı âlimler îmanın kalble tasdik olduğunu belirterek, bundan muradın, haber verilen hükme boyun eğip kabul etme ve o hükmün doğruluğunu tasdik etme olduğunu; İslâmın ise yine hükümleri kabul ettikten sonra onlara boyun eğip amel ile tâbi olmayı ihtivâ ettiğini söylemişlerdir. İşte tasdîkin hakîkî olanı da budur ki azıcık bir aklı ve tefekkürü olana bu gerçek gizli kalmaz. Bu gerçeği inkâr ise büyüklük taslamaktan başka bir şey değildir.

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾

37. Acı azaptan korkanlar için orada bir işâret bıraktık.

“Orada” yâni bu kentlerde onlara isâbet eden azâba delâlet etmesi için, taşları veya o topraklardan kaynayan siyah renkte, kötü kokan bir suyu *“acı azaptan korkanlar için”* yâni sağlam fıtrata ve rakik kalplere sâhip olup da bundan korkma durumunda olanlara *“bir ibret olarak bıraktık.”* Biz bu ibret tablosunu onların hâricindeki katı kalpli kimselere bırakmadık. Çünkü onlar bu ibrete önem vermez ve -bazı hacılarda müşâhede ettiğimiz gibi- onu bir ibret olarak kabul etmezler. Nitekim pek çok hacıyı Sâlih (a.s)’ın Medain bölgesinden geçerken bu bölgedeki ibretlerden etkilenmediklerine tanık oluruz. Halbuki Rasûlullah (s.a.) bu gibi yerlerden geçerken ağlar, başını öne eğer ve ashabına ağlamalarını veya ağlar gibi davranmalarını emredermiş.

Bu âyet, Allah Teâlâ’nın, dinini güçlendirenleri kurtarıp, düşmanlarından geç de olsa öç alacağına; necat ve haşr husûsunda felâh ve rüşd sâhibleri ile birlikte oluşta dikkat edilecek şeyin, onları sevmek ve onlara güzel bir şekilde ittibâ etmek olduğuna da

delâlet etmektedir. Felah ve rüşd ehli kimselerle olan ittisâl şeklî bir birliktelik değil, mânevî bir irtibattır. Şâyet böyle olmasaydı Hz. Lut ve Hz. Nuh'un karıları tasfiye olunmazlar; kâfir olarak ayrı tutulmazlardı. Zira Allah Teâlâ onların hakkında ***"Haydi ateşe girenlerle berâber siz de ateşe girin..."*** (et-Tahrîm 66/10) buyurmuştur.

Akıllı olana gereken, kâmil bir şeyhe ittiba etmesi, ehl-i fesâd ve kusur sâhibi kimselere, özellikle de akıl, din, şahidlik ve miras husûsunda noksanlıkları bulunanlar ile kendilerine nefsânî ve şeytânî duyguların galebe geldiği kimselere ittibadan sakınmasıdır. Çünkü kişi ıdlâl vasıflarına sâhip olan bir kimseye yaklaştığı zaman, o saptırıcı özellikler onu da ifsâd eder.

Âyet-i kerîme'de mücrim ve müsrif olan bu kavmin nefsânî duygular ve evsâf-ı zemimeye sâhip olduklarına da işâret olunmaktadır. Halbuki zikir, vird, mücâhede ve riyâzâtlar nefsi ve evsafını yok eden bir güçtür. Müslümanlardan insânî şahsiyete sâhip olanın mukîm olduğu şehri ise onun kalb-i selîmi ve evsâf-ı hamîdesidir ki bunlar helâktan uzaktırlar. Nefis ve onun vasıfları, zikredilen bu evsâf-ı hâmide ve kalb-i selîm tarafından helâk edilip etkisiz hale getirilince, o nefsi temizlemek ve ahlâkını güzelleştirmek mümkün olacaktır ki bu da ***"Nefsini temizleyen kurtuluşa ermiştir"*** (eş-Şems 91/9) âyetinde buyrulduğu üzere azâb-ı elîm tehdîdinden korkanlar için bir ibret ve alâmet nişânesi hâlini alacaktır. Ayrıca bu nefsin tezkiyesi her ne kadar hâricî sebep ve vâsıtalarla hâsıl oluyorsa da hakikatte Allah Teala'nın fazl u keremiyle tahakkuk etmektedir. Böyle olmasaydı her esbaba sarılan ona ulaşabilirdi. Yüce Allah'tan bizi mutmain ve râzı, hoşnud edilmiş ve temiz nefis ehlinden kılmasını niyaz ederiz (Âmin!)

---

[20]. Buhârî, Edeb 31; Müslim, Îman 75.

[21]. Muamma ıstılahında tashîf, kelimenin harf ve noktalarının değiştirilmesine denir. Öpmek mânâsına gelen "bûse" tashîf edilince rızk mânâsına "tûşe" olur.

BAKIP DURURLARKEN YILDIRIM ÇARPIVERDİ

وَفِى مُوسٰى اِذْ اَرْسَلْنَاهُ اِلٰى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلّٰى
بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ
فِى الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِى عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾
مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِى ثَمُودَ اِذْ
قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ
الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا
مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

38. Musa'da da *(ibretler vardır)*. Onu apaçık bir delil ile Firavun'a göndermiştik.

39. Firavun ordusuyla birlikte yüz çevirmiş: «O, bir büyücüdür veya bir delidir» demişti.

40. Nihâyet onu da ordularını da yakalayıp denize attık, bu sırada kendini kınayıp duruyordu.

41. Âd kavminde de *(ibretler vardır)*. Onlara kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.

42. Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu kül edip savuruyordu.

43. Semûd kavminde de *(ibretler vardır)*. Onlara: Bir süreye kadar faydalanın, denmişti.

44. Rablerinin emrine karşı geldiler. Bu yüzden, bakıp dururlarken onları yıldırım çarpıverdi.

45. Ayağa kalkacak güçleri kalmamış, yardım edenleri de olmamıştı.

46. Bunlardan önce de Nuh kavmini helâk etmiştik. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplum idiler.

"Mûsâ'da da" diye başlayan cümle, bir görüşe göre ***"kesinlikle inanmak isteyenler için yeryüzünde âyetler vardır"*** (ez-Zâriyât 51/20) âyetine mâtuftur. Hz. İbrahim ve Hz. Lût (a.s)'ın kıssaları da matuf ve ma'tufun aleyh arasındaki bir mu'tarıza cümlesi olup, Rasûlullah (s.a.)'i müşriklerin yalanlamaları sebebiyle teselli etmek ve ona düşmanlarının, Lût kavmi gibi helâk edilerek kendisinden uzaklaştırılacağını bildirmek için getirilmiştir. Diğer bir görüşe göre bu cümle, önceki ***"acı azaptan korkanlar için orada bir işâret bıraktık"*** (ez-Zâriyât 51/37) âyetine şu mânâ takdiriyle matuftur: "Biz Mûsâ (a.s.)'ın Firavun'a gönderilme hâdisesinde ve onun ve kavminin, peşlerine düşen

Firavun'dan ve boğulmaktan kurtulmasında ibretler kıldık." Bu hâliyle atıf, tıpkı şu cümleyi söyleyen kimsenin yaptığı atfa benzer: "Hayvana saman ve soğuk su yedirdim." Oysa bunun asıl mânâsı, "hayvana saman yedirdim ve soğuk su içirdim" şeklindedir. Aksi takdirde "fî Mûsâ" diye başlayan cümle, "tereknâ" fiilinin ma'mülü olamaz. "Bu kentlerde ibretler bıraktık" cümlesi sahih olurken, ikincisinde "Mûsâ'da bir ibret bıraktık" gibi bir mâna çıkacaktır ki bu da doğru değildir. Çünkü "terk" fiili, bir şeyin ibkâ edildiğini haber verir. Mûsâ (a.s.) bâki olmadığına göre, Mûsâ'nın orada yaptığı şey nasıl bâki olabilir?

"Onu açık bir delil ile Firavn'e göndermiştik." Burası bir âyetle veya mahzuf bir "kâineten" kelimesiyle mansubtur ki bunun takdiri: "Onu gönderdiğimiz vakit olan şeyde" şeklindedir. Bu ihtimale göre burası mukadder bir fiilin zarfıdır.

"Onu açık bir delil ile" yâni Mûsâ (a.s.)'ın eliyle zâhir olan asâ, yed-i beyzâ ve diğerleri gibi yüce mûcizelerle Mısır'ın sâhibi (kralı) olan *"Firavn'e göndermiştik."*

"Sultan" kelimesi pek çok şey için kullanılmakta olan bir masdardır.

فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾

39. Firavun ordusuyla birlikte yüz çevirmiş: «O, bir büyücüdür veya bir delidir» demişti.

"Firavun ona yanını çevirdi," yanını döndü. Tevellâ fiili, "yüz çevirmek"ten kinâyedir. Yâni Firavun, Musa'ya îmandan yüz çevirdi ve onu yalancılıkla suçladı. Aslında "tevellî", yüz çevirmek mânâsına gelmektedir. "Bi ruknihî" kelimesindeki "bâ" harf-i cerri tâdiye yâni ilgili fiili geçişli kılmak içindir. Nitekim ***"(ve neâ bi cânibihî: yüz çevirir; yan çizer"*** (Fussilet 41/51) âyetinde bâ harfi "neâ" fiilini müteaddi kılarak ona "uzaklaştı" anlamını vermiştir.

"Rüknden murad, uç ve yan demektir. Kişinin uç tarafı ve yanından kasdedilen de onun kendi zâtıdır. Zîra çoğu kez kişinin, birinden yüz çevirmesi bu iki kelime yâni "sırt çevirme" ve "yan çizme" ile ifâde edilmektedir. Sahih kaynakların verdiği bilgiye göre de bir şeyin rüknü, insanın omuz kısmı gibi, bir şeyin en kuvvetli tarafıdır.

Bir görüşe göre âyetin yorumu şöyledir: "Firavun saltanatı ve askerlerinden aldığı kuvvetine dayanarak, bunlara güvenerek yüz çevirdi." Dolayısıyla "rükn" burada "kuvvet" anlamında kullanılmıştır. Çünkü rükn, insanın dayandığı bir dayanaktır ki bu, mal, asker ve kuvvetten biri olabilmektedir. Bu âyetteki rükünle, binaların kuvvetlendirildiği tel ve direklere benzetilerek onun ordusu kasdedilmiştir. Bu takdirde bâ harfi cerri sebebiye, mülâbese veya müsâhabe mânâlarını içerir.

Firavun Mûsâ (a.s)'ya, *"Bu, ya büyücü"* olağanüstü şeylerle insanların gözlerini boyayan bir sihirbaz *"veya cinli"*; işinin sonunu düşünmeyen bir dîvâne'*dir, dedi."*

Mecnun, cinnet sâhibi kimseye denir. Cinnet ise aklın zevâl ve fesadıdır. Firavun da

Mûsâ (a.s)’ın elinden zuhûr eden, tabîata aykırı mûcizeleri cinlerin yaptığını sanmış ve bunu öne sürmüştür. O meydana gelen bu mû’cizatın Musa (a.s)’ın ihtiyarı ve gayreti ile mi, yoksa bunlar olmaksızın mı meydana geldiğinde de tereddüd etmiştir.

Ebû Ubeyde âyetteki “ev” atıf edatının vâv mânâsında olduğunu ileri sürmüştür. Buna delil olarak da Firavun ve yandaşlarının, Musa (a.s)’yı “büyücü” veya “cinli” diyerek biriyle değil de her ikisine birden nispet ettiklerini göstermiştir. Nitekim ***“Yunus’u yüz bin insana veya daha fazla olanlara elçi gönderdik”*** (es-Saffât 37/147) âyetinde de “ev” edatı “vav” anlamında kullanılmıştır.

Muhakkiklere göre, Firavun’un Mûsa (a.s)’ı bu şekilde ta’n etmesi onun cehaletinin kemâlini gösterir. Çünkü onu iki zıd şey ile birlikte ta’n etmiştir. Bilinir ki sihirbazlık için tam bir akıl, işleyen bir zihin ve büyük bir ustalık gerekir. Oysa delilik/divanelik aklın zevalidir. Aklın kemâli ile zevâli birbirinin zıddıdır.

فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾

40. Nihâyet onu da ordularını da yakalayıp denize attık, bu sırada kendini kınayıp duruyordu.

Nebz, bir şeyi, kendisine verilen az önem sebebiyle kaldırıp atmaktır. Yâni, nasıl bir kimse eline aldığı çakıl taşlarının yok olmasına aldırış etmeden denizin içine atıyorsa, biz de onları, silah ve sair tüm ağırlıklarıyla beraber Kızıldeniz’in içerisine attık.

“O, boğulurken pişmanlıkla kendi kendini kınıyordu.” Yâni biz Firavun’u, küçük-büyük her türlü günahına pişmanlık içerisinde, kendi kendini kınar vaziyette iken yakaladık. Zira her günah sâhibi, mutlaka günahı miktarınca pişmanlık duyup kendi kendini kınar.

Kâşifî şöyle demiştir: “Mülîm” melâmeti hak eden veya “Musâ (a.s)’dan neden yüz çevirdim ve onu neden ta’n ettim” diye kendisini kınaması demektir. Bu sebepledir ki Firavun boğulurken îman ettiğini bildirmiştir. (bk. Yunus 10/90)

Doğru bildiğin faydalı sözü,
Kimse beğenmese bile söyle.
Bugün beğenmeyen yarın pişmanlıkla,
O hak sözü niye dinlemedim diye âh edecektir.

Bu âyette kalp Musa’sına işâret vardır. Çünkü Allah kalb Musa’sını bir hüccet yâni apaçık olan kelime-i tevhîd asâsı ile nefis Firavun’una göndermiştir. Bu asânın mûcizevî yönü de ***“Birden o, onların uydurduklarını yutmağa başladı”*** (eş-Şuarâ 26/45) âyetinde buyrulduğu üzere sihirbazların bâtılı hakla karıştırarak ortaya koydukları sihirlerini ve nefis Firavun’un sıfatlarını yutmasıdır. Ama nefis Firavun’u bu

mûcizeyi görmekten ve kalb Musa'sının tüm vasıflarına îman etmekten yüz çevirdi. Bu sebeple de Allah onu en değersiz bir denizde, kahr ve celâliyle helâk etti. Biz Melik ve Müteâl olan Allah'ın gazabından yine O'na sığınırız.

Yine burada kalb Musa'sı büyü veya cinliliğe benzetilerek nefis Firavun'unun ondan uzak durmasına neden sayılmıştır. Zira her kim nefis Firavun'una muhâlefet ederse o kimse ona göre mecnun sayılmaktadır. Ancak kalb Musa'sı mecnun olmayıp aksine meczûbtur. İkisi arasındaki farka gelince; mecnun, maddî v.b. lezzetleri alması esnasında aklı giden, meczûb ise Allah Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğünü müşâhede esnasında aklını yitirendir. Onun aklı mahlûkâta gizli olan şuhûd-i Teâlâ ile nimetlenmiş, O'nun huzurunda dâim ve O'nun cemâli içerisine garkolmuş bir haldedir. Bu gibi insanlar, akla ihtiyaç duymayan akıl sâhipleridir.

Bu meczublar, hallerine göre üç mertebeye ayrılırlar: Birincisi; kendisine Allah tarafından füyuzât kuvveti gelen kişidir ki, ona gelen bu güç, kendisinde bulunan kudretten daha büyüktür. Öyle ki bu füyuzât ona hakim olup bütün ahvâline galebe eder. Bu sûretle o kimse bu füyûzât hâlinin tasarrufu altına girer ve bu hâl üzerinde kaldıkça nefsinde herhangi bir tedbîre ihtiyaç duymaz. Meczûb ve mecnûnların ikinci kısmı, aklı bu füyuzât hâlinde tutukluk yapanlardır ki böyleleri ancak hayvânî bir akıl üzerinde kalıp yer, içer, tedbirsiz olarak tasarrufta ve ru'yette bulunur. Böyle kimselere de diğer canlılar gibi tabii bir yaşam sürdürdüğü için "mecnûnların akıllıları" adı verilir. Üçüncü gruba gelince bunlar, füyuzât hâlinde dâim olmayanlardır. Bu gibi insanlarda bu hâl kısa sürede kaybolup onun aklı normal insanların aklına dönüşür. Bu nedenle bu kimse işlerinde tedbîre, söylediği ve kedisine söylenilen şeyde de aklına müracaat edip tedbir ve ru'yetle tasarrufta bulunmayı esas alır. Bu zaten bütün insanların ortak hâlidir.

Bu üçüncü mecnûnluk hâli Muhammedî mertebe sâhibi olan kimselerde bulunur. Zira Peygamberimiz (s.a.)'e vahiy inerken nefsinden bu akıl alınır, daha sonra bu şekilde geceleyin çeşitli yerlerde dolaştırılıp kendisine vahyedilecek hususlar ilkâ edildikten sonra insanların yanına döneceği zaman bu dünyevî akıl tekrar ona verilirdi.

Şunu bil ki meczublar Allah Teâlâ'dan gelen ve birden ortaya çıkan büyük füyûzât sebebiyle akılları gittiği için şer'î adâbı gözetmek onlardan talep edilmez.

Hakk'ın kadehinden bir yudum içen kimsede
Ne edep, ne akıl ne de iz'an kalır.

Bu meczubların Allah yanındaki durumları, hâlet-i şühûd ve sıfat-ı istikâmet üzere ölen kimselerin durumu gibidir. Dünyadaki durumları ise; tabîatları gereği yeme, içme, evlenme gibi ihtiyaçları olan her şeye kayıtsız şartsız ulaşmaları bakımından diğer hayvanların durumu gibidir. Keşfin varlığı ve bakası onlar üzerinde devam ettiği sürece, yaptıklarına karşılık Allah katında herhangi bir sorgu ve talep de olmayacaktır. Bu durumdaki bir kimse eğer saîd/mü'min bir kul ölümü esnasında, "Beni kabrime götürün, beni kabrime götürün" der. Yok eğer şakî/günahkâr ise "Beni nereye götürüyorsunuz?"

diye bağırır.

Aklı giden insanlar (mecnûnlar), akıllarının gitmesi sebebiyle ölülerden, huy ve karakteri sebebiyle de dirilerden sayılır. Aslında mecnun ve meczûblar, saîd/mü'minlerdendirler. Pek çok meczûba mükâşefât ve müşâhedât hâkimdir. Yâni onlar umûr-i ğaybiyeyi ve ahvâl-i melekûtiyeyi müşâhede etmenin yanı sıra herhangi bir mücâhede yapmamış olmalarına rağmen, insanların göremediği pek çok şeyi görürler. İşte bu yüzden onlar akıl dâiresinden çıkarlar. Çünkü daha önceden bir hazırlıkları bulunmadan ânî bir inkişâfla karşılaştıkları için buna tahammül edemeyip kendilerinden akılları gider, daha sonra da Allah Teâlâ murad etmedikçe tekrar akıl dâiresine girmeleri güçleşir. Ancak makbûl olan, meczûbun aklı üzere olması; bu cezbe hâlinin kendisinin hâline gâlip gelmesi değil, kendisinin bu hâle dayanabilmesi ve ona hâkim olmasıdır. Birincisi yâni meczûbun aklını koruyabilmesi, cezbede ileri aşamalarda bulunan kimselerin ahvâlidir. İkincisi ise yeni başlayanların hâlet-i ruhiyesidir. Allah yaptığı işin galibidir.

وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾

41. Âd kavminde de *(ibretler vardır)*. Onlara kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.

"Âd'da" yâni Hud (a.s.)'ın kavminde de ibret alınacak şeyler vardır. Veya onlarda da bir ibret kıldık. *"Biz onlara"* önce canlarını ve peşi sıra da evlerinin, mallarının ve hayvanlarının *"köklerini kesen bir rüzgâr gönderdik."*

Kâmûs'ta ukm kelimesi, rahimde bulunan bir çukurluk olup çocuğun teşekkülüne engel teşkil eden şey diye izah edilir. Âyette rüzgarın kısırlıkla vasfedilmesinin sebebi, onları helâk edip köklerini kazıyacak olmasındandır. "Akîm" ise, mu'kim veya âkim anlamında "kazıyan, yok eden" demektir. Burada istiâre-i tebeiye vardır. Şöyle ki: Onların helâk edilip köklerinin kazınması kadınların çocuk doğuramama ve çocuktan kesilmesi sayılan kısırlıklarına benzetilmiş, daha sonra da müşebbeh bih olan kısırlık müşebbehin yerine konularak ondan "akîm rüzgârı" türetilmiş veya bu kısırlıkla akîm rüzgârı tavsif olunmuştur. Zira akîm rüzgârının yağmur yağdırma veya ağaçları aşılama gibi bir özelliği yoktur. Yâni akîm rüzgârının bir fayda içermemesi kadının kısırlığına teşbih olunmuş, sonra da onun yerine kullanılmıştır.

"Akîm" kelimesi, lâzım bir fiilin ism-i fâili anlamındadır.

Bahru'l-ulûm'da müellif şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın bu rüzgâra akîm adını vermesi, kâfirlerin helâk edilmeleri ve köklerinin kazınması maksadıyla karılarının rahimlerinde kısırlık meydana gelmesine sebep olmasındandır.

Bu akîm rüzgârları, azab ve helâk rüzgârlarıdır. **Hz. Ali** (r.a.) bunlara "nekbâ" rüzgârları adını vermiştir ki bunun mânâsı iki esas yön olan doğu-batı arasından veya sabâ (doğu) rüzgârı ile şimâl (kuzey) rüzgârının arasından esen yeldir. **İbn Abbas**'dan

gelen bir rivâyete göre de bu rüzgâr batı rüzgârıdır. Bu rivâyeti, Rasûlullah (s.a.)'in *"Âd kavmi debûr (batı) rüzgârıyla helâk edildi. Bana ise sabâ (doğu) rüzgârıyla yardım verilmiştir"*[22] hadisi destekler.

Debûr rüzgârı sabâ rüzgârının karşıtıdır. Çünkü debûr batıdan, sabâ rüzgârı ise doğudan eser. **İbnu'l-Müseyyeb**, akîm rüzgârının, kuzeyden esen sâm yelinin karşı yönündeki güney rüzgârı olduğunu söylemiştir. Kuzey rüzgârı da kuzeyden gelip doğu yönüne doğru esen rüzgârdır.

مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّم۪يمِ ﴿٤٢﴾

42. Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu kül edip savuruyordu.

"Üzerinden geçtiği hiçbir şeyi canlı bırakmıyor" yâni üzerlerinden geçtiği canlarını, evlerini, mallarını ve hayvanlarını *"kül gibi"* un ufak çürümüş kırıntılar *"edip savuruyordu."* "Ramîm", kemik, bitki, kurumuş ot ve benzeri gibi çürüyüp kırıntı hâline dönüşmüş olan nesnelere verilen addır.

Kâmus'ta bu fiil kemikler için kullanılmış ve "ramîm"in çürümüş kemik parçaları olduğu vurgulanarak mâzi, muzâri ve masdar babları verilmiştir.

*Müfredât'*da "rimme" kemik, "rumme" çürük ip, "rimm" odun, ot ve samanın kırıntıları mânâlarıyla tahsis olunmuşlardır.

İbn Abbas (r.anhumâ) şöyle demiştir: "Âd kavmine gönderilen rüzgâr tıpkı benim şu yüzüğümde olduğu gibi vukû bulmuştur." İbn Abbas'ın bu sözü şu mânâya gelmektedir: Allah akîm rüzgârını tıpkı onun yüzüğünün deliğinden çıkması gibi yerin altından çıkartarak göndermiş ve onları bununla helâk etmiştir. Bu sözde akîm rüzgârının şiddeti ve onun, yerin altından gelerek vücûd arzının altındaki hevâ rüzgârına karışmış olduğuna da işâret olunmuştur. Gerçekten de o rüzgâr çok şiddetli idi. Estiğinde ortada hiç bir memleket bırakmamıştır. Ve yine bu rüzgâr Allah Teâlâ'nın celâl ve kahır rüzgârıdır. Öyle ki, o estiği zaman nefisleri kötü vasıflarından temizleyip, onlardan hiçbir eser bırakmaz. Akîm rüzgârı beden arzında, âsıf ve kâsıf fırtınaları da rûh denizinde eserler.

Rasûlullah (s.a.) şiddetli rüzgârlar estiği zaman Allah Teâlâ'ya sığınırdı.[23] Akıllı olan kimse de böyle helâk edici şeylerden Allah'a sığınsın. Zira nefis, kemâlini bulmadan sûrî bir helâkla yok edilirse bütün kazancında zarar etmiş olur. Aynı şekilde bu durum kalp için de geçerlidir. Çünkü mânevî kalp ölürse kişinin hayatının hiç bir yararı ve mânâsı kalmaz.

Hasan Basrî'ye şöyle sordular: "Ey şeyh, kalplerimiz uykudadır, sözlerin bize hiçbir şekilde tesir etmiyor, ne yapmamız gerekir?" Hasan Basrî şöyle cevap verdi: "Keşke kalpleriniz uykuda olsaydı, çünkü uyuyan dürtmekle uyandırılabilir; fakat sizin

kalpleriniz ölmüştür, her ne kadar dürtsem de uyanmıyor."

Mevlânâ Câmî şöyle demiştir:

Ey beden beşiğinde küçük bir çocuk gibi,
Gaflet uykusu elinde esir kalmış.
Ecel seni uyandırmadan önce,
Eğer ölü değilsen başını kaldır.

Muhammed b. Hâmid, Ahmed b. Hadraveyh'in doksan beş yaşında rûhunu teslim ederken yanında oturuyordu. Şâhid olduğu hâli şöyle anlatıyor: "O bazen gözlerini açıp bana bakıyordu. Ben ise onun gözünün îmanla mı yoksa günahkâr olarak mı bana açıldığını bilemiyordum."

Half b. Sâlim'den bildirildiğine göre o, Ebû Ali b. el-Mâtûh'a, "Senin evin neresi?" diye sormuş, o da: "Benim evim, aziz ile zelil olan insanın eşit kılındığı yerdir" demiştir. Half ona bu yerin neresi olduğunu sorunca, oranın mezarlıklar olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Half ona, "Gecenin karanlığından ürkmez misin?" demiş, o, "Ben kabirlerin karanlığı ve ıssızlığının, gece karanlığından daha şiddetli olduğunu düşünüyorum" diye cevap vermişti. Half, "Peki! Söyler misin? Kabirlerden daha zor bir yer sizce var mıdır?" diye sorunca o, "Tabii vardır. Bu da, insana kabir azabını unutturacak âhiret korkusudur" diye karşılık vermiştir.

Bir mezar kitabesinde şu yazıya rastlanılmıştır:

Allah mahlûkatı diriltinceye dek seni bekleyeceğim ama sen yakınımda olduğun halde sana kavuşma ümidinin olmadığını biliyorum.

Ey sevgilim! Sen çürüdüğün gibi gündüz ve gecelerin sıkıntıları da artarak beni yok olmaya sürüklüyor.

وَفِى ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ ﴿٤٣﴾

43. Semûd kavminde de *(ibretler vardır)*. Onlara: Bir süreye kadar faydalanın, denmişti.

"Semûd"; yâni Sâlih (a.s.)'ın kavmi Semûd'da da ibret alınacak şeyler vardır. Veya onlarda da ibretler bıraktık. *"Onlara: Bir süreye kadar"* azabın inmesine kadar *"safâ sürün"* dünya hayatından faydalanın *"denmişti."*

Bu süre, çarşamba, perşembe ve cuma gününün sonuna kadar olan üç günlük müddettir. Zira onlar çarşamba günü deveyi boğazlamış, cumartesi günü de Cibrîl'in korkunç çığlığı ile helâk edilmişlerdir. Bu âyet ***"Siz üç gün boyunca evinizden faydalanın bakalım"*** (Hud 11/65) âyetiyle de tefsir edilmiştir.

Rivâyete göre Sâlih (a.s.) onlara: "Sizin yüzleriniz yarın sarıya, ertesi gün kırmızıya

ve ondan sonraki gün de siyah renge dönüşecek. Daha sonra sabahleyin azab sizi yakalayacak” demiş, dediği gibi de vukû bulmuştur. Gerçekten onların yüzleri zikredilen renklere dönüşmüştür. Çünkü onlar her geçen gün kötülüklerini artırmışlardır. Şüphesiz ki onların beyaz olan yüzleri önce sarı, sonra kırmızı, daha sonra siyaha dönüşmüştür. Siyah renk Allah Teala’nın celâl ve kahır renklerinden olup cehennem de aynı rengi taşımaktadır. Çünkü cehennem zifiri karanlıktır. Sâlih (a.s.)’ın kavmi helâk olurken siyah renge dönüşmüş, kömür gibi olmuş, cehennemin rengine bürünmüşlerdir. Varacakları yer de kendi renklerinde olan cehennemdir. Biz cehennemden Allah’a sığınırız.

فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾

44. Rablerinin emrine karşı geldiler. Bu yüzden, bakıp dururlarken onları yıldırım çarpıverdi.

“Rablerinin emrine karşı geldiler.” Yâni O’nun buyruğuna sarılmaya karşı büyüklenerek imtinâ ettiler. Yaratıcılarının fermanını dinlemediler, kendi işlerini yerine getirmekle meşgul oldular.

Atâ fiilinin masdarları utuvven, utiyyen, itiyyen’dir. Mânâsı ise “kibirlenip haddi aştı” demektir. İsm-i fâili “âtin”dir.

Semûd kavminin emrolunduğu şey, Sâlih (a.s.)’ın lisanıyla Allah’ın onlardan istediği sadece kendisine kulluk etmeleri (bk. Hud 11/61) ve deveyi kesmeyip otlaması için kendi hâline bırakmalarıdır (bk. Hud 11/64). Onlar, bu emirlere karşı çıkmışlardır. Veya onlar Allah’ın dînine karşı çıkmışlar, ona uymakta büyüklenmişlerdir. Yahut da onların büyüklenmeleri ve haddi aşmalarının sebebi, Allah’ın onlara bildirdiği emirleri olmuştur. Sanki Allah onlara sadece kendine kulluk etmelerini ve deveyi kendi hâline bırakmalarını emretmiş ve işte bu emirler, onların haddi aşmalarının sebebi olmuştur. *Bahru’l-ulûm* isimli eserde bu husus bu şekilde açıklanmıştır.

فَعَتَوْا (fe’atev) fiilindeki fâ harfi, önceki âyetteki *“onlara denildi ki…”* cümlesine atıf için getirilmemiştir. Çünkü haddi aşma, nimetlerle faydalanmadan sonra değil, önce vukû bulmuştur. Dolayısıyla buradaki fâ harfi, önceki âyetin özet olarak verilen muhtevâsını tefsîr ve tafsîl etmek için getirilmiştir. Gerçekten de önceki âyette Allah Teâlâ Sâlih (a.s.)’ın kavminde de ibretler bıraktığını haber vermiş, bu âyette ise bahsedilen ibretlerin sebeb ve tafsilâtına geçilmiştir.

*Şerhu’r-Rızâ’*da müellif şöyle demiştir: Cümleleri birbirine atfeden fâ harfi, bazen kendisinden sonra gelecek kısmın, sözkonusu edilme bakımından makablindekiler üzerine bina edilen bir kelam olduğunu ifâde eder. Bununla beraber, kendinden sonraki cümlenin içeriğinin öncesindeki cümlenin muhtevâsıyla zaman bakımından aynı veya peş peşe olmasını gerektirmez.

“Onları yıldırım yakaladı.” Rivâyete göre Sâlih (a.s.)’ın kavmi onun belirttiği şekilde yüzlerin önce sararması, sonra kırmızıya, daha sonra da siyaha dönüşmesinin alâmetlerini gördüklerinde onu öldürmeye teşebbüs ettiler. Fakat Allah onu Filistin topraklarına göndererek kurtardı.

Dördüncü günün kuşluk vakti geldiğinde onlar biçilmeye hazır ekinler gibi azaba boyun eğerek yok edildiler. ***“Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı...”*** (Hûd 11/67) âyetinde bildirildiği gibi onlara Cibrîl (a.s.)’ın çığlığı ulaştı ve helâk oldular.

Sâ’ika’dan murad gerçek çığlığa benzemeyen bir sestir. Bir görüşe göre o, gökten inip uğradığı her şeyi yakıp bitiren bir ateştir. Başka bir görüşe göre gökten inen ve içinde tüm yıldırımların ve yeryüzündeki tüm sesler kadar bir gürültünün bulunduğu, helâk edilecek o kavmin göğüslerinin içindeki kalplerini dahi paramparça eden bir çığlıktır. Başka bir görüşe göre de “sâikâ” gökten gelen ve o kavmin tümünü yok eden hakîkî bir yıldırım kıvılcımı; yıldırımdan oluşan bir ateş topudur.

“Onlar,” o yıldırıma *“bakıp dururlarken,”* onu gözleriyle gördükleri bir hal üzere bulunurlarken yıldırım onları yakaladı. Gerçekten de yıldırım onlara gündüz gözüyle gelmiş, onlar da ona bakakalmışlardı. Bu bakışlar sebebiyle, gelen şeyin hakîkî bir yıldırım olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Zirâ bir şeyin gözle görülebilmesi için onun ortaya çıkması gerekir. Oysa çığlık gözle görülemez, ancak kulaklarla duyulabilir. Bununla birlikte yıldırımın, kendisiyle beraber Cibrîl (a.s.)’ın sesini taşımış olması da ihtimal dâhilindedir.

Sâlih (a.s.)’ın kavminin bakakalmalarının, “intizar; yâni bekleme” mânâsında olduğunu söyleyenler de vardır. Bu görüşe göre mânâ şöyledir: Bahsedilen üç gün içinde renklerinin değişmesi sûretiyle gelecek azabın alâmetlerini görüp, tehdîd olundukları bu azabı beklemeye başlarlar. Bazıları da “onlar, şaşkınlık içerisinde o çığlığı duymuşlardır” şeklinde bir îzahta bulunmuşlardır.

فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾

45. Ayağa kalkacak güçleri kalmamış, yardım edenleri de olmamıştı.

Âyetin *“Ayağa kalkacak güçleri kalmamış”* kısmı ***“...yurtlarında çöküp kaldılar.”*** (Hûd 11/94) mânâsındadır. Yâni yurtlarındaki yerlerine yapışıp kaldılar, kaçmak için bir hareket ve kalkışa mâlik olamadılar. “Kıyâm; yâni ayağa kalkma” ifâdesi, “kuûd; yâni oturup kalma”nın zıddıdır. *“Yardım edenleri de olmamıştı.”* Ne kendilerinden bu hâli uzaklaştırabildiler, ne de başkasına yardım edebildiler.

وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

46. Bunlardan önce de Nuh kavmini helâk etmiştik. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplum idiler.

"Bunlardan" helâk edilen bu kavimlerden *"önce de Nuh kavmini"* helâk etmiştik. Âyetin öncesi "helâk"e delâlet ettiği için bu mânâ verilmiştir. Yine "kavme" kelimesinin mukadder bir fiille mansûb kılınmış olması da câizdir. *"Çünkü onlar yoldan çıkmış"* küfür ve mâsiyetler gibi helâklerine sebep olacak şeylerle haddi aşmış *"bir toplum idiler."*

Şunu bil ki, Allah Teâlâ pek çok peygamber göndermiş, kanunlar vaz'edip cezâlar tayin etmiştir. Ne zaman Şâri Teâlâ'nın senin için tayin ettiği bu haddi aşarsan, fâsık olup şeytanın seni isyâna sürüklemesine maruz kalırsın. Bu fiili yaptığın için de mü'minlere güç veren Melik Teâlâ'yı yanında bulamazsın. Demek ki nefsine ve şeytana râm olan her kul, muhakkak helâke sürüklenmektedir. Her ateş, azap ve belâ ancak insanın içinde oluşur, dışarıdan gelmez. Çünkü hariçten gelen hiçbir şey, insanın öz varlığı; yâni fıtrat-ı asliyesinden değildir. Nasıl ki kişi Allah Teâlâ'ya isyan ettiği zaman, isyanı sebebiyle kendisinde bulunan sıfat, fiil ve huyları bir sûrete bürünüp azap olarak geri iâde ediliyorsa, kişi Allah Teâlâ'ya itâat ettiği zaman da itâati sebebiyle kazandığı güzel vasıfları, fiilleri ve ahlâkı bir sûrete büründürülüp kendisine mükâfât olarak takdim edilir.

Şâyet sen bütün bunların ayn-ı sâbite ile ilgili ahvâl olduğunu, her kulun ancak kendisine belirlenen hidâyet ve dalâlet yolu üzerinde gittiğini, peygamberlerin dâveti ve evliyânın irşadına lüzûm olmadığını iddiâ ediyorsan ben sana şunu derim: Bu dâvet de, ona icâbet eden ve etmeyenlerin nazargâhlarını ona çevirip çevirmemelerine bağlıdır. Her ne kadar bu dâvet tecellî sebebi ise de, peygamberlerin getirdiği hakikatler de diğer taraftan bu dâvetin kabul veya reddedilme yönünü belirleyen unsurlardır. Ayrıca senin söylediğini doğru kabul edersek o zaman da peygamberlerin bir şaşkınlık içinde olduklarını söylememiz icâb edecektir. Çünkü, şâyet onlar teklifî bir emri insanlara ileteceği zaman tecellîy-i ilâhiye tam olarak hizmet etmiş olmak için insanlardan hiçbirinin bu emirlerin hiçbirini reddetmemeleri gerekecektir.

Peygamberlerin getirdiği teklifî emrin insandaki cüz'î irâdeye muvâfakâtına gelince... Şâyet kişi muvâfakât hasıl olan bir işi tasdik eder, her iki hâle uygun hareket ederse, teklifle emrolunan bu şahıs artık Allah Teala'nın "Mudill" ismi dâiresinden "Hâdi" ismi dâiresine intikal eder. İnsan her ne kadar muvâfakâtında dâimî olmazsa da, bu intikâl, onun irâdî ahvâlinin bir fiilidir. Mükellefiyet, şahıstan kesinlikle ayrılmayan irâdî ahvâldir ki şakînin saîdden, saîdin de şakîden ayırt edilebilmesi ancak bununla mümkün olabilir.

Bu söylediklerimi iyi kavra ki saadete eresin. Çok çalış ki Allah seni cânib/yan dâiresinden ahbâb/dost dâiresine döndürsün. Kâfirlerin ve fasıkların yaptığı gibi dünya malı ve uzun ömürle aldanma ki onların başına gelen ve kaçınılması mümkün olmayan ölüm yıldırımı ve tûfân-ı havâdis senin de başına gelmesin. Eğer bu ikisi bir kimseye uğrarsa kesinlikle o kimseyi yerinden kalkamayacak bir hale sokarlar ve bunun peşinden

o kişi kendi makamında ölür.

Şeyh Sa'dî, *Bostan*'da şöyle demiştir:

Tabibin yanına yaşlı bir adam geldi,
İnlemelerinden ölüme yaklaştığı belliydi.
Adam; "Ey iyi görüşlü doktor nabzıma bak
Ayaklarım artık yerden kalkmıyor.
Şu zayıf vücudum böyle oldu.
Sanki çamura batmış gibiyim" dedi.
Tabib şöyle dedi; "artık dünyadan el etek çek
Ki yarın kıyâmette ayağın çamurdan çıksın."
Gençlik çevikliğini ihtiyarlardan bekleme
Zira akan su tekrar ırmağa dönmez.
Gençlikte sefahet âleminde yuvarlandınsa
Bari ihtiyarlıkta aklını, fikrini başına topla.
Yaş kırkı geçince,
Artık çabalama; çünkü su baştan aşmıştır.
Benim zevkim, keyfim, neşem,
Akşam beyazlığı çöktüğünde kaçtı.
Artık hevâ ve hevese veda etmek gerekir
Çünkü bu arzuların zamanı çoktan geçmiştir.
Gönlüm nasıl yeşillenir tazelenir ki
Neredeyse toprağımdan yeşillikler bitecek.
Hevâ ve heves içinde zevk ederek
Nicesinin toprağından geçtik
İlerde gelecek olanlar da bizim toprağımızdan geçecekler.
Yazık ki gençlik faslı geçti
Oyun ve eğlence hayatı geçip gitti.
Yazık ki o can besleyen zaman,
Yemen şimşeği gibi çaktı geçti.
Şunu mu yiyeyim, bunu mu giyeyim sevdasından
Din gamını duymaya vakit bulamadım.
Yazık boş işlerle uğraştım
Haktan uzak kaldım, gâfil oldum.
Bir öğretmen bir çocuğa ne güzel demiş;
Bir iş yapamadık, zaman da geçti.

Yâni zamanımız fayda vermeksizin zâyi olup gitti.

[22]. Buhârî, Cum'a, hadis no: 1035; Müslim, İstiskâ, hadis no: 900.
[23]. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, II, 520.

GÖĞÜ KENDİ ELLERİMİZLE BİZ KURDUK

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ
الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا
مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾ كَذَٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوْا
بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾

47. Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz bunu yapmaya elbette kadiriz.
48. Yeri de döşedik. ***(Bak)*** **ne güzel döşeyiciyiz!**
49. Her şeyden de çift çift yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız.
50. O halde Allah'a koşun. Çünkü ben, size O'nun katından ***(gelmiş)*** **açık bir uyarıcıyım.**
51. Allah ile beraber başka bir tanrı edinmeyin. Zira ben size O'nun tarafından ***(gelmiş)*** **açık bir uyarıcıyım.**
52. İşte böylece, onlardan öncekilere her hangi bir peygamber geldiğinde hemen: O, bir büyücüdür veya delidir, dediler.
53. Bunu ***(nesilden nesile)*** **birbirlerine vasiyet mi ettiler? Doğrusu onlar azgın bir topluluktur.**
54. Artık onlara aldırma. ***(Davete uymamalarından dolayı)*** **sen kınanacak değilsin.**

"Göğü kendi ellerimizle biz kurduk." Buraya "Biz göğü, sağlam olarak yâni güçlü bir şekilde yaptık", "Biz göğü sağlam bir tarzda yaptık" ve "Biz kudretimiz sebebiyle, onun bir tezahürü olarak göğü yaptık" şeklinde mânâlar da verilebilir.

Âyetteki "sağlamlık", kudret anlamındadır. Çünkü sağlamlık, güçsüzlüğün zıddı olan dayanıklılık ve sertliği ifâde eder. Allah Teâlâ dayanıksız bir şey yapmaktan münezzehtir. "Kudret", Hayy olan Allah Teâlâ'nın kendi irâdesi ile bir şeyi yapma veya yapmama husûsundaki gücüdür.

Kâşifî şöyle demiştir: Buna "ulûhiyet kuvveti", denilmiştir ki mânâsı "yaratma husûsunda biz gerekli kudrete sâhibiz" demektir.

Kâmus'ta belirtildiğine göre el-âd kelimesi tıpkı el-eyd gibi kuvvet ve sertlik anlamındadır. "Kuvvetlendirmek, yardım etmek ve gücüne güç katmak" anlamındadır.

Rağıb şöyle demiştir: "El", kuvvet ifâde ettiği için "Ben senin elinim, ben sana el

verdim, seni destekledim" mânâsıyla yardım ifâde edildiği için âyetteki "eyd"den murad Allah'ın yardım ve desteğidir.

"Ve biz bunu yapmaya elbette kadiriz." el-Mûsi', takat anlamındaki vüs' kökünden gelmekte olup ittifakla "kadir, kudret sâhibi Allah" demektir.

*Tâcu'l-mesâdır'*da bu kelime "zengin olmak, tamamıyla yükseğe, kemâle erişmek" şeklinde izah edilmektedir. "Allah seni zengin kılsın, ihtiyaçsız kılsın" mânâsı kasdedilir.

Allah'ın, göğün hâricinde de her şeye gücünün yettiğini ifâde etmek için ilâve olarak getirilmiş bir tekit cümlesidir. Yine bu cümle ile "Allah'ın genişletme eylemini sürdürdüğü" veya "yerle gök arasını genişlettiği" yâhut da ***"Gökte rızkınız da var"*** (Zâriyât 51/22) âyetinde buyrulduğu üzere "mahlûkatın rızkını artırdığı" anlamlarının kasdedilmiş olması da mümkündür. Ayrıca bu genişletme sebebiyle, evin geniş ve rızkın bol olmasının, Allah'ın el-Vâsi/genişleten ism-i şerifinin tecellîsinden kaynaklandığına işâret edilmektedir.

وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾

48. Yeri de döşedik. *(Bak)* ne güzel döşeyiciyiz!

"Yeri de döşedik." Biz onu türlü nimetlerle donattık. Biz, Kâbe'nin altından başlayıp yaya yürüyüşüyle beş yüz yıllık bir mesafe olan yeri, canlıların, yataklarında ve döşeklerindeki rahat hareketleri gibi onun üzerinde dengeli bir biçimde durup dolaşabilmeleri için bir döşek ve yatak gibi yaydık. *"Ne güzel döşeyiciyiz!"* Yâni "Biz" ne güzel döşeyiciyiz!

Selef âlimleri yeryüzünün durumu ve şekli husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları onun yaygı gibi düz bir yüzeyden oluştuğunu ve doğu, batı, güney ve kuzey olmak üzere dört yöne sâhip bulunduğunu, bazıları onun bir sofra gibi olduğunu, diğer bazıları onun bir davul şeklinde olduğunu ifâde etmişlerdir.

Yine, yeryüzünün kubbe şeklinde yarım küre olup gökyüzünün onun etrafını kuşattığını iddiâ edenlerin yanı sıra onun kâse gibi ortası çukur olduğunu söyleyenler de olmuştur. Cumhura göre ise yeryüzü top gibi yuvarlık olup, onun etrafı yumurtanın sarısının beyazıyla kuşatılması gibi semâ ile tam bir biçimde kuşatılmıştır. Yumurtanın küçük olan sarı kısmı yeryüzü, beyaz kısmı semâ ve dış tarafı (kabuğu) da ikinci bir semâ mesâbesindedir. Fakat şu var ki, Allah Teâlâ bu çevrelemeyi, yumurtanın beyazının sarısını çevrelemesi gibi yukarıya doğru uzanır bir biçimde değil de, bir topun etrafını dönen aynı seviyedeki paralel çizgiler gibi enlemesine yaratmıştır. Öyle ki bazı jeologlar bu husustա şöyle demişlerdir: Yerin yüzeyinde çok derin bir çukur kazılması mümkün olsa, o çukur bizi, yeryüzünün başka bir bölgesine götürür. Meselâ Endülüs toprağında bir delik açılmış olsa o deliğin ucu ta Çin'de çıkar.

Ulema yeryüzününün adedi husûsunda ihtilafa düşmüştür. Bazı rivâyetlerde yerin birbiri üzerinde katı tabakalar hâlinde olduğu ve her bir yerin arasındaki mesafenin beş yüz yıllık bir yaya yürüyüşüne tekabül ettiği bildirilmiştir. Ulemanın bir kısmı bir rivâyete itibar ederek bu yerlerde insanlar bulunduğunu, onların kendilerine has sıfat ve acâib şekillere sâhip olduklarını, her göğün kendine âid ismi bulunduğu gibi oralardaki her yeryüzü bölgesinin de kendi ismini taşıdıklarını öne sürmüşlerdir.

Bazı ulema dördüncü yer tabakasında cehennem ehlinin yılanları, altıncısında da yine cehennemliklere atılacak taşların bulunduğunu öne sürmüşlerdir.

Atâ b. Yesâr, ***"Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de onların benzerini yarattı..."*** (et-Talâk 65/12) âyetine dayanarak şöyle demiştir: "Yeryüzünün birinde bulunan Âdem isimli insanın benzeri diğer bir Âdem, her Nuh'un ve her İbrahim'in benzerleri birer Nuh ve İbrahim, yâni herkesin bir eşi, yedi tabaka olarak sayılan yeryüzlerinde bulunmaktadır." Atâ b.Yesâr'ın ileri sürdüğü bu fikrinden daha da garibini filozoflar söylemiştir. Onlara göre güneş ve ay birden fazladır. Her bölgenin kendine âid güneşi, ayı ve yıldızları vardır.

Selefe gelince, onlar yeryüzünün, birbirine komşu ve yapışık yedi bölgeden oluştuğunu, ancak bu bölgelerin katmanlar hâlinde ve sıkışık vaziyette birbirlerinden ayrılmadıkları görüşündedirler. Nazariyât ilmiyle uğraşan müslüman bilim adamları da bu kanâattedirler. O bilim adamlarından bir kısmı yeryüzü tabakalarının bir merdiven gibi iniş ve çıkışlarla ayrılmış yedi bölgeden oluştuğunu söylemişlerdir. Bazı ulema da yeryüzünün kuzey, güney, ekvator, köşeler ve orta kısım olmak üzere beş bölgeye ayrıldığını iddiâ etmişlerdir.

Yine âlimler yeryüzünün büyüklük miktarı ve içinde yaşayanların sayısında da ihtilâfa düşmüşlerdir. **Mekhûl**'den yapılan bir rivâyette o, yeryüzünün en uç noktasından en alt noktasına kadar olan kısmının uzunluğunun beş yüz senelik yaya yürüyüşüne eş olduğunu; bunun iki yüz senesinin denizde, iki yüz senesinin hiç kimsenin oturmadığı bir bölgede, seksen senesinin Ye'cûc ve Me'cûc'ün memleketinde ve yirmi senesinin de diğer mahlûkatın bulunduğu yerde olduğunu söylemiştir.

Katâde'den bildirildiğine göre o şöyle demiştir: Dünya yirmi dört bin fersahtır. Zencilerin (Afrika'lıların) diyarı on iki bin, Rumların diyarı sekiz bin, acem ve Türklerin diyarı üç bin ve Arapların diyarı da bin fersahtır.

Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Afrika'daki çıplak insanların sadece dörtte biri bütün insanların sayısından daha fazladır.

Batlamyus da şöyle demiştir: Yeryüzünün toplam yüzölçümü yüz otuz iki milyon altı yüz bin mildir.

Onun bu söylediği iki yüz seksen sekiz milyon fersah yapar. Eğer o söylediğinde haklı ise ona vahiy veya ilham gelmiştir. Aksi takdirde o bunu kıyas ve istidlâl yoluyla elde etmiştir diyebiliriz ki ikincisi doğruya daha yakın olur.

Katâde ve **Mekhûl**'un söylediklerine gelince, *Harîdetu'l-acâib* adlı eserde bunların söyledikleri "gayb hakkında söz söylemek ve ahkâm kesmek" gibi vasıflarla

nitelendirilerek söylediklerinin gerçek ilimle alâkasının bulunmadığı belirtilmiştir.

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾

49. Her şeyden de çift çift yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız.

"Her şeyden" yâni mevcudâtın her cinsinden. Burada "şey"den murad ya cins veya canlılardır. *"Çift çift"* iki sınıf ve muhtelif iki nev'i *"yarattık."* Bunlar; erkek-dişi, sema-arz, gece-gündüz, güneş-ay, yaz-kış, kara-deniz, ova-dağ, insan-cin, nur-zulmet, beyaz-siyah, dünya-âhiret, îman-küfür, saâdet-şakâvet, hak-bâtıl, tatlı-acı, ölüm-hayat, yaş-kuru, hareketsiz-hareketli, çamurlu (çorak)-münbit, konuşan-susan, hilm-kahr, cömertlik-cimrilik, utanma-zillet, kudret-acz, kuvvet-zaaf, ilim-cehâlet, sıhhat-hastalık, zenginlik-fakirlik, gülmek-ağlamak, sevinç-üzüntü, üst-alt, sağ-sol, güney-kuzey, ön-arka, sıcaklık-soğukluk ve daha pek çoğu...

Râğıb şöyle demiştir: "İki çift"ten murad şunlar olabilir: Her cins canlının erkek ve dişisinden oluşan türü veya bunların her biri, canlılar dışındaki mest-ayakkabı gibi birbirlerini tamamlayan çiftler yahut da benzerlik ve zıtlıklarıyla bir yakınlığı bulunan iki nesnenin her biri.

"Her şeyden iki çift yarattık" âyetiyle dikkat çekilmek istenen husus; her şeyin cevher-a'râz, madde ve sûretten oluşturulduğu, hiç bir şeyin Allah'ın sun'undan berî olmadığı, terkipler hâlinde yaratılan eşyanın bir mürekkibe ve bir Sâni'e/yaratıcıya ihtiyaç duyduğu ve bunun ise el-Ferdu's-Samed olan Allah'tan başkası olamayacağıdır.

"Her şeyden iki çift yarattık" âyetindeki "her şey"den kasıd, âlemde bulunan her bir nesnedir. Zirâ her nesne; bir zıddı, benzeri ve terkîbi bulunması, onun bu ilişki ve terkibinden ayrılmaması hasebiyle bir çifttir. İşte "zevceyn" kelimesi ile bu kasdedilmiştir. Zira her ne kadar bir nesnenin zıddı veya benzeri bulunmasa da onun, sûret veya madde olarak birleştiği bir terkibi vardır. İşte bu terkip de o nesne için bir çift oluşu ifâde eder.

Harrâz (k.s) şöyle demiştir: Rubûbiyet ve vahdâniyetin en açık belirtisi, ferdâniyetin sadece kendisine âid olması için Allah Teâlâ'nın çiftleri yaratmasıdır.

"Düşünüp öğüt alasınız diye." Yâni yaptığımız bütün bu göğün sağlam kılınması, yerin döşek gibi yayılması, çiftlerin yaratılması gibi fiillerimize bakıp düşünesiniz ve bunun akabinde de Allah'ın herşeyi yaratıp rızkını verdiğini, ibâdete lâyık olduğunu, bu yüzden de bütün canlıları tekrar diriltme kudretine sâhip bulunduğunu öğrenerek bu bilgilerin muktezâsınca âmel edesiniz diyedir.

Olur ki siz nasihat dinleyici olur ve bilirsiniz ki vahdâniyet havâs-ı mümkinâttan değildir. Ayrıca ben vâcib bizzâtım ve vâcib, aded kabul etmez ve parçalara ayrılmaz.

Hakk'ın zâtı kısımlara ayrılmak ve sayılmaktan münezzehtir

Birliği ortaklıktan mukaddestir.
Sayıdan bahsetme ki o Ferd'dir
Ferd için hiç aded bahis konusu olur mu?
Ahad'dir ve sayılmaktan uzaktır
Samed'dir, mahlûk gibi kavim ve kabilesi yoktur.

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlânın âlem-i ecsâm olan âlem-i mülkü âlem-i melekûta yâni âlem-i ervâha eş olması için yarattığına da işâret edilmektedir. Alem-i mülkün âlem-i ervâha eş olarak yaratılmasının zikr sebebi de; bu cismânî olan âlemin, melekût âlemiyle, onun da ilâhî kudret eliyle ayakta kalabildiğini gösterip, insanların ancak Allah Teâla'dan geldiğini ve tekrar O'na döndürüleceklerini bildirmek içindir.

فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾

50. O halde Allah'a koşun. Çünkü ben, size O'nun katından *(gelmiş)* açık bir uyarıcıyım.

"O halde Allah'a koşun." Yâni ey Rasûlüm! İş bu durumda olursa sen ve ashabın O'nun ikabından kurtulup mükâfâtına erişmek için îman ve tâatle Allah'a firar edin, yönelin! Burdaki "firar/kaçış" lafzı ile îmanın emredilmesinin ve tâate devamlılığın getirilmesinin sebebi, insanların kaçmaları gereken öbür dünya azabına dikkat çekmek içindir.

Bazı meşâyıh buranın takdirini şöyle yapmıştır: "Ey iki dünya endişesi ile Allah'tan kaçanlar! Gelin sadece şevk, muhabbet ve tecerrüd/zühd sıfatları ile Allah'a kaçın ki O sizin bu vücûd/benlik taalluklarınızı ve kendisinden başkalarıyla olan bağınızı tam olarak koparsın. Kimin Allah'a yönelişi sağlam olursa, O'nun yanındaki yeri de sağlam olur. Ve yine siz yalnız Allah'tan kaçıp yine O'na sığının ki O'nda fenâya kavuşasınız." Meşâyıhtan biri, bu sözün selef ulemâsı indinde sâbit bir tefsir olmadığı kanâatini belirtmiştir.

Sehl (r.h.) de bu âyetin tefsirini; "mâsivallahdan Allah'a, mâsiyetten tâate, cehlden ilme, azaptan rahmete ve O'nun gazabından hoşnudluğuna kaçın" şeklinde yapmıştır.

Muhammed b. Hâmid de bu âyet hakkında şöyle demiştir: Firarın gerçek anlamı Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet edilen *"Sırtımı sana dayadım"*[24] hadisi ile Hz. Âişe vâsıtasıyla yine Efendimiz (s.a.)'e nisbet edilen *"Sen'den yine ancak sana sığınırım"*[25] sözüdür. İşte bu hadisler, firarın en yüce mertebesinin Allah'tan yine Allah'a doğru olduğunu göstermektedir.

Vâsitî de şöyle demiştir: Allah'a kaçışın mânâsı; insanların daha önce işlemiş oldukları (günahlar) sebebiyle yine kendilerine âid olan zan, davranış ve nefislerine geri dönmemeleri, onlara tevbe için Allah'a yönelmeleridir.

Meşâyıhtan birine Rasûlullah (s.a.)'in, *"Yolculuk yapın ki sıhhat bulasınız"*[26] sözünün anlamı sorulduğunda bunun, "Bize doğru seyahat yapın ki bizi ilk önce veya her şeyin önünde bulasınız" mânâsına geldiğini belirtmiş, sonra da bu فَفِرُّوا إِلَى اللهِ âyetini okumuştur.

Hiç kimse kendisinden kopmadıkça sana bağlanamaz
Hiç kimse kendisinden kesilmedikçe sana bağlanamaz.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle gelmiştir: Firâr sâliklerin makamlarından bir makam, dostun menzillerinden bir menzildir. Bir kimse bu makama ulaştığında bunun alâmeti bu kimsenin kendisini tamamıyla küçük, sözlerini değersiz, yaptıklarını da cinâyet olarak görmesidir. Bu kimse amellerinden ümidini keser, samimiyetine töhmet eder. Yoluna bir nimet ve devlet çıksa bunu kendi amelinden değil hükm-i ezelden ve Hakk'ın fazlından sayar. Bütün dirilere ölülerden mirâs kalırken bu topluluk söz konusu olduğunda ölüler diriden miras alır.

Bir hadis-i şerifte: *"Kim yürüyen bir ölü görmek isterse Ebû Bekir (r.a.)'e baksın"* buyurulmuştur.

"Çünkü ben, size O'nun katından (gelmiş) açık bir uyarıcıyım." Yâni ben size, O'nun tarafından üstün mucizelerle gönderilmiş apaçık bir elçi veya inzâr olunduğunuz azabı gösteren bir mübelliğim. Allah Teâlâ'nın Rasûlullah (s.a.)'e, müminlerin O'nun ikâbından yine yalnız O'na kaçmalarını söylemesini emretmesinde, Rasûlullah'ın da onlara Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olup kendiliğinden bu işi yapmadığı şeklinde bu kaçışın sebebi olarak gösterilmesinin altında, mü'minlerin kaçılan şeyden kurtulup matlublarını elde edeceklerine dâir güzel bir müjde yatmaktadır.

وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾

51. Allah ile beraber başka bir tanrı edinmeyin. Zira ben size O'nun tarafından *(gelmiş)* açık bir uyarıcıyım.

"Allah ile beraber başka bir tanrı edinmeyin." Allah'a firar emrinden sonra getirilen bu kısım, Allah'ın cezâlandırmasından kaçmayı gerektiren bir nehiydir. Sanki burada şöyle denilmek istenmiştir: "İtikadî olarak Allah Teâlâ'nın yanına başka ilahları koymaktan veya «O'ndan başka ilâh vardır» demekten kaçının."

"Zira ben size O'nun tarafından (gelmiş) açık bir uyarıcıyım." Yâni ben size, kendisinden nehyolunduğunuz şeyin açıklanması için görevlendirilmiş apaçık bir uyarıcıyım. Burada, daha önce zikredilen, "azaptan kaçmak için Allah Teâlâ'ya yönelme"nin bir tekidi yapılmıştır. Ama bu tekit tekrar yoluyla değil de o firar sebebinin yasaklanıp, bundan kaçmanın gerekliliğinin belirtilmesi yoluyla gerçekleşmiştir.

Burhânu'l-Kur'an'da da birinci firardan maksadın, "taati terkten firar", ikincisinden maksadın da "Allah'a şirkten firar" olduğu, tekrarın mevzû bahis olmadığı belirtilmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de bu hususta şöyle bir izah geçmektedir: Allah'ın vahdaniyetinin mârifeti husûsunda O'nun yanına nefis, hevâ, dünya ve âhiret gibi başka bir ilâhı koyup da onlara yönelerek ibâdet ve rağbeti onlara tahsis etmeyin. Zira tevhîd; onlardan yüz çevirmek, onların bağlı bulunduğu şeylerden ilgiyi kesmek ve Allah'a kaçmakla mümkündür. Çünkü ancak, Allah'a kaçışı hakîkî olanın O'nunla buluşması sahih olur. İşte bu da kemâl-i tevhîddir. Şüphesiz ki ben sizi "Allah'tan uzak kalma" cezâsının elim durumuna ve varlık sahasında O'na şirk koştuğunuz zaman da "bu iki ilah tayininizin" azabına karşı uyarıyorum. Çünkü Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz.

كَذٰلِكَ مَآ اَتَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ
اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾

52. İşte böylece, onlardan öncekilere her hangi bir peygamber geldiğinde hemen: "O, bir büyücüdür veya delidir," dediler.

"İşte böylece" yâni Rasûlullah (s.a.)'in Kureyş'in ve diğer arap müşriklerin "büyücü" veya "cinlenmiş" tâbirini kullanarak kendisini yalanlamaları tarzında karşılaştığı hâdise, önceki ümmetlerin peygamberlerine karşı da vukû bulmuştur. Nitekim peşinden gelen cümle bu gerçeği açıklamaktadır: *"Onlardan öncekilere her hangi bir peygamber"* Allah'ın elçilerinden bir elçi *"geldiğinde"* onun hakkında da mutlaka *"hemen O, bir büyücüdür veya delidir, dediler."*

Yâni o peygamber, eğer bunlara mucize gösterse ona sihir derler, eğer haşir ve yeniden dirilmeden haber verse onun sözünü delilerin sözüne benzetirler. Dolayısıyla ey Rasûlüm, sen de kavminin yalanlamasına üzülme!

اَتَوَاصَوْا بِهٖۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾

53. Bunu *(nesilden nesile)* birbirlerine vasiyet mi ettiler? Doğrusu onlar azgın bir topluluktur.

"Bunu (nesilden nesile) birbirlerine vasiyet mi ettiler?" Yâni sâhir ve mecnûn demeyi evvelkilerle şimdikiler hep birbirlerine tavsiye mi ettiler ki hep aynı çirkin söz üzerinde ittifak ediyorlar? Halbuki onların zamanlarıyla bunlarınki çok farklı. Bu ifâde, onların bu yaptıklarının kabul edilemez olduğunu belirtmekte ve onların bu hallerinin garipliğine delâlet etmektedir.

"Doğrusu onlar azgın bir topluluktur." Bu ifâde; onların, zaman açısından

birbirlerine uzak olması ve aynı zamanda birbirleriyle görüşüp bunları tavsiye etmelerinin mümkün olmaması hasebiyle onların olsa olsa şer çemberi içinde ittifak ettiklerini, bunun da tavsiyeleşmekten daha çirkin ve alçak olan tuğyân/Hakk'a karşı azgınlıktan ibaret olduğunu belirtmek için getirilmiştir. Hepsini içine alan bu tuğyan; onların bu sözleri, kendi tabîatları iktizâsı olmaksızın öncekilerin tavsiyesi gereği sarfetmediklerini bildirmekte, ancak kendi çirkin karekterleri neticesinde onların her birinden bu alçak sözlerin çıkmış olduğuna işâret etmektedir.

Bu âyet, evvelki ve sonraki azgın nefis sâhiplerinin her ikisinin karekterlerinde de şeytanın azgınlık, karşı çıkış ve kibir tabîatının mündemic olduğunu göstermektedir. Onlara zâhirde herhangi bir peygamber veya bâtında Rabbânî ilhamlardan biri geldiği zaman hemen onu inkâr ederek: "Bu bir büyücüdür, bizi büyülemek istiyor veya bu, sözüne kulak verilemeyecek bir delidir" gibi sözleri ile sanki azgınlık ve inkârda birbirleriyle sözleşmiş gibi aynı şekilde hareket ediyorlar. Çünkü onlar aynı karekterde yaratılmışlardır. Hattâ onlar tuğyan sebepleri olan rahatlık, refah, şımarıklık ve zenginliğe sâhip bulunup Allah'a karşı azmış azgınlar gürûhudur. Şâir şöyle der:

Gençlik, boş zaman ve zenginlik insanın helâk sebebidir.

Bu azgınlar gürûhu da şairin dediği gibi gençliklerinin aleyhine hareket ettiler. Oysa ömürlerini, gençlik ve zenginliklerini Matlûb-i Hakîki olan Allah'ı elde etme yolunda harcamaları gerekirdi.

Hâfız'ın dediği gibi:

Aşk, gençlik ve kalenderliği bir arada toplamak,
Ne güzeldir, sonra ince mânâlardan dem vurmak.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾

54. Artık onlara aldırma. ***(Dâvete uymamalarından dolayı)*** **sen kınanacak değilsin.**

"Artık onlara aldırma." Onlarla, söz mücâdelesi yapmaktan yüz çevir. Çünkü sen defalarca bunu yapmıştın, ama reddedip kibir göstermişlerdi. Onlarla savaşman emredileceği vakte kadar onların mükâfâtından yüz çevir.

*Fethu'r-Rahman'*da bu âyet, "onlar üzerine aşırı bir hırsla gitmekten ve onların müslüman olma özlemleriyle kendini yiyip bitirmekten vazgeç" şeklinde tefsir edilmiştir. **Vâsıtî** de bu âyetin: "Onları ezelde takdir olundukları saâdet ve şakâvet üzerine bırak!" şeklinde bir anlam ifâde ettiğini söylemiştir.

"Sen" bütün gayretini sarfedip yapılması gereken herşeyi yaptıktan sonra onlardan yüzçevirmen sebebiyle *"kınanacak değilsin."* "Levm" ve "melâmet" kelimeleri azarlamak, paylamak, tekdir etmek, zemmetmek, kınamak, serzenişte bulunmak gibi anlamlara gelir.

Büyüklerden bazıları burayı şöyle tefsir etmişler: Onlardan yüz çevir. Çünkü sen onlardan inanmalarını arzuladığın kimselere hidâyet veremeyeceğin gibi, onları hidâyete getirememen sebebiyle de kınanacak değilsin. Çünkü sen ancak bir tebliğcisin, hidâyet yetkisi senin elinde değildir.

Bazı ulema ise bu âyetin tefsirini şöyle takdir etmişlerdir: Sen bize geliş yolunda onlardan yüz çevir. Sen risâletini tebliğ ederken ve zâhirde onlarla uğraşıp kedilerine kurtuluş yollarını bildirirken kınanmamakta ve yine istikâmet üzeresin. Ancak bu tebliğ vazifen, seni zât-i ilâhiyi müşâhededen sakın alıkoymasın.

---

[24]. Buhârî, Vudû 75; Deavat 6, 7, 9; Müslim, Zikr 56, 57.

[25]. Müslim, Salat 222; Ebû Davud, Salat 148, Vitr 5; Tirmizi, Deavat 112; Nesai, Taharet 119, Sehv 89; İbn Mace, Dua 3; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 96, 118, 150; VI, 58, 201.

[26]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 380.

ÖĞÜT MÜMİNLERE FAYDA VERİR

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ
اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ
﴿٥٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا
ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

55. Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir.
56. Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.
57. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.
58. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sâhibi olan ancak Allah'tır.
59. Muhakkak ki bu zulmedenlerin de, geçmişlerinin payı gibi *(azaptan)* bir payları vardır! O halde acele etmesinler!
60. Başlarına gelecek *(acı)* günlerinden dolayı vay o kâfirlerin hâline!

"Sen yine de öğüt ver." Yâni yine de sen hatırlatmaya ve öğüt vermeye devam et, tamâmen de onları bırakma. Veya durumun açık olması sebebiyle onlara hatırlat demektir.

"Çünkü öğüt müminlere fayda verir." Yâni öğüt, Allah'ın inanmalarını takdir ettiği kimselere veya amelleriyle îmanlarını fiile dönüştürenlere fayda verir. Çünkü senin bu hatırlatman, onların basîretini ve yakîn gücünü artırır.

Yâni kâfirler ve Yahudilerin inadları sebebiyle Müslümanları terbiye etmekten geri durma. Bu şekilde tebliğ husûsunda sabit kadem ol. Zira vaaz ve nasihat etmekte sayısız fayda ve menfaat bulunur. Nasihat katı kalpleri bile yumuşatır. Bir hadis-i şerifte: *"Hiç bir mü'min yok ki, onun arada sırada işlediği, itiyad hâline getirdiği bir günah bulunmasın"*[27] buyrulmaktadır. Hadiste geçen "feyne ba'del feyne" ifâdesi, zaman zaman ara sıra demektir. Başka bir hadiste de: *"Muhakkak ki mü'min, kendisine bir şey hatırlatılmasından hoşnud kalıcı bir yapıda yaratılmıştır*"[28] buyrulmuştur.

Bazı meşâyıh şöyle demiştir: İtaatkârlara nasihatte bulunulmasının faydası; onun sevâbının bol olmasını sağlamak için, âriflere yapılması ise onlardan bir belânın def'î içindir.

Bazıları da şöyle demiştir: Âsilere nasihatta bulunulmasının faydası, Allah'ın emirlerine karşı gelmelerini önlemek ve dolayısıyla cehennem azabı görmemelerini sağlamak, itâatkârlara yapılması ise onların sevab, itâat ve ibâdetlerinin artırılması

içindir. Yine Hakk âşıklarına yapılan nasihatın da Allah'ın gaybdaki ve gaybın gaybındaki cemâl ve celâl sıfatlarını müşâhede etmeleri, bu sûretle de fânî olan benliklerini O'nun yolunda harcamaya ve bu hususta sadâkatlarını artırmaya teşvik edilmeleri açısından pek çok faydası bulunmaktadır.

Fusûl'de gelmiştir ki vâizin kelâmında on hayır bulunmalıdır ki dinleyenler için faydalı olsun:

1- İnsanlar şükrünü yerine getirebilsinler diye Allah'ın nimetlerini hatıra getirmektir.

2- Belâ ve mihnetin sevabının büyüklüğünü hatırlatmaktır ki insanlar ona sabredebilsinler.

3- Günahların azabı hakkında bilgi vermektir ki, böylece dinleyenler, günahtan uzak dursun ve işledikleri günahlara tevbe etsinler.

4- Şeytanın hile ve vesveselerini açıklamalıdır ki buna dikkat kesilip ondan uzak durmaya çalışsınlar.

5- Dünyanın geçiciliği ve değersizliğini açıklamalıdır ki, söze kulak verenler böylece gönüllerini ona bağlamasınlar.

6- Devamlı ölümü hatırlatmalıdır ki yolcular oraya hazırlık yapsınlar.

7- Kıyâmete hazırlıktan ve onu devamlı zikretmekten bahsetmelidir ki, bu şekilde o günün hazırlığı yerine getirilebilsin.

8- Cehennemin tabakaları ve azap çeşitlerini açıklamalı ki halk ondan korkup çekinsinler.

9- Cennet derecelerini ve onlarda bulunan nimet çeşitlerini sayıp açıklamalıdır ki, böylece insanlar ona istek duysunlar.

10- Sözün temeli havf-recâ üzerine kurulmalıdır. Yâni bazen kendisinden korkmaları için Allah'ın azamet, heybet ve kibriyâsı hakkında söz söylemeli, bazen de ümitvâr olmaları için Hakk'ın rahmet, mağfiret ve şefkatinden bahsetmelidir.

Evet, bu on hayrı içinde bulunduran bir vaazın mü'minlere pek çok faydası vardır.

Eğer öğüt verici/hatırlatıcı olan kişi, hatırlattığı şeyle amel ediyor ve kendisini unutmuyor ise, onun insanlar üzerindeki tesiri gafil olan kişilerin öğüdünden daha fazladır.

Arzularının peşinde ve ten-perver olan bir âlim,
Zâten kendisi eksiktir başkalarına nasıl rehberlik edebilir?

Biz bunun tesiri hakkında ancak, şâirlerin söylediği şu beyti tekrarlarız:

Öğüt duvara yazılmış olsa bile,
İnsan kulağına küpe etmelidir.

Bu yüden biz onun söyleyeceklerine kulak vermek için hâzır ve nâzır olmalıyız. Çünk Yüce Allah şöyle buyuruyor: ***"Muhakkak ki bunda, kalbi olan yâhut şâhit olarak***

kulak veren kimse için bir öğüt vardır.” (Kâf 50/27)

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

56. Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

Kıraat imamlarından Yakub, âyetin sonundaki “li ya’budûn” kelimesini, sonuna bir yâ eklemek suretiyle “li ya’budûnî” şeklinde okumuştur.

İbâdet, ubûdiyetten daha üstün bir husûsiyete sâhiptir. Zira ubûdiyet, tezellülün/emre boyun eğip itâat etmenin ortaya konulmasıdır. İbâdet ise tezellülün nihâî noktasıdır. Buna en çok hak sâhibi olan, lütüf ve ihsanların her türlüsünün ve en yücelerinin sâhibi olan Allah Teala’dır.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: İbâdet zâtî olarak mahlûkâta âiddir. Çünkü “ibâdet” arap dilinde “zillet/eğilmek, boyun eğmek” demektir. Bu nedenle de mükellefiyet, şeklî ibâdetler olan özel fiillerle tahakkuk eden ve bunu da ancak mahlukâtın yerine getirdiği bir husus olarak işâret olunmuştur. İşte bu mükelleflik sebebiyle mahlûkat rableri ve yaratıcıları olan Allah’a şer’î bir tarzda itâat edip boyun eğiyorlar.

Âyette cinlerin önce zikredilmesinin sebebi, onların varlık sâhasında insanlardan önce yaratılmış olmalarındandır.

İnsanların ve cinlerin Allah Teâlâ’ya ibâdet etmek için yaratılmış olmalarından kasıd, onların ibâdete tam bir istidâdla kabiliyetli kılınmaları ve bunu yapabilecek imkânlarla donatılmalarıdır. Ancak bu ibâdet onlardan, bir gayenin semeresi üzere tertibinin gerçek bir maksad menzilesine indirilmesi suretiyle talep edilmektedir. Çünkü Allah Teala’nın, insanları ve cinleri kendi fiillerine tâbi olmaya çağırmasında şüphesiz ve kesinlikle pek yüce maksadlar bulunmaktadır. Bu nasıl böyle olmasın ki, Allah’ın kullardan ibâdet adına talep ettiği şeyler, onlar için mahza rahmet ve ihsandır. Fakat Yüce Allah’ın bunların maksadlarını; yâni fiilin oluşmasına sebep olan, olmadığında ise o fiili işlemekten vazgeçeceği âmili açıklaması, şanına yakışmaz. Çünkü bu, Allah’ın fiillerinin henüz kâmil olmayıp kemale erdirilmesi gereken bir şey olduğu zannını doğurur. Halbuki Allah Teala’nın bütün fiilleri her bakımdan tam ve kusursuzdur. Fâil-i hakk’ın fiilinin sebep olduğu nihâî kemal ise Allah Teala’nın fiillerinde bulunmaz bir özellik değildir. Bilakis Allah Teala’nın tüm fiilleri bu tarz üzere gerçekleşir. Allah Teâlâ’nın fiilerindeki hikmet vasfı, bu itibar üzere devam eder. Fakihlerin belirttiği ve lügat âlimlerinin bildiği kadarıyla ilâhî fiillerdeki ta’lîl mânâsının gerçekleşmesinde bu mikdar yeterli olur ve yine bununla âyetteki “li ya’büdûn: bana kulluk etmeleri için” ifâdesindeki “lam” harfinin medlûlü tahakkuk eder.

İbâdeti yapacak kişinin irâdesi “lam” harfinin gerektirdiklerinden değildir ki, bazılarının bunu yerine getirmemesi, murad-i ilâhînin kulun irâdesinden geri kalmasını lüzumlu kılmasın. Çünkü gayeye ulaştırıcı bütün gerekli şartlar ve imkânlar olduğu

halde bazılarının gayeye ulaşmaktan geri kalması onun ulaşılması gereken bir gaye olmasına mâni değildir. Nitekim ***"Bu, Rabb'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır"*** (İbrâhim 14/1) âyeti ve buna benzer pek çok âyette aynı durum sözkonusudur. Bu açıklama, *el-İrşâd* isimli eserde yer almaktadır. **Sa'dî Müftî**, bu takdire göre "lâm"ın hakîkî mânâsına gelebileceğini belirtmiştir. Sen de bunları iyi düşün. Netice itibariyle şunu söyleyebiliriz ki "illâ li ya'budûn" ibaresi, insanların ve cinlerin yaratılmasını gerektiren sebebi ortaya koymaktadır. Dolayısıyla buradaki "lâm" şer'an hikmet ve sebep lâmı, aklen de illet lâmıdır.

Molla Ramazan *Şerhu'l-akâid'*inde şöyle diyor: Allah Teâlâ'nın kendi fiilini kemâle erdirmesi câiz, hattâ vâkidir. Çünki Allah Teâlâ âlemi yarattığı zaman onu kemâl-i mevcûdiyet ve mârûfiyet ile yaratmıştır. "İnsanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" âyeti bu husûsu dile getirir. Zira bu âyet, "Ben insanları ve cinleri beni tanısınlar, bilsinler diye yarattım" anlamını taşımaktadır. İşte bu bilgi de izâfî bir kemâldir ve insanların bunu terk edebilmeleri mümkündür.

Her bir kemâldeki ilâhî maksad, celâ ve isticlâdır ki cem'an ve tafsîlen insân-ı kâmilde, sadece tafsîlî olarak âlemde zuhûr eder. Öyle bir sual olabilir; "talep eden noksan olduğundan bu maksûdu talep etmek kemâl değildir, çünkü kelamcılar; Allah'ın fiillerinin maksadlarla mu'allel olmaması gerekir diyorlar." Bunun cevabı şudur: "Mahzûr olan yâni bazı şeylerden kısıtlanmış olan kemâl veremez. Oysa kemâl verme, Yüce Allah'ın kendisinin sıfatıdır, başkasının değildir." **Şeyh Sadreddin Konevi** (k.s.)'un *Fâtihâ Tefsiri* adlı eserinde bu şekilde bir izah bulunmaktadır.

Fusus adlı eserin bazı şerhlerinde şu açıklama yer alır: Hakk Sübhânehû'nun kendisine âid kemâl-i zâtî ve kemâl-i esmâîsi vardır. O'nun bir başka şeyi kemâle erdirmesinin imkânsızlığı kemâl-i zâtîsinde olmaz, ancak kemâl-i esmâîsinde olur. Çünkü kevnî mazâhirler/zuhur yerleri olmadan esmâ tecellîlerinin zuhûru mümkün olamaz.

Mevlânâ Câmî şöyle demiştir:

İsimlerinin kemâlinin şartı varlıktır (varlığa çıkarmadır),
Yoksa zât başka şekilde müstekmil (kemâle eriştiren) olmaz.

Yine şöyle demiştir:

Ey yüce Zât! Sen cevher ve araz değilsin,
Senin fazl ü keremin bir maksadla muallel değildir.

Yâni Hak Subhânehû ve Teâlâ zâtının kemâli hasebiyle âlemden ve âlemin içindekilerinin varlığından müstağnîdir. Âyet-i kerîmede ***"Hakiki zengin ve herşeyden müstağni olan Allah'tır"*** (Fâtır 35/15) buyrulur. İsimlerinin kemâlinin zuhûru,

mümkinâtın a‘yânının varlığına bağlı olduğundan önce a‘yân-ı mümkinâtı var etmiştir.

Bütün vasıflarını kendisi ayân ve âşikâr ettiği için,
Mümkinâtın meydana gelmesi vâcib oldu.
Yoksa beyân buyurduğu gibi Zâtının kemâliyle,
İnsanlardan yüce ve müstağnîdir.

Eş’âriler, Allah’ın fiillerinin, her ne kadar lafzan vâki olsa da, mânâ cihetiyle bir kısım illetlere bağlanmasını kabul etmemişler. Zira Allah, kendi lehine menfaatlerden münezzeh olduğu için, O, fiilini ne kendisine ve ne de başkasına bir menfaat kazanmak için icrâ etmiş olamaz. Çünkü Allah Teâlâ yapmak istediğini bir vâsıta olmaksızın da yerine ulaştırmaya kâdirdir. Bu yüzden Allah’ın fiillerinin bu ta’lilin maksadı olması doğru değildir. Buna göre bu “lâm” ancak Allah’ın mahlûkatı yaratma maksadının hâsıl olması için kulların ibâdetine teşbihle istiâre-i tebeiyye makamında gelmiştir.

Fakihlerin pek çoğu ve Mûtezile, kulların menfaati için olmasından dolayı bu ta’lilin sahih olabileceğini savunarak **İbn Melek**’in *Şerhu’l-meşârık’*ında yer alan şu görüşe tutunmuşlardır: “Belli bir maksaddan uzak olan bir fiil abestir. Hakîm olan, yaptığı her işi hikmetle yapan Cenâb-ı Hakk’ın abesle iştigâli muhal bir durumdur.”

İbn Şeyh şöyle demiştir: Mûtezile âyetini, kulların menfaati için sahih olabileceğini öne sürmüşlerdir: Allah’ın fiilleri maksadlara mebnidir ve kulların ihtiyârî fiilleri söz konusu olduğunda, O’nun irâdesinin sonradan âyetin sonunda yer alması câizdir. Nitekim Allah’ın muradına delâlet eden lâm da zâten sonda getirilmiştir. İşte bu onların yaratılmasındaki maksadı göstermeye yaramakta, bununla da ibâdet, cin ve insanların yaratılma gayesi olarak ortaya çıkmaktadır. Mûtezile, ikinci bir görüş olarak da şu husûsu belirtmişlerdir: Maksadlar bazen murad anlamına gelir. Bu âyette maksadın başına ta’lil harfi gelmesi ibâdetin tüm ins ve cinnin yaradılma gayeleri olduğu sonucunu doğurur. Ayrıca Allah’a ibâdet etmeyen ins ve cinnin muradlarının da O’nun irâdesinin önüne geçtiği de ortadadır. İşte bu konuda uygun olan görüş budur.

Mûtezilenin bu iki iddiâsından birinciye verilecek cevap şudur: Kat’î delillerin delâlet ettiği üzere, Allah Teâlâ’nın, lâmın te’vil edilmesini gerekli kılan bir maksadla herhangi bir fiil yaptığı öne sürülen bu gibi yerler için şöyle denilebilir: Allah’ın fiiline mebnî olan hikmet ve maslahatlar O’nun fiilinin bir gayesidir. Çünkü bu fiil şâyet O’ndan değil de başkasından sâdır olsaydı, o zaman da o kimsenin fiili olacaktı. İşte bu sûretle hikmet ve maslahatlar hakîkî gayeye benzetilerek, bu teşbihden doğan maksada işâret etmesi için, başına lâm getirilmiş, buna da “kulların yaratılma sebebi” ismi verilmiş, hattâ, “Yeryüzündeki şeylerin yaratılma sebebi, orada yaşayan insanların bundan faydalanmasıdır” denilmiştir. Buna da delil olarak ***“O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı...”*** (el-Bakara 2/29) âyetini getirmişlerdir. İşte bu cevap, başına lâm gelen fiillerin bir maksad belirtebileceğini ancak bu âyette böyle bir durumun söz konusu olmadığını kasdetmek için getirilmiştir. Çünkü ibâdet, çoğu cin ve

insin yaratılması için gerekli olan bir gaye değildir ki, bu fiilin o gayeye götürücü ve teşekkül ettirici bir maksadı olarak teşbih edilerek ona “gaye” denilsin ve başına illet lâmı konulsun. Onların söylediği bu birinci husus doğru olsaydı, bunun, onların bu iddiâlarının ikinciye istidlâl edilebilmesi de mümkün olabilirdi. Çünkü bu ikinci istidlâlleri ancak lâmın medlûlünün bu fiilde “maksad” olmasına bağlıdır. Teşbih yoluyla “gaye” hâline getirilen bir şey “murad” olamaz. Bu nedenle de onun bir fiili gerektirmemesi, Allah’ın muradının kişinin irâdesinden sonra gelmesini gerektirmez. İşte bu, istidlâli bozan bir durumdur.

Bu sözleri kitabında ele alan müellif İbn Şeyh, bu âyeti şöyle yorumlamıştır: Allah insanları ve cinleri ibâdete müteveccih bir sûrette ve ona kâbiliyetli bir tarzda yarattığı için onları bu gaye üzere kılmıştır. Bunun isbatı da şudur: İbadet onlar için bir gaye ve muradın ötesinde yaratılma sebepleri değildir ki bunu yapmamaları hâlinde murâd-ı ilahînin kişinin irâdesinin gerisinde kalmış olması gereksin. İbadet kelimesinin başında olan lâm harfi; ancak bir maksad veya cümledeki fiilin nedeni ve sâikini belirtmek üzere, ins ve cinnin ibâdete müteveccih yâni ona kâbiliyyetli, kudret ve imkân sâhibi olarak yaratıldıklarını göstermek için teşbîh sûretiyle getirilmiştir. Onların bu sûretle yaratılmalarına ilâveten sem’î ve aklî delillerle de bu ibâdeti kavrayabilmeleri; sanki ibâdet için yaratıldıklarını ve ibâdetin onların yaratılma gayesi olduğunu göstermekte ve bu yüzden onların bu suretle yaratılmalarına “ibâdet gayesi” tanımlaması yapılarak başına lam-ı illet getirilmiştir, denilmek istenmektedir.

İbn Şeyh, *Havâşî’*sinde sözlerine şöyle devam ediyor: Allah Teâlâ âyetin zâhirî mânâsından “lâm”ı çıkararak anlamı, onların yaratılmaları gibi zâid bir mânâya tevcîh etseydi; o zaman onların ibâdet etmeleri kasdedilmemiş olacak ve bununla da bu âyetin zâhirinden başka bir mânâya dönülmüş olacaktı. Yok eğer zâhirî anlamına hamletseydi muhakkak bir men ve iptal söz konusu olur ve iki âyet; yâni bu âyetle A’râf sûresi 179. âyeti çelişirdi. Çünkü böylece ins ve cinden cehennem için yaratılmış olanların, ibâdetle sorumlu mahlûklar olmadığı kasdedilmiş olurdu.

Bahru’l-ulûm’da müellif âyetin takdirini, “bu iki fırkayı ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım” şeklinde ifâde ederek bundan kasdın; kulun ibâdet edilecek olana ibâdeti îfâ etmesi ve emir ve nehiylerle mükellef kılındığı şeyleri ikâmede dâim olması anlamında olduğunu belirtir. Veya âyet, “onları, kendilerinden ibâdet talep etmek için yarattım” takdirindedir. Zîra Allah Teâlâ peygamberlerine indirdiği kutsal kitaplarda bu iki fırkanın kendisine ibâdet etmesini talep etmiştir. Bu ikinci takdir sahihtir ki bununla Allah’ın irâdesinin hiçbir zaman kasdedilmemiş olduğu anlaşılır. Daha önce de belirtildiği üzere taleb, irâdenin aksine, talep edilen kişiyi zorunlu kılmaz. Bunun anlamı da bazı ulemânın “ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım” şeklinde takdir ettikleri bir tercihdir ki şu âyettede buna işâret olunmuştur: ***“Oysa kendilerine yalnız tek ilâh olan Allah’a ibâdet etmeleri emredilmişti...”*** (et-Tevbe 9/31) Ehl-i sünnet mezhebi de bu görüştedir.

Şâyet onlar ibâdet için yaratılmış olsalardı bir an bile isyan etmemeleri gerekecekti.

Fakat onlar taleb-i ilâhîye mebnî bir mükellefiyet üzere yaradılmış olup Allah'ın irâdî bir teklifiyle mükellef kılınmamışlardır. Çünkü eğer bunlar talebî bir emir ile mükellef kılınmasalardı murad-ı ilâhî onların irâde-i cüz'iyelerinden geride kalmazdı. Maamâfih âsi kimse, ilm-i ilâhideki ayn-ı sâbitede bu işi yapabilecek kapasitede yaratılmasaydı ve emrolunduğu ibâdeti yapacak kudretle (akılla) techîz olunmasaydı yine teklîfî bir emirle yüklenecek ve kendisinden istenilen ibâdet tahakkuk etmeyecekti. Böyle olunca da emr-i ilâhiye karşı gelme ve isyân etme dâimî bir hal almış olacaktır.

Şâyet; "Vukû bulmayacağı bilinen bir şeyle mükellef tutmanın ve onu emretmenin faydası nedir?" diye sorarsan sana şöyle cevap veririm: Kendisinde îmanı kabule kabiliyyet olanla olmayanı birbirinden ayırmanın faydası, sâadet ve ve şakâvet ile bunların sâhiplerinin ortaya çıkması içindir.

Bazıları da âyetteki ins ve cinden muradın onların, müminleri olduğu kanâatindedirler. Buna delil olarak da ***"Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık..."*** (el-A'raf 7/179) âyetini gösterirler ve burada cin ve insin kâfir olanlarının kasdedildiğini söylerler. Ayrıca bir kişinin bu âyeti "Ben mü'min olan cin ve insanları ancak bana ibâdet etmeleri için yarattım" şeklinde kıraat etmesi hâlinde onun bu takdiri, çocuk ve delilerin âyetin umûmi mânâsından muâf tutulmuş olmaları sebebiyle ve "Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık..." (el-A'raf 7/179) âyetinin yukarıdaki tefsirinin istidlâliyle desteklenebilecek mahiyette bir görüş olarak ortaya çıkar.

İbnu'l-Melek şöyle demiştir: Eğer sen "Pek çok nefiste hâsıl olmadığı halde ibâdet nasıl oluyor da yaradılış sebebi sayılıyor?" dersen, biz sana şöyle cevap verebiliriz: Buradaki nefislerden maksûd olan, **İbn Abbas**'ın dediği gibi yalnız mü'minlerin nefislerinin olması; ibâdet ile murad edilen husûsun da Rasûlullah (s.a.)"ın *"Her doğan çocuk (İslam) fıtratı üzere doğar"*[29] buyruğunda ifâde ettiği gibi nefislerin mükellefiyete elverişli olarak yaratılmasının olduğu söylenebilir. Burada nefislerin "mârifeti: Allah bilgisi" murad ediliyorsa bunda da bir problem yoktur. Çünkü mârifetullah, kâfirler için de mevcuttur. Nitekim Allah bu hususta şöyle buyuruyor: ***"Andolsun onlara: «Gökleri ve yeri kim yarattı?» diye sorsan, mutlaka: «Allah» derler..."*** (Lokman, 31/25)

Beğavi'nin de tercih ettiği bir sözde **Mücahid** şöyle demiştir: "İbâdet etsinler" kelimesinin mânâsı "beni tanısınlar" takdirindedir. Sebebi de şu kudsî hadistir: *"Ben gizli bir hazine idim. Tanınmak istediğim için mahlûkatı yarattım."*[30]

İrşâd'da müellif bu rivâyetle ilgili olarak şöyle demektedir: Allah'ın, sebebi müsebbebin yerine koymak suretiyle ibâdetten mârifeti kasdetmesinin altında yatan sır, itibar edilen şeyin, felsefecilerin mârifet bilgisi gibi gayrıyla hâsıl olmayan, ancak O'na ibâdetle elde edilebilecek mârifet olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bazı ulemâ bu âyeti şöyle tefsir ederler: Onları ancak kendi tercihleri ile ibâdet etsinler de benim indimde şeref ve fazilete ulaşsınlar diye yarattım. Onları ibâdete

zorlamadım. Şâyet zorlasaydım onlara bunu da yaptırabilirdim. Ama ben onlardan ve ibâdetlerinden müstağniyim. Netice olarak, onlar ancak fıtratlarının zorunlu kıldığı bir tercih ile mükellef kılınmışlardır. Allah kimi muvaffak kılıp ona istikâmeti gösterirse, o da yaratılma sebebi olan ibâdeti îfa eder. Kimi de yüzüstü bırakıp kovarsa, onu ibâdetten mahrum bırakır ve o fıtratı gereği ne için yaradılmışsa ona göre amel eder. Bir hadis-i şerifte: *"Amel edin. Herkese yaratıldıkları şey kolaylaştırılmıştır"*[31] buyruğu da bunu teyid eder. Bu açıklamalar, *Aynu'l-Meâni'*de geçmektedir.

Şeyh Necmeddin Dâye *Te'vîlât'*ında bu âyetin tefsirini şöyle yapmaktadır: Çünki benim mârifet incim ubûdiyet sadefinin içine bırakılmıştır. Mârifetim iki kısımdır: Cemâl sıfatımın mârifeti ve celâl sıfatımın mârifeti. Her birinin kendine âid bir alâmeti vardır. Ubûdiyetin iki alâmeti var ki bunlardan biri ibâdete boyun eğmek, ikincisi de inadla boyun eğmemek, azmaktır. Her kim emrolunduğu üzere teslim ve rızâ ile ona boyun eğerse, o kimse benim cemal ve lütuf sıfatlarımın alâmetlerini üzerinde taşımış, onun mazharı hâline gelmiş olur. Her kim de red ve kibir gösterisiyle ibâdet yapmamada inad ederse o da benim celâl ve kahır sıfatlarımı üzerinde taşıyan kişi olur.

Bu âyetin hakîkî mânâsı şudur: Cin ve insi, makbul görülen ve merdûd kılınan olmak üzere ikişer tip olarak yarattım. Makbul görülenlerin yaratılma sebebi, onların Allah'a ibâdetleri hasebiyle O'nun lütuf sıfatlarının mazharı olmaları, bunun alâmetlerini taşımalarıdır. Merdûd olanların yaratılma sebebi de hevâlarına kulluk etmelerinden dolayı Allah'ın kahır sıfatlarının mazharı olmalarıdır. İşte bu âyetten benim anladığım bunlardır.

Hikmet; tevhîd, ibâdet, ihlas ve Allah'a küllî yönelişde bütün insanların eşit kılındığı mânâsını iktizâ etmez. Çünkü bu çoğu zaman maişet kaygısıyla terk edilmektedir. Bu yüzden "ahmaklar olmasaydı dünya harap olurdu" denmiştir. Bir kimsenin mertebesinin artması için bazen ona kahr sıfatının da ilişmesi lâzımdır. Her ne kadar Allah Kur'an'da kudretini belirtmek için sağ elini ifâde ediyorsa da O'nun her bir elinin diğerinin muhâlifi şeklinde bir işlevi olduğunu da gösterir. Yâni sağın bir fonksiyonu var ise sol avucunda onun zıddı bir özelliği bulunur. Bunu şu âyette görebiliriz: ***"Yer, tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağ elinde dürülmüştür..."*** (ez-Zümer 39/67)

İlâhi hikmet, kendisine dercedilen her iki elin de zuhûrunu ihtivâ eder. Birisiyle bütün saâdet ehli için rahmet ve cennetleri müjdelerken, diğeriyle de küfür ehli için kahr, gazap ve onların muhtaç oldukları şeyleri ortaya koyar. Allah her iki iktizâyı da yaratmıştır. Aslolan, hakîkî mabûd Allah Teâlâ'nın cemâl ve kemâl aynâsında kâmil olan insanın varlığıdır. O kişi halk içinde Hakk'a müteveccih tek kişi gibidir.

Vâhidî, meâni âlimlerinin bu âyeti "Bana itâat etsinler ve boyun eğsinler diye yarattım" şeklinde takdir ettiklerini belirtmiştir.

İbadetin sözlük mânâsı "zillet ve itâattir." Cin ve ins her mahlûk, Allah Teâlâ'nın takdirine boyun eğen ve O'nun irâdesine itâat edendir. Allah onu murad ettiği şekilde yaratıp, takdir ettiği ölçüde de rızıklandırmaktadır. Hiç bir kimse yaratıldığı halden çıkmaya mâlik olamaz.

İbn Abbas bu âyetin takdirini, "isteyerek veya istemeyerek de olsa ubûdiyeti kabul etmeleri için onları yarattım" şeklinde yapmıştır ki şu mânâdadır: "Fıtratlarının kendilerini Allah'ın vahdâniyetini, yaratmada eşsiz oluşunu, başkasından çok kendisinin ibâdete müstehak oluşunu kabule zorlaması sebebiyle mü'minlerin isteyerek kâfirlerin de kerhen beni ikrar etmeleri için yarattım." Bu sebeple mahlûkat O'nun kuludur. Bunu ***"Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir"*** (el-Bakara 2/116) âyeti de şu mânâ ile teyid etmektedir: Göklerde ve yerde olanlar, kendilerinde bulunan hudûs delillerinin gerektirdiği; başkası tarafından yönetilme, yaratılma ve başkaları için hizmete hâzır hâle getirilmiş olma sebepleriyle Allah'a âiddirler. *et-Teysîr* adlı eserde böyle mezkûrdur. Bu konuda söylenen sözler bunlardan ibarettir.

İns ve cinnin hasr yolu ile ibâdet için yaratılmış olmalarının zikrinden maksad, rubûbiyetin Allah Tâlâ'ya, ubûdiyetin de mahlûka âid olduğuna işâret etmek içindir. Zirâ ibâdet, ins ve cinnin en belirgin vasfıdır. Hattâ bâzı âlimler ibâdetin risâletten daha faziletli olduğunu dahi söylemişlerdir. Bu yüzden Allah Teâlâ İsrâ sûresinin birinci âyetinde "kulunu geceleyin yürüten" buyurmuş "rasülünü yürüten" dememiştir. Yine kelime-i şehâdette de "abd: kul" kelimesini "rasûl/elçi" kelimesinin önüne geçiriştir.

Mahlukâttan her kim rubûbiyet iddiâsında bulunursa bu âyetin (ez-Zâriyât 51/56) tehdid ettiği husustan sakınsın. Her ne kadar kulda ortaya çıksa da bütün kemâlât Allah'a âiddir. Kuldaki sâdece kemâlât-ı îlâhînin bir tezahürüdür, yansımasıdır. Onu kulda izhar edip kemâle erdiren Allah'tır.

İbâdetler on kısımdır: Namaz, zekat, oruç, hac, Kur'an kırati, her hâlükârda Allah'ı zikr, helâli talep etmek, müslümanların ve birlikte yaşanan kimselerin haklarına riâyet etmek, dokuzuncusu emr bi'l-ma'ruf nehy ani'l-münker ve onuncusu da saadetin ve muhabbetullahda fenâ bulmanın anahtarı olan sünnete ittibâdır. Bu hususta Allah şöyle buyurmaktadır: ***"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin..."*** (Âl-i İmran 3/31)

Molla Câmi şöyle demiştir:

Ey Allah'ın nebisi! Selâm senin üzerine,
Muvaffakiyet ve felah senin yanındadır.
Senin sünnetini takip etmezsem,
Ümmetinin âsilerinden olurum.
İsyan yükünün altında kalmışım,
Eğer elimden tutmazsan ayaklar altına düşerim.

Kula; Rabbine ibâdet etmesi, yaratıcısına farz, vâcib, sünnet ve müstehaplarla gerektiği vecihle ve O'nun emrettiği şekilde boyun eğmesi gerekir. Farzlar tamamlanınca da kendisinden istenen kemâlât-ı ibâdetini yerine getirir. İşte kul istenen bu iki şeyi tamamlayınca da yapabildiği kadar nâfile ibâdetleri îfâ etmeye çalışır. Onun

hiç bir tanesini küçümsemez. Çünkü Allah yaratırken de o kulunu küçük görmemiş ve onu gerekli bularak yaratmıştır. Allah hangi emrini sana yüklerse muhakkak onda kul için verdiği bir önem ve inâyet vardır. Bu sebeple seni o işle mükellef tutmaktadır.

Kul farzlara devam edince en yaklaştırıcı şeylerle Allah'a yaklaşır. Sahih bir kudsî hadiste şöyle vârid olmuştur: *"Kulum kendisine farz kıldığım şeyden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nâfile ibâdetlerle bana yaklaşırsa ben de onu severim. Onu sevdiğim zaman onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Eğer benden isterse mutlaka veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korurum. Mü'min kulumun canını alma husûsundaki tereddüdüm yapacağım başka hiç bir şeyde vâki olmaz. Çünki o ölümden çekinir ben ise onu ölüm ânının zorluğuna atarım."*[32]

Demek ki birinci kurbiyet, farzlarla olan Allah'a yakınlık, ikincisi ise nâfilelerle olanıdır. Muhabbetullahın meydana getirdiği; Hakk Teâlâ'nın kulunun kulağı, gözü, eli ve ayağı olmasına bir bak da farz ve nâfilelerle hâsıl olan bu ilâhî muhabbetin kendisiyle gerçekleştiği şeyleri edâ etmeye devam üzere ol!

Nâfileler ancak farzların kemâle ermesinden sonra sahih olur. Yine nâfilenin kendisinde de farz ve nâfile vardır ki ondaki farzın da muhakkak tekemmülü gerekmektedir. Bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Benim kuluma namazda iken bakın, onu tam mı eksik mi kıldı."*[33] Şâyet tam ise tam olarak sevabı yazılır, noksan ise: *"Kulumun nâfilesi var mı ona bakın!"* der. Eğer onun nâfilesi mevcûtsa *"Kulumun farz namazlarını nâfilesiyle tamamlayın"* buyurur ve işte bu suretle bu nâfile ameller, o kula eksik farzları yerine verilir.

Nâfilelerin de, farzlarda bir aslı bulunan ve aslı bulunmayan diye iki türü vardır. İşte bu ikincisi zâhir âlimlerinin "bid'at" diye isimlendirdikleri şey olan müstakil bir ibâdet îcâdıdır. Allah Teâlâ bunu ***"İcâd ettikleri ruhbanlığı, biz onlara yazmamıştık..."*** (el-Hadid 57/27) âyetiyle tavzîh etmekte, Rasûlullah (s.a.) de "sünnet-i hasene" diye isimlendirmekte ve şöyle buyurmaktadır: *"Böyle bir sünneti ihdâs edenlere ihdas ecri ile kıyâmete kadar işleyecek olanlara verilen ecrin eksilmeksizin bir katı da o kişi için vardır."*[34]

Nâfilenin farzın yerine geçme gücü olmadığı için onda da nâfile namazda olduğu gibi farzların kemâlini sağlayan bir takım fârizalar bulunmaktadır. Nâfile içindeki bu fârizalar farz namazlarda bulunan tesbihat, rükû ve secde gibi rükunları kapsamaktadır. İşte bu söz ve fiiller nâfilelerdeki farzlardır.

Ayrıca şunu da bil ki bizim Rasûlullah (s.a.)'e tâbi olmamız da sünnet-i hasenedir. Biz o sünnet-i haseneyi ihdâsla bir ecir kazandığımız gibi onu îfâ edenlerin ecirlerinin (bir katına) da sâhip olacağız. Rasûlullah (s.a.)'in sünnet-i hasene ihdas etmemesi hasebiyle, ona ittibaya ma'tuf olarak bizim de sünnet ihdâsını terketmemiz durumunda, Rasûlullah'ın bu yolunu izlememizden kazanacağımız ecir, sünnet ihdası ile olanından daha büyük olacaktır. Zira Peygamber (a.s.) ümmetine çok emirler yüklemekten çekinirdi. Demek ki kim yeni yeni sünnetler ihdas ederse insanlara zorluk vermiş olur. Oysa yapsaydı bunu Rasûlullah (s.a.) yapardı. O bile hafifletme amacıyla fazla

mükellefiyetler yüklememiştir. Bu durumda şöyle diyebiliriz: Terk husûsunda (Rasûlullah'a) uymak, sünnet-i hasene ihdâs etmekten daha uygun ve daha ecirlidir. İşte sen de hâlini sana bahsettiğim şekle getir.

İmam Ahmed b. Hanbel'in hiç karpuz yemediği, bunun sebebini soranlara; Rasûlullah (s.a.)'in karpuzu nasıl yediğini bilmediği için bu işi terkettiğini söylediği bildirilmiştir. İşte burada da gördğümüz gibi Rasûlullah (s.a.)'in karpuz yemesinin şekliyle ilgili bir bilgi eline ulaşmadığı için karpuz yemeyi terketmiştir. İşte bunun gibi ümmetimizin ulemasının diğer ulemanın önüne geçmesine sebep olan pek çok hâdise vardır. Bakınız, bu İmam Ahmed ***".. bana uyun ki, Allah da sizi sevsin..."*** (Âl-i İmran 3/31), ***"Andolsun Allah'ın Elçisi'nde sizin için Allah'a ve âhîret gününe kavuşmaya inanan ve Allah'ı çok anan kimseler için, uyulacak en güzel bir örnek vardır"*** (Ahzab 33/21) gibi âyetlerin mânâsını kavramış ve Allah Teâlâ'nın buyruğunu yerine getirmiştir. Fiil, söz ve halden müteşekkil sünnetle amel etmek, onu bilip de sayıp dökmekten daha faziletlidir. Öyleyse biz de ümmete gelmiş bu kadar emirler varken, yeni sünnetler ihdâs ederek onların yüklerini niçin artıralım?

مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾

57. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.

"Ben onlardan rızık istemiyorum." İnsanlar ve cinlerden hiç bir zaman ne kendim, ne kendileri, ne de başkaları için çalışmak sûretiyle kazanacakları bir rızkı istemiyorum. *"Beni doyurmalarını da,"* kendilerini ve başkalarını beslemelerini de *"istemiyorum."* Burası, Allah Teâlâ'nın şânının kullarınkinden çok yüce olduğunu, onlar arasındaki köle-efendi ilişkisine benzemediğini beyân etmek için getirilmiştir. Şöyle ki; insanlar, maişet kazanmaları, yiyeceklerini hazırlayıp getirmeleri husûsunda kendilerinden yardım görmek için köleleri ellerinde tutarlar. Bir kısım efendi rızka ulaşmada kölesinin çalışmasına muhtaçtır. Bazıları da kölesinin kazanıp kendisine yiyecek getirmesine ihtiyacı olmayacak derecede bol mala sâhiptir, ama yine de yemeğinin pişirilip kendisine getirilmesi gibi ihtiyaçlarını ondan talep etme zorundadır. Ama Allah Teâlâ bütün bunlardan, kölelerinin yâni kullarının kendisine ve başkasına fayda vermesinden müstağnîdir. Çünki onların menfaatleri Allah'a değil yalnız kendilerine âiddir. Dolayısıyla âyetin mânâsı şöyledir: "Ben onları benim ve kendilerinin rızkını elde etmeleri için yönlendirmeyi murad etmiyorum. Ben ancak onlara rızıklarını ve ihtiyaçlarını ihsân ediyorum. Onları, katımdan lütfettiğim rızıklarla yaşatıyorum. O halde siz, yaratılma sebebiniz olan bana ibâdetle meşgul olunuz."

Bu âyette kinâye yoluyla müşriklerin putları kasdedilmiştir. Çünkü müşrikler putlara yiyecekler getirirlerdi. Ancak bu yiyecekleri çoğu zaman köpekler yer, sonra da putların üzerlerine bevlederek oradan ayrılırlardı.

*Tefsîrû'l-Münâsebât'*da belirtildiği üzere bu âyette "rızk"ın "yiyecek"ten daha şûmûllü olduğu kasdedilmektedir.

Bazı ulemâ, âyetin "beni beslemelerini de istemiyorum" kısmını "benim mahlûkâtımdan birini beslemelerini de istemiyorum" şeklinde takdir etmişlerdir. Ancak burada "besleme" fiili Allah'a isnad edilmiştir. Çünki mahlûkat Allah'ın âilesi gibidir. Nasıl ki ailesini besleyen bir kimseye nisbetle çoluk-çocuğu ve hanımı onun iyâli oluyorsa, Allah'ın, nafakasını verdiği mahlûkat da O'nun iyâlidir. Bu husustaki bir kudsî hadiste Allah şöyle buyuruyor: *"Senden rızık talep ettim de sen beni besleyemedin,"*[35] yâni hiç bir kulum beni besleyemedi.

Bundan anlaşılıyor ki, "beslenme ve rızık talebi"nin Allah tarafından yapılması, O'nun için muhaldir.

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾

58. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sâhibi olan ancak Allah'tır.

"Şüphesiz rızık veren ancak Allah'tır." Bu ifâde, Allah'ın, insan ve cinlerden rızık talebinde bulunmayacağını gösteren bir sebep cümlesidir. Huve zamiri de sıfatın mevsuf üzerine kasredilmesini gerektirir. Yâni her rızka muhtaç olanı rızıklandıran Allah'tan başka hiç bir rezzâk yoktur. Bu, aynı zamanda Allah'ın rızıktan müstağnî olduğuna da işâret etmektedir.

Bütün yaratıkları üzerinde *"kuvvet sâhibi olan ancak Allah'tır."* Bu cümle de Allah'ın, kullardan, kendisi için çalışıp gayret ederek O'na yiyecek götürmelerini de murad etmediğini gösteren bir sebep cümlesidir. Zira işleri için başkasından yardım dileyen, güçsüz ve âciz olur.

el-Metîn, "kuvveti çok sağlam" demektir. Çünkü "kuvvet" kudretin kemâline, "metânet" de kuvvetin sağlamlığına delâlet eder.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de denilir ki: Muhakkak ki Allah, bütün mahlûkatın rızık verenidir, rızıkların ve rızıklananların yaratılmasında da sağlam kuvvet sâhibidir.

Müfredât'da şöyle geçer: Kuvvet; bazen kudret, bazen de bir şeyde var olan hâzır bir güç anlamlarına gelebildiği gibi, bazen de bedenin sağlamlığı, cesaret, dışardan takviye edici bir yardımcı ve kudret-i ilâhiye mânâlarına da gelmektedir. "Sağlam kuvvet sâhibi" sözü, Allah'ın, mahlukâtı için yaptığı her işe tahsis ettiği kudretini gösteren umûm bir ifâdedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kuvvetin asıl mânâsı daha önce geçtiği üzre "bir binanın sağlamlığı ve sertliği"dir. Bundan da anlaşılıyor ki kuvvet, zâfiyetin ve zayıflığın zıddıdır. Allah Teâlâ bundan münezzehtir. Kuvvet kelimesi Allah Teâlâ'ya nisbet edilince mânâsı "kâmil güç" anlamını taşır. Yine bu isim, ilâhî esmâ ve sıfatların mazharlarının güçlü olmasıyla da tefsir edilebilir.

Bu kelime, “toprağı pek ve yüksekçe olan yer” anlamındaki “metin” kelimesine teşbih olunarak “sağlam kuvvet mânâsında” kullanılmaktadır. Çünkü “metn” sırt anlamındadır. “Metene” “sırtı sağlam olup da kuvvetli bir hale geldi” mânâsındadır. Bu mânâ hasebiyle sağlam ipe de “habl-i metîn” denilmiştir.

Reşef Tercümesi’nde kavî ve metin kelimelerinin mânâsı hakkında kahredici kudretin kuvvetinin yüksekliğine delil, kuvvetinin şiddeti ise metânetinin kudretine hüccet olmuştur. İş yapmada metânetinde fütûr olmadığı gibi rızkın verilmesinde ve kuluna şefkat göstermede de kudretinde kusur olmaz.

Rızkı olması gerektiği şekilde ulaştırır,
İşleri nasıl yapılması gerekiyorsa öylece yapar
Fakirlere rızıkla şefkat ve iltifat eder,
Kimsesizlerin işini de merhametle görür.

Ulemâdan biri şöyle demiştir: Allah bazı insanları mânevî üstünlükle, bazılarını îmanla, bazılarını yakîn ile bazılarını da irfan ile rızıklandırmıştır. Yine bir kısım insanı beyân, bir kısmını da iyân ile rızıklandırmıştır. İşte bu mezkur insanlar lütuf ve saadet ehlidirler. Yine Allah Teâlâ bazı insanları hizlan/yardımsızlık, bazılarını hirman/mahrûmiyet, bazılarını isyan ve bazılarını da nankörlükle rızıklandırmıştır. Bunlar da kahr ve şakâvet ehlidir.

Bir başka âlim de şöyle demiştir: Rızıklarını elde etmek için gayret edip de onlardan mahrum kalan akıllıya ve rızkını istemekten âciz olup da rızıkların kendisine ardarda geldiği bebeğin hâline bakın ki, rızkın kişiye tâlib olduğunu, onun talep edilmekle elde edilen bir şey olmadığını anlayasınız.

Şerhu’l-Esmâ adlı kitabında **İmam Gazzali** şöyle diyor: “er-Rezzâk” ismi, Allah’ın rızıkları ve rızık yollarını yaratıp mahlukata ulaştırmasını ve ondan mahrum bırakma sebeplerini yaratmasını anlatan bir ism-i şerifidir. Rızık iki kısımdır: Birincisi, zâhiri rızıktır ki bunlar azık ve yiyeceklerden ibârettir. Zâhirî olmasının sebebi, bedenlere müteveccih olması hasebiyledir. İkincisi ise bâtınî rızık olup mârifet ve keşiflerden müteşekkil olup kalplerin ve sırların rızkıdır.

Bâtınî olan rızık, iki rızıktan en yüce olanıdır. Çünkü onun meyvası ebedî hayattır. Zâhirî olan rızkın meyvası da mesâfesi yakın bir müddete kadar olan bedenin takviyesidir. Bu iki rızkın yaratılmasını üzerine alan ve her iki fırkaya ulaştırma ihsânında bulunan ancak Allah Teâlâ’dır. Fakat O, rızkı dilediğine genişletir, dilediğine de kısar. Allah Teâlâ’nın bu vasfından kulun alacağı iki ders şudur:

1- Bu vasfın hakikatini kavrayarak onun ancak Allah’a lâyık olduğunu bilmesi ve bu sûretle rızkı ancak O’ndan taleb etmesi, bu hususta başka kimseye güvenmemesidir. **Hâtim-i Esam**’dan nakledilen şu hâdise buna misâldir: Bir adam Hâtim’e, “Nereden yersin” deyince, “O’nun hazinesinden” demiş. Bunun üzerine adam, “Sana ekmek gökten mi bırakılıyor?” demiş, Hâtim de ona, “Şâyet o ekmeğin atılacak bir yeri olsaydı, oraya

bırakırdı” şeklinde cevap vermiş. Adam, “Siz bununla herhalde kelâm-i ilâhiyi; yâni Kur’ân-ı Kerim’i kasdediyorsunuz” deyince de o: “Evet, semâdan kelâm-ı kadîm’den başka hiçbir şey inmemiştir” demiş. Adamın, “Seninle tartışmayı kızıştırmayacağım” sözüne de: “Zâten bâtıl hakla boy ölçüşemez” diye cevap vererek onu susturmuş.

2- Allah Teâlâ’nın “Rezzâk” vasfından alınacak ikinci ders şudur: Allah, insana doğruya ulaştırıcı ilmi, irşâd edici lisânı ve tasadduk edici elini vermek sûretiyle de onu rızıklandırmıştır. İşte bunlar, muazzez rızıkların kişinin söz ve amelleriyle kalbine ulaşması için de bir sebeptir. Allah Teâlâ bir kulunu severse, mahlûkatın ona olan ihtiyaçlarını artırır. İşte o zaman bu kişi, rızıkların insanlara ulaşmasında Allah ile kullar arasında bir vâsıta hâline gelir ve Allah’ın bu rızık verme sıfatından büyük bir haz duyar. Rasûlullah (s.a.), *“Güvenilir hazine bekçisi, emrolunduğu şeyi gönül itmi’nânı ile tasadduka muhtaç birine verendir. Kulların elleri, Allah’ın hazineleridir. Kimin eli Allah’ın kasası gibi kılınmışsa, onun lisanı da kalp rızıklarının hazinesi gibidir. Allah o kimseye bu sıfatı da katmıştır”*[36] buyurmuştur.

“er-Rezzak” Allah’ın kulu, Allah’ın kendisine rızkı genişletmesi sebebiyle diğer insanlara tesirde bulunan ve O’nun direktifleri doğrultusunda insanlara rızkı bollaştıran kimsedir. Çünkü Allah O’nun makamını genişleme, rahatlama ve bereket karargâhı kılmıştır. Oraya her ne gelirse çoğalır, hayırla dolup taşar. Allah’ın bu Rezzâk isminin husûsiyetlerinden biri de kişinin rızkının bu ismi okumaya devamı ile artmasıdır. Şöyle ki; kişi bu ism-i celîli her sabah namazından sonra kıblenin sağından başlamak üzere imkânı ölçüsünde evin her tarafına onar defa okursa rızkı genişler. *el-Erbâinu’l-İdrîsiyye’*de de bu okunanlara ilâveten, “Sübhâneke yâ rabbe külli şey’in ve vârisehû ve râzikahû; yâni “her şeyin rabbi, vârisi ve rızık vereni olan Allah, bütün noksan sıfatlardan pak ve uzaktır” zikrini de söylemenin iyi olacağı belirtilmiştir.

Sühreverdi şöyle demiştir: Bu ism-i şerifi devamlı okuyan kişi padişah ve vâlilerden olan talebine de kavuşur. Ancak bunun gerçekleşmesi için, kişinin talep ettiği o şeyin önünde ayakta durup on yedi defa bu ismi okuması icâb etmektedir. Yine her kim bunu sabah kalkar kalkmaz yirmi defa okursa, en zor meseleleri dahî kavrayacak bir zihin ile rızıklandırılır.

Gazzâli “kavî” ve “metîn” esmâ-î celileleri hakkında şöyle der: Kuvvet tam kuvvete, metânet ise kuvvetin şiddetine delâlet etmektedir. Allah Teâlâ kuvvetinin noksansız olması hasebiyle “el-Kaviyy” ve çok güçlü bir kuvvete sâhip olmasıyla da “el-Metîn”dir. İşte bunlar “kudret” anlamına eşdeğer kelimelerdir.

“el-Kaviyy” Teâla’nın kulu demek, Allah’ın kendisine verdiği kuvvetle şeytanı ve onun ordusu olan öfke, şehvet ve hevâdan müteşekkil nefis kuvvetlerini ve ayrıca ins ve cinden olan düşmanlarını altetmeye güç yetiren kişidir. Hiç bir mahlûk O’na mukâvemet edemez. Muhakkak O devamlı gâlip çıkar. Ve hiç bir kimse O’na düşmanca kasdedemez, O mutlaka onu yener. “el-Metîn” Teâlâ’nın kulundan kasıd, kendisini saptırmayı murad eden kişiden etkilenmeyecek ölçüde dini sağlam olup kimsenin, kendisinin ayağını haktan kaydıramayacağı bir dayanıklığa sâhip kimsedir. “el-Kâviyy” Teâlâ’nın kulu her

şeye etki yapabilen, “el-Metin” Teâlâ’nın kulu da hiçbir şeyden etkilenmeyen kişi anlamındadır.

Ebu’l-Abbas ez-Zerûki şöyle demiştir: el-Kâviyy sıfatı Allah’ın zât, sıfat ve ef’âlinde zâfiyet bulunmadığını, O’na hastalık ve yorgunluğun ârız olmadığını, nâkıs ve güçsüz olmaması hasebiyle de kendisine kusur ve aczin ulaşmadığını ifâde eden bir sıfattır.

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: “Kâvi” kelimesi kuvvetten türemiş olup bâtınî olan “havl (kuvvet)” ile zâhirî olan “kudret”in ortası bir kelimedir. Çünkü amel yapma düşünce gücü önce insanın içinde oluşmaktadır. Buna “havl” denir. İkinci olarak içteki bu güç uzuvlara yansır, buna da “kuvvet” denir. “Kudret” ile “kuvvet” arasındaki ayrıma gelince, kuvvet bir şeyi güç kullanmak sûretiyle kavramak, kudret ise bunu yapabilme takati ve gücüdür. Bu yüzden Allah’ın gücünü belirtme ifâdesi olarak her ikisi de kullanılmış ve “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” denilmiştir. Bu temsil, konuyu anlamanız için getirilmiştir. Yoksa Allah Teâlâ bütün mahlûkların sıfatlarından münezzehtir. Kim Allah’ın güçlü olduğuna inanırsa her şeyde bulunan güç ve kudretin O’na âid olduğunu bilip yardımı O’ndan bekler.

el-Kaviyy ismiyle Allah’a yakınlık kesbeden kuldan beklenen; tedbiri bırakması, miktarlarla mücâdeleden vazgeçmesi, zan ve iddiâlara kapılmaması, ihsânın sadece Allah tarafından olabileceğini anlaması, mahlûkat korkusu ve dünyevî kaygılardan uzak durmaya önem vermesidir. Ahlak itibariyle de kuldan beklenen; Allah tarafından güçlendirildiğini bilmesi, bu nedenle hiçbir kınayıcının kınamasından korkmaması ve yapacağı işlerde hiçbir durumda zayıf olmayacağı kanâat ve alışkanlığını kazanmasıdır.

“el-Kaviyy” isminin husûsiyeti, varlık âleminde bir gücün zuhûr etmesidir. Bu ism-i celili okuyan zayıf himmet sâhibi ve zayıf cüsseli insan güce kuvvete kavuşur. Şâyet bir mazlûm zâlimin yok edilmesi için bin defa bunu tekrarlarsa, bu iş meydana gelir ve bu ism-i celil o zâlimin işini bitirir.

“el-Metîn” ism-i celîline gelince, metîn, “kemâl-i kuvvete sâhib” anlamında Allah’ın yüce isimlerinden biridir. Öyle ki hiç kimse O’nunla muâraza ve müşâreket edemez. Kimse O’nunla boy ölçüşemez. Kuvvetinde bir zayıflık ve yapacağı işte de bir mânia bulunamaz. Bilâkis O, hiç kimsenin kendisinin karşısına çıkamayan, kendisini yenemeyen ve kuvvetinde başka bir maddeye ve sebebe muhtaç olmayandır. Kim O’nun kuvvetinin azâmetini ve sağlamlığını bilirse, hiçbir şeyden korkmaz. O’nun himmetini terkedip kendi himmetiyle bir şeye dayanıp güvenmez. “el-Metîn” ismi, kuvvetin zuhûrunu ifâde eder. Bu yüzden Allah Teâlâ onu “el-Kâviyy” ismiyle beraber getirmiştir. Allah’ın bu ismi eğer günahkâr bir genç için on defa okunursa o genç tevbekâr olur.

فَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾

59. Muhakkak ki bu zulmedenlerin de, geçmişlerinin payı gibi *(azaptan)* bir payları vardır! O halde acele etmesinler!

"Muhakkak ki, bu zulmedenlerin de" yâni ebedi hayatı sağlayacak olan nasihatlara karşı çıkarak Rasûlullah (s.a.)'i yalanlama veya onun sözlerini tasdik yerine tekzîb etme sûretiyle nefislerine zulmeden Mekkeliler için de *"geçmişlerinin"* geçmiş milletlerin *"azaptan bir payları vardır!"*

Zenûb, sakaların su dağıttıkları kovadır ve bu kelime de oradan alınmıştır. Bu, içi suyla dolu olan bir kova anlamındadır. Şâir şöyle der:

Hem size hem de bize birer dolu kova
Eğer istemezseniz (bırakın) kuyuyu bize.

*Müfredât'*ta müellif "zenûb" kelimesinin "kulpu olan kova" anlamına geldiğini ve bu kova ile "azabtan nasib" mânâsının istiâre olunduğunu belirtmiştir.

Kâmûs'ta da "zenûb" kelimesine şu anlamlar verilmiştir: Kuyruğunun kılları bol at, şerri, kötülüğü çok günler, su ile dolu kova, boş kova, haz, hisse.

"O halde acele etmesinler!" "Benden acele olarak o azabı getirmemi istemesinler. Çünki onun belli bir vakti var. O kesinleştirilmiş vaktinde size gelecektir" şeklindedir.

"İsta'celehû" fiilinin mânâsının; "bir kişiyi acele etmeye teşvik ile bunu yapmasını emretmek" veya "birinden bir şeyin âcilen vukû bulmasını istemek" olduğu söylenmiştir. ***"Allah'ın emri ha geldi ha gelecek, artık onu acele istemeyin..."*** (Nahl 16/1) âyeti de bu ikinciye istidlâlen getirilmiştir ki bu, Mekkelilerin "Eğer siz doğru söylüyorsanız bu vaad ne zamandır?" sözlerine cevap olarak inmiş bir âyettir. Zirâ Nadr b. Hâris, azabın âcilen gelmesini istemişti. Ona Bedir savaşına kadar müddet tanındı. Bedir savaşında ise öldürülerek cehennemlik oldu. Önce öldürülme sonra da cehenneme atılma sûretiye istediği o azaba çarptırıldı.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

60. Başlarına gelecek *(acı)* günlerinden dolayı vay o kâfirlerin hâline!

"Vay o kâfirlerin hâline!" "Veyl"; azap, bedbahtlık ve kederden daha kötü bir hâldir. "Veyl"in cehennemde bir vâdi olduğu da söylenmektedir. Âyette sıla cümlesi zamirin yerine konulmuştur. Sebebi de onların küfürle aynı noktada bulunduklarını ve "küfür" hükmünün her iki grubu da içine aldığını bildirmek içindir.

"Başlarına gelecek (acı) günlerinden dolayı" kısmında مِنْ (min) harf-i ceri sebep bildirmek için getirilmiştir Yâni "Bedir günü ile veya kıyâmet günü ile uyarıldıklarından dolayı" demektir. Burdaki "yevm" kelimesinin; gelecek Tûr sûresinin baş kısmına uyması bakımından "kıyâmet günü" anlamında olması daha münasiptir. Her

iki grubun; yâni önceki milletlerin kâfirleri ile Mekke kâfirlerinin dünyevî azabı tatmış olmaları hasebiyle de Bedir savaşı anlamında olması daha muvafıktır. Her iki durumda da azap onlara gelecektir. Gelecek olan şey ise yakındır. Nitekim bunu şöyle izah etmişlerdir:

Kıyâmet ne kadar gecikse de mutlaka gelir, ömür ne kadar uzun olursa olsun ölüm geldiğinde bu uzunluğun faydası olur mu? Nûh (a.s) dünyada bin sene hayat sürdü, fakat bugün ölümünün üzerinden kaç bin sene geçti?

Akıllı olana gereken, tevbe ve inâbede acele etmesidir ki âsî olarak Allah'a kavuşmasın. Yine ölümün âcil olarak gelmesini de istememelidir. Zira o mutlaka gelicidir. Bir hadis-i şerifte: *"Sizden hiçbiriniz ölümün âcil olarak gelmesini istemesin ve kendisini de o gelinceye dek* (onun düşüncesinden) *uzaklaştırmasın. Zira sizden biri ölünce* (bütün) *ameli kesilir. Mü'minin ömrü ancak hayır için artar"*[37] buyrulmuştur. Yâni, eğer mü'min sevâbı fazla biri ise hayrını artırmayı, günahkâr ise de Allah'ın kendisine tevbeyi nasib ederek affetmesini ummalıdır.

Elli sene geçti hâlâ uykudasın,
Bâri şu üç-beş günde uyan!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de "zulmedenlerin de azaptan bir payı vardır" âyetinde şu işâretlerin bulunduğu belirtilmektedir: Kalp ehillerinden olup da kalblerini muhabbetullah madeninden sonra dünya sevgisi ile kirleterek onlara zulmedenlere, arkadaşları olan nefis erbablarının tüm kötü vasıflarının bir benzeri de azap payı olarak vardır. Yâni dünya sevgisi ile kalbi ifsâd etmek, pek çok kötü sıfata sâhip nefsin bu sıfatlarla kendisini bozmasına denktir. Çünkü kalp sâlih olduğunda, bu sebeple bedenin diğer kısımları da salaha kavuşur. Yok eğer kalp fesâda uğrarsa onun fesâda uğramasıyla bütün beden de fesâda uğrar. Bu nedenle ey kalp erbabı! Kalbinizin ifsâd olmasını acele olarak istemeyiniz.

Kalplerini ifsâd etmek sûretiyle Rabblerinin nimetlerine nankörlük eden kâfirlerin, bedenlerinin diğer tüm vasıflarının ifsâd edileceği haber verilen günlerinden dolayı vay hallerine!...

İsmet ve koruma ancak Allah'tandır.[38]

---

[27]. İbnû'l-Esir, Nihâye, III, 486.
[28]. Deylemî, hadis no: 718.
[29]. Buhari, Cenâiz, 80; Müslim, Kader, 22, 23.
[30]. Aclûnî, II, 173.
[31]. Buhari, Tefsir, hadis no: 4949; Müslim, Kader, hadis no: 2647.
[32]. Buhârî, Rikak 38.

[33]. Tirmizi, Mevakit 188; Nesai, Salat 9; İbn Mace, İkame 202; Darimi, Salat 91; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 425; IV, 65; 103; V, 72, 377.

[34]. Müslim, Zekat 69.

[35]. Müslim, Birr 43.

[36]. Buhârî, İcare 1, Vekale 16; Müslim, Zekat 79; Nesai, Zekat 57, 67; İbn Mace, Ticarât 65; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 394, 405, 409.

[37]. Müslim, Zikr 13.

[38]. Kullarının yaratıcısı olan Allah'ın yardımı ile Zâriyât sûresi 1114 Cemâziye'l-Âhir'de, m. 1702 Kasım ayında tamamlanmıştır.

سُورَةُ الطُّورِ

52- TÛR SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 49 âyettir.
Adını, birinci âyette geçen ve üzerinde
Hz. Musa'ya Tevrat'ın indiği, böylece
onun ilâhî hitaba mazhar olduğu Tûr dağından almıştır.

RABBİNİN AZABI
MUTLAKA VUKÛ BULACAKTIR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالطُّورِۙ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍۙ ﴿٢﴾ ف۪ي رَقٍّ مَنْشُورٍۙ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ
الْمَعْمُورِۙ ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِۙ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِۙ ﴿٦﴾ اِنَّ
عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌۙ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍۙ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَٓاءُ
مَوْراًۙ ﴿٩﴾ وَتَس۪يرُ الْجِبَالُ سَيْراًۜ ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَۙ ﴿١١﴾
اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي خَوْضٍ يَلْعَبُونَۢ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ
دَعًّاۜ ﴿١٣﴾ هٰذِهِ النَّارُ الَّت۪ي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ اَفَسِحْرٌ هٰذَٓا
اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُٓوا اَوْ لَا تَصْبِرُواۚ سَوَٓاءٌ
عَلَيْكُمْۜ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Tûr'a,
2. Satır satır yazılmış Kitab'a,
3. Yayılmış ince deri üzerine
4. Beyt-i Ma'mûr'a,
5. Yükseltilmiş tavana,
6. Dolu denize andolsun ki,
7. Rabbinin azabı mutlaka vuku bulacaktır.
8. Ona engel olacak hiçbir şey yoktur.
9. O gün gök sallanıp çalkalanır.
10. Dağlar yürüdükçe yürür.
11. Yalanlayanların vay hâline o gün!
12. Ki onlar daldıkları bâtıl içinde oyalanıp duranlardır.
13. O gün cehennem ateşine itilip atılırlar.
14. "İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur!" denilir.
15. Bir büyü müdür bu, yoksa görmüyor musunuz?
16. Girin oraya, sabretseniz de sabretmeseniz de artık sizin için birdir. Siz ancak yaptıklarınızın karşılığına çarptırılacaksınız.

❀

“Andolsun Tûr’a.” Mûsâ (a.s.)’ın vahiy aldığı Sîna Dağı’na.

Tur kelimesinin başındaki vâv kasem içindir. “Tûr” Süryânice’de “dağ” demektir. Bazıları bu kelimenin fasîh Arapça bir kelime olduğunu söylemişlerdir. Bu nedenle **İbn Abbas** da “Tûr”un bitki biten her dağa verilen bir isim olduğu görüşündedir.

Şâir beytinde şöyle diyor:

Dağa bazı kargalar uğrasa,
O dağ artık üzerinde hiçbir yaprak bitirmez.

Demişlerdir ki, burada “tûr”dan maksad, mutlak anlamda yerin direkleri olan dağlardır.

Bu dağın, pek çok pınarı ve faydası bulunan bir dağ olduğu, başka bir görüşe göre de dünyanın etrafını kuşatan bir dağ olduğu bildirilmekle beraber en meşhur görüşe göre ise “Tûr”un, “Tûr-i Sînîn” adlı, Medyen’de bulunan ve üzerinde Mûsâ (a.s)’ın hitâb-ı ilâhiyeye mazhar olduğu “Zebîr” diye tesmiye olunan mübârek bir dağ olduğudur. Bu nedenle Allah ona kasemde bulunmuştur. Çünkü bu dağ, Allah dostlarının hitâb-ı ilâhiyeye mazhar olacakları vakit geldikleri yerdir. Pek çok evliyâ buraya gelmiş ve oraya geldikleri anda mânevî ahvâl kendilerini kuşatmıştır.

Harîdetu’l-acâib’de müellif bu dağın Şam ve Medyen arasında bulunan bir dağ olduğunu söyler ve bu görüşünü de şu sözleriyle destekler: Burası Eyle kasabasının yakınında bulunan, üzerinde Mûsâ (a.s.)’ın vahye muhatab olduğu bir dağdır. Mûsâ (a.s.), Allah’a münâcât için buraya geldiğinde onun üzerine bir bulut kümesi iner ve o, bu bulut kümesinin içine girerek celâl ve ikram sâhibi Allah ile konuşurdu. İşte bu dağ, Mûsâ (a.s) Allah Teâlâ’dan hitap alırken un ufak olan, Mûsâ (a.s)’ın da baygın olarak yere yığıldığı dağdır. Bu dağın taşları ne zaman kırılırsa içinden dikenli bir ağaç çıktığı için yahûdiler, “Mûsâ dikeni” de denilen bu dikenli ağaca hürmet ederler. Bu anlamı itibarıyla bu ağaca “Yahudi ağacı” adı da verilmiştir.

Kâmus’ta geçtiği üzere “Avsec” dikenli bir ağaç cinsi olup müfredi “Avsece” olarak gelmektedir.

وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾

2. Satır satır yazılmış Kitab’a;

“Satır satır” muntazam bir sûrette *“yazılmış Kitab’a”* andolsun! “Satır”, yazılmış olan harflerin tertibidir ki bundan murad; Kur’ân-ı Kerîm veya Tûr dağına münasip olması açısından Mûsâ (a.s.)’ın levhalarıdır. Diğer görüşlere göre de Levh-i Mahfûz veya Levh-i Mahfuz’da yazılı bulunan *“Rahmetim gazabımı geçmiştir”* sözü yahut *“Kim kelime-i tevhîdi söyleyerek bana gelirse onu cennete koyarım”* ifâdesi yahut da

hafaza meleklerinin yazdığı, insanın kıyâmet gününde önüne konacak, bazılarının sağından bazılarının da solundan verilecek olan amel defteridir ki ***“Kıyâmet günü onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız”*** (el-İsra 17/13) âyet-i kerîmesi buna delildir.

فِى رَقٍّ مَنْشُورٍۙ ﴿٣﴾

3. Yayılmış ince deri üzerine,

“Rakk”, kağıt gibi üzerine yazı yazılan ince yumuşak deridir. Bununla, üzerine yazı yazılan sayfa gibi bir nesneye istiâre olunmuştur. Yine “rakk” denmesinin bir sebebi de derinin inceliğine işâret içindir. *Fethu’r-Rahman’*da işâret olunduğu üzere bu tip hayvan derilerini ifâde için genellikle “rakk” kullanılmaktadır.

*Kâmus’*ta bu kelime “er-rakk” ve esre ile “er-rikk” olarak yine üzerine yazı yazılan ince deri anlamında kullanmıştır. er-Rakk, rakîk/ince gibi el-ğalîz/sert, katı kelimesinin zıddıdır ve “beyaz sayfa” anlamına da gelmektedir...

Menşur kelimesi, “mebsût/yayılmış” anlamında olup “mutavvâ/dürülmüş” kelimesinin zıddıdır.

Râğıb elbiseyi, sayfayı, bulutu, nimeti ve sözü neşretmenin, bunları yayma anlamına geldiğini söylemiştir. Bir görüşe göre de “menşûr” kelimesi, “mensûr/açılmış ve hiç kapanmayacak olan” mânâsını taşır.” “Rakk” ve “menşûr” kelimelerinin nekre olarak getirilmesi, tâzîm için veya her ikisinin de insanların bilmediği şeyler olduğunu hissettirmek içindir.

Âyetin, “okuma sırasında açılan yazılmış kitaba yemin olsun” mânâsına geldiği söylenmiştir.

Buradaki “rakk-ı menşûr’dan kasıd, levh-i mahfuzda yazılı olan şeyler takdirinde kabul edilirse, o zaman bu ifâde mecâzî anlamda kullanılmış olur. Zira levh-i mahfuz Allah Teala’nının beyaz inci içinde yarattığı bir eseridir ki o defterin kalemi ve yazısı nurdur. Genişliği yerle gök arası kadardır. Allah Teala bu deftere her gün üç yüz altmış defa nazar eder. Her bir nazarında O, diriltir, öldürür, aziz kılar, zelil kılar ve dilediğini yapar.

وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِۙ ﴿٤﴾

4. Ma’mur *(bakımlı, şen)* Ev’e

Yâni Kâbe’ye yemin olsun! “Kâbe’nin imarı”ndan murâd, onun hacılarla, umrecilerle veya oraya gelip yerleşenlerle ma’mur olmasıdır. Başka bir görüşe göre de “Beyt-i

Ma’mur”dan murad, “ed-Durah” adındaki bir mabeddir ki yemin de bu isme edilmiştir.

Süheylî’ye göre, Beyt-i Ma’mur yedinci kat semâda olup gerçek adı da Ureybâ’dır. **Vehb b. Münebbih** de, “kim *«sübhânallahi ve bi hamdihî»* derse bu, onun için yedinci kat semâ ile yedinci kat arz arasını dolduran bir nûr olur” demiştir. Beyt-i Ma’mur, Kâbe’nin gökteki bir gölgesi niteliğindeki bir mâbeddir ki buranın mamur olmasından murad, her gün yetmiş bin meleğin topluluklar hâlinde gelip orayı ziyaret etmesindendir. Öyle ki bu melekler burayı tavaf etmekte, namaz kılmakta ve bir defa tavaf ettikten sonra ikinci defa kendilerine sıra gelmemektedir. Beyt-i Mamur’un semâdaki hürmeti, yeryüzündeki Kâbe’ye olan hürmet gibidir. Zira hâtırı sayılır insan kalabalığı gece-gündüz orayı ziyaret eder. Bu yüzden kalbin Beyt-i Ma’mur’dan yaratılmış olduğu da söylenir. Başka bir görüşe göre de insanın içi Beyt-i Ma’mur gibi olup nefeslerin vûcuda girip çıkması da meleklerin hareketine benzemektedir.

Miraçla ilgili haberlerde şöyle geçmektedir: *“Yedinci kat semâ’da Beyt-i Ma’muru gördüm. Bir de baktım ki oranın önünde bir deniz ve bu denize dalmaları için meleklere emir verilir de onlar da dalar, buradan çıkıp kanatlarını çırparlar. Allah denizin her damlasından orayı tavaf edecek bir melek yaratır. Ben de oranın içine girip namaz kıldım...”* Buraya “ed-Durah” diye isim verilmesinin sebebi, buranın çok yükseltilmiş, uzaklarda kılınmış olmasındandır. Zira yedinci kat semâdadır. “Durah”ın kelime anlamı uzaklaştırmak ve uzak bölgelere atmaktır.

Bir rivâyete göre Beyt-i Ma’mur, Kâbe’den önce onun mevziine indirilmiş yakuttan bir ev iken Âdem (a.s.) ve zürriyeti onu Tufan zamanına kadar tavaf etmiş, tufan olunca da göğe çekilmiş. Uzunluğu, yerle gök arasını dolduran bir mahiyetteymiş. Bazılarına göre de Beyt-i Ma’mur dördüncü kat semâdadır ki bunda da bir tezad yoktur. Zira yeryüzünde bulunan Kâbe’nin hizasındaki her gök tabakasında bir evin bulunduğunun sabit oluşu bunu teyid eder.

Fakir (**Bursevî**) benim keşf sûretiyle edindiğim kanâate göre bu husustaki sahih olan husus, Beyt-i Ma’mur’un yedinci kat semânın sonunda oluşudur. Zira bu da kalb makamına işâret eder. Nasıl ki a’raf cennetle cehennem arasında berzah görevini görüyorsa, kalp da ruh ve beden arasında aynı görevi görür. İşte Beyt-i Ma’mur Kürsî ve Arş’dan oluşan alem-i tabiî ile, yedi kat sema ve altında bulunan alem-i unsurî arasındaki bir berzahtır. Bu da her semâda Beyt-i Ma’mur’a benzer bir binanın bulunmuş olmasına aykırılık teşkil etmez. Nitekim Mekke’de Kâbe’nin bulunuşu, İslam beldelerinde onun örnek alındığı mescidlerin bulunmasına; Kâbe’nin mescidlerin anası olması da mescidlerin hepsinin şekil ve ayrıntı olarak ona benzemesine bir aykırılık teşkil etmeyeceği gibi, Beyt-i Ma’mur’un da göklerdeki mescidlerin esası olması, onun semâdaki tavaf ve ziyaret merkezi olmasına mâni değildir. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) Miraç gecesi İbrahim (a.s.)’ı, Kâbe’nin hizasında bulunan Beyt-i Ma’mur’a sırtını dayamış ve melekleri de orada hacceder bulmuştu. Bazı âlimlere göre de Beyt-i Ma’mur’dan murad mü’minlerin kalbidir. Ma’mur oluşundan murad da onun mârifet ve ihlas ile imarıdır. Zira içerisinde mârifet ve ihlas olmayan her kalp harap ve ölüdür,

hattâ hiç yok gibidir.

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾

5. Yükseltilmiş tavana *(göğe)*

Yâni yerden beş yüz yıllık mesafede yükseltilmiş semâya (andolsun.) Burada kullanılan "sakf" kelimesi ***"Göğü korunmuş bir tavan yaptık...*** (el-Enbiyâ 21/32) âyetinde de geçmektedir.

Kâşifî şöyle demiştir: Yâni semâ/âsumân, hikmet nurlarının toplanma yeri ve fıtrat sırlarının mahzenidir veya arş-ı azîmdir.

Bunun nedenine gelince, çünkü arş cennetin tavanıdır. Nasıl ki evin tavanı duvarlarla çevrili ise arş da cisimler âlemiyle çevrilidir. Yukarıda zikredilen tavan başlığının getirilmesi, evin tavanına benzetilmesi açısından hiç de gizli olmayan bir hüsn-i kelâm oluşturmakta ve bu nedenle de ikinci takdire göre arş ve Beyt-i Ma'mur, evin çatısı gibi bir birliktelik arzetmektedir.

وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾

6. Dolu denize andolsun ki:

"el-Bahru'l- Mescûr", dolu deniz demektir ki bu da birleşik ve ayrı tüm denizlerin nüvesini kendisinde taşıyan, sâhili asla bilinmeyen, derinliğini ancak Allah Teala'nın bildiği büyük okyanustur. Yeryüzündeki denizler onun körfezleridir. Bu okyanusta İblis'in kürsüsü vardır. Yine bu okyanus üzerinde yüzen şehirler bulunmakta olup burada cin taifesi yaşamaktadır. Buranın alanı, yeryüzünün harap olan dörtte biri kadardır. Burada su yüzeyinde önce ortaya çıkıp sonra batan saraylar ve bu saraylarda görünen ve daha sonra gözden kaybolan acaip ve garip suretler, şekiller bulunmaktadır. Bu okyanusta, yeryüzündeki diğer ağaçlar gibi ağaçların yanı sıra mercan ağacı da bitmekte ve orada künhünü ancak Allah'ın bildiği meskûn ve metrûk adalar bulunmaktadır.

Kâmus'ta "el-Mescûr"a muvakked/tutuşturulmuş, kaynaştırılmış mânâsı verilerek bununla durgun suyun zıddı ve durgun sudan fazla olan su îmâ edilmiştir.

Bazı müfessirler ***"tutuşturulmuş denizden"*** muradın ***"Denizler kaynatıldığı zaman"*** (et-Tekvîr 81/6) âyetindeki mânâ ile aynı olduğunu, dolayısıyla âyette geçen "bahr/deniz" kelimesinin, tüm deniz cinsini içine aldığını beyân etmektedir. Büyük nehirlerin sayısı da büyük denizlerin sayısı da yedidir. Suyu fazla olan her yer, deniz niteliği taşır.

Bir rivâyete göre Allah kıyâmet gününde cehennem ateşini tutuşturması için denizleri ateş hâline getirir. Bir hadis-i şerifte de: *"Hiçbir kişi gazve, umre ve hac dışında gemi seyahati yapmasın*"[39] buyrulmuştur. Zîrâ denizin altında ateş veya ateşin altında deniz vardır; yahut da deniz ateş içinde bir ateştir. Bu itibarla bu âyetteki "bahr" kelimesinden muradın dünya denizi, bir diğer ifâdeyle yeryüzündeki denizler olması mümkündür.

Hz. Ali ve **İkrime**, bu konuda şöyle demişlerdir: *"Bu deniz, arşın altında olan, derinliği yedi kat semâ ile yedi kat arz arası kadar bulunan ve bol suyu olan bir denizdir."*

Başka bir rivâyete göre bu denizin adı "Canlılık denizi" olup sel gibi taşması önlenmiş olan; ilk sûra üflenişinde kırk sabah kendisinden ölülerin üzerine yağmurlar boşaltılarak kabirlerinden bir anda diriltilip kalkmalarına sebep olan denizdir. Bazı ulemâ bu rivâyetteki "deniz suyu"nu Allah Teâlâ'nın ölülerin öldükten sonra yeniden dirilmelerine hamletmişlerdir. Yâni bitkiler nasıl ki yağmur suyuyla bitiyorlar da yerden çıkıyorlarsa, Allah Teâlâ da ölüleri yeni bir yaradılış için bu su ile ortaya çıkarıp yerden bitirecektir. Fakat buradaki "su"dan muradın, mücerred bir su olması da bu mânâya ters düşmez. Zira insan menîden yaratılmıştır. Yine menî gibi bir su şekliyle yerden bitirilecektir. Her şeyde Allah'ın eşsiz hikmeti mevcuddur. Bir görüşe göre bu denizden murad, dünya semâsının denizidir ki bu da çok bol olan bir su dalgası topluluğudur. Şâyet bu olmasaydı güneş dünyayı yakardı.

Tahkîk ehli katında "Tûr"dan maksad nefistir. Kalb Musâ'sı Hak Teâlâ'ya onun üstünden münâcât eder. "Kitâb-ı mestûr" îmandır, açılmış kalb kağıdının üzerine ezelî rahmet kalemiyle yazılmıştır ki ***"İşte Allah onların kalplerine îmanı yazmıştır"*** (el-Mücâdele 58/22) âyeti bunu ifâde eder. "Beytü'l-Ma'mûr", âriflerin sırrıdır ki sübhânî tecellîlerin nazarlarıyla ma'mûr olmuştur. "Yüksek tavan" derecelerle Hazret'e yükselen ruhtur. Tavan gönül evidir. "Bahr-ı mescûr", muhabbet ateşiyle yanmış bir kalptir.

Abdülaziz el-Mekkî şöyle demiştir: Allah Teâlâ Tûr dağına yemin etmiştir. Bu Tûr'dan murad Nebi (s.a.)'dir. Zira o, ümmeti içinde yeryüzünde bulunan dağlardan bir dağ gibidir. Dağlar nasıl yeryüzünü tutuyorsa ümmet de kıyâmet gününe kadar dinleri üzerinde Nebi (s.a.) sayesinde istikrarda kalır.

"Satır satır olan Kitab'a" yemin etmesi, Rasûlullah (s.a.)'e indirilmiş ve Levh-i Mahfûz'da yazılı Kitab'a yemindir. "Rakk-ı menşur" da mushaflardır. Kendisine yemin edilen Beyt-i Ma'mur Nebi (s.a.)'dir. Allah Teâlâ, merhameti sebebiyle onu ma'mur bir ev mahiyetinde kılmanın yanı sıra katında onu sürûra ve hoşnutluğa kavuşturmuş idi. Allah Teâlâ'nın "sakf-ı merfû" ile kasem ettiği şey ise Nebi (s.a.)'in başıdır. Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah (s.a.) çok yüksek bir tavan gibi olup, iki dünyada şöhret bulan ve minberlerde zikredilen kişi olmuştur. Allah Teala'nın "kaynatılmış deniz" olarak üzerine kasemde bulunduğu Rasûlullah'ın kalbidir. Zira O'nun kalbi Allah'ın sevgisiyle doludur. Ayrıca Allah Teâlâ Hz. Muhammed (a.s.)'ın genel olarak nefsine, husûsî olarak başına, ziya ve nur bakımından onun kalbine, huccet olarak ona gönderilen Kitab'a ve

satır satır dizili olarak belirttiği şeyle de mushaflara kasemde bulunmuştur. Bu kasemler sevgiliden maşukuna yapılan en üst seviyede muhabbet hitaplarıdır.

Üstadım *Kitâb-ı lâihât-ı berkiyyât'*ında burayı şu şekilde tefsir ediyor: "Tûr'a kasem olsun" demek; her şeyden mücerred olan zât-ı ahadiyet-i ferdiye hüviyetinin ve her şeyden mutlak surette müstağni olan hakikat-ı cem'iyenin Tûr'u (dağı) sayılan zât'a kasem olsun, demektir. "Kitab'a kasem olsun" demek; kendisinde zât-ı kemâliye-i vücûdiye ve imkâniyenin işleriyle ilgili harflerin yazıldığı, vücub ve imkân ilminin celâl ve cemâline âid a'yân kelimelerini mündemiç, âyât-ı ervâh ile mücerred kahr ve lûtuf ukûlunun ve hakikat sûrelerinin yanı sıra uzak ve yakın canlı teşbih tasvirlerinin bulunduğu kitap olan Kur'ân'a yemin edilmektedir. "İnce deri üzerine yazılmış" demek; Rahmânî nefis ve Rabbânî emir üzerine yazılmış; "yayılmış"dan murad da mümkinâtın mâhiyetleri ve mevcudâtın hakikatlerinin üzerinde yayılmış olan şeylerdir. Bunlar da evvelâ feyz-i akdes ve tecellî-i zâtî ile âyân-ı mücerredât ve sûret-i mümesselât üzerinde yayılı bulunan ve netice olarak taayyûnât ve zuhûrât külliyâtı ile ikinci aşamada feyz-i mukaddes ve tecellî-i sıfâtî ile ef'âlî tecellînin gerçekleştiği; bununla da teşahhusî ve temeyyüzî cüz'iyyâtın, Kur'ân'ın, bütün hurûf, kelimât, âyât ve sûreleri ile lafz-ı resmî olan Furkân'ın teşekkül ettiği ortaya çıkmaktadır. Zîrâ Allah, ***"Ona vahyedilen sadece bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır"*** (Yâsîn 36/69) buyuruyor. Bu Kur'an da zâhiren insan eliyle yazılmış ve dizilmiş olmasına rağmen gerçekte Yaratıcı Teâlâ'nın kudreti ile yazdırılmış ve dizdirilmiştir. Bu nedenle mutlak olarak hadesten temizlenmeyenlerin/abdestsizlerin dokunamaması açısından Kur'ân'a karşı son derece tâzim ve tekrim şarttır. İlâhî damgalı kitabı tefekkürden uzak kalan, ona tâzim ve vakar ile yönelmekten istiğnâ eden, hakîkî olan bu ilâhî kitaptan gâfil olup tâzim ve tekrimde ihmâlde bulunan ve daha da ileri giderek onu hafife ve alaya alanlara yazıklar olsun. Bilâkis ilâhî damgalı bu kitabı tefekkürden uzak kalmayıp gereken saygı ve tâzimi gösteren, bunlardan herhangi birini ihmal etmeyen ve hattâ her birine karşı şerîatın bunlara ittiba husûsundaki emrine uymak için tâzim ve tekrîmi elden bırakmayan, Kur'ân'ın ve Furkân-ı Vücûdî'nin haram kıldığı hakikatlere boyun eğmek ve her rüknün edâsını yerine getirmek için, Allah tarafından her vahyolunan emrin gereğini yapmak, her makamda adâlet ve insafla davranmak, her halükârda zulüm ve baskıdan yüz çevirmek için Kur'an yoluna inkiyâd edenlere ne mutlu!...

Fakir (**Bursevî**) derim ki, üstadımın bu *Kitâb-ı lâihât-ı berkiyyât* isimli eserinde âyette geçen "kitap" konusunda hakikî ve mecazî yönlerden aslında çok geniş yorumlar mevcuddur. Bu yüzden burada makama uygun olması hasebiyle bir kısmı ile yetinilmiştir. Bütün taleplerin kendisine yöneltildiği Allah Teala'dan, üstadımın ilm-i nâfiinden bizleri faydalandırmasını dileriz.

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾

7. Rabbinin azabı mutlaka vuku bulacaktır.

Yâni o azap mutlaka size gelecektir. Burası kasemin cevabıdır. *Fethu'r-Rahman'*da müellif şöyle der: Burada bahsedilen azap, dünyevî azap değildir, âhirette kâfirlerin karşılaşacağı azaptır." *İrşâd* isimli eserde, bir önceki sûrenin son kısmının da bu mânâda olduğu vurgulanır.

مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾

8. Ona engel olacak bir şey yoktur.

Yâni azabı kendisinden uzaklaştıracak bir kimse yoktur. Nitekim, ***"Allah'tan geri çevrilmesi mümkün olmayan bir gün"*** (eş-Şûra 42 /47) âyetinde de aynı mânâ mündemiçtir. O azâbı uzaklaştıracak hiç kimse yoktur, aksine her hâlükârda bu azâb gerçekleşecektir.

Bazı ulema def' ile ref' arasındaki farkı şöyle belirtmiştir: Def' bir azap henüz vâki olmadan önce, ref' ise vuku bulduktan sonra kullanılan fiillerdir. Bu hususların yeminle birlikte getirilmesinden murad bütün bunların; Allah'ın kudretinin büyüklüğü, ilminin kemâli ve kulların bütün amellerini ayrıntılarıyla bilmesine delâlet eden hikmet-i ilahiyesinin iktizâsı olduğunu bildirmek, ayrıca yemin edilerek haber verilen bu şeylerin doğruluğuna şâhid olacak tutanakların mevcûdiyetlerinin bulunduğunu ifâde etmek içindir.

Cübeyr b. Mut'im şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) ile Bedir esirleri hakkında konuşmak için Medine'ye geldim. Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazında Tûr sûresini okuyor, sesi ta mescidin dışına taşıyordu. Ne zamanki إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ âyetine geldi, işte onu duyduğum an sanki kalbim duracak gibi oldu ve kalbime gelen ilk düşünce İslâmiyete girmek olmuştu. Üzerime azabın indirilme korkusuyla hemen müslüman oldum. Öyle ki, müslüman olmadan yerimden kıpırdadığımda azabın bana ulaşacağını zannediyordum.

Bu çeşit bir etkilenme Hz. Ömer'de de vuku bulmuştu. **Hz. Ömer**, Erkam (r.a.)'ın evine gittiğinde Rasûlullah (s.a.)'i Tâhâ suresini okurken duydu, kalbi yumuşayıp müslüman oldu. İslâm'ı kabullenmeye hazır kalpler en küçük bir şeyle etkilenirler. Özellikle de vâiz Kur'ân-ı Azim veya okuyan Rasûl-i Kerim (s.a.) yahut okuyan Rasûlullah'ın müstakim yoluna uyan onun vârislerinden biri olursa... Katı kalplere gelince, onlara vâaz u nasihat fayda vermez. Nitekim Ebû Cehil ve benzerlerinin kalbine de fayda vermemiştir.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Paslanmış bir demirden,
Cilâ ile pası gidermek mümkün değildir.

Kalbi kararmışa öğüdün faydası yoktur,
Çünkü demir çivi taşa girmez.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de şöyle mezkûrdur: Azap sadece ehline vâki olacaktır. Zira azabın en şiddetlisi hicab zilletidir. **Seriyy-i Sekâtî**, "Allahım! Şâyet bana azap edeceksen ne olur hicap zilletiyle azap etme" diye duâ ederdi. Zira o gün Allah'tan perdelenme vâki olacaktır. Hicâbın en büyüğü nefsin hicabıdır ki kulun bunu ortadan kaldırabilmesi mümkün değildir. Bunu ortadan kaldırabilecek yegane âmil Allah'ın rahmetidir. Nitekim, ***"Rabbimin rahmet ettiği müstesnâ"*** (Yusuf 12/53) âyeti bu gerçeğe işâret etmektedir.

Batıda/Endülüs'te İşbiliye nahiyelerinden birinde **Abdullah Meğâverî** adında bir adam vardı. Bazı karışık ve dağınık zamanlarında halkın içine karışır, günah işlediği olurdu. Bir kadın yanına geldi ve: "Beni bu topluluğun elinden kurtar ve İşbiliye'ye götür" dedi. Abdullah onu alıp yola çıktı. Abdullah yakışıklı ve laubali biriydi büyük bir bedenî güce malikti. Kadın da çok güzeldi, yalnız kaldıklarında şeytan bu kadınla birlikte olması konusunda ona vesvese verdi. Nefsi de bu konuda onu sıkıştırdı. Kadının bu durumu, **Sa'dî**'nin şu söylediği hikâyeye nazîre ve misal oldu:

İşittim ki bir büyük adam,
Bir koyunu bir kurdun ağzından kurtarmış
Gece olunca o adam o koyunu yatırmış,
Boğazına bıçağı dayamış.
Koyun inleyerek: "Beni kurdun ağzından kurtardın lâkin
Gördüm ki sonunda benim kurdum, sen oldun."

Abdullah kendi kendine , "Ey nefsim bu kadın bende emânettir ve emânete hıyanet etmek bana lâyık değildir" demeye başladı. Ancak nefsi günah işleme husûsunda istekliydi. Abdullah nefsinin kendisine gâlip gelmesinden ve asla yakışık almayacak o işi yapmaktan korktu. Erkeklik âletini iki taş arasına alıp ezdi ve, "ateş olsun, fakat namussuzluk olmasın" dedi. Onun Hak yoluna dönüşünün sebebi işte budur. Bu hâdise üzerine hemen hacca gitti ve kendi zamanının yegânesi oldu.

Allah Teâla'nın insanı nefs-i emmârenin elinden kurtarması, ona karşı özel bir rahmetidir. Zira onu kendi nefsine bıraksa muhakkak onda çirkin hareketler sâdır olur ve bu onun hem dünyada hem de âhirette azaba dûçar kalmasına sebep teşkil eder. Âhiretteki âzabı mâ'lûmdur. Dünyadaki azabına gelince, bir günahın sebebine teşebbüs bizatihi o günaha teşebbüstür. Her çirkin fiil ve kötü vasıf, hükmî bir azap ve mânevî bir ateştir. Şeklî azap ise onun bir eseridir ki bu da insanın üzerinde mutlaka mevcud bulunacaktır.

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَآءُ مَوْراً ﴿٩﴾

9. O gün gök, bir çalkanış çalkalanır.

Burada kasdedilen, Allah’ın azabının hiç bir vakit önlenemeyecek olmasıdır.

Mevr; çalkalanmak, gelmekle gitmek arasında tereddüd etmek ve hızlı hareket etmek gibi mânâlar taşır. Yâni o gün gök çalkalanır, gelip gider. Bir çalkantı gelir ve o an gök yırtılır, yarılır.

Bildirildiğine göre o gün semâ değirmen gibi dönecek ve içindekilerini, gemide bulunan kimselerin dalgalar karşısında çalkalanması gibi, çalkalayacaktır. Bir başka rivâyete göre de bu âyetin tefsiri şu şekildedir: Semânın cüzleri birbirine karışır, içindekiler birbirine katılır, melekler de korkudan dolayı bir kargaşa yaşarlar.

وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْراً ﴿١٠﴾

10. Dağlar bir yürüyüş yürür ki!...

Yâni yerin zemininden kayıp toz duman olur. Bazıları, dağların yürümesinin bulutların yürümesi gibi olacağını söylerler. Bu yürüyüş esnasında dağlar yarılır ve sonunda o günün dehşetinden didilip atılmış renkli yüne benzerler. Celâlin tecellîsi sırasında fenâya eren sâlikin durumu bunun gibidir. Zira bu esnada sâlikten hiçbir eser kalmaz. “Mahiyeti idrak edilemeyecek olan acâib bir çalkalanış ve mahiyeti idrak edilemeyecek olan eşsiz bir yürüyüş”.

فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

11. Yalanlayanların vay hâline o gün!

Âyetin başındaki “fâ” harfi fasîhadır. Cümle gizli bir şart cümlesinin cevabıdır. Takdir şöyledir: Bu çalkalanış ve yürüyüş vukû bulduğunda ve iş bu zikredilen tarzda geliştiğinde, başlarına gelecek bu şiddetli azaptan dolayı o yalanlayanların çekecekleri var!

Bu âyet, dîni yalanlamayan büyük günah sâhibi mü’minlerin de bu azâba dûçar olacağını ihtivâ etmez. Çünkü şiddetli azap mânâsını taşıyan “veyl” kelimesi, âsi mü’minler için değil özellikle Allah’ı, Rasûlullah’ı ve âhireti yalanlayanlara müteveccihtir.

ٱلَّذِينَ هُمْ فِى خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾

12. Ki onlar daldıkları bâtıl içinde oyalanıp duranlardır.

"Ki onlar daldıkları" acayip bir şekilde sevk olundukları *"bâtıl"* boş, yalan ve yanlış şeylerin "*içinde oyalanıp duranlardır."*

"Bâtıl söz"den maksad, Hz Peygamberi inkâr eden, yalanlayan ve Kur'ân'ı alaya alan bâtıl sözlerdir.

*Fethu'r-Rahmân'*da müellif, havd kelimesine, "bâtıl olan şeylere dalma" mânâsını vermiş bunu "suya dalma"ya teşbih etmiştir. *Havâşi'l-Keşşaf'*da da "havd" kelimesinin "her türlü fiile dalma" anlamının yanı sıra ekseriyetle "bâtıla dalma" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. ***"...Şimdi ben de oraya (cehenneme) getirilenlerden olurdum"*** (es-Saffât 37/57) âyetinde de görüldüğü üzere "kişinin azaba getirilmesi" mânâsını taşır olmuştur.

Onlar *"bâtıl içinde oyalanıp dururlar,"* yâni küfürleri ile meşgul olup avunurlar.

يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾

13. O gün cehennem ateşine itilip atılırlar.

Da', şiddetle itmek demektir. Bu kelimenin asıl mânâsı, kaygan zeminde olana veya tuzağa yaklaşan kişiye "haydi haydi" demektir. Yâni o yalanlayanlar elleri boyunlarında kelepçelenmiş ve alınları ayaklarında birleştirilmiş bir vaziyette çok şiddetli ve çetin bir itişle cehenneme doğru götürülürken ters dönememeleri için yüzü koyun veya sırtüstü oraya atılırlar.

هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾

14. "İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur!" denilir.

Cehennem bekçileri tarafından kendilerine "işte" dünyada "yalanlayıp durduğunuz ateş budur!" denilir. Yâni yalanladığınız vahyin/Kur'ân'ın bahsedip haber verdiği ateş budur.

أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾

15. Bir büyü müdür bu, yoksa görmüyor musunuz?

Kâfirler Kur'ân'ı "sihir" diye isimlendirdikleri için bu onlara bir azar ve serzeniştir.

Âyette, haberin mübtedâdan önce getirilme sebebi, haberde mezkûr olan sihir kelimesinin onların ikaz ekseni ve azara sebep olan nokta olmasını belirtmesi açısındandır. Sanki şöyle denilmek istenmiştir: Siz, başınıza gelecek şeyleri haber veren Kur'ân'a "sihir" diyordunuz ya, işte o Kur'ân'ın haber verdiği bu cehennem ateşine de sihir desenize! Bakın bakalım, bu gördüğünüz sihir midir?

Bu istifham, onların, vahiyle (Kur'an'la) ilgili olarak "Bu sihirdir" sözlerine karşılık olarak gelmiştir. "Misdak", bir şeyi kanıtlayan delildir. Âhiret ahvâli ve orada görülen şeyler de peygamberlerin haber verdikleri şeyleri tasdik eder. Yâni: "Gördüğünüz cehennem azabı haktır" denilmek istenmiştir.

Yoksa siz mi, verilen bu haberde olduğu gibi, kendisinden haber verilen şey husûsunda körsünüz? Yahut ***"Herhalde gözlerimiz döndürüldü, biz büyülenmiş bir topluluğuz."*** (el-Hicr 15/15) şeklindeki iddiânız sebebiyle dünyada gözünüz bağlandığı gibi burada da gözlerinizin görmesine engel mi olundu?

اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا اَوْ لَا تَصْبِرُواۚ سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْۜ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

16. "Girin oraya, sabretseniz de sabretmeseniz de artık sizin için birdir. Siz ancak yaptıklarınıza göre cezâlandırılacaksınız."

Ona/cehenneme girip sıcaklığına ve zorluklarına dayanın bakalım! İster dayanın ister dayanmayın. Dilediğinizde sabır gösterin veya göstermeyin aynıdır. Zira hiçbir şekilde sizin ondan kurtuluşunuz yoktur. Bu âyet-i kerîme onların ümidlerini kesmek için getirilmiştir.

"Sizin için birdir." "Sevâun" ile başlayan cümle mahzuf bir mübtedanın haberidir ve buranın mânâsı şöyledir: Her iki durumda yâni sızlansanız da sabretseniz de azabın kaldırılması veya hafifletilmesi gibi herhangi bir faydayı asla temin edemezsiniz. Çünkü sabır ancak dünyada bir fayda karşılığında olur, âhirette olmaz. Her kim bu dünyada tâatlere sabırla devam ederse âhirette sızlanmaz. Her ne kadar sabır soğan kadar acı ise de akibeti bal kadar tatlıdır.

"Siz ancak yaptıklarınıza göre cezâlandırılacaksınız" cümlesi "sevâun/eşittir" ifâdesinin sebep cümlesidir. Zira cezâ, onların inkâr ve çirkin amelleri karşılığında verilmektedir. Bu, kesinlikle vuku bulacak ilâhî bir vaaddir. Allah'ın vaadinin yalan çıkması da mümkün değildir. Ayrıca faydası bulunmaması açısından da sabretmeleri veya etmemeleri müsâvîdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de de âyetin bu son cümlesi şöyle takdîr edilmektedir: "Siz ancak dünyadaki hayır ve şer amelinizden dolayı cezâlandırılacaksınız. Yoksa âhiretteki sabır, inkiyâd, huşû, tazarru ve duâlarınızla değil. Zira onların hiçbir faydası olmayacaktır. Netice olarak onlara: ***"Sinin orada, benimle konuşmayın"*** (el-

Mü’minûn 23/108) denilecektir.

Gelelim cehennem ateşine... İki tür ateş vardır ki bunlardan birisi maddî ateştir. Bu ateş zâhirî şirk içinde olanlarla onlara tâbi olan büyük günah sâhiplerine âiddir. İkinci mânevî ateş ise gizli şirk içindekilerle ehl-i hicabdan olan ve diğerlerinin peşinden gidenlere âiddir. Tâlibin matlûbuna kavuştuğu; muhibbin cehennem azabından kurtulup mahbûbuna eriştiği, kulun cehennem azabı ve mahrûmiyet-i cemâlden sıyrılıp büyük saâdete ve yüce mertebeye ulaştığı günde her iki gruba da; yâni maddî veya mânevî ateşe dûçâr olacaklara yazıklar olsun! Akıllı olan dünyaya dalmaktan ve onunla vakit öldürmekten sakınsın. Zira mahlûkatın, yaratıcısı Allah’tan gâfil kalması, hasret ateşlerini tutuşturur. Bir sonra gelecek olan âyet-i kerîme ümid noktasına işâret edeceği gibi üzerinde bulunduğumuz bu âyet de korku noktasına işâret etmektedir. Mü’min korku ile ümid arasında olmalıdır.

Âkıbetinden emin olma ve ye’s/ümitsizlik küfürdür. Zira ancak âcizlerden emin olunur, onlar kimseye zarar veremezler. Allah’ın acziyet içinde olduğuna inanmak ise küfürdür. Ye’s ve ümidsizlik ise nâkıs ve aşağılık kimseler için geçerlidir, yine Allah hakkında böyle bir inanış küfürdür. Bir kandil eğer yağ olmazsa aydınlık vermez, yağ olup da ateş olmasa yine ışık vermez. Evet, “havf/korku” örnekteki ateş, “recâ/ümid” ise yağ gibidir. Îman fitil, kalp ise kandil yerindedir. Eğer havf ve recâ birlikte olursa kandil ışık verme görevini yerine getirir. Çünkü havf ve recâ hem kandilin bakasını sağlayan yağ; hem de ışığın maddesi olan ateştir. İşte îman bu her ikisinden faydalanarak birisinden bekà diğerinden ziya aldığında, mü’min, ışığın rehberliği ile yol alır ve bekà yardımıyla yürür.

Başarıya ulaştıracak olan Allah’tır.

---

[39]. Ebû Davud, Cihad 9; Dârimî, Cihad 28.

HERKES
KAZANDIKLARINA KARŞI
BİR REHİNDİR

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ
وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ
﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا
أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

17. Şüphesiz *(kötülüklerden)* korunanlar cennetlerde ve nimet içindedirler.

18. Rablerinin kendilerine verdikleriyle sevinirler. *(Zira)* Rableri onları, cehennem azabından korumuştur.

19. Onlara: Yaptıklarınıza karşılık âfiyetle yeyin, için *(denilir)*.

20. Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak. Ayrıca biz onları, ceylan gözlü hûrilerle evlendirmişizdir.

21. Îman eden ve soylarından gelenler de, îmanda kendilerine tâbi olanlar *(var ya)*! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.

Küfür ve isyanlardan *"korunanlar cennetlerde ve nimet içindedirler."* "Naîm" güzel ve rahat hayattır. "Nimetlenme" de zenginlik içinde bulunma anlamına gelir. "Naîm"in isim şekli de "na'met"tir.

Râğıb "naîm"in bol nimet, "tena'um"un da içinde nimet bulunan şeyden alma ve güzel hayat olduğunu belirtmiş ve na'amehû cümlesinin mânâsını "Onu nimet içinde kıldı, ona rahat bir hayat sağladı" şeklinde değerlendirmiştir.

el-Bahr adlı eserde "tena'um" kelimesine, içinde nimet ve rahatlık bulunan şeyden; yiyecek ve giyeceklerden faydalanmak mânâsı verilmiştir. *"Cennetlerde ve nimetlerin içinde"* cümlesinden murad, ya tenvini tefhim için varsayıp "cennetlerin herhangi birinde, nimetlerden istedikleri türlerin verilmesi" şeklinde sıfatının doruğunda bulunduklarını beyândır. Veya mekanların en şereflisi olarak bildirilen cennetin muttakîlere tahsis edilmiş olduğunu belirtmek gayesini taşımaktadır. Cennetlerin muttakîlere tahsis edilmiş olduğunu beyânın sebebi şudur: Bazı kimseler, cennete girecek kişinin orada ibâdet yapacağını, orayı ıslah edip sâhibi için muhâfaza edeceğini sanırlar. Üzüm bahçesindeki rençberin orayı ıslah edip koruması gibi. İşte sözkonusu

tahsis, bu vehmi ortadan kaldırmak için yapılmıştır.

Kâmus'ta nâtur kelimesinin, üzüm ve hurma bahçesinin bekçisi/rençberi anlamında Arapça olmayan bir kelime olduğu beyân edilir. Yüce Allah'ın cennâttan sonra na'îm kelimesini getirmesinin sebebi, muttakîlerin orada bekçi veya işçiler gibi değil de bahçenin içerisinde yayılmış, serbestçe nimetlenen, bizzat o bahçenin sâhibi konumunda bulunduğunu vurgulamak içindir.

فَاكِهِينَ بِمَا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْۚ وَوَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَح۪يمِ ﴿١٨﴾

18. Rablerinin kendilerine verdikleriyle sevinirler. *(Zira)* Rableri onları, cehennem azabından korumuştur.

"Sevinirler", nimetlere dalıp telezzüz ederler, mutluluk bulurlar.

Kâmus'ta fâkih, meyve sâhibine verilen addır. Yine gönlü rahat olana "dahûk" ve rahat yaşantı içinde olana da "nâim" adı verildiği bu eserde geçmektedir. Rahat yaşantı içinde olan kadına da "nâime" ve "münaame" adı verilmektedir.

"Rablerinin kendilerine verdikleriyle" nâil oldukları ebedî ikram ve güzelliklerle *"sevinirler."*

*Fethu'r- Rahman'*da "Rablerinin kendilerine verdiği şeyler"den maksadın, nimetler ve O'nun rızâsı olduğu beyân edilir. Buna sebep olarak da şu îzâh getirilir: Bazen nimetlendirilen kişi her ne kadar zâhirî nimetlere gark olunsa da kalben başka şeylerle meşgul olabilir. Fakat âyette fâkihîn kelimesinin getirilmesi; onların mahzâ sevinç, safâ ve telezzüz içinde bulunduklarını, nimetlerden açlık veya susuzluklarını yatıştırmak için değil de bizzat bedenen ve kalben mutmain bir biçimde faydalandıklarını beyân etmeye matuftur.

"Rableri onları cehennem azabından korumuştur." "Vikaye", bir şeyi kendisine eziyet ve zarar veren şeyden korumaktır. "Cuhme" ise cehennem ateşinin tutuşma şiddetidir ki bu fiilden isim olarak الجحيم (cahîm) türetilmiştir. Bu da cehennemin isimlerinden biridir. Bu cümle, "Onlar, Rablerinin kendilerine nimetler vermesi ve onları cehennem azabından koruması sebebiyle mütelezziz olurlar" şeklindedir.

Âyette Rabbuhum buyrularak "Rab" kelimesinin zamir şeklinde getirilmeyip açıkça belirtilmesinin sebebi de teşrif ve ta'lîl içindir.

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَن۪يٓـٔاً بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۙ ﴿١٩﴾

19. Onlara: "Yaptıklarınıza karşılık âfiyetle yeyin, için" *(denilir)*.

Yâni onlara cennetin bekçileri tarafından dâimî olarak "istediğiniz gibi âfiyetle yiyin,

için” denilir. “Henîen” kelimesi ya “eklen henîen” şeklinde mahzuf bir masdarın sıfatı veya mahzuf bir mefûlu bihin sıfatıdır. Âyette yiyecek ve içeceklerin açıkça zikredilmemesi, onların çok çeşitleri ve son derece bol olduğuna delâlet etmektedir.

Cennet yiyecek ve içecekleri içinde, bunların lezzet ve güzelliklerini bozacak hiçbir eksiklik olmayacaktır. Dünyada olduğu tarzda yemeden ileri gelen hazımsızlık, hastalık ve sıkıntılar gibi üzüntü verici şeyler oradaki yeme içme husûsunda asla vâki olmayacaktır.

İbn Kemâl, Türkçede “yahnî” adıyla meşhur iyi pişirilmiş et yemeğinin, hazmı kolay ve âfiyetle yenebilecek güzel bir yiyecek olduğunu söyler.

“Yaptıklarınız” sebebiyle, onlara karşılık *“âfiyetle yiyin, için.”*

*Fethu’r-Rahman’*da bu husus şöyle açıklanır: Cennetin makamları ve nimetleri, ameller karşılığıdır. Ama cennete girebilmek, bizzat Allah’ın rahmeti ve o rahmetin insanı bürümesiyle olur. Bu bakımdan yeme, içme ve âfiyet içinde olma cennete girmeyi ifâde etmezler. Kulların sâlih amelleri, Allah’ın onları illa da nimetlendirmesini gerekli kılmaz. Fakat Allah Teala, takdîr-i ezelîsinde nimetlendirmeyi yazdığı kulu hakkında sâlih amelleri buna bir işâret kılmış, sevap ve ikabı da amellerle kendini gösteren kulun kesbine bağlamıştır.

İmam Zâhid şöyle der: Her ne kadar Hakk’ın vaadi kulun ameline bağlıysa da asıl olan ilâhî lütuftur. Yoksa yarın âhirette bizim amelimizin kabul olacağı kesin midir?

Amelim kendi gücümle değildir
Senin lütfunla terâzi dengelenir.
Kendi lütfunu bana yâr eyle
Amelimde kendi adâletinle muâmele etme!

Sehl şöyle demiştir: Amellerin karşılığı yeme ve içmedir. Kulların amellerinin bundan öte bir karşılığı yoktur. Fazilet şarabı, ***“Rabbleri onlara tertemiz bir içecek içirmiştir”*** (el-İnsan 76/21) âyetinde belirtildiği üzere mükâşefe ve müşâhede rü’yeti üzerine içilen içecektir.

مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾

20. Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak. Ayrıca biz onları, ceylan gözlü hûrilerle evlendirmişizdir.

“Koltuklara yaslanarak.” onlara “yiyin için” denir. Sürûr, serîr kelimesinin çoğulu olup “üzerine oturulan şey” anlamındadır. Bu, cennetteki ilk nimetten dolayı hasıl olan sürûrdan dolayı kullanılmış bir kelimedir. Ölünün boş tabutuna da bu adın verilmesi sadece sûret sebebiyledir. Ayrıca hadis-i şerifte *“Dünya müminin zindanıdır”*[40]

buyrulduğu üzre boş tabuta bu ad verilerek onun dünya hapishanesinden kurtulup Allah'a dönüşünü sembolize eden iyimser bir yorum da vardır.

"Sıra sıra dizilmiş", saf saf yâni birbirlerine bitişik veya altın, gümüş ve mücevherlerle süslenmiş "koltuklara yaslanarak", altın işlemelerle dokunmuş tahtlar üzerine kurularak…

Zâhir olan şudur ki, cennetteki her insana âid olan koltukların sayısız ve sıra sıra dizilmiş olmasından murad, arkadaşını ziyaret etmeyi arzu eden her kişi için o koltuklarda oturabileceği bir yerinin bulunmasıdır.

Kelbî şu açıklamayı yapar: Sıra sıra dizili koltukların semâdaki uzunluk mesâfesi yüz zirâdır. Dostlar bu yükseklikteki koltukların üzerinde buluşurlar. Onlardan herhangi biri oturmak istediğinde koltuklar sâbitleşip katlanır. Tam oturduğu zaman da eski hallerine dönüşüp yükselir.

"Onları, ceylan gözlü hûrilerle evlendirmişizdir."

Hûr kelimesi çoğul olup müfredi havrâdır. Aynı şekilde ıyn kelimesi de çoğul olup müfredi aynâdır. Cennet kadınlarının "hûr" diye isimlendirilmesinin sebebi, insanların bakışlarının onların güzelliğinden dolayı şaşı kalmasıdır. "Iyn" diye isimlendirilmesinin sebebi ise onların gözlerinin güzelliğinin yanı sıra aynı zamanda büyük olmasındandır.

Tezvîc, iki mefulünü de harf-i cersiz alan bir fiildir. Nitekim: ***"biz onu sana nikahladık***" (el-Ahzâb 33/37) âyet-i kerîmesinde bu şekildedir. Âyetin mânâsı: "Biz cennetteki o insanları hûriler sebebiyle çiftler hâline getirdik" şeklindedir. Zira karı-koca olma durumu, ancak oradaki hûrilerin o insanların yanına zevce olmak için katıldıklarında mevzûbahistir. O halde buradaki evlendirme, gerçek mânâsı olan "nikah" veya "nikâh akdi" anlamında olmayıp bilâkis cennetliklerin hûrilere arkadaş kılınması hâdisesidir ki bu takdirde "tezvîc" fiili iki mefûle teaddî etmez.

Onları beyaz yüzlü, iri gözlü kadınlarla çift kılarız.

Râğıb bu evlendirmeyle ilgili olarak şöyle demiştir: Biz onları, o hurilerle yakın dost kıldık. Kur'ân-ı Kerim'de "onu bir kadınla evlendirdim" anlamında bir ifâde yer almaz. Bunun sebebi, cennetteki o insanların hurilerle, dünyadaki evlenecek çiftler gibi tanışıp bilişmeden evlendirildiklerine dikkat çekmektir.

*Fethu'r-Rahman'*da denilir ki: Âyetin mânâsı, "biz onları, o hûrilerle yakın dost kıldık" şeklindedir. Çünkü cennette, dünyadaki gibi bir evlendirme söz konusu değildir. Zira cennet bir yükümlülük yurdu değildir. Dolayısıyla cennet ehlinin hûrilerle evlendirilmesi, aralarında nikâh gibi herhangi bir akde dayanmayan, sadece birbirlerini kabule dayalı bir husustur.

Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin *Vâkıât*'ında şu izah yer alır: Cennet ehlinin, misâfirlerini ağırladıkları özel konukevleri vardır. Orada sevdiklerine ziyâfetler verip onları nimetlere daldırırlar. Fakat huriler, mahremlerinin dışındakilerinin huzuruna asla çıkmazlar.

Fakir (**Bursevî**) diyorum ki; hûrilerin, mahremlerinin dışındakilerin huzuruna çıkmama sebebi haramlığından değil de kıskançlıktandır. Bir insanın ehli, onun gizli bir

sırrına işârettir. İlahi gayret, bir sırrın ehli olmayana açıklanmayacağı gibi, onun başkalarına ızhar edilmemesini gerektirir. Ayrıca helâllik ve mahremiyet, birer yükümlülük unsurlarıdır. Oysa cennette böyle bir yükümlülük yoktur. Dolayısıyla bu ve benzeri şeylerin, ancak lezzet alma açısından olduğu söylenebilir.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا
اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

21. Îman eden ve soylarından gelenler de, îmanda kendilerine tâbi olanlar *(var ya)*! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.

“Îman eden ve soylarından gelenler de, îmanda kendilerine tâbi olanlar (var ya)!”

Âyette “îman” kelimesinin nekre olarak getirilmesinin sebebi, azlığı beyân içindir. Yâni “îmandan az bir cüz” demektir. Îmanın az bir cüz olarak getirilmesi, amellerin buna dâhil oluşuna mebnî bulunmadığı gibi, bu îmanın semeresinin azlığını ve bu nedenle de mikdarının eksik oluşunu ifâde etmektedir. Burada îmanın az kılınışı, onu ayıplamak içindir. O halde buranın anlamı: “Zürriyetleri de genel mânâda atalarının îman mertebelerinden düşük bir îmanla onlara tâbi olmuşlardır” şeklindedir. Buraya bu kaydın konması, “cennete girme hükmü”nün îman-ı kâmilde “ilhâkan” değil “asâleten” sâbit olduğunu bildirmek içindir.

“İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık.” Yâni îman derecesinde küçük ve büyük çocuklarını da kendilerine katmışızdır. Nitekim bununla ilgili olarak bir hadis-i şerifte: *“Allah Teâlâ bir mü’minin zürriyyetini, her ne kadar zürriyeti îmanî yönden aşağı seviyede iseler de, o kişinin gözü aydın olması için îman derecesi ölçüsünde yüceltir”*[41] buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuştur.

Bu âyet-i kerîmede, küçük çocuk ebeveyninden birine ittibâ ve onu taklide meyl sûretiyle îman ettiği zaman onun mü’min olduğuna hükmedilmesine dâir açık bir işâret vardır. Zira Allah Teâlâ onları ebeveynlerine tâbi kılıp âhiret ahkâmında da onlarla aynı kefeye koyduğu için çocukların dünya ahkâmında da ebeveynlerine tâbi sayılmaları gerekir.

*Fethu’r-Rahman’*da şöyle denilir: Îman etmiş olmaları sebebiyle büyük-küçük çocuklar mü’min anne ve babalarına tâbi olurlar. Bu çocuklardan büyüğün îmanı bizzat kendi tarafından, küçüğün ki ise ebeveynini taklit cihetindendir. Zira çocuk İslâm’a girdiği zaman onun müslümanlığına ebeveyninden birini taklid etmesiyle hükmolunur. Bu, Ebû Hanife, Şâfiî ve İmam Ahmed’in görüşüdür. İmam Mâlik ise annesinin değil de babasının müslüman oluşuna ittibâ ile böyle hüküm verildiği kanâatindedir. Ancak ebeveyninden biri Daru’l-İslâm’da vefat ederse bu takdirde o çocuğun müslüman

oluşuna hükmolunur, görüşünü de beyân eder ki bu görüş diğer üç imamın bu konudaki fikrine aykırı olan bir kanâattir.

Yine imamlar, temyiz çağındaki çocuğun müslüman olması ve dinden çıkması husûsunda da ihtilâf etmişlerdir. İmam Ebû Hanife, Mâlik ve Ahmed sahih olduğunu, İmam Şâfiî ise olmadığını söylemektedir. *Hediyyetu'l-Medhiyyîn*'de "âkil Müslüman çocuk" târif edilirken "Akil müslüman çocuk; bir şeyi satmada gayr-ı mümeyyiz, satın almada mümeyyiz olduğu istihsânen sahih kabul edilen ve kâfir olmayan akrabanın vârisi olan kişidir" diye geçer. Yine bu eserde belirtildiğine göre böyle çocuklar öldüğü zaman namazı kılınır ve Ebû Hanife'yle İmam Muhammed'e göre bunların irtidâdı/dinden dönmesi istihsânî olarak irtidad sayılıp bunlara karşı yapılacak şeyin en güzel biçimiyle İslâm'a zorlanmaları ve asla öldürülmemeleri olduğu kanâatini taşır. Öldürülmemelerine sebep olarak da onların gerçek cezâyı müstahak kılıcı bir rüşde sâhip olmadığını vurgular.

el-Eşbah'ta şöyle denilir: Şâyed "hangi mürted öldürülmez?" diye sorulursa, "Kimin müslüman oluşu ebeveynine tâbi veya şüphe içindeyse o mürted öldürülmez, diye cevap ver. Yine "hangi süt emen çocuğun -ki onun sütannesine tebeiyeti yoktur- müslüman olduğuna hükmedilir?" diye sorulursa da "Daru'l-İslâm'da buluntu hâlinde ele geçirilen çocuğun" diye cevap ver.

Yine *Hediyyetu'l-Mehdiyyîn*'de şöyle mezkûrdur: Daru'l-harpte ele geçirilmiş bir ganimet hissesi içinde bulunan veya böyle bir ganimet içinde satılan bir çocuk öldüğünde cenaze namazı kılınır. Zira o çocuk ganimet taksimi öncesinin hükmünün aksine ebeveynine tâbi olması hükmüyle müslümanlığa dönmüş kabul edilir. Çünkü o ganimet olarak ele geçirildikten sonra ebeveyninin dinine tâbîdir.

el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye'de belirtildiğine göre, Daru'l-harpte tutsak edilen çocuk eğer temyiz çağında değilse ve aklî rüşdünü de ispatlamamışsa öldüğü zaman İslam fıtratı üzerinde olduğu varsayılarak cenazesi kılınır. Bu kanâat, aksinden daha uygundur. Zira "tıfl" kelimesi, sabah ve ikindi vakti yağan şiddetli veya az serpintili yağmurdan daha az miktarda olan çiseleme gibi bir yağmur türüne verilen "tafl" kökünden gelmektedir. İşte çocukda böyle bir zâfiyet sebebi bulunduğu; henüz ter-ü taze olduğu için Allah'ın rahmetine muhtaçtır. Cenaze namazı da onun için bir rahmet vesilesidir. Netice olarak çocuk her ne şekilde ölürse ölsün çocuktur ve namazı kılınır, diyebiliriz.

Şâyet çocuk İslam beldesine girerse, yanında da ebeveyni veya onlardan biri bulunursa çocuk onların dini üzeredir. Fakat çocuk daha sonra ölürse onun hükmü *Hediyyetu'l-Mehdiyyin*'de belirtildiği gibidir. Şâyet çocuğun müslüman olması ânında yanında ebeveyninden biri bulunmazsa çocuk o İslam beldesine ve yanındaki sâhibine ittibâ ile müslüman olduğu hükmüne varılır. Eğer gayr-i müslim beldede ebeveynden biri müslüman olursa çocuk da onun İslam oluşuna tebean müslüman olmuş sayılır. Aynı şekilde İslâm beldesinde bir çocuğun ebeveyninden biri müslüman olur ve çocuk orada tutsak alınıp gayr-i müslim beldeye götürülüp de sonra İslâm beldesine getirilirse yine o çocuk ebeveyninin müslümanlığına tebean müslim hükmünü korur.

“Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik.” Çocuklarını dini yönden ebeveynlerine ilhak ederken ebeveynlerinden de herhangi bir sevap noksanlığı yapmadık. Böyle yapsaydık *Aynu’l-maânî’*de geçtiği üzere dünyada iken ebeveynler çocuklarına karşı cimrilikle nefret içinde olurlardı.

Kendi amellerinden, kendi amellerinin sevaplarından hiç bir şeyi eksiltmemişizdir. Buranın takdiri şöyledir: Onların sevaplarından bir kısmını çocuklarına vermemiz suretiyle ebeveynlerin sevaplarını eksiltmemiz ve derecelerini düşürmemiz diye bir şey sözkonusu değildir. Onları yüceltirsek ancak sırf kendi fazilet ve ihsanlarıyla yüceltiriz. Bizim yaptığımız ancak onları ebeveynlerinin derecelerine yükseltme işidir.

Yâni belki kendi lütuf ve keremimle çocuklara yüksek derece lâyık gördüm. **Şeyhu’l-İslâm Hüseyin Mervezî** kendi hocası **Ahmed b. Ebî Ali Serahsî**’den nakleder ki; îman ve amel Lem yezel olan Allah’ın lütfundan başka bir şey değildir.

Her zaman gönlünü Allah’ın lütfuna bağla
Çünkü Allah’ın fazlı keremi olmadan iş tamama ermez.

Hz. Hatice, Rasûlullah (s.a.)’e câhiliye devrinde ölen iki çocuğunun durumunu sorduğunda, onların cehennemde bulundukları cevabını alması üzerine bu haber Hz. Hatice’nin hoşuna gitmedi, üzüldü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ona: *“Sen onların cehennemdeki yerlerini görsen muhakkak onlardan nefret edersin”* diye teselli etti. Hz. Hatice bu kez Rasûlullah’a âid olan çocukların durumunu sordu. Onların cennette olduklarını zira mü’minlerin ve onların çocuklarının cennette, müşriklerin ve onların çocuklarının da cehennemde bulunacağı cevabını aldı.[42] *Aynu’l-Meâni’*de de bu hüküm vardır.

İmam Muhammed şöyle demiştir: İmam-ı Azam müşriklerin ve müslümanların çocuklarının durumu hakkında tereddüd içerisindedir. Muhtar olan görüşe göre, müminlerin çocukları cennetliktir. Rivâyet edildiğine göre ensârdan birinin çocuğu vefat edince Rasûlullah (s.a.) onun cenazesine çağrılır. Hz. Aişe, o ölen çocuğun Allah’ın serçelerinden bir serçe/masûm kul olduğunu belirterek “ne mutlu ona!” der. Ancak Rasûlullah (a.s.) veya orada bulunan başka bir kişi hemen müdâhale ederek: *“Siz ne dediğinizin farkında mısınız? İşin doğrusu, bu çocuğun durumuyla ilgili kesin bir yargıya varmamaktır. Allah Teâlâ cenneti, cehennemi ve bunların ehlini de yaratmıştır”*[43] diyerek karşılık vermiş ve cennete girmekle ilgili çocuklar hakkında belli bir hüküm vermekten menetmiştir. Nitekim **İbnu’l-Melek**’e âid olan *Şerhu’l-Meşârık’*ta da bu olay mevcuttur.

Molla Ramazan *Şerhu’l-Akâid’*inde kimlerin cennete veya cehenneme girecekleri gözle müşâhede edilebilecek bir şey olmadığını, ancak yaygın olan kanâate göre müminlerin ve onların çocuklarının cennete, kâfirlerin ve onlara tebean da çocuklarının cehenneme gireceklerinin bildirildiğini söylemektedir.

Diğer bazı görüşlere göre de onların günahsız olmalarından dolayı cennetlik olduğu

veya A'raf'da bulundukları ifâde edilmektedir. A'raf'da bulunmalarına sebep olarak da o çocukların son nefeslerinde îmanla gidip gitmediklerinin tam olarak bilinmemesi gösterilmekte ve şöyle denilmektedir: Bir mü'minin çocuğu küçükken öldüğünde şüphesiz babasının son nefesindeki îmanına tebaan mü'min olarak öldüğünü varsayalım. Peki babasının son nefesinde îmanla gidip gitmediğini bilinmeyen çocuğunu neye tâbi sayacağız?!

*Hediyyetü'l-Mehdiyyîn'*de geçtiği üzere bazı ulemâ, müşrik çocuklarının cennet ehlinin hizmetçileri olacağı kanâatindedir. Ancak ulemânın çoğunluğu o çocukların babalarına tebean cehennemde bulunacaklarını, bir diğer ulemâ topluluğu ise onların mükellef olmadığı için cennete gireceklerini belirtmektedirler.

Müşriklerin çocuklarının âhiretteki konumu husûsunda bir grup ulemâ herhangi bir kesin kanâat belirtmemişlerdir. İbnu'l-Melek'in *Şerhu'l-Meşârık'*ında bu şekilde mezkûrdur. Üzerinde söz söylenecek son bir husus çocuklara, delilere ve ehl-i fetret döneminde; yâni peygamber gönderilmemiş asırlarda yaşayanlara dâirdir. Bir görüşe göre bunlara kıyâmet gününde kendi cinslerinden bir peygamber gönderilir. Bu peygamber vâsıtası ile îmâna çağrılırlar. Orada mü'min kendi canının ateşe atılması ile denenir. Bu çağrıya uyup ateşe atılmaktan geri durmayan kişi kurtulur. Zira bu ateş hakikî cehennem ateşi değildir. Aksi takdirde kişi kendisini hakîkî cehennemde bulur.

Şeyh Rûzbihân Baklî bu âyetle ilgili olarak *Arâisu'l-beyân'*ında şu izahı yapar: Bu ateşe atılma husûsu, bir kişinin zürriyetinin fıtratında sağlam, temiz ve sâlih olarak mârifetullahı kabul mevcud değilse gerçekleşir. Yoksa Rasûlullah (s.a.)'in *"Her doğan* (İslam) *fıtratı üzerine doğar. Daha sonra ebeveyni onu yahudi, hıristiyan veya mecûsî yapar"*[44] hadis-i şerifinde buyrulduğu üzere İslam dışındaki dine mensup kimselerle bir arada bulunmanın tesiriyle değişmez. İnsanın fıtratı ilk vasfı üzerinde bulunup kendisine direkt olarak o vasıf tarafından Hakk'ın nurunun feyzi ulaşırsa her ne kadar amelleri tam olmasa da Allah Teâlâ o kulun fıtratını mü'min olan âbâ ü ümmehâtının (atalarının) derecesine ulaştırır. İşte o anda onların ruhları, akılları, kalpleri; o Hakk'ın nurunun müşâhedesi, celâl ve visâl nurlarının zuhûru sırasında mârifetullaha kavuşma ile itmam bulur. Müridlerin âriflere göre konumu da öyledir. Onlar da ahvallerine inanıp kelamlarını kabul ettikleri geçmiş büyüklerinin ve şeyhlerinin derecelerine ulaşırlar. Nitekim bu hususta **Ruveym** (k.s.) da, "Kim bizim bu sözlerimize yetmiş perde öteden îman ederse, o bizim ehlimizdir" şeklinde bu husûsu izah etmektedir.

Rasûlullah (s.a.) *"Kim bir kavmi severse, o onlardandır"*[45] buyurmuştur. Allah Teâlâ da: ***"Kim Allah'a ve Peygamber'e itâat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidlar ve sâlihlerle berâberdir..."*** (en-Nisa 4/69) buyurmaktadır. Bu hususta taaccüb etme. Çünkü Allah Teâlâ onları en yüce derecelere ulaştıracak, en tehlikeli yerlerde de olsalar en yüksek mevkilere ulaşacaklardır. O halde bu kimseler vuslat makamında da niçin en yüce mertebelere nâil olmasınlar?

Fakir (**Bursevî**) diyorum ki üstteki tavzîhattan da ortaya çıktığına göre çocukların

sûreten ve mânen ecdâdının derecelerine kavuşmaları şer'î îman ve tevhîd-i aklî şartına bağlı olarak mümkündür. Ancak müşrik çocuklarının bunda bir yeri yoktur. Onlar nasıl olur da mutlak anlamda cennet ehline iltihak olabilirler. Zira ancak mü'min olan kimse aynı cinsten olduğu için mü'min olanın hükmüne tâbi olur. Fıtrî îmana gelince, bu husus ne dâr-ı teklif olan dünyada ne de dâr-ı cezâ olan âhirette dikkate alınmaz. Sırları en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Ve biz ancak haber verilen güzel şeylere iltihak etmesini Cenâb-ı Hakk'tan umarız.

*"Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir."*Akla sâhip büluğa ermiş mükellef her bir adam, hayır ve şer her ne işlemişse kıyâmet günü rehindir. Yâni mükâfât veya cezâ kendi ameline bağlıdır ve ondan kurtulmasının imkânı yoktur. Başkasının amelinden dolayı sorguya çekilmez. Mükellef olan kadın için de hüküm aynıdır. *Tefsir-i Kâşifi'*de böyle geçmektedir.

"Rehn" bir borç sebebiyle güvence için ortaya konulan şeydir. Rehinden tasavvur olunan husus onun elde tutulması ise bununla elde tutulan herhangi bir şeye istiâre yapılmıştır, denilebilir. **İbnu'ş-Şeyh** bu âyet, hakkında şöyle demiştir: Âyetteki "mâ" masdariye olup "rahîn" kelimesi "merhûn" anlamındadır. Amel-i sâlih ise devamlı talep edilmesi ve kişinin nefsinin kendisi sebebiyle rehin tutulması sebebiyle onun üzerine sâbit bir borç mesâbesindedir. Nasıl ki kendisinden rehin alınan kimseye alınan borç geri verilmediği müddetçe rehin durumu kalkmıyorsa âmel-i sâlih de Allah'a ulaşmadığı müddetçe kişinin rehin alınan nefsi bu rehin hâlinden kurtulamaz. O halde mânâ: Her kimse Allah katında üzerine bir borç olan sâlih âmeliyle kazandığına bağlıdır. Eğer o ameli işler ve kendinden beklendiği gibi edâ ederse rehin boyunduruğundan kurtulur. Aksi takdirde o rehin bu kimseyi helâke götürür. İşte bu mânâda Rasûlullah (s.a.) Ka'b b. Acre (r.a.)'a: *"Haramdan biten hiçbir et cennete girmez. Ona en uygun yer cehennemdir. Ey Ka'b b. Acre! İnsanlar iki sınıftır"*[46] buyurmuştur.

Mukâtil de bu âyeti şöyle tefsir eder: Her inkâr eden kişi, işlemiş olduğu şirk sebebiyle cehennemde tutulacaktır. Mümin ise, ***"Her can, kazandığıyla rehin alınmıştır. Yalnız kitapları sağından verilenler hariç"*** (el-Müddessir 74/38-39) âyetinde buyrulduğu üzere âhirette rehin tutulmayacaktır.

Âyet-i kerîmedeki diğer bir husus ise "rehin" kelimesinin "râhin" anlamında ism-i fâil olarak getirilmesidir. O takdirde de mânâ, "Her kişi kendi kazandığına bağlıdır. Yâni o kazandığı şey üzere dâim, sâbit ve mukîmdir. Eğer iyilik yaparsa ebedî sûrette cennette, kötülük yaparsa da ebedî olarak cehennemde kalacaktır" şeklindedir. Dünyada amellerin devâmı a'yânın devamıyladır. Zira a'raz ancak cevherin içinde bâkî kalır ve onun içinde mevcûd olur. Âhirette a'yan-ı sâbitenin devamı ise amellerin sürekliliği ile olur. Zira Allah Teâlâ insanların amellerini, Allah katında bâki kalan sâlih şeyler olmaları hasebiyle bâki kılar. Allah katında olan her şey bâkî olup bâkî de a'yandandır ve kişinin amelinin devamlılığı nispetinde de bakâsını sürdürür.

*İrşâd'*da müellif bu son mânâyı makama en uygun bularak amelde sürekliliğin kul ile

amel arasında bir kopma bulunmama anlamını içerdiğini ve bunun zarureti olarak da kişinin atalarının sevaplarından hiçbir eksiğinin bulunamayacağını belirtmiş ve âyetteki bu cümlenin öncesi için sebep teşkil ettiğini beyân etmiştir.

---

[40]. Müslim, Zühd 1.
[41]. İbn Kesir, IV, 242.
[42]. İbn Kesir, IV, 242.
[43]. Müslim, Kader 30-31; Nesai, Cenaiz 58; İbn Mace, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 41, 208.
[44]. Buhari, Cenâiz 80, 93; Müslim, Kader 22-25; Ebû Davud, Sünnet 17; Tirmizi, Kader 5; Muvatta, Cenaiz 52; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 233, 253; III, 435; IV, 24.
[45]. Münavi, VI, 32.
[46]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 321, 399.

CENNETTEKİ İKRAMLAR

وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا
لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ
مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا اِنَّا
كُنَّا قَبْلُ فِي اَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقٰينَا عَذَابَ
السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

22. Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik.

23. Orada karşılıklı kadeh tokuştururlar, ama burada *(içki yüzünden)* ne saçmalama vardır ne de günaha girme.

24. Hizmetlerine verilmiş, *(kabuğunda)* saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar.

25. Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar:

26. Derler ki: «Daha önce biz, aile çevremiz içinde bile *(ilâhî azaptan)* korkardık.»

27. «Allah bize lütfetti de bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu.»

28. «Gerçekten biz bundan önce O'na yalvarıyorduk. Çünkü iyilik eden, esirgeyen ancak O'dur.»

"Med" kelimesinin asıl mânâsı "çekmek"tir. "İmdâd" kelimesi daha çok "arzu edilen" şeylerde, "med" kelimesi ise "hoşlanılmayan" şeylerde kullanılır. "İmdâd", yardım etmek, imdâda koşmak anlamına gelir.

*Kâmus'*ta ise "imdâd" kelimesine ecelin te'hir edilmesi, bir topluluğun diğer bir topluluğa yardıma gelmesi, yardım etmek ve yardım istemek gibi mânâlar verilmiştir.

Onlara *"meyvadan"* yâni meyvelerin tümü ile "canlarının istediği etten bol bol vermişizdir." Her ne kadar taleplerini açıkça ifâde etmeseler de.

Bu âyetin mânâsı şöyledir: Onların nimet yollarını diledikleri çeşit ve tarzlarda peyderpey arzularına göre artırdık. Bunun da nedeni Allah Teâlâ'nın «***Onların kendi amellerin(in (sevapların)dan da hiçbir şey eksiltmemişizdir»*** (et-Tûr 52/21) buyurmasıdır. "Bol bol vermişizdir" kavli ile hem atalarını hem de zürriyetlerini kapsayan eşitlik ifâdesinin getirilmesi, bu hususta noksanlık ihtimalinin ortadan kaldırıldığının bir tasdikidir. Yâni her iki tarafa da eşit olarak vermede bir noksanlaştırma olmayacağı gibi, tam aksine amellerinin sevabını vermede ve onlara cennet nimetlerini sunmada ziyâdelik olacaktır.

"Fâkihe" kelimesinin tenvinli getirilmesi, bunların son derece çok olacağını belirtmek

içindir. Yâni onlara bitip tükenmeyen meyveler veririz. Herhangi bir meyveyi yediklerinde tekrar yerine yenisi gelir. Kişi cennette bir kuşun etini yemek ister, derhal o et pişmiş olarak insanın önünde hazır bulunur. Başka bir rivâyete göre de kuş kişinin önüne düşer. O kişi, pişmiş ve dilim dilim olmuş bu kuşun etinden yer, ama bir müddet sonra kuş ırmağa doğru uçar gider.[47]

يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾

23. Orada karşılıklı kadeh tokuştururlar, ama burada *(içki yüzünden)* ne saçmalama vardır ne de günaha girme.

"Orada karşılıklı kadeh tokuştururlar." Bir şeyi nez' etmek, yayı bağrından tutup çekmek gibi, o şeyi odağından germektir. Tenâzû ve münâzaa, karşılıklı olarak bir hususta çekişmektir. Bundan murad da muhâsame ve mücâdele olup buradaki gayesi, karşılıklı olarak kadehleri vermek ve elden ele dolaştırmaktır. Yâni cennetlikler, oyun oynayanların sevinç duymaları ve sevginin aşırılığından dolayı coşkuya kapılmaları gibi cezbeye kapılırlar. Burada bir nevi lezzet söz konusudur. Zira cennette hasımlaşma türünden bir niza' tasavvur edilemez. O halde anlam şöyledir: Tenâzû tâbirinden anlaşıldığı üzere cennettekiler, arkadaşlarıyla, sohbetdaşlarıyla kemâl-i arzu ve iştiyak ile bir kadeh kapışırlar.

Cennette birbirlerinden alıp verirler, yâni cennet şarabıyla dolu kâseyi hem alır hem de verirler. Muhabbetle birbirlerine cennet şarabı dolu kadeh sunarlar.

"Ke's" içinde içecek olan bir kadehtir. Üzerinde yiyecek bulunmayan sofraya "mâide" denilmediği gibi, içerisinde içecek bulunmayan bardağa da "kadeh" denilmez. Buradaki "ke'sen"den murad, içindeki şarap olup bu, mahallinin yâni içine konduğu kabın ismiyle tesmiye olunmuştur.

"Ama burada (içki yüzünden) ne saçmalama vardır." Yâni o kadehteki şarabı içtikleri zaman asla güzel sözleri terk edip çirkin söz söylemezler ve ne söylediklerini karıştırmak gibi bir konumda konuşmazlar. (Halbuki dünyadaki sarhoşlar böyle değildir, onların durumu tamamen farklıdır.)

İbn Atâ şöyle der: Cennet-i Adn gibi bir yerde (ve tüm cennetlerde) "lağv/boş ve bâtıl söz" olamaz. Âyette bahsedilen kadehleri dolduran sâkîler, meleklerdir. Onların içecekleri şeyden murad zikrullah; koklayacakları şeyler Allah tarafından olan selâm-ı mübâreke-i tayyibe ve oradaki topluluklar da Allah'ın konuklarıdır.

Râğıb da der ki: "Lağv", kendisine önem ve itibar verilmeyen söz demektir. Herhangi bir müşâhede ve tefekküre dayanmayan, bu yüzden de önemsiz konumda bulunan serçe v.b. kuşların sesinin de kendisiyle tesmiye olunduğu bir kelimedir.

"Ne de günaha girme vardır." Yâni o kadehteki içecekler, fâiline günah kazandıracak bir şeyi yaptırmazlar. Dâr-ı teklif olan dünyada şarap içip de pişman oldukları görülen

kimselerden içme ânında sâdır olan yalan, sövüp sayma ve çirkin hareketler bunlarda zuhûr etmez. Bunlar o cennet kadehinden içince sadece hikmetlerle ve güzel sözlerle konuşur, büyüklerin davranışlarıyla davranırlar. Çünkü onların akılları başlarındadır, dünyadaki sarhoşlar gibi akılları zâil olmaz. Belki onlar, dünyadaki mârifetullah sarhoşları gibidir. Zira onlar da ancak mârifet ve hakîkatlerle konuşurlar.

Baklî şöyle demiştir: Allah o kimseleri önce şarap kadehlerinden içen ve o kadehte nizâ ve şevk ile kurbiyetin artmasına çalışan kimseler olarak tavsîf ettikten sonra o kadehleri de, onların sarhoşluklarını frenleyip istikamet sağlaması vasfıyla tavsîf etmiştir. Onların bu hâli dünyadaki sarhoşun diline ve fiillerine sâhip olamayıp çevreye zarar vermesi gibi yorumlanamaz. Zaten dünyadaki mârifet sarhoşları halk tarafından ayyaşlıkla tanınan kişilerle konuşmazlar. Bu ehl-i huzur kimseler, hiçbir anlamda asla ehl-i dünyaya benzemezler. Ayrıca bazen yeme ve içme uykudayken vâki olup, rûhâniyet galebesiyle onun hikmetleri bedene sirâyet etmektedir. Nitekim bu hususta bazı büyükler: "Yüce Allah ile birlikte yaşamak öyle bir kuvvettir ki, kim bu kuvvetten yerse acıkmaz" demişlerdir. Rasûlullah (a.s.) da: *"Ben sizin gibi değilim. Ben Rabbimin yanında gecelerim. O beni yedirip içirir"*[48] buyurmuştur. Hadis-i şerifteki bu doyma ve suya kanma ile yeme ve içmenin semeresine âid olan bir durum kasdedilir. Yâni Rasûlullah (s.a.) aç olarak geceleyip uykusunda kendisini bir şey yerken görür ve tok olarak sabahlardı. Bazı ulemâ da bu hususta uykudaki yemenin tesiri olduğunda ittifak etmiş ve rüyada yenilen yemeğin kokusunun uyandığında üç gün kadar sürdüğünü ve insanların bu kokuyu ondan aldıklarını belirtmişlerdir. Rasûlullah (s.a.)'in dışındaki insanların ve uykudan sonra tesiri olmayan yeme içmenin konumuna gelince; kişi kendisini rüyada yerken görür ama uyandığında uyuduğu zamandaki gibi açtır. Rasûlullah (s.a.) bu hususta, *"Bildirilen bu üstünlükler, nübüvvetin cüzlerinden yalnızca bir cüzdür"*[49] buyurarak bunu tashih etmiştir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki, istediği şeylerde tok olup da iş fiiliyata geldiğinde aç olan nice insanlar vardır. Rüyasında doyana kadar yiyip de uyandığında aç olan nice insanların hâlini görmez misin? Konuşmasında ve yazılarında çeşit çeşit üslup kullanan kişilerin hâli de böyledir. Zira her kim bu mârifet şarabından içerse, bazı muâsır ulemada gördüğümüz gibi, uzun uzun iddiâ ve çağrılarda bulunur ancak kendi hâlinin ehl-i temkîne nazaran uykuda olan kişi gibi olduğunu da idrak edemez. Daha şarabın kokusunu alır almaz sarhoş olan kimse bizzat onu içmekle sarhoş olan gibi değildir. Bu durumda olan ey kişi! Sen neredesin, hakikat nerde? Haddini bil ve davranışlarında sınırı aşma. Zira sınırı aşmak lağv/saçmalama ve te'sîm/günaha sokma cihetinden bir girişim sayılır.

Hucendî şöyle demiştir:

Aşk şehidi gibi olmadıktan sonra aşktan bahsetme
Bu konuda iddiâ şehidlikten sonra doğrudur.

❀

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾

24. Hizmetlerine verilmiş, *(kabuğunda)* saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar.

“Hizmetlerine verilmiş..” “Tavaf” bir şeyin etrafında yürümektir. Bu nedenle evlerin etrafında onları korumak için dolaşan kimselere “tâif” denir. Yâni cennet ehlinin etrafında kadehleri dolaştırarak gezinen veya başka bir görüşe göre hizmet için dolaşan “*gençler vardır.”*

Ğılman, ğulâm kelimesinin çoğulu olup “daha bıyığı yeni çıkmış gençler” demektir. Bunlar cennet ehline hizmet için tahsis edilmiş hizmetçilerdir. Allah Teâlâ’nın bu hizmetçileri direkt onlara izâfe etmemesinin sebebi, onların dünyada kendilerine hizmet eden kimseler olduğu zannına kapınılmasın, dünyada efendilerine hizmet eden her bir kimsenin, âhirette de hizmet edeceği anlaşılıp da bunun böylece devam edeceğinden dolayı üzüntü duyulmasın, içindir. “Ğılmân” kelimesinin nekre getirilmesinden maksad, cennete girecek her kişinin, orada kendisine âid hiç tanımadığı pek çok hizmetçiyi bulacağını ifâde etmek içindir. **Sa’di Müftî**’nin *Havâşî’*sinde de böyle geçmektedir.

“(Kabuğunda) saklı inci gibi.” Yâni onlar beyazlık ve saflıkta sedefin içinde gizli inci gibiler. Zira onlar ter u tazelik açısından en güzel ve en saf vasıfta olup kendilerine hiçbir el dokunmamış ve üzerlerinde hiç bir toz yoktur. Yahut onlar hazine gibi gizlenmişlerdir. Zira ancak değeri fazla olan kıymetli şeyler gözden ırak olarak gizlenir.

Katâde’ye, “Hizmetçinin durumu belli, ya peki kendisine hizmet edilen kişi ne halde olacak” diye sorulunca cevap olarak Rasûlullah (s.a.)’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *“Nefsim yed-i kudretinde olan (Allah’a) yemin olsun ki hizmet edilen kişinin hizmet edene nisbeti dolunay gecesinde ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.”*[50] Yine Katâde o soru soran kişiye Rasûlullah (s.a.)’in: *“Cennet ehlinin mevki bakımından en aşağı olanı, hizmetçilerinden birini çağırdığında bininin birden kendisine «buyurun efendim» diye icâbet ettiği kişidir”*[51] hadîs-i şerifiyle cevap vermiştir.

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾

25. Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar:

“Birbirlerine dönmüş”, bazı cennetlikler diğerlerine yüz göstermiş *“soruyorlar:”* Yâni birbirlerine hallerinden, amellerinden ve Allah’ın yanında nâil oldukları ikrâmlardan soruyorlar. Bunları sormalarının nedeni; lezzet almanın yanı sıra sohbet eden kişilerin âdetlerinde olduğu gibi ulaşmış oldukları büyük nimetleri sayıp dökmek ve ünsiyetlerinin tam olması içindir. Konuşmaya dalarken bazısının belli kişilere sorup

cevap alması gibi değil, herkesin değişik kişilerle sohbete dalıp haz alma tarzında bir konuşma cereyan etmesi içindir.

قَالُوا اِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِى اَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾

26. Derler ki: «Daha önce biz, aile çevremiz içinde bile *(ilâhî azaptan)* korkardık.»

Hakikatte kendilerine soru sorulan her bir kimse *"daha önce"* yâni cennete girmeden önce *"biz, âilemiz içinde iken bile"* kalp rikkati ile Allah Teâlâ'ya isyandan dolayı *"(ilâhî azaptan) korkardık."* O'na tâate önem verirdik. Veya sonumuzdan korkardık.

Sa'di Müftî der ki: Nasıl ki ***"Biz bundan önce yalnız O'na yalvarırdık..."*** (et-Tur 52/28) âyeti Allah Teâlânın emrini tâzime bir işâret ise, içinde müşfikîn kelimesinin geçtiği bu âyet de Allah'ın mahlûkatına şefkat etme mânâsına işâret etmeye en lâyık bir cümle sayılabilir. Bu âyet daha önceki âyeti beyân mâhiyetinde olup her iki âyetin mânâ olarak birbirinden farklı olmadığını mutlak sûrette ve mübâlağa gayesiyle serdettiği için atıf edâtı almaksızın getirilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki; zâhir olan bu kelâmın, insanlar arasında yaygın örfe göre "bizim kabilemiz içindeki durumumuz budur" anlamında olmasıdır. Binâenaleyh onlar dünyada kabile ve aşiretleri içerisinde merhamet vasfı üzeredirler. Ayrıca âyet-i kerîmede onlardan bazılarının bu merhamet vasfıyla müzeyyen olmadığı için cennetten mahrum olacaklarına dâir kinâye vardır. Bunun delili olarak da **İbnu'l-Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık'*ında "ehl" kelimesinin ezvâc, evlâd, köle, câriye, akraba, arkadaş ve bunların tamamı olarak tefsir edilmiş olmasını gösterebiliriz.

فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقٰينَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

27. «Allah bize lütfetti de bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu.»

"Allah bize" rahmeti ve Hakk'a tevfîki ile *"lûtfetti de"* nimetlendirdi de. Âcizane olarak ben derim ki; âyetin devamındaki *"bizi vücûdun içine işleyen azaptan korudu"* kavlinin de delâlet ettiği gibi ihsân ve in'amdan zâhir olan maksad, bunun cennetle ve onun nimetleriyle oluşudur.

"Bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu." Yâni bizi burun deliği, ağız ve kulak gibi vücudun delikçiklerine kavurucu bir etkiyle giren ve sıcak bir rüzgârdan oluşan azab-ı cehennemden korudu. "Semûm" kavurucu samyeline teşbihle sıcaklığının insana tesiri sebebiyle cehennem mânâsı üzerine itlak olunmuştur. *Müfredât'*da "semûm" kelimesinin mânâsı, zehir gibi bir etki bırakan yakıcı rüzgâr olarak belirtilmiştir.

Baklî âyet-i kerîmedeki bu ifâdenin Hak Sübhânehû ve Teâlayı görme anındaki bir şükran ifâdesi olduğunu belirterek mânânın: “Biz dünyada iken firaktan, ukbâda iken bu’diyetten korkardık. Bu nedenle Allah bize ihsanda bulunup bu helâk edici, yakıcı azaptan korudu” şeklinde olduğunu ve bu kelâmı daha rû’yetullahın ilk anında söylediklerini ancak vuslata erdiklerinde üzerlerinde bulunan bu korku v.b. duyguları unuttuklarını beyân etmiştir.

“İşfâk” ruhların vasfı “havf” ise kalplerin sıfatıdır. **Cüneyd Bağdadi** “işfak”ın korkunun hafif şekli, “havf”in de korkunun ağır şekli olduğu kanâatindedir. Bazı ulemâ da “işfak”ın evliyaya, “havf”ın da âvâm-ı müminine âid olduğunu belirtmişlerdir.

Vâsıtî (k.s.) demiştir ki: İnsanlar çağrılıp merhamet olunacaklarını düşünürler ancak vesilelerin, tevessülde bulunanlara hakikat (kapısını) kapattığını, bu düşüncenin, vesilenin sadece Allah olduğunu idrake engel teşkil ettiğini bilemezler.

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

28. «Gerçekten biz bundan önce O’na yalvarıyorduk. Çünkü iyilik eden, esirgeyen ancak O’dur.»

“Gerçekten biz bundan önce” yâni dünyada bulundukları dönemi kasdederek, Allah ile karşılaşmadan ve O’na dönmeden önce *“O’na yalvarıyorduk”* , O’na kulluk ediyor veya O’ndan bizi korumasını istiyorduk.

“Çünkü iyilik eden” el-Muhsin olan *“esirgeyen”* yâni çok merhamete sâhip olan *“O’dur.”* Öyle ki, kendisine ibâdet edildiğinde karşılığını verir ve kendisinden istenildiğinde hemen icâbet der.

Râgıb “berr”in bahr/deniz kelimesinin zıddı olduğunu, bununla da genişlik ifâde edildiğini ve âyetteki “berr”in de bu anlamdan yâni “hayırlı işte genişlik” mânâsında türemiş bir fiil olduğunu beyân etmiştir. Zira berr bâzen Allah Teâlâ’ya, bâzen de kula nisbet edilerek kullanılmaktadır. Mükâfât Allah’tan, tâat ise kuldandır. Kul tarafından icrâ edilecek tâat iki çeşittir. Bunlar itikattaki tâat ve amellerdeki tâattir. Amellerdeki tâat; farzlar, nâfileler, ebeveyne iyilikte bulunma ve onlara ihsânı artırma olup bunun zıddı ebeveyne isyandır.

Şerhu’l-Esmâ adlı eserinde müellif şöyle eder: Kim Allah Teâlâ’nın el-Berru’r-Rahîm olduğunu bilirse küçük büyük her şeyde arzu ve iştiyak ile O’na yönelir ve O da berr u rahmetiyle onu istediği her şeye kavuşturur.

İbn Atâ da *Hikem* adlı eserinde şu izahı yapar: Allah Teâlâ sana ne zaman bir şey verirse berrine, ihsân ve fazlına seni şâhid tutmak için vermiştir. Ne zaman da senden bir şey menederse/vermezse o zaman kahrına, celal ve azametine şâhid tutmak için menetmiştir/vermemiştir. Her şey bu şekilde senin şehâdetine sunulmakta olup bu bazen cemâl-i ilâhî ile, bazen celâliyle ve bazen da vûcûd-i lûtfunun sana yönelmesi şeklinde

tezâhür etmektedir. Zira O sana teveccüh etmen gereken şeyi tevcih etmekte olup, men'edilen bir şey, senin Allah'ın hikmetini idrak edememekten dolayı, seni üzmektedir. Halbuki bu engellemenin sebebini tam olarak idrak edebilsen, karşılaştığın bu zâhirî olumsuzluğu takdîr sebebiyle, O'na şükreden bir kul olursun.

Ebû Osman el-Mağribi mahlûkatın hepsi her ne kadar sabır makamında olduklarını zannetseler de Allah'a karşı şükür makamında olduklarını beyân etmektedir. **İbrahim Havas** fakire fakrın ancak iki haslet gerçekleştikten sonra sahih olacağını vurgularken bunlardan birincisinin Allah'a güven, ikincisinin de başkalarının imtihan edildiği dünya metâından uzaklaştırılması sebebiyle Allah'a şükür olduğunu söyler. Ayrıca bir fakirin kemâle ermesinin; Allah'ın kendisine olan nazarının ihsân yönünde değil de men' yönünde olmasını daha çok arzu etmesiyle gerçekleşebileceğini, bu hususta fakirin sıdkının göstergesinin, ihsanda bulamayacağı lezzeti men'de bulabilmesinde olduğunu tavzîh etmektedir.

"el-Berr" ism-i celiliyle Allah'a kurbiyet, Allah'ın kula olan ihsânıyla muhabbetin teşekkül etmesine, kulun da Rabbinin ikramı ve O'na karşı olan çokça duâsı neticesinde tedbîri terketmesine binâendir. Nitekim bu sebepten dolayı *"Gerçekten biz bundan önce O'na yalvarıyorduk. Çünkü iyilik eden, esirgeyen ancak O'dur"* âyeti îrâd buyrulmuştur. Bu îrâdın bir başka sebebi de kulların kendi faydalarına olan hayırlarla ahlâklanmaları ve diğerlerine karşı merhamet duygularıyla tezyin olmaları içindir. Zira berr, zerr'e yâni karıncaya bile zarar vermez.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de âyetlerdeki işâretler şöyle izah edilir: Biz seyr u sülûkten önce insanlık âleminde korkardık. Yâni hayvânî, canavarâne ve şeytânî olan sıfatların bizi yakacak olmasından ve dünyevî şehâvâtın bizi kasıp kavurmasından korkardık. Zira bu azab şekli, Hakk'ın kahır sıfatının yakıcı alevidir. Allah bize ihsanda bulunup kahır azabının yelinden bizi korudu. Şâyet O'nun fazl u keremi olmasaydı biz asla kendi cehd ü gayretimizle bundan kurtulamaz aksine "biz bundan önce yalnız O'na yalvarır", kurtuluş talebinde ve dereceleri elde etmede ancak O'nun tevfîkine tazarruda bulunurduk. Zira O, kendine duâ edene iyilik eden, kendisine tevbe ile yönelene de merhamet edendir.

---

[47]. Terğib, V, 488.
[48]. Buhârî, Savm 20, 48, 49; Müslim, Sıyâm 57-58.
[49]. Bk. Buhârî, Tâbir 5; Müslim, Salat, 207-208.
[50]. Taberî, Tefsir, c. 22, s. 476.
[51]. Kurtubî, Tefsir, XVII, 69.

RESÛLÜM! SEN ÖĞÜT VER

فَذَكِّرْ فَمَٓا اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ اَمْ يَقُولُونَ
شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِه۪ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنّ۪ي مَعَكُمْ
مِنَ الْمُتَرَبِّص۪ينَ ﴿٣١﴾ اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَٓا اَمْ هُمْ قَوْمٌ
طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا
بِحَد۪يثٍ مِثْلِه۪ٓ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَ ﴿٣٤﴾

29. *(Resûlüm!)* Sen öğüt ver. Rabbinin lütfuyla sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli.

30. Yoksa onlar: *(O,)* bir şairdir; onun, zamanın felâketlerine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar?

31. De ki: Bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

32. Onlara akılları mı bunu emreder, yoksa onlar, azgın bir topluluk mudur?

33. Yahut «Onu kendisi uydurdu!» mu diyorlar? Hayır, onlar îman etmezler.

34. Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler.

"(Resûlüm!) Sen öğüt ver." **İbnu'ş-Şeyh** bu âyetin sebeb-i nüzûlu ile ilgili olarak der ki: Allah Teâlâ mahlukât içinde zât-ı celâlden korkup kendi ehli arasında dâhî korku için de bulunan bir topluluk olduğunu beyân ederek Rasûlullah (s.a.)'ı de bu topluluğa nasihat edici olarak memur kıldığını belirttiği bir sırada bu âyet nâzil olmuştur.

Kâşifî şöyle demiştir: Nakledildiğine göre Mekke sokaklarının köşelerini bölüşüp burada oturan bir topluluk, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında Arap kabilelerine onun kehânet, cinler, sihir ve şiirle uğraştığını söylerlerdi. Peygamberimiz (s.a.) bu sebeple üzülünce âyet indi ve: "sana indirilen ayât ve zikr-i hakimi müşriklere hatırlatmada bulunduğun hâl üzere devam et. Onların söylediği kıymetsiz bâtıl ifâdelere de önem verme" tesellisinde bulundu.

"Rabbinin nimeti sayesinde sen…" Âyetteki nimet kelimesi açık tâ ile yazılmıştır. İbn Kesir, Ebû Amr, Kisâi ve Yakub kırâatlarına göre "hâ" üzere durulur. Yâni "senin nübüvvetini tasdik etmesi ve zekânı ziyadeleştirmesi sûretiyle verdiği nimeti sayesinde..."

Kâşifî der ki: Kendi Rabbinin nimetlerine. Yâni Allah'a hamdetmen ve O'nun nimetlerine şükretmen sayesinde. Yahut sana bu şekilde nimet verildiği halde sen asla kâhin olamazsın. Dolayısıyla bu cümle, kendisine kâhin denilen kişi için bir hâl-i lâzimedir. Zira Rasûlullah (s.a.), bu halden asla ayrılmamıştır.

"Sen ne bir kâhinsin…" Sen, müşriklerin dediği gibi bir kâhin değilsin. Kâhin, kendinden söz icâd edip bir vahiy olmaksızın yarın ne olacağı hakkında haber uyduran

kişidir.

*Müfredât'*da "kâhin"in gizli kalmış geçmiş haberleri tıpkı gelecekle ilgili haber uyduran bir falcı tarzıyla bildiren kimse diye tanımı yapılmıştır. Bu iki sanat (kehânet ve falcılık) hataya veya isabete müncer olabilecek bir zan üzere kurulduğundan dolayı Rasûlullah (s.a.): *"Her kim bir falcı veya kâhine giderse, o falcı veya kâhin ona doğruyu söylemiş olsa bile o, Allah'ın Muhammed'e indirdiğini inkâr etmiş olur."*[52] buyurmuştur.

İbnü'l-Melek, *"Kim bir büyücüye bir şey sorarsa kırk gece onun namazı kabul olunmaz"*[53] hadis-i şerifindeki "arrâf"dan muradın, halktan saklanmış olan sırları onlara haber veren kişi yahut kâhin olduğunu belirtmesinin yanı sıra bu gibi kimselere alay veya yalanlama maksadlı olarak soru soran kişinin, hadis-i şerifin hükmü içine girmediğini, *"Her kim bir kâhini tasdik ederse kırk gece onun namazı kabul olunmaz"*[54] hadis-i şerif kârinesiyle belirtmektedir.

İbnü'l-Melek sözlerine şöyle devam eder: Şâyet sen bu hadis-i şerifin, *"Her kim bir kâhini tasdik ederse Muhammed (a.s)'a indirileni inkâr etmiştir"*[55] hadisiyle çelişki içinde olduğunu söylersen, ben de kanâatim olan en parlak yorumun şöyle olacağını beyân ederim: Bir kimse kâhinin gaybı bildiğine itikad eder de onu tasdik ederse kâfir olur. Fakat kâhinin Allah'tan ilham alarak veya cinlerin meleklerden duyduklarını kendisine ilkâ etmesi suretiyle kâhinin bilgi sâhibi olduğuna inanır ve bu nedenle onu tasdik ederse kâfir olmaz.

*Hediyyetu'l-Mehdiyyîn'*de açıklandığı üzere; her kim "Ben gizli sırları biliyorum" derse, isterse bunu cinlerden haber aldığını söylesin, her iki durumda da kâfir olur. Zira cinler de insanlar gibi gaybı bilemezler.

"Sen ne de bir delisin." "Mecnûn", kendisinde cinnet/delilik bulunan kişidir ki aklın zevâli veya fesâda uğramış hâlidir. *Müfredât'*da "cûnûn" kelimesi, nefis ve aklın arasında bulunan bir engel olarak târif edilmektedir. *Ta'rîfât'*da da "cûnûn"; aklın, fiil ve sözlerin cereyanına engel olacak bir biçimde nâdiren devreye girmesi, bunun dışında çoğu kez bir karmaşa içinde olması olarak beyân edilmektedir. Ebû Yûsuf'a göre şâyet cünun, mecnûnun kelâmının ekserisinde ortaya çıkmıyorsa, onun hakkında bu hüküm verilemez.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de müellif, insan tabîatının dinin hakikatinden uzaklaşma ve dünya sevgisi, zîneti, şehevâtı ve dünya süslerine yönelme üzerinde olduğuna işâret etmektedir. Yine müellife göre İslam fıtratında yaratılmış olan rûhânî öz, madenin içindeki cevher gibi kuvvetle yerleştirilmiştir. Bu nedenle büyük sa'y u gayretler harcanmadan şerîat kanununa, Rasûlullah (s.a.)'in yoluna mütâbaata ve bu yola irşâda muvaffak kılınamaz. Bu yola irşâd ancak Rasûlullah (s.a.)'in ilmî vârisleri Rabbâni yolu izleyen, ilimde rüsuh sâhibi ulema ve erbâb-ı sülûk meşâyıhıyla mümkündür.

Bu ulemânın herbirinin devrinde insanlar müslüman olduklarını iddiâ etmelerinin yanı sıra ekseriyetle fiiliyatlarında inkârcı bir tutum izlerler. Dünya nimetlerini terki, uzleti,

halktan uzaklaşmayı ve her şeyden kesilerek Allah'a yönelmeyi, O'nu talep etmeyi kendileri çok uzak erişilmez görürler. Ancak bir kısım insan da vardır ki bunlar bu toplumun istisnâsı olup; kalplerine Allah tarafından îman nakşedilen ve Allah'ın kendilerini kendi rûhu ile teyîd ettiği kimselerdir. Allah'ın kendilerini teyid ettiği bu ruh da talepte sadâkat rûhu ve Allah'ın kendilerini, kendilerinin de Allah'ı sevmelerinden neş'et eden tohumdan hâsıl olmuş hüsn-i irâde rûhudur. Bu Allah'ın dilediğine verdiği bir fazilettir. Böyle bir fazl-ı ilâhî olmasaydı gerçekten insan tabîatının okun yaydan çıkması gibi dinden uzaklaşma husûsiyeti kaçınılmaz olurdu. Zira her ne kadar insanlar namaz kılıp oruç tutuyor ve kendilerini müslüman sayıyorlarsa da aslında onlar tahkikle değil taklitle hareket etmektedirler. Allahım bizi ***"Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir?"*** (ez-Zümer 39/22) âyetinde buyurduğun kişilerden kıl!

Fakir (**Bursevî**) diyorum ki; âyet-i kerîmede gerçekten Rasûlullah (a.s)'a matûf ciddî bir şereflendirme vardır. Şöyle ki: Allah Teâlâ kâfirlere cevap verme makamına kendisini koyarak onların iddiâlarını bizâtihi reddetmiştir. Ayrıca bu âyet zarûri olarak bildirilmesi gereken bir tavzîhdir. Zira vahye müteallık olan öğüt verme işi her ne kadar Rasûlullah (s.a.)'in kemâl-ı aklının ve sözündeki doğruluğunun bir iktizâsı ise de aynı zamanda onun kâhin veya mecnun olmadığını da kapsamaktadır. Her ne kadar bu nefy zâhir-i hâle nisbeten yapılmışsa da zihinlerde bulunan şüpheyi bertaraf etmekten ve tasdîki sağlamaktan da hâli değildir. Kelime-i şehâdet de bu kabildendir. Çünkü "lâ ilâhe" kavli insanların tahayyül ettiği her türlü mabud tevehhümünü varlık sahnesinden silmektedir. Aksi takdirde bu kavlin arkasından gelecek olan "ilallah" sözünü başka hiç bir şeyle isbât mümkün olamaz. Bunu sen bu şekilde idrâk et. el-Mûin olan ancak Allah Teâlâ'dır.

Bir efendi ki onun kıymeti çok yücedir
Ayağının tozu (toprağı) feleklerin baş tacıdır.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾

30. Yoksa onlar: *(O,)* bir şairdir; onun, zamanın felâketlerine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar?

"Yoksa onlar:" Âyet-i kerîmelerde tekrar edilen "em" edatı, "bel" ve "hemze" anlamında munkatı olan harflerdir. Buradaki hemze ise inkâriye anlamındadır.

Bağavi, el-Halil'in Tûr sûresindeki bütün em harflerinin istifham mânâsı taşıyıp atıf olmadıklarını söylediğini nakleder. Yâni ona göre "em" harflerinin hiçbiri atıf mânâsında olmayıp munkatı anlam taşırlar.

Burhânu'l-Kur'an'da müellif bu sureyle ilgili olarak şöyle der: Allah bu surede on beş adet "em" zikreder ki bunların hiçbiri muhataplara cevap niteliğinde olmayıp

gerekliliğinden dolayı getirilmişlerdir."

*Aynu'l-maânî'*de de müellif "em" edatıyla ilgili olarak şöyle zikreder: Bu suredeki on beş "em" harfinin tamamı istifham içindir. Bunlardan dördü azarlama sebebiyle gelmiştir. Bunlar da

1- أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ ***"Yoksa o, bir şâirdir mi, diyorlar"*** (et-Tur 52/30),

2- أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ***"Yoksa, onu uydurdu mu, diyorlar"*** (et-Tur 52/33) sözleridir ki, gerçekten de onlar bunu söylemişlerdir.

3- أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ***"Yosa onlar azgın bir topluluk mudur"*** (et-Tur, 52/32),

4- أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ***"Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar"*** (et-Tur, 52/42) âyetleridir ki, gerçekten onlar bu iki şeyi de yapmışlardır. Geriye kalan diğer tüm أَمْ (em) edatları ise inkâriye içindir.

*Fethu'r-Rahman'*da ise bütün bu "em" harflerinin âtıfa değil istifhâmiye olduğu vurgulanarak, bir kişinin diğerinin cehlini bilmesine rağmen "sen câhil misin?" demesi misalinde olduğu gibi, Allah Teâlâ da onların ahvâlini bilmesine rağmen istifham suretiyle getirerek, yaptıkları hareketin çirkin olduğunu göstermek ve onları azarlamak maksadını gaye edindiği belirtilmektedir.

"(O,) bir şairdir." Yâni, yoksa o şairdir mi (demek istiyorlar.) Şiir ve şâirin ayrıntılı tanımı Yâsin sûresinin sonlarında geçmiştir. *el-Hamâse* adlı eserin şârihi olan **İmam Merzûkî** şu açıklamayı yapar: Arapların indinde nazım ikinci planda geldiği için şâirler fasih konuşan hatiplerden sonra gelir. Zira Arap melikleri İslâm'dan önce de sonra da hitabetle yarışır, tartışırlar ve hitabeti riyâsetin sebeplerinden en mükemmeli olarak görür, şiire ise ondan aşağı bir önem atfederlerdi. Şiirin geri planda kalmasının ikinci sebebi de onun kazanç ve ticaret maksadlı kullanılmasındandır. Şiirde kişi tamahkarâne bir biçimde iğrenç olan fikirlerini süslü bir ûslupla verip aşağılık olan vasfını faziletli sınıfına çıkartabilir. Nesrin nazımdan daha üstün olduğunun bir delili de Kur'ân'ın i'câzının nazımda değil nesirde vâki olmasıdır. Zira Rasûlullah (s.a.)'in devri güzel söz konuşma yâni hitâbet devri idi, şiir devri değil. Şiirle ilgili bu açıklama *Ravdatu'l-ahbâr'*da da mevcuddur.

Şâyet sen, "İ'caz nesirde vâki olmuş ise o halde müşrikler neden Kur'ân'a şiir, Rasûlullah (s.a.)'e de şâir demişlerdir? diye sorarsan şöyle cevap veririm: Müşrikler Rasûlullah (a.s)'ın Kur'ân'ı tebliğ karşılığında ücret aldığını zannediyorlardı. Bu nedenle Allah Teâlâ ondan, ***"Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum"*** (el-Furkan 25/57) demesini istemiştir. Onların indinde Rasûlullah (s.a.) bir şair mevkiinde idi. Şöyle ki şair ekseriyetle şiiri karşısında bir mal elde etmeye çalışır. Binâenaleyh onlar şiiri değersiz şey kabul ettikleri için Kur'ân'a bu ismi atfederek onun değerini düşürmeye çalışmışlardır. Şâyet yine sen, onların arasında kasidelerle şöhret kazanmış müftehar insanların bulunduğunu ve hattâ kasidelerinin Kâbe'nin duvarlarına asıldığını iddiâ ederek neden şiiri değersiz gördüklerini de sorarsan buna da şöyle cevap veririm:

Bunun nedeni onların aşırı inadcı olmalarından yahut hitabet ehlinin ilk dönemlerinde bu metodu kullanmış olmalarından ileri gelir. Şunu da bil ki, şiirle ilgili verdiğim bu tarihi bilgiler Yâsin suresinde ayrıntılı olarak bildirilenlerin hâricinde benim şu anki kanâatlerimdir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ âyeti daha önceki âyete nazaran Peygamberimiz (s.a.)'i kâhinlik ve mecnunluktan şairliğe terakki ettirmesi açısından mühimdir. Zira şâir, mecnun ve kâhinden daha az yalan söylemesi ile maruftur. Bir rivâyete göre "En güzel şiir, içerisinde en çok yalanı barındırandır" denmiştir. Müşrikler, Rasûlullah'ın şiir kuvvetinin kendilerine galebe çalmasından korktukları için, "Biz şimdi onunla tartışıp söz düellosu yapmayız. Ondan önceki şairler gibi ölmesini, arkadaşlarının da dağılmasını bekler, aynı genç yaşta ölen babası gibi onun da ölmesini ümidle bekler ve bu hususta sabrederiz" demişlerdir. Bu açıdan onların:

"Onun, zamanın felâketlerine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar?" sözü dikkat çekmektedir. Âyette geçen "terabbus" beklemek, "rayb" ise nefisleri endişeye sokan şey yâni nefisde zamanın musîbetleri ve başa getireceği sıkıntıları oluşturan tevehhüm anlamındadır. Buradaki "rayb" kelimesi اَلرَّآئِبُ (râib) anlamında olup bu kelimeye "rayb" denmesinin sebebi, bir halde dâim olmaması ve devamlı olarak kaygan bir zeminde bulunmasıdır.

*Müfredât'*da Raybu'd-dehr tâbirinin anlamının "zamanın hâdiseleri" olduğu belirtilmiştir. Bu kelimeye rayb denmesinin diğer sebepleri, onda istenmeyen bir hâdise beklentisi olduğundan veya kişinin bir beklenti içerisinde olup daha sonra o tevehhüm ve beklentisinin boşa çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Allah Teâlâ, ***"(Kitabın) kendisinde hiçbir şüphe yoktur"*** (el-Bakara 2/2) buyurmuştur.

"İrâbe" ise kişinin beklenti içinde olduğu bir şeyde sû-i zanna düşürüp onun tahayyül ettiği iyi düşüncenin ortadan kalkmasına neden olmaktır.

Âyet-i kerîmedeki "raybe'l-menûn" tâbiri ile "zamanın felâketleri"nin kasdedilme maksadı, bu felaketlerin olmasında şüphe duyulması amacına değil, onun meydana gelme zamanından şüphede bulunmaya matuftur. Zira insan devamlı olarak varlığı cihetinden değil, vakti cihetinden zamanın musîbetleri ile yüz yüzedir. Bu mânâya mâtûfen şâir şöyle demiştir:

İnsanlar mutlak surette bakâları olmadığını bilmişlerdir.
Ancak keşke onlar bildikleri kadar da amel etmiş olsalardı!

Menün; zaman, ölüm ve çokça başa kakma anlamlarında olup zevcinin malı için evlenip daha sonra da başa kakan kadına da "menûne" ve "mennâne" denilmektedir. Bir rivâyete göre de âyetteki "menûn" ölüm mânâsında, "rayb" ise ölümün sancıları anlamındadır. Menûn kelimesi aslında "bir şeyi kesmek" anlamında bir kelimedir. Zira zaman insanın kuvvetlerini, ölüm de ideallerini ve ömrünü keser. *Müfredât'*da da canlıların sayılarını noksanlaştırması ve kuvveti kesmesi nedeniyle "menûn"un ölüm

olduğu belirtilmiştir..

Âyet-i kerîmedeki “Raybe” kelimesi mef’ûlü bih olmak üzere mansûbtur. Âyetin anlamı da; “bilakis onlar zamanın musîbetlerinin onun başına gelip de kendinden önceki Züheyr, Nâbiğa, Tarfe ve diğerlerini helâk ettiği gibi onu da helâk etmesini mi, yoksa genç yaşta ölen babası gibi ölüm acılarını tatmasını mı beklediklerini söylüyorlar. Bu beklenti, öğrencilerin, elinden kurtulmak için öğretmenlerinin ölümünü temenni etmesine benzer ki kendilerine dini öğreten kişinin ölmesini isteyip de ilm-i yakîni elde etmekten mahrum kalanlara yazıklar olsun” şeklindedir.

قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّص۪ينَۜ ﴿٣١﴾

31. De ki: Bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

Ben de, beni beklemiş olduğunuz helâki sizler için bekleyeceğim. Âyet-i kerîmedeki bekleme işi tehdid amacına matûfen getirilmiştir. **Râğıb** der ki: “Terabbus”un iki anlamı vardır: Birincisi; bir kişinin pahalanması veya ucuzlama kasdıyla bir ticâret malını bekletmesidir. İkincisi ise bir kimsenin veya bir şeyin başına gelecek hayır veya şerri beklemektir. Ayrıca bu âyette onların helâk edileceğine dâir güzel üsluplu bir tehdid de vardır.

İki tefsir kitabında da bildirildiğine göre bu sözü söyleyen müşriklerin hepsi de Rasûlullah (s.a.)’den önce ölmüşlerdir. Ayrıca zamanımızda bazı vezirlerin bir kısım Allah dostlarını hakir görerek sürgüne gönderdiği ve onun helâkini beklediği görülmüştür. Ancak o velî kullar ölmeden önce onu sürgüne gönderen vezirler, yanlarındaki binlerce neferiyle birlikte korkunç bir biçimde öldürülmüşlerdir.

Bu âyet-i kerîmede; insanların yaptıkları işlerde, halkı Allah Teâlâ’ya dâvette, kullar üzerinde vâki olan takdir-i ilâhi husûsunda Allah’a tevekkülde, yine ister kabul edilenler isterse de reddedilenler olmak üzere O’nun hükümlerine teslimde sebat edip sabırla beklemeye işâret edilmektedir. Çünkü her şey Allah’ın takdîri üzere cereyan etmektedir.

اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَٓا اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَۚ ﴿٣٢﴾

32. Onlara akılları mı bunu emreder, yoksa onlar, azgın bir topluluk mudur?

“Onlara akılları mı bunu emreder” Yâni bırak bu boş ve çelişkili sözlerini söylesinler. Onların arasında bu sözlerden daha kötüsüne müstehak kimseler vardır. Zira bunu söyleyen kimseler düşük seciyeli ve temyiz sâhibi olmayan insanlardır. “Ahlâm” kelimesi “akıllar” anlamındadır.

Râğıb şöyle demiştir: “Hilm” hakikatte akıl mânâsında değildir ama müfessirler aklın

müsebbiplerinden biri olduğu için “hilm”e akıl mânâsını vermişlerdir. Aslında “hilm”, nefsi ve ahlâkı öfke çalkantılarından korumaktır.

Bu sözleri söylemeyi akılları mı emrediyor? Yâni çelişkili bu sözleri akılları mı emrediyor? Zira kâhin işlerinde firâset ve nazar-ı dikkat sâhibi olan, mecnûn aklı zevâle uğramış ve fikrinde bozukluk olan, şair de ölçülü ve tahayyûlî bir yeknesaklığı oluşturan kimse iken nasıl olur da bu üç farklı durum bir kişide toplanabilir?! Bu nedenle “ahlâm” kelimesi, sebebiye alakası ile burada tenâkuzu göstermek üzere mecazi anlamda getirilmiştir. Nitekim ***“…senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden... vazgeçmemizi emrediyor. Oysa sen yumuşak huylu, akıllısın!”*** (Hûd 11/87) âyet-i kerîmesinde de görüldüğü üzere buralarda “ahlâm” kelimesi gerçekte istiâre-i mekniyeyi göstermek üzere gelmektedir.

*Kevâşi’*de de “hulüm”un mecâzı ifâde etmek için getirildiği ve zayıflığından dolayı cem’i kıllet (azlık bildiren çoğul) olarak kullanıldığı beyân edilmektedir.

“Hilm” yavaşlık ve akıl anlamlarında olup çoğulu “ahlâm” ve “hulûm” olarak gelmektedir. ***“Akılları mı bunu kendilerine emrediyor”*** (et-Tur 52/32) âyeti ile ***“Allah gafurdur, halîmdir”*** (el-Mâide 5/101) âyetinde geçen “hilm” kelimeleri de bu nevidendir. Halîm kelimesinin çoğulu da “hulemâ” ve “ahlâm” şeklindedir.

Kureyş, akıl sâhibi kişiler olarak biliniyor ve öyle çağrılıyorlardı. Ancak Allah onların akıllarını, hakkı bâtıldan ayıramamaları sebebiyle hor görmüştür. Bir rivâyete göre Amr b. Âs’a: “Allah senin kavmini akıllı olarak tavsîf etmesine rağmen niçin onlar hâlâ îman etmediler?” diye sorulunca o: “Onların akılları tevfîkle yâni hidâyeti bulmakla bir arada olmayan akıldır” diye cevap vermiştir.

Rivâyete göre Allah aklı yarattığı zaman ona: “Geriye dön” dediğinde dönmüş, “Yaklaş!” dediğinde de yaklaşmıştır. Allah akla: “Ben kendime yakınlık açısından senden daha üstün bir varlık yaratmadım. İbâdet etmeyi, alış verişini sana tevdî ettim” buyurdu.

Ebu Abdillah el-Mağribî de şöyle anlatır: Allah akla bunu buyurduğu zaman akıl bir anda şaşkınlık içinde kaldı (yani geriye dön denildiğinde ve yaklaş denildiğinde karıştırdı) ve bu yüzden de o an cezâlandırıldı. Tekrar ona bu tarafa dön denildiğinde de o tarafa dönüp baktı ki ne görsün orda kendinden daha güzel bir varlık var. Ona, “Sen kimsin?” diye sorduğunda o varlık, “Ben bizlerin kendisiyle ayakta kalabildiği bir varlığım” dedi. Akıl da kendisinin kim olduğunu sorunca ondan “Tevfîk!” cevabını aldı.

*Mesnevî’*de şöyle gelmiştir:

İnâyet dışında gözü ne açar?
Muhabbet dışında öfkeyi ne dindirir?
Dünyada tevfîksiz çabayı Allah kimseye vermesin,
Doğruyu en iyi Allah bilir.

Rivâyet dildiğine göre Safvan b. Ümeyye bir adama karşı “Ben Safvan b. Ümeyye b.

Halef b. Fulanım” diyerek kibirde bulununca bu Hz. Ömer (r.a.)’ın kulağına gitmiş. Hz. Ömer ona çok kızarak bir adam göndermiş. Safvan b. Ümeyye Hz. Ömer (r.a.)’ın huzuruna gelip: “Senin sözünü ettiğin bu adam annenin kaybettiği kişi mi?” deyince Ömer (r.a.) hışımla sözlerine başlayarak: “Şâyet azıcık Allah’tan korkun olsa bir faziletin, çok az bir miktar aklın olsaydı asâletin ve yine güzel ahlâkın olsaydı şahsiyetin olurdu. Ama maalesef sende bunlar yok. O halde sen köpekten de daha şerli bir kimsesin!” diye çıkışmış.

*“Yoksa onlar, azgın bir topluluk mudur?”*Yâni yoksa onlar hakkın ortaya çıkmasına rağmen tekâbür ve inadda sınırı aşan, rüşd ve istikamet etrafında dönüp dolaşmayan kavim midir ki bu nedenle akıl ve zan dâiresini de aşıp iftira yolunu seçiyorlar?

İbn Şeyh’in izahına göre âyet-i kerîmede onların maksadlarının aslında tuğyan olmasının son kısımda getirilmesinin, akıllarının noksanlığını belirtme ve müslümanlara tesellideki en tesirli yolu kullanmaktan öte, yermenin en etkili metodunun bu olduğunu, zira her kim Allah’a isyan ederse O’nun gazabına müstehak olacağını belirtmek amacıyla getirilmiştir.

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

33. Yahut «Onu kendisi uydurdu!» mu diyorlar? Hayır, onlar îman etmezler.

“Yahut «Onu kendisi uydurdu!» mu diyorlar?” Bu âyet, müşriklerin sözlerinin bir ileri aşamasındaki çirkin şeklinin en zâhir bir ifâdesidir. Öyleki onlar Peygamber (s.a.)’i kendi tarafından Kur’an uydurup daha sonra: “Bu Allah’ın indindendir.” deyip halka düzmece şeyler söylemekle itham ediyorlar. Tekavvul, yalnızca yalan sözde kullanılan ve kişinin bir sözün sorumluluğunu üzerine alması anlamına gelen bir ifâdedir. O halde buranın mânâsı, “Muhammed, Kur’ân’ı kendi nefsinden uydurdu” şeklindedir. Oysa iş onların iddiâ ettikleri gibi değildir.

“Hayır, onlar îman etmezler.” Kesinlikle onlar inanmazlar. Zira Allah onların kalbini mühürlemiştir.

*İrşâd’*da bu hususta şöyle geçmektedir: Müşrikler küfür ve inadları sebebiyle Rasûlullah (s.a.)’e herkes tarafından bâtıl olduğu bilinen bu boş iftiraları atıyorlar. Bu iftiralar nasıl doğru olabilir ki?! Rasûlullah sadece Arapların içinden çıkmış, bütün arabın ve arab olmayan tüm insanlığın bir benzerini getiremediği Kur’ân’ın kendisine verildiği bir elçidir. Onların inad ederek inanmamaları da, söyledikleri sözlerin bâtıl ve çelişkili olduğunu bildiklerine işâret etmektedir.

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

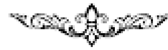
34. Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler.

"Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz getirsinler." Yâni iş onların iddiâ ettiği gibi ise; Rasûlullah (s.a.) kâhin, mecnun yahut şâir olup risâlet iddiâsında bulunuyor ve Kur'ân'ı da kendi nefsinden uyduruyor diyorlarsa Kur'ân'ın bir benzeri, nazım ve mânâsı ile nev'i şahsına münhasır vasıflara hâiz bir Kur'an da kendileri uydursalar ya!

Tekmile adlı eserde müellif Kur'ân-ı Kerim'in daha yaygın olarak بحديث مثله (bihadîsin mislihî) şeklinde tenvinli geldiğini ve burdaki zâmirin de Kur'ân'a âid olduğunu belirtmektedir. **Cuhdûri**'den yapılan bir nakle göre de o بحديث مثله (bihadîsi mislihî) şeklinde izâfetle okumuş, buradaki zamiri de Nebi (a.s)'a ircâ etmiştir.

Onlar iddiâlarında doğru iseler onun gibi bir söz getirsinler. Zira onların bu husustaki doğruluk dereceleri, kendileri gibi bir insan ve arap olan Peygamber (s.a.)'e, Kur'ân'ın bir benzerini getirmeye muktedir olma açısından müşareketlerini yâni onunla aynı konumda olmalarını içermektedir. Aslında onların vâkıaları ve önemli günleri hıfzetmelerindeki yatkınlıkları, çeşitli hitap türlerine uzun zamandan beri alışık olmaları, nazım ve nesir üslûblarını vurgulamaları ve bunu sıkça kullanmış olmaları da bunu temin edebilmekte yardımcı unsurlardır. Ayrıca, şüphesiz ki bir şeyi yapmaya kadir olma da onu yapabilmeyi ve onunla ilgili sebepleri bulmayı gerektirir.

Şunu da bil ki i'câz ya Kur'ân'ın fesâhat ve belâğatı açısından nazmıyla veyahut da mânâsıyla ilgili olan yönüdür. Kur'ân'ın yazı karekterinin i'câzla bir ilişkisi yoktur. Zira onun yazı stili arap lafızlarından oluşmakta olup bu lafızlar onların yabancı olmadığı türdendir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'in yazı unsurunun Araplarınkiyle aynı olduğuna ve Kur'ân'ın arapların kelamlarında kullandıkları terkiplere uygun olduğuna işâret etmek için ***"Onu arapça bir Kur'an yaptık"*** (Zuhruf 43/3) buyurmuştur. Ancak bununla birlikte Kur'an lafzı ve mânâsı itibariyle her vecihden mû'ciz bir kitaptır. Lafzın i'câzı; teşbih-i garib, istiâre-i bedîî, harf ve kelimelerin tenâsübü, âyetlerin fâsılaları, lafızların tecânüsü, kıssa ve olayların anlatımı, hikmet ve sırların bulundurulması, isim ve fiillerdeki mübâlağa, maksad ve gayelerdeki hüsn-i beyân, maslahat ve esbâbın giriş bölümleri ve olmuş-olacak haberleri verme gibi on iki vecihle kemâl sınırına varıp bu yönleriyle belağat üstadlarından farkını ortaya koymaktadır.

---

[52]. Müslim, Selam 125; Ahmed b. Hanbel el-Müsned, II, 429; IV, 68; V, 380.
[53]. Terğib, IV, 440-441.
[54]. Terğib, IV, 439.
[55]. Terğib, IV, 439.

BİR TUZAK MI KURMAK İSTİYORLAR?

اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ
الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَاْتِ مُسْتَمِعُهُمْ
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا
فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾
اَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ
غَيْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

35. Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?

36. Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır! Onlar bir türlü anlayıp inanmazlar.

37. Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeye hâkim olan kendileri midir?

38. Yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyenleri, açık bir delil getirsinler.

39. Yoksa kızlar O'nun, oğullar da sizin mi?

40. Yoksa sen kendilerinden bir ücret istiyorsun da, bu yüzden onlar ağır bir borç altında eziliyorlar mı?

41. Yoksa gayba âid bilgiler kendi yanlarında da, onlar mı yazıyorlar?

42. Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek olanlar, inkâr edenlerdir.

43. Veya onların Allah'tan başka bir tanrısı mı var? Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.

"Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar?" Yoksa onlar bu eşsiz takdîre ve güzel şekle bir yaratıcı ve takdir edici olmaksızın kendi güçleri ve yaratmalarıyla mı nâil oldular?! Bir kavle göre de mânâ: "Yoksa onlar herhangi bir kullukta bulunma ve karşılığını alma olmamak üzere mi yaratıldığını zannederler?" şeklindedir.

Kâşifî şöyle demiştir: Acaba onlar bir şey olmaksızın yâni annesiz ve babasız olarak

mı yaratıldılar? Maksad şudur; onlar Âdem'dendirler ve âdemoğlundan dünyaya gelmişlerdir. Kendini dahi bilemeyen ve akledemeyen cansızlardan değildirler.

"Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?" Yoksa kendilerini yaratanlar bizzat kendileri midir ki bu nedenle Allah Teâlâ'ya ibâdet etmiyorlar?!

اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ بَلْ لَا يُوقِنُونَۜ ﴿٣٦﴾

36. Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır! Onlar bir türlü anlayıp inanmazlar.

Yâni onlara: "Sizi, gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorulduğunda "Allah" dedikleri halde aslında onlar bu söylediklerinde kesin inanç sâhibi değillerdir. Zira böyle olsaydı zâten O'na ibâdetten yüz çevirmezlerdi.

اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَۜ ﴿٣٧﴾

37. Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeye hakim olan kendileri midir?

"Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Hazâin kelimesi hızâne kelimesinin çoğulu olup "mahzen" anlamındadır. Bir kimsenin malını korumaya alması ve onu biriktirmesi mânâsında kullanılır. Mânâ şöyledir: Yoksa Rabbinin rızık ve rahmet hazineleri onların yanında mıdır ki dilediklerine nübüvvet rızkını bahşedip diledikler inden de bunu alıkoysunlar? Yâni O'nun ilim ve hikmet hazineleri kendilerinin yanında mıdır ki bu hikmetin öngördüğü kişilere bu hazineleri tevcih etsinler?

*"Ya da her şeye hâkim olan kendileri midir?"*Her şeye gâlib olan, herşeyi istedikleri gibi yöneten ve hattâ ilahlık işini tanzim ile işleri kendi irâde ve meşîetleri muvâcehesinde beyân edenler kendileri midir?

*Aynu'l-maânî'*de, âyet-i kerîmede geçen "musaytır/hâkim" lafzı şöyle açıklanır: Onlar, insanlar üzerine tasallutta bulunup da onları kendi diledikleri şeyi yapmaya zorlayan rabler midirler? Buna göre "musaytır", satır kökünden gelmekte olup, sanki o zorba, başına musallat olduğu garibana belli bir satır/sınır çekmekte ve onu aşmamasını istemektedir.

*Keşfu'l-esrâr'*da denilir ki: Musaytır, herhangi bir kimsenin emri ve yasağı altında bulunmayan ve dilediğini yapan zâlim ve zorba kişi anlamındadır. "ona hükmetmek, sultasına almak" mânâsındadır.

*Kâmûs'*ta da Musaytır kelimesinin anlamı; rakîb/gözetleyen, hâfız, koruyan, bekleyen ve mütesellıt/musallat olup zulmeden şeklinde verilmiştir. Satr'ın da kitap ve yaprak gibi şeylerin safları, sırası fiil olarak da çizmek ve yazmak mânâlarını taşıdığı beyân

edilmiştir.

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِۚ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍۜ ﴿٣٨﴾

38. Yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyenleri, açık bir delil getirsinler.

“Yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var?” **Râgıb** “süllem” kelimesinin, kendisiyle yüksek yerlere ulaşılan ve selâmet ümid edilen şey anlamına geldiğini daha sonra da bu kelimenin sebep/vesile gibi bir mânâya gelen ve kendisiyle yüksek olan her şeye ulaşılabilen merdiven anlamında kullanıldığını belirtmiştir.

İbn Şeyh bu âyetin burda gelmesine sebep olarak şöyle demiştir: Allah müşriklerin tekzib ve inkârlarını üzerine binâ ettiği kuruntularının tümünü mantıkî ihtimalleriyle yok etmesinin akabinde onlara sâdece kendisi tarafından olan bir müşâhede ve dinlemeyi bâki bırakmıştır ki bu da en âşikâr bir imkânsızlık ve bir nevi onlarla alay etme metodudur. Ve bu sebeple “onların bir merdivenleri mi var ki dinliyorlar?” buyurmuştur.

“Dinliyorlar” kelimesine “yükselme” mânâsını katmak için onu “fî” harf-i cerri ile kullanmıştır. Mânâ, “onlar, bu merdivende çıkma/yükselme hâlinde iken dinlerler” şeklindedir. “Dinliyorlar” fiilinin mefûlu mahzuf olup, “meleklerin sözlerini” ve “meleklere vahyedilenleri” takdirindedir. Yâni onlar meleklerin sözlerine ve onlara vahyedilen ğayb ilmine kulak verirler ki kendi kafalarından zannî olarak düzdükleri ve boş heveslerini bağladıkları istikbâle dâir haberlere tam vâkıf olabilsinler.

*Keşfu’l-esrâr’*da belirtildiğine göre fîhideki “fî” harf-i cerri, fî cuzî’n-nahl/***hurma dallarına*** (Tâhâ 20/71) âyetinde olduğu gibi alâ mânâsında kullanılmıştır..

*“Öyleyse dinleyenleri açık bir delil getirsinler.”*Bunu yapabilmeleri gerekir. Yâni onu dinlediğini onaylayan ve Peygamber’i âciz bırakacak açık bir hüccet getirsinler.

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَۜ ﴿٣٩﴾

39. Yoksa kızlar O’nun, oğullar da sizin mi?

Bu ifâde; onların kerih gördükleri kızları Allah Teâlâ’ya vermeleri husûsundaki bir ayıplama, veya onları zelîl kılmaya mâtûfen akıllarına hitab eden ince bir mesaj, yahut da bu gibi fikirde olanların, kendi kuvvetiyle âlem-i melekût ve gaybî sırlara muttali olmaya terakki etme şöyle dursun, akıllı insanlardan bile nerdeyse sayılamayacağını bildirmedir.

Bu nedenle her kim yaradanını kendi hoşlanmadığı şeyi O’na verme sûretiyle

kendinden daha düşük bir hâle koyarsa ***“Onlardan birine dişi (çocuğu olduğu) müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir”*** (Nahl 16/ 58) âyetinde de buyrulduğu gibi muhakkak ki kendisi de bu aptalca sözlerin karşılığını bulmaktan uzak değildir. Âyette gâib sîgalardan muhatab sîgalarına yönelmenin sebebi, yadırgama ve azarlamayı muhtevî olan, kendinden önceki cümlelerden bağımsız bulunan “em” edatlı cümlelerin mânâ vurgusunu şiddetlendirmek içindir.

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۜ ﴿٤٠﴾

40. Yoksa sen kendilerinden bir ücret istiyorsun da, bu yüzden onlar ağır bir borç altında eziliyorlar mı?

“Yoksa sen kendilerinden bir ücret istiyorsun da,” Burası gâib sîgasından muhatab sîgasına yâni müşriklerden yüz çevirip Hz. Peygamber (s.a.)’e dönüşü bildirir. Yâni, yoksa sen risâlet tebliğine karşı onlardan ücret mi istiyorsun da *“bu yüzden onlar ağır bir borç”* yükü, büyük bir borç zimmeti *“altında eziliyorlar?”*

Mağrem kelimesi borçlanma anlamında mimli bir masdar olup, “iltizâm: yükleme” kelimesi buna muzaf olarak takdir edilir.

“Mağrem” kelimesi; *Keşşaf’*ta kişinin zimmetinde olmayan bir şeyi yüklenmesi; *Fethu’r-Rahman’*da “edâsı gereken şey”; *Müfredât*’da da, insanın malının başkasının işlediği suçun zararına karşılık verilmesi diye geçmektedir. Böylece “mağrem” ve “ğarîm” kelimelerinin, hem borç veren ve hem de borçlu anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yâni onlar, taşıması ağır bir borç yükünü yüklenip de borç yükü altında mı kalmışlardır? Bu yüzden mi sana tâbi olmazlar. Yâni böyle bir mazeretleri asla kabul edilecek değildir. Din, dünya ile satın alınamaz.

İlim ve edebi ekmek için satan,
Tefsir âlimi zarar eder.

“Şüphesiz ki ecir ancak Allah’a âiddir” (Yunus 10/72) âyetinde buyrulduğu üzre mükâfât ancak Allah’tandır. Bunun tahkîkî çeşitli yerlerde geçmiştir.

اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَۜ ﴿٤١﴾

41. Yoksa gayba âid bilgiler kendi yanlarında da, onlar mı yazıyorlar?

“Yoksa gayb” yâni gayblerin tespit edilmiş olduğu Levh-i Mahfûz *“kendilerinin yanındadır da”* orada bulunanları *“kendileri mi yazıyorlar?”* da bu hususta menfî veya müsbet olarak konuşabiliyorlar?

Kâşifî şöyle demiştir: Onlar Peygamberimiz'in kıyâmet ve yeniden dirilme konusunda verdiği haberin bâtıl olduğunu ve yine; "senin ölümün ne zaman olacak biz biliriz" diye yazarlardı.

اَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًاۜ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَۜ ﴿٤٢﴾

42. Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek olanlar, inkâr edenlerdir.

"Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar?" Yâni bu bâtıl sözleriyle yetinmeyip de bunun yanı sıra sana bir tuzak ve kötülük mü tasarlıyorlar? Kâfirlerin kurmak istediği bu tuzak, onların Dâru'n-nedve'de toplanıp Allah'ın Rasûlü'nü bir hile ile öldürmeyi, hapsetmeyi veya Mekke'den çıkarmak üzere anlaşmalarını ifâde eden tuzaktır. "Keyd", içinde güzellik yahut çirkinlik de bulunsa başına gelen kişiye kötülüğü, zararı dokunan tuzak anlamındadır. Atıftaki istifham takrîr için olup mâtûfu aleyhte inkâr mânâsını taşır. Bazı ulemâ "keyd"in bir nevi hilekârlık olduğu kanâatindedir.

*Tâ'rîfât'*da "keyd"in başkasına gizli olarak bir zarar verme irâdesi içinde olmak diye tâbir edilmesinin yanı sıra bunun ahlâkî anlamda "kötü çare" mânâsına geldiği ve toplumun amellerinin karşılığının ancak hakkâniyet ölçüsünde tedbîr-i ilâhiyle olduğu belirtilir.

Sa'di Müftî de âyet-i kerîmede mezkûr olan "keyd"in, gaybden haber verme olduğunu söyleyerek buna sebep olarak da bu sûrenin Mekkî olduğunu, tuzağın da hicret gecesinde vukua geldiğini beyân eder. Şâyet Tûr suresinin bu hicret gecesinde nâzil olmuş olduğu iddiâ edilirse biz de **İbn Abbas**'dan sâbit olan bir rivâyete göre bu surenin Mülk v.b. surelerden önce ama hicret gecesinden sonra Mekke'de nâzil olduğunu söyleriz.

"Asıl tuzağa düşecek olanlar, inkâr edenlerdir." Burdaki hasr, izâfidir. Anlamı; tuzakları kendi başlarına dolanacak olanlar veya vebâli, tuzak kurmayı murad ettikleri kişilere değil de kendilerine âid olacak kimseler onların yine kendileridir. Zira kavlî ve fiilî olarak, hüccetle ve kılıçla muzaffer ve galip olacak olan O'dur. Yahut tuzaklarında kendilerine galebe çalacak olan yine O'dur.

"Keyd" kelimesi, hile kökünden gelmektedir. Âyet-i kerîmenin bu cümlesinden murad, müşriklerin Bedir'de kurdukları tuzağın öldürülmeleri şeklinde kendi başlarına geçmesidir ki bu, sûrede geçen "em" kelimesinin adedi olan onbeş senenin bitimi gibi kısa bir müddettir. Zira Bedir gazvesi hicretin ikinci yılında, nübüvvetin on beşinci senesinde vukû' bulmuştur.

أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

43. Veya onların Allah'tan başka bir tanrısı mı var? Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.

"Yoksa onların Allah'tan başka" kendilerine yardım edip O'nun azabından koruyan *"bir tanrısı mı var?"* Allah Teâlâ bundan beridir. *"Allah onların ortak koştukları şeylerden uzaktır."* Şârik ve ortaklardan yücedir. "Allah, onların şirk koştukları şeye ortaklık etmekten yücedir, beridir" şeklinde olur.

İzzet eteğine şirkin tozu bile konamazken,
O'nun birliği hakkında kim şirkten bahsedebilir?
Ne zaman O'nun vasfı hayâle düşse,
O'nun kemâl eli gayret (kıskançlık) ateşiyle o hayali yakar.

RABBİNİN HÜKMÜNE SABRET

وَاِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ
حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي ف۪يهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّ لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ ح۪ينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

44. Gökten düşen bir kütle görseler «Üst üste yığılmış bulutlardır» derler.

45. Artık çarpılacakları günlerine kavuşuncaya kadar onları kendi hallerine bırak.

46. O gün planları kendilerine hiçbir fayda vermez ve yardım da görmezler.

47. Şüphesiz zulmedenlere, ondan başka da azap vardır. Fakat çokları bilmezler.

48. Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et.

49. Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da O'nu tesbih et.

"Gökten düşen bir kütle görseler," kendilerine azap için inen bir parçanın düştüğünü görseler, demektir. *Aynu'l-maânî'*de; azaptan bir parçanın, gökten bir parçanın; yahut göğün bir kısmının düştüğünü görseler, şeklindedir.

"Kesf, güneş tutulması gibi bir tür örtme olayıdır. *Kâmus'*ta kisfe kelimesinin, bir şeyden parça anlamında olduğu, çoğulunun ise "kisf ve kisef" olarak geldiği beyân edilir. *Muhtar'*da da "kesf" ve "kisfe"nin aynı anlamda olduğu belirtilmiştir.

Aşırı isyan ve inadlarından dolayı, bu *"üst üste yığılmış"* katı yahut küme şeklindeki *"bulutlardır, derler."* Yâni geçmişte de onlar böyle; ***"Yahut zannettiğin gibi üzerimize gökten parçalar düşürmelisin"*** (el-İsra 17/92) demişlerdi. Gelecekte de üzerlerine bu parçaları düşürsek yine inadla ve isyanla benzer şeyler diyeceklerdir. Yâni onlar: "Bu gök parçaları bize yağmuru yağdırmak üzere kümelenmiştir"diyebilirler ve o parçaların azab için ineceğini asla tasdik etmezler.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de de bu ifâde, "onlar her türlü azap emâresini görseler de buna inanmazlar" şeklinde tefsir olunmaktadır. Bu, ***"Onlara gökten bir kapı açsak da oraya çıkacak olsalardı"*** (el-Hicr 15/14) âyetiyle benzer mânâda olup, "görmeleri"nin, gerçek iyan ve müşâhede olması şart değildir.

فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذ۪ي ف۪يهِ يُصْعَقُونَۙ ﴿٤٥﴾

45. Artık çarpılacakları günlerine kavuşuncaya kadar onları kendi hallerine bırak.

“Bırak onları…” Şimdi, onlardan el çek, yâni onlarla savaşma ki henüz savaşmakla emrolunmadın. Onların mükâfâtını bırak. *“ Günlerine kavuşuncuya kadar,”* ta onu açıkça görecekleri bir vakte kadar onları bırak. *“Çarpılacakları”* korkudan bayılacakları, helâk edilecekleri *“günlerine kadar”*

Ancak “Saıke” kelimesi, ***“Göklerde ve yerde olanlar korkudan bayılmışlar”*** (ez-Zümer 39/68) âyetinde bayılmak yanında “ölmek” mânâsında da kullanılmıştır. Müşriklerin bu âyetle haber verilen çarpılmalarından murad, onların iddiâ edildiği gibi birinci sûrun üflenmesindeki ölümleri değil, Bedir günündeki öldürülmeleri hâdisesidir. Zira, ilk sûrun üflenişinde zâten canlı olan herkes ölecektir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Cevabın bu mezkur şekilde seçilmesinden maksad, müşriklerin hüccet ile perişan edilip şaşkın bırakılacaklarını beyân etmek ve onların bu hususta aleyhte laf söylemelerinin gayesinin sadece inâd ve tekâbür olduğunu bildirmektir. Öyle ki, eğer onlara seçtikleri bütün sorularda bir cevap dahi yetiştirsek yine inad ve tekâbürden başka bir şeyin kendilerinden tezâhür etmeyeceğini belirtmektir. Bu nedenle âyet-i kerîmenin başına “fâ” harfi getirilmiştir.

يَوْمَ لَا يُغْن۪ي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۜ ﴿٤٦﴾

46. O gün planları kendilerine hiçbir fayda vermez ve yardım da görmezler.

“O gün, planları kendilerine hiçbir fayda vermez” Yâni o gün tuzakları azabın def’i husûsunda kendilerine hiçbir şekilde fayda veremez. Onların tuzakları, azaptan hiçbir şey eksiltmez. O gün, dönüşü olmayan ve onlara fayda vermeyen bir gündür. *“Ve onlar”* azabın def’î husûsunda başkaları tarafından *“yardım da görmezler.”*

وَاِنَّ لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

47. Şüphesiz zulmedenlere, ondan başka da azap vardır. Fakat çokları bilmezler.

“Şüphesiz zulmedenlere” yâni Ebû Cehil ve ashabı gibi zâlimlere *“ondan başka”* yâni onların öldürülmelerinden önce de yine kuvvetlerinin önleyemeyeceği, Duhan sûresinde de belirtilen, yedi seneyi bulan bir kuraklık *“azabı vardır.”* Yahut onun da ötesinde kabir azabı veya kabir azabının sonrasındaki âhiret azabının envâ-i çeşidi de vardır. *“Fakat çokları”* bu mezkûr azabın onların son derece ifrât-ı cehilleri ve

gafletinden nâşi' olduğunu yahut bu husûsu hiçbir şekilde *"bilmezler."* Burada onların bir kısmının, bu azapları bildiği ama inadları sebebiyle küfürde ısrar ettiklerine ve bu hususta âmil olmayan âlim ile câhilin aynı hükümde olduğuna işâret edilmektedir.

Akıllı insana gereken şey, âhiret ilimlerini tahsil ve onlarla ameldir. Büyüklerden bazıları şöyle demişlerdir: İlim iki çeşittir. Birinci çeşidi azığa ihtiyaç duyduğun kadar kendisine ihtiyaç duyduğun ilim olup bundan ihtiyacın nisbetinde yetinip iktisâd etmen gerekir ki bu ilim ahkâm-ı şer'iyye ilmidir. Bu ilimden hâlihâzırda ne kadar ihtiyaç varsa o kadarına nazar etmek gerekir. Zira bu ilimlerin taallukları ancak dünyada o an câri olan vâkıalara mâtuf olup başka bir sebebe mebnî değildir. İkinci çeşid ilim ise durağı olmayan sınırsız bir ilimdir ki bu da Allah ve kıyâmet hallerine dâirdir. Zira kıyâmet ahvâli ilimlerini bilmek, âlimi, o zamanki her mahalde kendisine uygun hazırlıkları yapmasına sebep olur. Zira kıyâmet gününde vâsıtaları ortadan kaldırmak suretiyle, kullarından cevap taleb edip duran sâdece Allah Teâlâ'nın kendi zâtıdır. O gün inananların ve inanmayanların ayrıldıkları gündür. Akıllı insana gereken şey; yaptığı işi basîret üzere yapması ve kendisinden cevap beklenileceğini bildiği mekanlarda kendisi ve başkalarıyla ilgili sorulan sorulara hazır bulunmasıdır. Bu yüzden biz kıyâmet ahvâli ilmini ilmullah bahsi içine koyduk.

Âyet-i kerîmede kabir azabının isbâtı da vardır. Zira Allah Teâlâ mükellef olan kulu, kabrinde ona can vererek diriltir. Ona, sorulan soruları anlayabilip cevap verebilmesi, Rabbinden gelen şeyi idrak edip kendisine yapılacak ziyafeti tam olarak muhasebe yapması için de dünyadakine benzer bir akıl verir.

Kabir suali hakkında **Hz. Ömer b. Hattâb** (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (a.s.), ölen kişinin kabrinde Münker-Nekir adlı iki melek tarafından sorguya çekileceğini bildirdiğinde: "Ya Rasûlallah! Orda bana aklım geri iâde olunacak mı?" diye sordum. O: *"Evet"* deyince ben şöyle dedim: "O zaman ben o ikisine bilgimle yeterim. Vallahi şâyet onlar bana soru sorarlarsa ben de onlara: «Benim Rabbim Allah, ya sizinki kim?» diye sorarım."[56]

Bazı inkârcılar ve onların yolunda olan müslüman âlimler felsefî yoldan kabir azabını inkâra yönelmişlerdir. Bunun hakikatte hiç bir yeri yoktur. Zira Ebû Cehil'in Bedir'de öldürüldüğü mevkîde mezarının içinden çıktığı ve boynunda etrafını büyük bir yılanın dolandığı bir zincir bulunduğu görülmüştür. Öyle ki o su istiyor, ama o iri yılan onu şiddetle yerin dibine çekiyor.

Âsilerin kabir azabının farklı oluşu, onların isyanının farklı oluşu cihetindendir. Kabir azabının en çoğu ayakta bevletmektendir. Muhakkak bundan uzak durmak gerekir. Hayvanlar kabir azabını duyarlar ama âkil olan ins u cin duymazlar. Rasûlullah (a.s.): *"Allahım! Kabir azabından, ateş azabından, hayat ve ölümün imtihanından ve Mesih-i Deccal fitnesinden sana sığınırım"*[57] diye duâ ederdi.

Mü'min kabir korkuları ve kabir azabından ancak beş şeyle kurtulur:

1- Birgün ve gece de olsa Allah yolunda at koşturmak,

2- Allah yolunda öldürülmek üzereyken şehâdet getirmek,

3- Sûre-i mülkü okumak. Zira her gece bunu okuyana fitne ve mihnet zarar vermez.

4- Karındaki bir ağrı sebebiyle ölmek. Bu şekilde ölen kimseye kabrinde azab olunmaz. Batın/karın hastalığından murad, ishâl ve karındaki gaz hastalığından ölmektir.

5- Kişinin öldüğü vakit, zamandır. Nitekim bir hadis-i şerifte: *“Her kim cuma günü veya gecesi ölürse kabir azabından korunur”*[58] buyrulmuştur.

Biz Hak Sübhânehû’dan bizi zellelerden, ayak kaymalarından korumasını, îmanımıza bozukluk gelmesinden muhâfaza etmesini, kabirde ve kıyâmette emin kılınanlardan yapmasını niyaz ederiz. Ölüm Nebiy-i Emin (s.a.), enbiya-i mürselîn ve melâike-i mukarrebînin hatırına rahmet ve kerem-i mübîni ile bizi sevindirmesini temennî ederiz.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾

48. Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et.

Sen, müşriklerin kendilerine tanınan güne kadar mühlet verilmesine ve seni onlar arasında hüzün ve sıkıntı içerisinde bırakmasındaki *“Rabbinin hükmüne sabret.”* Onların kurdukları tuzaklar sebebiyle kendini sıkıntı içine koyma.

Fakir (**Bursevî**) diyorum ki Allah bu âyette Rasûlü’ne, hükmüne karşı sabretmesini emretmiştir; yoksa kâfirlerin ezâlarına sabretmeyi değil. Çünkü bunda Peygamber (s.a.)’e kolaylık vermeye matuf bir hikmet vardır. Zira Allah’ın hükmüne sabırda, kâfirlerin ezâ ve cefâsına sabırdan daha büyük bir halâvet ve lezzet vardır. Gerçi Allah’ın hükmüne sabretmek de diğeriyle aynı anlamı taşdığından sen yine de sabret. *“Çünkü sen gözlerimizin önündesin.”* Korumamız ve himayemizdesin. Bu nedenle devamlı olarak seni gözetlemekte ve muhâfaza etmekteyiz.

Rasûlullah (s.a.)’i korumada fevkalade bir itinâ ve bunun pek çok yolu bulunmaktadır. Habib (s.a.) ile Kelim (a.s.) arasındaki üstünlük farkı izhar olunmaktadır. Zira Allah başka bir âyette Kelîm olan Hz. Musa hakkında, ***“Gözümün önünde yetiştirilmen için”*** (Tâhâ 20/39) buyurarak “ayn” ve mütekellim zamirini müfred getirmiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de bu âyet şu mânâ ile tefsir olunmaktadır: Seninle ilgili olarak ezelde herhangi bir hükmümüz yoktur. Zira sen sabretsen de sabretmesen de ezelî hükmümüz değişmez. Lâkin benim takdirime sabredersen, sabredenlerin mükâfâtlandırıldıkları hesapsız mükâfâtla sana karşılık veririm. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, ezelî hükümlerimize sabrına karşılık sana yardım ederiz. Nitekim bu hususta Allah: ***“Sabret, sabrın ancak Allah iledir”*** (en-Nahl 16/127) buyurmaktadır.

Baklî’nin *Arâisu’l-Beyân*’ında âyet-i kerîmedeki “rabbike” kelimesinde bulunan “Rabb”ın gâib sîgasıyla getirilmesinin nedeni şöyle açıklanmıştır: Rasûlullah (s.a.), müşriklere karşı konumu itibariyle ubûdiyet ve risâlet ayrımında zorlu bir seçimle başbaşa kalmış ve bu nedenle Allah ona sabrı emretmiştir. İçinde bulunduğu hâl ona

ağır geldiği için de o, gaiblik durumundan çıkarılarak “fe inneke/şüphesiz sen” buyrulup müşâhede makamına getirilmiştir. Bununla da şu mânâ hâsıl edilmek istenmiştir: Biz üzerindeki hükümlerimizin cereyânı husûsunda seni rahatsız edilmekten ve yanlış yola gitmekten koruruz ve elde etmek istediğin şeye dosdoğru ulaştırırız. Biz seni muhabbet ve aşk vasfı içinde tüm sıfat ve zât gözleri ile görür, bu gözlerle sana şevk ve muhâfaza sebebiyle bakar ve koruruz ki bizim hâricimizdeki bazı olaylar seni değiştirmesin ve biz bu gözlerle senden kahır yollarımızı ortadan kaldırabilelim. Zira sen bizim mahabbet gözlerimizin mevziinde, lütuf kanatlarımızın altındasın.

“Â’yün” kelimesinin ne şekilde açıklandığına bir bak: Zira insan yüzünde gözden daha şerefli başka bir organ yoktur. Her kim Allah’ın kalesine sığınırsa O’nun hıfzı altında olur. Her kim de O’nun hıfzı altına girerse O’nun müşâhedesi dâhilindedir. Yine her kim O’nun müşâhedesi altında bulunursa O’na müteveccih bir istikâmette O’na vâsıl olur. O’na vâsıl olan mâsivâdan ayrılmış olur. Mâsivâdan ayrı olan O’nun indinde Rabbânîlerin hayat tarzı ile yaşar.

Biri şöyle anlatmıştır: Biz İbrahim b. Edhem (k.s.) ile birarada bulunuyorken bazı kimseler ona gelip: “Ey Ebû İshak! Bir arslan, yolumuzun üstünde dikilmiş duruyor” dediklerinde İbrahim arslanın yanına gelip ona dedi ki: “Ey Ebu’l Hâris! Şâyet bizim üzerimizde bir hakla emrolunduysan yapacağını yap, yoksa yolumuzdan çekil” İbrahim bin Edhem bunu der demez arslan boğuk boğuk bağırarak arkasını dönüp uzaklaştı.[59] Bunun üzerine İbrahim b. Edhem: “Sizden biriniz sabaha veya akşama girdiğinde muhakkak:

وَارْحَمْنَا بِقُدْرَتِكَ عَلَيْنَا فَلَا نُهْلِكُ وَأَنْتَ ثِقَتُنَا وَرَجَاؤُنَا اَللّٰهُمَّ احْرُسْنَا بِعَيْنِكَ الَّتِي لَاتَنَامُ وَاحْفَظْنَا بِرُكْنِكَ الَّذِي لَايُرَامُ

“Ey Allah! Bizi uyumayan gözlerinle koru. Bizi râm olunamayan ulaşılamayan rüknünle kudretinle muhâfaza et. Üzerimizde olan kudretinle bize rahmet et. Bizi helâk etme. Sen bizim sarılıp güvendiğimiz en sağlam bağsın ve bizim en büyük ümidimizsin” diye duâ etsin, demiştir.

el-Havvâs der ki: Ben Mekke’ye giderken gece vakti harabe bir yere girdim. Bir de ne göreyim orada büyük bir canavar! Korktum ama bir sesin bana “Sakin ol! Çevrende seni koruyan yetmiş bin melek var” diye seslendiğini duydum, demiştir. Fakir (**Bursevî**) diyorum ki el-Havvâs’ı koruyan bu sesin onun bazı duâları sebebiyle gelen ses olması ihtimâli vardır. Zira Havvâs sürekli bu duâlara devam ederdi. Rasûlullah (s.a.)’den rivâyet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: *“Her kim üç defa;* أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ *der ve ardından Haşr sûresinin son üç âyetini sabahleyin ve akşamleyin okursa Allah yetmiş bin meleği onu korumakla görevlendirir.”*[60]

el-Havvâs’a bu sesin gelmesinin sebebi, onun Allah’ın dostlarından olması ihtimalindendir. Zira dost dostunu korur. Nitekim bir rivâyete göre her sabah Rasûlullah

(s.a.)’in kabrine yetmiş bin melek iner, kanatlarını o kabrin üzerine koyar ve onu akşama kadar korurlar. Yine aynı şekilde onu akşamdan sabaha kadar koruyan yetmiş bin melek vardır ki bunlar da onu korur ve bu hal kıyâmete kadar devam edecektir.

“Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et.” Hangi makamdan kalkarsan kalk, yüce nimetlerine hasren Rabbine karşı bir övgüye gark olmuş halde O’nu münasib olmayan sıfatlardan tenzih suretiyle an.

Said b. Cübeyr ve **Atâ** bu âyetin tefsirini şöyle yaparlar: Oturduğun meclisten kalktığın zaman Allah’a hamderek tesbihatta bulun. Zira bu, hamd ile tesbihatın, meclisinizin hayır ve sevabını; hayrı nâkıs olan meclisinizin ise günâhının keffâretini temin edici mâhiyette olduğu mânâsına gelmektedir.

Ebu Hüreyre (r.a.)’dan rivâyet edilen bir hadis-i şerife göre Rasûlullah (s.a.): *“Her kim bir meclise oturup orada değersiz, çirkin ve kimsenin anlamadığı boş kuru gürültü ve dedikodu yapar da kalkmadan önce* سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَآ اِلٰهَ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ اِلَيْكَ *derse oturmasıyla kalkması arasında konuştuğu tüm kötü sözlere bu da keffaret olur”*[61] buyurmuştur.

*Fethu’l-Garib’*deki rivâyette hadis-i şerif, *“Muhakkak bu sözü bağşılanmıştır”* şeklinde geçmiştir. Yâni bu bağışlama, gıybet gibi kul hakkına taalluk etmeyen küçük günahlar için söz konusudur. Dahhak ve Rebî’ ise âyet-i kerîmedeki övgü ile ilgili tesbihatın tefsîrinin: “Yâni namaz için kalktığında; سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلَآ اِلٰهَ غَيْرُكَ duâsını oku” şeklinde olduğu görüşündelerdir.

Kelbî âyetteki bu tesbihattan maksadın, insanın yataktan kalktığı andan itibaren namaz kılana kadar söylediği tesbihat olduğunu belirterek bu görüşünü Âsım b. Hâmid’den rivâyet olunan şu nakille te’yid eder: **Âsım b. Hâmid**, **Hz. Âişe**’ye, “Rasûlullah (a.s.) gece namazına kalktığı zaman ibâdetine nasıl başlardı?” diye sormuş, validemiz de: “Önce onar defa tekbir, tahmîd ve tesbîhatta bulunur, daha sonra onar defa tehlil ve istiğfar edip اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى وَاهْدِنِى وَارْزُقْنِى وَعَافِنِى duâsını okurdu. Kıyâmet günü makamının onu sıkmasından Allah’a sığınır, bu yönden istiâzede bulunurdu” şeklinde cevap vermiştir. [62]

وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

49. Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da O’nu tesbih et.

“Gecenin bir kısmında O’nu tesbih et.” Gecenin bir kısmının tesbih ve namaz ile münferiden zikredilmesinden maksad, âyette bu vaktin fiilinden önce getirilmesinden de açıkça görüleceği üzere geceleyin yapılan ibâdetin nefse çok ağır ve riyaya çok uzak olduğunu belirtmek içindir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki gece miraç zamanı, namaz da mânevî miraç olduğu için; her kim Rasûlullah (a.s.)'a miracında iltihak etmeyi murad ederse insanlar uykuda iken gece namazı kılsın. Yâni insanların gaflet anında gecenin ortasında namaz kılsın. Bu vaktin şerefinden dolayı Rasûlullah (a.s.)'ın miracı gecenin sabaha yakın olan kısmında gerçekleşmiştir. Zira bazı kimseler her ne kadar daha tan yeri ağarmasa bile pek çok sebeplerle bu vakitte ihtiyaçlarına binâen uyanmış olurlar.

"Ve yıldızların batışından sonra da O'nu tesbih et."

"İdbâr" kelimesi, hemzenin kesre ile "edbera" fiilinin masdarıdır. "Nücûm" kelimesi de "necm" kelimesinin çoğulu olup "doğan yıldız" anlamındadır. Âyetteki bu cümlenin mânâsı: "Gecenin sonuna doğru yıldızların ardından da yâni sabah aydınlığı ile beraber yıldızların kaybolduğu anda da O'nu tesbih et" şeklindedir.

Bir kavle göre de gece yapılan tesbihin akşam ve yatsı namazı, yıldızların kaybolmasından sonraki namazın da sabah namazı olduğu belirtilmiştir. Bu âyet-i kerîmede sabah namazını te'hirin yâni son vakte ertelemenin daha faziletli olduğuna da işâret edilmektedir. Zira Allah Teâlâ sabah namazının iki rekâtının kılınmasını yıldızların kaybolmasından sonraki vakitte emretmiş olmakla birlikte zâten yıldızların kayboluşu da sabah aydınlığından sonraki vakte rastlamaktadır. **Ebû'l-Leys** Tefsirinde müellif bu kanâati taşımaktadır.

Pek çok müfessire göre de "idbâr-i nücûm" yâni sabah namazının iki rekatı; bu namazdan önce, sabahın aydınlığında yıldızların kaybolduğu zaman îfâ edilen sabah namazının sünnetidir. Bir hadis-i şerifte de: *"Sabah namazının iki rekatlık sünneti bütün dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır"*[63] buyrularak ondaki büyük sevap beyân edilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) müfessirlerin sabah namazının sünnetinin vakti husûsundaki kanâatleriyle ilgili olarak şöyle derim: Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Zira sabah namazının sünnetinin kılınışındaki nebevî metod, onun vaktin evvelinde kılınmasıdır. Zira hadis-i şerifler tercih sebebi olup bu sünnetin farza yakın olarak te'hir edilmesi de müraccah olandır. Bu iki rek'atın vaktin evvelinde kılınması İmam Şâfiî'nin tercih ettiği vakittir. Bu vakitte yıldızların kaybolması sözkonusu değildir. Zira yıldızların kaybolması, sabah aydınlığı olan fecr-i sâdıkta vuku bulmaktadır.

Sehl âyetin tefsirini şöyle yapar: Farz olan namazı Rabbine karşı ihlasla kıl. Bütün vakitler sana iyilik etmekten ve seni muhâfazadan gâfil kalmayan Allah'ı sabah ve akşam anmaktan sen de gâfil kalma!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye ise "fe sebbih" ile başlayan cümle-i Kur'âniyyenin, gece-gündüz zikir ile tesbihata müdâvemete işâret ettiğini belirtmektedir. Bunun izahı Kaf sûresinin sonunda yapılmıştır.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Bir müridin şeyhine "Beni hatırında tut" demek sû-i edeptendir. Zira bunda, şeyhin hizmet etmesini talep etmesi ve ona töhmette bulunması hasebiyle sû-i edep vardır. Rasûlullah (s.a.)'e: "Ben seninle cennette arkadaş olmayı istiyorum" diyen bir kimseye onun: *"Ben, çok secde etmeni tavsiye etmekle senin*

nefsini zahmete sokacağımdan dolayı sâdece rahatından biraz yüz çevirmeni sana telkin ederim”[64] şeklinde buyurmuştur. Riyâzât ilmi, meczûbun değil sülûk erbâbının yolundaki açılması gereken ilk kapıdır. Şüphesiz ki Allah Alîm ve Hakîmdir.

Bir hadis-i şerifte: *“Her kim gecenin sonunda kalkamama endişesi içinde olursa gecenin evvelinde vitri kılsın. Her kim de gecenin sonunda onu kılmayı arzu ederse öyle kılsın. Zira gecenin sonunda kılınan namaz (melekler tarafından) müşâhede edilmekte olup en faziletli bir namazdır”*[65] buyrulmuştur.

Ben diyorum ki teheccüd namazı Rasûlullah (s.a.)’e farz idi. Zira o, vitir namazını ya bu vakitteki meleklerin müşâhedesi veya miraç gecesinde uyandıktan sonra ilk kıldığı namaz olması sebebiyle gecenin sonunda kılardı. Vitir namazının yatsı namazından ayrılması ve sonra kılınması, münasib olandır. Bu sûrenin sonunun “nücûm” yâni yıldızlarla bitmesi ve yeni sûrenin de “necm/yıldız” ile başlaması, hüsn-i intihâ ve ibtidâ sanatı ile ehli tahkîka gizli olmayan sırları ihtivâ etmesi açısından mühimdir.[66]

---

[56]. Heysemî, Mecmeu’z-zevâid, I, 379.

[57]. Buhârî, Ezan 149; Müslim, Mesacid 129.

[58]. Aclûnî, II, 370.

[59]. الْهَمْهَمَة (hemheme), bir hayvanın içinden homurdanıp mırıldamasıdır.

[60]. İbn Kesir, IV, 344.

[61]. Ebu Davud, Edeb 32; Tirmizi, Deavat 39; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 494-495.

[62]. Ebu Davud, Edeb 110; Nesai, İstiaze 63; İbn Mace, İkametu’s-salat 180; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 143.

[63]. Müslim, Müsafirin 96.

[64]. Müslim, Salat 225; Ebû Davud, Tatavvu 22; Nesai, Tatbik 79; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 386, 400, 437, 445, 454.

[65]. Müslim, Müsafirin 162-163.

[66]. Bu sûre el-Ğafur olan Allah’ın yardımı ile hicrî 1114/m. 1702 senesinin Recep ayının sonlarındaki tekli bir günde bitirilmiştir.

سُورَةُ النَّجْمِ

53- NECM SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 62 âyettir.
Yalnız 32. âyeti Medine'de nâzil olmuştur.

GÖRDÜĞÜNÜ, KALBİ YALANLAMADI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ ﴿٢﴾ وَمَا
يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ ﴿٣﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ
الْقُوٰىۙ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍۜ فَاسْتَوٰىۙ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىۜ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا
فَتَدَلّٰىۙ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿٩﴾ فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِهٖ مَٓا
اَوْحٰىۜ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ﴿١١﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Battığı zaman yıldıza andolsun ki,
2. Arkadaşınız *(Muhammed)* sapmadı ve bâtıla inanmadı;
3. O, arzusuna göre de konuşmaz.
4. O *(bildirdikleri)* vahyedilenden başkası değildir.
5. Çünkü onu güçlü kuvvetli biri *(Cebrâîl)* öğretti.
6. Ve üstün yaratılışlı *(melek)* asıl şekliyle doğruldu.
7. Kendisi en yüksek ufukta iken.
8. Sonra *(Muhammed'e)* yaklaştı, derken daha da yaklaştı.
9. O kadar ki, iki yay arası kadar, hattâ daha da yakın oldu.
10. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.
11. *(Gözleriyle)* gördüğünü kalbi yalanlamadı.

Necm sûresi, Rasûlullah (s.a.) tarafından Harem-i şerif'te müşriklerin duyacağı şekilde cehren okuyup ilan ettiği ilk sûredir. Hicretin beşinci senesi Ramazan ayında nâzil oldu. Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) bu sûreyi okuyup da secde âyetine geldiğinde onunla birlikte bütün mümin, müşrik, cin ve ins secde ettiği halde **Ebû Leheb** secde etmemiştir. Yerden bir avuç toprak alıp alnına götürerek secde etmiş ve: "Bu bana yeterlidir" demiştir. Başka bir rivâyete göre de bunu **Velîd b. Muğîre** yapmıştır. Buna sebep olarak secde yapamayacak kadar yaşlı olduğu bildirilmektedir. **Ümeyye b. Halef**'in doğruladığı bir başka rivâyete göre ise müşriklerin hepsi böyle yapmışlardır. Bunlardan bir kısmının tekebbür, bazılarının âcizlik, bazılarının da yaşlılık sebebiyle avuçlarına aldıkları toprağa secde etmiş olabilecekleri düşünülebilir. Ebû Leheb tekebbür sebebiyle avucuna aldığı toprağa secde edenlerden biridir. Çünkü **İbn Mes'ûd**

(r.a.)’dan yapılan: “Ben bu tür secde yapanın kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm” rivâyeti bunu doğrulamaktadır. Zira onun katlinden murad, ölümü olabilir.

Müşriklerin secde etmelerinin sebebi şudur: Rasûlullah (s.a.) bu sûreyi okurken, ***“Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ’yı? Ve üçüncüleri olan öteki (put) Menât’ı?”*** (en-Necm, 53/19-20) âyetlerine geldiği an şeytan tarafından söylenen “*Onlar, ulu gurnuklardır* (ak kuğular)*, şefâatleri umulur*” sözünü (güyâ) müşrikler işitmiş, bu sözün Kur’an’dan bir âyet olduğunu sanarak putlarını ta’zim için secdeye kapanmışlardır. Bu olay Hac Sûresi, 52. âyetinde zikredilmiştir. Ancak Allah Teâlâ, şeytan tarafından atılan bu sözü neshedip âyetlerini onun tasallutundan korumuştur, denilmekte ve vahyin nasıl korunduğu belirtilmektedir. Fakat bu rivâyet pek çok müfessir tarafından tasvib edilmemekte ve uydurma olduğu belirtilmektedir. Bu rivâyete göre müslümanlar müşriklerin îman etmeksizin secde etmelerine şaşırmışlardır. Zira müminler müşriklerin kulağına şeytan tarafından ilkâ edilen sözü duymamışlardır. Müşrikler, “ğarânîk-i ulâ” ile bir su kuşu olan ak kuğu şeklindeki putları kasdetmektedirler.

“Ğarânîk” kelimesi “ğırnevk”, “ğurnûk” veya “ğurneyk” kelimesinin cem’î olup; uzun boyunlu bir su kuşu olan kuğu kuşu veya ona benzer bir kuştur. Bu putlar ile kuşlar arasındaki teşbih yönü, kuşların yükselip havada uçtukları gibi putların da bu derecede havada uçmalarını ifâde etmek içindir. Bazı âlimler, Necm sûresinin, içerisinde secde bulunan sûreler içinde tamamı nâzil olan sûrelerin birincisi olduğunu söylemişlerdir. İçerisinde secde bulunan Alak sûresi, bu sûreden önce nâzil olmuştur. Fakat tamamı bir defada değil, ilk beş âyeti önce inmiş, secde bulunan âyetler sonra inmiştir.

“Ve’n-necmi” ifâdesindeki “vav” kasem içindir. Mânâ sâhipleri demişlerdir ki Kur’an’da yemin iki çeşittir.

1. Hâlık’ın zât ve sıfatlarına olan yemindir. **“*Feverabbike*** *(Rabbine yemin olsun)****, febiizzetike*** *(izzetine yemin olsun)****, ve’l-Kur’âni’l-mecîd*** *(Kur’ân’a yemin olsun)***”** gibi yeminler böyledir. Yine sûre başlarındaki hece harflerinden her birisi Hakk’ın sıfatlarından birisine işâret eder ve bunlar üzerine yemin edilir.

2. Mahlûkata yemin etmektir ki bu da dört şekilde olur:

a. Hakk’ın kudretinin izharına yemin etmektir. **“*Ve’z-Zâriyât, Ve’l-Mürselât, Ve’n-Nâziât*”** bu şekildedir. Bu ve bunun gibi ifâdeler kulların bu sûrelerde bulunan ilâhî kudretin bilinmesi husûsuna dikkat çekmek içindir.

b. Heybetinin ızhârı için kıyâmete yemin etmektir, **“*Lâ uksimu biyevmi’l-kıyâme*”** *(Kıyâmet gününe yemin ederim)* gibi. Allah Teâlâ, heybetinin bilinmesi için kıyâmet günü üzerine yemin etti.

c. Nimetlerini göstermek, kullarının nimetin O’ndan olduğunu bilmeleri ve şükretmeleri için nimet üzerine yemin etmesidir. **“*Ve’t-tîni ve’z-zeytûni*”** *(incire ve zeytine yemin ederim)* (et-Tîn, 95/1) ifâdeleri bu şekildedir.

d. Mahlûkâtının şerefine yemin etmektir. Böylece insanlar Allah’ın kendisine yemin

ettiği o şeyin izzet ve şerefini bilmiş olurlar. ***“Lâ uksimu bihâzâ’l-beled”*** *(Hayır. Bu beldeye yemin ederim ki)* (el-Beled, 90/1), ***“Ve Tûri sinîn ve hâzâ’l-beledi’l-emîn”*** *(Tûr-i Sînâ’ya ve şu emîn beldeye yemin ederim)* (et-Tîn, 95/2-3) böyledir.

Allah Teâlâ, Beled sûresinde “Mekke”ye, Tîn sûresinde de “Sina Dağı”na yemin ederek bunların değerini bildirmiştir. Yine kudsî hadislerde bulunan “leamruk” (senin ömrüne yemin ederim) ifâdesi, Rasûlullah (s.a.)’in değerini ifâde için yapılmış bir yemindir. Kasem yapmak arabın adetidir. Araplar, bir şeyi ta’zim ettiklerini belirtmek için ta’zime lâyık gördükleri herhangi bir şeyle ona yeminde bulunurlar. Bildirildiğine göre mahlûkâtın üzerine yapılan her yemin mahallinde o kelimeden evvel bir “Rab” kelimesi gizlidir. Meselâ *“ve’n-necmi”*nin aslı (ve Rabbi’n-necmi) (yıldızın Rabbine yemin olsun)’dur. *“Ve’z-zâriyât”*ın aslı (ve Rabbi’z-zâriyât) (esip savuranların Rabbine yemin olsun) şeklindedir.

Âyetteki “Necm”den murad ya Süreyya/Ülker yıldızıdır. Bu, yaygın kullanım kabilinden bir isimlendirmedir. Bununla ilgili olarak Rasûlullah (s.a.): *“Ülker ne zaman doğarsa âfet/musîbet, belâ hemen kalkar”*[67] buyurmuştur. Âlimlerin ittifakıyla “Necm”le “Süreyya yıldızı” kasdedilmiştir.

Süheylî der ki: “Süreyya bir yıldız olarak üzüm salkımı gibi (kuyruklu) bilinir. Zira o güneşin batması ile hemen doğuveren, yedi yıldızdan oluşan ve yedincisi çok gizli olduğu için hemen hemen belli olmayan bir yıldız kümesidir.”

Hakikatte Süreyya yıldız topluluğu oniki yıldızdan oluşmakta olup Rasûlullah (s.a.) onları Allah’ın gözüne verdiği bir kuvvetle tastamam görürdü. ***Aynu’l-maânî’***de de bu yıldızların yedi tane olduğu, yedincisi hâricinde tamamının açıkça belli olduğu, ancak yedincisinin gözlerin kendisini görmekle imtihan olunduğu zikredilmektedir. Kureyş bu yıldıza büyük önem verir ve semâdaki en güzel yıldızın “Süreyya” yıldızı olduğunu dile getirirdi. Onlara göre Süreyya yıldızı yeryüzünde de gökyüzündeki gibi bir süs idi. Zira onun doğuşu ve batışı esnasındaki hareketi bu süsü oluştururdu.

Kureyş şöyle derdi:

Gökte en güzel yıldızdır Süreyyâ,
Yerde göğün süsüdür Süreyyâ.

O sabahleyin doğduğunda (ufuktan) fırlayışı ile yazdan, akşamleyin doğduğundaki fırlayışı ile de kıştan esintiler getiriyordu. Şâir bu hususta şöyle der:

Süreyya sabah vakti doğarsa,
Çoban su tulumu ister

Yahut da “Necm”den murad, mutlak olarak yıldız cinsidir. Yıldızın aşağı kayması, batması ve doğması anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ’nın batma hâlindeki yıldıza yemin etmesinin sebebi, dünyadaki yollarda seyir hâlinde bulunan seyyâhlara bu

yıldızın yol gösterdiğine işâret etmek içindir. Sanki bu âyette: “Karada ve denizde seyahat eden yolcunun kendisiyle doğru yolu ve güzergâhı bulduğu yıldıza yemin olsun” denilmek istenmiştir.

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ﴿٢﴾

2. Arkadaşınız *(Muhammed)* sapmadı ve bâtıla inanmadı;

“*Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı.”* Burası kasemin cevap cümlesi olup “arkadaşınız âhirete götüren hakk yoldan sapmadı” anlamındadır. Yine bu cümle: ***“Seni şaşırmış bulup da yola iletmedi mi?”*** (ed-Duhâ, 93/7) kavlinin delilini teşkil etmektedir. Âyet-i kerîme’deki sapıklıktan kasıd, isyan değildir. Zira Rasûlullah (a.s.) vahyin öncesinde de sonrasında da Rabb’ine ibâdetten, O’nu birlemekten ve çirkin gördüğü amellerden sakınmaktan hiç geri durmadı. Öyleyse bu âyetin maksadı Rasûlullah (s.a.)’in fazîletini işâret etmektir. Şöyle ki: Allah Teâlâ O’nun hakkında “***Arkadaşınız sapmadı”*** buyururken Âdem (a.s.)’la ilgili olarak ***“Âdem Rabb’inin buyruğuna karşı geldi de şaşırdı”*** (Tâhâ, 20/121) buyurmuştur.

“Ve bâtıla inanmadı.” “Ğayy”, koyu câhilliktir. **Râğıb**, “ğayy” “fâsid bir i’tikaddan kaynaklanan cehâlettir” demiştir. Bu nedenle câhillik; bazan insanın bir şeyin doğru ve yanlış olduğuna i’tikad etmemesidir. Bazan de fâsid olan bir şeye i’tikad etmesidir ki bu ikincisine “ğayy” denilir. Zirâ “ğayy” ve “dalâl” kavramları arasında fark vardır, aynı anlama gelmezler. “Azgınlık” anlamına gelen “ğayy” ve “ğavâye” özellikle i’tikâdî bir yanlışlığı ifâde ederken, “sapkınlık” anlamındaki “dalâl” ondan daha umûmî olup söz, fiil, ahlak ve Allah Teâlâ’nın vaz’edip kullarına açıkladığı akâidle ilgili hususlardaki yanlışlığı ifâde eder.

Âyetin mânâsı şudur: “Rasûlullah (a.s.) asla bâtıl bir inanç içinde olmadı. Yâni o, son derece hidâyet ve rüşd içinde olup azıcık dahi olsa sizin ithamda bulunduğunuz sapıklık ve azgınlık dâiresinde bulunmamıştır.” Çünkü müşrikler “Muhammed (a.s.) atalarının dininden saptı, yoldan çıkıp kendi nefsinden birşeyler uydurdu” diyorlardı. Allah da bu sûreyi onun şerefine işâret etmek için indirerek bizzat kendisi onlara cevap vermek istemiştir. İşte bu nedenle buradaki hitap Kureyşlilere yöneliktir. Yine âyet-i kerîme’de Rasûlullah (s.a.)’ın onların arkadaşı olduğunun “sâhibukum” kelimesiyle îrâd edilmesinden maksad, onların Rasûlullah (a.s.)’ın her hâline ayrıntılarına kadar vâkıf olduklarını ve onun kendisinden nefyedilen azgınlık ve sapkınlıktan tamamıyla uzak olduğunu, hidâyet ve rüşdün zirvesinde bulunduğunu tam olarak bildiklerini açıklamak içindir. Zira ***İrşad’***da da zikredildiği üzere müşriklerin uzun zamandan beri onunla bir arada yaşamaları ve onun yüce vazîfesinin güzelliklerini müşâhede imkânına sâhip olmaları da kesinlikle bu birlikteliğin iktizâsının delilidir.

Kâşifî şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.)’in “sâhib” olarak isimlendirilmesi,

kâfirleri İslam’a dâvet etmesi cihetiyle onlarla sohbete (arkadaşlığa) memur olması sebebiyledir.

İrşad’da bulunan bu sahabiyyet yorumunu, **Râğıb’**ın ***el-Müfredâtı***’nda zikredilen: “Örfte sâhib (arkadaş), sık sık bir araya gelen kişilere denir” sözü te’yid etmektedir. Yine ***“Sonra düşününüz! Arkadaşınızda delilikten eser yoktur”*** (es-Sebe’, 34/46) âyetinde de Rasûlullah (a.s.)’ın müşriklerin bir arada yaşadıkları arkadaşları/sahipleri olarak isimlendirildiğine dikkat çekilmiştir. Yâni “Siz onunla bir arada bulunup onu denediniz. Onun dışını ve içini öğrenip onda asla bir akıl bozukluğu ve delilik bulamadınız” demektir.

Âyetteki kasemin yıldızın inişi ile birlikte getirilmesinden murad şudur: Çünkü yolcu, yıldızın göğün tam ortasında bulunduğu an yolunu bulamaz, doğuyu batıdan, güneyi kuzeyden ayırd edemez. Yolcu ancak o yıldızın inişi veya çıkışı esnasında onunla tam bir irtibât kurma imkânına sâhiptir. Cibrîl’in önce ufuğa; sonra Rasûlullah’a yaklaşmasıyla ilgili Necm sûresinin 7. ve 8. âyetlerindeki ***“O zaman kendisi en yüce bir ufukta idi, sonra ona yaklaştı ve sarktı”*** ifâdeleri bu seyrin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Sâ’dî Müftî der ki: “Kasemin, yıldızın inişi yâni batışı ile birlikte getirilmesinin sebebi, İbrahim (a.s.)’ın: ***“Kaybolanları sevmem.”*** (el-En’am, 6/76) demesi, bu olayın Allah Teâlâ’nın varlığına delâlet ettiğini ve O’nun azamet-i kudretine işâret ettiğini bildirmek içindir.”

İbn Şeyh, *Havâşî’*sinde der ki: “Bunda büyük bir incelik vardır ki o da şudur: Yıldıza yemin edilmesi onu tazim etmenin bir işâretidir. Müşriklerin içinde yıldıza tapanlar vardı. İşte bu âyet ile batıp kaybolan yıldızın ilâh olamayacağına dikkat çekilmiştir.” Bir kavle göre de yıldızın doğmasının değil de inişinin; yâni batışının zikrinden murad, “necm” lafzının onun doğması mânâsına gelmesindendir. Zira “necm” kelimesinin asıl mânâsı “doğan yıldız”dır.

İmam Ca’fer-i Sâdık (r.a.) da der ki: “Necm ile murad Hz. Peygamber (s.a.) “hevâ” ise Peygamberimiz’in Miraç’tan “inmesi” anlamındadır.”

Derler ki bu âyet indiğinde Allah Rasûlü onu Kureyşlilere açıkladı. Ebû Leheb’in oğlu Utbe şöyle dedi: “Battığı zaman yıldızın Rabbini, yaklaşan ve sarkanı inkâr ediyorum.” Hz. Peygamber (s.a.)’in kızı bu adamın karısıydı ve onu boşadı. Hz. Peygamber (s.a.) ona, *“Allah’ım ona köpeklerinden bir köpek musallat et”* diye bedduâ etti. Bir zaman sonra Utbe ticâret maksadıyla babası Ebû Leheb ile birlikte Şam’a gitti. Bir yerde mola verdiler, konakladıkları yere yakın bir kilise vardı. Bir râhip kendilerine gelerek: “burası yırtıcı hayvanların çok olduğu bir yerdir, dikkatli olun ve kendinizi bu hayvanlardan sakının” dedi. Ebû Leheb adamlarına; “oğluma dikkat edin, korkarım ki Muhammed’in bedduâsı ona ulaşacak” dedi. Adamlar hemen onun yanına geldiler ve onu aralarına alıp korumaya başladılar. Ancak gece yarısı Âlemlerin Rabbi onlara derin bir uyku verdi. Aslan geldi, korumaları geçti ve Utbe’ye bir pençe atarak onu öldürdü. Necasetinden dolayı onu yemedi.

Namaz kılan secde ettiği, gâzi ve şehîd olarak öldürüldüğü ve âlim de öldüğü zaman kabirlerine konulduklarında bunlar artık birer "yıldız" olmuşlardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin âlimleri karada ve denizde kendileriyle yol bulunan birer yıldız gibidirler."*

İmâm Gazzâlî de: "Onlar öldükleri zaman sahâbe sayılırlar. Bu hususta Rasûlullah: *"Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz"* buyurmuştur"[68] der. İslam âlimleri: *"Âlimler yeryüzünün yıldızlarıdır"*[69] hadisine göre birer yıldızdır. Bazı âlimler de âyet-i kerîme'deki kasemin, mârifet nuruna yapıldığını ve âyetin mânâsının, "Kalbe indiği zaman mârifet nûruna kasem olsun" şeklinde olduğunu söylemiş ve ***"O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir"*** (en-Nûr, 24/35) âyetini delil getirmişlerdir.

Kâşifî şöyle demiştir: Muhakkiklere göre her şeyden uzak olan Allah, Hz. Muhammed (s.a.)'in kalb yıldızına yemin etmiştir. Yine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de gayb sahifelerinden kalp madenlerine düşmesi ânındaki aşk-ı ilâhî yıldızına kasemde bulunmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de **Ahfeş** şöyle der: "Necm, sapsız bir bitki olup onun inişi, yere düşüşüdür. ***"Otlar ve ağaçlar secde etmektedirler"*** (er-Rahmân, 55/6) âyetinde işâret edildiği gibi Allah Teâlâ bozulmakdan uzak, mukaddes, dâimî muhabbet tohumunu; Kur'ânî hakikatlerin ve Rabbânî tecellîlerin kokularının çıkmasını sağlayacak velîlik, nübüvvet ve risâlet bitkilerini çıkarmak, Hakkânî çiçekleri yeşertip müşâhede, mükâşefe, muâyene ve benzeri irfânî ihsân latîfelerinin talep edilmesini sağlamak için Nebî ve Habîbi'nin kalbini Allah'ın gök ravzasına düşecek bütün değişikliklerden koruyacağına işâret eder."

Kasemin cevabı, *"Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı"* cümlesidir. Bu cümle ile Allah Peygamber (s.a.)'in; Hakkın kendisiyle tecellî ettiği, ihtişamlı, latîf, ulvî vahdâniyyet nûrunun ilk tezâhürü olduğuna işâret etmektedir. Aynı zamanda ezelî ve kadîm kudret-i ilâhiyye'nin *"Ben Allah'tanım, mü'minler de bendendir*"[70] hadis-i şerifi'nin haber verdiği gibi vâsıtasız olarak bağlantısı bulunduğuna işâret etmektedir. Çünkü bu ezelî kudrette azgınlığa sebep olan, dalâleti gerektiren vâsıtaların karanlığı yoktur. Aksine Rasûlullah (s.a.), hidâyet ve rüşd yoluna götürücü takvâya sâhiptir. Âyet-i kerîme'deki nehiy, Peygamber (s.a.)'in müşriklerle tabîî bir birlikteliğe sâhip olmadığını bildirmektedir. Yâni Rasûlullah (s.a.) sapmamış, beşer olması i'tibariyle de azmamıştır. Zira Rasûlullah (s.a.) kendi beşerî tabîatına uymayarak Hakk yolunda dâim olmuştur. Nitekim kendisi şerefli ve mübarek şahsiyyetiyle ilgili olarak: *"Ben sizden biri gibi değilim. Ben Allah'ın indinde gecelerim. O beni doyurup suya kandırır"*[71] buyurmuştur. Bu hadis onun, beşer tabîatından ve ahkâmından çıkarak Hakk katındaki devamlılığına delâlet etmektedir.

Fakir (**Bursevî**) diyorum ki: Kadîr olan Allah "necm" kelimesindeki harflerin ebced hesâbıyla miktarı kadar zamanı ihsanda bulunmuştur. Bu hesaba göre necm'in nûn'u

“elli”, “cim” üç, toplam elliüç eder. Bir de “mim” var, bu da “kırk”tır. Bu kırk, onun kırk yaşında nebî ve rasûllerin sonuncusu olarak gönderildiğine, nübüvvetten sonra Mekke’deki ikâmeti, onüç sene olduğu için bu ikisinin toplam elliüç olduğuna işâret etmektedir.

Allah Teâlâ bir âyetinde ***“Aydınlatıcı bir lamba olarak”*** (el-Ahzab, 33/46) isimlendirdiği Peygamber (a.s.)’i, bu âyette de “necm” ismiyle isimlendirmiştir. Bunun sebebi, Rasûlü (s.a.)’in yüzünün nûrundan ışık saçılmasını, onun ilminin ve hidâyetinin ışığından taleb edilmesini sağlamaktır. Bu yüce yıldızın inişe geçmesi yâni batmasından murad da, Rasûlullah (s.a.)’in ma’lûm olan müddetin bitiminde Mekke’den ayrılıp Medine’ye hicretidir. Bu nedenle Allah O’nun dalâlette ve azgınlıkta olmadığına kasemde bulunmuştur. Çünkü O’nun Medine’ye yol gösterici ve hidâyet edici gitmesi, Allah Teâlânın emri ve izni iledir.

Rasûlullah (s.a.)’in Mekke’den ayrılmasından sonra Mekke, Kureyş’in karanlığı içinde kalmıştır. Rasûlullah (s.a.) Medine’ye bir güneş gibi doğunca müminler aydınlığa kavuşmuşlardır. Medineliler hicretin ikinci senesinde Bedir’de bu aydınlıkla yüzyüze gelmişlerdir. Zira Allah Teâlâ Bedir’de zafer nûrunu Habîbi (a.s.)’nin sancağı altına yöneltmiş ve bu sûretle düşmanların hâli yokluk karanlığına dönüşmüştür. ***“Oysa sen onların içinde bulundukça Allah onlara azab edecek değildi ve onlar istiğfar ederlerken de onlara azâb edecek değildi”*** (el-Enfal, 8/33) âyetinin ve *“kıyâmet, yeryüzünde “Allah” “Allah” denilmeyecek bir anda kopacaktır”* hadis-i şerifinin sırları ortaya çıkmıştır. Hadis-i şerifteki *“yeryüzünde Allah Allah denilmeyecek”* ifâdesinin mânâsı, “yeryüzünde dâimî olarak zikrullah yapacak kimsenin kalmayışı”dır.

Yeryüzünde dâimî zikrullah yapan kimse Mekke’de bulunan Rasûlullah (a.s.) idi. O’nun Mekke’den çıkıp o topraklardan ayrılması ve Mekkelilerin şirkte ısrar etmeleri sebebiyle, Bedir savaşında, kıyâmet kopacağı an yeryüzünde hiçbir dâimî zikir ehlinin mevcût olmaması gibi bu topluluğun başlarına büyük felâket (yenilgi) gelmişti. Onların arasında bulunan insanlar unutanlar kabilindendir. Zîra onlar aralarında bulunan zikir ve huzur ehlinin kıymetini bilememişler, aksine helâk olacaklarını bile bile müslümanlara düşmanlık edip eziyette bulunmuşlardır. Halbuki müslümanlar, Mekkeli’lerin melekûtî/rûhânî vasıflı insanlarıydı. Bu melekûtî/vasıflı insanların ve ruhlarının Mekke toprağından ve bedenlerinin üzerinden ayrılmasıyla bu topraklar ve müşrik bedenler harap olur.

Bu nedenle âlimleri: “Allah’ın, küfür diyarı da dahil dünyanın her köşesinde tasarrufta bulunan adamları vardır” demişlerdir. Zira bakâ ve yardım feyzi ile mahlûkâtın varlığının devam etmesi gerekmektedir.

Allah bize ve size fazl ve keremini artırarak yardım ettirsin. Bizleri yıldızın ve inişinin hürmetine zâtına kavuşmakla şereflendirsin. Âmin.

❀

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ﴿٣﴾

3. O, arzusuna göre de konuşmaz.

“O, arzusuna göre de konuşmaz.” Kâmus’ta belirtildiği üzere “نَطَقَ”, “mânâların anlaşılması için ses ve harflerle konuşmak” anlamına gelmektedir. Bu kelime Allah Teâlâ için kullanılamaz. Zira ses ve harflerle konuşmak mahlûkâta âid bir fiildir. “Hevâ”, aslında “sevmek” demektir. Fakat normal anlamının dışına çıkılarak şehvet ve lezzetlerle ilgili fiillere isim olmuştur. Bu nedenle “bid’atçı” için “hevâ sâhibi” denmiştir. Çünkü o kimse dînî konuda hevâsından gelen şeye meyillidir. “Hevâ”, kötülenmiş bir husûsa olan meyildir. Bu nedenle Allah peygamberlerini hevâya uymaktan men etmiştir. Dâvûd (a.s.)’a: ***“Keyfine uyma,”*** (Sâd, 38/26), Peygamberimiz (s.a.)’e de: ***“Onların keyiflerine uyma!”*** (el-Mâide, 5/48) buyurmuştur. Bu nedenle Rasûlullah (s.a.)’in: *“Hiçbir peygamber hevâ ve hevesine meyletmemiştir”*[72] kavl-i şerifinde olduğu gibi hiçbir peygamber buna yeltenmemiştir.

Büyüklerden birinden şöyle hikâye olunmuştur: “Bazı gâfillerin meclisinde bulunuyordum. İçlerinden biri: “Velev ki bizden biri olsa bile hiç kimsenin hevâdan kurtuluş imkânı yoktur. Çünkü bu hususta Peygamber (s.a.) dâhi: *“Bana dünyanızdan; güzel koku, kadın ve gözümün nûru olan namaz sevdirildi”*[73] buyurmuştur” dedi. Bunu söyleyen kişiye: “Allah Teâlâ’dan utan!... Peygamber (a.s.) “Ben bu üç şeyi sevdim” dememiştir. Bilâkis “sevdirildi” buyurmuştur. O halde Allah tarafından sevdirilen bir kul nasıl kötü bir işe (kadın sevgisine düşkünlüğe) nisbet edilebilir?” dedim. O sırada da içimi hüzün ve gam kaplamıştı ki o gece rüyamda Rasûlullah (s.a.)’ın: *“Üzülme, biz onun işini hallettik”* diye bir ses duymuş olmasaydım üzüntüm daha da artardı. Hakikaten bu sözleri söyleyen kimsenin daha sonra arazisine giderken yolda öldürülmüş olduğunu haber aldım. Peygamberlerden ve onların vârisleri olan velîlerden kendilerini üstün tutanlardan Allah’a sığınırız.

Âyetin mânâsı: “Peygamber (a.s.)’den Kur’an’la ilgili sâdır olan kelâm asla onun hevâsından ve rey’inden değildir” şeklindedir. Bundan murad da Rasûlullah (s.a.)’ın Kur’an’dan konuşmasının dâimî olarak nefyi değil, hevâ ile Kur’an’dan konuşmasının dâimî nefyidir. Rasûlullah hevâsı ile konuşmaz.

İbn Şeyh, Allah Teâlâ’nın önce ***“mâ dalle” (sapmadı), “mâ ğavâ” (azmadı)*** âyetini mazî sîgasıyla, ***“mâ yantıku” (konuşmaz)*** âyetini de istikbâl (muzârî) sîgasıyla getirmesindeki maksadın, Rasûlullah (s.a.)’ın bi’setten önceki ve sonraki hâlini açıklamak için olduğunu belirtmekte ve mânânın şöyle takdir olunması gerektiğini beyân etmektedir: “Rasûlullah (s.a.) peygamber olarak gönderilmeden önce, sizi taptıklarınızla başbaşa bırakıp uzlete çekildiği zaman da sapıtıp azmadı. Şimdi de Rabb’inin âyetlerini size okurken hevâ ve nefsiyle konuşmamaktadır.”

Ben de derim ki; burada gizli olmayan bir ibrâ/Rasûlullah’ı berî kılma vardır. Zâhir olan şu ki müşrikerin “sapıttı, azdı” sözlerinin mâzî sîgasıyla getirilmiş olması, onların

bu sözlerinin sadece iddiâdan ibaret olduğuna işâret etmekte, diğer âyet ***“yantıku”***nun da muzârî sîgasıyla getirilmiş olması, her hâlükârda nutkun (konuşmanın) Allah tarafından yenilenmekte olduğuna ve her hâli bilenin de ancak Allah olduğuna işâret etmektedir.

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى ﴿٤﴾

4. O *(bildirdikleri)* vahyedilenden başkası değildir.

“O (bildirdikleri)”, onun okuduğu Kur’an yâni Kur’an’dan okuduğu kelâm kendisine Allah tarafından Cibrîl (a.s.) vâsıtasıyla *“vahyedilenden başkası değildir.”* Yâni bu şekildeki tavsîfin faydası, Rasûlullah (s.a.)’ın söylediği kelâmın “mecâz” diye adlandırılmayıp hakikatte onun “vahiy” mânâsını ifâde ettiğine dikkat çekmek içindir. Zira “vahiy” kelimesi bazan “ilâhî kitab” mânâsında isim olarak ve bazan de masdar olarak kullanılmaktadır. Vahyin çeşitli anlamları vardır ki bunlar: İlhâm, yazı yazmak, konuşmak, işâret etmek ve anlatmaktır.

Bu âyette Rasûlullah (s.a.)’ın zâtının, sıfat ve fiillerinin Allah Teâlâ’nın zât, sıfat ve fiillerinde fânî olduğuna ve bu sebeple Rasûlullah (a.s.)’da isim ile resim, eser ile ayın bâki kalmayıp onun beşeriyyet nutku ile değil, Hakk nutku ile konuşan bir kişi hâline geldiğine işâret edilmektedir. Onun kelâmının şeytânî ve nefsânî telkinler ile cereyân etmeyip (Rabbânî kelâm olduğuna) dikkat çekilmektedir. Bu nedenle âlimler: “Nebî (a.s.) ma’sûm/günahsız olduğu gibi şerîatla amel eden kimse de mahfûzdur” demişlerdir.

Büyük âlimlerden bazıları şöyle demiştir: “Evliyâdan her kim hadis-i şeriflerde vârid olmayan bir vird/duâ vaz’ ederse, Allah Teâlâ’ya ve Rasûlüne karşı sû-i edepte bulunmuş sayılır. Ancak Allah Teâlâ tarafından kendisine ilhâm yoluyla vird bildirilenler bundan müstesnâdır. Zira Allah ona tüm kelimâtın husûsiyetlerini öğretmektedir. O halde böyle kimseler vird îcâd eden kimseler değil, virdine ittibâ edilecek kimseler sayılırlar.”

Şâzilî (k.s.)’nin ***Hizbu’l-Bahr’***inde hikâye ettiği husus da bu nevidendir. Bu eserde bildirildiğine göre **Şâzilî** hac maksadıyla Kızıldeniz’de bir hristiyanın yanında yolculuğa çıkar. Günlerce üzerlerinde rüzgârlar esip durur. Şâzelî esen bir yağmur rüzgârının içerisinde Nebî (a.s.)’yi görür. Nebî (a.s) ona bir duâ öğretir ve bu hristiyanla yolculuğa devam etmesini tavsiye eder. Şâzelî bu duâyı okuyunca rüzgar kaybolur. Bunun üzerine hristiyan rüzgarın ânîden nereye gittiğini sorunca o: “İstersem şimdi sana geri gelir” der. Duâsını okuyunca tekrar rüzgâr eser. Bunun üzerine hristiyan bundan etkilenerek müslüman olur. Sen de bu anlatılan hikâye ile ilhâm ve uyanıklık hâlindeki telkîni kıyas et.

Yine **Bâyezîd-i Bistâmî** (k.s.), vefatından uzun bir müddet sonra Allah’ın nefislerinden bir nefis olan **Şeyh Ebu’l-Hasan el-Harakânî** (k.s.)’un dünyaya

geleceğini haber vermişti. Ebu'l-Hasen Harakànî de haber verilen şekilde dünyaya geldi.

Mesnevî sâhibi şöyle demiştir:

Onun rehberi levh-i mahfûzdur,
Neden mi mahfûzdur? Hatâdan mahfûz!
Bu ne yıldıznâme, ne fal, ne de rüyadır,
Allah'ın vahyidir ve en doğrusunu Allah bilir.
Avâmdan gizlemek için konuşurken
Sûfîler buna gönül vahyi derler.
Say ki gönül vahyidir, zâten gönül onun baktığı yerdir.
Gönül ona âgâh ise nasıl hatâ eder.
Ey mü'min ne zaman ki, "Allah'ın nûruyla bakar" oldun?
Hatâ, yanılgı ve şüpheden kurtuldun."

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ﴿٥﴾

5. Çünkü onu güçlü kuvvetli biri *(Cebrâîl)* öğretti.

"Çünkü onu" Kur'ân'ı Rasûlullah (s.a.)'a indirip okuyarak izah eden ve *"öğreten"* Cibrîl'dir. Bu âyet, buradaki vahyin "kitap" mânâsına geldiğini göstermektedir. Şâyet ilhâm mânâsına gelseydi, Cibrîl'in tâliminden murad, Rasûlullah (s.a.)'ın kalbine ilkâ mânâsını taşıyacaktı ki bu da ***"Onu, Rûhu'l-emin Cebrâil indirdi."*** (eş-Şuara, 26/193) âyetinde olduğu gibi kalp kelimesiyle beraber gelmesi gerekecekti.

"Güçlü kuvvetli biri (Cebrâîl) öğretti." Müthiş kuvvetleri olan melek Cibrîl öğretti. Zira Cibrîl (a.s.) mû'cizelerin ızhârında bir vâsıtadır. Bu da onun kuvveti husûsunda sana delil olarak kifâyet eder. Şöyle ki Cibrîl (a.s.) Lût (a.s.)'un kavminin kasabalarını yerin altında bulunan siyah sudan sökerek çıkartıp kanadında taşıyarak göğe çıkarmış, -hatta göktekiler o kasabaların köpek havlamaları ve horoz çığlıklarını duymuş- daha sonra da ters çevirmek sûretiyle helâk etmiştir. Semûd kavmine de çığlık göndererek bulundukları mekânlarında çakılı vaziyette sabahlayarak helâkine sebep olmuştur. Yine Cibrîl (a.s.) İblis'in Kudüs şehrinin bir patika yolunda İsâ (a.s.) ile konuştuğunu görüp kanadının rüzgârıyla ona vurmuş ve Hindistan'ın en ücra bir dağına savurmuştur. Cibrîl (a.s.)'ın peygamberlere inmesi ve onlardan uzaklaşması göz açıp kapamadan daha hızlıdır.

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى ﴿٦﴾

6. Ve üstün yaratılışlı *(melek)* asıl şekliyle doğruldu.

"Ve üstün yaratılışlı (melek) asıl şekliyle doğruldu." "Mirra"dan murad, bir kimsenin akıl ve görüşünün, dîninin sağlamlığıdır. **Râğıb;** Birisinin sağlam, bükülmüş (kuvvetli) ip gibi güçlü olduğunun belirtilmesi için "ذُو مِرَّةٍ"nın kullanıldığını söylemiştir.

*Kâmus'*a göre ise "mirra", "yaradılış kuvveti ve sağlamlığı" demektir.

Bu âyet, Necm sûresinin10. âyetine kadar ta'limin keyfiyyetini beyân etmektedir. Yâni "Cibrîl (a.s.) Allah Teâlâ'nın kendisini yarattığı gerçek melek sûretinde doğruldu" demektir. Onun büründüğü şekil sûretinde değil hakîkî sûretinde mücevherlerle süslenmiş altıyüz kanadı vardır. Vahiy için her inişinde ya arapların emîri Dıhyetü'l-Kelbî şeklinde veya İbrahîm (a.s.)'e indiği gibi misâfir şeklinde yahut da Dâvûd (a.s.)'a gelen dâvâlı iki hasım şeklinde gelmektedir. Bu nedenle Rasâlullah (s.a.) onu yaratıldığı hakîkî sûretinde görmeyi arzu ederdi. Rasûlullah (s.a.) Mekke'nin yakınında bulunan Nur dağındaki Hira Mağarasında bulunduğu bir esnada: "Yeryüzü beni içine alamaz en iyisi ben göğe bakayım" derken ânîden karşısında doğu tarafından doğup dünyayı batısına kadar örten ve ufku dolduran Cibrîl (a.s.) belirince Rasûlullah (s.a.) Mûsâ (a.s.)'nın Tûr dağında bayıldığı gibi baygın olarak yere düştü. Daha sonra Cibrîl (a.s.) insan şeklinde inip Nebî (a.s.)'yi kendisine çekerek kucakladı. Onun yüzünde bulunan tozları silmeye başladı. Şüphesiz ki beden dünyada iken Tûr (dağı)ndan çıkmış olan şeyi göremez. Meleğin yaratıldığı sûret üzere görülmemesi husûsu da bu nedendendir. Bundan daha bir büyük rûyet olan Allah Teâlâ'nın görülmesi de bu dünyada aynı konumdadır. Bildirildiğine göre Cibrîl (a.s.)i aslî sûretiyle Peygamberimiz (a.s.)'dan başkası görememiştir. Zira O Cibrîl'i aslî sûretinde biri yeryüzünde, Hira'da biri de -ileride bahsi gelecek olan- Mirâc gecesinde semâdaki Sidre-i Müntehâ'da olmak üzere iki defa görmüştür.

Rivâyet edildiğine göre, **Hamza b. Abdülmuttalib** (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'e "Bana Cebrâil'i aslî sûretinde gösterir misin?" dedi. Rasûlullah (s.a.): *"Sen ona bakmaya güç yetiremezsin"* diye cevap verdi. Hamza (r.a.): "Görebilirim ey Allah'ın Rasûlü, haydi göster" dedi. Tam oturur oturmaz Cibrîl (a.s.) Kâbe'de bulunan ve müşriklerin tavaf esnasında elbiselerini astıkları kurumuş iri bir ağaca inince Rasûlullah (s.a.): *"Ey Hamza! Başını kaldır bak!"* buyurdu. Hamza (r.a.) gözlerini kaldırıp bakınca ayakları yeşil zeberced gibi oluverdi ve baygın bir şekilde yere düştü. Bir başka rivâyete göre Hz. Hamza (r.a.) Cibrîl'i bir atın üstünde görmüş, öyle ki dünya o atın iri cüssesinin arasında küçücük kalıyormuş. O atın yüzünde, ağlamaktan hâsıl olan uzun çukurlar bulunuyormuş. Şâyet gemiler bu çukurlara bırakılsa orada yüzecek bir konuma gelebilecek kapasitede genişmiş.

Rasûlullah (s.a.) Cibrîl'i dinini kemâle ermesi için bir defasında dünyada ve bir defasında da Sidre-i müntehâ'da olmak üzere iki defa görmüştür. Onun Rasûlullah (s.a.)'a aslî sûretinde gelmesinin sebebi, Dıhye (r.a.) sûretinde gelenin de yine, kendisi olduğunu izhar etmek içindir. Çünkü Hz. Peygamber, Cebrâil (a.s.)'ı aslî sûretinde gördüğü zaman tam bir ilim ve vukûfa nâil olmuş ve kendisinde onunla ilgili hiç bir

şekilde şüpheye mahal kalmamıştır.

*Keşfu'l-Esrâr'*da şöyle geçmektedir: Bir meleğin kendi sûretini nasıl değiştirebileceği veya Allah'tan başkasının mahlûkâtın sûretlerini değiştirip değişteremeyeceği sorulur da siz de Cebrâîl (a.s.)'ın bir kez insan sûretinde, bir kez de yaratıldığı aslî sûrette Rasûlullah (s.a.)'a geldiğini ve yine İblis'in de Necid ehlinden yaşlı bir kimsenin kılığında Kureyş'e geldiğini söylerseniz buna verilecek cevab şudur: Bir mahlûkun terkîbi ve yaratıldığı unsurları değiştirmek sûretiyle olan tağyîr ancak Allah'ın kudretindedir. Cebrâîl (a.s.)'ın insan şeklinde gelmesini, Allah Teâlâ peygamberi Muhammed Mustafa (s.a.)'nın dikkatini çekmek ve onun kendi emr-i ilâhîsi ile muhtelif şekillere büründüğünü bildirmek için icrâ etmiştir. Zira buna Allah'tan başkasının gücü yetmez. Maamafih şekil değişme işi, birincisinde Cebrâîl'in tüm ufku kapatması şeklinde hakîkî sûretiyle olmuşsa da bir kez de dar bir mekân olan Hira mağarasında gerçekleşmiştir. İblis'in kendi sûretini değiştirmesi, Mûsâ (a.s.) zamanındaki sihirbazların asâ ve iple yaptıkları sihir gibi bir nevi bakanların hayalinde canlandırma ve bâtılı hak olarak gösterme yâni yanıltma işi olup gerçekle hiç bir bağı yoktur. Nitekim bu hususta ***"Bir de ne görsün: büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopaları gerçekten koşuyor gibi görünüyor"*** (Tâhâ:20/66) buyurulur. *Keşfu'l-esrar'*dan alınan konu ile ilgili açıklama burada bitti.

Âkâmu'l-Mercân'da **Kâdî Ebû Ya'lâ**: "Şeytanların yaradılışlarını değiştirip başka şekillere dönüşmeye güçleri yetmez. Yâni onlar insan, hayvan ve kuş şekline dönüşemezler. Ancak, eğer Allah Teâlâ'nın kendilerine daha önce öğrettiği bazı kelimeler ve bir takım fiiller varsa o zaman bu câizdir. Nitekim şeytanlar bu fiilleri yapıp duâları okuyunca Allah onları bir sûretten başka sûrete dönüştürmektedir" der. Bir kavle göre ise şeytanın başka şekle dönüşmeye ve bunu karşısındakilerin hayalinde canlandırmaya kudreti vardır. Bu mânâya göre şeytan bildiği bir sözü söylediğinde veya bir fiili yaptığında Allah âdeti üzere onu bir şekilden başka şekle nakletmektedir. Şeytanın bizzat kendi şeklini kendisinin değiştirmesi ise mümkün değildir. Zira onun bir sûretten başka bir sûrete intikali ancak yapısının bozulması ve uzuvlarının ayrılmasıyla mümkündür ki bu yapılırsa onun hayatı sona erer ve hiç bir fiili yapmaya muktedir olamaz. O halde şeytan nasıl başka bir sûrete intikal ettirilir denirse bu hususta **Ebû Ya'lâ**: "Meleklerin çeşitli sûretlere girmesi gibi onlar da bu tarzda girer" der.

Vâlihî el-Üskûbî de şöyle der: "Şâyed her kim Cibrîl (a.s.)'in bir insanın şekline büründüğünü şeytanın da bir başka şekle dönüştüğünü söylerse, onun bundan muradı, Cibrîl (a.s.) ve şeytanın bu sûretleri yarattıkları yahut kendi kudretleri ile o şekle büründükleri anlamında değildir. Bilâkis kasdı, Allah Teâlâ'nın onları dilediği şekle bürünmeye veya şekil değiştirmeye kâdir kılması mânâsındadır. Binâenaleyh bu hustaki iki kavil arasında maksad açısından bir zıdlık yoktur. Neticede Allah Teâlâ'nın husûsî sebeplerle onları buna kâdir kılması ise, ana sâiktir."

İnsânu'l-Uyûn'da müellif şöyle der: "Şâyed Cibrîl (a.s.) Dıhye vb. bir insan sûretinde gelince bilâkis onun rûhu bu şekle bürüneceği için o kimsenin gerçek bedeni

ruhsuz bir biçimde diri veya ölü bir konuma dönüşmeyecek mi? diye sorulursa bu soruya şöyle cevap veririm: "Gelenin ruh değil, beden olması mümkündür. Zira Allah Teâlâ melekleri cinler gibi istedikleri şekle girmeye ve değişmeye muktedir kılmıştır. Bu nedenle beden bir olmaktadır.

Hâfız İbni Hacer de: "Meleğin bir insanın şekline bürünmesinin mânâsı, meleğin zâtının o şekle dönüşmesi olmayıp bunun mânâsı, meleğin hitap edeceği bir kimseye yakınlaşması için bu sûrete girmesi anlamındadır" der. Zâhir olan şu ki; kişinin bünyesinde zâid olan cismânî miktar ne zâil olur ve ne de fânî olur. Sadece karşısındaki görene gizli olur. Bazı **gulât-ı Şîa** mezhepleri bundan yola çıkarak Hakk Teâlâ'nın Ali (r.a.) ve on iki evladının sûretlerinde tecessümünde hiç bir mânia ve aykırılık bulunmadığını öne sürmüşlerdir.

Meleğe âid olan bedenin farklı olması da câizdir. Buna binâen Allah'ın meleğin rûhuna kendisiyle başka bir beden üzerinde tasarruf etme kudretini sağlayacak bir kuvveti verip bu kuvvetle o meleğin alışık olduğu bedende tasarruf etmesi mümkündür. Bunun yanısıra başka alışık olmadığı bir bedende de aynı anda tasarruf kudretini sağlaması mümkündür. Nitekim abdâllarda da böyledir. Çünkü onlar başka bir yere seyahat etmelerine rağmen oturdukları yerde benzeri bir şahıs oturmaktadır.

İbn Sübkî, *Tabâkâtı'*ında: "Evliyânın kerâmetleri çeşit çeşittir. Kerâmetlerden biri, çeşit çeşit bedenlerinin bulunuşudur. Bu âlem, sûfiyye'nin "âlem-i misâl" dediği bir âlemdir"der. **Kadîbu'l-Bân** ve başkalarının hikâyesi de bu türdendir. Yâni şeyh **Abdülkâdir et-Tabahtûtî**'yle ilgili anlatılan hâdise de bu kabildendir.

Celâl es-Suyûtî der ki: Bana, "Allâh'ın velîsi Şeyh Abdülkâdir Tabahtûtî falan gece benim yanımda geceledi. Eğer yalan söylüyorsam hanımım boş olsun" diyen bir adamın durumu ile yine aynı gecede şeyhin, yanında gecelediğini, aksi takdirde hanımının boş olacağına dâir yemin eden diğer bir adamın durumu hakkında sual soruldu: "Bu iki adamdan birisi hakkında talak vâkî olmuş mudur?" Bunun üzerine elçimi Şeyh Abdülkâdir (k.s.)'ya gönderdim. O bunun sebebini şeyhe sordu. Abdülkâdir (k.s.): "Şâyet kırk kişi, benim kendi yanlarında gecelediğimi söyleseler, onlar da doğru söylemişlerdir." Bunun üzerine ben yemin eden o iki kişiden hiçbirinin hânis olmadığına yâni yeminini bozmadığına fetvâ verdim. Zira hayalde canlandırma sûretiyle sûretlerin farklı oluşu cinlerde olduğu gibi mümkin olan bir hâdisedir" dedi.

Şa'rânî de; "Bana **Muhammed el-Hudârî**'nin sohbetinde bulunmuş olan bir zât, el-Hudârî'nin bir gün içinde elli beldede cuma hutbesi verip insanlara imâm olarak cuma namazını kıldırdığını haber vermiştir. Mısır'da medfûn şeyh Hüseyin Ebû Ali ile ilgili olarak da onun arkadaşları, şeyhin yırtıcı hayvandan diğer hayvanların şekline kadar gece-gündüz her şekle dönüşmesi onun âdeti olduğunu, hattâ bir defasında onu öldürmek için gelen düşmanlarının onu bulup kılıçlarıyla aynı gece keserek uzak bir tepenin başına attıktan sonra sabahleyin o yerde namaz kılar şekilde kıyamda bulduklarını bildirmişlerdir" dedi.

Şa'rânî'nin *Cevâhir* adlı eserinde şöyle nakledilmektedir: "Sûretin değişmesi Allah

Teâlâ'nın ruha "ol" diye hitap etmesi ve rûhun dilediği çeşitli bedenlere bürünebilmesi kabiliyetine muktedir kılınması şeklindedir. Dünyada evliyâullahın hârikulâde olarak böyle şeyler gerçekleştirmesi mümkündür. Âhiretteki sûret değişikliğine gelince, cennetliklerin gelişmeye açık olan bedenleri zâten buna imkân vermektedir. Bu nedenle, bir kişi, rûhun bütün uzuvlarını değiştirebildiği gibi tek başına çeşitli bedenleri de düzenleyebilir. Bu sûretle sen duyan, gören, kuvveti olan, yürüyen vb. özelliklere kavuşturulabilirsin."

Fütûhât-ı Mekkiyye'de *Keşfu'l-Esrâr* adlı eserin de sıhhatinde ittifak ettiği şu hüküm yer almaktadır: "Cennet ehlinin bedenleri ruhları içinde dürülmüştür. Dünyadakinin tam tersine ruhlar, bedenlerin bir nevi zarfları (kapları) gibidir. Bu nedenle âhiret yurdunda ortaya çıkma ve hükmetme rûha âid olmayıp bedene âiddir. Binâenaleyh bugün nasıl dünyada melekler ve ruhlar âlemindekiler sûret değiştirebiliyorlarsa âhirette de bedenler diledikleri şekle dönüşebileceklerdir."

İnsânu'l-Uyûn'da; "Misâl âlemi, cesed âlemi ile ruhlar âleminin ortasındaki bir âlem olup bu âlem cesedler âleminden daha güzel ve ruhlar âleminden daha açıktır. Ruhlar bedene bürünüp misâl âleminde değişik sûretlerde ortaya çıkabilir" denilmektedir. İşte bu cevap **İbn Hacer'**in; "Cibrîl (a.s.)'ın bazı inananların bedenine yerleştirildiği" şeklindeki cevabından daha güzel bir mâhiyet taşımaktadır. Ayrıca Cibrîl (a.s.)'ın Dıhye (el-Kelbî) şekline bürünerek gelmesi, Dıhye'nin müslüman olmasından sonra Medine'de mi gerçekleşmişti? Dıhye (r.a.), Bedir savaşından sonra müslüman olmuştu. Cibrîl (a.s.) Bedir'den önce Dıhye (r.a.)'nin şeklinde görülmemiş, Rasûlullah (s.a.) onu Bedir savaşından sonra o şekilde görmüştür. Zira Cibrîl (a.s.)'ın Dıhye (r.a.) müslüman olmadan önce onun sûretinde gelmiş olması uzak bir ihtimaldir.

Şeyh-i Ekber (r.a.): "Dıhyet-ul Kelbî zamanının en güzel yüzlü kişisi idi. Cibrîl (a.s.)'in Efendimiz (s.a.)'e Dıhye şeklinde gelmesinden maksad, kendisinin Allah tarafından geldiğini bildirmek içindir. Zirâ Cibrîl (a.s.) bununla: "Ey Muhammed seninle benim aramdaki güzel yüzlü bu elçi sûretinin bulunuşu, sana karşı bir müjdedir" demek istemektedir. "Özellikle Cibrîl (a.s.) vaîd/tehdid ve zecr/nehy ve gazap içeren âyetleri getirdiğinde bu güzel yüz vaîd ve zecr âyetlerinin te'sirinden kurtarıp sâkinleştiriyordu" demiştir. Şeyh-i Ekber'in kelâmı burada bitiyor.

Bundan da açıkça anlaşılıyor ki; Cibrîl (a.s.) insan şeklinde geldiği zaman Dıhye dışında bir sûretle gelmiyordu. Bu konuda daha çok kaviller vardır ki bunlardan biri de Süheyl'e âiddir. **Süheyl**, meleklerin kanatlarından murad, onların melekî özellikleri ve rûhânî kuvvetleri mânâsında olmasıdır. Yoksa kanatlarının kuşlar gibi olmasının mevzûbahis olmadığını belirterek; onların kanadının doğu-batı arasını kaplamasının bu görüşüne aykırı olmadığını beyân etmektedir.

Ben derim ki; Süheylî'nin bu sözü mantıklıdır. Ayrıca meleğin rûhânî bir kuvvet ile kendi âlemine münasip bir kanadının bulunmuş olması ve bu kanadın da kuş kanadı veya başka neviden bir kanat olmasında bir mânia yoktur. Zira akıl taşıyan insanlar da duyu organlarıyla deverân etmektedirler. Öyleyse meleklerin her ikisine (rûhânî kuvvet ve

kanatlara) sâhip olması görüşü, hikmete daha uygundur. Bu gibi konuları meleklerle ilgili sûrenin başlarında daha önceden zikretmiştik. Akıl sâhiplerine bundan öte bir söz söylemenin anlamı yoktur. Ancak burada, Cibrîl (a.s.)'in -ne az ve ne de çok olmaksızın- tam altıyüz kanadının bulunuşunu açıklamak gerekmektedir. Ben bu hususta, ne derin ilim sâhibi âlimlerin kelâmında ve ne de ehl-i hakikatın işâretlerinde bir beyân elde edemedim.

Allah Teâlâ tarafından ilham yoluyla aklımda dolanan ve bu hususta aşırı bir gayret ve tefekkürde bulunmadığım fikrime göre Nebî (a.s.) tam fenâ hâline İsrâ gecesindeki mirâcı ile kavuşmuştur. Bu nedenle gece yürüyüşü yahut mi'râc, bakânın bir görüntüsü olan gündüz değil, fenânın bir mazharı olan geceleyin vukû bulmuştur. Fenânın mertebeleri, sonu "el-Kayyûm ve el-Kahhâr" la biten yedi isim mertebesinden müteşekkildir. Buna işâret etmesi için Mekke'deki Harem-i Şerif'in minareleri yedi aded yapılmıştır. Zîra bakâ sırrı ancak Nebî (a.s.)'nin Harem-i Şerif'inde tezâhür eder. Bu nedenle sonları "el-Ahad" ve "es-Samed"le biten on iki isimden son beşine işâret edilen bakâ mertebelerinin sayısı dolayısıyla Mescid-i Nebevi'nin minareleri beş aded yapılmıştır. Bu yedi ismin her biri, bütünün birliği açısından esmâ-i hüsnâya kadar ki tafsilâtiyle yüz aded sayıldığından hepsinin toplamı yediyüze ulaşmaktadır. Şâyet mirâc gecesinde fenâ'da bulunan Nebî (a.s.) değil de Cibrîl (a.s.) olsaydı, Rasûllullah (s.a.) ulaştığı Sidre-i Müntehâ'yı geçemezdi. Bu yüzden Cibrîl (a.s.): "Eğer Sidre-i Müntehâ'ya bir karış daha yaklaşsaydım yanıp kül edilirdim" demiştir. Rasûlullah (s.a.) ise "Arş" seviyesine kadar geçip bu hususta Cibrîl'den üstünlüğünü ortaya koymuştur. Böylece Cibrîl (a.s.)'in el-Kayyûm ismine doğru seyri son bulup Nebî (a.s)'nin seyrinin altında bir konuma gelip ancak kendi bulunduğu makamdan kalplere vahiy getiren bir varlık hâline dönüşmüştür. Bu yüzden ona "Rûhu'l-Kudüs" adı verilmektedir. Zîra bedenlerin ruhlarla hayat bulması gibi kalpler de Cibrîl (a.s.)'ın vahyi ile kudsî bir ruhâniyete bürünüp hayat bulmaktadır. Onun yediyüz kanadından dolayı altı yüz şekil ve mânâ oluşmakta ve Rasûlullah (s.a.)'ın ism-i Kahhar'a doğru seyri Cibrîl (a.s.)'ın tüm kanatlarının geride kalması neticesinde son bulmaktadır. Cibrîl (a.s.)'ın yediyüz tâne de mânevî kanadı vardır.

Netice olarak diyebiliriz ki; nebevî kuvvetin melekî kuvvetten üstün olduğu açıktır. Zira nebevî kuvvetin kaynağı ilâhî kuvvettir. Bu nedenle Allah Teâlânın ***"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir"*** (el-Feth, 48/10) buyruğu, Cibrîl (a.s.)'ın da bu ellerden biri olduğuna işâret etmekte ve âyetteki "Allah'ın eli ve kuvveti" ifâdesinden Nebî (a.s.)'nin eli ve gücünün kasdedilmek istendiği ortaya çıkmaktadır. Sen de bunu böyle bil ve yakîne ulaşanlardan ol!

وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ﴿٧﴾

7. Kendisi en yüksek ufukta iken.

Ufuk, göğün görülen kısmı ile görünmeyen kısmını birbirinden ayıran dâire şeklindeki yerdir. Ufk-ı ednâ/en alt ufuk nasıl ki güneşin batış tarafında ise, ufk-ı a'la/en üst ufuk da onun doğuş tarafındadır. Bu takdirde âyetin mânâsı: "Cibrîl (a.s.) güneşin doğuş anındaki dünyanın en uç bölgesinde bulunan güneş ufkunda iken" şeklindedir. Cibrîl, gökten daha yüksekte bir yerdeydi; yâni güneşin doğuş yerine yakındı.

Bundan da anlaşılacağı üzere güneşin doğuş ve batış yerleri, -daha önce açıklanan dünyanın küre gibi olduğu varsayılsa da- bir adamın başı ile ayakları mesâbesindedir. Aynı şekilde insanın rûhu ile bedeni de böyledir. Zîra ruh ulvî, beden ise süflîdir. Bu sûretle ruh âlem-i ervâhta doğup bedenler âleminde batmaktadır.

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ ﴿٨﴾

8. Sonra *(Muhammed'e)* yaklaştı, derken daha da yaklaştı.

"Sonra yaklaştı." Yâni Rasûlullah (s.a.) Hira dağında bulunuyorken Cibrîl-i emîn ona yaklaşmayı murad etti. "Dünv", "bizzât veya hükmen yaklaşmak"tır.

Müfredât'ta zikrolunduğuna göre bu kelime zaman, mekân ve menzilin yaklaşması mânâsını içermektedir.

"Derken daha da yaklaştı." "Tedellî" kelimesi "bir şeye yapışarak aşağı doğru sarkmak" demektir. Burada Cibrîl (a.s.)'ın ufuk-ı a'lâ'ya asılı olarak aşağı doğru sarkması kasdedilmektedir. Cibrîl (a.s.) bu sûretle Nebî (a.s.)'a yaklaşmıştır. Meyvenin ağaçtan sarkması ve bir kimsenin ayaklarını karyoladan sarkıtması da bu fille anlatılır. Bir hadis-i şerifte de: *"Şâyet siz bir iple yeryüzünün en altına sarkıtılabilseydiniz Allah'ın (ilmi, kudreti ve saltanatına) her mekânda o iple inip (vâkıf olmanız) mümkün olabilirdi"* buyrulmuştur.[74]

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿٩﴾

9. O kadar ki, iki yay arası kadar, hattâ daha da yakın oldu.

"O kadar ki," Muhammed ile arasındaki mesâfe *"iki yay arası kadar, hattâ daha da yakın oldu."* Bu ölçü, arapların yakınlık için kullandıkları bir ölçü şeklidir. Âyet-i kerîme'de yayın kullanılmasının sebebi, Kur'ân-ı Kerîm'in arap dilinde indirilmiş olması ve arapların eşya mesâfelerini yay ile ölçüyor olmalarındandır.

Meâlimu't-Tenzîl'de bu âyetin mânâsı: "Cebrâîl (a.s.) ile Muhammed (s.a.)'in arasındaki mesâfe, yayın kiriş kısmı ile kabzası arasındaki iki köşe aralığı kadar olan iki yay uzunluğu miktarındaydı" takdirinde yapılmıştır. Sanki bu âyette tağlîb sanatıyla

yayın kabzâsı kiriş kısmına üstün kılınarak yakınlığı te’kîd murad edilmiştir.

Bu ölçü hikâyesinin aslı şudur: Müttefik olan araplar câhiliyye döneminde bir dürüstlük ve güven anlaşması yapacakları zaman iki yay çıkarır, birbirlerini destekleyeceklerine ve himâye edeceklerine delâlet etmesi için bir yayı diğerinin üzerine koyarak iki yayı birleştirirlerdi.

Bir kavle göre de bu “kâb-ı kavseyn” iki arşın miktarıdır. Zirânın yay olarak isimlendirilmesinin sebebi ise kendisiyle mesâfenin ölçülmesi; yâni miktarının belirlenmesi hasebiyledir. Cibrîl (a.s.)’ın Nebî (a.s.)’a mesâfesi; ne çok yapışık, ne de çok uzak bir konumda idi. Sadece teeddüp sâhibi ahbabların sohbet ederken bilinen ölçüde, ifâde etme ve istifâdede bulunmayı anlatmak içindi.

“Hatta daha da yakın oldu.” Yâni ey muhatablar! Sizin takdir ettiğiniz mesafeden daha da yakın oldu. Bir âyet-i kerîmede de; ***“Ya da daha fazla olanlara”*** (es-Saffât, 37/147) tarzında geçmektedir. Bu âyet-i kerîmede şüpheye düşürmek yoktur. Zaten bu Allah için sahih değildir. “Ev ednâ”daki “ev” kullar cihetinden bir şüpheyi ifâde eder. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in pek çok yerinde “lealle” kelimesinde de bu söz konusudur.

O halde bu âyetin mânâsı; “Şâyet sizden biriniz Cibrîl ve Peygamber (a.s.)’ı bu halde görse onların yakınlığı hakkında: “iki yay mesafesi kadar veya daha yakın bir uzaklıktalar” derdi” takdirindedir. Yâni onların birbirlerine yakınlığında tereddüd ederdi. “Sümme denâ”dan “ev ednâ”ya kadar ki bu iki ihtimalli anlatım, ifâdenin temsîlî olduğunu hatırlatmak ve Peygamber (a.s.)’ın vahyi işitmesini, şüphe duyulan uzaklığın olmadığını ifâde içindir. Bazı âlimler ise bu olayın hakikati üzerinde durarak: “Cibrîl (a.s.) Peygamber (s.a.)’e her yaklaştığında bu mesafe gittikçe azalmaktadır. Cibrîl (a.s.) peygambere iki yay uzunluğu kadar yaklaştığı zaman Peygamber (a.s.) onu diğer vakitlerdeki gördüğü hakîkî sûretinde görmüş ve onun Cibrîl olduğunda şüphe duymamıştır” demişlerdir. Bu hususta âyetlerin bitiminden sonra gelecek diğer bir kelâm daha vardır.

فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِهٖ مَٓا اَوْحٰىؕ ﴿١٠﴾

10. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi.

“Bunun üzerine” Cebrâil (a.s.) Allah Teâlâ’nın *“kuluna vahyini bildirdi.”* Allah isminin yerine zamirin getirilmesinin maksadı, bu ismin son derece açık olmasındandır. Nitekim ***“Yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı”*** (Fâtır, 35/45) âyetinde de böyledir. Allah Teâlâ’nın yanında zikredip de şerefli kılınan abd, Rasûlullah (s.a.)’dır. ***“Bir gece kulunu götüren Allah her şeyden yücedir”*** (el-İsra, 17/1) âyetindeki “mâ evhâ = vahyetti” ile Rasûlullah kasdedilmiştir. Kuluna vahyetmek istediği şeyleri vahyetti. Yahut Allah Teâlâ o zaman Cibrîl (a.s.) aracılığı ile vahyini iletti.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى ﴿١١﴾

11. ***(Gözleriyle)*** **gördüğünü, kalbi yalanlamadı.**

Muhammed (a.s.)'ın kalbi gördüğünü yalanlamadı. Gözüyle gördüğü sûretin Cibrîl (a.s.)'e âid olduğunda yanılmadı" şeklindedir. Yâni onun kalbi Cibrîl (a.s.)'ı gördüğünde; "Seni tanımadım" demedi. Şâyet böyle deseydi yalancı olurdu. Rasûlullah (s.a.) gözüyle Cibrîl'i gördüğü gibi kalbiyle de onu tanımıştır.

Bazı âlimler, bunun, "gözüyle gördüğü şeyde kalbi yalan söylemedi" anlamında olduğunu söylemişler, şâyet Rasûlullah (s.a.) Cibrîl'e, "Ben seni tanımıyor ve sana inanmıyorum" demiş olsaydı, o zaman kalbinin ona bu sözünü yalanlayacağını öne sürmüşlerdir.

---

[67]. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâîd, 6493.

[68]. Aclûnî, I, 147. ((İbnu'l-Esîr, Câmiu'l-usûl, c. 8, s. 556) (el-Mektebetü'ş-Şâmile))

[69]. Münâvî, IV, 383.

[70]. Aclûnî, I, 237.

[71]. Buhârî, Savm, 20, 48, 49, 50; Müslim, Sıyâm, 57-58; Muvatta', Sıyâm, 58; Müsned, III, 8; VI, 126.

[72]. Zemahşerî, Fâik, II, 367.

[73]. Nesâî, İşretü'n-nisâ', 1; Müsned, III, 128, 199, 285.

[74]. Tirmizî, Tefsîr (57); Müsned, II, 370.

GÖZÜ KAYMADI
VE SINIRI AŞMADI

أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى ﴿١٣﴾ عِنْدَ
سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ
مَا يَغْشَى ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ
رَبِّهِ الْكُبْرَى ﴿١٨﴾

12. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız?
13. Andolsun onu, önceden bir defa daha görmüştü.
14. Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında.
15. Cennetü'l-Me'vâ da onun yanındadır.
16. Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.
17. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.
18. Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.

"Onun gördüğünden kuşku mu duyuyorsunuz?" Yâni Muhammed (a.s.)'ı tekzîb ederek ayne'l-yakîn Cibrîl'in sûretini görmesi husûsunda onunla tartışıyor musunuz? Müşriklerin Peygamber (s.a.)'in gördüğü şeyden kuşku duymalarının (zikrediliş) nedeni, Nebî (a.s.)'nin Cibrîl'i gördüğünü kendilerine haber verdiği zaman buna şaşırıp inkâra kalkışmalarıdır.

Ben de diyorum ki, Rasûlullah (s.a.)'in gördüğü şey hakkında kendisine karşı müşriklerin hitâbından anlaşılacağı üzere, Rasûlullah'ın Cibrîl'i gördüğü hakikatı zâhiren ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Cibrîl (a.s.)'ın görülmesi, insan şekline intikâl etme vaktine kadar devam etmiştir. Eğer Cibrîl (a.s.) aslî sûretinin dışında da olsa devamlı Nebî (a.s.) tarafından görülmüştür.

Hasan-ı Basrî ve bir grup âlim **"*onu güçlü kuvvetli biri (Cebrâîl) öğretti*"** âyetinin, kemâl-i kudret ve kuvvetine delâlet etmesi hasebiyle Allah'a âid olduğuna; "zû mirra"nın "işlerin ve hükümlerin sağlam yapıcısı" mânâsında olduğuna işâret etmişlerdir. Bu vahyin vâsıtasız bir mekânda Muhammed (a.s.)'ın istivâ ederek ufuk-ı a'lâ'da yâni semâvâtın üzerinde bulunduğu bir sırada gerçekleştiğini, yaklaşanın da Allah olduğunu beyân etmişlerdir.

Sonra Hz. Muhammed (s.a.) Hz. ahadiyyete yakınlaştı, yâni dergâh-ı ulûhiyete menzil ve mekân olarak değil derece ve mertebeyle yakınlaştı. "Fetedellâ" sonra eğildi, yâni Allah'a hizmet secdesi yaptı. Çünkü bu mertebeye bu hizmeti sâyesinde ulaşmıştı. Sonra yeniden hizmet vazifesini yerine getirdi ve secde etti. Secdede aynı zamanda yakınlık

müjdesi vardır ki “kul Rabbine en çok secde hâlinde yakın olur” denilmiştir. “Kâbe kavseyn ev ednâ”; yakınlığın tekîdi, muhabbetin ikrarı husûsunda kinâyedir. Ayrıca temsil vermek suretiyle yakınlığın ne demek olduğunu anlamak için vâsıtadır. Çünkü Arap büyüklerinin âdetleri şöyleydi: Anlaşmalarının kuvvetli, ahidlerinin muhkem olması ve bu anlaşmalara herhangi bir fesad ve bozukluğun ulaşmamasını istediklerinde anlaşma yapan her iki taraf da yaylarını birbirine bağlar ve her biri aynı anda yayın kabzasını tutar, yayı gerer ve oku aynı anda fırlatırlardı. Böyle yapmakla şuna işâret etmiş olurlardı: Aramızda tam bir muvâfakat meydana gelmiş, tam bir sadâkat ve birliktelik oluşmuştur. Bundan sonra birisinin rızâsı ve reddi diğerinin de rızâsı ve reddi demekti. Şimdi, bu âyet bu anlam ile değerlendirildiğinde şunu ifâde etmektedir: Hz. Peygamber (s.a.)’in Hak Teâlâ ile olan muhabbet ve yakınlığı göstermektedir ki Hz. Peygamber (s.a.)’in kabul ettiğini Allah Teâlâ da kabul eder. Yine Hz. Peygamber (s.a.)’in reddettiği Allah katında da reddedilmiştir. Muhakikler nezdinde “denâ” kelimesi Peygamberimiz (s.a.)’in mukaddes nefslerine, “tedellâ” onun tertemiz kalbine, “kàbe kavseyn” onun rûh-i revânına, “ev ednâ” ise onun nurlu sırrına işâret eder. Onun (s.a.) nefsi hizmet eşiğinde, gönlü muhabbet menzilinde, rûhu kurbet, yakınlık makamında, sırrı ise müşâhede mertebesindeydi. Bu âyet Şeyh Ebu’l-Hüseyn Nûrî (k.s.)’den sorulduğunda şöyle cevap verdi: “Nûrî kim ki Cebrâîl (a.s.)’ın giremediği bir mertebe hakkında söz söyleyebilsin.”

Çadırı cihet ve sınırlardan uzağa kurdu
Onun örtüsü zâtın nur perdesi oldu.
Varlık bulanıklığı ondan uzaktır
Perdelik işini onun bu nur perdesi yaptı.
Bu örtüden kim perde yapabilir?

“Ve huve = o” zamîrinin Rasûlullah (s.a.)’a âid olduğuna şu hadis-i şerif delâlet etmektedir: *“Geceleyin semâya yürütüldüğüm zaman Rabbim bana yaklaştı. Hattâ aramızda iki yay mesafesi veya daha yakın bir aralık kalmıştı. Bana: “Ümmetini diğer ümmetlerin yaptıkları çirkinlikleri bilmeleri için son ümmet kıldım ve bu sûretle sana ümmet kıldığım için onları diğer ümmetlerin yanında rezil etmeyeceğim”* denildi.[75]

Büyüklerden bazıları “***sümme denâ***/sonra yaklaştı” cümlesinin mi’raca ve vuslata, “***fetedellâ***/ve sarktı” fiilinin nüzûl ve rücû’a, “***fekâne kâbe kavseyni***/iki yay kadar yakın oldu”, netice makamında “***Allâhu’s-samed***/Allah sameddir” kavl-i Kur’ânîyyesi ile işâret olunan âlem-i sıfata vâsıl olmaya, “***ev ednâ***/veya daha yakın” kavlinin de sûre-i ihlasdaki “***Allâhu ahad***/Allah birdir” kavliyle bildirilen âlem-i zâta işâret etmekte olduğunu beyân etmişlerdir.

Sonuç olarak mânâ şöyledir: Daha sonra Rasûlullah (s.a.) Haktan halka yaklaştı ve halktan Hakk’a daha da yaklaştı. Sıfat ve halkın müşâhedesi ile gayb-i zât ve Hakk’ın

arasını cem'eden vahdet-i vâhidiyye mertebesinde iki yay mesafesi, yâhut Zât-ı Hakk'ın gaybına has olan vahdet-i ahâdiyyette iki yay mesafesinden daha az bir mesafe kalmıştı.

Burada iki husus bildirilmek istenmiştir; Bunlardan birincisi, kâbe kavseyn derecesine ulaşmaktır ki bu da sadece sıfatlarda fenâ ile olur. İkincisi "ev ednâ/yahut daha da yakın" derecesine ulaşmaktır. Bu da sıfat ve zâtın her ikisinde aynı anda fenâ bulmakla olur. Şâyet Allah Teâlâ nüzûl ve bakâyı kolay kılarsa her iki cihetteki iş kâmilen tahakkuk eder. Ömrüne yemin olsun ki bu iki makama vâsıl olmuş olan insan, gerçekten azîz bir kimsedir.

Bazı âlimler "denâ = yaklaştı" ve akabindeki fiillerin zamirinin Allah Teâlâ olduğunu söylemektedir.

Keşfu'l-esrar'da müellif Allah'ın kula yaklaşmasının iki tür olduğunu; bunlardan birincisinin ***"Duâ eden, bana duâ ettiği zaman onun duâsına karşılık veririm."*** (el-Bakara, 2/186) âyetinde belirtildiği üzere kulun duâsına icâbet etmek, ihsanda bulunmak ve makamını yüceltmekle tahakkuk ettiğini, ikinci türden olan yaklaşmasının da bu mânâların dışında hakîkî mânâsını yâni yaklaşma ve sarkma mânâsını taşıdığını belirtmiştir. Bu ikinci görüşe göre buranın mânâsı: "Daha sonra el-Cebbâr olan izzet sâhibi Rab yaklaşarak yakınlığını artırdı. Öyle ki Muhammed (a.s.)'a iki yay mesafesi veya ondan daha az bir konuma geldi" şeklindedir.

Allah Teâlâ tarafından vukû' bulan yaklaşma "denv" ve sarkma "tedellî"nin mânâsı, Allah'ın her gecenin son üçte birlik kısmında dünya semâsına nüzûlü gibi bir mânâdadır. Bu husus ehl-i hakikatın indinde mâ'lûm olan, Allah Teâlâ'nın kullarına tenezzül sûretiyle lütufta bulunarak seslenmesi mesâbesindeki nüzûludur. Allah Teâlâ, nüzûl husûsunu kulları O'nun için kullandığı gibi, kendisi de kulları için kullanmaktadır. Bu nüzûl, kullara yakınlaşma mânâsında insanlar için hakîkî ise de kendisi için mecâzî bir anlam taşımaktadır. Nitekim *İnsanu'l-uyûn*'da bu husus bu şekilde zikredilmiştir.

Kâdî Ebu'l-Fadl *Kitabu'ş-Şifâ*'sında, "Allah tarafından olan denv ve kurb/yaklaşmanın veya O'na doğru vâki olan bu kurb nisbetinin bir mekan veya boyut yaklaşımı tarzında olmadığını bil. Bilakis bu yaklaşma Cafer-i Sâdık'tan naklettiğimiz; "Yaklaşmanın hiçbir sınırı yoktur. Nebî (a.s.)'ın Rabbi'ne olan yakınlaşması; büyük makamını izaha, derecesinin şerefli kılındığına, Allah'ın ma'rîfet nurlarının her tarafı aydınlattığına, gayb-ı ilâhînin sırlarının müşâhede edildiğine ve Allah tarafından kendisine ihsan, ünsiyet, genişlik ve ikramda bulunulduğuna işâret etmektedir" ifâdeleri, yaklaşmanın hakikatını anlatmaktadır.

*Fethu'r-Rahmân'*da müellif; "Her kim fiillerin zamirini Cibrîl (a.s.)'a değil de Allah Teâlâ'ya âid kılarsa, bu takdirde âyeti de o tarzda açıklaması gerekir. Bu nedenle âyetin devamı; kurbiyyetin nihâyeti, mahallin letâfeti, ma'rifetin sarâhati ve Muhammed (a.s.)'dan olan hâkîkata muttali olmak gibi mânâları ihtivâ etmiş olur. Ayrıca; arzuların, icâbet ve talep edilenin yerine getirilmesinin de Allah'ın icâbeti, kabûlü, ihsanda bulunuşu ve özlenen şeyin biran evvel verilmesi husûsundaki yakınlaşmasıyla tahakkuk edeceği anlamını taşımaktadır." demiştir.

“Kuluna vahyettiğini vahyetti” âyet-i kerîmesi hakkında *el-Es’iletu’l-Mukhame* adlı eserin sâhibi en güzel sözü söyleyerek onu tefsir etmiş, “Rasûlullah (s.a.)’a vahyedilen şeylerin hepsini saymak çok uzun zaman alır” diyerek tafsîlâta dalmaksızın “vahyedeceği herşeyi ona vahyetti” deyip geçmiştir.

Âlimlerin bir kısmı da, “Allah Teâlâ Muhammed (a.s.)’a vahyettiklerinin bir kısmını kendi tarzıyla mahlûkattan gizlemiş, Muhammed (a.s.)’dan başka birinin bunları öğrenmemesini istemiştir. Zira bu hususlar Peygamber (a.s.)’den başkasıyla ilgili de değildir. Bu gizli tutulanlar Nebî (a.s.)’in muhabbet, ma’rifet ve derecesinin ulviyyeti ile ilgili bilgilerdir. Zira dostlar arasında kendilerinden başkasının bilmesini istemedikleri sırlar bulunmaktadır” demiştir. Rasûlullah (a.s.) da: *“Benimle Allah Teâlâ arasında hiçbir melek-i mukarrebin ve nebiy-i mürselin muttali olmadığı anlar vardır”* buyurmuştur.[76]

Şeyh Ebû Alî Fârisî’nin bu âyet hakkında yaptığı uzunca açıklamalarından duyduğum kadarıyla özetle şunu belirtmektedir; “Allah Teâlâ’nın peygamberine vahyettiklerinin bir kısmını insanlardan gizlemesinin sebebi, halkın bunlara muttali olmasının, kulluk yolundaki seyirlerinde her işlerini mahz-ı rubûbiyete havâle etmesi sûretiyle ubûdiyyet yolundaki yürüyüşlerini zayıflatacak olmasıdır.” Bu nedenle kendisine: “Bu bilgiler insanlara verildi mi, ey Allah’ın Rasûlü?” diyen **Muâz b. Cebel** (r.a.)’e Nebî (a.s.): “Tevekkülcü olmamaları için bu bilgiler onlara verilmedi” buyurmuştur.[77]

Şair şöyle demiştir:

Sırrı ancak şerefli kimseler gizleyebilir.
Sır kıymetli insanların yanında gizli kalır.
Bendeki sır kilitli evde bulunan bir sırdır,
Anahtarı kayıp, kapısı kapalı.

Başka bir şiirde:

Dostlar arasında ifşâ edilmeyecek sırlar vardır ki
İnsanlara âid hiçbir söz ve fiil onu hikâye edip haber vermez.
İnsanların karıştığı sırrın karşısında
Şaşkınlık denizinde şaşırmış bir nur vardır.

Denilmiştir ki:

Aşkından öyle bir derde tutulmuşum ki,
Ben bilirim kalbim bilir, kalbim bilir ben bilirim.

Kâşifî şöyle demiştir: Âlimlerden bazıları “doğru olan bu vahye taarruz etmememiz ve perdeyi kaldırmamamızdır” dediler. Âlimlerden bir gurup şöyle dedi: “bu vahiyden

bize bir şey veya onun bir eseri ulaştığında onu zikretmede hiçbir eksik bırakmayız.” Bu anlamda pek çok rivâyet gelmiştir. *Cevâhir Tefsiri*’nde geniş bilgi vardır. Müellif üç şey üzerinde durmuştur:

1. Bu vahyin mazmûnu şudur ki; “Ey Muhammed (s.a.) eğer senin ümmetini sevmeseydim onları itâb etmezdim/sorgulamazdım ve onlardan hesabı kaldırırdım.”

2. “Ey Muhammed! (s.a.) Ben, sen ve yarattığım her şey senin içindir.” Hz. Peygamber buna şöyle cevap verdi: “Sen, ben ve terk ettiğim her şey senin içindir.”

3. Senin ümmetin bana karşı ibâdet görevlerini yerine getirir, aynı şekilde günah işlerler. Onların ibâdetleri rızâma uygundur, günahları ise kazam iktizasıncadır. Ne kadar kusurlu, eksik ve küçük de olsa, eğer razı olmuşsam, onların ibâdetlerini kabul ederim; çünkü kerîmim. Aynı şekilde kazam gereği işledikleri günah ne kadar büyük ve çok olursa olsun bağışlarım, zira rahîmim.”

Bir kavle göre Mi’râcda Rasûlullah (s.a.)’a vahyedilenlerden birinin cennetin Nebî (a.s) girmeden evvel diğer peygamberlere, Muhammed (a.s.)’ın ümmetinden önce de diğer ümmetlere haram kılındığıdır. Başka bir kavilde de Allah Teâlâ Peygamberi (a.s.)’a: *“İnsanlardan ümidini kes, zira onların elinden bir şey gelmez. Arkadaşlığını yalnız benimle yap. Dönüşün banadır. Kalbini dünyaya asılı bırakma. Çünkü ben seni dünya için yaratmadım”* buyurmuştur. Bir başka kavle göre Mi’râc gecesinde inen âyetler ***“O, seni yetim bulup barındırmadı mı?”*** (ed-Duha, 93/6)’dan ***“Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi?”*** (el-İnşirâh, 94/4)’e kadar olan kısımdır. Başka bir kavle göre de bu gecede vahyolunan âyetler ***“Gönderilen Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene imân etti, mü’minler de imân ettiler.... Kâfir kavimlere karşı bize yardım et”*** (el-Bakara, 2/285-286) âyetleridir ki bu âyetler Cibrîl (a.s.)’ın vâsıtası olmaksızın vahyedilmiştir. Bir başka kavle göre Rasûlullah (s.a.)’e vahyedilen ilâhî buyruk: *“Dilediğin kadar yaşa. Ancak yine de ölümlü olacaksın. Dilediğini sev; yine de ondan ayrı kalacaksın. Dilediğini yap ondan da sorguya çekileceksin”* şeklinde olmuştur.

Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allah Teâlâ mi’râc gecesinde ümmetimle ilgili şu şikâyetlerde bulundu. Allah şöyle buyurdu:*

1. Ben onları ertesi günün ameliyle mükellef kılmadım, ama onlar Benden yarının rızkını talep etmekteler.

2. Ben onların rızıklarını başkalarına vermediğim halde onlar amellerini başkaları için yapıyorlar.

3. Onlar benim rızkımdan yedikleri halde Benden başkasına teşekkürde bulunup insanlarla sulh yaptıkları halde Bana ihanette bulunuyorlar.

4. İzzet bana âid olduğu halde, Ben el-Muiz iken onlar izzeti Ben’den başkasından talep ediyorlar.

5. Ben cehennemi kâfirler için yarattığım halde ümmetin kendisini onun içine atmak için çaba sarfediyorlar.

Sen ümmetine de ki: Siz bir kimseyi onun size olan ihsânından dolayı sevecekseniz,

Benim size olan büyük nimetlerim dolayısıyla bu sevgiye en lâyık olarak beni görünüz. Yine siz yer ve gökte bulunan birinden korku içinde iseniz kemâl-i kudretim sebebiyle bu korkuya da yine Ben en lâyığım. Şâyet siz bir kimseden bir şey temennîsinde bulunursanız bunu yine Ben'den isteyin. Çünkü Ben kullarımın bir şey istemesini severim. Yine siz bir kimseye olan cefânız sebebiyle haya duyacaksanız Ben'den duyun. Buna en lâyık olan Benim. Zira cefâ sizden vefâ da ancak Ben'dendir. Eğer bir kimseyi mallarınız ve canlarınıza tercih edecek iseniz buna en lâyık olan Benim. Çünkü Ben sizin Mabûd'unuzum. Siz bir kimsenin verdiği sözünde sâdık kalmasını istiyorsanız buna en lâyık olan da Benim. Zira Ben es-Sâdık'ım."

Bir kavle göre Allah Teâlâ Peygamberine mi'râcta: *"Ey Muhammed! Kıyâmetteki hesaplarının uzun sürmemesi için ümmetinin malını fazla kılmadım. Kalplerinin katılaşmaması için ömürlerini uzatmadım. Tevbe etmeden dünyadan ayrılmamaları için onları ânî ölümde yakalamadım. Kabirde uzunca hapis kalmamaları için onları dünyada diğer kavimlerden en sonuncusu olarak getirdim"* buyruğunu vahyetmiştir.

Bâzı âlimler de Peygamber (a.s.)'a mirâcta vahyedilen kelâmın, kıyâmet korkuları ve diğer hususlarda rivâyet edilen hadislerde açıklandığını beyân etmekte ve Rasûlullah (s.a.)'ın: *"Benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, az güler çok ağlardınız"*[78] hadis-i şerîfinin mi'râcta vahyedilen kelâm-ı ilâhî dolayısıyla îrad buyrulduğunu belirtmektedir.

Ca'fer-i Sâdık (r.a.); "Allah, kuluna yapmış olduğu vahyi, kuluyla kendisi arasında sır olarak kalbine başkasının bilemeyeceği bir tarzda vâsıtasız olarak yerleştirmesidir. Bundan murad da Allah Teâlânın kulu Muhammed (a.s.)'e âhirette ümmetine vâsıtasız olarak şefâat etme hakkını verecek olmasıdır" demiştir.

Baklî der ki: ***"Allah'ın vahyettiğ şeyi.."*** (en-Necm, 53/10) buyruğu ile gizli olan vahyin sırrını Arş'dan arza kadar bütün mahlûkâtın idraklerinden gizli tutmuştur. Çünkü Allah âyet-i kerîmesinde habîbine neleri vahyettiğini bildirmemiştir. Muhib ile mahbûbun aralarında başkasının bilmesini istemedikleri hususlar vardır. Kanâatimce, şâyet Allah Teâlâ bu vahyettiklerinden bir kısmının sırrını, geçmiş ve gelecek tüm insanlığa beyân etmiş olsaydı, Hakk Teâlâ'nın kulu Muhammed (a.s.)'ın kalbine ilkâ ettiği bu kelâmın ağırlığından insanlık toptan ölürdü. Muhammed Mustafa (s.a.)'nın buna dayanabilmesi, Allah Teâlâ'nın Rabbânî, melekûtî ve lâhûtî kudret elbiselerini kendisine giydirmiş olması ile mümkündür. Şâyed böyle olmasaydı, o sırları taşıması zerre kadar ihtimâl dâhilinde olamazdı. Çünkü bunlar; çok cüz'î bir kısmının dahi ortaya çıkması hâlinde bütün hükümlerin sekteye uğrayacağı, ruhların ve bedenlerin helâk olup izlerinin bile kalmayacağı, akıl, idrak ve ilimlerin bertaraf olacağı şaşılacak derecedeki acîb haberler ve ezelî sırlardır."

Ben de derim ki Rasûlullah (s.a.)'a bu gecede vahyolunan şeylerin kısımlara ayrıldığında hiçbir şüphe yoktur. Bunlardan bir kısmı bütün müminlere yönelik olan ahkâm ve şerîattır. Bir kısmı havâssa müteveccih olan ilâhî mârifetler, bir kısmı ehassu'l-havâss'a yönelik olan hakîkatler ve zevkî ilimlerin netîceleridir. Diğer bir kısım ise Allah Teâlâ'nın Nebî'sinin yanında kalmasını istediği, ona tahsis ettiği,

Rasûlulullah (s.a.)'ın: *"Benim Allah ile başbaşa kaldığımız vakitler var..."*[79] hadis-i şerifi'nde belirttiği üzere bu vakitler kendisiyle Allah arasında bulunan sırlardır. Bunlar özel konumda olup gizli tutulan sırlar nevindendir, ifşâ edilemezler. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.)'ın her vârisinin bu makamdan hissesi vardır. Öyle ki bu âlimlerin ilimlerinin bir kısmı kendileriyle beraber âhirete gider veya öğretilecek bir kimseye ulaştırılamaz; yahut da onu öğretecek kimselerin olmayışından dolayı zaman içinde kaybolup gider. Bu sebeple kendisinde risâlet bâki kaldığı halde, ümmetinin içinde bu risâleti kabûle istidâdlı hiç kimse bulunmayan pek çok geçmiş ümmet nebîsi vardır.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye***'**de bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Bu âyet Allah Teâlâ'nın tüm ızhar ettiklerini içinde cem eden makam-ı cemiyyetinden, Cibrîl ve Mikâil (a.s.)'ların aracılığı olmaksızın vahdet hikmetlerinin iktizâsı olan hakikatleri ile mutlak hüviyyet'in "hû"suna izâfe edilmiş bulunan kulu Muhammed'e vahiy kisvesi içinde tecellî eder. Ona vahyederek: "Ey Muhammed! Senin varlığın zâhir ve meşhûd olan a'yânın tamamının ve ***"gözleriyle gördüğünü kalbi yalanlamadı"*** (en-Necm, 53/11) âyetindeki ifâde ile bu taayyünden bağımsız olan bir varlığın içinde mevcûdiyyetini sürdüren bütün hakikatleri bir arada bulunduran el-Müteayyin (c.c.)'un varlığında Muhammed (a.s.)'ın ayne'l-yakîne ulaştığına işâret etmektedir."

Şunu da bil ki: Şâyet mi'râcda görülen Cibrîl (a.s.)'ın sûreti ise, o görme bizzat gözle görme mânâsını taşır. Yok eğer görülen -bazı âlimlerin iddiâ ettiği gibi- Allah Teâlâ'nın kendisi ise, o zaman da âlimler Rasûlullah (s.a.)'ın bu isrâ gecesinde kalbiyle mi yoksa gözleriyle mi Allah Teâlâ'yı gördüğü konusunda ihtilafa düşmüştür. Bazıları Rasûlullah'ın kalbinde bir göz bulunduğunu ve O'nu bu gözle gördüğünü söylemişlerdir. Bu kimselere göre ***"gözleriyle gördüğünü kalbi yalanlamadı"*** (en-Necm, 53/11) âyetinin mânâsı: "Gönlü ona: "Gördüğün şey şeytânın aklına getirdiği bir tahayyüldür. Senin Rabb Teâla'yı görme durumun yoktur" demedi. Bilâkis Muhammed (a.s.) kalbiyle gördüğü şeyin hak ve sahih olduğunda yakînî bilgiye ulaştı" şeklindedir.

Bazı âlimler de Rasûlullah'ın: *"Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a kelâmı, bana da rû'yetullahı vermiştir."*[80] *"Rabb'imi en güzel bir sûrette gördüm"*[81] hadislerine dayanarak onun bizzat gözüyle Allah Teâlâyı gördüğünü söylemişlerdir.

Kevâşî bu ikinci görüşte olanların hadis delillerinin huccet sayılamayacağını; Allah'ın, Peygamberi (s.a.)'i diğer kullarından mârifetullah yönüyle üstün kılması hasebiyle bu olayın kalben tahakkuk etmiş olabileceğini belirtmektedir.

Ben de derim ki, hadis-i şerif'te kelâmın mukabili olarak rûyetin irâd buyrulması, gözle görmeye delâlet etmektedir. Çünkü Mûsâ (a.s.) gözle görmeyi talep etmiş ve bu ona men'edilmişti. Bu da Nebî (a.s.)'nin Mûsâ (a.s.)'a verilmeyen şeyin verilmesi sûretiyle ona üstün kılınmasını iktizâ etmektedir. İşte bu, bizzat gözle görmektir. Şüphesiz ki mücerred bir kalbî rûyet her peygamber ve her velîde müştereken vukû' bulmuştur. Yine Mûsâ (a.s.)'nın Tûr dağında baygın olarak yere yığıldığı sırada Rabb'ini kalp gözü ile görmüş olması da, onun mârifetinin ziyâdeleştirilmiş olabileceğini belirtir.

Âişe (r.anhâ): *"Her kim Muhammed (a.s.)'ın Rabb'ini gördüğünü iddiâ ederse Allah'a en büyük iftirâyı atmış olur"* demiştir.[82]

*Keşfu'l-Esrâr'*da müellif Hz. Âişe'nin bu sözünün nefy anlamında bulunduğunu, İbni Abbâs'ın Peygamber (s.a.)'in Allah'ı gördüğüne dâir sözünün[83] de isbât anlamı taşıdığını belirtmektedir. Maamafih müellif hükmün nefye göre değil müsbete göre olacağını, nefyeden kimsenin Rasûlullah'tan bu hususta bir şey duymadığı için nefyettiğini, müsbet sayanın da Rasûlullah'tan bununla ilgili hadis duyup bildiği için bunu kabul ettiğini beyân etmektedir.

Ebû Zer (r.a.)'ın Peygamber (a.s.)'e: "Rabb'ini gördün mü?" sorusuna karşılık onun: *"O nûrânîdir"* buyruğu[84], Zât-ı Celâl'in her türlü nisbet ve izâfelerden uzak oluşuna yâni -daha önceden de geçtiği gibi- rû'yetinin mümkün olmayışına delâlet etmektedir.

*Aynu'l-maânî'*de müellif, rû'yetin ancak âlimlerin icmâı ile sâbit olabileceğini, bu tip hükümlerin icmâ gerektirdiğini belirtmektedir.

*Keşfu'l-Esrâr'*da yine bu konuyla ilgili olarak; "Bazı âlimler Nebî (a.s.)'ın Allah'ı gözüyle değil de kalbiyle gördüğünü söylemektedir. Bu iddiâ sünnete ve sahih görüşe aykırıdır. Sahih görüşe göre Rasûlullah (s.a.) Rabbini yüzünde bulunan gözleriyle görmüştür" denilmektedir.

*el-Kevâşî'*de bu tipteki rû'yetin aklen muhal olduğu ve Allah Teâlâ'nın gözle rü'yetinin Muhammed (a.s.)'ın dışındaki insanlar için mümkün olduğu inancının bâtıl oluşu zikredilir.

İbn Şeyh Allah Teâlâ'yı görmenin câiz sayılmasını, cevâzın delilinin âhirete has kılınmamış olmasıyla açıklarken buna delil olarak, ehl-i sünnet mezhebinin, rü'yetin, kulun kudretiyle değil de Allah'ın bahşıyla gerçekleşmiş olduğu görüşünü serdetmektedir. İbn Şeyh'e göre bir şey hakkındaki ilim gözle görme sonucu hâsıl oluyorsa, bu rû'yet irâe/Allah'ın göstermesi sonucu elde edilen bir rû'yet tipidir. Ama o şey hakkındaki ilim kalp yoluyla elde ediliyorsa, bu da mârifettir. Allah Teâlâ bir şeyin ilmini, ma'lûmun idrakini gözde yaratmak suretiyle hâsıl kılmaya kâdir olduğu gibi onun idrakini kalbte hâsıl ettirmeye de kâdirdir. Bu mesele sahâbe arasında da ihtilaf konusu olmuştur. İhtilafın, rûyetin vukûu husûsunda yapılmış olması, bu husustaki cevazda ittifak edilmiş olduğunu haber vermektedir. İbn Şeyh'in kelâmı burada bitti.

Hasan Basrî (r.h.) Muhammed (a.s.)'in Mi'râc gecesinde Rabb'ini gördüğüne yeminle işâret etmektedir. **Nakkâş** ise **İmâm Ahmed** (r.h.)'in "Ben İbn Abbas (r.anhumâ)'dan peygamberin gözü ile Allah'ı gördüğü husûsundaki sözünü bildiriyorum. Andolsun o Allah'ı gördü, gördü, gördü" dediğini[85] ve İmâm Ahmed'in bu cümleyi soluğu kesilinceye kadar devam ettirdiğini hikâye etmektedir.

Sermedî Allah kelâmını aracısız dinle,
Âlemin yaratanını cihetsiz olarak gör!
Bu görmekten hayret hâsıl olur,

Gönül göz, göz ise gönül olur.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: “Bu dünyada Hakk’ın görülememesinden murad, ancak O’nun tam olarak mârifetine insanların erememesidir. Yoksa bundan maksad, insanların O’nu görüp de gözlerinin onu kavrayamayacağı mânâsında değildir. Zira halkın indinde Allah dâima onlara kapalı konumdadır. Bu nedenle Allah Teâlâ hem dünyada, hem de âhirette keyfiyetten münezzehtir. Şöyle ki, insanlar O’nu göremedikleri halde O’na bakıp dururlar. Bundan daha fazla bir açıklama da olamaz...”

Ben de diyorum ki: Evet Allah Teâlâ her iki dünyada da keyfiyyetten münezzehtir. Ama kesâfet ve letâfet açısından dünya ile âhiret arasında fark vardır. Zîra sadece dünyada Nebî (a.s.)’a mahsus olan sırrı müşâhede, âhiretteki müşâhedesinin aksine tezâhür eder. Çünkü onun kalbi âhirette kalıba/bedene dönüştükten sonra bu kalıp orada, dünyada kalp ve sırrın yaptığını ifâ edebilmektedir. İşte o zaman Nebî (a.s)’ın bedeninin letâfeti dünyadaki rü’yeti sağlayabilmektedir. Rasûlullah (s.a.)’ın bedeninin letâfet kazanıp da Allah’ı âhirette görebilmesi ve bu suretle şühûdunun; Rabb’ini kendi Muhammedî sûretinde sır ve ruh ile görebilmesi, her iki dünyanın en mükemmel şühûdu olması husûsundaki kanâatın nedir?

Bunu *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye* müellifi şöyle izah etmektedir: “Rasûlullah (s.a.)’ın melekûtî/rûhânî gözü ile mülkî/bedenî gözü bir araya gelmiş olup; o, melekûtî gözüyle ism-i bâtın cihetinden bâtın-ı Hakk’ı, ism-i zâhir cihetinden de mülkî gözüyle zâhir-i Hakk’ı görmüştür. Yine Rasûlullah (s.a.) bu melekûtî ve mülkî kuvvetlerin tamamının ahâdiyetiyle; taayyûn ve bilâ-taayyûn, ıtlak ve bilâ-itlakdan mücerred olan zât-ı taayyüne karşı ulvî-rûhanî ve sûflî-cismânî olan tüm taayyünüyle yönelerek taayyün edilmiş olan tüm hakikâtı müşâhede etmiştir.” Bu konu *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*de bu izahla bitmekte ve daha başka soruya bir mahal bırakmaksızın yeterli olmaktadır.

Baklî der ki: “Allah Teâlâ’nın âyet-i kerîme’de, Rasûlullah’ın gönlü ile gördüğünü zikredip gözünü zikretmemesinin sebebi, gözle görmenin Allah ile peygamber arasında bir sır oluşundandır. Rasûlullah’ın bu konuda kıskanılmaması için zikretmiştir. Çünkü gönül ile görmek âmm, göz ile görmek hâsstır. Allah nebîsine cemâlini gözle göstermiştir. Nebî (a.s.) Allah’ın zât ve sıfât nuruyla sürmeli olan gözü vâsıtasıyla Allah’ı ayan-beyân görmüş, Allah’ın dilediği kadar müşâhede etmiştir. Bu suretle de onun bütün bedeni rahmânî bir göz hâline dönüşüp bütün bedenindeki gözler ile O’nu izlemiş, hattâ bu ru’yeti onun gönlüne kadar ulaşarak gönlü de Hakk’ın cemâlini görmüştür. Nebî (a.s.)’ın gönlü gözünün gördüğüne tanık olup, O’nun gözüyle gördüğü ile kalbiyle gördüğü arasında hiçbir fark kalmamıştır. İşte tam o zaman da Hakk kendisindeki kapalılığı o Rasûlden kaldırarak ***“gözleriyle gördüğünü kalbi yalanlamadı”*** (en-Necm, 53/11) kavliyle işâret buyrulduğu üzere ona gözle görüşü temin etmiş ki kendisine bakan kimse/Nebî (a.s.) gönlünün gördüğüyle gözünün gördüğünün farklı olduğu zannına kapılmasın; yâni gözüyle zâhirî olarak gördüğü ve karşılaştığı bu kimsenin kalben de tasdik edilmesini sağlasın. Çünkü bu esnada O’nun

habîbi (a.s.) varlığının zerreleri bütünüyle bâtını zâhirine, zâhiri de bâtınına inkılap edivermiştir.

Hakk'ın varlığından bir kısmının rü'yetinin hâsıl olmaması sûretiyle âşık-ı sâdık olan Muhammed (a.s.)'a karşı bir hicab-ı rû'yet asla yoktur. Hakk (c.c.) kemâl-i rûyet ile habîbine görünür. Zaten bu sebeple Rasûlullah (s.a.) *Müslim*'in sahihinde rivâyet edilen: *"Rabbimi hem gözümle ve hem de kalbimle gördüm"* buyurmuştur."[86] Baklî'nin sözü burada bitti.

İbn Atâ der ki: "Kalp, gözün gördüğünün hilâfına inanmadı" takdîrinde âyete mânâ vererek: "Rabb'i gören her bir kimsenin gönlü O'nu idrak husûsunda hareketsiz kalmaz. Zira onu müşâhede etmek her zaman hâsıl olan bir husus olmadığı için Zâtının tecellîsi sebebiyle bu sırrın kendisine verildiği kişinin kalbi depreşir. Maamafih Rasûl (s.a.) de kalbinde, aklında, hissiyâtında yüklemiş olduğu bu müşâhede sırrı ile çalkalanmakta idi. Bu husus da, Rasûlullah'da müşâhedesi bulunan rüyet-i ilâhiyyenin onda dürülüp yüklenmiş olduğuna işâret etmektedir" demektedir.

"Onun gördüğünden kuşku mu duyuyorsunuz?" Mi'râc gecesinde gördüğü şey konusunda onunla mücâdele mi ediyorsunuz? Mücâdeleden maksad soru sordukları Beytü'l-Makdis'in evsafı ve kendi kervanlarının durumuydu.

Bunun anlamı hakkında bazı âlimler: "Rasûlullah (s.a.) Allah'ı gördüğü halde onlar bu konuda tartışıyor ve rü'yetullahı inkâr ediyorlar" demişlerdir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyetin; Hakk'tan mahrûm kılınan kimselerin halkla mücâdele ettiğine, hakîkî vahdet şühûdundan uzak bir biçimde, kesret makamında bulunmalarından dolayı, haksız olarak insanların şühûduyla mücâdeleye tutuştuklarına işâret ettiği belirtilmiştir. Allah bizi ve sizi mahrumiyet cehenneminin ateşinden ve o ateşin alevi ile tutuşmaktan korusun?

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ ﴿١٣﴾

13. Andolsun onu, önceden bir defa daha görmüştü.

"رَاٰهُ/Raâhü = onu gördü"deki bâriz zâmir Cibrîl (a.s.)'e âiddir. Bu âyetin mânâsı: "Allah'a yemin olsun! Muhammed (s.a.) Cibrîl (a.s.)'i hakîkî sûretinde bir kere inişi sırasında görmüştü" takdirindedir. Rasûlullah (a.s.) Cebrâîl'in inişini, farz namazların adedini azaltmak için Allah'a yükseldiği an görmüştü. Bu nedenle Rasûlullah'ın her urûcu Cibrîl için bir iniş demektir. İşte Rasûlullah bu inişlerinin birinde Cibrîl'i görmüş idi.

عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾

14. Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında.

Burası Cebrâîl'in makamıdır. Rasûlullah (s.a.)'in Arş seviyesine kadar yükseldiğinde Cibrîl burada kalmış ve: *"Şâyet bir parmak ucu kadar daha yaklaşsaydım muhakkak kül olurdum"* demiştir. Rasûlullah (a.s.) *"Ben Cibrîl'i Sidre-i Müntehâ'nın yanında inci ve yâkut saçan altıyüz kanadı bulunduğu halde gördüm"* buyurmuştur.[87] Hadis-i şeriftekiyle murad Cibrîl (a.s.)'dır. Zira Cibrîl (a.s.)'ın mahlûk olması itibariyle Rasûlullah (s.a.)'ın özel bir mekânda onu görmüş olması câizdir. İşte bu mekan, Sidre-i Müntehâ'dır.

Sidre-i Müntehâ, yedinci semâda, Arş'ın sağ tarafında bulunan bir nebk denilen arabistan kiraz ağacıdır ki bunun meyveleri tâcın püsküllerine, yaprakları da fil kulaklarına benzemektedir. Allah Teâlâ'nın kitabında zikrettiği nehirler onun altından çıkar. Öyle bir ağaç ki bir binici onun gölgesinde yetmiş sene yol alsa yine onu kat'edemez.

Zemahşerî'nin görüşüne göre ise bu kelime intihâ/bitiş noktası anlamında ism-i mekândır. **Keşşâf** tefsîrinde ise: "Müntehâ, sanki cennetin bitiş noktasındadır" şeklinde bir ifâde vardır.

Bir başka görüşe göre de müntehâ, meleklerin oraya kadar gelip ötesine geçemediği son nokta olarak belirtilmiştir. Böyle demesinin sebebi, Cebrâil (a.s.)'ın meleklerin elçisi oluşundandır. Şâyet Cibrîl (a.s.) orayı geçemezse onun dışındaki hiç bir melek de geçemez. Sidre-i Müntehâ ağacının en üst kısmı Cebrâil (a.s.)'ın Nebî (a.s.)'a vâsıta kılındığı makamdır. Nasıl ki ümmetin hasları Peygamber (s.a.) ile Adn cennetinde, onun makamına gelmeksizin buluşacaklarsa, melekler de Cibrîl (a.s.) ile Sidre-i Müntehâ'da onun makamına gelmeksizin bir araya geleceklerdir.

Bir kavle göre de Sidre-i Müntehâ'nın mahlûkâtın ilim ve amellerinin en son ulaştığı nokta olduğu, hiçbir kimsenin onun ötesini bilmeye kadir olamayacağı beyân edilmektedir. Bunun nedeni de şudur: Sâlih ameller illiyyîn makamında olup oraya ancak meleklerin vâsıtası ile yükseltilirler. Oraya gelince melekler gibi dururlar. Tabii ki, sâlih amelleri illiyyîn makamında duran kimseler, ümmetin avâmının sâlihleridir. Ümmetin havâssının sâlih amelleri ise illiyyîn makamında kalmayıp Arşın seviyesinde ruhlar âlemine ve hattâ onun da ötesinde Allah'dan başkasının bilemeyeceği bir makama geçerler. İşte ümmetin avâmının, ihlâsının üstünde bir ihlâs neticesinde hâsıl olan sâlih amelleri, melekler aracılığıyla yükselmezler. Çünkü onların eriştiği makama başka hiçbir kimse erişemez.

Bir rivâyete göre de Sidre-i Müntehâ, şehid ruhlarının ulaştığı yer olarak bildirilmiştir. Çünkü şehid ruhları en güzel makamlara lâyıktır. Yine bir başka rivâyette de Sidre-i Müntehâ yeryüzünün üst kısmından inen ahkâm ile altından çıkan âsârın geldiği son noktadır.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Nebî (a.s.) Mi'râca çıkarıldığı zaman Sidre'ye vardığında kendisine: "Bu Sidre ağacı ümmetinin içinde sünnet-i seniyyene ittibâ eden her kimsenin varacağı son noktadır" denildi." Senin

sünnetine uygun bir tarzda yürüyen ümmetinden herkes buraya erişir.

Ka'b, bu ağacın, Arş'ın altında bulunan; melekler, nebîler ve mahlûkât içindeki âlimlerin ilimlerinin sonuçta ulaştıkları yer olduğunu, onun ötesinin de Allah'dan başkasının bilemeyeceği gayb âlemi olduğunu bildirmekte, buna Tûba ağacı denilmekte olduğunu beyân etmektedir.

Mukâtil ise bu ağacın Tûba ağacı olduğu kanâatinde olup: "Şâyet bir binici çok hızlı bir ata binip bu ağacın etrafında yaklaşıncaya kadar onu koştursa yine başladığı yere ulaşamaz. Bu ağaç cennet ehli için zinetler, güzel elbiseler ve her çeşit meyve taşır. Eğer bu ağacın bir yaprağı dünyaya konulsa tüm dünya ehline ışık saçar" demiştir.

Bir kavle göre Sidre kelimesinin müntehâya izâfetinin sebebi; "Bostanın ağaçları" misalinde olduğu gibi ya o şeyin mekânına izâfetinden dolayıdır ki bu takdirde "müntehâ, hiç bir meleğin geçemediği yer" mânâsında kabul edilmektedir. Veya "Fıkıh kitabı" sözünde olduğu gibi mahallin hâle izâfeti nedeniyledir ki o takdirde de sidre, "ilimlerin vardığı son nokta" mânâsını taşır. Veyahut da mülkün Mâlik'e izâfeti iledir ki bu takdirde de "Sidre-i Müntehâ = herşeyin kendisinde son bulduğu Allah Teâlâ'nın Sidresi (ağacı)" anlamına gelmektedir. ***" Senin Rabbine varılacaktır."*** (en-Necm, 53/42) âyeti de bu kabilden sayılmaktadır. Böylece Beyt'in izâfesinde olduğu gibi, Sidre'nin Müntehâ'ya izâfetiyle, Allah için bir ta'zîm mânâsı ortaya çıkmış olur.

Bazı âlimler âyette zikredilen Muhammed (a.s.)'ın gördüğü şeyin Allah Teâlâ olduğunu beyân ederek bu âyetin mânâ takdirinin: "Muhammed (a.s.) bir inişinde daha Rabb'ini görmüştü" şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Yâni buradaki bir inişden maksad da Allah'ın Mûsâ (a.s.) ile iki defa konuşması gibi Rasûlullah'ın da Allah'ı iki defa görmesidir. Bununla da ikinci rû'yetin, iniş ve yaklaşma husûsunda birinci rû'yet ile aynı tarzda gerçekleşmiş olduğuna işâret edilmektedir. Allah (c.c)'ın bir zaman ve mekanda bulunması da mümkün değildir. "Muhammed (a.s.) Sidre-i Müntehâ'da Rabb'ini ikinci kez görmüştü "mânâ takdiriyle Allah'ın orada görüldüğünü değil de Peygamber (a.s.)'ın Sidre-i müntehâ'da bulunduğu sırada Allah'a nazar ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim: "Hilâli gördüm." dendiğinde, sana: "Onu nerede gördün?" diye sorulunca: "Falan ağacın yanında bulunduğum sırada gördüm" diye cevap vermen de bu kabildendir.

İbn Bircân, *Münâsebât* adlı eserinde; "Mirâc'ın iki kez olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi kalple, ikincisi de göz iledir. İkinci görüş, Rasûlullah'ın Allah'ı gözle görmüş olduğudur. Bu, ancak insanlara kapalı bir halde bulunan çok uzun mesâfelerin kat'edilmesiyle gerçekleşebilir. Beşer ancak böyle uzun bir mesafeye yolculuk yaparak buna nâil olabilir. İşte Rasûlullah (s.a.)'ın bu ikinci rü'yeti, "نَزْلَةً أُخْرَى ***/nezleten uhrâ = O'nu önceden bir defa daha görmüştü"*** âyeti ile gerçekleşmiştir. Vaktin taayyünü mekânın taayyünü ile mümkündür. Bu yüzden Rabb Teâlâ ***"Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında"*** buyurdu" demiştir. *Münâsebât Tefsîri*'nde zikredilen budur.

Vekî'in **Ka'bu'l-Ahbâr**'dan yaptığı rivâyete göre Kab'ul-Ahbâr, Rasûlullah (s.a.)'ın

Rabb'ini bir defa gördüğünü bildirince Vekî' ona: "Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.) ile iki kez konuşmuş, Muhammed (s.a.) de O'nu iki kez görmüştür" diye cevap vermiştir. Daha sonra bu kelâm Âişe (r.anhâ)'nin kulağına gidince O: "Söylenilen bu kelâmdan dolayı tüylerim diken diken oldu" demiştir. Bunun üzerine Âişe vâlidemize: "Ey müminlerin annesi! Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîmde ***"Andolsun, onu bir inişinde daha görmüştü"*** (en-Necm, 53/13) buyurmamış mıdır?" diye sorulunca, bu soruyu sorana: "Ben Nebî (a.s.)'ye bunu sorduğumda O bana; *"Cibrîl (a.s.)'i ufukta hakîkî yaradılış ve sûretinde inerken gördüm"* buyurmuş[88] ve bu rûyetin Cibrîl ile alâkalı olduğunu belirtmiştir" diye cevap vermiştir. Bazı âlimler de Peygamber (a.s.)'ın Rabb'ini kalbi ile iki defa gördüğü kanâatindedirler.

Fakir (**Bursevî**) derim ki, bu hususlar çetinliği, ihtimal ve te'vili barındırması sebebiyle inkâr edeceklere açık bir kapıdır. Zira bu yüzden Rasûlullah'ın Mescid-i Aksâ'ya gidip oradan Mi'râc'a çıktığını inkâra kalkışanlar, Mi'râc'ın kat'î nassla sübûtundan dolayı küfre girmişlerdir. Mi'râc'la ilgili nass da ***"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye, (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir"*** (el-İsra, 17/1) âyetidir. Bu gibi kimseler kendileri dışındaki pek çok insanı da saptırmışlardır. Bu husus mütevâtir haberlerle sâbittir.

Şeyh-i Ekber; "Rasûlullah'ın mi'râc'ı otuz dört defa vuku bulmuştur. Bunlardan biri bedenen, diğerleri de rû'yâ yolu ile tahakkuk etmiştir" demiştir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'ye göre ise; Nebî (a.s.)'ın kevnî görüntüler ve gaybî sahâlar içerisinde hazır iken ehl-i hicâbın bu huzur-i ilâhînin müşâhedesi husûsundaki taaccüplerinin reddi için getirilmiş olduğu beyân edilerek şöyle denilmektedir: Ehl-i hicâb Peygamberin huzur-i ilâhiyyeyi müşâhede etmesini garipseyip şaşıra dursunlar. Ona hazret makamında irtibatlandırılan şey hazret olmadığı gibi şühûd makamında taalluk eden şey de şühûd olmayıp bilâkis bu üst üste gelen ve an-be-an olan şöhret ve aleniyyettir. Bilâkis Rasûlullah (a.s.) bir lahza dâhi Allah'tan mahrum bırakılmadı ve göz açıp kapayacak bir müddet dahi Allah Teâlâ ona gâib olmadı. Bir defasında Allah Teâlâ'yı Fenâfillah üzere ahâdiyyet makamında bir kez de bakâbillah üzere vâhidiyet makamında müşâhede etti. Bu müşâhede Rasûlullah (s.a.)'ın Sidre-i Müntehâ denen amel, söz, fiil ve hallerin kendisinde başlayıp bittiği kesret başlangıcı kabul edilen vâhidiyyetin müşâhede alanına ahâdiyyet müşâhedesinden indiği zaman tahakkuk etmiştir. Sidre-i Müntehâ'nın kesret ağacına teşbih olunmasının sebebi, bu ağacın gölge ve dallarının çokluğundandır. Nitekim Vâhidiyyet ağacı olan kesret ağacı da böyledir. Bu ağaçta taayyün ve kesretler fazla olduğu gibi müteayyinâtın orada gölge talep etmesi de ayn-ı hâricînin varlığı ile mümkün olabilmektedir.

Baklî der ki: "İkinci türdeki (kalple) rû'yet birinci türden olan (gözle) rû'yetten daha az keşfe sâhip olmadığı gibi birincisi de ikincisinden geri kalmaz. Sen neredesin? Eğer sen bunu anlayabilecek kapasitede olsaydın Rasûlullah (s.a.)'ın aynı şekilde huzur-i

ilâhîden döndükten sonra da aynı gece yorganına büründüğü zaman Rabbi'ni gördüğünü, bir an bile olsa kalbinin bu ru'yetten uzaklaşmadığını ve Hakk Sübhânehû'nun zikrettiği Nebî (a.s.)'ın birinci seferde imkân bulduğu rü'yetullahın ikincide Sidre-i Müntehâ'da da aynı şekilde tahakkuk ettiğini söylerdin. Zîra Sidre'de Allah'ın tecellî etmesi kıdem ve celâl sıfatlarının zuhûrudur ki bu çeşit zuhûr mekân ve zamana taalluk etmez. Çünkü kıdem, mekân ve cihetlerden münezzeh olduğu gibi abd ve Rabb Teâlâ'nın bir mekânda bulunmuş olması da söz konusu değildir. İşte bu Allah'ın kemal-i tenzîhi ve lûtf-i âzîminin büyük bir delâletidir. Zira Allah'ın Zâtı Rasûlullah'ın imkân dâiresinde bulunduğu an tecellî etmiş ve bu sırada orada akıl darmadağın, ilim de perişan olmuştur. Çünkü akıllar âciz, zanlar şaşkın, kalpler ve ruhlar hayretler içinde ve sırlar da zâil bir durumda kalmıştır.

Bu âyette Habîbullahın kemâl-i şerefinin beyân vardır. Çünkü Rasûlullah bir önceki inişinde Sidre-i Müntehâ'da Allah Teâlâyı görünce, bu gördüğünün Allah'ın mekân ve zamandan münezzeh oluşundan dolayı kemâl-i ilmiyle Allah olamayacağını zannetmiş, ancak ikinci defa gördüğünde Hakk Teâlâ'nın hiçbir yeni icaddan ve cömerd ev sâhiblerinin kendisine gelen ziyaretçiyi kapıya kadar geçirmesi âdetleri gibi hiçbir büyüklük âdetinden uzak olmadığını anlamıştır. İşte bu Allah'ın Habîbine karşı ızhar etmiş olduğu sevginin kemâlidir. Bu âyette işâret olan husûsun hakikati ise Allah Sübhânehû'nun Habîbine değişik görüntülerde gelme makamını öğretmektir. Ancak Allah'ın bu şekildeki tecellîsi bir çeşit perdelemedir. Nitekim Hakk Teâlâ Sidre-i Müntehâ'da Rasûlullah'a zuhûr ettiği gibi Mûsâ (a.s.)'ya da üzüm ağacından tecellî etmiştir. Bu tecellî ile Allah Habîbine kemâl-i mârifeti öğretmeyi murad etmiştir. Zirâ sevdiği kimseyi değişik elbiseler içindeyken tanıyamayan kimse gerçekten onun tanıyanı değildir." **Baklî**'nin sözü burada bitti.

Hakk Teâlâ, Sidre'yi tâzîm edip onun şerefini beyân etmeyi murad etmektedir.

عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ﴿١٥﴾

15. Cennetü'l-Me'vâ da onun yanındadır.

Sidre-i Münteha'nın yanında oturulacak bahçe vardır. Yâni müttakîlerin veya şehidlerin ruhlarının gidip kendilerine yurt ittihâz edecekleri bir cennet civarındadır. Burası müttakî kimselerin veya şehîd ruhlarının kalacakları bir cennettir. Veya bu bahçe, Âdem ve Havva (aleyhimusselâm)'ın sığındıkları bahçedir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) şöyle demiştir: "Âdem (a.s.) bugün Cibrîl (a.s.)'ın makamı olan Cennet-i Me'vâ'dan indirilmiştir. Bu cennet-i Me'vâ Âdem (a.s.)'ın zamanında Âdem (a.s.)'ın zürriyetine âid olan bir alandı. Cebrâîl (a.s.) Âdem (a.s.)'ın oradan indirilmesiyle Sidre'den oraya inmiştir. Bu cennet ebediyeti ihtivâ etmeyen türden olduğu için Âdem (a.s.)'ın oradan çıkması mümkün olmuştur. İblis'in kendisine gurur

verip cennette ebedî kalacağını söylemesi ve meleklerin de kendisine secde etmesinin ardından Âdem (a.s.), melek olmaya özlem duymuş ve bu şeytanın aldatmasına sebep olmuştur. Genişliği semâvât ve arz kadar olan cennet ebedî hayatı ihtivâ ettiği için oraya giren kimsenin çıkmasının mümkün olmadığı bilinir. Çünkü oradaki varlığın yok olması diye bir şey yoktur. Allah Teâlâ bu sebeple ***“Bu kesintisiz bir vergidir”*** (Hûd, 11/108) yâni “kesilmez, tükenmez” buyurarak cennetteki bağışlarını tavsîf etmektedir.”

Genişliği semâvât ve arz kadar olan cennetin tabanı, gökleri ve yeri kuşatmış olan Kürsî olup tavanı da her şeyi kuşatmış olan Arş’dır. Bu cennet güzel ve değerli şeylerle kuşatılmış olup Âdem (a.s.)’ın kendisinden yeryüzüne indirilmiş olduğu cennet bu cennet değildir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) *“Telkîhu’l-ezhân”* adlı eserinde de aynı hususları tekrarlar. **Necmuddin**’de *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*sinde bu cennetin âşık mecnûnların enâniyetleri sebebiyle hapsolundukları el-Melikü’l-Muktedir olan Allah’ın sıdk makamındaki cennet-i aliyye olduğuna, sıdk ve ihlas kılıcı, riyâzât ve mücâhedet mızrağı ile öldürülmüş şehid ruhlarının vardığı yer olan Sidre-i Müntehâ adlı vâhidiyyet ağacı olarak temsil edilen zâhirî hüviyete delâlet ettiğine işâret etmektedir.

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى ﴿١٦﴾

16. Sidre’yi kaplayan kaplamıştı.

Bu âyet Sidre’nin ta’zîmini artırmak için getirilmiştir. Âyet-i kerîme’de muzârî sîgasının kullanılma sebebi; geçmişteki o ânın hikâye kipiyle beyân edilerek muhatapların tahayyülünde Sidre’nin güzel bir biçimde canlandırılması veya yenilenme yolu ile bu örtünmenin devamlı oluşunu bildirmek içindir. O halde âyetin mânâsının takdîri: “Andolsun Muhammed (s.a.), vasfı bilinmeyen, târif edilemeyen bir şekilde Sidre’nin kaplandığı bir anda Cibrîl’i orada görmüştü”, şeklindedir. Bir hadis-i şerifte: *“Sidreyi çok değişik renklerde birşeyler kaplamıştı. Onu ben tam olarak idrak edemediğim gibi Allah’ın kullarından hiç biri de bunu tavsif edemez”* buyrulmuştur. [89] Başka hadislerde de: *“Altından bir pervanenin onu bürüdüğünü ve her yaprağında bir meleğin oturup Allah’ı tesbih ettiğini gördüm.”, “Ağaca uçuşan kuşlar gibi bir topluluğun onu bürüdüğünü gördüm”* buyrulmuştur. Bir kavle göre de *“Onu altından bir pervane veya çekirge sürüsünün bürüdüğünü gördüm*” şeklinde buyrulmuştur. **Kâşifî** onun çevresinde altından pervaneler gibi meleklerin uçtuğunu söylerler, demiştir.

Bir kavle göre de Sidre’yi kaplayan şey, Allah’ın kendisine karşı tecellî ettiği nurların tesbihâtıdır. Nitekim bu tecellî (Mûsâ a.s. için) dağa da yapılmıştır. Fakat Sidre dağdan kuvvetli idi. Çünkü dağ darmadağın oldu, fakat Sidre sebât edip yerinden kımıldamadı. Bunun nedeni, dağın zayıf olan âlem-i mülkde, Sidre’nin ise kuvvetli olan âlem-i melekûtta bulunuşudur. Bu nedenle Nebî (a.s.) Mûsâ (a.s.)’ın Cebrâîl’i ufuk-ı a’lâda

gördüğü zaman baygınlık geçirmesi gibi korkmayıp, kendisine verilen sebât kuvveti, bedeninin takat gücü ile baygınlık geçirip yere yığılmamıştır.

Başka bir kavle göre Sidre'yi kaplayan şey, ağacın dallarına üşüşen kargalar misâli büyük bir melek topluluğudur. Bunlar insanların Ka'be'yi ziyareti gibi oraya Allah Teâlâ'ya ibâdet etmek veya oradan feyizlenmek için gelmişlerdir. Başka bir rivâyete göre de orayı bürüyenler, Nebî (a.s.) ile buluşmayı murad eden ve bu hususta Rabb'lerinden izin talep edip de istekleri kabul edilen melâike gürûhudur. Bunlara: "Peygambere yaklaştığınız zaman muhakkak ona bir şeyler saçınız" denilmiş ve onların her biri cennet tabağından bir tabak içerisinde hesabsız miktarda güzel şeylerle ona gelmişler ve bununla ona yakınlaşmak için önüne dökmüşlerdir.

Bir hadis-i şerifte de: *"Allah'ın Rasûlüne orada; yâni Sidrede'de üç şey verilmiştir"* buyrulmuştur.[90] (Mi'râc'ta) verilen bu üç şey: "*Beş vakit namaz, bakara sûresinin son (iki) âyeti ve ümmet-i Muhammed'den Allah'a şirk koşmadan vefat eden herkesin bağışlanacak olmasıdır."*

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de bu âyetin işârî tefsirinin şöyle olduğu zikredilir: "Bu âyet-i kerîme; esmâ-i mezâhire, latîf olan cemâl sıfatlarına ve kaynaklarının sonsuz olması hasebiyle hadsiz, hesapsız vasıflara sâhip Sidre-i Müntehâ adlı Vâhidiyyet ağacını örten kahr-ı celâliyyeye işâret etmektedir. Çünkü esmâ her ne kadar külliyyâtı yönünden sonlu ise de cüziyyâtı hasebiyle sonsuzdur. Sidre'nin ve onun direğinin hakikati, dalları, yaprak ve çiçeklerinin kesretiyle örtülü ve kaplı idi. İşte bu tavsîf Sidre'nin kendisinin azametine ve kadrinin yüceliğine delâlet etmektedir. Nasıl böyle olmasın ki? Vâhidiyye hakikat hasebiyle ahadiyyetin aynısı ve aklî değerlendirme açısından onun gayrısıdır. Gerçekten iyi idrak et ki hakikati, tarikatı ve şerîatı iyi kavrayabilesin.

Baklî der ki: "Akıllar Sidre'yi kaplayan şeyin hakikatini ve bu olayın nasıl tahakkuk ettiğini idrak edemeyeceği için Allah Teâlâ bunu onlardan saklamıştır. Ayrıca Allah'ın kıdemi/ezeliyyet vasfı, O'nun mekânlardan münezzeh olduğuna delâlet eder. Oysa bu idrâki varsayarsak, Sidre ağacının, Hakk Sübhânehû'nun en lâtif tecellîsine ayna görevi göreceğini iddiâ etmiş oluruz. O halde bu âyetin tefsirini ancak Allah ve ilimde rüsûh sâhibi olan kimseler bilir ve bu rüsûh sâhibi âlimler bu husustaki ilme vukûflarından sonra "Biz O'na imân ettik" derler."

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿١٧﴾

17. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.

"(Muhammed'in) gözü kaymadı," şaşmadı. "Zeyğ", "istikâmetten ayrılmak"tır. Yâni "Rasûlullah (s.a.)'ın gözü en küçük bir meyille de olsa gördüğü şeyden ayrılmadı, takdirindedir.

"Sınırı aşmadı." Zihnini karıştıran sayısız miktardaki şeylere rağmen orada müşâhede ettiği şeyden sapmadı. Bilâkis yakîne ulaşan sağlam bir bakışla gözünü ona sâbitledi. Veya rû'yetiyle emrolunduğu hârika şeyleri görmekden yüz çevirmedi ve bu imkân kendisine verildi. Rasûlullah (s.a.)'ın müşâhede ettiği şeyin ötesine geçmemesi, onun baş gözü ile *"gözü kaymadı"* buyrulan bir uyanıklık hâliyle Rabb'ini gördüğüne delâlet etmektedir. Çünkü gözün başka yere çevrilmemesiyle tavsîf olunması bu olayın uyanık iken gerçekleştirilmiş olmasını gerektirir. Şâyet bu rûyet kalbî bir rû'yet olsa idi, Allah Teâlâ "Kalbi şaşmadı" buyururdu. Âyetteki basardan muradın kalp gözü olması ihtimâlinde ise karînenin bulunması gerekirdi. Fakat âyette bu karîne mevcûd değildir.

Bu âyetin mânâsı konusunda **Kâşifî** şöyle demiştir; Hz. Muhammed (s.a.)'in gözü şaşmadı/başka şeye meyletmedi, sağa sola bakmadı. Bakması gerekenin dışındaki bir şeye bakma konusunda haddi aşmadı. Bu âyette O Hazretin (s.a.) hüsn-i edebi ve yüce himmetine övgü vardır. Çünkü o gece kâinattaki hiçbir zerreye iltifat etmedi. Gönül gözü zevâli olmayan ilâhî cemâlin müşâhedesinden başka bir şeye bakmadı (açılmadı).

Gözüne "mâzâğa/şaşmadı" sürmesi çekilmiş;
Feleğin bağına, bahçesine bakmadı.
Arşın pervâz eden burağını
Naz haremine sır perdesine kadar sürdü.
Sonra perde, gözünün önünden kalktı
Gönlünün istediğini perdesiz olarak gördü.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de bu âyetin, Nebî (a.s.)'nin mâsivâyı mutlak terk anlamına gelen **fakr-ı küllî** hakîkatinin makamına eriştiğine işâret ettiği belirtilerek şöyle denilmektedir:

"Nebî (a.s.): *"Fakirlik benim övünç kaynağımdır"* buyurmuştur.[91] Kulu mecâzî olan küllî varlığından çıkararak hakîkî varlıkla bir araya getirip "Allah'ın kulu" demekten daha büyük ve daha şerefli bir şey varmıdır? Yâni Rasûlullah (s.a.)'ın cismânî mülkünün gözü dünya mülküne, dünyanın zinet, süs, makam ve malına meyletmediği gibi onun melekûtî/rûhânî gözü de âhiret âlemi, âhiretin nîmetleri, derece ve yakınlıkları ile şeref odalarının sınırını aşmamıştır. Bilâkis maddî ve rûhânî gözünün her ikisi de Hakk'ı ve Hakk'ın esmâ, sıfat ve tecelliyyât-ı zâtiyyesinin güzellikleri ile tenezzülât-ı sıfâtîyyesinin acâibliklerini müşâhedede kesinti ve noksanlık ârız olmaksızın küllî ve hakîkî bir ictima ile biraraya gelmişlerdir. Yine Nebî (a.s.)'nin zâhirî gözü zâtî vâhdet ve tenezzûlî harîkalıklar içinde kemâl-i kıyamda bulunup her iki mertebenin müşâhedesini îfâ ederken esmâî olan kesrete de meyl etmemiştir.

Allah'ın ilminin bu her iki mertebeyi de ihâta etmesinden dolayı, bunu sen böyle bil, aksini düşünürsen pişman olursun..."

Baklî bu âyetin ikinci rûyet; yâni kalple rûyete işâret ettiğini söyleyerek buna birinci rûyette Allah'ın dışında hiç bir şeyin müşâhede edilmemiş olduğunu delil getirmektedir.

Baklî'ye göre işte bu sebeple Allah bu âyette Nebî (a.s.)'nin gözünü kapatmış olduğunu zikretmemiştir. Bu da Habîb (a.s.)'in istikâmet mahallinde iken Rabb'ini müşâhedeye imkân verilmesi ve ona teşvik edilmesi nev'indendir. Zîra Nebî (a.s.) içerisinde şeref ve fazilet bulunmuş olsa da Rabb'inin dışındaki hiçbir şeye meylde bulunmamıştır.
Şair şöyle der:

Allah'ın hatırlatması tamamıyla kalbe,
Ümid ettirmesi de tamamen gözlere yöneliktir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle gelmiştir: Musâ (a.s.) Hakk'ı görmek isteyince ***"Rabbim! Bana Kendini göster, Sana bakayım"*** dediğinde gayret/kıskançlık kılıcıyla **"*Sen Beni göremezsin*"** (el-A'râf, 7/143) cevabı verildi. Sonra cürüm dolu bu sorudan vazgeçti **"*Sana tevbe ettim*"** diyerek bu talebden geri döndü. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.)'e gelince O'na da; **"*İki gözünü dikme!*"** (el-Hicr, 15/88) ifâdesiyle gayret sürmesi çekilmişti. O'na denildi ki: "Ey Muhammed! Bizi görmek isteyen gözünü başka bir şeye vermeyesin." O da: ***"Göz şaşmadı, sınırı da 3aşmadı."*** İzzet bağıyla gözünü bağladı ve hal diliyle şöyle dedi:

Ey azîz seni ziyaret edeceğim güne kadar,
Kendi gözümü bağladım ve açmam artık.

Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.) Hakk'a ulaştı. Celâl ve cemâl sâhibi Hakk'ın cemâl ve celâli görüşüne arz edildi ki **"*Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı*"** buyrulmuştur.

Sana sırrımı açınca bütün vücudum zikir kesilir
Gözümü açınca bütün kemâlini görürüm.

Demişlerdir ki Mûsâ (a.s.) Hakk'a mürâcaat etti, kendisinde heybet ve azamet nuru olduğundan ona bakan herkesin görmesi kayboldu. Hz. Muhammed (s.a.) ise Hazret'e müşâhede ile yöneldi, kendisinde üns nûru olduğundan kendisine bakan herkesin görmesi ziyadeleşti. O makam telvîn ehlinin, bu makam ise temkîn ehlinin makamıdır.

لَقَدْ رَأَى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴿١٨﴾

18. Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.
"Andolsun" Muhammed (a.s.) Mi'râc gecesinde *"Rabbi'nin en büyük"* azametli *"âyetlerinden bazılarını gördü."* Ona mülk ve melekût âleminin gözle ifâde edilemeyen güzellikleri gösterildi.
İsrâ olayı *Münâsebât* adı tefsîrde belirtildiği üzere çoğu âlimler tarafından kabul

edildiğine göre hicretten kısa bir süre önce nübüvvetin onikinci yılında tahakkuk etmiştir. Ancak bu hususta bir müşkil/karışıklık vardır. Çünkü Necm sûresi, sûrenin başında da belirtildiği üzere nübüvvetin beşinci senesinde nâzil olmuştur.

Müfessirler şöyle demiştir: “Rasûlullah (a.s.) mi’râc gecesinde yeşil bir kuşun oturup göğün ufkunu kapatmış olduğunu gördü. Daha sonra kendisi Sidre-i Müntehâ’nın ve bu kuşun ilerisine geçti. İşte bu kuş Peygamber (a.s.)’in müstakil olarak ufukları kuşatan zengin ve geniş himmetinin sûretidir. Çünkü Nebî (a.s.)’nin engin âlemi (kat’etme) yolculuğunda kendisine erişebilecek tek kimse Nebî (a.s.) gibi yüce himmet sâhibi olandır. **Hasan** (r.a.) Peygamber (a.s.)’ı medheden bir na’tında şöyle der:

Büyük oluşlarından dolayı sona ermeyecek himmetleri vardır,
Onun en küçük himmeti zamanın içindeki bir ömür kadardır.

Rasûlullah (s.a.) bu mi’râc gecesinde melek gürûhunu, Sidre-i Müntehâ’yı, Cennet-i Me’vâ’yı, ehl-i îman için cennetlerde hazırlanmış olan şeyler ile isyan ve zulüm ehli için cehennemde hazırlananları, nurları ve daha başka akılların âciz kalıp gözlerin şaşıracağı nice şeyleri görmüştür. Bu itibarla Nebî (a.s.)’ın göklerde hiç bir peygamber (a.s.)’ı görememiş olması, her peygamberin ince ve yüce bir konumunun olduğuna, kendilerine mahsus şerefli bir hâl içinde bulunduğuna işâret etmektedir.

İmâm Ebu’l-Kâsım es-Süheylî (rahimehullah) *Ravzu’l-Enf* adlı eserinde: “Benim bu hustaki kanâatim Rasûlullah (a.s.)’ın mi’râc olayını idrak, kaynaklarının rüya tâbirleri ilmi oluşu yönündedir. Zira rüya tâbiri ilmi de nübüvvet ilimleri arasındadır. Rüya tâbircileri: “Her kim bir peygamberi rüyasında görürse bu kimse gördüğü peygamberle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde bildirilen o peygamberin başından geçmiş fakirlik, zenginlik vb. ahvâle benzeyen bir durumla karşı karşıya kalacağı anlamına gelmektedir. Meselâ Âdem (a.s.)’ı bir yerde hüsn-i cemâli içerisinde gören kimse, onun gibi velâyet makamına ve Kur’ân-ı Kerîm’de ***“Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”*** (el-Bakara, 2/30) buyrulduğu üzere büyük bir meliklik ünvânına sâhip olacağı anlamına gelir.

Her kim **Nûh** (a.s.)’ı rüyasında görürse, bu rüya o kimsenin Nûh (a.s) gibi uzun yaşayıp, insanlar tarafından bir müddet sıkıntı ve ezâya dûçar kaldıktan sonra onlardan kurtulacağını haber vermektedir. Yine **İbrahim** (a.s.)’ı rüyasında gören kimsenin; babasına itâat etmeyeceği, hac ile rızıklanacağı, düşmanlarına gâlip geleceği ve zâlim bir hükümdar tarafından korku ve sıkıntı içinde bırakıldıktan sonra nusret verileceği anlamını taşır. **Yusuf** (a.s)’ı rüyasında gören bir kimsenin rüyasının yorumu da, onun iftirâya uğrayarak zulme ma’rûz kalacağı, sıkıntıya düşüp hapsolunacağı ve bir melikin onu sâhiplenişinden sonra da kurtulacağı mânâsını taşır. **Mûsâ** ve **Hârûn** (aleyhimusselâmı) rüyasında gören kişinin rüyasının ta’biri de, Allah Teâlâ’nın onların eliyle zorba ve inadcı olan bir kimseyi helâk edecek olmasıdır. **Süleyman** (a.s.)’ı rüyasında gören kimsenin, hüküm veya mülk ile imtihan olunacağı yahut kendisine ince

idrak/fıkh verileceği şeklinde ta'bir olunur. **Îsâ** (a.s.)'yı rüyasında gören kimsenin mübarek, çok fayda verici ve Allah yolunda çok hayır yapıp çok seferde bulunacağı ile ta'bir olunur. Yine her kim de **Peygamberimiz** (s.a.)'i görürse kısa bir müddet bile olsa hoşa gitmeyen bir durumla karşılaşmayacağı şeklinde yorumlanır. Şâyet o kimse Nebî (a.s.)'yi kurak bir arazi üzerinde görürse o arazinin verimli olacağına, zulme uğramış bir topluluğun toprağı üzerinde görürse kendilerine yardım olunacağına işâret eder. **Peygamber** (a.s.)'ı gören kimse eğer üzüntü içinde ise üzüntüsü gider, borçlu ise Allah Teâlâ onun borcunu ödemesine yardım eder, mağlub bir durumda ise gâlib olur, mahpûs ise salıverilir, köle ise âzâd edilir, kayıp ise sâlimen âilesine döner, fakir ise zengin olur, hasta ise Allah Teâlâ ona şifâ verir.

İsrâ hâdisesi Mekke'de vukû' bulmuştur. Mekke ise Allah'ın Harem-i Şerifi ve emniyet mekânıdır. O bölgenin sâkinleri de Allah Teâlâ'nın komşularıdır. Çünkü orada Beytullah vardır. Rasûlullah (s.a.)'in Mirâcta ilk gördüğü peygamber, Allah'ın emniyet mahalli ve komşuluğunda bulunmuş (Mekke'de ikâmet etmiş) olan Âdem (a.s.) idi. Âdem (a.s.)'in düşmanı olan İblis onun Mekke'den çıkarılmasına sebep olmuştu. Onun hikâyesi, Efendimiz (s.a.)'in Harem-i Şerif'den ve Beytullah'ın civarında ikâmetinden düşmanları tarafından uzaklaştırılıp hüzünlendirildiği nübüvvetinin ilk yıllarındaki ahvâline benzemektedir. İşte bu hususdaki kıssası Âdem (a.s.)'la aynıdır. Âdem (a.s.) ile görüştüğü birinci kat semâda onun zürriyyetinden iyi ve kötü kulların ruhlarının kendisine arzolunduğunu, birinci kat semâda olduğu için her iki fırkanın da yaptıklarını izlediğini, fâcir olan zürriyyetinin ruhlarının da göğü delip geçemeyeceği veya göğün kapılarının kendilerine açılamayacağı için kendi katında toplandıklarını Rasûlullah müşâhede etti.

Rasûlullah (s.a.) daha sonra ikinci kat semâda Îsâ ve Yahya (a.s.)'yı gördü. Onlar yahûdîlere gönderilmekle denenmişlerdi: Îsâ (a.s.)'ı yahûdîler tekzip ederek eziyet etmişler ve canına kasdetmişlerdi ki Allah Teâlâ onu katına yükseltti. Yahya (a.s.)'ı ise yahûdîler öldürmüşlerdi. Rasûlullah (s.a.) ise Medine'ye geçmesini müteâkiben ikinci kat semâda bulunan Îsâ ve Yahya (a.s.)'ların sınanmasına benzer bir imtihan ile denendi. Onun Medine'deki denenmesi yahûdîlerle idi. Onlar Nebî (a.s.)'ye eziyet edip onun aleyhinde ittifak kurdular ve onu öldürmek için üzerine bir kaya parçasını atmaya teşebbüs etmişlerdi. Allah Îsâ (a.s.)'yı onlardan kurtardığı gibi Peygamber (a.s.)'i de o yahudilerden kurtarmıştı. Fakat onlar daha sonra koyun etine zehir koymuşlardı. Rasûlullah (s.a.) ikinci parçayı ağzına götürecekti ki -kendisinin de vefat ânında söylediği gibi- tam o sırada yediği birinci lokma şahdamarını paramparça etmişti.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Saltanat ve yönetim sefihlere kalınca
Elbette peygamberleri öldürürler.

Saîd b. Müseyyib (r.a.)'den: "Dünya bir çöplük gibidir ve gittikçe de kirlenmektedir.

Her kim Allah'a olan yakınlığı ile ondan yüz çevirirse Allah insanları o kimseye muhtaç kılar" dediği rivâyet edilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.)'in Yusuf (a.s.) ile karşılaşması üçüncü kat semâda gerçekleşmiştir. Peygamber (a.s.)'ın onunla üçüncü katta karşılaşmış olması Yusuf (a.s.)'ın hâline benzer bir hâl ile tâbir-i rüyâ olunur. Bunun nedeni, Yusuf (a.s.) kardeşlerinin aralarından uzaklaştırıldıktan sonra tekrar onlara kavuşup onları ***"Bugün sizi kınama yok..."*** (Yusuf, 12/92) âyetinde belirtildiği üzere onları affettiği gibi bizim Peygamberimiz de Bedir'de kendisini aralarından çıkaran, içlerinde amcası Abbas ve amca oğlu Ukayl gibi yakınlarının da bulunduğu bir grubu, esîrlerin bir kısmını serbest bırakmış, bir kısmını da fidye alarak salıvermiş ve daha sonra da Mekke'nin fethi yılında üzerlerine gâlib geldiği zaman onları toplayarak: ***"Ben size kardeşim Yusuf (a.s.)'ın dediğini diyorum. Bugün size kınama yoktur"*** buyurmuştur.[92]

Daha sonra İdris (a.s.)'la Mi'râcta karşılaşması dördüncü kat semâda gerçekleşmiştir. Allah bu katı "yüce mekân" olarak tesmiye etmektedir. İdris (a.s.) kendisine kalemle yazı öğretilen ilk zâttır. Peygamber (s.a.)'in dördüncü katta İdris (a.s.)'le buluşmuş olması da dördüncü bir hâletiyle yorumlanıyordu ki bu hâlet de Nebî (a.s.)'nin şânının yüceliğidir. Öyle ki bu şan kralları korkutacak ve onları kendisine itâate dâvet eden mektupları yazmasına sebep olacak bir şân idi. Hattâ bir defasında Ebû Süfyân, Rum kayserinin yanında bulunduğu bir sırada Rasûlullah (s.a.)'ın mektubu ulaştığında Hirakl'ın ondan ne kadar korktuğunu müşâhede edince kıpkırmızı olup "Allah Allah nasıl olur?" diye mırıldanmıştı.

İbn Ebî Kebşe de mektupları yazma işiyle görevliydi. Yine İbn Ebi'l-Asfar meliki de Rasûlullah'ın da'vetinin korkusu içinde sabahlamıştı. Rasûlullah (s.a.) İbni Ebî Kebşe'ye dünyanın her tarafındaki melikler için mektuplar yazdırttı. Bu krallardan bir kısmı kendi dininde kalmakla birlikte Nebî'ye itâat etti. Meselâ Necâşî ve Umman kralı bunlardandır. Bir kısmı da onunla sulh anlaşması yapıp hediyeler gönderdi. Rum Kayseri Hirakl ile Mısır sultanı Mukavkıs bunlardandır. Bazı krallar da ona karşı çıkmış, Allah da Nebî (a.s.)'sine onlara karşı muzafferiyet bağışlamıştır. İşte bu makam; yâni; Rasûlullah'ın melikleri itâat ettirme makamı İdris (a.s.)'e verilen kalemle yazı yazma makamından da üstün bir makamdır ki mi'râcın beşinci kat semâdaki tezâhür eden makamıdır.

Rasûlullah (s.a.)'ın altıncı kât semâda Mûsâ (a.s.) ile buluşması ise Mûsâ (a.s.)'ın Şâm gazvesiyle emrolunup Şam'da bulunan zorbalara karşı muzaffer olması ve düşmanlarının helâk edilmesinden sonra, beldeden çıkarılmış İsrailoğullarının tekrar o beldeye girdirilmelerini arzetmektedir. Rasûlullah (s.a.)'da Şam yöresinde bulunan Tebük'te gazvede bulunmuş, Dûmetu'l Cendel'in vâlisini esir aldıktan sonra cizye karşılığı onunla sulh yaparak üstünlük sağlamıştır. Yine Rasûlullah (s.a.)'e Mekke'nin fethi müyesser kılınmış ve ashabını daha önce çıkartıldıkları bu beldeye girdirmiştir.

Rasûlullah (s.a.)'ın yedinci kat semâda İbrâhim (a.s.)'le buluşması da iki hikmeti ihtivâ eder. Bunların birincisi şudur: Nebî (a.s.) onu Beyt-i Ma'mûr'un yanında sırtını

dayamış olarak bulmuştu. Beyt-i Ma'mûr, Ka'benin gökteki hizasında bulunan, semâdaki eşi gibidir. İbrahim (a.s.) Ka'be'yi inşâ eden ve insanları oraya haccetmeye çağıran kişi olduğu gibi Beyt-i Ma'mur'a da melekler hacc için akın ederler. İkinci hikmet ise Rasûlullah (s.a.)'ın ömrünün son demlerinde Beytullah'ı ziyaret etmesi ve onunla birlikte yaklaşık yetmiş bin kişinin de haccetmiş olmasıdır.

Rasûlullah'ın bu katta İbrahim (a.s.)'ı görmüş olması, rû'ya tâbircileri tarafından hacc ile yorumlanmaktadır. Zîra İbrahim (a.s.) hacca ilk da'vet eden ve hac mekânı olan Kâbe'nin sütunlarını yükselten kişidir. **İmâm-ı A'zam** her ne kadar ***"Andolsun, Rabbi'nin büyük âyetlerinden bazılarını gördü."*** (en-Necm, 53/18) âyeti, Muhammed (a.s.)'ın Allah'ın büyük âyetlerinin bir kısmını gördüğünü ifâde ediyorsa da hakikatte onun bu mi'râc gecesinde Allah'ın zâtını görmüş olduğuna delâlet edebileceğini söylemiştir. Bu konuda ihtilâf vardır. İmâmın bu konudaki delili, Allah Teâlâ'nın mi'râc hâdisesini ***"âyetlerin görülmesi"*** ile bitirmiş olmasıdır. Başka bir yerde de İmâm buna delil olan âyetin ***"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye, (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir"*** (el-İsrâ, 17/1) âyeti olduğunu beyân etmiştir. Ancak İmâmın söylediği gibi şâyet Nebî (a.s.) Allah Teâlâ'yı mi'râc gecesinde görmüş olsaydı bu, onun için en büyük bir lütuf olacak ve bu olayın anlatılması ise mi'râc kıssasının hâtimesini teşkil etmesini gerektirecekti.

Fakir (**Bursevî**) diyorum ki, âyâtın görülmesi rû'yetullaha şâmildir. Nitekim bu hususta **Şeyh-i Kebîr** *Fükûk* adlı eserinde: "Zâtın mezâhir, nisbet ve izâfelerden mücerred kılınması itibariyle rû'yeti ve idrak edilmesi zor olur. Mezâhir/dış görüntüler içinde ve mertebe hicaplarının arkasından Zâtullah'ın rûyeti, idrâki mümkin olan bir rû'yettir. Nitekim şair der ki:

Senin zuhûruna engel olan ince bulut kümesidir,
Bulutun yüzeyi yine güneşin görünmesine imkân verecektir.

(en-Necm, 53/18)deki *"âyât"* kelimesinin Alah Teâlâ'yı görme mânâsını ihtivâ etmesine gelince: Şâyet bu melekûtî âyetler mülkî/cismânî âyetlerin fevkinde kasdolunuyorsa bu takdirde Rasûlullah (s.a.)'ın tüm mertebe ve müşâhede edilenlerdeki ru'yetinin kemâle ermesi için Allah Teâlâ'nın bizzat bu müşâhedeyi sağlattığı söylenebilir. Zîra şeref sâhibi olan bir kimsenin yine aziz bir kimseyi evine dâvet ettiğinde veya seven sevdiğini sarayına buyur ettiğinde kendisini ondan gizleyip yüzünü göstermemesi imkânsızdır.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de bu âyetin tefsiri şu şekildedir: "Âyât ifâdesi Allah'ın büyük ve küçük âyâtı alâmet-i ilâhîsi olduğuna işâret etmektedir. Büyük âyetlerden murad, bir gurub âlim tarafından "yedi imâm" olarak isimlendirilen hayat, ilim, kudret, irâde, sem', basar ve kelâm adlarındaki ezelî kadîm sıfatlardır. Küçük âyetlerden murad da ***"En güzel isimler Allah'ındır"*** (el-A'raf, 7/180) buyurulan ilâhî isimlerdir. Birinci

türdeki âyetlerin “büyük”, ikinci kısımdakilerin de “küçük” olarak tesmiye olunmasının sebebi, sıfatların isimlerin kaynağı ve mercileri oluşundandır. Nasıl ki el-Hayy ismi varlık sahasında hayat sıfatına râci olduğu gibi, el-Alîm ismi ilim sıfatına ve el-Kâdir ismi de kudret sıfatına râcidir. Yine esmâ-i hüsnâ sıfatların mazharları olduğu için el-Hayy ismi varlık sahasında fiillere, fiiller esmânın mezâhirine ve âsâr da fiillerin mezâhirine râci’ olmaktadır. Her ne kadar ***“De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın, hangisiyle çağırırsanız en güzel isimler O’nundur”*** (el-İsrâ, 17/110) âyetinde buyurulduğu üzere Allah’ın âyâtından murad esmâ-i hüsnâsı ise de, “suğrâ” ile değil de “kübrâ” ile yapılan tahsisin nedeni, en büyük âyâtın müşâhedesinin en küçük âyetlerin müşâhedesine bağlı olduğunu vurgulamak içindir. Zîrâ Allah Teâlâ kuluna hayat, ilim ve kudret sıfatıyla tecellî ettiği zaman; kulun, Allah’ın hayat sıfatıyla hayatta olması, O’nun ilim sıfatıyla ilim sâhibi olması ve yine Allah’ın kudret sıfatıyla kudrete sâhip olması gerekmektedir. Mânânın özü şudur: Nebî (s.a.) mi’râc gecesinde vahdâniyyet cem’iyyesine yükseltilip ferdâniyyet nuruna girildiği zaman, Hakk Sübhânehû evvelâ gaybın anahtarları olan sıfât-ı kübrâların sûretiyle ona tecellî etmiştir. Bu gaybın anahtarları Kendisinden başkasının bilemeyeceği şeylerdir.

Allah Teâlâ’nın ona tecellîsi ile onun hayatı; ulvîsi-süflîsi ile ruhâniyesi-cismâniyesiyle, ma’deniyesi-nebâtîyesi ve hayvâniyesi-insâniyesi ile bütün âlemin hayat unsurlarıyla özdeşleşti. Nitekim Allah bununla ilgili olarak ***“(Ey Muhammed), biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik”*** (el-Enbiyâ, 21/107) ve *“Sen olmasaydın Biz âlemleri yaratmazdık”* buyurmuştur.[93] Rasûlullah (a.s.) da: *“Ben Allah’danım, mü’minler de benden”* demiştir.[94] Aynı şekilde Peygamber (a.s.)’in ilmi rûhânî ve ğaybî mâlûmâtın tamamını ihata eden bir konuma dönüşmüştür. Nitekim meleklerin çekişmesi ile ilgili hadis-i şerif bu konuda gelmiştir: Rasûlullah (s.a.) *“Avucunu benim omuzuma koyunca göğüslerimin arasında onun soğukluğunu hissettim. İşte o sırada bana geçmiş ve gelecek ümmetler hakkında bilgi verildi”* buyurmuştur. Başka bir rivâyette de: *“Olmuş ve olacaklar bana bildirildi”* şeklindedir.

Peygamber (a.s.)’in kudreti de böyledir. O bu kudret ile zorbaların boyunlarını kırıp, kılıçla kisrâların boyunlarını uçurmuş, onların evlerini ve kalelerini yıkmış, onlara hayat hakkı tanımamıştır. Bu cem’î, küllî ve ihâtî olan tecellî-yi ilâhînin bereketiyle, Allah Teâlâ’nın kitab-ı azîzi’nde “***Ben yeryüzünde bir halife yapacağım”*** (el-Bakara, 2/30) diye haber verildiği üzere Âdem (a.s.) da âlemin kendisine itâati emredilmiş ve onlara halife kılınmıştır. Allah Âdem (a.s.)’in yüzünde vahdâniyyet nurlarının parıldaması için bütün melekleri ona itâat ettirmiştir.

Baklî şöyle demiştir: “Hakk Sübhânehû, Peygamberi (a.s.)’a kendisinden başka hiç bir kimsenin göremeyeceği büyük âyetlerini göstermiştir. Bunu “***Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü”*** âyetinde buyurulduğu üzere Rasûlullah’a melekûtî/rûhânî olan kuvve-i cebbâriyye elbisesini giydirmekle icrâ etmiş, âyâttaki sıfatların nurlarının ortaya çıkması ile bu tahakkuk etmiştir. Bu âyetleri eğer bir kimse

görmüş olsaydı muhakkak onları görürken istiğrak hâline dalar, o kimsenin zât ve sıfat denizindeki kemâl-i istiğrâkı da, âyâtı görmekten daha zor bir hal almazdı."

İbn Atâ da, Rasûlullah (s.a.)'ın Allah'ın âyâtını gördüğünü ve Nebî (a.s.)'ın himmetinin büyüklüğü, makamının yüceliği ve el-Kebîru'l-Müteâl (c.c.)'a olan irtibâtı sebebiyle müşâhede ettiklerinin gözünde büyümediğini belirtmiştir.

Ca'fer-i Sadık (r.a.) da Rasûlullah (s.a.)'ın haber verilenlerden daha büyük muhabbet alâmetlerini müşâhede ettiğini beyân etmiştir.

---

[75]. Bk Beyhakî, Delâil, II, 402. (Suyûtî, el-Câmiu'l-kebîr, c.1, s.16700; Hindî, Kenzu'l-ummâl,c.11, s.449) (el-Mektebetü'ş-Şâmile)

[76]. Aclûnî, II, 226.

[77]. Buhârî, Cihâd, 46; Müslim, İmân, 48-49.

[78]. Buhârî, Küsûf, 2; Nikâh, 107; Rikâk, 27; Eymân, 3; Müslim, Salât, 112; Küsûf, 1; Fadâil, 134.

[79]. Aclûnî, II,226.

[80]. Bk. Beyhakî, Delâil, II,402. (Suyûtî, el-Câmiu'l-kebîr, c.1, s.8352)

[81]. Tirmizî, Tefsîr, 39; Müsned, V, 243. (Dârimî, Sünen, c.6, s.421; Suyûtî, el-Câmiu'l-kebîr, c.1, s.543). (Mekt. Şâmile)

[82]. Buhârî, Tefsîr, (53), 1. (Tirmizî, Sünen, c.11,s.320; İbnu'l-Esîr, Câmiu'l-Usûl, c.10, s.561) (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[83]. İbn Kesîr, IV, 250.

[84]. Müslim, İmân, 291; Tirmizî, Tefsîr, (53), 7; Müsned, V,157, 171, 175.

[85]. İbn Kesîr, IV, 250.

[86]. Bk. İbn Kesîr, IV, 250.

[87]. Buhârî, Tefsîr (53), 1.

[88]. Müslim, İmân, 287.

[89]. Beyhakî, Delâil, II,382.

[90]. Beyhakî, Delâil, II,373.

[91]. Aclûnî, II,113.

[92]. Beyhakî, Delâil, V,58.

[93]. Aclûnî, II,214.

[94]. Aclûnî, I,237.

ÂHİRET DE DÜNYA DA ALLAH'INDIR

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰى ﴿١٩﴾ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى ﴿٢٠﴾ اَلَكُمُ
الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿٢١﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى ﴿٢٢﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا
اَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ اِنْ
يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ
الْهُدٰى ﴿٢٣﴾ اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ﴿٢٤﴾ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُولٰى ﴿٢٥﴾

19. Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı?
20. Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı.
21. Demek erkek size, dişi O'na öyle mi?
22. O zaman bu, insafsızca bir taksim!
23. Bunlar *(putlar)*, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.
24. Yoksa insan, her arzu ettiği şeye sâhip mi olacaktır?
25. Âhiret de dünya da Allah'ındır.

Bunlar müşriklere âid putlardı. Lât, Tâif'te bulunan Sakîf kabilesine âiddi. Müşrikler bu putun etrafında toplanıp tavaf ederlerdi. Bu put insan şeklinde idi.

Uzzâ, Gatafan kabilesinin taptığı semure ağacı şeklindeki bir puttu. Rasûlullah (s.a.) Hâlid b. Velîd (r.a.)'i ona göndermiş ve Hâlid (r.a.): "Ya Uzzâ nankörlük sana, senin için tenzîh yok. Gördüm ki Allah seni zelil kıldı" diyerek başına vurdu. Onun içinden saçları dağınık, ellerini başının üzerine koymuş şeytan kılıklı bir kadın çıkmış ve Hâlid (r.a.)'e "ah vâh çekerek" velvele koparıyordu. Bunun üzerine Hâlid (r.a.) ölünceye kadar o kadına da kılıçla darbe vurdu. Daha sonra da Rasûlullah (s.a.)'a gelip durumu haber verdi. Peygamber de: *"Artık bundan böyle Araplara Uzzâ yok"* dedi.

*Kâmus'*ta Uzzâ'nın Gatafan kâbilesinin taptığı bir put veya Semure ağacı olduğu bildirilmektedir. Bu putu ilk defa Zâlim b. Es'ad put edinmişti. Bu put Zât-ı Irk denen mahallin üst kısmında, Bustan'a dokuz mil mesâfede idi. İbn Es'ad onun üzerine Bess denilen bir ev yaptırmıştı ve onun içinden bir ses duyarlardı. Rasûlullah (s.a.) Hâlid b. Velid (r.a.)'ı göndermiş, Hâlid o evi yıkmış, ağacı da yakmıştı...

وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى ﴿٢٠﴾

20. Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı.

Menât ise Hüzeyl ve Hüzâa kabilelerine âid bir kaya parçası idi. Buna Menât adı verilmesinin nedeni kurbanların kanlarının onun önüne akıtıldığındandır. Minâ kelimesi de bu köktendir.

İnsânu'l-uyûn'da: "Menât, Evs ve Hazrec'e âid bir put idi. Rasûlullah (s.a.) Saîd b. Zeyd el-Eşhalî (r.a.)'yi Menât'ın bulunduğu yeri yıkmak üzere yirmi atlının başında gönderdi. Onlar bu puta vardıkları zaman oranın bekçisi, Sa'd (r.a.)'ya: "Ne istiyorsunuz?" deyince Sa'd; "Menât'ı yıkmak için" diye karşılık verdi. Bunun üzerine bekçi: "Sen ve yanındakiler mi yıkacakmış?!" diye alay edince Sa'd (r.a.) bu puta doğru yöneldi. Tam o sırada çıplak, esmer tenli, başı toz-duman içinde bir kadın göğsüne vurup lânetler okuyarak karşısına çıkageldi. Bekçi o kadına: "Böyle âsîlere karşı Menât putu senin arkandadır" diye cesaret verdi ama Sa'd (r.a.) kadına bir darbe vurup öldürdü ve putun mahallini de yok etti" şeklinde beyân edilmiştir.

Burada Menât kelimesinin "diğer üçüncüsü" olarak tavsîf edilmesi, "o iki kere gördü ise siz üç defa gördünüz değil mi?" makamında bir alay ve küçümsemeyi vurgulamak içindir. "Uhrâ = öteki" da menâtı zem için getirilmiş bir sıfattır. Bu sıfat, menâtın değersizlğini hakâretvârî bir tarzda dile getirmeye ma'tûf olarak getirilmiştir. Çünkü "uhrâ" kelimesi, ***"sonrakiler öncekiler için dediler ki"*** (Â'râf, 7/38) yâni "zayıflar reislerine dedi" mânâsındaki ifâdede olduğu gibi zayıflar (güçsüzler) için kullanılmaktadır.

İbn Şeyh de "uhrâ" kelimesinin her ne kadar "âhar"ın müennesi olmakla birlikte aslında "teahhur = gecikme"den ism-i tafdil olarak bir şeyin mevsûf ile birlikteliğindeki farklılığı olarak tanımlamakta ve bu örfî mânânın bu âyette kullanılamayacağını beyân ederek: "Menâtın üçüncü menât olmasında bir müşâreket bulunmadığı için bundan sakınılma gayesiyle "uhrâ" diye tavsîf olunmuş ve tevcîh bu şekilde yapılmıştır" diyerek istidlâlde bulunmuştur.

Lât ve Uzzâ'nın müşriklerin indinde evveliyyet ve tefaddülünün bulunması sebebiyle Menât'ın derece olarak onlardan sonra gelmiş olması tecvîz edilmiştir. Yâni Uzzâ'nın bir ağaç olması ve bitkilerin de kaya ve cansız madde olan Menât'tan üstün olması evvelliyyet sağlar. Bildirildiğine göre müşrikler putlarına esma-i hüsnâdan birini vermeyi murad etmiş ve onlardan bir tanesine Allah ismini koymak istediklerinde dilleri sürçüp el-Lât, bir diğerini el-Azîz ismiyle tesmiye etmek istediklerinde yine dilleri sürçüp Uzzâ ve başka bir puta da el-Mennân diyecekleri yerde sürç-i lisâna uğrayıp Menât adını vermişlerdir.

Râğıb, Lât kelimesinin aslının "el-Lâh" olduğunu (he) harfi yerine müenneslik tâ'sı getirilmesiyle Lât'a dönüştüğünü belirtmiştir. Râğıb'a göre müşrikler Lât putuna, Allah'a yakınlaştıracağı iddiâsıyla bu ismi vermişlerdir.

Süheylî de bu konuda şöyle der: "Bu Lât ismi aslında bir adama âiddir. Bu kimse

hacca gelen insanlara yağ ile kavutu döğüp bulayarak ikrâm edermiş. Araplar da her hac mevsiminde hizmeti, ikrâmı bulunan bu kişiyi sayarlarmış. Bu adam öldüğü zaman, hacılara kavut ikram ettiği yer, müşriklerin hacdaki ibâdetgâhlarından biri hâlini aldı. Daha sonra onun bu mekânı uğur getireceği inancıyla insanlar tarafından ziyaret edilmeye başlandı. Ancak orayı ziyaret edenler, buranın üst kısmına yerleştirilen ve kavut yemeği yapan adama izâfetle Lât adını verdikleri kayadan yapılma puta tapmaksızın ayrılmıyorlardı. Bu olay binlerce hadis ve tefsirde nakledilmiştir.”

Yukarıdaki mânâ takdirleri, “Lât” kelimesindeki “te” harfinin şeddeli olarak okunmasından çıkmaktadır.

*Kâmûs’*ta belirtildiği üzere **İbn Abbâs, İkrime** ve bir grup (kıraat imâmı) böyle şeddeli olarak okumuşlardır. Müşrikler bu putlara ibâdetlerinin yanı sıra: “melekler ve bu putlar Allah’ın kızlarıdır” diyorlardı. İşte onları azarlamak ve susturmak için; “أَفَرَأَيْتُمْ/eferaeytüm/gördünüz mü, ne dersiniz?” buyurmuştur. “أَفَرَأَيْتُمْ/Eferaeytüm” kelimesindeki “hemze” inkâriyye hemzesi olup, “fe” harfi de Allah Teâlâ’nın kendisine nisbet edilen şeylerden son derece uzak bir konumda olduğunu beyân için “görme” fiilinin tertibine tevcîh makamında gelen bir harftir. Âyetin mânâsı: “Allah’ın mülkü, melekûtu, celâli, ceberûtu, kudretinin sağlamlığında ve mele-i â’la ile yerin altındakilere ve bu ikisi arasında kalanlara söz geçirmesindeki kemâl-i azâmetinin eserlerini duymanızın akabinde mi son derece hakîr bir halde bulunan bu putların Allah’ın kızları olduğuna i’tikad ettiniz?” takdirindedir.

Bazı âlimler de şöyle demiştir; “Müşrikler meleklerin Allah’ın kızları olduğunu ve kendi putlarının da Allah’ın kızları olan bu güzel sûretli mahlûkların kendi içerisinde barındığı dişi melek heykelleri olduğunu ileri sürmüşlerdir.”

*et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*de de şöyle zikrolunur: “Âyet-i kerîme’de putperestler muhatab alınmakta; Lât putunun nefse, Uzzâ putunun hevâya, Menât putunun da en değersiz ve aşağı bir konumda bulunması sebebiyle, kötü ve hakir olan dünyaya işâret ettiği belirtilmektedir. Müşriklerin söylediklerini inkâr etme ve onları reddetme amacıyla bu âyetin mânâsının onlar tarafından şöyle anlaşılması istenmiştir: “Mâbud olarak edindiğiniz ve ibâdet etmeye fırsat kolladığınız bu ilâhlarınızın hâlinden bana haber veriniz. Onlarda hiç var etme-yoketme, fayda-zarar sağlama vb. ilâhî vasıflar buldunuz mu? Hayır, vallahi bulamadınız. Bilâkis siz nefislerinize son derece zulmedici oluşunuzdan ve el-Vâhidu’l-Ahadu’s-Samed olan, doğurmamış ve doğmamış olan vb. (el-İhlas, 112/3-4) vasıflarıyla mevsûf bulunan Allah Teâlâ’nın varlığı konusundaki cehâletiniz neticesinde put ittihaz etme yoluna saptınız.

Mağribî (r.a.) şöyle demiştir:

Mağribî’nin varlığı kendisine Lât ve Menât olur,
Hiçbir puthânede senin varlık putundan beteri yoktur.

❀

اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿٢١﴾

21. Demek erkek size, dişi O’na öyle mi?

Bu âyet ilk azarlama üzerine binâ edilmiş, ikinci bir azarlamadır. Acaba sizin erkek, Allah’ın kız çocukları mı vardır?

تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضٖيزٰى ﴿٢٢﴾

22. O zaman bu insafsızca bir taksim!

“تِلْكَ/Tilke/bu” kelimesi önceki istifham cümlesinden anlaşılan bir taksîme işâret etmek için getirilmiştir. Böyle olduğu vakit ***“O zaman bu insafsızca bir taksim!”*** Yâni Allah Teâlâ’nın yapmış olduğu taksimi beğenmediğiniz için bunun zâlimâne ve eğrilip bükülmüş bir taksim olduğunu söylemiş olursunuz.

Bu âyette müşriklerin şirk koştukları şeyin çirkin görüldüğüne ve onların zâhirî şeylerin bir kısmını bırakıp diğer kısmı ile şirk koşmalarının iğrenç bir durum olduğuna işâret edilmektedir. Yâni: “Allah, nefislerinizin üzerindeki zulmânî te’sirlerle ölü hâline koyduğunuz ruh erkeğini; ibâdet edip isteklerine tâbi olduğunuz, emirlerine ve nehiylerine inkıyad ettiğiniz nefs dişisini eşit kılarak zulümle hareket eden böyle zâlimlerin taksiminden Allah berîdir. Bilâkis onların yapığı bu taksim, âdil birinin yaptığı adâlet ölçüsünde değil, zulümle hareket eden bir zâlimin taksimidir.

اِنْ هِيَ اِلَّٓا اَسْمَٓاءٌ سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ
سُلْطَانٍۜ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُۚ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ
مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰىۜ ﴿٢٣﴾

23. Bunlar *(putlar)*, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.

“Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir.” Yâni putlar sizin kendilerine ilâh ismi verip çağırmanızla ulûhiyyet kazanamazlar. Onların isimleri, müsemmâsı altında hiç bir şey olmayan kuru isimlerdir. Yâni onlara âid olan bu isimler hiç bir şekil ve kat’î surette ulûhiyyet mânâsı veremezler. Şânı büyük ve şöhreti ile meşhur bir kimseye hakaret için onu sıfatıyla değil de ismiyle çağırman bu nev’idendir.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Câhil insan dünyanın mansıbına devlet lâkabını verir
Çocuğun elini ayağını şişmiş görür, şişman zanneder.

Zamanın çocuklarının zemmi bölümünde şöyle demiştir:

Şekilleri insan şekli, işleri yırtıcı hayvan işidir
Onlar elbise içinde kurtturlar ya da kurt içinde elbise.

Müşriklerin putlarının ulûhiyyet mânâsı taşıdıkları iddiâsına atfen *"semmeytumûhâ/onlara isim verdiniz"* cümlesinin gelmiş olma ihtimali vardır. Buradaki fiil cümlesi "esmâ/isimler" kelimesinin sıfat cümlesi olup, zamiri de esmâ'ya râcîdir, esnâma râci değildir. Mânâ şöyledir: "onlara isimleri siz verdiniz, yoksa onların (ulûhiyyet isimleri vardı da) bu isimlerle çağırdınız" anlamında değildir. Zîra bir şeye isim takmak, isimle müsemmâ (isim verilen) arasında bir bağ kurmaktır. Bu tesmiye şekli isim için kullandığında: "Bir kişi müsemmâya isim verdi", müsemmâ için kullanıldığında da, "Bir kişi isme bir müsemmâ takdîr etti" mânâlarına gelir ki bu âyette birinci şekil kullanılmıştır. Müşriklerin "tanrılar" mânâsında tesmiye ettikleri isimlerin kuru (boş) bir anlam ifâde ettiği ve ***"Siz O'nu bırakıp ancak sizin ve atalarınızın taktığı bir takım (boş) isimlere tapıyorsunuz"*** (Yûsuf, 12/40) âyetinde buyrulduğu gibi kesinlikle bu putların müsemmâlarının bulunmadığını, bunun hedef edilmediğini âyet açıklamaktadır. Filhakikâ burada sadece müşriklerin taktığı ve takılan isme hak sâhibi olmayan kuru isimler mevcuttur.

Bu isimler, bâtıl hevânız sâikiyle *"sizin ve atalarınızın taktığı (boş) isimlerdir."* Bu isimlerin sıhhati husûsunda "Allah onlar hakkında" Kur'ân'ın tamamı içerisinde "tanrı" olduklarına dâir *"hiç bir delil"* hiç bir güç indirmemiştir. (أَنْزَلَ) kelimesi A'râf sûresinden buraya kadar elif ile yazılmıştır. A'râf'tan önceki sûrelerde ise (نَزَّلَ) diye şedde ile getirilmiştir.

Bu cümlede, daha önceki hitap sigasından gâib sîgasına dönmenin nedeni; müşriklerin yaptıkları çirkinliklerin artmış olmasının onlara hitab etmeden yüz çevirmeyi iktizâ ettiğini bildirmek ve izledikleri bu isim takma olayının ve onun neticesi olan (çirkin) amellerin onlardan başkasına anlatılması içindir.

"Onlar ancak" hak olarak vehmettikleri şey husûsunda bâtıl bir *"zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar."* Yâni onları cezbeden şey nefs-i emmârelerinin kötülüğü özendirmesidir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de müellif mânâyı şöyle takdir eder: " Alçak ve şehvânî olan nefislerinizin sapması, harap halde ve zâfiyet içinde bulunan akıllarınızın cehâleti sebebiyle taptığınız putlar, ancak şekillerine verilen isim ve müsemmâ gayesi olmayan âciz gayretlerinizin bir timsâlidir. Veyahut bunlar zayıf kuruntularınızın çabasının neticesi ve babalarınızın yaptığı gibi zan ve hayalle karışmış olan hastalıklı akıllarınızın idrak ettiği noktadır. Bu putların taleb, keşf ve kurbiyyet ehli indinde bir yeri ve

gelişmesi yoktur. Bunlar ancak yaslanılmaya yarayan bir ağaçtan ibarettir.

Allah bu putlar için nefsâniyyet, hevâiyyet kılmadığı gibi onlara eşyâda var etme-yok etme, kahr-lütuf, fayda verme-zarar verme gibi tasarruf hakkını da vermemiştir. Eşya ulvîsi-süflîsiyle, cemâd ve nebâtıyla, hayvan ve insanıyla hepsi ilâhî isimlerin görüntüleri, cemâl ve celâle; yâni lütuf ve kahra âid Rabbânî sıfatların alanlarıdır. Hakk bunların hepsinde kendi zâtı hasebiyle değil onların küllîsi hasebiyle tecellî etmektedir. Ancak insân-ı kâmil ise küll içinde küll hasebiyle değil külliyye-i mecmûa bir karekterle ortaya çıkıp Allah'ın yeryüzündeki halifesi olur.

Siz ey câhil ve zâlimler! Bu ilâhî sıfatlara tâbi olmuyor ve eşyadaki rûhânî hakikatlerle o eşyanın içerisindeki her taşa ve çamura konulmuş bulunan Rabbânî sırları müşâhede edemiyor, bilakis hayvânî şehvetlere ittibâ ve zulmânî cismâniyyete müdâvemet ile bu rûhânî letâifi idrakten ve rahmânî şefkatlerden yüz çeviriyorsunuz. Fâsid zannınızın îcâbına ve kâsid vehminizin isteğine tâbi oluyorsunuz. Şâibeli hevâ ve nefsi rızâ-i ilâhîye tercih ediyorsunuz. İşte bu açık bir hüsrandır. Muhakkak ki zan hiç bir şekilde hak adına fayda sağlamaz.

Cüneyd: "Zan sebebiyle helâk olan yetmiş ârifi bilirim" demiştir. Yâni bu kişiler Allah'ın mârifetine ulaştıklarını zannederler. Ama hepsi Hakk'ın hakikatini idrakten uzak olup onu kavrayamamışlardır. Zira Allah onların idrak güçlerinin üstünde bir kudrete sâhiptir ve Celîl'dir. Bu nedenle, ***"Allah'ı şânına yaraşır biçimde tanıyamadılar"*** (el-En'am, 6 / 91) buyurmuştur. Bu nedenle **Vâsitî**, Sultanu'l-ârifin Ebû Yezîd Bistâmî (k.s.) hakkında bile "Ebû Yezîd dahil bütün ârifler zan sebebiyle helâk olmuşlardır" demeye cür'et göstermiştir.

Baklî de şöyle demiştir; "Ey akıllı insan! Allah Teâlâ'yı beyinlerindeki perdelerin üzerinde ortaya çıkan şekil ve hayaller olarak kabul eden gaflet ehlinin hayasızlığından sakın! Onlar bu şekil ve hayalleri gaybların keşfi ve kalplere nâdiren gelen şeyler olarak zannedip melekût ve ceberût nurları olduğunu iddiâ ederler. Onlar ancak nefislerinin hevâlarına ve yanlarında timsal tasviri oluşturan şeytanlarının tahyilât-ı hayâlî olarak kıldığı sûretlere tâbi olur. Hakk çizilen şekil ve timsal (görüntü)lerden münezzeh olduğu halde şeytanlar bu şekil ve timsalleri onlar için süslerler. Ey Arkadaş! Allah'ı görmek ancak evliyânın hakkıdır. Hakk düşmanları bundan mahrum kaldığı halde zamanımızda bu müşâhedeye erişmiş olduğunu öne süren Hakk câhilleriyle arkadaşlık yapmaktan muhakkak sakınasın!"

"Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir." Burada tekîd vardır. Bu tekîd de, zan ve nefsin hevâsına tâbi olmanın bâtıl oluşunu ve onların ahvâlinin aşırı şekilde çirkin olduğunu göstermek içindir. Zira zan ve nefsin hevâsına tâbi oluş kimin tarafından yapılırsa yapılsın çirkindir. Allah Teâlâ'nın rasul gönderip kitap indirerek hidâyet ettiği bir kimsenin zan ve hevâya uyması daha da çirkindir.

Âyet-i kerîme'deki "hidâyet"ten maksad Rasûl (a.s.) veya Kur'an'dır. Bu müşrikler her ikisinin de hidâyet yoluna uymamışlardır. Bu âyette müşriklerin cismânî olan hayvânî sıfatlarını takınıp tabiî karanlığın içine dalmaları sebebiyle fitrî kabiliyetlerinin

dışındaki şeylere yönelerek bu kabiliyetlerini yok ettiklerine işâret edilmektedir. Çünkü onlar her ne kadar Rab'lerinden hidâyetin vesileleri ve gerekleri olan; Nebî (a.s.), Kur'ân-ı Kerîm, zâhirî mûcizeler ve peygamberlerin nübüvvetinin doğruluğu ve sıhhatine delâlet eden mûcizeler gelmiş olsa da onlar nefse tâbi olma ve hevâya uymakla meşgul olup velîye ve Mevlâ (c.c.)'ya teveccühden yüz çevirmişlerdir. Onlara göre bunun nedeni hidâyetin yevm-i ezelde gelmemiş olup yaratıldıktan sonra dünyada gelmiş olmasıdır. Bunun için geç gelen hidâyete tâbi olmazlar.

Yine onlara göre Allah'ın kendisine yevm-i ezelde nur vermediği hiç bir kul yevm-i ebede kadar ona nâil olamaz. Şunu bil ki hidâyet hevânın zıddıdır. Şüphesiz ki insanların hidâyete tâbi olması için kendisinde bulunan hevâya yaklaşmaması îcâb etmektedir.

Bazı büyükler şöyle demişlerdir; "Hiç bir velîye kerâmeti, peygamberler (a.s.)'ın mirasçısı olma hükmünün dışında verilmez. Bu nedenle Îsâ (a.s.)'ın vârisi olan velî, Îsâ (a.s.)'ın vârisi hükmünde olmadıkça havada ve suda yürüyemez. Muhammed (a.s.)'in vârisi hükmünde olmayan velî de onun umumî makamından dolayı kendi kudretiyle bu tür kerâmetleri gösteremez.

Bir hadis-i şerifte: *"Şâyet Îsâ (a.s.) yakını fazla olsaydı, muhakak (sıdk vasfı gereğince değil de) yakını kuvveti mücebince mutlaka havada uçardı"* buyrulmuştur. [95]

Biz Îsâ (a.s.)'ın birbirlerine yakın olarak havada yürüyen evliyâullahdan daha kuvvetli bir yakîne sâhip olduğunda şüphe etmiyoruz. Zira o ülü'l-azm peygamberlerdendir. Bu nedenle kesinlikle biliyoruz ki bizdeki bir velînin havada yürümesi, Îsâ (a.s.)'ın yakîninden fazla bir yakîne sâhip oluşundan değil, tebeiyyet sıdkının hükmü gereğidir. Çünkü Îsâ (a.s.) yakîne tâbi oluş bakımından Muhammed (a.s.)'a fazilette en yakın kişi olup tüm veliyyullahdan daha yüksek sıdk makamındadır. Öyleyse şöyle diyebiliriz: Her ne kadar Îsâ (a.s.) havada yürüme işini terketmiş olsa da onun buna kudreti var idi. Özetle denebilir ki "hevâyı terketmeyen havada yürüyemez."

Keskin aklın pençesini gördükten sonra
Hevâ ve hevesin inadcılığı kalmadı.

أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾

24. Yoksa insan, her arzu ettiği şeye sâhip mi olacaktır?

Âyetteki "em/yoksa" edatı munkatı' bir cümlenin ifâdesi için olup, "belki, bilakis" mânâsına gelen "bel" harfi ise müşriklerin üzerinde oldukları delillerinin dayanaksız olduğu, zan ve hevâ-yı nefse uymalarının neticesi olarak neş'et ettiği ve kesinlikle bu dellilerin işe yaramayacağını beyân makamında olan bir intikal harfidir. Hemze ise, inkâr ve nefy içindir. Temennî, bir şeyin nefisde istenmesi (takdiri) ve orada bunun

şekillendirilmesidir. Bu da bazan tahmin ve zanna, bazan da müşâhedeye ve aslı olan bir şeye binâendir. Ancak temennînin çoğu tahminden öte geçmediği için daha çok bu işe yalan hâkim olur. Yine temennînin ekserisi hakikati olmayan şeyin (nefisde) tasvirinden ibarettir. O halde âyetin mânâsı şudur: "İnsanın her temennî edip nefsinin arzuladığı şey ona verilmez. Müşriklerin tanrılarından ve benzeri yok olmaya yüz tutmuş şirk vâsıtalarından şefâat ummaları husûsundaki beklentileri de bu kabilden boş bir tama'dır."

Şair şöyle der:

Rüzgarları, gemilerin arzuladığı biçimde esmediği gibi,
Kişi de her temennî ettiği şeye ulaşamaz.

Kâşifî şöyle demiştir: "Acaba insan; yâni kâfir olup putlardan şefâat isteyen veya nübüvvet falan ya da filan kimseye neden verilmedi" diye soran kimse var mıdır?

Âyetin başka bir tefsirinin de: "Yoksa insan arzu ettiği uzun ömür, ba's ve haşrin olmaması gibi hususlara sâhip olacağını mı temennî etmektedir" takdirinde olduğu belirtilmiştir. Bu her âyette, insanın enâniyetten fânî oluşu ve Allah Teâlâ'nın hüviyeti ile bakâ buluşu anlamına gelen "kemal" istidâdına sâhip olduğuna işâret eder. Ancak cismânî ve rûhânî lezzetlerle iştigal ettiği için bazı vakitler cismânî alâka ve rûhânî mânia sekteleriyle karşı karşıya kalıp sadece bunları tahsil ettiğine ve bu nedenle mahbûbuna ulaşmakdan mahrum kaldığına ve her temennîsinin kendisi için hazır hale gelmediğine işâret edilmektedir. Zîrâ bir insan ne için yaratıldı ise o iş ona kolay kılınmıştır. Allah Teâlâ her kimi kitabını sağ eliyle alacaklardan yaratırsa, o kendi nefsini kahr mazhariyeti içerisine koyamaz. Yine Allah her kimi de kitabını sol eliyle alacaklardan takdir ederse, o kimse kendi nefsini lütuf mazhariyetine dâhil etmeye imkân bulamaz.

Aynadan pası silmek mümkündür,
Fakat taştan ayna yapmak mümkün olmaz.

İnsan dâimî surette yaratılış sebebi ve karakterlerinin dışındaki iki zıt şeye sâhip olmayı temennî eder. ***"O, ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır"*** (el-Hadid, 57/3) âyeti buna işâret etmektedir. Yâni Allah Teâlâ ebedî oluşuyla kendisinde ilktir, bâtın oluşuyla kendisinde zâhirdir.

Harrâz (k.s.)'a: "Allah Teâlâ'yı ne ile tanıdın?" diye sorulunca: "İki zıd arasını cem ile" diye karşılık vermiştir. Zira taayyun ve zuhûr farklı farklı olsa da; çift ve tek oluşun bir sayı içerisinde birbirine te'sir etmesi ve beyaz ile siyahın birbirlerine zıt olduğu halde mutlak renkte birbirlerinden ayırdedilmeleri gibi taayünâtın da mutlak ülûhiyet vahdetinde birbirlerinden ayrılması düşünülemez.

Hüseyin: "Seçme hakkı, rubûbiyetin talebi, temennî ise ubûdiyetten çıkıştır. Allah

Teâlâ’nın kullarını cezâlandırmasının sebebi, onların temennîlerini elde etmelerindendir.

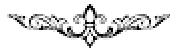

فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُو۫لٰى ﴿٢٥﴾

25. Âhiret de dünya da Allah’ındır.

Bu âyet kesinlikle insanın temennî ettiği şeyi seçme hakkını ifâde eden bir sebep cümlesidir. Ayrıca hem âhiret ve hem de dünya işlerinin bir arada Allah Teâlâ’ya tahsis edilmesinin sebebi de seçilen her işin Allah Teâlâ’nın ihtiyârını gerektirecek olmasıdır.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de bu âyete şöyle işâret olunmaktadır: “Bu âyetle Hakk Teâlâ’nın uhrevî ve dünyevî mülk ve melekûtun; yâni âlemin tamamına hükmettiğine işâret olunmaktadır. Yâni insan, nefsinin imkân bulup da temennî ettiği şeyi elde edebilme dışında hiç bir şeye mâlik değildir. Bilakis âhiretin mülkünü elde edebilmesi; âhireti kazanma yolu olan sâlih amellerin ve güzel fiillerin tahsil edilmesi anlamına gelen sağ elinin gerektirdiği şeylerin tasarrufuna bağlıdır ki bunu da kendisine Allah Teâlâ el-Vehhâb ismiyle sağlar. Allah Teâlâ zâtının lütuf ve cemal mazharı kılmak istediği kişiye bunu bağışlar. Dünya mülkü ise kulun sol elinin tasarrufu altındadır. Onun bu sol eli; günahı, hasis olan nefse mütâbaatı ve alçak olan tabîata muvâfakatı neşet ettiren değersiz dünya sevgisinin elde edilmesinin vesîlelerini talep eder. Bunu da Allah’ın kahr ve celal sıfatlarının mazharı olmasını dileyen kimselere adâletli davranan Allah âdil ismiyle yapar. Allah bu her iki türdeki insana verdiği lütuf veya kahr sıfatları ile ne birinin mülkünü fazlalaştırır, ne de aynı şekilde azaltır. Her iki gruptaki insan er-Rahman’ın sehâvetiyle kuşatılmıştır.

---

[95]. Irâkî, Muğnî, IV,97.

O, SİZİ EN İYİ BİLENDİR

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنٖى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا اِلَّا مِنْ بَعْدِ
اَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِنْ
يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنٖى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَاَعْرِضْ
عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ
مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبٖيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ
بِمَنِ اهْتَدٰى ﴿٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لِيَجْزِىَ
الَّذٖينَ اَسَٓاؤُا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِىَ الَّذٖينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى ﴿٣١﴾
اَلَّذٖينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ
الْمَغْفِرَةِ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فٖى
بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّٓوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴿٣٢﴾

26. Göklerde nice melek var ki onların şefâatleri, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah’ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz.

27. Âhirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar.

28. Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifâde etmez.

29. Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme.

30. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphesiz ki senin Rabbin, evet O, yolundan sapanı daha iyi bilir; O, hidâyette olanı da çok iyi bilir.

31. Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah’ındır. Bu, Allah’ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezâlandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.

32. Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada *(bile)*, sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.

❀

“Göklerde nice melek var ki onların şefâati hiç bir işe yaramaz.” Bu cümle müşriklerin putlardan şefâat beklentilerindeki ümidlerini kırmak üzere, meleklerin dahi putlardan daha çok şefâat etmeye lâyık olduğu halde onların şefâat edemeyeceğini beyân ile heveslerini kursaklarında bırakmaya yarayan bir ümid kestirme ifâdesidir.

Mânâ: “Nice melekler vardır ki onların Allah katındaki şefâatleri hiç bir zaman bir işe yaramaz. Yâni az bir fayda bile sağlamaz veya bir kişiye bile faydası olmaz, takdirindedir. Buradaki mânâ, meleklerin şefâat edip de şefâatlerinin yarar sağlamaması değildir. Bilakis onların şefâat hakkının bulunmaması, bu iznin kendilerine verilmemesidir. Nitekim *“Meğer Allah’ın” kendilerine şefâat edilmesini “dilediği ve şefâat edilmeye lâyık olarak gördüğü tevhîd ve îman ehli olan şefâata müstahak kimselerden “razı olduğu kimseye” şefâat etmeleri için meleklere izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefâatin faydası olur)”* cümleleri buna işâret etmektedir.

Tevhîd ve îman ehlinden şefâatlerine izin verilenlerin dışındaki küfür ve tuğyan ehli, Allah’ın şefâat izninin çok uzağındadırlar, onlara asla şefâat edilmez. Meleklerin şefâat etmeleri husûsundaki durumları şâyet böyle ise, o halde müşrikler, putların şefâatleri hakkında nasıl bir kanâata sâhiptirler?

Bu âyette ruh meleğinin kötülüğü emreden nefs-i emmâreye; kötü vasıflarından sıyrılması ve fenâ-bakâ makamına terakki etmesi ümidiyle şefâat etmesi söz konusudur. Ancak ruh meleğinin nefs-i emmâreye şefâat etmesi, Allah’ın ezelî ilmindeki takdîri dolayısıyla bulunduğu bu makamından yükselmeye kabiliyetli olmaması sebebiyle fayda vermeyecek bir şefâattir.

Allahım! Nefsi ince bir hicabla örtülü bulunan ilk fıtratındaki sâfiyet nedeniyle ilahî feyzi almaya müsâid olan ve tabîatına muvafakat etmekten ve şerîata muhâlefetten uzaklaşmak sûretiyle şerîatın muvâfakatına ve tabîatın muhâlefetine yönelmiş bulunup ulvî makamlarda terakkî etme gibi bakâ kabiliyetinde olanlar hakkında bu şefâati kabûl eyle!...

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثٰى ﴿٢٧﴾

27. Âhirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar.

“Âhirete” ve (dünyada iken) yarışıp durdukları küfür ve isyanların cezâsı olan şeylere *“inanmayanlar”* mutlak surette noksan isimlerden münezzeh olan *“meleklere”* hepsi ayrı ayrı *“dişilerin adlarını takıyorlar.”* Müşriklerin, “Melekler Allah’ın kızlarıdır“ sözleriyle murâd ettikleri ifâde, meleklerin her birinin Hakk Sübhânehû’nun kızı oluşudur ki bu söz meleğe dişi adının takılması anlamına gelmektedir. Meleklerle ilgili sözlerinin; müşriklerin âhirete îman etmemesiyle bağlantılı olarak getirilmesindeki gaye, onların bu sözlerinin çok çirkin ve kötü olduğunu beyân ederek daha baştan bu sözlere; ancak âhirete inanmayanların cüret edeceklerinin belirtilmesiyle âhirette

cezâlandırılmaya müstehak olduklarını bildirmek içindir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Şâyet bir kişi tarafından: “Müşriklerin melekler için: “Bunlar Allah katındaki bizim şefâatçilerimizdir” demelerine ve ölülerinin kabirlerinin başına, haşrolunacağı zaman onun üzerinde haşr yerine gitsin inancıyla bineğini bağlamaları âdetlerine bakılınca nasıl olur da onların âhirete îman etmedikleri söylenebilir? diye bir soru sorulduğunda buna ben şöyle cevap veririm: “Onlar âhirete kat’î bir îmanla inanmamışlar, bilakis “biz haşrolunmayacağız” dahi demişlerdir. Şâyet onların melekler hakkında: “Bunlar bizim şefâatçilerimizdir” sözleri mevcutsa peki ***“Kıyâmetin kopacağını sanmıyorum; (kıyâmet kopsa da) Rabb’ime götürülmüş olsam bile muhakkak O’nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır” der”*** (Fussilet, 41/50) âyetinde buyrulan sözleri ne ile açıklanabilir? Onlar âhirete, peygamberlerin bildirdiği şekilde inanmıyorlar.”

Şunu bil ki, melekler ne erkek, ne de dişidirler. Bir hadis-i şerifte: *“Cebrâîl vahyin ilk yıllarında bana gelip abdesti ve namazı öğretti. Abdestin (alınışının anlatımı) bitmeden kısa bir süre önce de bir avuç su alarak avret mahalline serpti”* buyrulmuştur. Cebrâîl (a.s.)’in ve meleklerin fercinin bulunmaması hasebiyle ferc/avret anlamında kullanılmıştır. Şâyet hadis-i şerifte Cebrâîl (a.s.) insan sûretinde tasvir olunsa idi bu onun erkek veya dişi olduğuna delil olabilecekti. Ancak bu konuda ihtilaf vardır. Çünkü Cebrâîl (a.s.)’ın hünsâlar için de denildiği gibi erkek veya dişinin aletine benzemeyen bir âletinin olması ve bunun da adına ferc denilmesi muhtemel olabilir. Bazı âlimler de ferc kelimesini peştemalın paçasındaki aralık mânâsına hamletmişlerdir.

وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾

28. Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifâde etmez.

“Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur.” Yâni o müşrikler kat’î surette hiç bir bilgileri bulunmadan melekler hakkında konuşuyorlar, takdirindedir. *“Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifâde etmez.”* Gerçek fayda kazandırmaz. Zira bir şeyin hakîkati anlamından ibaret olan hak, ancak ilim ile mûteber bir idrake kavuşur. Zan ise kesin inancı gerektiren itikadi meselelerde önem verilmeyen, ancak usûl-i fıkhın mes’eleleri gibi dînin pratiğe yönelik uygulamaları ve buna götüren sebeplerde ele alınan bir husustur.

Bu âyette zannın zemmine ve mukallidin îmânının bulunmadığına işâret edilmektedir. Bazıları âyetteki hakkın ilim mânâsında olduğunu söyleyip bu cümlenin: “Zan hiç bir şekilde ilmin yerini tutmaz” takdirinde bulunduğunu öne sürmüş, bazıları da hakkın

“azap” anlamına geldiğini ve mânâ takdirinin de: “Muhakkak ki onların zanları onları azaptan kurtaramayacaktır” şeklinde olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu yüce âyetin hak kavramı ile ilgili verdiği mânâ şudur: Sâlik ve taliblerin süflî menzilleri kat’ ve ulvî makamlara terakki etme suretiyle ayn-ı cem’e ve oradan da tevhîd denizine ulaşıp gark olmaya nâil oluncaya kadar seyr ilallahda sa’y ve gayret etmelerini teşvik etmektir. Tevhîd denizinde Hakk’ın kendisini müşâhedeye dâvet edip esmâ-ı ilâhiyyeye nisbet olunan kesret zulmetini ortadan kaldıran zât-ı hakikat vahdetinin nuruyla mücerred olan mânâları anlamaya tahrik etmektir. Ayrıca şunu da belirtelim ki insanlar noksanlık bulunmayan Hakk sahasında bulunmuş olsalar da huzur-ı ilahiyyeyi müşâhede de birbirlerinden farklı olurlar. Çünkü onlar kendilerinde bulunan hakikat ile O’nu müşâhede ederler. Şâyet zâtın kendisini müşâhede etmiş olsalar fazilette de eşit olurlar.

Büyüklerden bâzıları şöyle demiştir: “Hayalî keşf erbabının hatâları isâbetlerinden daha çoktur. Çünkü hayal geniştir. O hayalde ortaya çıkan şey yorumlara çekilebilir. Bu nedenle de Hakk’ın müşâhede edilmesi husûsundaki yolculuk ancak hayalin ötesinde ilimle yapılanla gayesine ulaşır. Hayalin bir hakikatı ve zâtı bulunmaması, bilakis onun iki hakikat olan mücerred mânâlar ve hislerle idrak edilen mânâlar arasında bir ara konumda bulunması; zâtında bir hakikata sâhip bulunmayışı çoğu defa hata yapmaya sürükler. Rasûlullah (s.a.)’ın keşf-i hayali ve bu keşfin savab ve hataya meyyal oluşu ile ilgili işâret-i şerifesine dikkat et! Cebrâîl (a.s.) Aişe (r.anha) suretiyle bir ipek böceği olarak Nebî (a.s.)’ye gelip de: “Bu gelen senin zevcendir” dediği zaman Rasûlullah (s.a.) “Eğer bu gördüğüm, Allah Teâlâ’nın indindense bunu îfâ edebilir” buyurarak hislerle idrak edilmesiyle alışık olduğu vahiy türünden veya ilmi gerektiren mücerred mânâlar tarîkiyle kendisine ulaşan ilhamlardan farklı olarak kendisine gelen bu görüntüyü sadece indellah şartına bağlayarak tasdik etmiştir. Eğer Rasûlullah (s.a.)’da keşf ve hayali bulunmasaydı, hayalinde tasvir edilen bu şeyin hakikatının da huzura gelmiş olabilmesini iktiza eden ihtimale dayalı tereddüdlü bir cevab vermesi mümkün olmayacak, kat’i bir cevap verecekti.

Yakîn denizinden susuz cânına su ver,
Artık şüphe serâbında kurumuş dudakla daha fazla oturma.

فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۜ ﴿٢٩﴾

29. Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme.

*“Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren kimseden yüz çevir***.”** Yâni ey Muhammed (s.a.)! Bizi anmaya dâvet edildiği halde ilm-i yakîn namına faydalı olan bu zikirden yüz çeviren ve ona inanmayan kimselerden sen de yüz çevir! Bu zikir evvelkilerin ve

sonrakilerin âhiret durumlarını beyân eden Kur'ân-ı Kerîm'dir. Ya Muhammed! onların müslüman olması için kendini helâk edip durma veya gerektiği şekilde bizim zikrimizi yapmayandan yüç çevir, mânâsındadır. Zira senin onlardan yüz çevirmen âhiretin ve âhirette bulunan arzular ve kaçırılan şeylerin anlatılmaması sonucunu doğurur.

"Ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimseden yüz çevir." Yâni dünya hayatından hoşnut olup gözünü dünyadaki kırıntıları toplamaya ve menfaatleri celbetmeye dikmiş kimselerden yüz çevir.

Bu âyetten murad, Rasûlullah'ın müşrikleri dâvetten ve onlarla ilgilenmekten nehyedilmiş olmasıdır. Zira Rabb'ini anmaktan yüz çevirip bütün himmeti ve gayretiyle dünyaya dalmış olan kimse için bu kimseye çağrıda bulunmak, onun bâtıl yolunda inad ve ısrar etmesinden başka bir fayda sağlamaz. Dâvetin nehyedilmiş olması, "kıtâl" âyetinde buyurulan hususların nehyedilmiş olmasını gerektirmez. Ancak onlara cevap vermeyi ve münâzara etmekten nehyi gerektirir. "Kıtâl" âyetindeki cevaz şartı ancak onlarla savaşmaya bağlanmıştır. O halde bu âyetle, kıtâl âyetinde bulunan cihad nasıl mensûh olabilir? Âyetin mânâsı: "Onlardan yüz çevir. Delil ve bürhanları takdim etmekle uğraşma. Zira onlar bu delillerden faydalanmazlar. Sen ancak onlarla savaş ve köklerini kurut "takdirindedir. Bâzı âlimler: "Dünyayı taleb edip onu arzu edenlere va'zetmekle uğraşanlar, vaktini boşa harcamıştır. Çünkü bir kimse ancak Allah Teâlâ'dan yüz çevirmesinin ardından dünyaya yönelir" demişlerdir.

Kalbi kararmışa öğüdün faydası yoktur,
Çünkü demir çivi, taşa girmez.

İbn Şeyh de şöyle der; "Şunu bil ki: Nebî (a.s.) kalplerin doktoru gibidir. Bu nedenle Allah Teâlâ tabiblerin hastalarına uyguladığı tedâvî yöntemine benzer bir şekli Rasûlullah'ın hastalarının kalplerine uygulamasını emretmiştir. Şöyle ki: Hastalık gıda ile tedavi edilmesi mümkün olduğunda doktorlar o hastalığın ortadan kaldırılmasında ilaç kullanmazlar. Şâyet hastalık hafif ilaçlarla tedaviye cevap verirse o zaman da doktorlar ağır ilaçları tavsiye etmezler. İşte bu nedenle Nebî (a.s.) kalplere gıda verecek zikir olan kelime-i tevhîdi tekrarlamalarını hastalarına tavsiye etmiştir. Zira nasıl gıdalarla nefisler tatmin buluyorsa zikrullahla da kalpler huzur bulur.

Ebû Bekir (r.a.) ve onun gibi olan müslümanlar bu çeşit zikirden istifâde etmişlerdir. Ancak her kim bu zikir ve emirle kasdedilen tedâvî yönteminden fayda bulmazsa, o zaman kendisine deliller sunulur. Mesela bu deliller, ***"Hiç düşünmediler mi ki"*** (er-Rum, 30/8), ***"Göklerde ve yerde olanlara bakın"*** (Yunus, 10/101) gibi âyet-i kerîme'lerdir. Zikrullah ve delillerle tedavide fayda sağlanamayan kişiye de vaîd ve tehdid tedavisi uygulanır. Bu üç tedavi yönteminden sonuç alınamayan kişi için de Allah Rasûlüne: Onları tedavi etmekten yüz çevir ve sağlam olan kısmı ifsad etmemesi için bozulmuş olan uzvunu kes çıkar, mânâsının takdirinde işte üstteki bu âyeti murad etmiştir.

“Bizi anmaktan yüç çeviren (kimseden yüz çevir)” kavl-i celilesi yukarıdaki sözü geçen üçüncü tedavi şekline işâret etmektedir. Allah’ı anmaktan yüz çevirmek; Allah’ın varlığına, vahdetine ve sâir sıfatlarına delâlet eden delillerden sarf-ı nazar etmek mânâsında olan kinâyeli bir sözdür. ***“Dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimseden (yüz çevir)“*** kavl-i şerifi ise o müşriklerin haşri inkâr ettiklerine işâret etmektedir. Zira her kim haşr ve hesabın olacağını itiraf etmesze, korkmaksızın Allah Teâlâ’nın delillerinden vazgeçmekten uzaklaşmazsa, o kişi mârifetullah’a ulaşamadığı gibi Rasûlü (a.s.)’ne de uymaz. Binâenaleyh Nebî (a.s.)’nin sözleri ve dâveti ona bir fayda sağlamaz. O insan için yapılacak tek şey kalır, o da tedaviyi bırakıp onunla savaş yapmaktır.

Şunu bil ki, bir kimse efendisinin huzurundan uzaklaştığı nisbette dünya hayatına dalmış sayılır. Her kim zühdü, vera ve takvâyı, keşfi, kerâmeti ve mûcizeleri terk eder; insanlar tarafından kabul görmeye ve onların arasında ün yapmaya, makam ve mal elde etmeye niyet ederse o kimse ancak dünya hayatını istemiş olur. Bu suretle tüm ahvâlini zâyi ettiği gibi bütün söz ve fiillerini de zarara sokmuş olur. Çünkü bu söz ve fiillerinin Allah’ın indinde hiç bir semeresini alamaz.

Ey oğul Zeyd’in evinde çalışıyorsan
Amr’dan boşuna ücret bekleme.

Bu durumda olan kimse bir takım keşifler elde ettiği ve dünya ehli kendisine meylettiği için gururlanmasın. Zira elde ettiği bu hususlar ona peşin verilen bir karşılıktır, âhirette ise hiç bir karşılık alamayacaktır. Bilmezmisin ki İblis, Allah Teâlâ’ya dokuz bin sene ibâdet ettikten sonra inkâr edip Allah’a: ***“(Bari) bana tekrar dirilecekleri güne kadar süre ver”*** (el-A’raf, 7/14) dedi. Allah Teâlâ da ona mühlet verdi. İşte ona verilen bu mühlet, dünya hayatının peşin ödemesi idi.

ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبٖيلِهٖ
وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى ﴿٣٠﴾

30. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphesiz ki senin Rabbin, evet O, yolundan sapanı daha iyi bilir; O, hidâyette olanı da çok iyi bilir.

“İşte onların” dünyaya âid “*erişebilecekleri bilgi budur.*”

Bahru’l-ulûm’da onların erişebilecekleri şey, dünyayı âhirete tercih etmek; *İrşad*’da ise “âhiretten yüz çevirip irâdeyi dünya hayatına hasretmek” şeklinde açıklanmıştır. Bundan ötesine geçip dâvet ve irşâda lâyık bir hâle gelemezler. Nitekim Allah Teâlâ bu husûsu ***“onlar, sadece şu yakın hayatın dış yüzünü bilirler- âhiretten ise onlar tamamen gafildiler.”*** (er-Rum 30/7) âyetinde beyân etmektedir.

“Meblağ” kelimesi ism-i mekan “hüm” çoğul zamiri de daha önce lafız itibariyle müfred olarak geçen “men” kelimesinin mânâsına binâen çoğul olarak gelmiştir.

“İlim”den murad, zann-ı fâsidi derleyip toparlayan (sınırlayan) mutlak idraktir. “*İşte onların erişebilecekleri bilgi budur*” ifâdesi, müşriklerin himmetlerini Allah Teâlâ’nın en sevmediği şey olan değersiz dünyaya yönelttiklerine delâlet eder. Rasûlullah (s.a.)’in de: *“Allah Teâlâ’nın yarattıkları içinde en sevmediği ve yarattığı zamandan beri bir kısmına dahi olsa hiç bakmadığı şey dünyadır”*[96] sözü de onun kötü oluşuna şehâdet ettiği bir Kur’an ifâdesidir. Bu hadisi **Ebû Hüreyre** (r.a.) rivâyet etmiştir. Bu hadis-i şerifin mânâsı şudur. Allah Teâlâ dünyayı kendi zâtı için yaratmamıştır. Hak Teâlâ bundan münezzehtir. Allah dünyayı kendine mahsus değil de kendisine ulaşmak isteyenlere ulaştırıcı yol olarak kılmıştır. Bu nedenle İsâ (a.s.): *“Dünya bir köprüdür. Onun üzerinden geçiniz; ama onu tamirle uğraşmayınız.”*[97] buyurmuştur. Dünyaya lânetin mubah olduğuyla ilgili ondan bir hadis vârid olmamıştır. Dünyanın bir kısmının, insanı Allah Teâlâ’dan uzaklaştırıp başka şeyle uğraştırmasından dolayı hakikat ehli bazı kimseler: “Seni Mevla’dan alıkoyan şey, senin dünyan ve senin bahtsızlık sebebindir.” demişlerdir. İnsanı Allah’a yaklaştıran ve O’na ibâdete yardımcı olan dünya ise övgüye lâyıktır. Nitekim Nebi (s.a.) bu hususta: *“Dünyaya sövmeyiniz. Müminin dünya üzerinde hayrın kendine ulaşıp şerden uzaklaştığı bir surette dolaşması ne de güzeldir! Kul: “Allah dünyaya lânet etsin!” dediği zaman dünya da: “Allah da kendisine isyan edenlere lânet etsin!” diye karşılık verir.”*[98] buyurmuştur.

Mesnevî’de şöyle der:

Dünya nedir? Allah’tan gâfil olmak
Kumaş, para, tartı ve kadın dünya değildir.
Din için kazandığın mal için
Rasûl: ‘O ne güzel maldır’ buyur.
Geminin içindeki su gemiyi batırır
Geminin altındaki su ise ona destektir.
Nebî, malı ve mülkü kalbinden kovduğu için
Kendisine yoksuldan başka bir isim vermedi.

Büyüklerden bazıları şöyle demiştir. “Her kim dünyayı kötülerse, muhakkak annesine âsî olmuş olur. Çünkü insanların dünyaya nisbet ettikleri uğursuzluk ve şerlerin hepsi dünyaya âid olmayıp, o dünyanın evlâdlarına âiddir. Zira şer, mükellefe âid olan, dünyaya âid olmayan bir fiildir. Dünya sadece kulun üzerinde hayra ulaşıp şerden uzaklaşması gereken bir mekândır. Dünya, evlatlarından/sakinlerinden hiç birinin kendisine âsî olmamasını arzu eder. Çünkü o (yani anne makamındaki dünya) evlatlarına karşı çok şefkatlidir. Dünya onları doğurmak ve terbiyelerinde vakit kaybetmemekle beraber onların hazırlıksız olarak uhrevî bir felâkete de yakalanmalarından korku duymaktadır. Dünya evlâdlarının dünyaya isyanından maksad, onların bütün hayır

fiillerini âhirete hasrederek dünya üzerindeyken icrâ etmiş oldukları sâlih amellere “âhiret amelleri” demeleridir. Hâlbuki âhirette iyi makamlara giden evlatların da onların evlâdlarının da ecri anneleri olan dünyaya âiddir. O halde dünyayı zemmeden kimse insaflı değildir. Bilakis o anne hakkını bilmemektedir. Bu durumda olan kimse âhiretin hakkını ise hiç bilemez.”

Bil ki, irâde ve niyet aynı şeydir. Bunlar ilâhî bir sevkle insanın kalbine giden kalbî yöneliştir. Bu ilâhî sevk, ***“Ona bozukluğunu ve korunmasını ilham edene andolsun ki”*** (eş-Şems 91/8) âyetinde buyrulduğu şekilde fücûr üzere olursa Allah’ın “el-Mudıll” isminden, “el-Celâl” isminin o kulu yakalamış olmasından veya Allah Teâlâ’nın “kahır” kudretinin onu kavraması ile şeytanın ona hükmetmesinden neş’et etmektedir. Yok eğer bu ilâhî sevk takvâ üzere olursa, bu da Allah’ın “el-Hâdî” ismi, “Cemâl” kabzı ve lütuf kudretiyle ona meleğin hükmetmesinden müteşekkil olmakta, birinci sevk “adl” âleminden; ikincisi ise “fazl” âleminden yapılmış bulunmaktadır. İşte bu şekilde Rabb’inin “sıdk” ve “adl” kelimesi de yerini bulmaktadır.

İnsanın niyetine gelince şu dört durumdan birisi söz konusudur: Eğer niyetin dilde ve kalpte bağlı olduğu şey “dünya” ise bu kimse niyet ve amel bakımından “kötü” bir kimsedir. Ya da bağlı olduğu şey dilinde “âhiret” ve kalbinde “dünya” ise bu kimse niyet ve amel bakımından daha kötüdür. Veya hem dilinde hem de kalbinde bağlı olduğu şey “âhiret” ise bu kimse niyet ve kalp bakımından güzeldir. Yahut da niyet ve kalbinde bağlı olduğu şey Allah’ın rızâsı ise bu kimse hem niyet hem de kalp bakımından daha güzeldir. Birincisi kâfirlerin, ikincisi münafıkların, üçüncüsü ebrârın ve dördüncüsü de mukarrebînin hâlidir. Hak Teâlâ mukarrebînin/Allah’a yakın olanların dışındaki grupları ***“Biz yeryüzündeki şeyleri kendisine süs olsun diye yarattık ki onların, hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim.”*** (el-Kehf 18/7) âyetindeki ifâdeyle işâret yoluyla anarken, mukarrebîni ***“O halde Allah’a kaçın.***” (ez-Zariyat 51/50) vasfıyla açıkça zikretmiştir. Yâni o mukarrebler ki vücûd arzında bulunan her türlü şeyden kaçıp Allah’a yönelmişlerdir. O’nun güzel rızâsının dışında hiç bir şeye yönelmemişler ve Mevlâ’nın dışında hiç bir efendinin kendisini emniyette kılmasını murâd etmemişlerdir. İşte onlar bu sebeple en güzel niyet ve amele sâhip olmuşlardır ki o da “sırat-ı müstakîm”dir.

Allah’ım! Bizi (onlar gibi) yâni kendilerine nimet verdiklerin gibi sırât-ı müstakîme ilet! Gazap olunanların ve yoldan sapanların yoluna iletme! (Âmîn)

“Şüphesiz Rabb’in yolundan sapanı da iyi bilir ve O, yola geleni de iyi bilir.”

Bu âyet-i kerîme Peygamber (s.a.)’in onlardan yüz çevirmesinin emredilmesiyle ilgili illeti/sebebi açıklar. “İyi bilir” ifâdesinin tekrarlanması ise anlatımı pekiştirmek ve bilinen bu iki şeyin; yâni dalalet ve hidâyetin tam olarak birbirine zıt olduklarını bildirmek içindir. “Yoldan sapan” ifâdesinden maksad dalâlette ısrar eden ve asla hidâyete dönmeyen kişidir. “Yola gelen”den murâd da hidâyete ulaşan kimsedir. Yâni ulaşmış olduğu kâmil bilgi ile bir daha dalâlete yönelmeyen kişidir. (Ya Muhammed!) dalâletten asla uzaklaşmayan ve mevcut bilgisiyle kâmil bir hidâyete eremeyen kimseyi

dâvet husûsunda nefsini fazla yorma. Zira bu tür kimseler "yoldan sapan"lar sınıfındandır.

Bu âyette kâfir nefse ve bu nefsin "yahûdî sıfatları"na işâret edilmiştir. Zira Yahûdîler ve kâfirler, Rasûlullah'ın (s.a.) dâvetini kabûle kabiliyetleri bulunmadığından reddediyorlardı. Zira ezelde "kahır" mazharı olarak takdir olunmuş kimsenin ebedde "lütuf" mazharı; yine ezelde lütuf mazharı kılınan kişinin de ebedde "kahır" mazharı olması mümkün değildir.

Bir hadîs-i kudsîde: *"Cennet yaratıldı, ardından onun ehli yaratıldı. Cehennem yaratıldıktan sonra da onun ehli yaratıldı. Cennet ehli olarak yaratılanlara müjdeler olsun! Cehennem ehli olarak yaratılanlara da yazıklar olsun!"* buyrulmuştur.[99]

Büyüklerden bazıları "Nefis ancak kendisine arkadaş (karîn) olsun diye şerri inadcılıkla yapar." demişlerdir. "İlcâc"; yâni inadcılık bir iş, onu engellemeye ve muhâlefet etmeye güç yetiremeyen bir kimseden sâdır oluyorsa ikrâh mertebesinde bir haldir. Bir şeyi yapmaya zorlanan kimse, şerîat ve akla göre mes'ul değildir; hesaba çekilmez. Bu yüzden Nebi (s.a.): *"Hayır âdettir, şer ise inaddır."*[100] buyurmuştur. Bu hadis, işleri bilen Nebi (s.a.) tarafından verilen büyük bir müjdedir. Yine o (s.a.) haber vermiştir ki nefis zât itibariyle hayırlı bir şeydir. Çünkü babası kudsî ve temiz olan "Ruh"tur. Şer, ancak arkadaş olarak kabul etmiş ve şerri nefsin zâtî bir sıfatı olarak değerlendirmemiştir.

وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۙ لِيَجْزِىَ الَّذ۪ينَ اَسَٓاؤُا بِمَا
عَمِلُوا وَيَجْزِىَ الَّذ۪ينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰىۚ ﴿٣١﴾

31. Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah'ındır. Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezâlandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.

"Göklerde ve yerde bulunanlar" yaradılış ve mülkiyet bakımından "*hep Allah'ındır."* Ne asıl, ne istiklal ve ne de iştirak bakımından başkasının değildir. Bu âyet, "*O, yolundan sapanı daha iyi bilir; O, hidâyette olanı da çok iyi bilir."* âyeti ile *"Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezâlandırması…"* âyeti arasında bir ara (mu'teriza) cümle olup kendinden önceki cümleyi takrir eder. Zira her şeyin Cenâb-ı Hakk'ın mahlûku olması O'nun mahlûkatın hallerini bildiğini gösterir. "Yaratan bilmez mi?" âyeti de bunu ifâde eder. Âyette sanki şöyle denilmek istenmiştir: O yoldan sapanın sapkınlığını da yola gelenin hidâyetini de bilir ve bunların karşılığını vermek için muhâfaza eder.

Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla; yâni onların dalâlet nev'indeki amelleri -ki kötülük olarak ifâde edilmiştir- veya amelleri sebebiyle *"cezâlandırması, …"*

"Onların amelleri sebebiyle" ifâdesi, Allah'ın her iki fırkanın yapacağına dâir bilgi

sâhibi olmasının bir neticesi olduğunu gösterir.

Sana kalp lazımsa dikkatli ol,
Çünkü her işin ardından karşına bir şey çıkar.

"Güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir." Hidâyet yoluna gidenleri de güzellikle, güzel karşılık olan cennetle mükâfâtlandırsın. "Hüsnâ" kelimesi mutlak bir ziyadeyi ifâde için getirilmiş olup başındaki "bâ" harf-i cerri (سَيَجْزِيَ) fiilini geçişli yapmak için veya "güzel amelleri sebebiyle" mânâsını takdir etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu durumda "bâ" harf-i cerri sebebiye ve mukabele anlamları taşır.

اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ ۜ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ
الْمَغْفِرَةِ ۜ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى
بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ ۚ فَلَا تُزَكُّٓوا اَنْفُسَكُمْ ۜ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ۟ ﴿٣٢﴾

32. Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada *(bile)*, sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.

"Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, ..." ifâdesiyle başlayan cümle, bir önceki âyette geçen*"güzel davrananlar"* cümlesinin ya sıfatı ya da ondan bedeldir. Fakat **Sa'dî Müftî** "ellezîne" ile başlayan bu sıla cümlesinin önceki cümleye bağlantılı olduğunu, ancak cümlenin i'râb itibariyle metruk hükmünde olmasının daha güzel olacağını beyân etmektedir. Çünkü ona göre şâyet âyetin tertîbi tersine olsaydı, o zaman onun sadece bir i'râb şekli olabilirdi.

Fakir [**Bursevî**] der ki: Tahliye anlamındaki "ictinâb" kelimesi cümlenin en başına getirilmiş olduğu için önceki âyetle irtibatı sağlanmıştır. (اَلَّذِينَ) ile başlayan ifâdenin, bir önceki cümlenin sıfatı veya bedeli olmayışı, istikbal sîgasıyla gelmiş olmasından anlaşılmakta ve bu sîga aynı zamanda ictinâbın yenilendiğine ve devamlı oluşuna da delâlet etmektedir. Yâni istikbal sîgasının getiriliş sebebi haram kılınanları irtikâb etmek veya farz kılınanları terk etmek aynı derecede olmak üzere, ma'siyeti terkin, müminin dâimî olarak üzerinde bulunması gereken bir hal olduğu ve en güzel karşılığa hak kazanması için büyük günahlardan da kaçınmayı bir alışkanlık ve âdet hâline getirmesinin gerekliliğinin vurgulanması içindir. Zira her kim bir defasında büyük günahlardan kaçsa da diğer zamanlarda onun içine dalabilir ve nâfile ibâdetlerdekinin aksine bu kaçışın sevabını hak etmeyebilir. Ancak her kim bir kez de olsa nâfile ibâdet

yapsa onun ecrini alır.

Büyük günah; cezâsı ağır olan yahut hakkında husûsî tehdîd bulunan şirk, zina ve özellikle de komşunun zevcesiyle yapılan zina, mutlak anlamda masum kimseleri öldürmek ve özellikle de kız evlâdları diri diri toprağa gömmek şeklindeki öldürmelerden müteşekkildir.

İbn Cübeyr büyük günahın Rasûlullah (s.a.)'ın: *"İstiğfarla birlikte büyük günah, ısrarla birlikte küçük günah yoktur."*[101] Yâni istiğfar edince büyük günah affolunur, ısrar edince de küçük günah büyük günaha dönüşür buyruğunda beyân edilen şekil olduğunu belirtir. Bir hadis-i şerifte de: *"Aman ha! Günahın yakıcı olanlarından kaçınınız!"*[102] buyrulmuştur. **İbn Abbâs** (r.a.) da büyük günahın yaklaşık yetmiş kadar olduğunu söyler. Bu konudaki tafsilat (eş-Şûrâ 42/37-43) arasındaki benzer âyetlerde zikredilmiştir.

"Ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince" Yâni büyük günahlar içinde bilhassa zinâ, haksız yere birini öldürme vb. çirkinliği açık olan fuhşiyâttan kaçınırlar. Büyük günahlardan sonra edepsizliklerin (fevâhiş) zikredilmesi, tâmimden sonra tahsis ifâdesi nev'indendir.

Râgıb der ki "fuhş", "fahşâ" ve "fâhişe" kelimeleri söz ve işlerin çirkin ve aşırı olmasını ifâde eder.

"Ufak tefek kusurları dışında, ..." "Lemem" kelimesi ma'siyete yaklaşmak mânâsınadır. (أَلْمَمْتُ بِكَذَا), "Falanı bir müddet için ziyaret ettim, ona kısa müddet için yaklaştım, konuk oldum" ve "illâ" yâni "oğlan buluğ çağına yaklaştı" mânâlarında olduğu gibi yukarıdaki âyet-i kerîmede bu kelime (azlık ifâdesi olan) günah-ı sağir ile tâbir olunur. (إِلَّا) ile olan istisnâ munkatı istisnâdır. Çünkü (اللَّمَمَ)'den murad küçük günahlar olduğu için bu da munkatı istisnâdır. Bu da istisnâ edatının 'günah-ı kebâir'in mânâsına dâhil olmadığını gösterir. Âyetin mânâsı; "Ancak az ve küçük olan günahlar kebâir hükmünün dışındadır" şeklindedir. Zira küçük günah, büyük günahtan uzaklaşmaya çalışan kimseden bağışlanır. Yâni beş vakit namaz, iki cuma arası ve iki ramazan arası yapılan ibâdetler, aralarındaki (küçük) günahların bağışlanma sebebidir. Yeter ki kişi o vakitlerde büyük günahlardan kaçınsın. Allah Teâlâ ***"Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."*** (Hud 11/114) ve ***"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz."*** (en-Nisa 4/31) buyurmuştur.

"Lemem"in kasıtsız olarak nâ-mahreme bakma mânâsında olduğu da söylenmiştir. Eğer kişi önüp bakarsa artık bu küçük günah sınırından çıkmış ve o kimse de günahkâr olmuş olur. Bir göz işâreti ve bir öpücük de bu kabildendir. Nitekim rivâyet edildiğine göre bu âyet bir hurma satıcısı hakkında inmiştir. Şöyle ki: "Hurma satıcısının yanına bir kadın hurma almak için gelir. Adam ona dükkâna girmesini söyler ve dükkânda boynuna sarılıp öper. Bunun üzerine kadın: "İhtiyacına ulaşamayasın" diye belâ okuyup ayrılır. Adam yaptığına pişman olarak Rasûlullah (s.a.)'ın yanına gelir ve bu nedenle âyet nâzil olur.[103]

“Lemem”in insanın kalbine kasıtsız gelen günah düşüncesi olduğu da bildirilmiştir.

Yine bir kavle göre “Lemem”, Allah Teâlâ’nın hakkında had cezâsı ve azap zikretmediği günahtır. Bazıları da lemem ve ilmâmın, insanın ara sıra işlediği, âdeti ve sürekliliği olmayan günah mânâsında olduğunu belirtmişlerdir.

Muhammed b. Hanefiye ise “Hayır ve şerden niyet ettiğin her bir şey “lemem”dir, der.

Nebi (s.a.)’in: *“Muhakkak ki şeytanın da meleğin de bir dostu (yardımcısı) vardır. Şeytanınki vesvese, meleğinki de ilhamdır.”*[104] hadis-i şerifi de bunun delilidir” der.

İbn-i Abbâs (r.anhuma) da “lemem”in mânâsının kişinin bir defa çirkin bir iş veya fiili yapıp ardından tevbe etmesi, onda ısrar etmemesi olduğunu söyler ve bu gibi insanların tevbesini Allah’ın kabul edeceğini beyânla bu görüşünü şu hadis-i şerifle teyid eder: *“Allah’ım! Eğer bağışlayacaksan toptan bağışla! Senin hangi kulun sana karşı (küçük de olsa) kusur işlemedi ki?...”*[105] Bu görüşe göre istisnâ, muttasıl bir istisnâdır.

Yine **İbn Abbâs** (r.anhumâ) bir kavlinde: “Ben Ebû Hüreyre (r.a.)’ın Rasûlullah (s.a.)’dan naklettiği şu hadisteki lememin târifine daha çok benzer başka bir târif bulamadım: *“Allah Teâlâ âdemoğluna zinadan hazzına hükmetmiş; gözlerin zinası bakmak, dilinki konuşmak, dudaklarınki öpmek, ellerinki tutmak ve yakalamak, ayaklarınki yürümektir. Nefis temennî edip arzu eder; ferc de bunların tamamını tasdik veya reddeder. Kişinin ferci takaddüm ederse kişi zânî olur; değilse bu lemem; yâni küçük günahtır.*[106]

el-Es’iletü’l-müfhime’de der ki: “Günahların tamamı, hakikatte büyük günahtır. Zira hepsi Allah Teâlâ’nın emrine muhâlefeti ihtiva eder. Fakat bazısı bazısına nispetle daha büyük bir hâl arz eder. Şirkten daha büyük bir günah da yoktur. Lemem’e gelince o da yine büyük günah ve fuhşiyât nev’indendir. Ancak şu kadarı var ki Allah Teâlâ’nın lememden muradı mürtekibinin tevbe ettiği çirkin söz ve davranışlardır. Bu, Mücahid, Hasan ve aralarında Ebû Hüreyre (r.a.)’nin de bulunduğu sahabeden bir topluluğun görüşüdür.

“Şüphesiz Rabb’inin affı geniştir.” O, büyük günahlardan kaçınarak kendisine yönelen küçük günah sâhiplerini affeder. Bu cümle, lememdeki istisnânın illetini açıklar ve küçük günah sâhibi kimsenin muâhaza edilmemesinin bizatihi günahsız olduğu anlamına gelmediğini ve durumun Rabbânî mağfiretin genişliğine delâlet ettiğini tenbih eder.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Büyük günahlar üç mertebedir. Bunlar; kötülüğü dâimî olarak emreden nefs-i emmâre muhabbeti, nefs ateşlerini üfleyen hevâ sevgisi ve her günahın başı olan dünya sevgisi.” Bu üç muhabbetin kendine has çirkin işleri/*fuhşiyât* vardır ki bunlar o muhabbetlerden asla ayrılıp uzaklaşmaz. Devamlı kötülüğü emredici nefsin muhabbeti, tabîata mizaca muvâfakat ve şerîata aykırı hareket etmektir. Hevâ muhabbetinin çirkin işleri de Allah’tan yüz çevirip mâsivâya

yönelmektir. *"Ufak tefek kusurları dışında, …"* demek, bedenin dinlenmesi gibi beşeri zaruretlerle nefis, hevâ ve dünyaya biraz meyletmesi dışında demektir. Bu meyil, hazlar itibariyle değil de hukuk itibariyle dünya hazlarından birazına ulaşmayı ifâde eder. Zira kendi hakkını elde etmeye çalışan affolunur, haz duymak maksadıyla bir şeyleri acele bir şekilde elde etmeye çalışan ise aldanma içindedir. Nitekim Allah bu sebeple ***"Şüphesiz Rabbi'nin affı geniştir."*** buyurmuştur. Mecâzî varlık zulmetini, nâsûtiyyetten müstağnî ve lâhûtiyetiyle bâkî olarak hakîkî varlık nûruyla örtmesi O'nun mağfiretinin genişliğindendir.

Büyüklerden bazısı şöyle der: "Her kim kulların maslahatı için çalışma ve kendisine verilen nimetin şükrü için bir mahlûka teşekkür etme gibi şer'î bir hükmü yerine getirir ve varlığın hizmetinde bulunursa, o kimse Allah Teâlâ'ya kulluğa devam ediyor, kulluktan ayrılmamış demektir. Zira böyle bir kimse Cenâb-ı Hakk'ın emrettiği bir vâcibi yerine getirmekle meşguldür. Mahlûkâta bu şekilde hizmet etmek ise ubûdiyet kavramının şümulüne dâhildir. Ancak bir kimsenin Allah'ın emrinden çıkıp nefsî mülahazalarla başka bir kula kullukta bulunması, kulların birbirlerine itâati anlamına gelir ki bu da kulluğa zarar getirir. Böyle bir kimsenin bu tür davranışları terkedip Allah Teâlâ'ya rücû etmesi gerekir."

Âriflerden bazıları der ki: "Bir mü"minin, Allah Teâlâ'nın cezâ tehdîdinde bulunduğu bir ma'siyeti yapıp, nefsinde oluşan nedamet sebebiyle onu terketmesi dışında başka bir hâlin bulunması muhaldir." Nebi (s.a.) de *"Nedâmet, tevbedir"*[107] buyurmuştur. Mü'minin pişmanlık duyması onun tevbekâr olduğuna işâret eder. Şüphesiz o tevbekâr sayılır ve bu pişmanlıktan dolayı o işle ilgili ilâhî tehdid hükmü sâkıt olur. Bu tevbe sebebiyledir ki mü'minin emirlere muhâlefeti kerih görmesi ve buna rızâ göstermemesi gerekir. Öte yandan onun kerih görmesi ve onun mâsiyet olduğuna inanması, onu sâlih amel sâhibi yapar ve o mâsiyeti yapan da kötü amel sâhibi olur. Böyleleri sâlih amelle kötü ameli birbirine karıştıran kimselerdir. Onlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Belki Allah onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayandır, esirgeyendir."*** (et-Tevbe 9/102) Yâni onların tevbe etmeleri umulur. Akıllı kimseye gereken yaptığı mâsiyetlere pişman olması, kerim olan Rabbe karşı gururlanmamasıdır. Zira her ne kadar Allah Teâlâ'nın mağfireti genişse de aynı şekilde yakalaması ve sorguya çekmesi ise pek çetindir. Biz dini konularda, dünyada ve ukbâda afvı yalnız Allah Teâlâ'dan isteriz!

"O sizi daha iyi bilir. Gerek yerden inşâ ettiği, gerek annelerinizin karınlarında bulunduğunuz zaman, biçim verdiği sırada sizin her hâlinizi bilir," "O" Allah Teâlâ *"sizi"* yâni sizin ahvalinizi sizden *"daha iyi bilir. Gerek arzdan inşâ ettiği"* yâni babanız Âdem (a.s.)'ın yerden icmâlî bir yaratma ile inşa edilmesi zımnında sizi yarattığı sırada, *"gerek annelerinizin karınlarında"* muhtelif dönem ve tertiplerde *"bulunduğunuz zaman, biçim verdiği sırada"* ahvâl ve a'mâlinizin ve bu cümleden sayılan, mağrifetin aracı olmadığı takdirde vebâli ve zararları size dokunacak olan küçük günahlarınızın/lemem her hâlini sizden daha iyi bilmiştir.

“Ecinne” kelimesi, “cenîn” kelimesinin çoğuludur. Cenîn anne karnında bulunan çocuğa verilen isimdir. Bu kelime faîl vezninde olup mef’ûl anlamındadır. Yâni “cenin”den maksad gömülmüş ve saklanmış/çocuktur. Cenîn, bir şeyin içinde gömülü ve saklı olandır. Bu kelime, bir kimsenin bir şeyi örttüğü (kapatıp gizlediği) anlamında bulunan “Cenne” kökünden gelmektedir.

Cenin anne karnından çıktığı zaman artık “cenîn” adıyla değil de “çocuk” veya “düşük” adıyla tesmiye olunur.

el-Eşbâh’ta der ki: Anne karnında kaldığı müddetçe o çocuğa “cenîn” adı verildiği, anne karnından erkek olarak çıktığı zaman ona “sabî” ve miras âyetinde bulunduğu üzere sabîlikten bülûğ çağına kadar da “recül” diye tesmiye olunur. Sözlükte ise çocuğa on dokuz yaşına kadar “gulâm”, otuz dört yaşına kadar “şâb”/genç, elli bir yaşına kadar “kühul”/erişkin ve bu yaştan ömrünün sonuna kadar da “şeyh”/ihtiyar diye tesmiye olunur. Şer’î mânâya göre de çocuk büluğ çağına kadar “gulâm”, gulâmdan otuz yaşına kadar “şâb” ve “feta”, otuzdan elli yaşına kadar “kühul” (erişkin) ve o yaşdan itibaren de “şeyh” diye isim verilmektedir. Yaşların tam ifâdeleri *İmânu’l-Bezzâziyye* adlı eserde mevcuddur.

Şâyet “ceninin, çocuğun anne rahminde bulunduğu esnadaki ismi olduğu halde *“annelerinizin karınlarında bulunduğunuz zaman”* şeklindeki ifâdenin îrad buyrulmasındaki faydanın ne olduğu” sorulursa biz şöyle cevap veririz: Bunun faydası, Allah’ın ilmindeki kemâlin ve kudretindeki üstünlüğün beyânıdır. Zira annelerin karınları son derece karanlıktır. Karınların içindeki rahimlerde bulunanları dahi bilen Allah’a o rahimlerdekilerin ahvâlinin bilgisi de gizli olamaz.

“Artık kendinizi övüp yüceltmeyin.”

Cümlenin başındaki “fâ” harfi, küçük günahla/*lemem* muâhaza olunmamasının, günah olması açısından değil de, bilakis Allah Teâlâ’nın o günahların çıktığı yer olarak sizi bilmesiyle birlikte sırf sizi bağışlama amacına matuf olarak daha önceden zikri geçmiş olan nefis tezkiyesinin nehyine ilişkin bir tertibi ifâde eder. Yâni hal böyle iken kendinizi mâsiyetlerden tamamen uzak görüp o şekilde medh ü senâya cür’et etmeyin, özellikle uzak gördüğünüz (kötü) amellerinizi ve hayırlarınızı tezkiyeye yönelmeyin; bilakis Allah Teâlâ’nın mağrifetine şükürde bulunun.

Kendilerini günah işlememek, pek çok hayır yapmak ve güzel vasıflara sâhip olmakla methediyorlar.

Hasan (r.h.) bu cümlenin mânâsını “Allah Teâlâ her nefsin ilerde ne yapacağını ve nasıl bir hale dönüşeceğini bilir. Bu nedenle nefislerinizi tezkiye ederek günahlardan arındırmaya kalkışmayın ve onların amelini “güzel amel” diyerek medhetmeyin. Zira amelleri övgüden kaçınmak da onu ballandırarak anlatmak da ancak o amelin değerine mebnîdir. Nihâyet o amele Allah Teâlâ’nın rızâsı has kılınmış ise ne âlâ! Yok eğer böyle değilse zaten Allah Teâlâ sizin ahvalinizi sizden daha iyi bildiği için o amelinizi tezkiye etmenin ne mânâsı vardır?

Eğer gönlün cevher ile dolu ise sedef gibi
Senin de başın içe kapanır, cevherini gizler.
Eğer hâlis miske sâhip değilsen konuşma,
Eğer varsa, kokusuyla o kendini zâten belli eder.
A benim canım, bir paralık pula altın suyu sürme
Çünkü bilge sarraf ona bir kuruş bile vermez.

Başkasının tezkiye edip medihte bulunduğu kimsenin durumuna gelince, bu konuda: *"Meddâhların yüzüne toprak serpiniz."*[108] hadis-i şerifi vârid olmuştur. Yâni övgüye lâyık olmayanları öven meddâhın yüzüne toprak serpiniz! demektir. Bu hadis-i şerif ister hakîkî isterse mecâzî anlamda olsun, medhedilen ve fakat medhedilmeye lâyık olmayan kişinin gururlanıp da insanlara zorbalığa kalkışmasına neden olacağı için bu tür övgünün nehyine delâlet eder.

Bir görüşe göre de bununla murad, metholunmayı seven insanlara kendilerini medhedecek bir imkân vermemek yahut bunun mânâsı, sözlerini kesmeleri ve hicivlerini bırakmaları için istedikleri malın kendilerine verilmesinin emrolunduğu şeklindedir. Burada, malın gerçekte toprak gibi hakir olduğuna işâret edilmektedir.

Ebü'l-Leys tefsirinde şöyle der: Medih üç türlüdür: Birincisi kişiyi yüzüne karşı övmektir ki bu nehyolunmuştur. İkincisi, (kulağına) ulaşacağını bilerek huzurda bulunmaksızın bir kişiyi övmektir ki bu da yasaklanmıştır. Üçüncüsü de kişinin (kulağına) ulaşıp ulaşmamasına önem vermeksizin onu yokken övmektir. Medhedilen kimsede övülmeye sebep olan haslet mevcûd ise bu tür medihte bir sakınca yoktur.

*Mesnevî'*de şöyle der:

Hak Teâlâ bizi kendi suretinde yarattı
Bizim vasfımız da O'nun vasfına benzedi.
O yaratıcı hamd ü senâ istediği gibi
İnsanın da övülme huyu ve isteği vardır.
Hele fazilette çevik ve üstün olan Allah eri
Sağlam tulum gibi bu havayla doludur.
Fakat insan bu medhe lâyık değilse bu yalancı hava
Tulumu yırtar, yırtık tulum nasıl şişer?

Bir kimseyi ölümünden sonra methetmekte -Râfizîlerin ehl-i beyti methetmelerinde olduğu gibi sınırı aşmamak kaydıyla- bir beis yoktur.

"Çünkü O" ma'siyetlerden toptan *"korunanı daha iyi bilir."*

Bu ifâde (medhin) nehyini te'kid eden ve insanlar arasında ma'siyetlerin esaretinden sakınan kimselerin bulunduğunu bildiren yeni bir başlangıç cümlesidir. Zira onlardan sadece korunma ile yetinenler vardı.

Denilir ki: İnsanlardan bazıları vardır ki iyi davranışlarda bulunduktan sonra

yaptıkları bu iyiliklerin kendilerinin namazı, orucu ve haccı yerine geçeceğini söylerlermiş. İşte âyetin nüzul sebebi budur ve kendini beğenip riyakârlık içinde olanlara yönelik gönderilmiştir.

Yapmış olduğu güzel amelin Allah'tan olduğunu ve O'nun tevfik ve te'yidi ile tahakkuk ettiğine inanıp bununla kendisinin medhini kasdetmeyenlere gelince... Bu tür insanların kendilerini tezkiyeye ihtiyaçları yoktur. Zira tâate sevinmek tâat olduğu gibi, onu anmak da şükür mesabesindedir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bu âyet-i celîle, insanın kendi nefsini bilmesinin icmâli bir ilim, Allah Teâlâ'nın insan nefsini bilmesinin de tafsîlî bir ilim olduğuna işâret eder. Buna göre tafsîlî ilim icmâlî ilimden daha mükemmel ve daha şümûllüdür.

Aynı şekilde insanın kendi nefsini bilmesi, beşerî kuvvetlerine bağlıdır. İnsanın ilmi, beşeri kuvvetlerinin sınırlı olması hasebiyle de sınırlıdır. Allah Teâlâ'nın insan hakkındaki ilmi mutlak bir ilim olduğu için insanı vâhidiyye makamında gayrıyla değil, aynıyla bilir. Mutlak ilim, mukayyed ilimden daha kuşatıcı ve daha câmîdir. Ve yine Nebî (s.a.)'ın *"Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'ı, kendi sûretinde yaratmıştır"*[109] bir başka rivâyette de *"Rahman'ın suretinde yaratmıştır"*[110] hadis-i şerifinde buyrulduğu veçhile insan Allah Teâlâ'nın sureti üzere yaratılmıştır.

Allah Teâlâ kendi mukaddes sûretini keyfiyyetten münezzeh bir tarzda bilmekte, insan ise Allah'ın ilminin keyfiyyeti sebebiyle O'nun künhüne vâkıf olamamaktadır. Zira Allah'ı Allah'tan başkası bilemez. Nitekim bu hususta ***"Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler."*** (el-En'am 6/91) buyrulmuştur.

Allahım! Bizi mukayyed (bağımlı) ilimde fânî olup mutlak ilimde bakâya erenlerden kıl!

Yukarıda zikrolunan bu açıklamalar, Hak Teâlâ'nın en iyi bilici oluşunun ve *"O, korunanı daha iyi bilir"* ifâdesinin tasdikidir. "*O, korunanı*" yâni "*O*", ilim ve amel olarak kendisinden sâdır olan her şeyi, Allah Teâlâ'ya hamlederek, nefsini koruma husûsunda Allah'ı ön plana koyma suretiyle mâsivâdan Allah'a sığınıp *"korunanı daha iyi bilir."* Zira mevcûdatta müessir olan O'dur; her feyiz, fazilet, hayır ve kerem de O'nun tarafındadır.

---

[96]. Irâkî, Muğnî, III, 204.
[97]. Deylemî, hadis no: 3101.
[98]. Deylemî, hadis no: 7288.
[99]. Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Tirmizî, "Tefsir", (7), 2; Muvatta', "Kader", 2.
[100]. Deylemî, hadis no: 2998.
[101]. Deylemî, hadis no: 7944.
[102]. İbn Mâce, "Zühd", 29; Dârimî, "Rikâk", 17.
[103]. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, V, 309.

[104]. Münâvî, II, 499.
[105]. Tirmizî, “Tefsîr”, 9.
[106]. Buhârî, “İsti’zân”, 12; Müslim, “Kader”, 20.
[107]. Aclûnî, II, 418.
[108]. Buhârî, “Kitâbü’l-edeb”, 67.
[109]. Buhârî, “İsti’zân”, 1; Müslim, “Cennet”, 28.
[110]. Konevî, *Şerhu’l-erbaîn*, s. 168.

İNSAN İÇİN KENDİ ÇALIŞMASINDAN BAŞKA BİR ŞEY YOKTUR

اَفَرَاَيْتَ الَّذٖى تَوَلّٰىۙ ﴿٣٣﴾ وَاَعْطٰى قَلٖيلًا وَاَكْدٰى ﴿٣٤﴾ اَعِنْدَهُ عِلْمُ
الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴿٣٥﴾ اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ بِمَا فٖى صُحُفِ مُوسٰىۙ ﴿٣٦﴾
وَاِبْرٰهٖيمَ الَّذٖى وَفّٰىۙ ﴿٣٧﴾ اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۙ ﴿٣٨﴾ وَاَنْ
لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰىۙ ﴿٣٩﴾ وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰىۖ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ
يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ الْاَوْفٰىۙ ﴿٤١﴾ وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰىۙ ﴿٤٢﴾

33. Gördün mü arkasını döneni?
34. Azıcık verip sonra vermemekte direneni?
35. Acaba gaybın bilgisi kendi yanındadır da o görüyor mu?
36. Yoksa Musa'nın sahifelerinde yazılı olanlar kendisine haber verilmedi mi?
37. Ve ahdine vefa gösteren İbrahim'in *(sahifelerinde yazılı olanlar)*
38. Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez.
39. Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.
40. Ve çalışması da ileride görülecektir.
41. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.
42. Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir.

"Gördün mü" Hakk'a tâbi olup "*arkasını döneni"* yâni onda sebat etmekten yüz çevireni?

وَاَعْطٰى قَلٖيلًا وَاَكْدٰى ﴿٣٤﴾

34. Azıcık verip sonra vermemekte direneni?

Onun azabından kurtulmak için malından az bir şeyi rüşvet olarak *"Azıcık verip, sonra vermemekte direneni?"* Yâni vereceği şeyi parçalarına bölerek (azıcığını) verdi ve cimriliği sebebiyle diğer kısmını elinde tuttu (vermedi). Onun için Araplar bir kimsenin çukur (yani kuyu) kazarken kazılamayacak sertlikte kaya gibi bir şeye varması durumunda: "Çukuru (yani kuyuyu) kazdı kazdı, sert kayaya dayandı" mânâsında (أَكْدَى الْحَافِرُ) derler. Daha sonra bu kelime: "Bir şeyi talep edip de kendisine ulaşamayan

veya talep edileni tam olarak vermeyen kimse” mânâsında kullanılmıştır.

Kâmûs’ta (أَكْدَى) fiili; “cimri oldu”, “hayrı az oldu” yahut “bağışını az yaptı” mânâlarında zikrolunmuştur.

Tâcü’l-Mesâdır’da ise (أَكْدَى) fiilinin “az olanı parçalarına ayırdı” mânâsında olduğu beyân edilmektedir.

Rivâyete göre bu âyet **Velid b. Muğire** hakkında nâzil olmuştur. O, Rasûlullah (s.a.)’a tâbi olacaktı. Hz. Peygamber (s.a.)’in ardından gider, meclisinde onun kelâmını dinlerdi. Nebi (s.a.) de onun Müslüman olmasını arzu ediyordu. Sonra müşriklerden bir şahıs kendisini ayıplayıp azarlayarak: “Atalarının dinini terk edip onların yolundan ayrılıyor musun?” deyince, o: “Allah’ın azabından korkuyorum” diye karşılık vermiş. Bunun üzerine o adam onun âhiret hakkında korktuğu azabı üzerine alacağını söylemiş ve bir takım malları kendisine vermesini de şart koşmuş. Bunun üzerine Velid b. Muğire, Rasûlullah’a tâbi olmaktan geri durup onun vaaz ve sohbetlerine sırt çevirmiş, o kimseye de istediği malların bir kısmını vermiş, geri kalan kısmını vermeyerek cimrilik göstermiştir. Âyetteki zemm, malı vermeme sebebine yâni cimriliğe âiddir. Ancak, bahsi geçen kişinin Hz. Peygamber (s.a.)’e yüz çevirmesi zemmedilirken âhiret azâbını üstlenenin de âyetteki bu zemme dâhil edilmediği düşünülmesin.

Kâşifî şöyle der: (أَكْدَى) yâni kalanı geri bıraktı, elinde tuttu. Cehalet ve cimriliği bir araya getirdi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Görünen odur ki, bu âyetin nüzûl sebebi, -kanâatimce- mezkür kimsenin İslam’a sırt çevirip, kıyâmet gününde bir başkasının kendi azabını yüklenecek olmasına itikad etmesidir. Nitekim bir sonraki âyet (en-Necm 53/35) buna delâlet etmektedir. “*Azıcık verdi, gerisini elinde sıkı sıkı tuttu?”* sözü de sadece malı veren bu kişi ile azabı üstlenen arasında cereyan eden fiili beyân etmekte olup malı verenin bu husustaki cimri oluşunu ifâde makamında gelmemiştir. Ancak faydasının itikad edilmesi düşüncesinden dolayı da cimrilikle de bir çeşit alay edilmek istenmiştir.

Mukâtil de bu âyetin nüzûl sebebinin, Velid b. Muğire’nin Muhammed (s.a.)’in ashabına çok az bir yardım sözü verip sonra da bundan vazgeçmesi hâdisesi olduğunu söyler. Ancak âyetin devamında gelen diğer âyet-i kerîmeler nüzûl sebebinin bu hâdiseyle ilgili olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu âyette sülûk esnasında her şeyden uzaklaşmış olan sâlikin, ömrünün büyük bir sermayesini seyr ü sülük yolunda harcadıktan sonra bedenî mücâhede ve nefsânî riyâzattaki bedbahtlığının bıkkınlığı sebebiyle seyr ilallah’dan dönerek beşerî nefsine ve o nefsin hayvânî lezzetlerine dönüşüne işâret edilmektedir. Bu tefsire göre bu durumda olan kişi ömür sermayesinde cimrilik edip onu Allah yolunda sa’y ve gayretle sarf etmemiş; ömür sermayesinin geri kalan kısmını beşerî hayvanî nefsinin lezzetlerini elde etmeye ve o nefsin şehvetini, hasis ve değersiz olan dünya sevgisini kazanma yolunda harcamıştır. İşte bütün bunlar o kimsenin vuslat ve vüsûle kabiliyetli olmamasından ileri gelmektedir.

Biz fazlalıktan sonra noksanlığa, mârifetten sonra mârifetsizliğe dönmekten Allah’a

sığınırız!

“Bu yolda yırtın, uğraş, didin
Son nefese dek bir an bile boş durma.”

اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴿٣٥﴾

35. Acaba gaybın bilgisi kendi yanındadır da o görüyor mu?

“Acaba gaybın bilgisi kendi yanındadır da o görüyor mu?” Burdaki (ف) harfi sebebiyye için olup “görmek” fiili de kalbî fiil mânâsındadır. Âyetin mânâsı: “Onun yanında bir kimsenin kıyâmet gününde arkadaşının azabını yüklenebileceğini de kapsayan gaybî bilgiler olduğu için mi arkadaşının kendi azabını yükleneceğine inanıyor?!”

İbn Şeyh şöyle der: “Bu cimri vericinin yanında âhiret ahvaliyle ilgili gaybi bilgiler var da o bu sebeple mi arkadaşının kendi günahını yüklenebileceği kanâatine varıyor? Buna göre (يَرٰى) fiili, makamın delâleti sebebiyle iki mefulü hazfedilmiş (يَعْلَمُ) mânâsına gelmiş olur.

اَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا ف۪ي صُحُفِ مُوسٰىۙ ﴿٣٦﴾

36. Yoksa, Musa’nın sahifelerinde yazılı olanlar kendisine haber verilmedi mi?

“Yoksa” o câhil miydi de *“Musa’nın sahifelerinde yazılı olanlar”;* yâni Tevrat’ın bölümlerinde bulunanlar, *“kendisine haber verilmedi mi?”*

Râgıb der ki: “Sahife, yüzün ön kısmı ve üzerinde yazı bulunan her yayılmış şeye verilen isimdir. Çoğulu “sahâif” ve “suhuf”tur. “Mushaf” ise yazılmış sayfaları bir arada toplayan şeydir.” **Kuhistânî** şöyle der: Mushaf, içerisinde okunacak şeylerin ve sayfaların toplandığı kitaptır.

وَاِبْرٰه۪يمَ الَّذ۪ي وَفّٰىۙ ﴿٣٧﴾

37. Ve ahdine vefa gösteren İbrahim’in *(sahifelerinde yazılı olanlar)*

“İbrahim” kelimesi Musa üzerine matuftur. Yâni “ve çok vefalı İbrahim’in sahifelerinde bulunanlar” kendisine haber verilmedi mi? veya “Size İbrahim’in (a.s.) Bakara suresinde geçen kelimelerle imtihanı bildirilmedi mi? Yahut da İbrahim’in (a.s.) görevinde ihlal/bozukluk veya ihmalkârlık yapmaması ile emrolunuşu haber verilmedi

mi?” takdirindedir.

(أَوْفَاهُ حَقَّهُ وَوَفَّاهُ) cümleleri her ikisi de (أَعْطَاهُ) yâni “tam ve bol olarak verdi” mânâsına gelir. Âyetteki fiilin (وَفَّاهُ) şeklinde şedde ile getirilmesi, İbrahim (a.s.)’ın Allah’a vermiş olduğu söze son derece sadâkat gösterdiğini bildirmeye matuf teksir veya mübalağa mânâsını verebilmek içindir. İbrahim (a.s.)’ın çok vefalı oluşunun burada özellikle ona tahsis edilmesinin gayesi, ondan başkası için pek mümkün görülmeyen ahde vefadaki üstün sabrını göstermek içindir. Nitekim o bu sabrıyla Nemrud’un ateşine karşı direnmiştir. Hattâ kendisine Cibrîl (a.s.) gelip de “Bir ihtiyacın (arzun) var mı?” dediği zaman o “Sana bir ihtiyacım yok” demiş ve oğlunu kurban edeceği zaman da hanımını ve çocuğunu ekin bitmeyen bir yerde bırakıp ayrıldığı zaman da yine bu sabırla ahde vefa etmiştir.

Rivâyete göre İbrahim (a.s.) her gün bir misâfir bulabilmek için bir fersah yol giderdi. Şâyet bir misâfir bulursa kendisine ikramda bulunur; değilse o gün oruca niyet ederdi. Onunla ilgili şu söz ne güzeldir!: *“Kalbi Rahman’da iken bedenini ateşe atan, malı kardeşlerinde iken de çocuğunu kurban etmek isteyen ne kadar vefakârdır!”*

Nebi (s.a.)’den rivâyet olunan bir hâdise göre *“İbrahim (a.s.) her gün amelde de vefâlı idi; dört rek’at duhâ/kuşluk namazı kılardı.”* Kudsî hadiste buyrulur: *Ey âdemoğlu, günün evvelinde dört rek’at namaz kıl ki günün sonuna kadar bu seni korusun!”*[111]

Bir rivâyete göre de Rasûlullah (s.a.): *“Allah’ın çok vefalı kulu İbrahim (a.s.)’i niçin “Halîlullah” diye isimlendirdiğini size haber vereyim mi? O sabah ve akşam:*

فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ

“Akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah’ı tesbîh edin. Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah’ı tespîh edin.” (er-Rum 30/17-18) *derdi de ondan.”*[112] buyurarak ve bu iki âyeti okumuştur. **Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*’inden bunun üç âyet olduğunu belirtmiştir ki *Aynü’l-Meânî*’de de böyledir.

Ebû Zer Gıfârî (r.a.)’den bildirildiğine göre şöyle demiştir: “Ben Rasûlullah (s.a.)’a: “Ey Allah’ın Rasülü! Allah Teâlâ kaç kitap indirmiştir?” diye sorduğumda bana: *“Yüz suhuf ve dört (büyük) kitap. Âdem (a.s.)’a on suhuf, Şit (a.s.)’e elli suhuf, İdris (a.s.)’e otuz suhuf ve İbrahim (a.s.)’e de on suhuf. Yine Allah Teâlâ Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan’ı da indirmiştir.”* diye karşılık verdi. Bunun üzerine ben ona: “Ey Allah’ın Rasûlü! İbrahim (a.s.)’ın suhufunda ne vardı? Neler yazılıydı? dediğimde: *“Onda bazı veciz sözler var idi. Mesela: “Ey gururuyla imtihan olunan kral! Şüphesiz ki ben seni dünya mallarını biriktirmen için değil, ancak zulme uğramış olanın çağrısını kulak ardı etmemen için vazifelendirdim. Zira Ben dahi kâfir*

tarafından yapılmış da olsa mazlumun çağrısını geri çevirmem.” Yine İbrahim’in suhufunda: “Akıllı olanın aklı kendisine taşkınlık çıkarmadıkça; Rabbine münâcât ve O’nun sun’unu tefekküre ayıracağı anlarının bulunduğu gibi nefsinin yaptığı ve yapmadığını muhasebe edeceği ve yeme-içme vb. ihtiyaçlarına ayıracağı vakitleri de bulunmaktadır. Akıllı olanın zamanını tanıması, o zamana göre davranması ve dilini muhâfaza etmesi gerekir. Her kim kelamının amelinden olduğuna inanırsa, kendisiyle ilgili şeylerin hâricinde kelâmı az olur, sözleri ve vecizeleri vardı.” [113] buyurmuştur.

A’la sûresinin sonundaki âyetlerde de Musa (a.s.)’a gönderilen sayfalarda neler olduğu bildirilmiştir. *Fethu’r-Rahman*’da da böyledir. Musa (a.s.)’ın âyette İbrahim (a.s.)’e takaddüm etmesinin sebebi, Musa’nın sahifelerinden müteşekkil olan Tevrat’ın Mekkeliler indinde daha meşhur ve mevcûd olmasındandır.

Fakir [**Bursevî**] der ki: En yakın olanın (Tevrat’ın) daha çok tanınması sebebiyle bu âyet, en yakından en uzağa doğru bir yükseliş babında peygamberleri sıraya dizmiştir. Musa (a.s.)’ın İbrahim (a.s.)’den önce zikrolunmasının bir diğer sebebi de, Musa (a.s.)’ın İbrahim (a.s.)’ın aksine hakikaten bir kitaba sâhip olmasıdır.

اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۙ ﴿٣٨﴾

38. Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez.

Dikkat ediniz! Hiç bir nefsin günah yükü kendisinden alınarak bir başkasına yüklenmez ve hiç bir kimse karşısındaki kişinin cezâdan kurtulması için onun günahlarından dolayı sorguya çekilmez.

Âyetteki “vâzire”den maksad, kendisinden günah sâdır olan kişidir. Buradaki yükten/yüklenmekten murad da günah işlemesi sebebiyle üzerinde ağırlık taşıyan kimse değildir. Şâyet böyle olsaydı o zaman mânâ: “Sırtında hiç bir yük bulunmayan kimse başkasının yükünü yüklenmez” olurdu. Zira üzerinde ağırlık bulunmuş olsaydı, başkasınınkini değil ancak kendisininkini taşırdı. Bu âyette Velid b. Muğîre’nin günahını taşımayı üzerine alan kişinin sözünün bâtıl kılınışı vardır. ***“İsrailoğullarına şöyle yazdık: Kim bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir.”*** (el-Maide 5/32) âyeti ise bu mânânın şümûlü dâhilinde değildir. Çünkü bu âyetin mânâsı kişinin diğer katillerin işlemiş olduğu katlin günahını doğrudan üstleneceği şeklinde değildir. Bilakis onun doğrudan katle yönelmesinden ve daha kötüsü insanların ölümüne delâlet ve sebebiyet veren günahdan emin (suçsuz) değildirler. Bu nedenle herkes kendi günahını taşır. Rasûlullah (s.a.)’ın: *“Her kim kötü bir âdet vaz’ederse kıyâmet gününe kadar onun ve onunla amel edenlerin günahı kendi üzerinedir”*[114] buyruğu da bu kabildendir ki zira bu yük o âdeti koyana âid olan saptırma/*idlâl* günahıdır.

وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى ﴿٣٩﴾

39. Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.

(اَنْ) edatı (اَنَّ)'den tahfif edilmiş olup bir önceki âyetteki (اَنْ) üzerine atfedilmiştir. (لِلْاِنْسَانِ) kelimesi (لَيْسَ)'nin haberi olup (اِلَّا مَا سَعٰى) cümlesi de masdariyye veya mevsûle cümlesi olarak onun ismidir.

"Sa'y" kelimesi koşmanın bir derece altındaki "hızlı yürüyüş" anlamına geldiği gibi "hayırlı veya şerli bir iş için sarfedilen gayret" mânâsında da kullanılır. Âyetin mânâsı şudur: "Dikkat ediniz! Âhirette insan için ancak dünyadaki amel ve niyetinin gayreti kadar bir karşılık vardır. Yâni nasıl ki bir kimse başkasının günahı sebebiyle hesaba çekilmiyorsa, aynı şekilde onun fiili sebebiyle de mükâfâtlandırılmaz." takdirindedir. Binâenaleyh bu âyet, (bir önceki âyette bulunan) insanın kendine gelecek zararı başkasına yüklemek suretiyle menfaat sağlamasının mümkün olmayacağı gibi, başkasının ameliyle de kendisine bir fayda sağlayamayacağını beyân etmektedir. Âyetin zâhirî anlamı, bir kimsenin amelinin başka bir kimseye faydası olamayacağı şeklinde ise de bu husûsun te'vîlinde ulemâ ihtilaf etmiştir.

İbn Abbâs (r.anhuma)'dan rivâyet edilmiştir ki: "İnsan başkasının gayreti ve ameli ile sevap kazanamaz. Bu âyetin hükmü ***"Zürriyyetlerini de kendilerine katmışızdır."*** (et-Tur 52/21) âyetiyle şerîatımızda mensuhtur. Çocuklar babalarının sâlih olmasıyla cennete girerler. Kıyâmet gününde küçük çocuğun sevabı babasının terazisine konur ve Allah bu çocukları babalarına, babaları da çocuklarına şefâatçi kılar. Ayrıca ***"Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz."*** (en-Nisa 4/11) âyet-i kerîmesi de bu görüşe delâlet etmektedir."

İkrime (r.a.) de şöyle der: "Herkese çalıştığı kadar karşılık verilmesi, İbrahim (a.s.) ve Musa (a.s.)'ın kavmi için söz konusu idi. Bu ümmet-i Muhammed'e gelince, onlar hem kendilerinin hem de başkalarının kendileri için olan sa'ylerinden yararlanacaklardır. Bir kadın çocuğunu mahfesinden yukarı kaldırarak: "Ey Allah'ın Rasülü! Bunun haccı olur mu?" diye sorunca Nebi (s.a.): *"Evet olur ve sen de onun sebebiyle ecir alırsın"* buyurmuşlardır. Yine adamın biri Nebi (s.a.)'e: "Annem ânîden vefat etti. Şâyet ben onun için tasaddukta bulunsam ona ecir yazılır mı?" dediğinde *"Evet"* karşılığını vermiştir."[115]

Rebî b. Enes (r.a.) de şöyle demiştir: "(وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) âyetinde zikrolunan "insan"dan murad kâfirdir. Mü'min için ise hem kendi çalıştığı ve hem de başkasının onun için yaptığı şeylerin karşılığı vardır. Pek çok hadis bu görüşe delâlet etmekle birlikte aşağıda rivâyet olunan mü'min bir kimsenin, kendisi dışında birinin onun lehine yaptığı sâlih amelin sevâbına nâil olacağı husûsundaki Hz. Aişe (r.anha) ile ilgili hâdise bunu te'yid eder. Rivâyete göre **Hz. Aişe** (r.anha) kardeşi Abdurrahman (r.a.)'ın

vefatından sonra onun yerine itikâfta bulunmuş ve bir de köle âzâd etmiştir."

Sa'd (r.a.) de Nebi (s.a.)'e: "Annem vefat etti. Onun yerine tasaddukta bulunayım mı?" diye sorduğunda Rasûlullah (s.a.): *"Evet"* diye cevap verince Sa'd: "Hangi sadaka en faziletlidir?" diye sormuş, o da *"Su vermektir*" diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine bir kuyu kazarak onu Allah yolunda vakfetmiştir.[116]

Kurtubî de *Tezkire*'sinde der ki: Bu âyetin sadece seyyieye/günaha) hasredilmiş olması da muhtemeldir. Zira şu kudsî hadis bunu te'yid eder: *"Allah şöyle buyurmuştur: Kulum bir iyilik düşünüp de onu îfâ etmezse, o iyilik on ile yedi yüz kat sevap arasında kendisi için yazılır. Eğer bir kötülük düşünüp de onu îfâ etmezse ona günah yazmam, ancak işlediği takdirde sadece bir günah yazarım."*[117]

Kur'ân-ı Kerim ileri sürülen bu görüşü desteklemektedir. Zira Allah Teâlâ: "***Kim iyilik getirirse, ona o (getirdiği)nin on katı vardır.***" (el-En'âm 6/160) buyurmuştur. Bu ve benzeri âyetler, insanın başkasının yaptığı amelden faydalanmasının, Allah'ın bir lütfu ve adâletiyle tahakkuk ettiğine işâret etmektedir. ***"İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur"*** demek; ancak Allah Teâlâ'nın o kimseye kendi fazlı ile hak etmediğini vermesi anlamındadır. Nasıl ki Allah kat kat kendinden bir lütuf olarak bir iyiliğe karşı on sevaptan yedi yüze, oradan da milyona kadar mükâfâtlandırıyorsa, çocukları da amelsiz olarak babaları sebebiyle cennete girdirmesi, O'nun keremindendir. Netice olarak diyebiliriz ki kişinin kendi çalışmasının karşılığını alması, Allah'ın adâleti ve mükâfâtı gereğince; çalışmasının dışında elde ettiği kazanç da Allah'ın ihsânı ve sevaplarının katlanması sebebiyledir. Allah Teâlâ'nın lütfu bundan daha geniş ve daha büyüktür. Zira o iyiliklerin sevaplarını kat kat yapar ve günahları affeder.

Nefis, tabîat (mizaç), şerîat ve tarikat mertebeleri birinci nev'indendir. Yâni kişinin kendi emeğiyle çalışmasının karşılığını almasındandır. Ruh, sır, ma'rifet ve hakikat mertebeleri de ikinci nevidendir. Yâni Allah'ın lutfunu kat kat vermesi türündendir.

el-Es'iletü'l-mufhime'de der ki: "Bu âyet-i kerîme şerîat hükmünde mâlum olan necâtın aslına işâret etmektedir. Zira kitap ve sünnette amel-i sâlihle vaadolunan asli kurtuluş, mücâzat ve mükâfât şartına bağlanmış kurtuluştur. Mücâzat karşılığını verme ve mükâfât şekliyle olanın dışındaki necat ise; Allah Teâlâ'nın fazlı, ihsânı, rahmetinin şümûliyeti, kerem ve lütfuyladır. Bu tür necâtı Rasûlullah (s.a.) şu hadisiyle beyân etmiştir: *"Şefâatimi ümmetimin büyük günah sâhipleri için sakladım. Siz bu şefâatimin müttakî mü'minler için olduğunu mu sanırsınız? Hayır, böyle değildir. Şefâatim günah kirleriyle kirlenmiş olan günah sâhipleri içindir."*[118] Kur'ân-ı Kerim'in değişik âyetleri ve Rasûlullah (s.a.)'in hadisleri bu kanâati te'yid eder.

İmam Ebû Bekir Fârisî'nin Semerkand'da şöyle dediğini işittim: "Üstad Ebû İshak el-İsferânî'yi şöyle konuşurken duydum: "Horasan valisi Abdullah b. Tahir, **Hasan b. Fadl el-Becelî**'ye üç âyeti anlamakta zorluk çekmekteyim. Senin bunları yorumlayıp açmanı ve hastalığı tedavi etmeni arzu ediyorum. Bunların birincisi Hz. Âdem (a.s.)'ın çocuklarıyla ilgili kıssada buyrulan (فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ) âyetidir. Zira hadis-i şerifin sahih

beyânına göre *"nedamet tevbedir"*[119]. Ancak âyetteki "nedamet" lafzı, Kabil'(in hakkında (hakiki) bir tevbe niteliğinde değildir. İkinci âyet (كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ) âyetidir. Yine hadis-i şerifin sahih beyânına göre kalem (levh-i mafhuz kalemi) artık kıyâmet gününe kadar olacak şeyleri yazmış ve (mürekkebi) kurumuş, yazma işini tamamlamıştır. [120] Üçüncü âyet-i kerîme de (أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً) âyetidir. Bunun üzerine Hasan b. Fadl el-Becelî bu üç âyeti izah etmeye başlayarak şöyle dedi:

"Birinci âyette, nedamet hiç bir şerîatte tevbeden sayılmamış, ancak Muhammed (s.a.)'in şerîatına has kılınmak suretiyle tevbe yerine geçmiştir. Fakat âyette belirtilen Kâbil'in nedameti, Habil'i öldürmesinden kaynaklanmamakta, günlerce onun cesedini omuzunda taşıyıp da onu ne yapacağını bilememekten neş'et eden bir nedamettir. Çünkü Hâbil yeryüzünde öldürülen ilk kişi idi. Allah Teâlâ bir karga gönderip de Kâbil'e kardeşinin cesedini nasıl örteceğini (gömeceğini) gösterinceye kadar ceset ortada kalmıştı.

İkinci âyette zikrolunan ***"Allah'ın her gün yeni bir işte olması"*** mevzuuna gelince, bu husus Allah Teâlâ'nın mahlûkatına evvel emirde takdir kılmış olması ve evvelce belirlenmiş olan kaderlerin zamanı geldiğinde sevk olunuşları hâdisesidir.

Üçüncü âyete gelince, bu da şu anlamdadır: Adâlet ve mücâzat suretiyle insana çalıştığı kadar, fazl ve ihsan-ı ilâhî ile de Allah'ın dilediği kadar bire on ve kat kat vardır." Üstad Ebû İshak'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Tahir ayağa kalkıp Hasan b. Fadl'ı alnından öperek ona elli bin dirhem tutarında para verilmesini emretti."

Harâitî *Kitabu's-sübur*'unda der ki: Ölüyü taşırken Bakara sûresini okumanın, ensar âdeti olduğunu zikreder. Fakir (**Bursevî**) der ki: Harâitî'nin bu sözü, cenazeyi taşıma esnasında zikir yapılmasına delâlet etmektedir. Zira zikir de Kur'an'dandır. Bu nedenle zâkir zikirde hem zikre hem de tilavete birlikte niyet etmelidir ki zikrin yanı sıra tilavet sevabına da nâil olsun. İşte bu suretle Kur'ân-ı Kerim kendisinden alınmış zikir geleneğini vaz' etmiştir.

Şu beyitleri söyleyen ne güzel söylemiştir:

Ebeveynini ziyaret et ve onların kabirlerinde dur.
Sanki seni onlara ben götürmüş gibiyim,

Şâir beyitlerin sonunda der ki

Gücün nispetinde Kitab'ın âyetlerinden okuyup
Onların ruhlarına gönderdin!

Şeyh Takiyyüddin Ebu'l-Abbâs şöyle der: Her kim insanın sadece amelinden istifâde edebileceğine itikad ederse, ulemânın icmâına aykırı hareket etmiş olur. Bu pek çok sebepten bâtıl olan bir görüştür:

1. İnsanın başka birisinin duâsından faydalanıyor olmasıdır. İşte bu, bir başkasının

amelinden istifâde etmek demektir.

2. Rasûlullah (s.a.)'in hesapta ara konumda olanlara yapacağı şefâat sebebiyledir. Zira Rasûlullah (s.a.) hem bunlara ve hem de cennete girmesi için cennet ehline, cehennemden çıkarılması için büyük günah sâhiplerine şefâat edecektir. Bu da başkasının çalışmasıyla elde edilen istifâdedir.

3. Her nebi ve sâlih kulun şefâat etme yetkisinin bulunmasıdır. Yine bu da başkasının amelinden yararlanma mânâsına gelir.

4. Meleklerin yeryüzündekilere duâ edip onlar için istiğfarda bulunmalarıdır. Bu da aynı nev'iden bir menfaattir.

5. Allah Teâlâ'nın hiç bir hayır işlememiş olanı sırf rahmetine binâen cehennemden çıkarabilecek olmasıdır ki, bu da o tür insanların amelleri olmaksızın kendilerine verilen bir istifâdedir.

6. Çocukların babalarının ameli sebebiyle cennete girecek olmalarıdır. Bu da sırf babaları sebebiyle elde ettikleri menfaattir.

Ölü için yapılan tasadduk ve köle âzâdı sünnet ve icmâ ile tespit olunmuş diğer istifâde çeşitleridir ki bunlar da başkasının ameliyle tahakkuk eden menfaatlerdir. Yine sünnete göre bir kimsenin farz olan haccının velisinin ya da vârisinin îfâsı ile ölüden sâkıt olması ve bir insanın borcunu başka birinin eda etmesi ile borç sorumluluğundan kurtulması şeklindeki başkasının gerçekleştirdiği ameller bu nevidendir. Nitekim **İmam Şâfiî**'nin: "Ben öldüğümde beni falan adam yıkasın" sözü de başkasının amelinden istifâdeye işâret etmektedir. Üzerinde başkalarına âid haklar ve zulümler bulunan kimsenin de bu hâli kendisinden giderildiğinde bunların günahı kendisinden düşer.

Sâlih bir komşu hayattayken de ölümünde de komşuluğuyla etrafına faydası dokunmaktadır. Nitekim bu husustaki bir hadis-i şerifte: *"Zikir ehliyle birlikte oturanlara merhamet olunur. Velev ki o kimse onlardan olmasa da, zikir için onlarla oturmamış, başka bir ihtiyaçtan dolayı oturmuşsa da...*[121] *Zira "Ameller niyetlere göredir."*[122] buyrulmuştur. Aynı şekilde ölü için namaz kılmak ve o namazda ona duâ okumak da meyyitin faydalanmasına vesîle olmaktadır. İşte bütün bu sayılanlar başkasının ameliyle elde edilen menfaatler olmasının yanı sıra bunların benzerleri sayılamayacak kadar çok olduğu gibi, sevapların katlanarak verileceğine dâir âyetler de oldukça fazladır.

(وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) kavlinin nefiy ve istisnâya şâmil olması hasebiyle insanın ancak kendi amelinden istifâde edeceği, ameli miktarınca karşılık verileceği ve bunun üzerine ziyadede bulunulmayacağı şeklindeki bir tevcihin; kişinin başkasının amelinden faydalanması ve amellerinin mükâfâtının kat kat olması husûsunda vârid olan âyet ve hadisler ile çelişki içinde olması kaçınılmazdır. Kitap, sünnet ve icma-i ümmetin sarih lafızlarına aykırı olan bir husus başka şekilde yorumlanamaz. Âlimler buna şu şekilde cevap vermişlerdir: Onlardan bir kısmı bu âyetin hükmünün mensuh olduğunu ileri sürmüş, diğer bir kısmı âyetin kâfirler hakkında nâzil olduğunu savunmuş, bazısı da

daha önce zikrolunan sebepler muvâcehesinde âyetin Allah'ın lütfuna değil de adâletine işâret ettiğini ifâde etmişlerdir.

Kişinin, başkasının amelinden faydalanmasının bir şekli, kendisi dışındaki o kimsenin onun lehine niyet etmesiyle gerçekleşir. Bu şekilde niyet eden kişi, onun vekîli olur ve şer'an onun makamında kaim bulunur. Bu suretle de başkasının sa'yi kendi ameli gibi olur. Ve yine başkasının sa'yi, kendisinin bir ameli yoksa ona bir fayda vermez. Şâyet o kimsenin sâlih bir mü'min hâline dönüştüğünde herhangi bir sa'yi ortaya çıkarsa, başkasının onun yerine daha önceden yaptığı amel ona ilhak olur ve sanki bu sa'y kendi ameli gibi bir hal arz eder. Zira îmanla irtibat kurmuş olması, onun için diğer mü'minlere vuslat ve yakınlık hâsıl eder. Zira bu hususta Rasûlullah (s.a.) *"Müminlerin birbirlerine olan muhabbet, merhamet ve şefkatleri; bir uzuv acı çektiği zaman diğer uzuvların uyumaksızın gece nöbet tutarak ona yardım için seferber olmalarına benzer."*[123], *"Mü'minin diğer mü'minle olan bağı, bir binanın birbirini sıkı tutan yapıtaşları gibidir"*[124] buyurmuş ve bu esnada iki elini birbirine kenetlemiştir. Bir mü'min îman ve amel-i sâlihte sa'yettiği zaman sanki o kimse kardeşinin uzvunun yardımı ile söyletmiş ve boşluğunu o uzuvla doldurmuş, bu suretle onun sa'yi kardeşinin de sa'yi hâline gelmiş gibidir. Hâsılı, bir müminin diğer bir mü'minin sa'yinden istifâde etmesi ile zikrolunan bütün faydalar, diğer müminin îmanı ve sâlih ameli sebebiyle oluyorsa ve bu ikisi; yâni îman ve sâlih amel olmadıkça o kimse bu istifâdeye nâil olamaz, demektir. Îman ve sâlih amel ile faydası dokunan kimsenin amelinin (sevabına) diğer kişi ortak oluyorsa da aslında bu amel sâhibine âiddir.

Hidaye'de başkasının yerine haccetme konusunun giriş kısmında şöyle der: "İnsanın başka birinin kıldığı namaz, tuttuğu oruç, verdiği sadaka ve diğer ibâdetlerde ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre sevap hissesi vardır."

Fethu'r-Rahmân'da da şöyle der: Allah'a kurbiyet için namaz, oruç, tilavet-i Kur'an ve sadakanın sevabının ölüye hediye edilmesi husûsunda ulemâ ihtilâf etmiştir: **Ebû Hanife** ve **İmam Ahmed** ölüye yapılan bu bağışın ona ulaşacağı ve ölünün Allah'ın lütfu keremiyle ondan istifâde edeceğini belirtmişlerdir**. İmam Malik** ve **İmam Şâfiî** de bu bağışın ancak sadaka, mali ibâdetler ve hac için câiz olacağını beyân etmişlerdir. Namaz, oruç, tilavet-i Kur'an ve diğer tâatlerde ise câiz olamayacağını, bunlarda sevabın ancak taatin fâiline âid olduğunu söylemişlerdir. **Mûtezile**'ye göre ise kesinlikle birinin amelinin sevabının bir başkasına bağışlanabilmesi diye bir şey yoktur. Ona bu sevap asla ulaşmadığı gibi zikri geçen âyette de belirtildiği üzere bir insanın amelinin ancak kendisine faydası vardır. Çünkü bir kimseye verilen sevap onun cennete girmesini sağlamak içindir. Hiç bir kimsenin başkasının sevabının fazlalarını toplayarak cennete girmeye kudreti yetmez.

Yine âlimler haccetmeden ölen kimsenin durumunda da ihtilaf etmişlerdir: **Ebû Hanife** ve **İmam Malik** ölüm sebebiyle kişiye farz olan haccın düşmüş olduğunu söylemiş, bir vasiyeti olmazsa onun için haç yapılmasına gerek olmadığını beyân

etmişlerdir. **İmam Şâfiî** ve **İmam Ahmed** ise o kimseden haccın sakıt olmayacağını ve bıraktığı para ile o haccın yapılmasının gerekli olduğunu söylemişlerdir.

Kendisi hac yapmadığı halde başkasının yerine hac yapacak kimsenin bu haccının sahih olup olmadığı da imamlar arasında ihtilaf mevzûudur: **Ebû Hanife** ve **İmam Mâlik** sahih olacağını ve kerâheten de olsa haccı yapan bu kimsenin sevaba nâil olacağını belirtmişlerdir. Ancak **İmam Şâfiî** ve **İmam Ahmed** bunun sahih olamayacağını, eğer kişi bu haccı yaparsa haccın kendisi için sayılacağını haccı yaptıran için makbul olmayacağını söylemişlerdir.

"Başkası yerine namaz husûsuna gelince, namaz bedeni bir ibâdet olduğu için onda ne mal ile, ne de beden ile niyabet sahih olur. **Ebû Hanife**'ye göre bir kişi öldüğünde üzerinde namaz borcu varsa, her namaz için yarım ölçek buğday yahut bir ölçek hurma veya arpa ve yahut da bunların değerinde bir malı miskinlere dağıtılmak üzere fidye olarak verilir. Fidye verilen kimselerin belli bir sayıda olması gerekmez. Çok sayıdaki namaz fidyesinin bir fakire verilmesi câizdir; ancak bir namaz fidyesinin birden fazla yoksula verilmesi câiz değildir. Sonra fidyede vasiyet de şarttır. Ancak vârislerin kendi gönüllerinden koparak bu fidyeyi vermeleri de onun geçerliliğine engel teşkil etmez. Bu kanâat Ebû Hanife'ye âid olup diğer üç imam bu hususta ona muhâliftirler.

Rivâyete göre bir adam: "Hayatta oldukları zaman itâatle ihsanda bulunduğum ebeveynim vardı. Ölümlerinden sonra ben onlara nasıl ihsanda bulunabilirim" diye sordu: Nebi (s.a.): *"Onların vefatlarından sonra kendilerine yapabileceğin iyilik, kendi namazınla birlikte onlar için de namaz kılman ve kendi orucunla birlikte onlar için oruç tutmandır"* (Müslim, Mukaddime) buyurmuştur. Bu hadis-i şerifi *Dârekutnî* **Hz. Ali** (r.a.)'dan nakletmektedir. İşte bu hadis daha önce geçtiği üzere Ebû Hanife'nin İmam Şafii'ye hilafen bedenî ibâdetin bir başkası için yapılacağına cevaz verdiği kanâatinin delilini teşkil etmektedir.

Bir başka rivâyette de: "Her kim mezarlığın yanından geçerken on defa ihlas süresini okur da sevabını orada yatanlar için bağışlarsa, oradaki ölülerin sayısı kadar birer de kendisine verilir"[125] buyrulmuştur. Bu hadis-i şerifi yine *Dârekutnî* **Enes b. Malik** (r.a.)'den merfu' bir tarikle nakletmektedir. Bu rivâyet İmam Ebû Hanife'nin başkası için tilavette bulunmanın tilavette bulanana sevap kazandıracağı yönündeki kanâatine delil gösterdiği ve İmam Şafiî'nin de aksini savunduğu aynı tarzdaki bir hadistir.

Rivâyete göre Nebi (s.a.) biri kendisi için ve biri de ümmeti için olmak üzere iki tane semiz koçu kurban etmiştir. Bu rivâyet, müttefekun aleyhdir.[126] Yâni peygamber (s.a.) bir koçun sevabını ümmeti için kılmıştır ki bu da insanın bir başkasının amelinden istifâde edeceğine işâret eden bir nebevi delildir. Nebi (s.a.)'e ittibâ etmek ancak onun sağlam kulpuna sarılmakla mümkündür. **Hasan Basrî** der ki: "Ali (r.a.)'ı iki koçu kurban ederken gördüm, Rasûlullah (s.a.)'in kendisi için kurban kesilmesini ona vasiyet ettiğini bana söyledi."[127]

Şeyh Fakîh Kâdî İmam Müfti'l-Enâm **İzzüddin b. Abdüsselam** bu âyeti delil

göstererek ölünün okunan Kur'an'dan istifâde edemeyeceğine dâir fetva verirdi. Bu zat vefat edince dünyadaki sohbet arkadaşlarından birisi onu rüyada görüp "niçin bu fetvayı verdiğini" sorarak dedi ki: "Sen okunup da hediye edilen Kur'ân'ın sevabının ölüye ulaşmayacağını söylüyordun. Peki, şimdi kanâatin nedir?" O şöyle cevap verdi: "Ben bu sözü dünyada iken söylüyordum. Ancak şimdi bu fikrimden döndüm. Zira ben anladım ki okunan Kur'ân'ın ölüye ulaşması haktır ve bu Allah'ın keremiyle tahakkuk etmektedir." Bir kavle göre kıraatte kıraat sevabının kârie/okuyana, istima'/dinleme sevabının da ölüye âid olduğu belirtmiştir. İşte bu yüzden ölüye rahmet ulaşır. Bu hususta Allah Teâlâ: ***"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."*** (el-A'raf 7/204) buyurmuştur.

Kurtubî der ki: "Kırâat ve istimâ' (dinleme) sevabının her ikisinin birden ölüye verilmesi, Allah'ın kereminden uzak değildir. Kur'an kıraatiyle bağışlanan sevap, sadaka ve istiğfar gibi ölünün duymayacağı nev'inden bile olsa ona kavuşturulur. Zira Kur'ân; duâ, istiğfar, tazarru ve niyaz demektir. Allah'a yakınlaşmak isteyen kimseler ancak Kur'ân'ın benzeri bir şeyle O'na yaklaşırlar."

Fakir [**Bursevî**] der ki: Kurtubî'nin söylemiş olduğu bu sözde, namazların arkasından okunan Âyete'l-Kürsî'nin cehren okunmasını inkâr eden ve cemâatteki her bir kimsenin onu gizlice okumasının gerekliliğini öne süren asrımız ulemasına hüccet teşkil edecek cevap vardır. Bunun sebebi şudur: Kur'ân-ı Kerim'i dinlemek onu okumaktan daha sevaplı olduğu için müezzin okuyup cemaat dinlediği zaman sanki onlar hep birlikte okumuş gibi olurlar. Bu sebeple kırâat ve dinlemenin ikisinin birden ölüye ulaşıyor olması da mümkün olmaktadır. O halde ölüye her ikisinin sevabı birden ulaşıyorsa peki diri için kanâatin nedir? Allah bizi ve sizi ıslah etsin!

Rivâyete göre bir kadın ölür ve kendisini tanıyan bir başka kadın onu rüyasında görür. Divanının altında nurla kaplanmış kaplar bulunmaktadır. Bu kap-kacakların içinde ne olduğunu sorar. O da içindekilerin çocuklarının babasının kendisine dün gece bağışladığı hediye olduğunu söyler. Rüyayı gören kadın uyandığında gidip hâdiseyi ölen kadının kocasına anlatır. Kocası, dün gece biraz Kur'an okuduğunu ve sevabını karısına bağışladığını söyler.

Bir hadis-i şerifte: *"İnsan ölünce üç şey dışında ameli son bulur. Bu üç şey sadaka-i câriye, kendisinden istifâde edilen ilim ve ölene duâ eden sâlih çocuk"*[128] buyrulmuştur.

Kurtubî, kırâat duâ mânâsındadır. Çocuk, eş-dost, arkadaş ve mü'minlerin yapacağı kırâati sadaka hükmündedir. **İbn Melek** bu hadisi şöyle şerheder: "Kişi öldüğünde yeniden sevap yazılmasına sebep olan üç şeyin dışında ameli son bulur. Bu üç şeyin birincisi; vakıflar te'sis etmek gibi sadaka-i câriye bırakmak. İkincisi, kendisinde istifâde edilen ilim bırakmaktır. Bu ilmin asıllardan çıkarılmış hükümler olduğu söylenmişse de onun; öncesini de tasnif suretiyle içine alan umumi vasıfta bir ilim olduğu veya şer'i ilimleri ve ona ihtiyaç duyan şeylerin öğretilmesini sağlayan bir ilim olduğu ihtimali de zâhirdir. Hadis-i şerifte ilim kavramı kendisinden istifâde edilebilme

şartına bağlanmıştır. Zira kendisinden faydalanılamayan ilim bir ecir sağlamaz. Üçüncüsü, kendisine duâ edecek sâlih çocuk. “Salih” kaydının konulması da ecrin ancak böyle bir çocuk vesilesiyle hâsıl olacağındandır. Çocuğun hayır niyetiyle işlemiş olduğu fiilin günaha dönüşmesinin vebali babaya yüklenmez. Hadis-i şerifte çocuğun babasına duâ edici bir vasıfla zikrolunmasının sebebi, çocuğu buna teşvik içindir. Çünkü sâlih çocuk tarafından îfâ edilen fiilin ecri babaya âiddir. İster çocuğun babasına duâ etmesi nev’inden olsun, isterse ölmüş babası için bir ağaç dikip de ondan yenilmesi durumunda babasına duâ edilmesi veya bunun terk edilmesi şekliyle olsun çocuk bir amel-i sâlih işlediği zaman hemen onun ecri babaya gider. Anneye karşı işlenilen amel-i sâlih de böyledir.

Büyüklerden biri şöyle der: “Nikâh peygamberin sünnetidir. Onun bu sünnetinden yüz çevirme! Allah’tan öldükten sonra senin yerini alacak bir kimseyi talep et ki öldüğünde amelin son bulmasın, zira insanoğlu öldüğünde üç şey dışında ameli kesilir. Bunlar; sadaka-i câriye, halk arasında yayılmış ilim ve kişiye duâ edecek sâlih çocuk’tur.” Sadaka-i câriye lafzı, suyun; yâni insanlara su içirmenin en faziletli sadaka şekli olduğuna işâret etmektedir. Bu yüzden Sa’d (r.a.) annesinin sevabına bir kuyu kazmıştır. Şâyet sen: “Bu hadiste *“Her kim İslam’da güzel bir çığır açarsa onun ecri ile kıyâmete kadar onu îfâ edecek kimselerin amelinin ecri kendisine âiddir.”*[129] *“Bir kimse öldüğünde ameli de biter. Ancak Allah yolunda düşmana karşı at üzerinde hazır bekleyen kişinin ameli son bulmaz. Zira onun ameli kıyâmete kadar artarak devam eder; devamlı sevap yazılır”* hadislerinin aralarını nasıl telif edeceksin? diye sorarsan şöyle deriz: Çığır açılmış güzel âdet zaten kendisinden istifâde edilen ilim cümlesindendir. Allah yolunda at bağlayan kişinin zikredildiği hadisin mânâsı, onun hayatta iken işlemiş olduğu amelinin artarak kıyâmet gününe kadar kendisine sevap getirecek olması anlamındadır. Hadis-i şerifte zikrolunan üç şeye gelince, bunlar kişinin ölümünden sonra da sevabı yenilenerek kendisine yazılan amellerdir. Zira bu kimse o amellere sebep olmuş ve bu suretle o amellerden neş’et eden sevaplar da kendisine verilmiştir. Netice olarak diyebiliriz ki bu hadisten murâd, kişinin sırf kendisi için îfâ ettiği amelinin bir gün gelip sona ereceği; ancak başkası için yapmış olduğu amelinin asla son bulmayacağıdır. Zira başkaları dediğimiz o hayır edilen kimselerdir. Kendi amellerinin ecrinin bir katının da murâd ettiklerine verilmesini isterler.

Bazı âlimler bu âyet hakkında şöyle demiştir: “Her amel insana âid değildir. Çünkü Allah Teâlâ’nın *“Oruç bana âiddir. Onun mükâfâtını ancak Ben vereceğim”*[130] buyruğunda olduğu gibi oruç gibi Allah bazı ibâdetleri kendisine tahsis etmiştir. İşte bu tahsis olunan amellerin sevabı, Allah’ın fazlı ve ru’yetidir.”

Âlimlerin bir kısmı da yukarıda geçen kudsî hâdise dayanarak orucun sadece âmiline has kılındığını ve bu nedenle ona zulmetmiş olmamak için bütün ecrin başkasına da pay edilmeksizin tamamıyla ona âid olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak onların bu görüşleri (diğer ulemâ tarafından) reddedilmiştir. Zira ister oruç isterse diğer ameller olsun tüm amellerden başkalarının hakları alınır.

Bir kavle göre de kime âid olduğu bilinmeyen ve sayfalarda yazılmamış olan oruç Allah Teâlâ'nın kendisiyle azaptan gizlediği ve örttüğü bir kalkan gibidir ki, insanlardan gelebilecek kötülükler bu kalkanla def edilip uzaklaştırılır. Oruç bu şekilde koruyup kötülük isteyenleri kalkanıyla uzaklaştırmasının ardından zararsız bir hale getirir. Çünkü oruç o kimsenin kalkanı gibi olmuştur artık. Bu görüş, oruca karşı taarruz edilmesini ortadan kaldıran **Hasan Basrî**'ye âid bir kanâattir.

Baklî (r.h.) bu âyetin te'vilini şöyle yapar: "Beşeri suret için ancak riya ve şöhretten arınmış amellerdeki çalışmanın karşılığı vardır. Bu amellerin sevabı, kalbi derecelerin bir kısmı sebebiyle tahukkuk eder. Allah Teâlâ'yı müşâhede ve ona takarrub gibi. O'nun ihsân ve keremine taalluk eden hususlar ise ancak rûha ve bu surette olan rûhânîlere hastır. Zira bir kimse sâlih amellerinin karşılığı olan kalbi derecelere sâhip olup, uzun müddet rûhuyla Hakk'ın cemâlî hicabının ortadan kalkmasına taalluk eden fazl-ı ilahi'yi telezzüz ettiği gibi kendisine yakışan işlerin dışında başka bir amel yapmaması da gerekir. Müşâhede ve kurb gibi faziletler ancak Allah'a âid olup O, dilediğine bunu ihsân eder. İnsan müşâhede-i ilâhi'ye vâsıl olup ondan istifâde ediyorsa, her ne kadar kendisi bundan yararlanıyor görünse de aslında onu buna kavuşturan Allah dır."

İbn Atâ da şöyle der: "İnsana çalışmasında ancak niyet ettiğinin karşılığı vardır. Şâyet onun çalışması Rahmân'ın rızâsı için olursa, Allah onu rıdvan ile rızıklandırır. Onun sa'yi sevap, ihsân ve karşılık için olduğunda da bunları kendisine verir."

Nasrâbâdî der ki: "İnsanın çalışması sülûk yolunda olmalı, tahkik yolunda olmamalı. Eğer bu sülûk gerçekleşirse o kimse bizzat ona doğru sa'yetmeden o yol kendisine doğru gelir."

Ârif Câmî'nin sözüne gelince o şöyle demiştir:

Sâlikler Dost'un cezbesi olmadan bir yere ulaşamazlar
İsterse bu yolda yıllarca çalışıp çabalasalar bile.

Onun su sözü Nasrâbâdî'nin kelamını te'yid eder, onunla çelişmez. Zira ilâhî cezbe olmayan bir sa'yde fayda yoktur. Âyetteki sa'y sâlike, cezbe ise Allah Teâlâ'ya nisbet edilmiştir. Vardığı nokta açısından sâlike nispetle sa'y ve cezbenin her ikisi de Allah Teâlâ'dandır. Zira hareket ve sükûnları Allah'a olmayan kimse gerçek yola girmiş sayılmaz. Ayrıca hac yolu kara ve deniz olmak üzere iki şekilde olduğu halde Hak yolu tektir. Yâni cem'iyyet-i vahdaniyye bakımından böyledir; aksi takdirde Allah Teâlâ'ya uluşan yolların sayısı mahlûkâtın nefesleri adedincedir. Yolun sonunda ise iltikâ hâsıl olur. Bu nedenle Allah Teâlâ ***"senin Rabb'ine varılacaktır."*** (en-Necm 53/42) buyurmuştur. Bakılan şey aynı olduğu halde ona bakanların görme nurunun kuvveti veya zayıflığı ölçüsünde müşâhede etmelerinde olduğu gibi her sâlikin Allah Teâlâ'ya vuslatlarında farklı tarikleri vardır. Sonra Allah Teâlâ sâliki ölümünden sonra da himmet mahalline kavuşturur. Zira o mahal sanki kendi sa'yi ile kazanılmış gibi ona verilecektir. Bu konu mahallinde ele alınmıştı. Allah'tan "el-Vehhâb" isminin hürmetine

talep ettiğimiz şeylerin nihâyetine kadar ulaştırmasını niyaz ederiz!

وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى ﴿٤٠﴾

40. Ve çalışması da ileride görülecektir.

"Ve çalışması da..." Yâni insanın çalışması onun ameli demektir. Nitekim ***"sizin işiniz çeşit çeşittir."*** (el-Leyl 92/4) âyetinde bu mânâdadır. (وَاَنَّ سَعْيَهُ) kısmı haberi (سَوْفَ يُرٰى) ile birlikte makablindeki (اَلَّا تَزِرُ) cümlesine "Bu zikrolunanların tamamı suhuflardadır" mânâsıyla ma'tuftur.

"İleride görülecektir" yâni kendisine kıyâmet gününde arz olunup amel sayfasında ve mizanında olan şeyler gösterilecektir. Bir kimseye bir şeyi göstermek, ona bunu arz etmek ve önüne açıp bakmasını talep etmektir.

Âyette her insanın farklı sa'y mertebeleri olduğuna işâret edilmektedir. Buna göre insan, mertebesi oranında bulunmuş olduğu hâlin sa'yine kavuşur. Bu sa'y artık ondan ne artar ve ne de azalır. İnsanın varacağı yer için çalışması bu neviden bir sa'ydır.

Bunun ilk mertebesi nefis mertebesidir. Bu mertebede kişi şerîata muvafakat ve tabîata muhâlefet suretiyle nefsini şerîata muhâlefetten ve tabîata muvâfakat ile tezkiye edip arındırır. Çünkü bunun ilacı, nefsin zıddına hareket etmektir. Bu çalışmanın neticesi, Kitâb-ı azîzin diğer âyetlerinde buyrulduğu üzere; altından nehirler akan, içerisinde hûrîler ve saraylar bulunan cennetlere kavuşmanın hâsıl olmasıdır. İkinci mertebe, kalben beşerî zulümât pasından ve tabiî bulanıkların örtüsünden tasfiye edilme safhasındaki çalışmadır. Bu çalışmanın eseri de dünya sevgisinin, şehvetlerinin, lezzetlerinin, süslerinin, mal ve makamının terk edilmesidir. Üçüncü mertebedeki sa'ye gelince, bu da sırrın ilâhî sıfatlar ve Rabbânî ahlâk ile zinetlenip süslenmesidir. Bu sa'yin eseri ise kulun sıfât ve esmâ tecellîlerini müşâhede etmesidir. Dördüncü mertebedeki çalışmanın neticesi ise rûhun zâtî tecellîler ve hakkânî müşâhedelerle süslenmesidir. Bu sa'yin eseri ve neticesi de kulun enâniyetinden fenâ bulması, takyîd ve itlaktan uzak, mutlak ahadiyet hüviyetiyle bakâ bulmasıdır.

Vâsıtî der ki: "Sözkonusu âyet kendisiyle herhangi bir sevabın celbinin talep edildiği bir âyet hükmünde değildir." **Sehl** de der ki: "Kul sa'yini görecek ve bu sa'yinin Hakk'a ermek için yeterli olmadığını ve (sadece) onunla Hakk'a ulaşamayacağını anlayıp Rabb'inin fazlının ona yetişmemesi hâlinde ise helâk olacağına kanâat getirecektir."

ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ الْاَوْفٰى ﴿٤١﴾

41. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.

“Sonra ona” sa’yinin, amelinin *“karşılığı tastamam verilecektir.”*

Bu cezâ fiili, iki türlü kullanılır:

1. (جَزَاهُ اللّٰهُ بِعَمَلِهِ وَجَزَاهُ عَلٰى عَمَلِهِ) yâni “Allah onun ameline karşılık verdi”.

2. Harf-i cerrin hazfi ve fiilin mef’ûlüne yaklaştırılmasıyla olur. Bu da (وَجَزَاهُ عَمَلَهُ) “Onu ameli sebebiyle mükafâtlandırdı” şeklindedir.

“Tastamam…” Yâni en bol ve en tam karşılığı verilecek. En küçük bir hayrı varsa hayırla, şerri varsa şer ile karşılığını alacaktır. Buradaki kelimesi cezânın nev’ini beyân için gelmiş olan mef’ûlü mutlaktır.

Verrâk der ki: “Bu âyet-i kerîme, kulun sülûk yoluna başladığı anki durumu devamındaki, (وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى) sülukun ortasındaki hâlini ve (ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ الْاَوْفٰى) kısmı ise sülûkün nihâyetini ifâde için getirilmiştir. Sâlik için fenâ ve bakâ itibariyle iki nihâyet vardır: Sâlik fenâdaki nihâyette şühûd anlamındaki cezâyı elde eder. Bakâdaki nihâyette ise bedeninin ve varlığının terbiyesi mahiyetindeki cezâya kavuşur. Bunları elde edebilmesinin yolu, sâlikin sülûkünun başlangıcı sırasında yeme-içme, giyinme, evlenme ile dünya mâsiyetleri ve bu mâsiyetlerin yollarında zengin kılınma gibi meşrû ve mubah hususları terk husûsundaki âzami vefâsıdır. İşte bu nedenle sâlikin vahdet âleminde iken yeniden kesret âleminin vasfına dönmesi artık çok uzak olmuştur. Şâyet dönmüş olsa bile asla kesret ona bir zarar veremez.

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ﴿٤٢﴾

42. Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir.

“Müntehâ” kelimesi “intihâ” mânâsında mimli masdardır. Âyetin mânâsı şudur: “Mahlukatın öldükten sonra münferiden ve müştereken rücû edip varacakları makam bizzat Allah Teâlâ olacaktır ve O, mahlukatı amellerine göre cezâlandıracaktır.” Hakikatte mahlûkatın Allah’a varmaları hem bidâyet-i sülukte ve hem de nihâyet-i sülukte tahakkuk etmektedir. “***Dikkat ediniz! Her iş Allah’a rücû’ eder***.” Çünkü O’ndan başka İlah yoktur. *Mesnevî*’de der ki:

El üstünde bir el vardır bu böyle nereye kadar?
Her şeyin son bulduğu Allah’a kadar
O dipsiz ve bucaksız bir denizdir
Bütün denizler onun yanında bir sel gibidir.
Hileler ve çâreler ejderha bile olsa
“İllâllah” karşısında hepsi de “lâ”/yok hükmündedir.

İbn Ata şöyle der: “Kimin bidâyeti Hakk’tan olursa nihâyeti de O’na olur. Kul,

Rubûbiyet mârifetine vâsıl olduğunda her türlü fitne ondan uzaklaşır ve artık o kimsede Allah Teâlâ'nın ihtiyarının dışında bir irâde mevcûd olmaz.

Hüseyin (r.h.)'e tevhîdin mâhiyeti sorulduğunda şöyle cevap vermiştir. "Tevhîd, her şeyin zâtı sebebiyle var edildiğine itikad etmendir ki ***"O ilktir, sondur."*** (el-Hadid 57/3) âyeti buna işâret etmekte ve sen bu sebeple illetli olan şeyleri talep etmektesin. Başlangıç O'nun indindendir, varış O'nadır. İşte bu inanç olursa illet ortadan kalkar ve her şeyin kendisi sebebiyle var olduğu Allah bâkî kalır"

Büyüklerden biri der ki: "Keşif sâhibi olmayan bir kimseye göre Allah'ın tevhîdine en kuvvetli delil, Allah Teâlâ'nın nazariyat ve felsefe âlimlerinin indinde "illetlerin illeti" olmasıdır. Bu, Allah ile beraber şerikinin/ortağının bulunmadığını ifâde eden zâtî bir tevhîddir. Şu kadarı var ki bu ifâdenin Allah Teâlâ hakkında mutlak olarak kullanılması, şerîatın uygun gördüğü bir kullanım tarzı değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ'yı bu şekilde isimlendirmeyiz ve bunu O'na itlâk etmeyiz. Bunu böyle bil!

---

[111]. İbn Kesîr, IV, 258; Münâvî, IV, 469.
[112]. Deylemî, hadis no: 471; İbn Kesîr, IV, 258.
[113]. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XV, 378.
[114]. Müslim, "Zekât", 69.
[115]. Müslim, "Hac", 409.
[116]. Buharî, "Vesâyâ", 26; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 15; Nesâî, "Vesâyâ", 8.
[117]. Müslim, "Îman", 203, 204; Tirmizî, "Tefsir", 10; Müsned, I, 227, 242.
[118]. Ebû Dâvûd, "Sünnet", 23; Tirmizî, "Kıyâme", 11; Müsned, III, 213.
[119]. Aclûnî, II, 418.
[120]. Aclûnî, I, 398.
[121]. Tergîb, III, 63.
[122]. Buhârî, "Bedü'l-Vahy", 1.
[123]. Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66.
[124]. Buhârî, "Edeb", 36; Müslim, "Birr", 65.
[125]. Aclûnî, II, 371.
[126]. Buhârî, "Hac", 27, 117, 119; "Edâhî", 7, 9, 13, 14; "Tevhîd", 13; Müslim, "Edâhî", 17, 18.
[127]. Ebû Dâvûd, "Edâhî", 1; Müsned, I, 107, 149.
[128]. Müslim, "Vasiyye", 14.
[129]. Müslim, "Zekât", 69.
[130]. Buhârî, "Tevhîd", 35; Müslim, "Sıyâm", 64, 65.

GÜLDÜREN DE
AĞLATAN DA O’DUR

وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰىۙ ﴿٤٣﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَاۙ ﴿٤٤﴾ وَاَنَّهُ
خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٤٥﴾ مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى ﴿٤٦﴾
وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰىۙ ﴿٤٧﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰىۙ ﴿٤٨﴾ وَاَنَّهُ
هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰىۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّهُٓ اَهْلَكَ عَادًاۨ الْاُو۫لٰىۙ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا۬ فَمَٓا
اَبْقٰىۙ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰىۜ ﴿٥٢﴾
وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰىۙ ﴿٥٣﴾ فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰىۚ ﴿٥٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكَ
تَتَمَارٰى ﴿٥٥﴾ هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُو۫لٰى ﴿٥٦﴾

43. Doğrusu güldüren de ağlatan da O’dur.
44. Öldüren de dirilten de O’dur.
45. Şurası muhakkak ki erkek ve dişiden ibaret olan iki çifti O yarattı.
46. *(Rahime)* atıldığında nutfeden,
47. Şüphesiz tekrar diriltmek de O’na âiddir.
48. Zengin eden de yoksul kılan da O’dur.
49. Doğrusu Şi’râ yıldızının Rabbi de O’dur.
50. Ve şüphesiz ki önceki Âd kavmini O helâk etti.
51. Semûd’u da *(O helâk etti)* ve geriye hiçbir şey bırakmadı.
52. Daha önce de çok zâlim ve pek azgın olan Nuh kavmini *(helâk etmişti)*.
53. Altüst olan şehirleri de o böyle yaptı.
54. Onların başına getireceğini getirdi!
55. Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisinde şüpheye düşersin.
56. İşte bu ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır.

Allah Teâlâ’nın bizzat kendisi *“Güldüren ve ağlatandır.”* “Gülmek”, nefsin sürûrundan dolayı yüz hatlarının gerilmesi ve dişlerin ortaya çıkmasıdır. Gülme esnasında dişlerin ortaya çıkmasından dolayı ağzın içindeki ön dişler “davâhik”; yâni gülünce beliren dişler adıyla tesmiye olunmuştur.

Bükâ ağlamak kelimesi elif-i memdûde ile okunan “hüzün ve feryaddan dolayı gözyaşı akmak” mânâsında bir kelimedir. Şâyet ağlamadaki sesin tonu deve böğürtüsü gibi yüksek çıkarsa bu fiil hemze-i memdûde ile (الْبُكَاء) yazılır. Bu durumların hâricindeki bir ağlama türü olursa yâni hüznün ağlamanın tonundan daha yüksek çıkarsa da bu sefer fiil

elif-i maksûra (البكى) ile yazılır.

Rasûlullah (s.a.)'ın: *"Az gülsünler, çok ağlasınlar!"* hadis-i şerifi, her ne kadar gülmede kahkaha ve ağlamada aşırı gözyaşı dökülmesi yasaklanmış olsa da insanların sevinç ve hüzün anlarında ağlayabileceklerine işâret etmektedir ki, *Müfredat*'ta da bu şekilde zikredilmiştir.

Âyetin mânâsı şudur: "İnsanda gülme ve ağlama kuvvetini Allah Teâlâ yarattı. Ya da gülme ve ağlama sevinç ve hüzünden kinayedir. Bu takdirde sanki: "Feraha kavuşturan da hüzne gark eden de O'dur" denilmek istenmiş gibidir. Zira sevinç gülmeyi, hüzün de ağlamayı celbeder. Bu âyetin bir başka mânâ takdiri de "İnsanı sâlih amellere nâil kılarak sevindiren ve ona nâil kılmayarak hüzünlendiren de O'dur."

Bu âyetin diğer tefsirleri de şunlardır: "Dünyada nimet ehlini güldürüp şiddet ve musîbet ehlini ağlatan O'dur." " Cennette ehl-i cenneti güldüren, cehennemde oranın ehlini ağlatan O'dur." "Yeryüzünü bitki bitirerek güldüren, semayı yağmurla ağlar hale koyan O'dur.", "Ağaçları güneş ışıklarıyla güldürüp bulutları yağmurlarla ağlatan O'dur." "Kâğıtları işâretler ile güldüren, kalemleri mürekkeplerle ağlatan O'dur." "Maymunu gülücü kılan, deveyi ağlayıcı kılan yine O'dur." "Vaadle güldüren, vaîdle ağlatan O'dur." "Âriflerin kalplerini hikmetle güldürüp onların gözlerini hüzün ve cehennemin yakıcılığını tefekkürden dolayı ağlatan O'dur." "Evliyâsının kalplerini ma'rifet nurlarıyla güldürüp düşmanlarının kalplerini gazabının karanlıklarıyla ağlatan yine O'dur." "Dostlarını meveddet nergisi, kurbiyyet yasemeni ve şemâil-i cemalinin kokusuyla güldürüp düşmanlarını azamet ve celali ile ağlatan O'dur." "Hakk'a yöneleni güldüren, O'na sırt çevireni ağlatan O'dur" ve "Dişleri güldürüp kalpleri ağlatan veya dişleri ağlatıp kalpleri güldüren yine O'dur."

Şair şöyle der:

Yüz gülüyor, yalnızlık yakıyor
Gülmesi yalancıktan ve uydurmadır,
Ey nice gözlerinde yaşlar olmaksızın ağlayan!
Ve nice son nefesinde dişleri arasında gülen!
Bu içi yanan kimsenin yaşayacağı kadar
Bir hayat belirtisi hiç yok mudur?

Âyetin işârî tefsirleri de şu şekildedir: "Cemâlî lütfî tecellîsi sebebiyle lütuf ve cemal nuruyla aydınlanmış olan kalbi güldüren, celâlî kahrî tecellîsi sebebiyle de kahır ve celâl zulmetiyle karanlığa gömülmüş nefsi ağlatan O'dur.", "Celâl tecellîsi ile nefsin kalbi zulmetle istilâ etmesi sırasında kalbe karşı nefsi güldüren, cemâl tecellîsi ile kalp nurlarının nefse galip gelmesiyle nefse karşı kalbi güldüren yine O'dur."

Bu âyet amel eden her insanın gülme ve ağlamasına varıncaya kadar her amelinin Allah'ın kazâ ve yaratmasıyla olduğuna delâlet etmektedir.

Âişe (r.anha) der ki: "Nebi (s.a.) gülmekte olan bir topluluğun yanından geçerken

“Benim bildiğimi siz de bilmiş olsaydınız çok ağlar, az gülerdiniz”[131] buyurdu. O vakit Cibrîl (a.s.) inerek ona: “Allah Teâlâ’nın *“Doğrusu güldüren de ağlatan da O’dur”* âyetini inzal buyurduğunu haber verdi. Bunun üzerine Nebi (s.a.) o topluluğun yanına dönerek onlara: *“Kırk adım atmamıştım ki Cibrîl (a.s.) bana gelip: “Bu topluluğun yanına git! Onlara Allah Teâlâ’nın ‘Doğrusu güldüren de ağlatan da O’dur’ diye buyurduğunu söyle!...”* dedi.

Tâhir el-Makdisî’ye meleklerin gülüp gülmediği sorulunca: “Onlar cehennemin yaradılışından beri Arş’ın altında gülmediler” diye cevap vermiştir. Nebi (s.a.) Cebrail’e: “Bana ne oluyor ki Mikail’i hiç gülerken görmedim?”[132] deyince, Cibril (a.s.) ona: “Mikail cehennemin yaratıldığı zamandan beri hiç gülmedi”[133] diye karşılık vermiştir.

Hz. Ömer (r.a.)’e Rasûlullah (s.a.)’ın ashabının gülüp gülmedikleri hakkında bilgi sorulunca o: “Evet vallahi gülerlerdi. Ancak îmanları kalplerine sâbit dağlar gibi yerleştirilmiş bir halde gülerlerdi” diye cevap vermiştir.

Semmâk b. Harb’den naklolunduğuna göre o şöyle demiştir: “Cabir b. Semure (r.a.)’e hiç Rasûlullah (s.a.) ile aynı mecliste bulunup bulunmadığını sordum. Bana “evet!” diye karşılık verdi. Sahabelerinin onunla birlikte bulunduğu ve şiir söylemede yarıştıkları, câhiliye devrindeki bazı şeyleri anıp güldükleri, Rasûlullah’ın da onlarla tebessüm ettiği bir sırada Rasûlullah’ın meclisinde bulundum dedi.”

Yahya (a.s.) **Îsâ** (a.s.) ile karşılaşınca Îsâ (a.s.), Yahya (a.s.)’ın yüzüne karşı tebessüm etmiş, bunun üzerine Yahya (a.s.): “Bana ne oluyor ki seni böyle mütebessim (neşeli) bir yüzle görüyorum? Sanki sen cehennemden emin gibi davranıyorsun.” deyince Îsâ (a.s.): “Peki bana da ne oluyor ki seni asık suratlı ve karamsar bir çehreyle görüyorum?” diye karşılık verdi. Bunun üzerine her ikisi de: “Allah Teâlâ bu konuda vahiy indirmeden buradan ayrılmayalım” deyip anlaştılar. Allah Teâlâ onlara: “Mütebessim çehreli olunuz! Benim kanâatimi sorarsanız, bana en yakın olanınız en güzel çehreli/mütebessim olanınızdır” buyurmuştur. Rivâyete göre (أَحِبُّكُمَا) kelimesi, “mütebessim yüzlü olunuz” anlamında kullanılan bir emir fiildir.

Hasan Basrî der ki: “Ey insanoğlu! Kefenin kumaşçıdan çıkmış olabileceği halde gülmektesin. Oysa Nuh (a.s.): “Benim oğlum ehlimdendir.” dediği için üç yüz yıl ağlamıştır.” **Ka’b** da şöyle der. “Allah’ın haşyetinden öyle ağlamalıyım ki gözyaşlarım sel olup beni götürsün. Zira benim cennete girmem, altından olan bir dağı tasadduk etmemden daha sevimlidir. Faydalı olan sadece gözün ağlaması değil, aynı zaman da kalbin de ağlamasıdır.”

Göz çeşme başından sular akıtıp
Üzerinde toz, toprak, kir ne varsa yıka, temizle.

وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَاۙ ﴿٤٤﴾

44. Öldüren de dirilten de O’dur.

“Öldüren de dirilten de O’dur.”

Ne yaratma ve ne de kesb bakımından O’ndan başkası hayat vermeye ve öldürmeye muktedir değildir. Öldürenin te’siri, bir varlığın bünyesini bozmak ve bağlarını koparmak suretiyle gerçekleşir. Ölüm ancak Allah katından Allah’ın fiili ile âdet üzere hâsıl olur. Kul için sadece kesb sûretiyle bedeninde bazı tahribatlar yapması mümkün olup bunun dışında bir öldürme fiilinin kesbinî hâiz değildir.

Diğer bir ifâdeyle, öldürme ve yaşatmaya kâdir olan O’dur. Ecel vakti geldiğinde dünyada öldürür ve kabirde diriltir. Veya O, ölümün ve hayatın sebeplerini var edendir. Yine şöyle vârid olmuştur ki kâfirleri câhillikle öldüren, mü’minlere ise mârifet ve bilgi ile hayat veren O’dur. Bazılarına göre ölüm cehâleti, hayat verme ise ilmi gösterir veya cimrilik ve kerem, adâlet veya lütuftur. Ya da men etme, ihsân ve bağıştır. “Bolluk ve kıtlığın, baba ve çocukların ihsânı O’ndandır. Uyandıran ve uyutan, nutfe ile diri ve canlı varlığı yaratan O’dur.”

Muhakkikler nezdinde imâte/öldürme heybet ve ihyâ/hayat verme üns ya da istitâr ve tecellîdir. **İmam Kuşeyrî** der ki: “Zâhidlerin nefislerini mücâhedeyle öldürürler, âriflerin kalplerini ise müşâhede nurlarıyla diriltirler veya kim fenâfillâh mertebesine ulaşırsa bakàbillah kadehinden de bir yudum tattırırlar.”

Âyet-i celîle şöyle de tefsir edilmiştir: “Nefsi cismânî şehvetler ve hayvânî lezzetlerden öldürüp kalbi rûhânî sıfat ve rabbânî ahlakla dirilten O’dur” veya “Nefsin kendisi üzerini istilâ etmesiyle kalbi öldürerek nefsi dirilten O’dur.” Bütün bu hükümler kalbin devamlı değişiklik arz etme/*telvin* makamında bulunduğu müddetçe cereyan eder. Ancak kalp itmi’nan ve temkin makamına yükseldiği zaman kesinlikle nefse mağlup olmaz ve bilakis Rabb’inin emri ile nefis, kalbin baskısı altında ölünceye değin ebedî olarak mağlubiyete mahkûm olur.

Fakir [**Bursevî**] der ki: Allah Teâlâ’nın âyet-i kerîmede öldürmeyi diriltmeden önce getirmesi aradaki fâsılaya riâyet içindir. Çünkü varlığın canlanmasından önce nutfe hâli, kalbin yaşamasından evvel onun ölüm hâli ve bedenin kabirde hayat bulmasından önce de ölüm hâli vardır. Yine aynı şekilde âyet-i kerîmede öldürme lafzının öne geçmesinin bir diğer sebebi de muhatabları kahrın te’sirinin âcilen hâsıl edildiğine dikkat çekmek içindir. Aynı sebepten adem/yok olma, vücuddan önce gelmektedir. Ayrıca varlığın fenâ ve ademe doğru dönmekte oluşu; insanın iki ölüm arasındaki hayat ve iki adem arasındaki vücud ile gururlanmasını gerektirmeyen bir durumdur. Muvaffak kılan ancak Allah Teâlâ’dır.

وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٤٥﴾

45. Şurası muhakkak ki erkek ve dişiden ibaret olan iki çifti O yarattı.

"Şurası muhakkak ki erkek ve dişiden ibaret olan iki çifti" erkek ve dişi sınıflarını *"O yarattı."*

Bazı tefsirlerde "Her canlıdan iki çifti yarattı" şeklinde geçmekte ve şöyle denilmektedir: "Her canlı nutfeden yaratılmamıştır. Bilakis bazıları, mesela kuşlar rüzgârdan yaratılmıştır. Zira kendisinden tavuğun yaratıldığı yumurta horozun rüzgârından yaratılmıştır.

مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنٰى ﴿٤٦﴾

46. *(Rahime)* atıldığında nutfeden,

Nutfe saf bir sudur ki *Müfredat*'ta bu kelimenin erkeğe âid olan su/menî olduğu ifâde edilir. (إِذَا تُمْنٰى) menî rahme fışkırtıldığı ve akıtıldığı zaman demektir. Âdem, Havvâ ve İsâ (a.s.) bundan müstesnâdırlar.

Allah Teâlâ bu kelimeyle ilgili olarak ***"Akıttığınız meniyi gördünüz mü?"*** (el-Vâkıa 56/58) buyurmaktadır. *Kâmûs*'ta (مَنٰى), (اَمْنٰى) ve (مَنّٰى) hepsi aynı anlamdadır. Âyetteki (تُمْنٰى) kelimesinin Allah Teâlâ'nın kendisinden çocuk takdir ettiği zamanki nutfeden *"O, iki çifti yarattı"* anlamında olabileceği beyân edilmektedir. Zira her menîden çocuk hâsıl olmaz.

Âyetin işârî anlamı şudur: Allah Teâlâ rûhu müzekker ve fâil olarak; nefsi de zevceliğe uygun dişi bir şekilde yaratmıştır. Bunu ezelî irâde rahminde karar kılmış bir halde vâki bulunan nutfeden dünyevî ve uhrevî taleplerin hâsıl olması için yapmıştır. O da ruh ve nefisten kalple ilgili doğru ve uygun neticeyi elde etmek içindir.

(إِذَا تُمْنٰى) den murad; "harekete geçirildiği ve kadim irâde rahmine fışkırtıldığı zaman" veya "hikmet-i baliğa ile el-Mukaddir tarafından takdir edildiği zaman" anlamındadır.

Fakir [**Bursevî**] der ki: Âyette "zeker" kelimesi, fâsılaya ve zekerin rütbesinin daha şerefli olduğuna riâyet etmek için "ünsâ"dan önce zikredilmiştir. Her ne kadar yaratmada asıl olan dişiden yaratılması ise de bu böyledir. Ancak bu şeref, bazen kadınlarda üstün ve zâhir olabilmekte ve bu da büyük insanların muhabbetini kazanmaya sebep olabilmektedir. İşte bu sebeple Musa (a.s.) on yıl boyunca hanımının mehri için ona bizzat hizmet etmiştir. Hattâ dünyanın en büyük kralları cimâ esnasında hanımlarına secde eder bir vaziyet almaktadırlar. Bunu böyle bil! Yine her âlemde "sûrî" ve "mânevî" nikâh olduğu gibi mahlûkatın yarısı erkekten ve yarısı da dişiden müteşekkildir. Erkek ve dişi için fâil ve kâbil desen de insanoğlu bu iki hakikatin arasını birleştirici bir konumdadır.

وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى ۙ ﴿٤٧﴾

47. Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na âiddir.

"Şüphesiz tekrar diriltmek de" yâni yaradılış da *"O'na"* yâni Allah Teâlâ'ya *"âiddir."* Bu ikinci yaratma işi, vaadine vefâ sebebiyle Allah'ın mahlûkatı ölümünden sonra diriltmesidir. Bunun başka bir şekilde tefsiri yoktur. Zira bu iş "alâ" harf-i cerrinin zâhirinden anlaşıldığı üzere ancak Allah'a mahsus olan bir fiildir. Yine bu âyette hikmet-i ilâhiyyenin; cezâ ve mükâfât vermek ve müminleri tedricen lâyık olduklarına ulaştırmak için ikinci yaradılışı iktizâ ettiği de açıklanmak istenmiştir. Şâyet Allah mü'minlerin ecirlerini bu dünyada vermekte acele etseydi, onlardan birine bu ecrin verilmesiyle diğerlerine dünya dar gelebilirdi. Peki diğer müminlere ne verebileceği hakkında senin kanâatin nedir? Amel ve ahvâlinin neticelerini âcilen bu dünyada talep eden bir kimse, edebe aykırı hareket etmiş ve edebin hakikatını iktizâ etmeyen bir konumda davranmış olur. Ancak kul, ubûdiyet makamında istikamet üzere olur da Hak kendisine herhangi bir netice veya şerefi nasip ve müyesser kılarsa o zaman da edebe uygun olan şey, haz bulaşıklarını içerisine sokmamak şartıyla bu neticeyi kabul etmektir. Özetle hayır, Allah'ın senin için ihtiyar ettiğindedir.

Sûrî olan ikinci dirilişe gelince, bu diriliş kişinin istidâdıyla birlikte sûrî olan fenâsının kemali ve rûhu kabûle hazır olmaklığı üzere müteretteptir. Diğer mânevî diriliş de aynı şekildedir. O, bakâ hâlidir. İlahi sıfatlarla muttasıf olmak, istidâd ve feyzi kabûle hazır olmakla beraber mânevî fenânın tam olmasına ve beşeri sıfatlardan tamamen sıyrılmaya bağlıdır.

Özetle; her iki diriliş türünde de mizâcın sağlam ve sıhhatli olması gerekir. Bilmez misin ki cenin bile rahmin bozulması ile düşer ve hattâ rahim fesâda uğradığı zaman hiç bir alakayı/kan pıhtısını kabul etmez.

İsa (a.s.) bu ikinci yaratma anlamındaki ikinci doğuma işâretle "*iki defa doğmamış olan hiç bir kimse göklerin hakikat ve sırlarına asla vâkıf olamaz."* demiştir. Semâvâtın melekûtu demek, onun hakikatleri ile envâr ve esrârıdır. Her nebî ve onların vârisi olan velî kullar, bu hakikate ve ikinci doğuma vâsıl olmuşlardır.

وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى ۙ ﴿٤٨﴾

48. Zengin eden de yoksul kılan da O'dur.

Mallar vererek insanları *"Zengin eden de yoksul kılan da"* malı bol verip memnun eden, kârı bol kılıp hoşnudluk sağlayan *"O'dur."*

(اَقْنٰى), malları kazanç için biriktirme mânâsındadır. Yâni bir mal edinip onun kazanç getirmesi ve artması amacıyla muhâfaza ederek mülkiyetinden çıkarmaksızın biriktirmektir. Bir darb-ı meselde: "Kötü köpeğin yavrulamasından kazanç sağlama"

denilmiştir. Koyun vb. hayvanlar edinmeyi ifâde için (قُنُوتُ الْغَنَمِ وَغَيْرِهَا) ifâdesi kullanıldığı gibi "Bir malı ticaret için değil de kendisi için edinmek" mânâsında da (قَنَيْتُهَا قِنْيَةً وَقُنْيَةً) kalıbı kullanılmaktadır.

Tâcü'l-Mesâdir'de der ki: (اَلْاِقْنَاءُ), sermâye vermek ve hoşnut etmek demektir. Bazı âlimler de bu âyetin tefsîrini, "İnsanlara yeterli olduğu kadar malları veren, yeterli malı verdikten sonra biriktirmiş oldukları kazançlarını da ihsân eden O'dur." şeklinde yapmışlardır.

Dahhâk da âyeti şu şekilde yorumlar: "Allah Teâlâ altın, gümüş, elbise ve ev vererek insanı zengin eden; deve, sığır, koyun ve hayvan vererek memnun edendir" (الْقِنْيَة) "kazanç" kelimesinin müfred olarak ve (أَغْنٰى) fiilinden sonra zikredilmesi, Allah'ın verdiği kazancın çok şerefli ve faziletli oluşuna işâret etmek içindir. (اَقْنٰى) fiilinin mânâsı, (اَرْضٰى) yâni "razı kıldı" demektir. Bunun hakikati şudur: Allah, verdiği kazançla rızâsını hoşnutluk ve zenginlik kıldı.

Sa'dî Müftî, bu âyetin en uygun tefsirinin, önceki âyetlerle bağlantılı olarak iki zıt arasını cem edip "tıbâk" sanatının gözetilerek yapılmasıdır. (اَقْنٰى) fiilindeki hemzenin izâle anlamına gelmesiyle onun (اَفْقَر) "muhtaç kılan O'dur" mânâsına hamledilmesi şeklinde olduğunu söyler.

Cüneyd (k.s.) der ki: "Kimi topluluğu kendisi vâsıtasıyla zengin kılan, kimini de kendisinden fakir kılan O'dur." Bazı âlimler de âyetin işârî tefsirini şöyle yapar: "Bu âyette Allah dini üzere sâbit, selim ve müstakim olan kalbe yönelen ilâhî feyzin akıtılmasına işâret edilmektedir. Nitekim bununla ilgili olarak Nebi (s.a.)'de: *"Kalbimi dinin üzere sabit kıl!"* buyurmuştur. Bu feyz-i ilâhînin kalbin üzerine bırakılması ne o kalpteki feyzi yok edebilecek ve ne de devamlı değişiklik arzu eden kalbin zıddına, değişiklik arz etmez bir konumla kalbin istikrar bulması için nefs-i emmârenin zulmet galebesi altında darmadağın olacaktır. Zira kalp bazı vakitler istikrara kavuşmadığı için nefsin zulmetiyle bulanıklaşmaya ve üzerindeki bu ilâhî feyzin kendisinden uzaklaşmasına maruz kalır. İşte bu tür mânâ da âyette (اَقْنٰى) fiiliyle verilmek ve bununla da "Kalpte bu ilâhî nuru kazanç olarak veren de O'dur" denilmek istenmiştir.

Ayrıca bu âyet sadece faydalı mallardan kazanç biriktirmenin mubah olduğuna da delâlet etmektedir. Bu nedenle Nebi (s.a.) köpek edinmeyi nehyetmiştir. Yâni ekin, hayvan ve benzerini beklemesi dışında faydasız şekilde köpek beslemeyi yasaklamıştır. Nefs-i emmâre, arazîleri bekleyen köpekten daha güçlüdür. Uzak yerde olup da elde edilemeyen gelişme dönemindeki rûhu sâhiplenmeye çalışmak da faydası olmayan güdük ve kısır bir meşgaledir.

Görmez misin ki böyle kimseler nefis ve tabîat mertebesinden uzaklaşmaz. Ancak kalbî neş'etlerinde insan-ı kâmilin yanına yaklaşamaz. Çünkü kalp hoş bir otlak ve nefis ise bir bahçe gibidir. Orada yalnızca tayyib olan ruh ve pak olan beden hayvan otlatır.

❀

وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى ﴿٤٩﴾

49. Doğrusu Şi’râ yıldızının Rabbi de O’dur.

“Doğrusu” müşriklerin taptıkları *“Şi’râ yıldızının Rabbi de O’dur.”;* yâni gerçek Rabb’e tapınız, rab kılınanlara değil! Şi’râ ikizler burcunun arka kısmındaki parlak yıldızdır. Ona (الْعَبُور) kelimesinde olduğu gibi noktasız bir ayn harfi ile “Abûr” adı da verilmektedir. Şi’ra yıldızı “gumeysâ” olarak okunan yıldızdan daha çok ziyâ vericidir. Şi’ra; biri Şi’ra-yı Yemânî veya Abûr, diğeri Şi’ra-yı Şâmî veya Gumeysâ adları verilen iki parlak yıldızdan biridir. Samanyolu bu ikisinin arasını ayırmıştır.

Araplar bu iki şi’râ yıldızının Süheyl yıldızının iki kız kardeşi olduğunu iddiâ ederler. İddiaya göre bu üçü bir arada iken aniden Süheyl yıldızı Yemen tarafına kaymış ve onun arkasından da Abûr; yâni Şi’ra-yı Yemânî yıldızı o tarafa meyletmiş. Abûr daha sonra samanyolu galaksisini geçerek Süheyl ile buluşmuş. Gumeysâ da yerinde kaldığı ve Süheyl’den uzak düştüğü için ağlamış ve gözerinden çapaklar akmış... Yâni Gumeysâ Abûr yıldızından daha az bir ışığa sâhip olmuş ve parlaklığı daha sönük bir hale gelmiş. (الغمص) gözlerden çapak akmasıdır. (غَمِصَتْ عَيْنُهُ غَمَصًا) “Falanın gözünden çapak aktı” anlamında kullanılır.

Huzâa kabilesi Şi’râ yıldızına tapardı. Onlara bunu âdet hâline getiren kişi Ebû Kebşe idi. Bu onların içindeki eşraf tabakasından bir zat idi. O Huzâalılara: “Yıldızlar göğü enlemesine, bu yıldız da boylamasını kat etmiştir. Bu Şi’râ yıldızına benzer başka bir yıldız yoktur.”demiş ve onların buna tapmalarına sebep olmuştur. Ebû Kebşe putlara ibâdet konusunda Kureyş’e muhâlefet etmekteydi. Bu nedenle Kureyş Rasûlullah (s.a.)’e “İbni Ebî Kebşe” diyor ve -her ne kadar doğruluk payı bulunmuş olsa da- bu sözleriyle Nebi (s.a.)’in onun nesebinden olduğunu kasdetmiyorlardı. Zira Ebû Kebşe, Nebi (s.a.)’in anne tarafındaki atalarından biri idi. Bilakis Kureyş bu sözle, Nebi (s.a.)’in de putlara tapmaması ve yeni bir din getirmesi husûsunda onunla mutabık kaldığını murâd ediyordu. Oysa Nebi (s.a.) putlara ibâdeti terkte Kureyş’e muhâlefet eden Ebû Kebşe’ye mutabık kalmasının yanı sıra Şi’râ’ya ibâdeti terkle de Ebû Kebşe’ye muhâlefet etmiştir.

Huzâa kabilesinin taptığı Kelbu’l-Cebbâr diye de tesmiye olunan nefs-i şi’râ ehl-i ehvâ/heva sahiblerine ve Ebû Kebşe nâmı da filozof ve zındıka taifesi olan ehl-i bid’ate işâret etmektedir.

وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى ﴿٥٠﴾

50. Ve şüphesiz ki önceki Âd kavmini O helâk etti.

“Ve şüphesiz ki önceki Âd kavmini O helâk etti.” Bu kavim Hûd (a.s.)’ın kavmidir. Onlar kasıp kavuran şiddetli bir rüzgâr ile helâk edildiler. Sonra gelen Âd da İrem

(kavmi)dir. Bir kavle göre de Âd-ı ûlâ'nın önce gelmiş olan kıdemli Âd kavmi olduğu belirtilmiştir. Zira bu kavim Nuh (a.s.)'ın kavminden hemen sonra helâk açısından ikinci sırayı almıştır. Yâni âyetteki Âd'dan murâd Âd b. İrem b. Avs b. Sam b Nuh'a mensup olan tüm insanlardır. Bu kavmin önce gelmekle tavsif olunmasının sebebi; sonraki Âd kavmiyle karışmasını önlemek için değil, bilakis Nuh (a.s)'ın kavmini müteâkıben helâk olma zamanı bakımından diğer kavimlere olan evveliyetini zikretmek içindir.

Tekmile'de der ki: Önce gelen Âd'ın zikrinin ikinci bir Âd kavmi olduğuna işâret ettiğini söyler. Ona göre ilk Âd kavmi Hûd (a.s)'ın kavmi olan Âd b. İrem'in kavmidir. İkincisi de Âd b. İrem'in çocuklarından birinin kavmi olup Erîha'da Musa (a.s.) ile savaşan kavim de bu kavimdir. Bunlar Hüzeyle binti Muâviye neslinden türemiş olup (birinci) Âd kavminin helâkinden kurtulan Hüzeyle'nin; Ömer, Amr, Âmir ve Uteyd isimlerindeki çocuklardır. (Anneleri) Hüzeyle, Âmâlika kavminden idi.

وَثَمُودَا۬ فَمَٓا اَبْقٰىۙ ﴿٥١﴾

51. Semûd'u da *(O helâk etti)* ve geriye hiçbir şey bırakmadı.

"Semûd'u da (O helâk etti) (ثَمُودَ) kelimesi (عَادًا) üzerine matuftur. Çünkü Semûd kelimesinden sonra gelen "mâ," mâ-i nafiye onun üzerinde amel edemez. Semûd kavmi Sâlih (a.s.)'in kavmidir. Allah bu kavmi sayha-i Cibrîl ile helâk etmiştir.

"Ve geriye hiçbir şey bırakmadı." Yâni her iki fırkayı; Âd ve Semûd'u yok etti. Buradaki mânânın: "Onlara merhamet etmedi" takdirinde olması da mümkündür. Bu takdirde de (الابقاء) kelimesi, (الرحم) merhamet ve şefkat göstermek mânâsında kullanılmış olur. Allah'ın onlara merhamet etmemesinin sebebi, onların gazab-ı ilahiye müstehak bir kavim olmalarıdır. Zira Allah'ın rahmeti kahır ehli üzerine değil, lütuf ehli üzerinedir.

Bu âyette terbiye metoduna işâret edilmektedir. Şöyle ki bu metotta evvela *lütuf*, sonra *itâb* (gazab), üçüncü sırada *ikâb* vardır. Şâyet bunları dikkate almazlarsa o zaman son olarak da 'yok etme' ve 'helâk' vardır. Allah'ın mahlûkat üzerindeki âdeti böyledir. Kullar, bu uyarılara dikkat edip mutlak surette Allah'ın köle, câriye ve hizmetçileri terbiye husûsundaki bu terbiye kademelerini göz önünde bulundursunlar!

وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰىۜ ﴿٥٢﴾

52. Daha önce de çok zâlim ve pek azgın olan Nuh kavmini *(helâk etmişti)*.

(وَقَوْمَ نُوحٍ) ifâdesi de (ثَمُودَ) gibi (عَادًا) kelimesine atfedilmiştir. *"Daha önce de"* Âd ve Semûd kavimlerinin helâkından önce de *"Nuh kavmini"* helâk etmişti. *"Çünkü onlar"*

yâni Nuh kavmi peygamberlerine karşı *"daha zâlim"* ve Âd ve Semûd kavimlerinden daha *"azgın"* idiler. Zira Nuh kavmi peygamberine eziyet ediyor, insanları ondan uzaklaştırıyor ve hattâ çocukları bile onu dinlemekten sakındırıp mecâli kalmayıncaya kadar kendisini dövüyorlardı. Onun dâveti aralarında bin yıl kadar kalmasına rağmen tesir etmedi ve ona sadece küçük bir grup îman etti.

Kalbi kararmışa öğüdün faydası yoktur,
Çünkü demir çivi taşa girmez.

Bu âyette kalbin tevhîd gemisinde yer almadan evvel (kötü) sıfatlarının yok edilmesine işâret edilmektedir. Zira bu gemiye binme durumunda olan kimseler; nefisle kalp arasında kalmış, kesreti müşâhede sebebiyle kalbe zulmetmiş ve nefs ile sıfatlarına meyil suretiyle kalbe karşı azmışlardır.

وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى ﴿٥٣﴾

53. Altüst olan şehirleri de O böyle yaptı.

Ehli ile birlikte *"alt üst olan"* Lut kavminin oturduğu *"şehirleri de"*... (الْمُؤْتَفِكَةَ), Lut (a.s.)'ın kavmine âid karyeler ya da şehirlerdir. Bir yerin ehliyle beraber "i'tifâk" edilmesi, oranın onlarla birlikte kaldırılıp altının üstüne getirilmesini ifâde eder. "Mu'tefike" kelimesi de yine (عَادًا) kelimesine ma'tuf olmak üzere mensuptur. Yâni Allah Mu'tefike'yi de helâk etti mânâsınadır. Bir görüşe göre de Mu'tefike kelimesi (اَهْوٰى) fiili ile mensubtur. *"O böyle yaptı.";* yâni devirip yıktı. Yâni Mu'tefike bölgesi Cibril (a.s.)'ın kanatlarının üzerinde göğe kaldırıldıktan sonra ters çevrilerek yere bırakıldı. (الاهواء) kelimesi; atmak, fırlatmak anlamına gelir. **Zeccâc** bu fiili "Onu hâviyeye (yerin altına) attı" şeklinde tefsir etmiştir.

فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى ﴿٥٤﴾

54. Onların başına getireceğini getirdi!

Azabın her çeşidinden *"onların başına getireceğini getirdi."*

Kâşifî şöyle der: "Sonra o memleketleri örteceği şeylerle örttü; yâni buralara taşlar yağdırdı." Bu ifâde onlara inen azapla diğer insanları korkutma ve onların hâlinin çirkinliğin zirvesinde bir hâl olduğunu beyân babındandır. (مَا غَشّٰى) ifâdesi (فَغَشّٰيهَا) fiilinin ikinci mefulüdür.

Şâyet biz: "Bu fiilin muzâaf olarak getiriliş sebebi, geçişliliği (ta'diye) sağlamak içindir." dersek, mânâyı "Allah Mu'tefike bölgesine dizi dizi ve nişaneli olan taşları

göndererek azapla bürüyeceğini bürüdü.” şeklinde takdir ederiz. Bu durumda ilk fiilin yâni (فغشّاها) fiilinin iki mefulünü de zikretmiş, ikinci fiilin yâni (ما غشّى)’nin ise iki mefulünü hazfetmiş oluruz. Yine (فغشّاها) fiilinin mübalağa ve teksir için olduğunu söylersek, o zaman da fâildeki mübalağa ve teksiri kasdetmiş oluruz. ***“Denizden onları örten örttü.”*** (Tâhâ 20/78) âyeti bu nevidendir.

Bu âyetin işâri tefsiri şöyledir: Âyette kalıb (beden) karyesine ve o karyenin kemâlin en yükseğinden noksanın en aşağısına ters yüz edilmesine ve mizâcın vasatından daha da alt seviyelere inmesine işâret edilmektedir. Bunun sebebi, nefs-i emmâre’nin tüm hazları ve şehvetleri elde etmesiyle kalıbın üzerinde baskı oluşturmasıdır. Nitekim bu hususta Allah: ***“Biz refah içinde şımarmış nice kenti helâk ettik.”*** (el-Kasas 28/58) buyurmaktadır.

فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى ﴿٥٥﴾

55. Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisinde şüpheye düşersin.

“Âlâ” kelimesi, “nimetler” anlamında olup müfredi (اَلْيٌ), (اِلْيٌ) ve (اِلْوٌ) şeklinde gelir. *Kamus*’ta bu şekilde zikredilmiştir. (التّمارى), (الامتراء) ve (المماراة) kelimeleri ise üzerinde şek ve tereddüd duyulan bir hususta çekişme/münakaşa anlamına gelir. *Tâcü’l-Mesâdir*’de der ki: “Temârî”, şüpheye düşmek, birbiriyle cedelleşmek demektir.

Kuşku duyma fiilinin müfred bir kişiye isnad edilmesi, onun müteallakının fazla olması hasebiyledir. Buradaki hitab Rasûlullah (s.a.)’edir. Bu şekilde isnad, işi alevlendirme ve bununla Rasûlullah dışındaki şahısları kinaye yoluyla kasdetme mânâsını taşır. Nitekim ***“Andolsun, eğer ortak koşarsan amelin boşa çıkar.”*** (ez-Zümer 39/65) âyet-i kerîmesi de bu kabildendir. Veya bu hitap her insana müteveccihtir. Burada nikmet/ukûbet zikredilmiş olduğu halde, zikrolunanların hepsine “nimet” denilmesi, ukûbetleri hatırlatmanın peygamberlere ve mü’minlere nusret mânâsına geldiği, onlar lehine bir intikam ifâdesidir. Ayrıca ibret alacaklar için bu sözde vaaz ve nasihatler bulunmaktadır.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Hak düşmanlarının helâk olması ve böylece onlarla birlikte bulunup kötülüklerine ortak olmaktan kurtulmuş olmak, onların hilelerinden korunmuş olmak, Allah’ın mü’minlere ni’metleri içerisindeki en büyük nimetdir.

Şâir Mütenebbî der ki: “Düşmanını özgür olarak görme husûsunda bile dünyanın kendisine cimrilik yaptığı kişi, nasıl olur da kaçınılmaz bir şekilde o dünyaya sadâkatle bağlanır?”

Nuh (a.s.) bu sebepten dolayı hamd ile emrolunmuştur: ***“Bizi o zâlim kavimden kurtaran Allah’a hamdolsun de!”*** (el-Müminûn 23/28) Hattâ Allah Teâlâ kullarına ta’lim için başka bir âyet-i kerîmede bizatihi kendisine hamdda bulunarak: ***“Böylece***

haksızlık eden milletin ardı kesildi. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamdolsun." (el-En'am 6/457) buyurmuştur. Rasûlullah (s.a.) da Bedir Gazvesi'nde Ebû Cehil'i başı kesilmiş olarak gördüğü zaman şükür secdesinde bulunmuştur.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bu âyet, Allah Teâlâ'nın sayıp "âlâ" olarak isimlendirdiği, mev'ıze, evlilik, şüphe ve cedelden uzaklaşma gibi pek çok nimete karşı bolca şükretmenin gerekliliğine ve nimetlerin şükre müstehak olduğuna işâret etmektedir. Nebi (s.a.)'in tüm ümmetine şâmil olması için âyetteki hitap ümmetin her bir ferdi için geçerlidir. Nitekim bu hususta: ***"İbrahim Allah'ı birleyerek O'na itâat eden"*** (en-Nahl 16/120) buyrulmuştur."

Âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed! Bu zikrolunanları öğrendiğinde rabbinin nimetlerinden hangisinin Allah'ın indinden olmadığı veya onun nimet mahiyetinde bulunmadığını ileri sürerek kuşku duyabilirsin? Diğer bir ifâdeyle, Rabbinizin nimetlerinden hangisinden şüphe eder ve bu konuda mücadeleye girişirsiniz? Nasıl senin kardeşlerin sayılan geçmiş peygamberlere ve o peygamberlerin dostlarına nusret verilip düşmanları helâk edildiyse sana da bunu ihsân edeceğim. O halde bu Mekke toplumundan görmüş olduğun ısrar, inâd ve tekebbürden dolayı kalbin darlık ve sıkıntıya gark olmasın!"

هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولٰى ﴿٥٦﴾

56. İşte bu ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır.

Âyetteki "nezîr"den maksad ya "Kur'ân-ı Kerim"dir ki bu takdirde kelime masdar anlamında olup mânâsı "Bu müşâhede ettiğiniz Kur'ân, âkıbetlerini işittiğiniz geçmiş (ümmetlere) yapılan uyarılar kabilinden bir uyarıdır" şeklinde olur. Ya da kasdedilen "Rasûl" (s.a.)'dir ki böyle bir takdirde de söz konusu kelime "münzir" (uyarıcı) anlamına gelir. Âyetin tefsiri şu şekilde olur: "Bu Rasûl (s.a.) geçmiş uyarıcılar cinsinden bir uyarıcıdır" mahiyetini arz eder. (الأولى) kelimesi ise fâsılalara riâyet için getirilmiş olan topluluk mânâsında bir kelimedir. Yâni bu kelime ile "uyarılan (önceki) kavimlerin ahvalini sizlere bildirdi" denmek istenmiştir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de der ki: "(نَذِيرٌ) kelimesi Kur'an veya Rasûl (s.a.)'e işâret eder. Bu ikisinin inzarı, geçmiş kitap ve evvelki rasullerin inzarına benzetilmiştir."

Fakir [**Bursevî**] der ki: Bu âyette Nebi (s.a.)'in kemâle ermiş vârislerine işâret vardır. Zira sonra gelen her uyarıcı basîret üzere olup kelamlarında ve Allah'a dâvetlerinde aynı tevhîdde müttefik olduklarından bunlar da ilk uyarıcılar kabilinden sayılabilir. Aynı şekilde bu vârislere de asırları ve meşrepleri hasebince uyarılar ilham olunmaktadır. Onlara tâbi olanlara ne mutlu! Muhalefet edenlere de ne yazık!

Doğru bildiğin faydalı sözü,

Kimse beğenmese bile söyle.
Bugün beğenmeyen yarın pişmanlıkla,
O hak sözü niye dinlemedim diye âh edecektir.
Yolunu şaşırmışa "iyi yoldasın" demek
Azim bir günah ve büyük bir kötülüktür.
Bir kimseye Sekamunya[134] *lâzım ise*
Ona "bal tatlıdır, şeker gibisi yoktur" deme.
Bir eczacı ne güzel demiş:
"Sana şifâ lazım ise acı ilaç iç."

---

[131]. Buhârî, "Küsûf", 2; "Nikâh", 107; Müslim, "Salât", 112; "Küsûf", 1; Nesâî, "Sehv", 102; İbn Mâce, "Zühd", 19; Dârimî, "Rikâk", 26; Müsned, II, 257.

[132]. Irâkî, *Muğnî*, IV, 181.

[133]. ed-Dürrü'l-Mensûr, VI, 131.

[134]. Sekemunya: Bingöz otu, Kaplumbağa otu, Tarla sarmaşığı, Çadır çiçeği, bir çeşit müshil otu.

YAKLAŞAN YAKLAŞTI

اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُۚ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ اَفَمِنْ هٰذَا
الْحَد۪يثِ تَعْجَبُونَۙ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَۙ ﴿٦٠﴾ وَاَنْتُمْ
سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

57. Yaklaşan yaklaştı.
58. Onu *(vaktini)* Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.
59. Şimdi siz bu söze *(Kur'ân'a)* mı şaşıyorsunuz?
60. Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz!
61. Ve siz gaflet içinde oyalanmaktasınız!
62. Haydi Allah'a secde edip O'na kulluk edin!

Bu âyetin zikrolunanlardan sonra îrâd edilmesi, onların cezâlandırılmalarının Nebi (s.a.)'e ta'zim dolayısıyla -dünyada da topluca azaba dûçâr olsalar bile- âhirete tehir edilmiş olduğunu bildirir.

(الْآزِفَةُ)'deki lâm-ı târif, ahd mânâsında olduğundan o getirilmeksizin de bu kelimenin (kıyâmeti) haber vermesi mümkündür. Şâyet bu lâm-ı târif cins için olsaydı bu doğru olmazdı. Zira herhangi bir yaklaşıcının yaklaştığı haberi hiç bir fayda temin etmeyecekti. Eğer sen "Mâlum olan yaklaşıcı'nın (kıyâmetin) yaklaşması bir anlam ifâde etmez" dersen ben de onun tekid ve uyarının takrir anlamında olduğunu söylerim. (الأَزِفُ), kıyâmetin vaktinin yaklaşmasını ifâdede kullanılan "vakit darlığı" mânâsında bir kelimedir. Bu nedenle kıyâmet vakti, (السَّاعَةُ) şeklinde de tâbir olunmuştur. "Yolculuk yaklaştı" ifâdesi de (أَزِفَ) fiiliyle ifâde edilmektedir. Bu fiil (فَرِحَ) gibi olup masdarı (أَزَفًا) ve (أُزُوفًا) şeklinde gelmekte ve yaklaşmayı ve hareket zamanının darlığını ifâde eder. *Kâmûs*'ta bu şekilde zikredilmiştir.

Âyetin mânâsı; "Yaklaşacağı tavsif olunan kıyâmet yaklaşmıştır" takdirinde olup ***"O saat yaklaştı."*** (el-Kamer 54/17) âyeti de bu nev'idendir. Yâni bu âyette de "iftial" sîgasının mübalağa mânâsı kullanılmak suretiyle o saatin kemâl-i kurbiyyetine delâlet edilmek istenmiştir. Bununla birlikte (أَزِفَتِ الآزِفَةُ) âyetinde kurbun mevsûfuna nispet edilmesiyle o sâatin kemâl-i kurbiyetine de işâret edilmiştir.

لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾

58. Onu *(vaktini)* Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.

Yâni kıyâmetin takdir olunan vakti geldiğinde açıp ortadan kaldıracak veya engel olacak kudrete Allah'tan başka hiç kimse sâhip değildir. Fakat Allah Teâlâ ondaki zararı tamamıyla izâle etmeksizin açıp kaldırmayacaktır.

"Kâşife" kelimesi ism-i fâil olup sonundaki "te" harfi, mevsûfu mukadder olan müennes bir kelimeye ittibâı hasebiyledir. Yahut mânâ şöyledir: "Şimdi Allah'tan başka onu tehir etmek suretiyle zamanını açacak bir kimse yoktur. Zira tehir edecek olan ancak Allah'tır. Yâni onun vakti şimdi gelecek olsa onun vaktini ancak Allah geri çevirebilir." Âyetteki keşf, izâle mânâsındadır. Bu izâle küllî bir izâle olmayıp onu vaktine tehir etmek suretiyle olan bir izâledir. Veyahut âyete şöyle mânâ verilebilir: "Onun hakikatini bilmesi hasebiyle keşfinin nasıl olacağını bilen ve onun ne zaman geleceğini belirleyecek olan da O'dur."

Kur'ân-ı Kerim'de de bu mânâda ***"Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz."*** (el-A'raf 7/187) buyrulmaktadır. Başka bir takdire göre mânâ şu şekildedir: "Allah'tan başka onu kaldıracak kimse yoktur" Buna göre kâşife; "âkıbe" ve "hâine" kelimeleri gibi masdar hükmünde olmuş olur.

Şâyet "kâşife"nin sonundaki "te" harfi alâmet te'si gibi mübalağa için kılınırsa, o zaman "keşf" mânâsının başka bir anlamı çağrıştırması sebebiyle makama uygun düşmeyecektir. Bu âyet büyük kıyâmetin yaklaştığını ve büyük felâketin vukûuna işâret etmektedir. O büyük felâket; ehl-i fenânın nefislerinden fenâ bulması ve bütün himmet ve kuvve-i azîmeleri ile Allah'a yönelmeleri anlamına gelen en yüce hakikatin zuhûru demektir. Ehl-i hicâba nispetle o büyük felâketi Allah'tan başka kimse kaldıramaz, anlamındadır. Zira ehl-i hicab gaflet denizine batmış ve şehvet esâretinde tükenip gitmişlerdir. İnsan her an ve her zaman bu felaketi hissetmemiş olsa da keşke onun perdesini kaldırıp rü'yetullah ve likâ-i ilahiyle müşerref olabilse!

Âlimler der ki: "Âriflerin kıyâmeti dâimîdir. Zira onlar bulundukları her hal üzere emri müşâhede ederler ve onların şühûdu da zâhirî kıyâmetin vukuuna bağlı değildir. Bundan dolayıdır ki **İmâm Ali** (k.v.): "Perde açılmış olsa bile yakînim artmazdı" demiştir. Yakîni artanlara, hakka'l-yakîn mertebesine ulaşanlara ve tahkîk ve temkîn makamına yerleşenlere müjdeler olsun! Ancak Allah Teâlâ muîn ve yardımcıdır.

أَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَۙ ﴿٥٩﴾

59. Şimdi siz bu söze *(Kur'ân'a)* mı şaşıyorsunuz?

Bu âyet müşriklerin sözlerini yadırgamaya mâtûfen getirilmiştir. **Râgıb**, "aceb" ve "taaccüb"ün, bir kimsenin bir şey hakkında bilgisi olmadığı için ona taarruz etme hâli olduğunu beyân eder. Bu nedenle bazı hakîmler; "aceb" kelimesini sebebi bilinmeyen şey olarak târif ederler.

وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾

60. Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz!

"Gülüyorsunuz da..." Bu cümle onların Kur'ân-ı Kerim'in hakîkatine çok uzak olduklarını beyân eden bir alay ifâdesidir. **Râgıb** "gülme" ifâdesinin burada onlar için bir alay maksadı taşıdığını öne sürmektedir. *"Ağlamıyorsunuz?"* Yâni siz Kur'an'la ilgili hakikatlere dâir elden kaçırdığınız bilgilere ve geçmiş ümmetlerin başına gelen felaketlerin sizi de kuşatmasına hüzünlenerek ağlamıyorsunuz? Rivâyete göre bu âyetin nüzûlünden sonra Rasûlullah (s.a.)'ın güldüğü bir daha görülmemiştir.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman ehl-i suffa'dan bazı kimselerin ağlamaları daha da arttı. Öyle ki onların gözyaşları yanaklarından aşağıya aktı. Bunların aşırı ağlamalarını duyan Rasûlullah (s.a.) kendileriyle birlikte ağladı ve hattâ biz de onun ağlaması sebebiyle ağlamıştık. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) bize: *"Allah korkusundan ağlayanlar cehenneme girmeyeceği gibi mâsiyette ısrar edenler de cennete dâhil olamayacaktır. Şâyet sizler günah işlemezseniz Allah günah işleyen bir toplum getirir. Sonra da onları tevbeleri sebebiyle bağışlar."*[135] buyurmuştur.

Başka bir rivâyete göre Cibril (a.s.) Rasûlullah'a geldiği bir anda Nebi (s.a.)'in yanında ağlamakta olan bir adam bulunmaktaydı. Cebrail (a.s) "Kim bu adam" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) "Falandır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Cibrîl (a.s.): "Biz âdemoğlunun amellerinin tamamını tartarız; ancak ağlama bundan müstesnâdır. Zira Allah cehennem ateşinden olan denizleri gözyaşlarıyla söndürür."

Bir hadis-i şerifte: *"Bu Kur'an hüzünle inmiştir. Onu okuduğunuz vakit ağlayınız. Şâyet ağlayamazsanız ağlar gibi yapınız"*[136] buyrulmuştur. Bunun talep edilmesinin nedeni; hüznün kişiyi sürûra, ağlamanın da âkıbette gülmeye götürecek olmasındandır.

Sâib şöyle demiştir:

Ey hüzünler evinde oturan, göz karanlığından dolayı inleme!
Yûsuf güzelliğinin parlaklığından temizlenip aydınlanacaktır.

Ve yine şöyle demiştir:

Gülmek, hayat köşkünde bir rahne/çatlak açmaktır
Evin kapısı üstüne kapalı kimse, gamlı olur.

وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾

61. Ve siz gaflet içinde oyalanmaktasınız!

“Ve siz gaflet içinde oyalanmaktasınız!” Yâni eğleniyor veya kibir gösterisinde bulunuyorsunuz. Âyetteki fiil: “Deve yolda giderken inadından dolayı başını kaldırdı: (سَمَدَ الْبَعِيرُ فِي مَسِيرِهِ)” ifâdesindeki anlamla aynıdır.

Râgıb “sâmid” kelimesinin; “Çalıp eğlenen, kafa tutan ve tegannî eden” anlamında olduğunu söyler. Râğıb bu mânâyı Himyer lugatından almıştır. Nitekim müşrikler Kur’an tilaveti duyduklarında bazı lakırdılar yaparak ona karşı çıkarlardı. Veya (خَاشِعُونَ) anlamına gelir ve korkudan dolayı donup kalmayı ifâde eder. Yâni (الشُّمُود) korkudan dolayı sersem sersem durup dona kalmaktır. Bu cümle (لَا تَبْكُونَ) fiilinin fâilinden hâldir; ancak muhtevâsı son vecih üzere nefiy ve inkâr için takyîd edilmişti. Hem ağlama ve hem de başkaldırı birlikte vârid olmuştur. Nefiy ve inkâra bağlanmış olan ilk vecihler, ağlamanın nefyine ve başkaldırının mevcûdiyyetine müteveccihtir. Burada nefiy makama daha uygundur. Sen bunu iyi düşün! *İrşad*’da böyle geçer.

فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

62. Haydi Allah’a secde edip O’na kulluk edin!

Âyet-i kerîmedeki (ف) harfi; ya emrin tertibi için ya da inkâr ve istihza suretiyle Kur’ân’a mukabelede bulunmanın bâtıl oluşunu te’kid için veyahut da kemal-i itâat ve kemal-i huşû’ ile îmanı telakkî etmenin gerekliliğini beyân için getirilmiştir. Mânâ şöyledir: “Hal böyle olunca hemen Kur’ân-ı indiren Allah’a secde edip kullukta bulunun! Putlar ve yıldızlar gibi faydası ve zararı olmayan câmid/cansız şeylere taptığınız gibi bir de kalkıp herhangi bir melike ve insana da kullukta bulunmayın!

Aynü’l-Meânî’de der ki: Bu âyetteki “secde edin” ifâdesi “namazda iken secde edin” mânâsına gelebileceği gibi, daha doğru bir görüşe göre de münferid, yâni tilavet secdesi anlamına gelmektedir. Ebû Hanife, Şafii ve İmam Ahmed’e göre bu secde, tilavet secdesi mânâsındadır. Bu imamların dayanağı da Ömer b. Hattab (r.a.)’ın kavlidir. Zira bu kavle göre Rasûlullah (s.a.) Necm sûresini okuyup (bitirdiği zaman) hemen secde etmiştir. Yâni o, bu sureyi Kureyş’e okuyup tamamladığında secde etmiş ve onunla birlikte oradaki tüm mümin, müşrik, ins ve cin de secdeye kapanmıştır. Bu olay daha önce de geçmişti.

İmam Mâlik ise bu görüşte değildir. O, Zeyd b. Sabit (r.a.)’e isnad ettiği bir nakilde Zeyd’in, Hz. Peygamber (s.a.)’e Necm sûresini tilavet ettiğini ve Peygamber (s.a.)’in surenin sonunda secde etmediğini haber verdiğini söyler.

Kâşifî şöyle der: Bu secde Kur’an secdelerinin on ikincisidir. *Fütûhât*’ta buna “ibâdet secdesi” denmiştir ki zillet ve meskenetle secde etmek ilâhî emre uygundur. Bu sözün sırrına, ibâdet ve kulluğun son sınırına tarîkat sâliklerinden başka kimse ulaşamamıştır.

Te’vilâtü’l-Baklî’de der ki: “Visal günleri yaklaştığı zaman şevkleniniz ve varlığınızı

bezletmede ve alınlarınızı toprağa koymada acele ediniz! Örtülerin kaldırılması için Rabbü'l-erbâb'a kullukta bulununuz!"

Şeyhim ve mesnedim (**Atpazarî Osman Fazlı Efendi**), *Berkiyyât* adlı kitabında bu âyeti şöyle izah eder: "Yalnız Allah için secdede bulununuz ve ibâdeti nefse değil Allah'a kılınız. Ona kâlıben/bedenen itâat ile secdede bulunup şerîat mertebesinde iz'ân ile ibâdet ettiğinizde ve hakikat mertebesinde kalbin fenâ üzere secde etmesi ve bu uğurda kendini tüketircesine ibâdetiyle öyle bir konuma gelirsiniz ki sizin secde ve ibâdetiniz birinci derecede mahza Allah'a kurbiyyet; ikinci mertebede de O'na vuslata inkılab etmiş olur ve bu suretle sizler önce mukarrebînden sonra da vâsilîn'den olursunuz. İşte bu hal fenâ fillah ve bakâ billah makamında bulunan muvahhid ve muhlis kulların şânıdır. Bu kulların dışındaki insanların tâati ise; şerîat makamında nefsânî lekelerden halas olamamaları ve hakikat makamında gayriyyet paslarından kurtulamamaları sebebiyle nefislerine ve hevâlarına yönelik olmaktadır..."

Şunu bil ki, bedenin/kalıbın secde ve ibâdeti; bedenin sebep, mahal ve makamının munkatı olması hasebiyle müdâvemet arzetmemektedir. Zira secde de fânî ve zâil olacak bir hâdisedir. Ancak kalbin secde ve ibâdetine gelince, bu secde, kalbin zâtı hasebince ezelen ve ebeden Allah'da fânî olması anlamına gelmektedir. Her ne kadar kalp varlığa bürünmesi hasebiyle bakabillah makâmında bile olsa munkatı bir konumda olmaz. Bilakis bu secde sebebinin devamı ve kendi mahal ve makamında ezelî ve ebedî bulunması nedeniyle dâimîdir.

Âyetteki secde ve ibâdet istidâdından murâd, secdeyi müşâhede ve kalbi ibâdete vasıl olmaktır. Bu nedenle Nebi (s.a.)'e; hoş koku, kadınlar ve namazdan müteşekkil üç şey sevdirilmiştir. Birincisinin sevdirilmesinin sebebi, onun kendisinde diğer insanların Nebi (s.a.)'e yakınlık ve müsâhabetini te'sis etme zevkini taşımasındandır. İkincisinin sevdirilmesi, kurbiyyet ve vuslat zevkini haiz bulunmasındandır. Üçüncüsü gelince, bunda da mükâşefe ve müşâhede zevki bulunduğu için sevdirilmiştir.

Bu zevkler ancak, Hazret-i ehadiyet sırrına vâkıf olan ve tam bir istifâde ile insaniyetliğinden faydalanma anlamına gelen Hazret-i Vâhidiyet nuruyla aydınlanmış hakîkî insana hastır. Hayvânî bir vasıfta olan insanın bu tahakkuktan hiç bir hissesi ve bu istifâdeden hiç bir nasibi bulunmayıp bilakis, tabii şehvetlerden olan hazzı ve nasibi mevcuddur. Birinci kısımda olan insan-ı hakîkî a'lâ-yı illiyyînde, ikinci kısımda bahsolunan insan-ı hayvani de esfel-i sâfilinde bulunup, aralarında da zirve ile dip kısmı arasındaki uzaklık gibi uzak bir mesafe vardır. Birinci kısımdaki insan; kemâl-i ulviyyeti sebebiyle, rûhânî zevklere ve Rabbânî tecellîlere sâhip olan melekler gibi yeme ve içmeden müstağnî olurlar. Hattâ bazı evliyâullahda olduğu gibi bu çok uzun bir müddeti de kapsayabilir. İkinci kısımda ki insan ise esfel-i safiline inmesi sebebiyle aynen hayvanlar gibi yer, bir gün ve gecede bir defalık öğünle yetinmez, defalarca yiyip içmeye muhtaç duruma gelir. Şâyet defalarca yiyemezse ızdırap, susuzluk ve zayıflığa duçar olacağını zanneder. Çoğu kez onun az yemesi helâkine sebep olur.

Bununla ilgili olarak şu hikâye anlatılır: İki şahıs varmış, biri şişman diğeri zayıf. Bir

suç ithamıyla hapse atılmış ve bir hafta herhangi bir şey yemelerine müsâade edilmemiş. Bir hafta geçtikten sonra onların ma'sûm oldukları ortaya çıkınca şişman olanı bunu öğrendiğinde ölmüş, diğeri ise bu sözden etkilenmeyip hayatta kalmış. Zira yemeyi alışkanlık hâline getiren kişi, yiyecek bulamazsa helâk olur.[137]

---

[135]. Tirmizî, "Fezâilü'l-cihâd", 8; Nesâî, "Cihâd", 8; İbn Mâce, "Cihâd", 9.
[136]. İbn Mâce, "İkâme", 176.
[137]. Necm sûresi, Allah Teâlâ'nın yardımı ile h. 1114/m. 1703 senesinin Ramazan ayının 11. gününde tamamlanmıştır.

سُورَةُ الْقَمَرِ

54- KAMER SÛRESİ

Ayın yarılması mûcizesi bu sûrede anlatılır.
Onun için bu adı almıştır.
Mekke’de inmiştir, 55 âyettir.

HER İŞİN ULAŞACAĞI YERİ VARDIR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا
سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَٓاءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾
وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَٓاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا
تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ ﴿٦﴾
خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı.

2. Onlar bir mûcize görürlerse hemen yüz çevirirler ve: Eskiden beri devam edegelen bir büyüdür, derler.

3. Yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. Halbuki her işin ulaşacağı yeri vardır.

4. Andolsun onlara, kötülükten önleyecek nice önemli haberler gelmiştir.

5. Bu büyük bir hikmettir. Fakat *(yüz çevirene)* uyarılar ne fayda verir!

6. Çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir.

7. Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan *(utançtan yere bakar)* bir halde kabirlerden çıkarlar.

8. Dâvetçiye koşarak. O esnada kâfirler: Bu, çok çetin bir gündür! derler.

Buradaki sâat, bir zaman birimi/dilimidir. "Kıyâmet" kelimesi karşılığı ifâde buyurulmuştur. Kıyâmetin hesabı çok çabuk görüleceğinden, kısa bir zamana benzetilmiş veya dünya hayatını oluşturan zaman içinde en son anda kopacağından veyahut içinde büyük bir olayın gerçekleşeceği kısa bir an olduğundan, ya da daha başka bir sebeple kıyâmet kelimesi yerine sâat kelimesi zikredilmiştir.

Âyet-i kerîme'nin anlamı, "Kıyâmetin kopması ve gerçekleşme ânı yakınlaştı" demektir. Peygamberimiz (s.a.)'in buyurduğu gibi, dünyanın az bir zamanı kalmıştır;*"Allah Teâlâ dünyanın tamamını az kılmıştır. Ondan kalan azın da azıdır. Sel yolundaki çukurun içinde biriken durulmuş saf suyun içilip bulanık az kısmının kalması gibi."*[138]

“Yaklaşma” fiili, dünya ömrünün çoğunun geçtiğini göstermektedir. Çoğu geçtiği gibi yakında dünyanın ömründen kalan az kısmı da geçip tükenecektir. Bunun îzâhı, yedi bin yıldan ibâret olan dünya burcundan bir dönem geçip gitmiştir.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Kıyâmet alâmetleri ikinci yüzyıldan sonradır. Mehdî’nin zuhûru da ikinci yüzyıldan sonradır.*”[139] İsâ (a.s.)’ın gelmesiyle yedi bin yıldan ibâret dünya ömrünün bir dönemi sona ermiştir. Bu dönemin başlangıcı Âdem (a.s.), sonu da İsâ (a.s.)’dır. Böyle olunca Âdem (a.s.) ile bizim Peygamberimiz’in gelmiş olmaları da kıyâmet alametlerinden sayılmalıdır. Peygamber Efendimiz’in gelmiş olması kıyâmet alâmeti olunca, ay’ın ikiye ayrılma mûcizesi ve benzerleri de kıyâmet alâmetidir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki; “Dünyanın ömrü ne kadardır, bu konuda âlimlerin görüşü nedir?” derseniz, cevap olarak şöyle derim; ilim adamları dünyanın sonradan yaratılmış olduğunda fikir birliği içinde oldukları halde, dünyanın ömrünün süresi konusunda kesin bir görüş belirtmemiştir. Bu konuda gerçeği bilen yalnız Allah Teâlâ’dır. Ancak benim âcizâne fikrime göre, üçyüz altmış bin yıldır. Çünkü dünya ömrü, âhiret cumalarından bir cuma gününe benzetilmiştir. Yâni, yedi âhiret günü kadardır. Âhiretin bir günü, dünya zaman ölçüleri itibariyle, bin yıldır. Nitekim Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de ***“Bununla beraber Rabbinin katında bir gün, sizin sayacaklarınızdan bin senedir”*** (el-Hac, 22/47) buyurmuştur. Şüphe yok ki, haftalar ayları, aylar da yılları oluşturur.

İbn Abbâs (r.a.)’dan şöyle rivâyet edilmiştir; *“Dünya, âhiret cumalarından bir cuma (bir hafta) kadardır.”*[140] Yâni yedi bin yıldır. Hadisin anlamı da budur. Bunun altı bin yılı geçmiş bulunuyor. Dünya tarihinde Allah’ın bir olduğuna inanan kimsenin kalmadığı zamanlar gelecektir. Dünya, Âdem (a.s.)’a hitaben: “Ey Âdem, benim gençliğim bittiği halde sen geldin” diye hitap etmiştir. Yâni, yaklaşık olarak dünyanın ömründen altmış bin yıl geçtikten sonra Âdem (a.s.)’ın dünyaya gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu da dünyanın ömrü konusunda söylediklerimizin özetidir.

Böyle olunca, dünyanın ömrünün bitmesine az bir zaman kaldığı için Âdem (a.s.) gelmiştir, İnsanlığın hayatı başlamıştır. “Dünyanın ömrü yetmiş bin yıldır” diyenin sözünü bu mânâya almak gerekir. Bu, böyle bilinmelidir.

Bu sebeple, Kıyâmet Allah Teâlâ nezdinde de, insanlar nazarında da yakındır. Çünkü her gelecek -süresi uzasa da- yakındır. Geleceğin süresi kısalınca o zaman çok daha yakın olur. ***“Doğrusu onlar, o azabı (ihtimalden) uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz”*** (el-Meâric, 70/6-7) âyet-i kerîmelerinin anlamı gâfillere nisbetledir ki, onlara itibar edilmez.

Kıyâmetin yaklaşmış olduğunu zikretmenin sebep ve hikmeti, mükellefi korkutarak günahtan caydırmak, itâata teşvik etmek, yer ve göklerdeki yaratılanların başlarına gelecek kâinâttaki en büyük olayın kıyâmetin kopması olduğu konusunda Allah’ın kullarını uyarmaktır.

Kıyâmetin vaktini belirlemek ve kulları için daha uygun olduğu için onu gizlemek

yetkisi ve ilmi yalnız Allah'a mahsustur. Bu sebepledir ki, her peygamber kendi ümmetini Deccâl ile korkutmuş idi. *"Şüphesiz, kıyâmetin önü sıra bir sürü yalancılar türüyecektir onlardan sakınınız."*[141] hadis-i şeriflerindeki yalancılardan maksad, "saptırıcı liderler" demek olan "deccâller"dir.

Âcizâne derimki, şüphesiz peygamberlerin, ümmetlerinin içinde çıkacak olan bu gibi deccâllerden insanları sakındırmış olmaları gerçektir.

Zira her peygamber kendi çağında bilir ki, kıyâmet son peygamberin ve son ümmetin çıkışından sonra kopacaktır. Yalancı, şaşı olan deccâl, kendi zamanından sonra çıkacaktır.

En doğrusunu bilen Allah'tır, ama deccâl, hicrî bin ikiyüz tarihinden sonra çıkacaktır. Toplumda islah eden, doğru dürüst hizmet eden liderler Mehdî'nin öncüsü olduğu gibi, Kıyâmetin önü sıra Peygamberimiz'in (s.a.) peygamberliğinden önce veya sonra çıkan her (Deccâl benzeri) yalancı, bozguncu, bilinen meşhur Deccâl'in öncüsüdür.

"Ve ay yarıldı." Ay'ın yarılma olayı mâzî sîğası ile bildirilmiştir. Böyle olması, bu olayın Peygamber Efendimiz (s.a.)'in döneminde gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Hz. Huzeyfe (r.a.)'ın kırâat tarzı da ***"Kıyâmet yaklaştı ve ay muhakkak yarıldı"*** şeklindedir. Yâni ayın muhakkak yarılmış olması, kıyâmetin yaklaştığını gösteren alâmetlerden birinin gerçekleşmiş olduğunu bildirir.

Hz. Huzeyfe (r.a.), Medâyin'de bir hutbe okumuş ve, *"Dikkat edin, şüphesiz Kıyâmet yaklaşmıştır"* demiştir. Ay, Peygamberimizin zamanında yarılmıştır. "Huzeyfe b.Yemân, Abdullah b. Mes'ûd gibi Rasûlullah (s.a.)'in sır arkadaşıdır. Ashab-ı kirâmın tamamı ve onlardan sonraki tâbiûn ile müfessirlerin büyük bir kısmı bu görüşü paylaşmışlardır. Bu sebeple "ayın yarılma olayı kıyâmet günü gerçekleşecektir" sözünün önemi yoktur. Nitekim ***"Gök yarıldığı zaman"*** (el-İnşikâk, 84/1) âyetinde mâzî (geçmiş zaman kipi) ile ifâde buyrulmuş olması bunun gerçekleştiğini gösterir. Ay'ın yarılma olayının iki kez olup, biri kıyâmetin yaklaştığını bildirmek üzere Peygamberimiz'in kutlu döneminde, diğeri de kıyâmet günü gökyüzü yarıldığında olabilir.

İbn Hacer'in *Fethü'l-Bârî'*sinde, hurma kütüğünün iniltisi[142] ve ayın yarılma olayı, hadis rivâyeti ile nakledilmiştir, denmektedir.

et-Tayyibî, ay'ın yarılması konusunda, **Ebû İshâk Zeccâc**'ın *Tefsiri'*nde on dokuz hadis-i şerifi Rasûlullah (s.a.)'a isnad ederek kaydettiğini söylemiştir. *Mevâkif* üzerine yazılmış *Cürcânî şerhi*'nde, "bu konu mütevâtirdir, **İbn Mes'ûd** (r.a.) ve diğer sahâbîler gibi büyük topluluk rivâyet etmiştir, denmektedir. Ancak **Sa'dî Müftü**, ay'ın yarılma olayı hakkındaki rivâyetlerin tevâtür derecesinde olduğuna itiraz etmekte ve içinde cennetle müjdelenen on sahâbîden bazılarının da bulunduğu altmış veya daha fazla sahâbî (r.a.)'nin rivâyet etmiş oldukları *"Benim söylemediğim bir şeyi söyledi diyerek bana yalan isnad eden cehennemdeki yerine hazırlansın*"[143] anlamındaki hadis-i şerifi bile hadis âlimleri mütevâtir hadisler arasına almamış iken kamerin

geçmişte yarılmış olduğuna dâir gelen rivâyetler nasıl mütevâtir sayılsın?" demiştir.

Ben derim ki, **İbn Salah** ve tâbileri, bu hadis-i şerifi mütevâtir saymışlardır. Hadis usûlü ilminde, büyük bir topluluğun rivâyet ettiği bazı hadisler bütün şartları bulunmadığı için mütevâtir sayılmamaktadır.

İmâm Zâhid (r.a.)'dan nakledilmiştir ki bir gece Ebû Cehil ile bir yahûdî, Peygamber (s.a.)'e geldiler. Ebû Cehil: "Ey Muhammed! Bize bir işâret, bir alâmet göster, aksi halde başını kılıcıma asarım" dedi. Hz. Peygamber: "İşâret olarak ne istiyorsun?" diye sordu. Ebû Cehil Peygamberimiz'i (s.a.) âciz bırakacak bir şey bulmak maksadıyla sağına soluna bakındı. Yahûdî: "O sihirbâzdır, ondan ayı yarmasını iste. Sihir yeryüzünde meydana gelir, sihirbâzların göklere tesiri olmaz." dedi. Ebû Cehil: "Ey Muhammed! ayı bizim için ikiye ayır"dedi. Hz. Peygamber (s.a.) şehâdet parmağını kaldırıp ayın yarılmasını işâret buyurduğunda ay hemen ikiye yarıldı. Yarısı yerinde kaldı, diğer yarı ise biraz uzağa gitti. Ebû Cehil: "Yeniden söyle birleşsinler" dedi. Peygamberimiz (s.a.) işâret buyurdu ve her iki yarım birleşip tamamlandı.

Onun kılıçtan parmağıyla, kâtibin kalemi gibi
On dördündeki ay, feleğin yeşil levhasında yarıldı.

Attâr şöyle der:

Ayı onun parmağı yardı,
Güneş onun emriyle yeniden parladı.

*Mesnevî'*de şöyle gelmiştir:

Sonra ay, emri işitip aceleyle,
Gökyüzünde ikiye ayrılıp yarıldı.

Mollâ Câmî şöyle der:

Mûcize müjdeleyen şehâdet parmağıyla,
Ayı, parmak ucu okuyla vurdu.
Ayın halkasında "mâh"ın "mîm"i iki "nûn" oldu,
İki elli ve altmıştan kırk yaptı.
Evet, onun eli kalem gibi yazmaya başladığında,
Parmağı ay üzere "şakk" yazısı yazdı, o da ayrıldı.

Yahûdî imân etti, lânet ona olası Ebû Cehil ise: "Sihir gözümüzü boyadı ve ayı yarılmış gibi gösterdi" dedi.

Bazı müfessirler demişlerdir ki, Kureyş müşriklerinin büyükleri toplanarak Peygamberimiz (s.a.)'e *"Eğer gerçekten peygamber isen, bize kamer'i iki parçaya*

ayır ki, sana îman edelim" dediler. Bir dolunay gecesi idi, Efendimiz (s.a.) mübarek parmağını kaldırarak Allah'ın izniyle ayın iki parçaya yarılmasını emretti. Bunun üzerine ayın yarısı yerinde kaldı, diğer yarısı ayrılıp yerinden kaydı.[144] **İbn Mes'ûd** (r.a.) *"Hira dağını ayın iki parçası arasında gördüm"* dediğine göre her iki parçasının da kamer bölgesinden kaymış olmaları gerekir. Müfessirlerin bir kısmı, ayın bir parçası doğuya, diğer parçası da batıya kayarak, yeryüzü bir müddet karardı. Sonra ikisi de doğarak yerlerinde birleştiler, demişlerdir.

Peygamberimiz (s.a.), *"Görünüz, şâhid olunuz!"* buyurdu.[145] Kureyş müşrikleri de bu esnâda *"Ebû Kebşe'nin oğlu sizin gözlerinizi afsunladı"* dediler. Ama içlerinden biri de, *"Muhammed sihir yaparak ayı size öyle göstermişse, onun sihri yeryüzünün her tarafına ulaşamaz, diğer beldelerden gelecek olanlara sorunuz, onlar da bunu gördüler mi?"* yâni seferdeki yolculara, o esnada uzakta olanlara bu olağanüstü olayı gördüler mi diye sorun, dedi. O gün uzakta olup Mekke'ye ulaşanlara sordular. Onların hepsi, *"Filan gece ayı iki parça gördük"* dediler. Yolcuların bu cevabı gösteriyor ki, ayın ikiye yarılmış olmasını yalnız Mekke'liler değil, uzakta olanlar da görmüşlerdir.

Bâzı inkârcıların, ayın ayrılma olayı gerçekleşmiş olsaydı, onu görmek ve bilmek yalnız Mekkelilere mahsus kalmaz bütün yeryüzündeki insanlar görür ve bilirdi, tarzında itirazları vardır. Onlar, *İnsanü'l-uyûn* adlı kitapta verilen şu cevapları da beğenmezler; "İnşikâkı-ı kamer olayını isteyen küçük bir topluluk olduğu için onu görmek de onlara mahsus ve münhasır kalmıştır. Bazan ay öyle bir pozisyonda bulunur ki, bir bölgede bulunanlar görebildikleri halde diğer bazı bölgedekiler göremezler. Veya ayın yarılma olayı bir gece olayıdır, hâdise ile ilgili kimseler görmüşlerdir. İnsanların çoğu o an için uykuda bulunduklarından görmemiş olabilirler," derler.

Bazı topluluklar gördükleri halde diğer bazılarının bulundukları yerde havanın bulutlu olması gibi sebeplerle görememiş olması ihtimali uzak görülmez. Bu sebeple ayın yarılma olayı gerçekleşmiş olmasına rağmen tevâtür derecesinde bir rivâyetle nakledilmemiştir. Uzak veya yakın bölgelerde bulunan değişik milletler arasında ortak bir fikir hâline gelmemiş olduğundan, Mirâc ve Allah Teâlâ'yı görme konusunda olduğu gibi bu konuda da çeşitli fikirler doğmuştur.

İnşikâk-ı kamer olayına **İmâm Sübkî,** *Tâiyye* adlı şiirinde şöyle işâret etmiştir:

Karanlık gecenin dolunayı iki parçaya bölündü,
Kureyş zât-ı âlînizden bir mûcize göstermenizi istediklerinde.

Kasîde-i Bürde sâhibi de bu olaya şu mısra ile işâret etmiştir:

Yarılmış ay, O'nun Cibril tarafından yarılmış kalbine benzer.
Diye yemin eden, doğru söylemiş ve yemininde haklı çıkmış olur.

*Hemziyye Kasîdesi'*nde şair der ki:

Rasûlullah'ın sadrı beşerî zaafı çıkarmak için Cebrâîl tarafından yarıldı.
Onun için ay da yarıldı. Çünkü her şartın bir karşılığı vardır.

Yâni, Rasûl-i Ekrem'in mübarek göğsü yarıldığı içindir ki onun karşılığında ona en çok benzeyen, Kur'an'dan sonra en büyük mûcize olan ay, ondördüncü gece iki parça oldu, demek istemiştir.

Sâib şöyle demiştir:

Her mihnet bir rahatlığın mukaddimesidir,
Kelîm'in (Hz. Mûsâ) dili yandığı için Hak'la konuştu.

Mûsâ (a.s.) denizi yardı, Allah'ın habîbi Muhammed Mustafa (s.a.) ise ayı ikiye ayırdı. Mûsâ (a.s.)'ın denizi asâsıyla ikiye ayırması ilginç değildir. Çünkü denizde yük taşınır, temas edilebilir bir şeydir. İnsan eli ona değer ve insanoğlu ona tesir edebilir. Oysa asıl şaşkınlık yaratacak şey ayın yarılmasıdır. Çünkü bu âlemde bulunan kimseler ona ulaşmak husûsunda âcizlik içindedir. İnsan ve cinlerin ona erişmek için uzattıkları elleri kısa kalır.

Sevgili Peygamberimiz'in mübarek göğsünün yarılması olayını süt annesi **Hz. Halîme** açıklamıştır.[146] Halîme, Bekir oğlu Sa'd oğullarından olup Efendimiz'in peygamberlikle görevlendirilmesini müteâkip eşi ve çocuklarıyla birlikte müslüman olmuştur. **İbn Abbâs** (r.a.)'ın dediğine göre, Efendimiz (s.a.) beş yaşında olduğu halde süt kardeşi Şeymâ ile dışarı çıkmışlardı. Günün ortasına doğru birden oğlum Hamza ile karşılaştım. Kan ter içinde zıplıyor ve ağlıyor. "Anneciğim! babacığım yetişin!" diye feryad ediyordu. "Kureyşli kardeşim! "Onun ancak ölüsüne yetişirsiniz." diyordu.

"Ne oldu?" diye sorduğumda şöyle dedi: "Biz oynaşıyor, yerde bulduğumuz şeylerle atışıyorduk, bir adam gelip onu aramızdan kapıp tepenin zirvesine götürerek göğsünü kasığına kadar yardı, mutlaka ölmüştür" dedi.

"Kocamla birlikte koşarak tepenin doruğuna tırmandık, bir de baktım ki o, tepede oturup gökyüzünü gözleriyle seyre dalmıştı, gülümsüyordu. Hemen üzerine kapanıp iki gözünün arasından alnından öptüm ve "canım sana kurban olsun sana ne oldu?" dedim. O da: "İyiyim anneciğim" dedi. "Kardeşlerimle bir müddet yerde bulduğumuz deve gübreleriyle atışıyorduk, ânîden beyaz elbiseli iki adam, -bir rivâyette doğan'a benzeyen iki beyaz kuş-, bana yöneldi." Esas kasdedilen iki melektir ki, Cebrâîl (a.s.) ve Mîkâîl (a.s.) dır. Bir başka rivâyette de, "üç kişilik bir topluluk geldi," tarzındadır ki Cebrâîl, Mîkâîl ve İsrâfîl (a.s.)'dır.

Zira Cebrâîl kalp ve gönüllerin hayatı sayılan vahiy meleği; Mîkâîl bedenlerin hayatı olan rızık meleğidir. İsrâfîl (a.s.) da hayatın mutlak mahzarı olan melektir. "Birinin elinde gümüşten bir ibrik, diğerinin elinde de "yakîn" demek olan karla dolu yeşil zümrüdden bir tas olduğu halde beni arkadaşlarımın arasından alarak tepenin doruğuna götürdüler." Başka bir rivâyette, "derenin kenarına götürüp tepeye yavaşça yatırdılar,

biri göğsümü yardı. Ben onu gördüğüm halde hiç bir ağrı duymadım. Elini içime koyup karnımdan organları çıkardı ve tastaki yakîn karı ile iyice yıkadı. Sonra onları yerine iâde etti. Onlardan biri kalkarak öncekine “Sen Allah’ın sana emr ettiğini îfâ ettin” diyerek bana yaklaştı. Elini içime sokarak kalbimi çıkardı ve onu ikiye ayırarak içinden siyah bir kan pıhtısını çıkarıp attı. *“Bu şeytanın bize gerekmeyen işleri koyduğu yerdir. Çünkü bu kan pıhtısını Allah insanın kalbine şeytanın atacağı şeyleri kabul edecek kabiliyette yarattı. İşte bu O’nun kalbinden giderilmiş oldu”* dedi. Onun bazı kâmil mirasçıları bazı Allah dostlarında, tevhîd nuruyla yanmış olan kanı kusması suretiyle göğüs genişliği ve mânevî kalp ameliyesi gerçekleşmiş olur. Efendimiz’in mübarek kalbinde şeytanın atacağı vesvese yerinin bulunması, bu şeytanın bir ameliyattan önce bir şey ilka etmiş olmasını gerektirmez. Çünkü Efendimiz (s.a.) her durumda masûmdur, korunmuştur.

“Bu şeref timsali insanda şeytanın etkileyeceği kan pıhtısını hiç yaratmaması mümkün iken Allah Teâlâ niçin yarattı?” dersen cevaben derim ki: “Çünkü bu insanoğlunun özelliğinin bir parçasıdır, onu tamamlamak için yaratmıştır. Sonra da ona ikram, ihtiram için çıkarmıştır. Şâyet böyle birşey hiç konulmamış olsaydı, bu kerâmet zâhir olmazdı.” Bu konuda şöyle bir itiraz akla gelebilir; “Efendimiz (s.a.) çocukların sünnet esnasında sünnetçinin kestiği deri kesilmiş, “sünnetli” olarak doğmuştur, ama onun kıymet ve kadrini hiç azaltmamıştır.” Buna cevap olarak, “sünnet esnasında bu derinin kesilebilmesi için avret mahallinin açılması kaçınılmaz durumdadır. Bu da insanlık kerâmetinin kemâlini azaltır. Bu nedenle de öncekinden farklıdır” denilir.

Efendimiz devamla süt annesine: “Sonra kalbimi yanında getirdiği bir şeyle -ki o hikmet, ilim ve îmandır-, doldurup yerine yerleştirdi ve nurdan bir mühür ile mühürledi ki, bakanları hayran bırakır.” Bir rivâyette de, “melek elinde parıltısı olan mühürle geldi, iki omuzu ve iki memesi arasına koyarak mühürledi.” Mühürlemenin müteaddit olmasına bir engel yoktur. Kalbin mühürlenmesi, içindeki kıymetlerin korunmasına, iki mübarek omuzunun arasının mühürlenmesi ise korunacaklara daha büyük bir itinâ gösterilmesine yöneliktir. Çünkü kalp, korunacakların yakın merkezi, beden de uzak merkezidir, kabıdır. İki omuzun mühür yeri olarak tahsis edilmesi, bedenin diğer bölgelerine nisbetle kalbe yakın olmasındandır. Orası İblis’in ulaşma yoludur. Düşman, insana arkasından sokulur. Bu sebeple oradan hacamat olmak (kan aldırmak) sünnettir. Sonra Peygamberimiz (a.s.); *“Şu anda ben damarlarımda ve mafsallarımda bu mührün serinliğini duyuyorum”* dedi. Üçüncü melek de kalkıp, diğerlerine *“İkiniz de kenara çekilin, çünkü Allah’ın emri tamamlanmıştır”* dedi ve elini göğsümün açıldığı yerin üzerinden geçirip bitiştirdi. Ben de ona bakmakta idim. Cebrâîl (a.s.) elinin geçtiği yerde bir dikiş izi gibi görünürdü. Sonra beni itinâ ile kaldırdı. Göğsümü açan birinci melek: *“Onu ümmetinden on kişi ile tart dedi. Onlardan ağır geldim. Yüz kişi ile tart, dedi. Yine ağır geldim. Bin kişi ile tart, dedi. Onlardan da ağır gelmem üzerine, onu bırakın, ümmetinin tamamı ile tartacak olsanız, yine üstün gelir”* dedi.

Fakir (**Bursevî**) derim ki, Efendimiz (s.a.) varlıkların her birinden ayrı ayrı efdal

olduğu gibi mevcûdâtın tamamından da üstün ve efdaldir. "Mevcûdâtın tamamından üstündür" sözü üzerinde durulmalı, diyenin sözü, önemli değildir. Çünkü O'nun kadrini takdir edecek kabiliyette değildir. Çünkü o esmâ-i ilâhiyye'nin tamamına mazhar ve mâkes olmuş, ülûhiyetle insanlık arasında bir çizgidedir. Bunu iyi bil ve Peygamberini iyi tanı. Efendimiz (s.a.); "Sonra benim üzerime üşüştüler, başımı ve iki gözümün arasını öperek: "Ey sevgili dostumuz, seninle ne büyük iyilik ve hayır yapılacağını bilsen, ne kadar sevinir, gözün aydın olurdu" dediler. Beni yerimde oturmakta iken bırakıp gözlerimin önünde gökyüzünün derinliğine daldılar. İstesem onların göklere girdikleri yeri gösterebilirim" buyurdu.

Bilinmeli ki, Efendimiz'in mübarek göğsü bir kez mânevî ameliyat ile açılmıştır. Bir defasında, şeytanın nasibini çıkarmak için ameliyat olduğu açıklanmıştır. Bunun için Peygamberimiz (s.a.) şeytandan uzaktır. Vahiy geldiğinde, ağırlığına dayanabilmesi için bir kez daha göğsü açılmış, ameliyat edilmiştir. Bir de Mîrâc esnasında, Allah Teâlâ'nın kendisine gösterdiği ilâhî sırlara dayanabilmesi için mübarek göğsü yarılmış, mânevî ameliyat geçirmiştir. Bu mânevî ameliyatların bir kaç kez gerçekleşmesinin sebebi, iç âlemini takviye etmek, güçlendirmek içindir. Ümmetini olgunlaştırmaya yöneliktir. İlâhî feyzin hâsıl olması için Allah hepimize müyesser kılsın, feyzini hepimize ihsân eylesin.

Bir husus daha var ki, o da, bazılarının da dediği gibi, ayın yarılma olayı açıklamağa gerek kalmayacak kadar açıktır.

*Mesnevî'*nin şu beyti de bu mânâda olma ihtimalinden uzak değildir.

Gölge sana gece masalı gibi uyku getirir,
Ancak, güneş doğunca ay yarılır.

Yâni, kamer'in ikiye ayrılma olayı apaçıktır. Çünkü kıyâmet yaklaşınca her gizli açığa çıkar, her kapalı aydınlanır, örtüsü kalkar, hak bâtıldan her yönü ile ayrılır. Peygamberimiz'in (s.a.) şu hadis-i şerifi bu mânâdadır. *"Kıyâmetin kopma zamanı yaklaştığında müminlerin gördükleri rüyalar nerede ise hiç yanlış çıkmaz."* Yâni dünyanın son günlerinde hakikat ortaya çıkar, hiç bir iş gizli kalmaz, demektir. Bu sebeple, önceki milletlerin uzun zaman ulaşamadıkları bilgilere bu günün insanları kısa zamanda ulaşacak durumda olurlar. Zira Allah Teâlâ kıyâmet hakkında ***"Gizlenenlerin ortaya döküldüğü günde insan için ne bir güç ne de bir yardımcı vardır"*** (et-Târık, 86/9-10) buyurur. İşte kıyâmetin kopma vakti yaklaştığında onun ağırlığı iyice hissedilir ve hâdiselerle anlaşılır. Dolayısıyla gizlilerde açıklık olur. İşler, aydın ve apaçık olur.

Baklî (r.a.) der ki: Allah Teâlâ kendilerine kitap verilen peygamberlerin, enbiyânın, mukarreb meleklerin, evliyâ-i ârifînin, sâlihlerin beklemekte olduklarını bildiği için onların yüzü suyu hürmetine cemâl-i bâ-kemâlini açtı. Visâlini yaklaştırdı ve zât-ı kibriyâsının yakınına girmeyi çabuklaştırdı. Onlara bekledikleri günün yakınında bulunan Hz. Muhammed (s.a.)'in gelmekte olduğunu müjdeledi. O'nun peygamber olarak gelmesini müşrikler şüphe ile karşıladılar. Allah Teâlâ da onlara inşikâk-ı kamer

mûcizesi ile vaadinin doğruluğunu gösterdi. Böylece bütün varlıklar, kıyâmetin kopması ile, bir çok garip ve hayret verici şeylerin açığa çıkması gibi büyük olayların Allah'ın zât ve sıfatlarına delil bulunduğunu bileceklerdir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de denilmiştir ki: "Kıyâmet ikidir. a) Büyük kıyâmettir, o da bütün yaratılmışlara nisbetle umumî olan kıyâmettir ki, zamanı yaklaşmış olanıdır. b) Küçük kıyâmettir, o da tabiî alâka ve ilişkilerin kesilmesi ve beşerî niteliklerin kalkması ile Allah'a yürüyenlere nisbetle husûsî kıyâmettir. Maddî varlığın fânî, hakkânî varlığın bâkî olması, ayrılıktan sonra birleşme olması, Rabbânî ahlâkın ve ilâhî sıfatların tecellîsiyle Allah yolunda yürüyenlere nisbetle hususî olan bu küçük kıyâmet her an gerçekleşmektedir.

Peygamberimiz (s.a.)'in *"Ölen kimsenin, kıyâmeti kopmuştur"*[147] hadis-i şerifi'nde de buna işâret edilmektedir. Sâlikin nefsinin karanlığından, ruh âleminin güneşinin kaplamasıyla kalb ayı yarılmıştır. Öyle olunca şüphe yok ki, ilâhî nur ile aydınlanmış diri kalbe nisbetle kıyâmet kopmuştur. Haşre, öldükten sonra dirilmeye ve ölüme şâmil olan bu husûsî kıyâmet gerçekleşmiştir. Öyle ise iyi anla, hayret etme ki, Allah Teâlâ haklarında, ***"şimdi siz bu söze (Kur'ân'a) mı şaşıyorsunuz? Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz!"*** (en-Necm, 53/59-60) buyurduğu kimselerden olmayasın. Muvaffak kılan ve yardım eden yalnız Allah'tır.

وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾

2. Onlar bir mûcize görürlerse hemen yüz çevirirler ve: "Eskiden beri devam edegelen bir büyüdür," derler.

"Onlar" Kureyşliler *"bir mûcize görürlerse, hemen yüz çevirirler ve: "Eskiden beri devam edegelen bir büyüdür" derler."* Allah'ın kudretine ve sevgili elçisinin nübüvvetinin doğruluğuna delâlet eden, ay'ın yarılması ve benzerleri gibi alâmetlerden bir alâmet ve mûcize gördüklerinde: *"Eskiden beri devam edegelen bir büyüdür"* derler. Dâvâlarını ispatlamak için getirip gösterdikleri olağan üstü hâdiseye mu'cize adı verilmesinin sebebi, benzerlerini halkın getirmekten âciz kalmalarındandır.

Hakikatine vâkıf olmak ve anlamak sûretiyle îman etmek için o mûcizeyi kabul etmek istemezler. Muhammed (s.a.)'in getirdiği mûcizeleri, diğer sihir çeşitleri gibi getirip gösterdiği bir olay telakkî ettiler. Onların bu sözleri, inşikâk-ı kamer mûcizesinden önce de birbirine benzeyen mûcizeler gördüklerini gösterir. Dolaysıyla onların bu sözleri, ayın yarılmasının gerçekleşmiş olduğunu pekiştirmektedir. Bazılarının dediği gibi, kıyâmet koptuktan sonra ay yarılacaktır, anlamına değildir. Çünkü, eğer ayın yarılma olayı daha önce görülmüş âyetler, alâmetler cinsinden olmasa idi, Kureyşlilerin bu sözünü burada zikretmek uygun olmazdı. Bütün şahıslara ve beldelerine nisbetle ayı yarılmış olarak görmeleri, o şeyin tekrarı sayılmazdı.

“مُسْتَمِرٌّ/Müstemirr” kelimesinin “kuvvet” anlamında olması mümkündür. Böyle olunca, “istimrar” kelimesi, “giderilmesi imkânsız, müstahkem ve çok kuvvetli” anlamına gelir. Yahut “bütün sihirleri alt eden şiddeti kuvvetli” mânâsınadır. “Kureyş müşriklerinin temennîleri ve arzuları yönünde, zâil olup giden, yakında bir şey kalmayacak olan” mânâsına geldiği de söylenmiştir.

وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾

3. Yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. Halbuki her işin ulaşacağı yeri vardır.

Peygamber (s.a.)’i ve mûcizelerden gördüklerini *“yalanladılar ve kendi heveslerine uydular.”* Ortaya çıktıktan sonra hakkı reddetmek gibi, şeytanın kendilerine süslediği hevâ ve heveslerine uydular. Yahut, ayın ikiye ayrılması mûcizesini yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. “Kameri büyüledi” veya “bizim gözlerimizi afsunladı” dediler. Halbuki ay kendi eski hâlindedir, ona hiçbir şey dokunmamıştır. Bütün bunlar onların bozuk fikirleridir.

Kötü kimselere kötü zan beslemek gerekir,
İnsanlardan ayrılıp köşeye çekildim, pusu kurdum zannettiler.

“Yalanladılar, heveslerine uydular” fiillerinin mâzî sîğasıyla önce geçen, “yüz çevirirler, derler” tarzında geçen geniş zamanlı fiillere rağmen, geçmiş zaman fiili olarak zikredilmeleri, yalanlama ve heveslerine uymanın, onların eski âdetlerinden olduğunu belirtmek içindir. Bunda ayrıca, dünya ve şehvetlerinin denizinde boğulan ve iyilikten, faziletten mahrum olanlara da bir işâret vardır. Çünkü, onların kalplerine, Allah’a dönmek, Peygamber’e uymak, dünya sevgisini ve şehvetlerini terk etmek fikri geldiği zaman, bu Rahmânî fikirden yüz çevirirler, onu kendilerinden uzaklaştırırlar, ona iltifat etmezler. Aksine, içinde bulundukları dünya sevgisini, nefis ve heveslerine uymayı daha da artırırlar. Rahmânî fikri yalan sayarlar. Çok zaman bazıları, rüyâlarında, üzerlerindeki ipek gömlek üstüne fakirlerin hırkasını giydiklerini görürler. Kendilerini maddeperestlikten soyutlanmış sanırlar. Bu rüyalar da gösterir ki, onların madde sevgisinden uzaklaşması gönülden ve içtenlikle değil, görünürdedir. Sığ ve kabukta kalan yok olma mülâhazası fayda vermez.

“Halbuki her işin ulaşacağı yeri vardır.” Yâni işlerden her biri yerini bulacaktır. Şüphesiz ideali üzerinde karar kılacağı bir amaca ulaşmaktır. İşte bu cümleden olarak, sevgili Peygamberimiz’in mûcizesi de ulvî şanı ve hakikatinin ortaya çıkacağı bir amaca ulaşacaktır. Üzerine varıp yerleşilecek olan yerin açık ve belirlenmiş olmaması, açıklamağa gerek olmayacak durumun zâhir olduğuna dikkat çekmek içindir. Yahut,

gerek inkârcıların, gerek Efendimiz (s.a.)’in işleri yerini bulmuştur, yerleşip sâbit kalacağı bir duruma gelecektir. Bu durum dünyada inkârcılar için rezillik ve rüsvaylıktır, Efendimiz için zaferdir. Âhirette, inanmayanlar için şakâvet ve bedbahtlık; Efendimiz ve inananlar için saâdet ve mutluluktur. Bir şey amacına ulaşınca, yerleşerek sabitleşir. Yâni “istikrar”, gayeye ulaşmaktan kinayedir. Gayeye ulaşınca, bütün gerçekler açıklanmış, her şeyin hakikati ortaya çıkmış olur. İyilik ve kötülük, hak ve bâtıl, yalan ve gerçek anlaşılmış, karışıklık ve şüpheler giderilmiş olur. Sonuçta bütün hakikatler ortaya çıkacaktır.

Bu âyet-i kerîme’nin ifâde ettiği mânâ, müşrikler için bir tehdid, Peygamberimiz (s.a.)’e ve mü’minlere bir müjdedir. Bu âyet-i celile’nin bir benzeri de ***“Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de gerçeği bileceksiniz.”*** (el-En’am, 6/67) âyetidir. Her önemli haberin zamanı uzasa da gerçekleşip amacına ulaşması, hak veya bâtılın hakikatinin ortaya çıkması kaçınılmazdır.

*Aynü’l-meânî’*de şöyle denilmiştir; Allah’ın vaad ettiği şey vaktinde yerine gelecektir. Allah’ın muradından, dilemesinden hiçbir şey değişmez, neyi murad etmişse mutlaka olur. Onu Allah’tan başkası değiştiremez. Allah dilediği şeyi vaktinde, yarattıklarının üzerinde gerçekleştirir. Çünkü daim ve bâkîdir. Burada ayrıca şuna da bir işâret vardır; Allah’ın Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.)’in işi rûhânîliktir. Ebû Cehil’in işi de nefsânîliktir. Ulaşıp yerleşeceği bir nihâyeti ve gayesi vardır. Ya ilâhî ahlâk ile ahlâklanmak aracılığı ile ebedî saâdet ve mutluluk veya hayvânî olan beşerî niteliklerle sıfatlanmak sebebiyle sermedî ve sonsuz şekâvet ve bedbahtlıktır.

وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَٓاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌۙ ﴿٤﴾

4. Andolsun onlara, kötülükten önleyecek nice önemli haberler gelmiştir.

Mekkelilere Kur’an’da haberler gelmiştir. “اَلْاَنْبَٓاءُ/Enbâ’”, “büyük faydası olan haber” anlamındaki “اَلنَّبَأُ/nebe’” kelimesinin çoğuludur. Onunla ilim veya muhtemel olan bir zan elde edilir. İçinde şu üç şey bulunmadıkça habere “nebe’” denmez: a) Geçmiş çağlara âid haberler, b) Âhirete âid haberler, c) Kâfirlerin mârûz kalacakları azâbı dile getiren haberler.

Bu haberlerle, geçmiş çağların uyarıldığı ve karşılaştıkları felaketlere dâir haberler kasdedilir. Azap ve sakındırmayla, âhirete dâir haberler kasdedilir. Tehdid, sakındırma veya sakındırma yeri anlaşılır. İnançsızlık ve itâatsizlik sakınılması gereken yerlerdir.

“And olsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikr edenler için güzel bir örnektir” (el-Ahzab, 33/21) âyet-i kerîme’sinde olduğu gibi o bizzat kendisi, güzel bir örnektir.

حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾

5. Bu büyük bir hikmettir. Fakat *(yüz çevirene)* uyarılar ne fayda verir!

"Bu büyük bir hikmettir." Yâni eksiksiz, mükemmel bir hikmettir. Yahut, sakındırma, nehy etme ve öğüt vermede amacına ulaşmış hikmettir. *Kâmûs'*ta hikmet, "ilim, hilim ve Kur'ân" demektir, denilir. *Müfredat'*ta hikmet, "ilim ve fiil ile hakkı bulmak"tır. Allah'a nisbetle hikmet, "eşyayı bilmek veya onları son derece muhkem bir halde icad etmek"tir. İnsana göre hikmet ise, "varlıkları tanımak ve hayırları işlemek"tir. Hikmeti ihtiva ettiği içindir ki, Kur'ân-ı Kerim, "hakîm" vasfıyla nitelenmiştir. Hikmet ilmî ve amelî olmak üzere iki kısımdır. Konuşulan, ifâde edilen hikmet denilince; dînî ve şerî ilimlerle, tasavvuf ve tarikat ilimleri akla gelir. Konuşulmayan, ifâdeye girmeyen hikmet ise; hakikatin esrârı, gerçeğin sırları, dünyayı âhirete tercih eden âlimlerin bilemedikleri, bilmemeleri îcab eden sırlardır ki, onlar bu sırlara muttalî olsalardı anlayıp, içlerine sindiremeyeceklerinden zarar görür, mahv olurlardı.

"Fakat (yüz çevirene) uyarılar ne fayda verir!" Yâni uyarılar hiç bir şeye fayda vermiyor. Yahut onlar yalanlayıp muhâlefet edince, hangi fayda onlara yararlı olabilir? Yâni hiç bir yararı olmaz. ***"Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda vermez."*** (Yunus, 10/101). Bu âyette inkârcı nefislerin, kalp ve ruh korkutucu ve sakındırıcılarının sakındırmasından faydalanamıyacağına işâret vardır. Zira ruh, Kur'an sakındırıcısının mazharı göründüğü yerdir, kalp de hakikat inzarcısının mazharıdır.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ ﴿٦﴾

6. Çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir.

Sakındırmanın onları kesinlikle etkilemeyeceğini bildiğin için *"çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir."*

Davetçi, İsrâfîl (a.s.)'dır. Beyt-i Makdis'in sahrâsına durarak Sûr'a üfürür, onları çağırır. Şöyle diyerek seslenir: "Ey çürümüş kemikler, lime lime olup kesilmiş etler, ey param parça dağılmış düşünceler! şüphesiz Allah ilâhî mahkemenin görülmesi için toplanmanızı emreder.

Başka bir görüşe göre İsrâfîl (a.s.) sûra üfürür. Cebrâîl (a.s.) ölmüşleri çağırarak kaydedildiği tarzda seslenir. Her iki görüşte de çağırma hakikattir, mecaz değildir. Bazı müfessirlere göre ise dâvet mecâzîdir. Nasıl ki, Allah Teâlâ bir şeyi yaratmak murad ettiği zaman, "kün" emrine gerek kalmadan, ilâhî irâdenin tecellîsiyle gerçekleşirse, bu da öyledir. Tekvîn olayında "Kün" emri mecâzîdir. Dâvetine icâbet edilen dâvetçiye muhâlefet edilmez. Mahşerin başlaması için İsrâfîl (a.s.) veya bir başkasına gerek kalmaz. Buradaki dâvet, ilâhî meşîetin, irâde-i ilâhiyyenin infâzından ibarettir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki, bu dâvet olayını hakikî mânâda kabul etmek daha yerinde

olur. Zira İsrâfîl (a.s.)'in hayata mazhar olarak elinde sûr bulunmaktadır. Allah Teâlâ bazı şeyleri diğerlerine bağlamıştır. Gerçekleşen bütün olaylar O'nun irâdesi ve meşîeti ile gerçekleşir. Nefislerin kötü saydığı ve hoşlanmadıkları kıyâmet gününün korkusu şiddetlidir. Kabirde insanlara soru sorarak imtihan eden Münker ve Nekîr adlı meleklere verilen ad da buradan alınmıştır. Zira meyyit nezdinde bu iki melek tanınmamaktadır, bilinmemektedir.

خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾

7. Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan *(utançtan yere bakar)* bir halde kabirlerden çıkarlar.

"Gözleri düşkün bir halde kabirlerinden çıkarlar." Azâbı gördüklerinde, kıyâmetin şiddetli korku ve dehşetinden gözleri önlerine inmiş, düşkün bir halde kabirlerinden çıkarlar.

Huşû, itâat, teslîmiyet, insanın maddî organlarında görülen sükûn ve itminân hâline denir. Kalb ve gönülde duyulan huşû, bağlanma ve boyun eğmeyi ifâde etmekte kullanılan kavramdır. Nitekim kalb boyun eğip teslim olunca, beden organları huşû ve sükûn bulur.

Huşûun, boyun eğmenin özellikle gözde ifâde buyurulmuş olması, duygulanmanın ve etkilenmenin en çok gözlerde tezahür etmesindendir. Bunun gibi korku, utanma ve benzeri insanda bulunan duygular öncelikle gözde fark edilir. ***"İnsanların, ateşin etrafını sarmış pervaneler gibi olduğu gün"*** (el-Kâria, 101/4) âyet-i kerîme'sinde olduğu gibi. *"Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi"* büyük dalgalar ve paramparça olmuş halde çevreye yayılacaklardır.

مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾

8. Dâvetçiye koşarak. O esnada kâfirler: Bu, çok çetin bir gündür! derler.

"Dâvetçiye koşarak" bu ne haldir, derler. Yâni çağıranın yönüne, boyunlarını ona uzatmış olarak veya gözlerini ondan ayırmamacasına bakarlar. Burada, ruhların basîreti mahv olup belirsiz hale geldiği için hakkı görmekten, kalp gözlerinin nuru söndüğü için Hakk'ın delillerini idrak etmekten âciz olan nefislerin gözlerinin zillet ve hastalığına bir işâret vardır. Ayrıca, bu kötü nefislerin rezil ve bayağı sıfatlarının kabirlerinden çekirgeler gibi çıkarak gönül tarlalarının rûhânî ahlâk ekinlerini ve meyvelerini yemeye çok hırslı olarak, ruh tarlalarına ve gönül bahçelerine zarar vermek ve ifsad etmek için yayılmış olduklarına bu âyet-i kerîme'de bir işâret vardır. Bu kötü nefisleri, cismânî ve

bedenî lezzet ve zevklerine, nefsânî şehvetlerine çağıran dâvetçinin dâvetine çok önem vererek, yönelip koşarak icâbet ettiğini görürsün.

“Kâfirler derler ki bu çetin bir gündür.” Önceki âyet-i kerîmelerden, kıyâmet gününün korkunç tehlikeleri ve o tehlike içindekilerin perişan hallerinin anlaşılmasından doğan suâle bir cevap mâhiyetindedir. Sanki “Öyle ise, o zaman ne olacak?” sorusuna: “Bizim için çok zor ve şiddetli bir gündür” derler. Kabirlerinden çıktıktan sonra kırk yıl ayakta beklerler, “Bizi cehennemde de olsa dinlendir! Bu bekleme azabından kurtar” derler. Bunun üzerine, onların muhâsebeye çekilmeleri emredilir. Bu sözün kâfirlere isnâd edilmesinde, müminlerin bu acıklı, zor durumda bulunmadıklarına bir işâret vardır. Aksine bu gün onlar için îmanları ve amelleri bereketine çok kolay bir gündür. Onların iç âlemleri sapıttırıcı şüpheler ve kuşkular ile, dış görünüşleri ve âlemleri de şer’î muhâlefetlerle kirlenmemiş, tertemiz ve korunmuş olacaklardır.

Peygamberler ümmetleri adına bir endişe içinde oldukları halde bu müminler bütün endişelerden emin bulunduklarından peygamberler onlara gıpta ederler. Yâni enbiyâ’ ve mürselîn, Allah Teâlâ onları mahlûkâta şefkat ve merhametle dolu bir tabîatta yarattığından ümmetleri adına bir endişe içinde olurlar. ***“En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz...”*** (el-Enbiyâ’, 21/103) sırrına mazhar olsalar da, son derece şefkatlerinden dolayı, o günde: “Ey selâm isminin sâhibi Rabbimiz! Her türlü azaptan sâlim kıl” diye duâ ederler. Çünkü enbiyâ’ ve mürselîn (a.s.) akibet korkusundan emindirler. Düştükleri rezalet ve hicrânı görünce ruhlarında kopan zelzele ve tufan gününde alçak nefis sâhibi inkârcıların, hiç faydasını görmeyecekleri halde, hal dili ile şöyle dediklerine yine bu âyet-i kerîme işâret etmektedir: “Zor ve çetin bir gün, sığınacak bir yer bulup kurtulmamız zor, bizim için ne bir kurtuluş, ne de kurtulacak bir yer vardır, ancak, gönül, kalb ve rûhun sağlam kulpuna sarılmaktan başka çaremiz yoktur,” derler. Ama, dünyevî bozuk ve aldatıcı idealleri âhirete yönelik sâlih ve güzel isteklere ve amellere tercih ettikleri için istidad ve yetenekleri fesâda uğradığından, dediklerini yapmağa da güçleri yetmemektedir. Bu sebebledir ki, akıllı insanın bâkîyi fânîye, yok olup gidecek olana tercih etmesi, hayalden ibaret aldatıcı ideallere kanmaması, ölüm gelip çatmadan önce gerçek kurtuluşa götürecek sebeplere sarılması, dolayısıyla da âhiretin nimetlerini elde etmeğe çalışması gerekir. Aksi halde vakit ve fırsat kaçar da yarın insanın eli bomboş kalırsa, o zaman üzüntü, pişmanlık ve feryad fayda vermez. Allah Teâlâ’dan, Allah ve Rasûlünün dâvetçisine icâbet edenlerden, Kur’ân’ı kabul edip onunla amel etme şerefine erenlerden kılmasını, sûrî ve maddî olmaktan çok, derûnî ve mânevî, samimî ameller yapmayı kolaylaştırmasını, bize tarafından rahmet vermesini ve şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırlayıp ihsân etmesini dileriz. Şüphesiz ki, biz O’na îman ettik ve kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız. Dünya ve âhirette yegane yardım edecek olan, bütün işleri red veya kabul etmek kudreti elinde olan yalnız O’dur.

---

[138]. Suyûtî, el-Câmiu'l-Kebîr, c. 1, s.8415 (el-Mektebetü'ş-Şâmile)

[139]. Kenzu'l-Ummâl, IV,211; Münâvî, V,518. (İbn Mâce, Sünen, c.5,s.516; Suyûtî, el-Câmiu'l-Kebîr, c.1,s.102) (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[140]. (Hindî, Kenzu'l-Ummâl, c.6,s.161. (el-Mektebetü'ş-Şâmile)).

[141]. Müslim, İmâre, 10; Fiten, 83; İbn Mâce, Fiten, 9; Müsned, II,429; V,86-90, 92.

[142]. Peygamberimiz (s.a.)'in hutbe okurken yanında durduğu, bazan da mübarek elini koyduğu, Minber yapılınca da yanından ayrıldığı için inleyen hurma kütüğü. Bk. Buhârî, Menâkıb, 25; Tirmizî, Cum'a, 10; Nesâî, Cum'a, 17; İbn Mâce, İkâme, 199; Dârimî, Mukaddime, 6; Müsned, I,249, 267.

[143]. Buhârî, İlim, 38; Cenâiz, 33; Enbiyâ', 50; Edeb, 109; Müslim, Zühd, 72; Ebû Dâvûd, İlim, 4; Tirmizî, Fiten, 70; İbn Mâce, Mukaddime, 4; Müsned, II,47, 83.

[144]. Buhârî, Menâkıb, 27; Müslim, Münâfikûn, 44.

[145]. Müslim, Münâfikûn, 43-47.

[146]. İbn Sa'd, II,112.

[147]. Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II,368.

GEMİYİ BİR İBRET OLARAK BIRAKTIK

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا
رَبَّهُ اَنّ۪ي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا اَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١١﴾
وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلٰى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ
عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْر۪ي بِاَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ
﴿١٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَاب۪ي وَنُذُرِ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

9. Onlardan önce Nûh'un kavmi de yalanladı, hem de kulumuzun yalancı olduğunda ısrar ederek: O, delirdi, dediler. Ve *(Nûh, dâvetten vazgeçmeye)* zorlandı.
10. Bunun üzerine, Rabbine: Ben yenik düştüm, bana yardım et! diyerek yalvardı.
11. Biz de derhal nehir gibi devamlı akan bir su ile göğün kapılarını açtık.
12. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. *(Her iki)* su, takdir edilmiş bir işin olması için birleşmişti.
13. Nûh'u da tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.
14. İnkâr edilmiş olana *(Nûh'a)* bir mükâfât olmak üzere gemi, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.
15. Andolsun ki onu bir ibret olarak bıraktık, ibret alan yok mudur?
16. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış!
17. Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. *(Ondan)* öğüt alan yok mu?

"Onlardan önce Nûh'un kavmi de yalanladı." Ey Muhammed (s.a.) Nûh (a.s.)'un kavmi de senin kavminden önce yalanlama işini yaptı. Yahut, Nûh (a.s.)'u yalanladılar, demektir. Bu âyet-i kerîme, kötülükten alıkoyan ve Allah'a isyandan vaz geçmeyi gerektiren ve Rasûlullah (s.a.)'i tesellî eden çok önemli bazı haberlerin başlangıcıdır. *"Kulumuzu (Nûh'u) yalanladılar"*.

Âyet-i kerîme'nin bu bölümü, ***"Nûh Rabbine duâ edip dedi ki; Ey Rabbim! şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin vaadinse elbette haktır. Sen Hâkimler hâkimisin"*** (Hûd, 11/45) âyet-i kerîme'sinde Hûd (a.s.)'ın Rabbine nasıl duâ ettiğini açıkladığı gibi birinci bölümde geçen yalanlama olayını açıklamaktadır. Her iki yerde de yalanlanan birdir ve Nûh (a.s.)'dır. Yalanlama anlamındaki fiilin başına gelen "Fî"

harfi, takib ve tafsilatlı açıklama harfidir. İcmâlen ve özet olarak geçen bir husûsu tafsilatlı bir açıklama tâkîb eder. Nûh (a.s.)'un azamet nûnuna izâfetle ubûdiyyet/kulluk makamında zikredilmesi, ona tâzim ve makamını, mevkiini yüceltmek, onu yalanlamanın ne kadar büyük bir cüret ve kötülük olduğunu göstermek içindir. Zira bir kulun kendi sultanını yalanlaması, bir başkasını yalanlamasından daha büyük bir cürettir.

Bu âyet-i kerîme'de, Allah'a kul olmaktan daha büyük bir şeref olmadığına işâret vardır. Çünkü, rubûbiyet makamının mukabili olan hakîkî zillet ve tevâzû yalnız ve yalnız Allah(c.c.)'a mahsustur. Göstermelik olmayan ve tevâzû ile anlatılan ubûdiyet de kul'a mahsustur. Sadece yumuşaklık demek olan "temalluk" kavramının mânâsına itibar yoktur. *"Ben âdemoğlunun efendisiyim ama övünmüyorum"*[148] hadis-i şerifi'nde buyurulmuş oluyor ki, benim üstünlük ve faziletim risâletle değil, ubûdiyetle Allah'a kul olmakla, özellikle tamamen mecâzî varlıktan soyunmak olan fakirlikledir.

"O, delirdi, dediler." Onun hakkında veya ona hitaben "gerçekten sen delisin" dediler. Yâni, onu yalnız yalanlamakla kalmadılar, ona delilik ve akıl hastalığı isnâd ettiler. Bu yalanlamada aşırılıktır. Çünkü, yalancılardan bazı kişiler aklın kabul edeceği uygun şeyleri de haber verir. Halbuki, deli, ancak aklın kabul etmeyip reddettiği şeyleri söyler.

"Ve (Nûh, dâvetten vazgeçmeye) zorlandı." Yâni Nûh (a.s.) çeşitli işkencelerle, tebliğden alıkonuldu. Sövmek, dövmek ve taşla işkence etmek gibi tehditlerle engellendi.

Râğıb der ki, "أُزْدُجِرَ/Üzdücire" fiilinin anlamı, "kovuldu" demektir. "اَلزَّجْرُ/Zecr" kelimesinin kullanılması ise onların kovulan kişiye bağırmak için, "çekil yanımdan, kenara çekil, geri çekil" gibi, Hz. Nûh (a.s.)'a söyledikleri sözlerdendir. Yâni, "o delidir, onu cinler tutup çarptı, aklını bozdu, aklını alıp gitti, kalbini alıp uçurdu" dediler.

Bu âyet-i kerîmede azgınların, hevâ ve heveslerine uyanların, bidatçıların galip gelmesi ve bâtıldan yana olanların çokluğu sebebiyle, her gerçeğe dâvetçinin yalanlanmasının kaçınılmaz olduğuna işâret vardır. Bu her zaman ve çağda olacaktır. Bunun gibi ruhtan yana olan Nûh (a.s.)'ın, kötülüğü çok emreden nefsinden yana olan kavmi de öyledir. Onların kötü alışkanlıklarından vaz geçmelerinin zor olması, şehvet ve zevklerine düşkün bulunmaları sebebiyle onun Allah'a dâvetini kabul etmemeleridir. Her yer ve durumda yegane yardım edebilecek yalnız Allah'tır.

Bu arzular dünyası bir puthânedir
Peygamberlere de kâfirlere de yuvadır.
Fakat şehvet, arınmışlara kul olur;
Çünkü hâlis altın yanmaz.

Şiir:

Ruhların zilleti bedenlerindendir.

Bedenlerin izzet ve şerefi de ruhlarındandır.
Gemsiz ve serkeş ata pek binme
Aklı ve dini kendine rehber kıl, vesselam.

فَدَعَا رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾

10. Bunun üzerine, Rabbine: Ben yenik düştüm, bana yardım et! diyerek yalvardı.

"Bunun üzerine Rabbine:" Yâni, Nûh (a.s.)'u kavmi dâvetten alıkoyup, tebliğ mücâdelesi dokuzyüz elli yıla ulaşınca, *"ben yenik düştüm,"* kavmimden yana, onlardan intikam alacak gücüm yok *"bana yardım et! diye yalvardı."* Yâni benim adıma onlardan intikam al. Bir çok mücâdeleden ve onların îmanlarından ümidini katî olarak kestikten sonra bu duâsını yaptı.

Rivâyet edilmiştir ki, onlardan biri onunla karşılaşınca bayılıp düşünceye kadar boğazını sıkardı. Ayrılınca yine *"Allah'ım kavmimi yarlığa, onlar bilmiyorlar"* diye mağfiretlerine duâ ederdi. Onların helâk olmaları için Allah ona izin verince: ***"And olsun Nûh bize yalvarıp yakardı. Biz de duâyı ne güzel kabul ederiz!"*** (es-Sâffât,37/75) âyetinde belirtildiği gibi yine onların bağışlanması için duâ ederdi.

فَفَتَحْنَٓا اَبْوَابَ السَّمَٓاءِ بِمَٓاءٍ مُنْهَمِرٍۘ ﴿١١﴾

11. Biz de derhal nehir gibi devamlı akan bir su ile göğün kapılarını açtık.

"Biz de göğün kapılarını" yollarını *"kuvvetle akan bir su ile açtık."* Bu âyet-i kerîme'nin mânâsı, "kırk gün hiç kesilmeksizin kırbaların ağzından dökülürcesine kar gibi beyaz ve soğuk, çok gür bir su ile açtık," demektir. Onlara azap için samanyolundan göklerin kapılarını açtık. Bu âyet-i kerîme aynı zamanda yağmurların çokluğuna ve suyun şiddetle dökülüşüne bir temsildir.

وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُوناً فَالْتَقَى الْمَٓاءُ عَلٰٓى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَۚ ﴿١٢﴾

12. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. *(Her iki)* su, takdir edilmiş bir işin olması için birleşmişti.

"Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık." Yeryüzünü bütünüyle sanki su fışkırtan pınar kaynakları gibi kıldık. Yeryüzünün suyu sıcaklık bakımından kaynamış gibi idi. Burada tufanı oluşturan suyun çokluğunu mübalağalı bir şekilde ifâde etmek gerekir. Bunun için

yeryüzünün gözeneklerinden suyun fışkırdığı anlatılıyor. O halde mânâ: “Suyun kaynakları yapmakla yeryüzünü bütünüyle fışkırttık” tarzında olur. Bu da ifâdenin en güçlüsüdür.

“(Her iki) su, takdir edilmiş bir işin olması için birleşmişti.” Göğün ve yeryüzünün suyu birleşti ve yer küresinin en yüksek dağ tepesini seksen zira aştı. İki yerden gelmesine rağmen iki su buyurulmayıp müfred olarak zikredilmesi, iki suyun birleşmesi birbirine yaklaşarak yanyana gelip karışmadan kalması şeklinde değil, aksine karışıp birleşmesi suretiyle gerçekleştiğini anlatmak içindir.

“Takdir edilmiş bir iş için” yani, az veya çok değil, Allah’ın takdîr ettiği miktarda olduğu halde veya gökten indirilen suyun miktarı yerden fışkırtılan kadar belirlenip dengelendiği durumdadır. Ya da, Allah’ın Nûh (a.s.)’ın kavminin tufan ile helâkını takdir ettiği için anlamınadır.

Fakir (**Bursevî**) derim ki, Nûh (a.s.)’ın kavmi tufan ile cezâlandı. Zira su ilme işârettir. Onlar uzun süre Nûh (a.s.)’ın ilminden faydalanmayıp ruhları ilme dalmayınca, cesedleri suya batıp boğulacak şekilde cezâlandırıldılar. Bu tufanın izleri her otuz yılda bir kez, ama hafif bir şekilde görünür. Bu sebeple çok büyük yağışlar olur. Bazı bölgeler ve evler sel suları altında kalır.

وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍۙ ﴿١٣﴾

13. Nûh’u da tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.

Nûh (a.s.)’ı ve beraberinde îman edenleri tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış gemiye bindirdik. Nûh (a.s.)’ın gemisinin Hind topraklarında büyüyen ve sac adı verilen bir ağaçtan yahut şimsad ağacından ya da ceviz ağacından yapıldığı söylenmiştir.

Aynü’l-meânî adlı eserde, **“**geminin tahtaları çivilerle ya da çekiç darbesiyle tutturulmuştur” denmektedir.

Âyet-i kerîme’deki “tahtalı ve çivili” sözü, insan ismi yerine “geniş tırnaklı, düzgün boylu” sözü kullanıldığı gibi, geminin ismi yerine geçen sıfatıdır. Yine tahtalar ve çivilerle yapılmış sıfatı, gemi ismi yerine geçmiştir.

تَجْر۪ي بِاَعْيُنِنَاۚ جَزَٓاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾

14. İnkâr edilmiş olana *(Nûh’a)* bir mükâfât olmak üzere gemi, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.

Yâni gemi bizim gözetimimizde ve bizim korumamızla korunmuş olarak akıp

gidiyordu. Arapların, bir yere gitmek üzere vedâlaşan kimseye “Allah’ın gözü üzerinde olsun” sözleri de bu kabildendir. Velilerimiz hakkında: Allah’ın gözlerinden bir göz öldü” denilince “velilerinden biri öldü” anlamına olduğu söylenmiştir.

Yâni, âyet-i kerîme’de anlatılan geminin akıp gitmesi hâdisesini Nûh (a.s.) için mükâfât ve sevap olmak üzere yaptık. Zira o, kavminin değerini bilemeyip nankörlük ettiği bir nimet idi. Çünkü her peygamber, Allah’tan büyük bir nimet ve rahmettir.

Hârûn Reşîd’e birisi, “Allah’a senin üzerine hamd ederim” demesi üzerine, Hârûn Reşîd: “Bu sözün anlamı nedir?” sorusuna cevâben o zat: “Sen bir nimetsin bu nimetten dolayı Allah’a hamd ettim” tarzındaki cevâbı da bu anlama gelir.

وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٥﴾

15. Andolsun ki onu bir ibret olarak bıraktık, ibret alan yok mudur?

“Şüphesiz biz onu” yâni gemiyi *“haberine vakıf olan kimsenin ibret alacağı bir mûcize olarak bıraktık.”*

Katâde, Allah o gemiyi Cezîre’nin beldelerinden olan Yâkırdî’de veya Cûdî’de uzun bir zaman bırakmıştır, denilmiştir. Hattâ bu ümmetin ilk kuşakları onu görmüşlerdir. Daha sonra yapılmış nice gemiler vardır ki, artık onlar kül olup gitmişlerdir.

Ebu’l-Leys Semerkandî, *Tefsiri’*nde der ki; bazıları bu geminin Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.)’in peygamber olarak gönderilmesine yakın zamana kadar o dağın üzerinde var olduğunu bildirmiştir. Hattâ Nûh (a.s.)’ın gemisinden halen Kâbe’de bulunan bir ağaç parçası kaldığıda da söylenmiştir. Bu ağaç, Hindistan’da yetişen sac denilen bir ağaç fidanı olarak dikilmiş ve kırk yıl bırakılmıştır. Bazı parçalarının zamanımıza kadar Cûdî dağında kaldığı söylenmiştir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki, Nûh (a.s.)’ın gemisinin bazı tahta parçalarının uzun müddet mevcûd olması ibret alınacak bir mûcize oluşundandır. Yoksa bu tahta parçalarının, Peygamberimiz (s.a.)’in Medine’deki minberinin tahtalarından bir üstünlüğü yoktur. Halbuki, onlar yanmış veya kurt çürütmüş olup daha sonra o parçalardan bereket ve uğur umulan tarak ve benzeri şeyler yapılmıştır. İbrâhîm (a.s.)’ın Makamı bile kaskatı taş olduğu halde ellerin çok sürülmesi sebebiyle eseri kalmadığı görülmüyor mu? Sonra en doğru olan görüşe göre makam-ı İbrâhîm’in kendisinden de eser kalmamıştır. Şu anda bilinen İbrâhîm makamı asıl makamın yerine konan makamdır. Bunu böyle bilmelidir.

Aynü’l-meânî adlı eserde, *“Andolsun ki, onu bir ibret olarak bıraktık”* âyet-i kerîmesini açıklarken, Nûh (a.s.)’a inanmayanların umûmî boğulma olayını ibret alınmak üzere bıraktık, denilmiştir. Bu da ***“Hayır hayır, sakın, çünkü o Kur’an öğüttür”*** (Abese, 80/11) âyetinde olduğu gibi âyet zikretmeden önce tasarlamaktır. Bazıları da şöyle demişlerdir: Gemi turu insanlara ibret vesilesi olmuştur. Çünkü insanlar bundan önce gemi tanımıyorlardı. Bundan sonra ise gemileri denizde ulaşım ve

nakil aracı olarak edindiler. İşte bunun için Nûh (a.s.) gemisi ibret olarak kalmıştır.

Denizler biri Atlas okyanusu olmak üzere yedi tanedir. Bazıları Atlas okyanusunu bu yediden saymamış, onu ayrı bir deniz olarak kabul etmişlerdir.

Nûh (a.s.) marangoz idi. Cebrâîl (a.s.) gelip ona gemi yapmasını öğretti. *"İbret alan yok mudur?"* Yâni bu gerçek ibret kaynağından ibret alarak Allah'dan korkan ve isyânı terk eden yok mudur?

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٦﴾

16. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış!

*"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış? (görsünler diye***)***"*. Bu istifham/soru, hayret ve dehşet uyandırmak, Allah'ın uyarılarının ve azabının büyüklüğünü anlatmak içindir. Yâni Allah'ın azabı ve uyarıları o kadar korkunç ve büyüktür ki, dil ile söylenecek hiç bir ifâde onları anlatamaz.

Allah Teâlâ'nın rahmeti azabına üstün geldiğini göstermek için "azab" kelimesi müfred/tekil, "uyarma" anlamındaki "nüzür" kelimesi çoğul olarak gelmiştir. Zira Allah'ın insanları uyarması, onlara karşı şefkat ve merhametinin ifâde ve delilidir. Rahmet ve nimetlerden ibaret olan uyarılar Nûh (a.s.)'ın kavmi üzerine yoğunlaştırıldığı halde fayda vermeyince, azab felaketi bir defa oldu, geçti. Bu sebeple nimetler bir çok olduğu halde, azab bir tanedir.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

17. Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. *(Ondan)* öğüt alan yok mu?

"Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık." Bu cümle, yemin cümlesidir. Sûre-i celilede geçen dört kıssanın sonunda ayrı ayrı gelmiştir. Her kıssanın öğüt almayı gerektirecek ve günahlardan vaz geçirmeğe yetip artacak durumda olduğunu uyarmak içindir. Bununla beraber, hiç biri yerini bulmamış, insanlar yeteri kadar öğüt almamışlardır. Yâni Allah'a yemin olsun ki, Kur'ân'ı onların dilleri üzerine indirerek ümmetine kolaylaştırdık. ***"Biz Kur"an'ı, sadece onunla Allah'tan sakınanları müjdeleyesin ve şiddetle karşı çıkan topluluğu uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık"*** (Meryem, 20/97) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu gibi Kur'ân'ı çeşitli öğütler ve ibret alınacak olaylarla süsledik. Öğüt alınsın ve nasihat edilsin diye bir çok vaad ve uyarmalar sarfettik.

Hasan Basrî'den rivâyet edildiğine göre, Peygamberimiz (s.a.) *"Allah Teâlâ'nın,*

“And olsun ki, biz Kur’ân’ı öğüt almak için kolaylaştırdık” *kelâmı olmasa idi, dillerimiz onu telaffuz edemezdi”* buyurmuştur.

“Öğüt alan yok mudur?” Bu soru, öğüt alanın olmadığını en açık ve kesin bir şekilde anlatmakta, Allah’ın sorduğu bu soruya “evet” diye cevap vermeğe kimsenin gücü yetmeyeceğini göstermektedir.

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.)’a ***“Öğüt alan yok mu...”*** anlamındaki âyet-i kerîme’sindeki “müddekir” kelimesini “zel” ile “müzekkir” şeklinde okudum. Efendimiz (s.a.), “Fehel min müddekir” “dal” harfi ile okuyarak benim okuyuşumu düzeltti.[149]

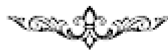
Burhânü’l-Kur’an adlı eserde denildi ki, ***“Benim azabım ve uyarılarım nasılmış”*** âyet-i kerîme’siyle, Nûh (a.s.), Âd, Semûd ve Lût (a.s.)’ın kıssaları bitirildi. Kur’an hâfızları ve okuyanları öğüt ve ders alıp başkalarına öğüt versinler diye bunların her birinde bir takım uyarma ve sakındırmalar vardır. Bu âyet-i kerîmelerde, Nûh (a.s.)’ın beşerî niteliklerinin üstün gelmesi sebebiyle kalbinin nefs-i emmâresine yenildiği, bunun üzerine Rabbine duâ ettiği ve Allah’ın, duâsını kabul buyurduğu ve nurlu, rûhânî nitelikleri, karanlığa yönelik biyolojik sıfatlarına üstün geldiği belirtilir. Yüce ruhların semâsından şefkat, rahmet ve keramet sularını, insanî toprağından hakikatlar ve irfan pınarlarını akıttı da nefsiyle anlatılan kavmini ve sıfatlarını yok etti. Nitelikleri rûhânî olan gemisine alarak onu kurtardı.

Bunda başka bir işâret daha vardır; keşif ve ıyân artınca ruhlar kıyıya gelmeyi şeref sayarlar. Allah onları kurtuluş gemisine koyar ve gemiyi inâyet ve yardımının rüzgarı ile yürütür. Yine, nebîler ve velîler Allah Teâlâ’nın yardımının gemileridir ki, Allah’ın kulları, isyan karanlıklarında ve sapıklık denizlerinde boğulmaktan kurtulurlar. Çünkü nebî ve velîler inâyetinin güzelliği ve ilâhî himâyesiyle korunmuşlardır. Kim ki, onların sünnet ve âdetlerine uyarsa, azgınlıktan ve cehennemden kurtulup, Rahmân sıfatı celîlesinin himâyesine girer.

O peygamberler sultanı böyle buyurdu:

Bu küll denizinde gemi benim
Yahud da benim can gözüme vâris olan.
Doğrulukla benim yerime geçen halîfemdir.
Nûh’un gemisiyiz biz bu denizde
Delikanlı, bu gemiden yüz çevirme.

Allah Sübhânehû’nun şerîat gemisinde, akıl ve hayale güvenmekten, ayak kayması ve sapıklıktan korumasını dileriz!

---

[148]. TirmizÎ, Menâkıb, 1; İbn Mâce, Zühd, 37; Müsned, I,5, 281, 295; III, 2, 144.

[149]. Buhârî, Tefsîr (54), 5.

ÖĞÜT ALAN YOK MU?

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً
صَرْصَراً فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّۙ ﴿١٩﴾ تَنْزِعُ النَّاسَۙ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ
نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا
الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾

18. Âd kavmi *(Peygamberleri Hûd'u)* yalanladı da azabım ve tehdidim nasılmış *(gördüler)*.
19. Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik.
20. O rüzgâr, insanları, sökülmüş hurma kütükleri gibi yere seriyordu.
21. Nasılmış benim azabım ve uyarılarım!
22. Andolsun biz Kur'ân'ı düşünüp öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?

Hûd (a.s.)'ın kavmi olan *"Âd yalanladı da azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)."* Allah burada sözü kısaltmak ve azaptan vaz geçme olayını hemen açıklamak için Hûd (a.s.)'ı kavminin ne şekilde yalanladığını açıklamamıştır.

Bu soru, kendilerine bildireceği azap ve uyarıları dinleyenlerin dikkatini önceden çekmek ve kulak vermelerini sağlamak içindir. Yoksa onu açıkladıktan sonraki durumdan korkutmak ve onları hayrete düşürmek için değildir. Sanki denilmiş oluyor ki, "Âd kavmi yalanladı, işittinmi?" yahut, "benim onlara azabımın ve uyarmalarımın nasıl olduğunu işittiniz."

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّۙ ﴿١٩﴾

19. Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik.

Âyet-i kerîme'de geçen "sarsar" kelimesi, "çok soğuk" anlamındaki "sar" masdarından türetilmiştir. Yahut "kapı ve kalem sesi" anlamına da gelir. Yâni, onların üzerine uğultusu ve esmesi şiddetli dondurucu bir rüzgar gönderip musallat ettik. Fussilet ve diğer sûrelerde de geçtiği gibi, bu batı rüzgarıdır. Kâbe-i Muazzama'nın arkasından estiği için "Debür" adı da verilir. Âyet-i kerîme'de geçen "نَحْسٍ/nahs"

kelimesi, uğur anlamındaki “sa’d” kelimesinin zıddıdır, “uğursuz” demektir. Yâni, “onların üzerinde uğursuzluğu sürekli, yahut ebediyyen sürecek olan zamanda” demektir. Bu sebeple, insanların bir kısmı, ay’ın son çarşamba gününü uğursuz sayarlar.

İbnu’ş-Şeyh demiştir ki, insanların bazıları arasında ayın sonuna gelen çarşambayı uğursuz saymak meşhur olmuştur. Bu kanâatlerini, ***“uğursuzluğu devamlı günde”*** âyet-i kerîmesine dayandırmışlardır. Bilindiği gibi, uğursuzluk, düzeltenlere değil, bozguncular üzerinedir. Zira o günün uğursuzluğunun peygamberler ve müminler hakkında olduğu görülmemiştir.

Ravda edlı eserde, çarşamba günü bazı insanlara göre uğursuzdur. Aydaki çarşambanın sonunda olup devretmeyen ise daha uğursuzdur, denir.

İbn Abbâs (r.a.)’den merfûan rivâyet edildiğine göre, aydaki çarşambanın sonu, uğursuzluğu devamlı gündür.

Şair de demiştir ki:

Erkenci için seni görmek uğursuzluktur.
Yüzün ise devr etmeyen çarşambadır.

Halbuki, çarşamba günü yıkanmak iyidir. Zira bu günde sulara cennetten bir yağ karışır, denir. Yine, işlere çarşamba günü başlamak övülmüştür.

“Uğursuzluğu devamlı” demek, “onları yok edinceye kadar sürecek zaman” demektir. Bu sebeple âyet-i kerîme’de geçen gün, vakit anlamındadır. Aksi halde, bir günün, onların mahv oldukları sekiz gün ve yedi gece sürmesi mümkün değildir. Her iki yönden de, zaman ve anlam bakımından küçüğü ve büyüğü dahil olmak üzere süreklilik hepsini kapsamaktadır. Böyle olunca da, uğursuzluğun devamı, şahıslara nisbetle benzer şekilde hepsine tabi; yahut acılığı şiddetli anlamındadır. Hûd (a.s.) kavminin azabının başlangıcı, ayın son çarşambasıdır. Yâni insanı âciz bırakan azap, ayın son çarşamba sabahından diğer çarşamba gününün akşamına kadar sürmüştür.

Rivâyete göre, onların azabda geçen aralıksız sekiz günlerinin son günü Safer ayının son gününe rastlayan çarşamba günü idi.

Bu gün ve gecelerin ardarda geldiğini ***“Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın) o kavmi; içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün”*** (el-Hakka, 68/7) âyeti haber vermektedir.

تَنْزِعُ النَّاسَۙ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾

20. O rüzgâr, insanları, sökülmüş hurma kütükleri gibi yere seriyordu.

“İnsanları söküp deviriyordu.” Bir rüzgar, kasırga ki, onları yerlerinden

koparıyordu. Rivâyete göre, Âd kavmi rüzgardan korunmak için kuytu vâdilere, dağ geçitlerine ve çukurlara sığındılar, birbirlerine tutundular. Ama kasırga durumundaki rüzgar onları bulundukları yerden söküp çıkarıyor ve cansız yere seriyordu.

Mukâtil, "onların ruhlarını cesedlerinden alıyordu" demiştir. **Süheylî** de, "bu kasırga mağara ve yer altındaki ev ve sığınaklarda bulunanlardan kimse kurtulmasın diye yedi gece ve sekiz gün sürdü. Açıkta ve görünürde olanları yok etti. Evlerinde sığınmış olanları da söküp çıkardı veya evlerini başlarına yıkarak mağaralarda, yer altındaki sığınaklarda bulunanları da açlık ve susuzluktan mahvetti" demiştir. Bu sebeple, Allah ***"şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?"*** (Hakka, 69/8) buyurmuştur. Yâni, sekiz gün boyunca esen bu kasırgadan sonra onlardan geriye bir şeyin kalması mümkün mü?

"Sanki köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi." "أَعْجَز/A'câz" kelimesi kök anlamındaki "acûz" kelimesinin çoğuludur. "مُنْقَعِر/Münkair" kelimesi de, "kökünden kesilmiş" anlamındadır. Yüce Allah bu âyet-i kerîmede şunu belirtmeyi dilemiştir: Âd kavmi, yerin derinliklerinde kök salan hurma ağacı nasıl köküyle yerden koparılırsa, onlar da kendilerinden bir kalıntı veya bir iz kalmayacak şekilde koparıldılar. Köklerinden koparılıp atıldılar, anlamınadır. Bazıları dediler ki, onlar dalları olmayan hurma kütüklerine benzetildiler. Çünkü kasırga, onların kellelerini koparıp başsız cesedler ve gövdeler hâlinde bırakıyordu. Diğer bazılarına göre ise kasırga, Âd kavmini yerlerinden koparıp tepelerinin üstüne yere vurmuş, boyunları üstüne dikerek, başlarını gövdelerinden ayırmıştır. Âyet-i kerîme'de, onların ne kadar güçlü ve yer yüzüne ne kadar sımsıkı sarıldıklarına işâret edilmektedir. Onlar gövdelerinin olanca güçleriyle yere dayayıp geçirdikleri ayaklarını direyerek kasırgaya karşı koymaya çalıştılar. Kasırga hâlindeki rüzgar onları yerlerinden koparıp atınca, onlar köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi koparılıp atıldılar.

Ebu'l-Leys demiştir ki, rüzgar onları alıp yerden koparılmış hurma kütükleri gibi yüzüstü yere çarptı. Boyları uzun olduğu için Allah onları devrilmiş hurma ağacına benzetmiştir.

Mukâtil, onlardan her birinin boyunun on iki arşın olduğunu söylemiştir. **Kelbî**'den yapılan rivâyette ise, onlardan her birinin uzunluğu yetmiş arşın idi. Hûd (a.s.) onlara felaket getirecek rüzgarı anlatınca, alaya aldılar ve açık bir alana çıkarak, ayaklarını dizlerinin altına kadar toprağa gömdüler. Sonra, "rüzgara söyle, gelip bizi buradan kaldırıp atsın bakalım" dediler. Kasırga gelip yerin dibine kadar girerek onların hepsini ikişer ikişer havaya kaldırdıktan sonra birbirine vurarak yere attı. Kalanlar aynı âkibete uğrayıncaya kadar havada uçuşup birbiri ile çarpışan arkadaşlarına dehşet içinde bakakaldılar. Rüzgar, hepsini havaya kaldırıp birbirine çarparak yere çalıp işlerini bitirince üzerlerine toprak ve kum yığdı. Artık bir müddet toprak altından iniltiler duyulmakta idi.

❀

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾

21. Nasılmış benim azabım ve uyarılarım!

Bu âyet-i kerîme'de azap ve uyarmalar açıklandıktan sonra, muhâtaplarda sakınma ve hayret uyandırılmaktadır. Bu sebeple, *İrşad* adlı eserde de ifâde edildiği gibi bir tekrar söz konusu değildir.

Burhânu'l-Kur'an adlı eserde şöyle denilmiştir; Âd kıssasında, ***"Nasılmış benim azabım ve uyarılarım?"*** âyet-i kerîme'sini Allah tekrar etti. Çünkü birincisi dünyada, ikincisi de âhirette geçerlidir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda ***"Bu suretle Allah, dünya hayatında onlara rezilliği tattırdı. Âhiret azabı daha büyüktür. Keşke bunu bilselerdi!***" (ez-Zümer, 39/26) buyurulmuştur. Ayrıca denildi ki, birincisi, helâklerinden önce onları, helâklerinden sonra da onlardan sonrakileri uyarmak içindir.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾

22. Andolsun biz Kur'ân'ı düşünüp öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?

Bu âyet-i kerîme'nin îzâhı öncekinde geçmişti. Ayrıca bunda şuna işâret vardır; kötülükleri şiddetle emreden nefislerinin esîri olanlar, bedenî şehvet ve isteklerine dalmaları sebebiyle, Allah'ın rahmetinden ve vereceği güçten perdelenip engellendiler. Bu sebeple Allah üzerlerine karanlık heves ve isteklerini, uğultulu rüzgarlarını ve şeytânî bid'atlarını, uğursuzluk gününde gönderip musallat etti. Onlar da köklerinden koparılıp yere devrilen hurma kütükleri gibi rezillik ve hakaret toprağına cansız ve başsız olarak düştüler. Allah'ın kahrının tecellîlerinden, azab ve gazabının tasallutundan her ay ve günde yine Yüce Allah'a sığınırız. Akıllı olan kimsenin bu çok önemli uyarmadan; bu âyetten ibret ve öğüt alması gerekir.

Bedbaht birisi bir musîbete düşerse
İyi talihliler ondan ders alırlar.
Sen cezâdan önce af kapısını çal ki,
Sopa altında feryâd etmenin faydası yoktur.

Şâyed bir kimse, hayatından ümîdini kestikten sonra îman etse veya tevbe etse kabul olunmaz.

Madem sulh kapısını açık görüyorsun; sulh yolunu tut
Zira tevbe kapısı ansızın kapanabilir.
Günah yükü altına girme ey oğul!

Çünkü yük taşıyanlar yolculukta çaresiz kalır.

Yükünü hafiflet, çünkü yokuş çok diktir. Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Muâz (r.a.)'a bu öğütleri vermiştir.

İyi kimselerin peşinden koşmak gerekir
Bu saâdeti isteyen herkes, onu mutlaka bulmuştur.
Ama sen alçak şeytanın peşindesin
Bilmiyorum, iyilere ne zaman yetişeceksin.

Bu bilgilerden sonra, Âd kavminin bu rüzgarla helâk olmalarının sebebi kendi güçlerine güvenmeleridir. Halbuki, rüzgar kuvvet bakımından diğer şeylerden daha güçlüdür. Bunun üzerine Allah bunların kökünü kazıdı ki, onlardan sonraki kuşaklara öğüd olsun ve bunların yaptıkları gibi güçlerine güvenmesinler.

Bu âyet-i kerîmede şu husûsa da işâret vardır; rüzgar, yüksek hava basıncının hareket ederek alçak hava basıncını hareket ettirmesidir. Bu havadan kurtulmanın yolu kötü arzu ve hevesleri bırakmak ve hidâyete uymaktır.

Yüce Allah'ın yüce fazlından bunu dileriz.

ARAMIZDAN BİR BEŞERE Mİ UYACAĞIZ?

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَفِي
ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ ءَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ
﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ
فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ
شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ
عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ
الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾

23. Semûd kavmi de uyarıcıları yalanladı.

24. «Aramızdan bir beşere mi uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz» dediler.

25. «Vahiy, aramızda ona mı verildi? Hayır o, yalancı ve şımarığın biridir» *(dediler.)*

26. Yarın onlar, yalancı ve şımarığın kim olduğunu bileceklerdir.

27. Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen biziz. Sen onları gözetle ve sabret.

28. Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her biri kendi içme sırasında gelsin.

29. Arkadaşlarını çağırdılar, o da *(bundan cür'et alarak)* kılıcını kaptı ve deveyi kesti.

30. *(Bu azgınlara)* azabım ve uyarılarım nasıl oldu!

31. Biz onların üzerlerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdiler.

32. Andolsun biz Kur'ân'ı, anlaşılıp öğüt alınması için kolaylaştırdık. O halde düşünüp öğüt alan yok mu?

Sâlih (a.s.)'dan işittikleri öğütleri ve uyarıları, yahut peygamberleri yalanladılar. Zira peygamberlerden birini yalanlamaları, hepsini yalanlamaktır. Çünkü onların dinleri birdir, onlar Allah'ın dînî ve şerîatleri üzerinde müttefiktirler.

فَقَالُوا اَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ اِنَّا اِذًا لَفِى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾

24. «Aramızdan bir beşere mi uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz» dediler.

"Bizden bir insana mı uyacağız?" Bizim gibi insan cinsinden olan ve arkasından gideni bulunmayan veyahut onların önde gelen eşrâfından değil de rastgele ferdlerinden birinin emrine mi uyacağız? Toplumdan biri olmak ve insan cinsinden olup melek olmamak uyulmaya mânidir, şeklindeki kanâatlerini anlatmaktadır. "وَاحِدًا" kelimesi "minnâ" kelimesinden önce gelseydi, bu nükte anlaşılmazdı.

"O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz dediler." Yâni, biz kalabalık bir topluluk olduğumuz, o da tek başına olup melek de olmadığı halde -o inkârcıların inançlarına göre-, insan olmak paygamber olmaya engeldir. Ona uyarsak doğrudan sapıklığa düşmüş ve delilik etmiş oluruz. Bu ise aklın gerektirdiği yoldan ayrılmaktır. Denildi ki: Sâlih (a.s.) onlara: "Eğer bana ve emirlerime uymazsanız, haktan ayrılmış, sapıklığa düşmüş ve cehennemlik olmuş olursunuz," derdi. Onlar da kibir ve azgınlığın son sınırında oldukları için o sözü tersine çevirerek, "aksine senin emrine uyarsak dediğin gibi oluruz," dediler.

ءَاُلْقِىَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ ﴿٢٥﴾

25. «Vahiy, aramızda ona mı verildi? Hayır o, yalancı ve şımarığın biridir» *(dediler.)*

"Zikir" kitap ve vahiy *"aramızda ona mı bırakıldı?"* Halbuki bizim aramızda bu işe ondan daha lâyık olanlar var. Buradaki soru, vahyin ve peygamberliğin Sâlih (a.s.)'a verildiğini inkâr için sorulmuş oluyor. Yâni onlar demiş oluyorlar ki, "ondan, Semûd kavmi içinde daha zengin ve durumu daha iyi olanlar bulunduğu halde yalnız başına peygamberlik ona mı tahsis edilip verildi?"

"Hayır o yalancı ve şımarığın biridir." Hayır iş öyle değil, tam tersine böyledir. Kibir ve azgınlığı onu iddiâ ettiği peygamberlikle, bizim başımıza geçmeğe yöneltmiştir, dediler. Âyet-i kerîme'de geçen "esir" kelimesi "kibirlenmek, çok sevinmek, hırçınlık" anlamına gelir.

سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ ﴿٢٦﴾

26. Yarın onlar, yalancı ve şımarığın kim olduğunu bileceklerdir.

Bu âyet-i kerîme'de, Allah'ın Sâlih (a.s.)'a vaad, kavmine ise bir tehdîd olmak üzere ne buyurduğu hikâye yoluyla ifâde buyurulmaktadır. "سَيَعْلَمُونَ/Seya'lemûne" fiilinin başındaki "sin" harfi cümlede haber verilen mânânın yakın olduğunu pekiştirerek bildirmektedir. Yarın anlamındaki "غَدًا" zarfı, içinde bulunduğumuz günü takip eden gün olup, gelecek zamanda azabın gerçekleşeceği vakit kasdedilmiştir, özel bir gün veya kıyâmet günü değildir. Çünkü, aşağıda gelecek olan ***"Biz onlara dişi deveyi göndereceğiz"*** (el-Kamer, 54/27) âyet-i kerîmesi, vaadedilenin kesin olarak başlangıcını beyân içindir. Âyet-i kerîmenin anlamı şöyle olur: Hırçınlığı ve gururu yükselmeğe iten yalancı küstah kim miş, Sâlih (a.s.) mı, yoksa onu yalanlayanlar mı? Elbette yakında onlar bileceklerdir. Allah Sâlih (a.s.)'dan, onların isnad ettikleri, yalancı, küstah vasfını reddettiği için onu şereflendirmektedir. Yâni sen değil, yalancı ve küstah onlardır, anlamına gelir.

إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾

27. Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen biziz. Sen onları gözetle ve sabret.

"Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen biziz." Onların istedikleri şekilde, tek kayadan oluşan veya yayvan tepeden o deveyi çıkaracağız. Rivâyete göre, Sâlih (a.s.)'ın kavmi, onu zora sokmak için tepenin ucunda bulunan, "kâsibe" denilen bir kayadan, kırmızı, on aylık gebe, iri ve kusursuz bir deve çıkarmasını istediler. Bunun üzerine Allah Sâlih (a.s.)'a onların istedikleri nitelikteki deveyi, onları denemek için çıkaracağını vahyetti. Bu bir mûcizedir, mûcize bir denemedir. Çünkü onunla mükâfât görecek olan, azab olacaktan ayrılır.

"Sen onları gözetle ve sabret." Onları bekle, ne yapacaklarını görürsün. Eziyetlerine tam bir sabırla sabret.

وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾

28. Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her biri kendi içme sırasında gelsin.

"Onlara, suyun aralarında paylaştırılacağını haber ver." Bir gün deveye, bir gün de onlara olmak üzere paylaştırılmıştır. *"İçme sırası kiminse o gelip suyunu alsın."* Su payından faydalanma sırası gelen hazır bulunsun. Suyun paylaştırılmış olması, ikiye ayrılıp bir kısmı devenin, diğeri de onların anlamına değil, su içme sırası münâvebe

suretiyle olup, bir gün onlar gelip içecekler, bir gün de deve gelip içecek, anlamınadır. Paylaştırma sebebi de, ya suyun az oluşu veya devenin çok iri oluşu nedeniyle diğer hayvanların ondan ürkmelerindendir.

فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾

29. Arkadaşlarını çağırdılar, o da *(bundan cür'et alarak)* kılıcını kaptı ve deveyi kesti.

"Arkadaşlarını çağırdılar, o da kılıcını çekip deveyi kesti." Bu kişi Semûd kavminin uğursuzu, Kudar b. Sâlif adında bir adamdır. Bu sebeple araplar kasaplık edeni, bu adama benzeterek "Kudar" adını verirler. Çünkü, ileride geleceği gibi, mûcize deveyi öldüren odur. Kudar b. Sâlif denilen bu adam, kısa boylu, kırmızı benizli, gök gözlü, sarı tenli, çok kötü birisi idi. Ona hakaret olsun diye küçüklük anlamında "Semûd'un kırmızıcığı" derlerdi.

Keşfü'l-esrâr adlı eserde, Ona "Semûd'un kırmızısı" denirdi, kaydı var. "Âd'ın uğursuzu" da denmiştir. Arapların kıyâmete kadar uğursuz saydıkları kötülük sembolüdür, denir.

*Aynü'l-meânî***'**de**, Secâvendî**'nin dediğine cevap ortaya çıkmaktadır. **Züheyrî** de şiirinde şöyle zikretmiştir:

Size hepsi de en uğursuz uşaklar verilir.
Henüz süt vermişken hemen ayıran Âd'ın kırmızısı gibi.
Doğrusu "Semûd'un kırmızısı" demektir.

"Kılıcı çekti," ifâdesi, "cür'et etti" demekten mecazdır. Çünkü, kılıç çekmek bir kişinin ancak büyük cüretlerle girişeceği tehlikeli ve çok zor bir iştir. "اَلْعَقْرُ/Akr" bir hayvanı ayağından biçerek devirip yıkmaktır. Mânâ: "onların arkadaşları olan Kudar bu büyük işe çekinmeden cüret ederek deveyi ayaklarından biçerek kesti," demektir.

Âyet-i kerîme'deki *"Arkadaşlarını çağırdılar"* demek, "arkadaşları onu çağırarak devenin geldiğini ve gizlendiği yere yaklaştığını söylediler," demektir. Yahut, deveyi öldürmeğe yönelince onu ürküttü, arkadaşları bunun üzerine Kudar'a seslenerek onu cesaretlendirdiler. Ya da, deveye bir ok attıktan sonra "Mısda" adındaki kişi işte deve önünde, vur! diye seslendi. O da vurdu.

Kâşifî şöyle demiştir: "Devenin kesilmesini Anîze Ümmü Ganem ve Sadûk binti'l-Muhtar adında iki kadın teşvik etti. Sadûk amcasının oğlu Mısda' bin Dehr ile birlikte olacağı sözünü vermişti. Anîze ise kızlarından birini Kudar ile nişanlamıştı. Mısda' ile Kudar devenin geçiş yolu üzerinde gizlendiler. Deve su içtikten sonra döndüğünde önce Mısda' yetişip bir ok attı, düşürüp devenin ayaklarını birbirine bağladı. Kudar da gizlendiği yerden çıkıp kılıcıyla deveyi kesti. Deve düşünce onu parça parça edip, halka dağıttılar. Onun yavrusu rikkatle üç kere böğürdü ve sadâsı göklere yükseldi.

Denilir ki o yavruyu da öldürdüler ve bundan üç gün sonra Semûd kavmi üzerine azap indi."

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾

30. ***(Bu azgınlara)*** **azabım ve uyarılarım nasıl oldu?**

Âd kavmi kıssası başında 18. âyet-i kerîme'de yapılan açıklamanın aynıdır. (Oraya bakılsın!)

اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾

31. Biz onların üzerlerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdiler.

"Biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik." Bu ses, Cebrâîl (a.s.)'ın sesi idi. Bu onların suçlarına denk düşen bir cezâdır. Çünkü onlar, anasını öldürerek çocuğun çığlık koparmasına sebep olmuşlardı. Hadis-i şerifte de, esirler arasında bulunan ananın çocuğundan ayrılması sonucu üzüntüden şaşkına dönen ananın acıklı durumu üzerine söylenmiş *"Ana çocuğundan ayrılmasın ki, şaşkına dönmesin"* buyrulmuştur.[150] Bir başka hadis-i şerifte, *"Kim ana ile çocuğu arasını ayırırsa, Allah kıyâmet gününde onunla sevdiklerinin arasını ayırır"* buyrulmuştur.[151] **Sehâvî**'nin *el-Mekâsidü'l-hasene* adlı eserinde böyle ifâde edilmiştir.

Huzurlu ve mutlu bir hayat yaşarlarken bu kuvvetli ses nedeniyle ağılcının topladığı kuru ot gibi kırılıp döküldüler. Âyet-i kerîmedeki "heşm"in anlamı, ot gibi yumuşak ve basit bir şeyi kırmaktan ibarettir. "Heşîm", "ağaç ve diğer şeylerden ufalanan çörçöptür." "Hazr," ağılda bir şeyi biriktirmektir. "Mahzur", sakıncalı ve yasak olan şeydir. "Muhtazır," ağıl yapan kimse demektir.

Cevherî demiştir ki, "hazire," develeri rüzgar ve soğuktan korumak için yapılan ağıldır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı, şöyle olur: "Onlar, ağıl yapan kimsenin edindiği ağaç gibi veya ağıl sâhibinin kışın hayvanları için topladığı kuru ot gibi kırılıp döküldüler."

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾

32. Andolsun biz Kur'ân'ı, anlaşılıp öğüt alınması için kolaylaştırdık. O halde düşünüp öğüt alan yok mu?

Bu âyet-i kerîmelerde, nefs-i emmârenin semudu ile kalp uyarıcısının birbirine davranışlarına işâret vardır. Kalp, nefsi ve beşerî niteliklerden sıyrılarak, ruhânî sıfatlara bürünmeğe çağırırken, nefis kalple aynı cinsten olduğunu, kalp ve ruhla kardeş olduğunu iddiâ etmektedir. Yine nefis, rütbesinin kalpten önce geldiğini, beden kalıbındaki beşerî, tabîî kuvvet ve kabiliyetle de tasarruf ve yetki sâhibi bulunduğunu, nefis ise kalpten önce geldiğini iddiâ ederek kalbe uymayı ve emirlerini yerine getirmeyi reddetti. Halbuki fazîletten kaynaklanan haseb ve şerefin önceliği, neseb önceliğinden üstündür.

Hâşimoğullarından gelen asâlet fayda vermez.
Nefis Bâhile kabilesinden olunca demişlerdir.

Bâhile, âdilik, alçaklık ve ahlâksızlıkla tanınan bir kabiledir. Bu sebeple nefis, kalp uyarıcısını hatâ etmekle itham etti. Oysa ki hatâ eden kendisidir. Deve çıkararak da onu imtihan etti. Aslında nefsin hakîkati birdir, müteaddid değildir. Ancak çeşitli sıfatlarla nitelendirildiği için nefse çeşitli isimler verilir. Bu sebeple nefis Hakka tam bir yönelişle teveccüh ettiği zaman "nefs-i Mütmainne"; beşerî tabîata tam olarak yönelince "Emmâre nefis;" bazan Hakka, bazan de nefis yönüne yöneldiğinde de "Levvâme nefis" adını alır. Nefs-i emmâre Semûd'u tuzağa düşürmek amacıyla, büyüklenerek, rûhun yüceliklerinden gelen kalbin elçisinden, mutmainne nefsinin devesini, emmâre nefsinin tepesinden göstermesini istedi. Bunu da, kötülüğü çok emreden sıfatını, huzur ve sükûn bulmuş sıfatıyla değiştirmek suretiyle yapmasını istedi.

Sâlih (a.s.) durumundaki kalp elçisi bu isteğini ruhtan talep etti. Ruh da kudret ve hikmetini göstererek kalbin bu dileğini kabul etti. Öyle ki, güneş doğduğunda gece karanlığı yok olduğu gibi, rûhun nurlarının gücü karşısında nefsin karanlığı yok olup gitti. Nefs-i Emmârenin maddî özel içecekleri olduğu gibi, mutmainne nefsinin de özel irfan ve hakikatlerden içecekleri vardır. Bunun üzerine hevâ ve hevesler ile onların yardımcıları birbirini emmâre nefsi kaplayan rûhun nurundan kurtarmağa çağırdılar. Bunu da hevâ ve heveslerin bu nurun içinde kalacağından korktukları için yaptılar. Hevâ ve hevesin bazıları bunu yapmağa kalktılar. Emmâre olan nefis mutmainne yerinde sağlam ve etkilenmeyecek biçimde yerleşmemişti. Aksine onda emmâre renginden bir kalıntı vardı. Saldıran hevesler, huzur ve itminanı bozar, nefs-i emmâreyi öldürürler. Mutmainne olmak yolundaki emmâre nefsin gerisin geri dönerek hevesleriyle, kahır ve galibiyetin korkunç sesi ve nârâsı karşısında yenildiler. Kur'ân-ı Kerim'de: ***"Benim azabım ve uyarılarım nasıl oldu"*** (el-Kamer, 54/30) buyrulduğu gibi kuru ot gibi kırılıp döküldüler, hicran ateşiyle yandılar. Kur'an ve zikir ehli olan kimse bu ayrılıktan gerekli dersi alır ve mutlak mânâda itminan/huzurun sonuna kadar ulaşmağa çalışır.

Nefsin emmâre sıfatı mutmainneye dönüşse bile, emmârenin tuzağına düşerek, mutmainne durumundan emmârelik durumuna düşmekten hiç bir zaman emin olmamalıdır. Şâyed, göz açıp kapayıncaya kadar kendini nefsine bırakırsa o uğursuz

hemen cibilliyetine ve tabîatı olan emmâreliğe döner. **Bel'am** ve **Bersîsa**'nın durumu gibi.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in buyurduğu gibi, *"Allah'ım beni göz açıp kapayıncaya kadar, bundan da az bir zaman için, nefsime bırakma!"*[152]

Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.): Nefis ebediyyen Hakka dost olmaz. Görmez misin, İslam yönetimini kabul eden gayr-i müslim, harac adındaki vergi vermeyi kabul etse de müslümana bir müslümanın dost olduğu gibi dost olamaz. Karga yavrusu küçükten büyütülüp eğitilse bile yırtıcı olmaktan kurtulamaz. Nefis de hiç bir zaman iyilik ve irfandan, başkasına iyilik yapmaktan yana değildir.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Bu yolda yırtın, uğraş, didin
Son nefese dek bir an bile durma.

Bundan, "istiğfâr zikri, hiç bir durumda dilden düşmez" sözünün sırrı anlaşılır. Bunun için Allah'ın mutlak fethi gerçekleşmiş olduğu halde Rabbimiz, ***"Rabbine hamd ederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile"*** (en-Nasr, 110/3) buyurmuştur.

Allah Teâlâ'dan Emîn Nebî sırrıyla bizi amel eden âlimlerden, kâmil edeblilerden kılmasını dileriz.

---

[150]. Kenzu'l-Ummâl, V,577.
[151]. Sehâvî, s.419.
[152]. Ebû Dâvûd, Edeb, 110; Müsned, V,42.

BİZ ŞÜKREDENİ BÖYLE MÜKÂFÂTLANDIRIRIZ

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ
لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ
شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ
رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾
﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ

33. Lût'un kavmi de uyarıcı peygamberleri yalanladı.

34. Biz de üstlerine taş *(yağdıran bir fırtına)* gönderdik. Ancak Lût ailesi müstesnâ, onları seher vaktinde kurtardık.

35. Katımızdan bir nimet olarak. Biz şükredeni işte böyle mükâfâtlandırırız.

36. Andolsun ki, Lût onları bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar.

37. Onlar Lût'un misâfirlerine karşı kötülük yapmayı planlamışlardı. Hemen biz onların gözlerini silme kör ettik. «Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!» *(dedik)*.

38. Bir sabah kendilerine, yakalarını bir daha bırakmayacak olan bir azap gelip çattı.

39. İşte azabımı ve uyarılarımı tadın! *(denildi)*.

40. Andolsun biz Kur'ân'ı, öğüt almak için kolaylaştırdık. O halde düşünüp ibret alan yok mu?

Lût kavmi geride geçtiği gibi uyarıları veya uyarıcıları yalanladı.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾

34. Biz de üstlerine taş *(yağdıran bir fırtına)* gönderdik. Ancak Lût âilesi müstesnâ, onları seher vaktinde kurtardık.

"Biz de üstlerine taş yağdıran bir fırtına gönderdik." Yâni avuç içini doldurmayacak kadar küçük taşlar atan fırtına gönderdik.

Âcizâne kanâatime göre, onların taş atılmak suretiyle azâb edilmeleri, livâtadan men edilmelerine rağmen kaçınmayıp nutfelerini döl yatağından başka yere attıkları içindir.

Allah onların üzerine çakıl taşları yağdırmak suretiyle azâb etti.

Bundan dolayıdır ki, **Ahmed b. Hanbel** (r.a.) lûtîlik yapanın cezâsının, evli olmasa da recm edilmek olduğuna hükmetmiştir. Dahası onlar, ellerinde çakıl taşları bulunan bir çanakla bir yere otururlar, yoldan biri geçtiğinde ellerindeki çakıl taşlarıyla yoldan geçenleri taşlarlardı. Taşı kime isabet ederse, onu kendisinin sayardı. Oturdukları yerde çekinmeden yellenirlerdi. Bu ahlâksızlıklarına karşılık rüzgarla azâb olundular. Üzerinde yaşadıkları köy ve şehirlerinin alt üst olması, normal ilişkiyi kadınları ile yapma yolunu değiştirip sakalı bitmemiş gençlere musallat oldukları içindir. Allah onları, eylemlerine uyan bir cezâ ile cezâlandırdı. Normal ilişki yolunu terk edip cinsel ilişkilerini arkadan yaparak gerçeği değiştirdikleri için böyle cezâlandılar.

"Ancak Lût âilesini seher vakti kurtardık." Bunlar on üç kişi olup azaptan kurtulmuş olan Lût (a.s.)'ın âile fertleridir. Kurtulanların, Lût ve iki kızı olduğu da söylenmiştir.

Keşfü'l-esrâr adlı eserde denilmiştir ki, Lût (a.s.)'ın âilesinden maksad, kızları ile ona inanan kızlarının eşleridir. Seher vakti, gecenin son kısmı veya gecenin son altıda biridir. *Müfredât*'da, "seher, gecenin son karanlıklarının gündüzün aydınlıklarına karışmasıdır" denmiştir.

Rivâyete göre, Allah Lût (a.s.)'a gecenin bir kısmında, kendisine inananlarla çıkmasını emretti. Lût (a.s.) ve ona inananlar çıktıktan sonra, seher vaktinde kavmine azâb indi. Lût (a.s.)'ın âilesiyle, onlardan inanıp dinine uyanlar kasdedilmiştir.

نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَاۜ كَذٰلِكَ نَجْز۪ي مَنْ شَكَرَ ﴿٣٥﴾

35. Katımızdan bir nimet olarak. Biz şükredeni işte böyle mükâfâtlandırırız.

Yâni tarafımızdan ihsân edilen nimet olarak Lût ve âilesini kurtardık. Onların kurtarılması onlara ihsân edilen nimettir. Bu hayret verici mükâfât ile, îman ve itâat ederek şükreden mü'minleri böylece kurtarırız.

وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾

36. Andolsun ki, Lût onları bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tehdidleri kuşkuyla karşıladılar.

Yâni şiddetli azab ve yakalamamızdan sakındırdı. Fakat onlar kuşkuya düşerek yalanladılar.

وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِه۪ فَطَمَسْنَٓا اَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَاب۪ي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾

37. Onlar Lût’un misâfirlerine karşı kötülük yapmayı planlamışlardı. Hemen biz onların gözlerini silme kör ettik. «Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!» *(dedik)*.

“Onlar Lût’un müsafirlerine karşı kötülük yapmayı planlamışlardı.” Âyet-i kerîme’nin mânâsı şöyledir; Andolsun kavmi, Lût’tan, gelen müsafirlerini kendilerine teslim etmesini istediler. Halbuki onlar beraberlerinde Cebrâîl (a.s.) olduğu halde genç delikanlı şeklinde meleklerdi. Kavmi bu melekleri insan zannederek iğrenç arzularını tatmin etmek istediler.

“Hemen biz onların gözlerini silme kör ettik.” Yâni biz onların gözlerini sildik. Yüzlerini, diğer kısımları gibi izi belirsiz olarak dümdüz ettik.

Rivâyet edildiğine göre, onlar Lût (a.s.)’ın evine zorla girince, Cebrâîl (a.s.) onlara sessizce öyle bir darbe vurdu ki, kapıyı bulamaz halde kaçacak yer aramaya başladılar. Lût (a.s.) onları dışarı çıkardı.

Meleklerin diliyle onlara dedik ki: *“Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın.”* Âyette geçen azabtan maksad, uyarılmış oldukları gözlerinin kör edilmesi olayıdır. Burada, gözlerinin kör edilmesi, kökünden silinip yok edilmesi sonucu olduğuna işâret vardır. Bu sebepledir ki, Kur’ân-ı Kerim’de ***“Kim beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu kıyâmet günü kör olarak haşrederiz.”*** (Tâhâ, 20/124) buyurulmuştur. Çünkü o insan Allah’ın zikrinden yüz çevirmiş ve ona hiç yönelmemiştir.

وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّۚ ﴿٣٨﴾

38. Bir sabah kendilerine, yakalarını bir daha bırakmayacak olan bir azap gelip çattı.

Bu azap, başlarına taşlar yağdırılması ve yerin dibine batırılmalarıdır. Âyet-i kerîmede geçen “mustakir” vasfı onlardan hiç ayrılmayacak, cehennem azabına sürükleyinceye kadar yakalarını bırakmayacak şekilde devamlı olan ve âhiret azabı ile birleşen azâb demektir. Daha önce verilen gözlerinin silme kör edilmesi cezâsı dünyada son bulur. Âyet-i kerîmede geçen azabın devamlı olması anlamındaki “mustakir” vasfı ile nitelendirilmesi, köylerinin üstünün altına getirilip başlarına geçirilmesi, üzerlerine taş yağdırılması azabı, gözlerinin silme kör edilmesi azabından ayrıdır. Kör edilmeleri azabı dünyalıktır, âhiret azabına bitişik değildir. Yerin dibine batırılmaları ve taşlanma azapları âhiret azâbı ile birleşiktir. Peygamber (s.a.)’in *“Ölen kişinin muhakkak kıyâmeti kopmuştur”*[153] hadis-i şerifi’nin de işâret ettiği gibi onlar bu azapla, âhirete bitişik olan berzaha kadar intikal edeceklerdir. Dünya ölçüleriyle zamanlar birbirine bitişik oldukları gibi ölüm zamanı, kıyâmet zamanına bitişik olması bakımından böyle buyurulmuştur.

فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾

39. İşte azabımı ve uyarılarımı tadın! *(denildi)*.
Azaplarını ağırlaştırmak için azap esnasında Allah tarafından buyurulan sözdür.

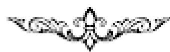
وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾

40. Andolsun biz Kur'ân'ı, öğüt almak için kolaylaştırdık. O halde düşünüp ibret alan yok mu?

Bu âyet-i kerîme hakkında açıklama önceden geçmişti. Ayrıca bu âyet-i kerîme, insanların yanılmamaları ve aymazlığa düşmemeleri için uyarma konusunda başlangıç cümlesidir. Bunun gibi, ***"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz!"*** (er-Rahmân, 55/13) ve ***"O gün (peygamberi ve âhireti) yalan sayanların vay hâline!"*** (el-Mürselât, 77/15) ve benzeri sûrelerde çok tekrarlanan haberler, kıssalar, tehdîdler, uyarmalar ve sınırlamalar da bu kabildendir. Çok tekrar, mânâların kulaklara ve kalplere yerleşlemesine, gönüllerde kökleşmesine sebep olur. Bir şey sık sık tekrar edilirse, kalbe daha fazla yerleşir, gönülde daha da kökleşir, hafızaya en iyi şekilde kazınır, hatırlamaya en sağlam hale gelir ve unutmaktan da büyük ölçüde uzaklaşır.

Bu olayda, Lût (a.s.) durumundaki ruh ile onun kavmi durumundaki nefs-i emmârenin birbirine yaptıklarına ve Allah'ın rûhânî sıfatları nedeniyle rûhu kurtarması ve inkârcı kavim durumundaki nefs-i emmâreyi beşerî sıfatları sebebiyle nefisleri ve cinsî ilişki kurma hevesinden ibaret şehevî duygularına yenilenleri nasıl mahvettiğine işâret vardır.

Nefsin bu kötü sıfatlarını "Lâ ilâhe illallah" zikrinin taşlarıyla kırıp kahretmek ve bu sıfatların zıddı olan iffet sıfatıyla tedavi etmek gerekir. İffet, aşırılıktan ibaret kötülük taraflısı şehvet gücü ile onun tam tersi olan sönüklük arasında düzenleyici bir varlıktır. İffetli kişi, bütün işlerine dînî ve ahlâkî ölçüler içinde yaklaşan kişidir. Şehvet yanlısı kişi bunun tam aksine davranır. Şehvet duygusu, kötülükleri elde etmek için nefsin hareketinden ibarettir. Nefsin durumu ya ifrat veya tefrit durumunda aşırı olmaktır. Bu sebeple nefsin bütün sıfat ve kuvvetlerini ıslah etmek kaçınılmaz bir görevdir. Çünkü nefsin bu nitelik ve kuvvetleri, insanları kötülük ve ahlaksızlık yapmağa ve aralarına fitne düşürmeğe, kötülükleri tahrik etmeğe yöneltir. Allah'tan hak yolda sebat etmemiz için yardım ve başarı ihsân etmesini dileriz.

---

[153]. Aclûnî, II,368.

O TOPLULUK
YAKINDA BOZULACAK

وَلَقَدْ جَٓاءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُۚ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ
اَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُولٰٓئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَٓاءَةٌ فِي
الزُّبُرِۚ ﴿٤٣﴾ اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ
وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ
﴿٤٦﴾ اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ
عَلٰى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾

41. Şüphesiz Firavun'un kavmine de uyarıcılar gelmişti.

42. Lâkin onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları güç ve kudretimize lâyık bir şekilde yakaladık.

43. Şimdi sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı iyidirler? Yoksa kitaplarda sizin için bir berât mı var?

44. Yoksa «Biz, intikam almağa gücü yeten bir topluluğuz» mu diyorlar?

45. O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.

46. Bilakis kıyâmet onlara vâdedilen asıl saattir ve o saat daha belâlı ve daha acıdır.

47. Şüphesiz suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler.

48. O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde «Cehennemin elemini tadın!» denir.

"Şüphesiz Firavun'un kavmine de uyarıcılar gelmişti." Uyarılmağa daha lâyık olduğu bilindiğinden Firavun anılmadan âile ferdleri zikredilmekle yetinilmiştir. Yâni andolsun ki, onların hepsine Mûsâ (a.s.) ve Hârûn (a.s.) tarafından uyarmalar gelmiştir. Burada "Onlar uyarıldıkları zaman ne yaptılar?" sorusuna böyle cevap verilmiş oluyor.

كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾

42. Lâkin onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları güç ve kudretimize lâyık bir şekilde yakaladık.

"Lakin onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar." Yâni dokuz mûcizeyi yalanladılar. Onlar; Mûsâ (a.s)'ın elinin hârika beyazlığı, asâ, tufan, çekirgeler, bit gibi haşere,

kurbağalar, kan, dilindeki bağın çözülmesi ve denizin yarılmasıdır. *“Biz de onları kudretimize lâyık bir şekilde yakaladık.”* Yalanlamaları sırasında karşı konulamaz ve yenilmez bir azab ile yakaladık. Bu âyet-i kerîme’nin amacı, Allah’ın muktedir olduğunu ve gücü karşısında hiç bir şeyin duramayacağını vurgulamaktadır. Bu sebeple, yalanladıklarından dolayı onları yakalamış ve O’nu hiç bir şey engelleyememiştir. Buradaki azaptan maksad, onların Kızıldenizde veya Nil nehrinde boğulmalarıdır.

Âcizâne kanâatime göre, boğulmanın muhtemelen sırrı şudur: Firavun, Mûsâ’ya kendisini tahta kutunun içinde getiren su sâyesinde kavuşmuştur. Ama, ne su nimetinden, ne de Mûsâ (a.s.)’dan dolayı Allah’a şükretti. Şükretmediği için, Allah hâlini değiştirip Firavun ve kavmini, başkaları için hayat sebebi olan su ile helâk etti.

Lût (a.s.)’ın kavmine nisbetle, gözlerini kör etme olayının azab cümlesinden sayılması, tufan ve benzerlerinin âyetler cümlesine alınmasının, Lût (a.s.)’ın âilesine izâfetle sebebi açıktır. Çünkü, onların vücûduna yönelik olan azap kasdedilmiştir. Gözlerin silme kör edilmesi de onlara azaptır. Firavun’a gösterilen bazı mûcizeler öyle değildir.

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولٰٓئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَٓاءَةٌ فِي الزُّبُرِۚ ﴿٤٣﴾

43. Şimdi sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı iyidirler? Yoksa kitaplarda sizin için bir berât mı var?

“Şimdi sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı iyidirler?” Ey arap topluluğu, sizin kâfirleriniz Allah katında sayı, şiddet, güç ve kuvvet bakımından Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût (a.s.)’ın kavimleri ile Firavun’un âilesi gibi sayılanlardan daha mı üstündürler? Burada şu mânâ anlaşılır; bu sayılan kavimler, anlatılan bazı işlerde sizden güç, kuvvet ve imkân bakımından daha üstün oldukları halde başlarına gelen bu felâketlerin, siz onlardan daha isyankar iken başınıza gelmeyeceğini mi umuyorsunuz?

“Yoksa kitaplarda sizin için bir berâet mi var?” Bu cümlede, onlardan yüz çevirme ve daha önce getirilen delil ile mahcub etme şeklinden başka bir huccet getirme yöntemine geçilmiştir. Yoksa isyan ve inkârınıza karşılık, Allah’ın azabından berâet ettiğinize dâir mukaddes kitaplarda indirilmiş bir belge veya teminatınız mı var? Bu berâete güvenerek mi üzerinde bulunduğunuz isyankar durumunuzu ısrarla sürdürüyorsunuz? Esas anlamı; inkâr edenleriniz, Allah’ın azabından bir güvence içindedirler tarzında sizin için semavî kitaplarda gökten inmiş böyle bir belge ve teminat yoktur.

أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾

44. Yoksa «Biz, intikam almağa gücü yeten bir topluluğuz» mu diyorlar?

Bu âyet-i kerîme, onları susturmak için getirilen delil ile utançlarından önlerine baktırmak ve âciz bırakmak içindir. Ayrıca önceki âyet-i kerîme'de muhatap zamiri ile kendilerine hitap edilirken, bu âyet-i kerîme'de gâib zamîre geçilmiş olması, onlardan yüz çevirerek, hitap mevkiinden düşürerek muhatab almağa değmez olduklarını bildirmek içindir. Bu da kendi durumlarının bir gereği olup kötülüklerini başkalarına anlatmak içindir.

Âyet-i kerîme'nin mânâsı şöyle de anlaşılır; hayır, onlar büyüklük ve güçlerinden emin olarak, "biz kararlı, sağlam görüşlü, derli topluyuz, bizimle kimse atışamaz, biz yenilmeyiz mi?" diyorlar. Yahut, "biz düşmanlarımıza karşı yardım olunmuşuz, intikam alıcıyız, yenilmeyiz mi?" diyorlar.

Ebû Cehil Bedir günü, yelesi ve kuyruğu siyah ve her gün onaltı rıtıl[154] mısır vererek beslediği doru bir ata bindiği halde, Muhammed (s.a.)'i öldüreceğine yemin ederek, "biz bu gün Muhammed'den ve arkadaşlarından intikam alacağız" demişti. Ama o gün müslümanlar onu öldürdüler de kellesini **Abdullah b. Mes'ûd** (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'e kadar sürükleyip getirmişti.

Bu âyet-i kerîme ayrıca, nefsin inkârcı sıfatlarına, behîmî, şeytânî, vahşî, hevâî ve hayvânî olmak gibi değişik nevilerine ve bunların birbirileriyle yardımlaşmalarına işâret etmektedir.

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾

45. O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.

Bu cümle, inkârcıların, âyet-i kerîme'de geçen sözlerini bozup reddetmektedir. Yâni "elbette Kureyş topluluğu yakında bozulacak" anlamına gelir.

Âyet-i kerîme'nin mânâsı şöyle olur: "Yenilgiye uğramış olarak savaştan dönüp kaçacaklardır. Allah peygamberine ve müminlere yardım edecektir." Gerçekten Bedir günü tam böyle oldu.

Saîd b. Müseyyeb şöyle demiştir; Hz. Ömer (r.a.)'ın şöyle dediğini işittim: ***"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır"*** âyet-i kerîmesi inince, sözü edilen topluluğun hangisi olduğunu bilmiyordum. Bedir günü Rasûlullah (s.a.)'ın zırhını giyerken, bu âyet-i kerîmeyi okumakta olduğunu duydum. O zaman âyetin mânâsını anladım. Bu Rasûlullah (s.a.)'ın mûcizelerindendi. Gaybtan haber vermişti ve aynen haber verdiği gibi oldu.[155]

İbn Abbâs (r.a.) dedi ki: Bu âyet-i kerîme'nin inmesiyle Bedir arasında yedi yıl geçmiştir. Buna göre bu âyet-i kerîme Mekke'de inmiştir.

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ ﴿٤٦﴾

46. Bilakis kıyâmet onlara vaadedilen asıl saattir ve o saat daha belâlı ve daha acıdır.

Bu (bozgun), cezâlarının tamamı değildir. Aksine kıyâmet onların asıl azaplarının vaadedildiği zamandır. Bu, o azabın başlangıcıdır. Kıyâmet anlamındaki “sâat” kelimesi daha önce geçtiğinden burada zamir olarak gelmesi gerekirken açık isim olarak getirilmesi kıyâmetin tehlikelerinin büyüklüğünü göstermek içindir. Âyet-i kerîme’de geçen “edhâ”, kelimesi belânın en şiddetlisi ve en büyüğü, “dâhiye,” kurtulma yolu olmayan en büyük belâ demektir. “Emerr,” acılığın en son ve en şiddetli sınırı anlamındadır. Bundan elde edilen mânâ: Kıyâmetin içinde bulunmak, Bedir savaşı içinde bulunmaktan daha korkunç ve tehlikelidir, azabı da Bedir azabından daha ağır ve daha büyük bir beladır. Çünkü yenilmek, öldürülmek ve esir düşmek gibi dünyanın belâ ve azabı, âhiret azâbından sadece bir örnektir. Nitekim dünya ateşi, âhiret ateşinin yalnız yetmişte birinin bir parçasıdır.

اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍۘ ﴿٤٧﴾

47. Şüphesiz suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler.

“Şüphesiz suçlular” önceki ve sonraki müşrikler, *“sapıklık ve çılgınlık içindedirler.”* Yâni mahvolma ve çılgın ateşler içindedirler.

يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْۜ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾

48. O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde «Cehennemin elemini tadın!» denir.

Âyette geçen “sekar” kelimesi, Cehennem’in özel adıdır. Bunun için türetilmemiştir. Cehennemin beşinci tabakasının adı olduğu da söylenmiştir. Âyet-i kerîme’nin mânâsı; cehennem ateşinin sıcaklığını ve can yakıcılığını varın siz kıyaslayın. Cehennem ateşine dokunmak bile elem ve ızdırap duymaya sebeptir. Sekarın dokunması, onun acıtıcılığını ve elemini duymaktan mecazdır.

Kâmûs’ta şu kaydedilmiştir; “Sekar” adlı Cehennemin dokunuşunu tadın. Yâni ondan size ilk dokunacak olanı tadın, anlamındadır. “Sıtmanın dokunuşunu duydu” sözünde olduğu gibi.

Peygamber (s.a.)’den rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: *“Kıyâmet günü haklarında ilk hüküm verilecek olan insanlar şunlardır: Şehid olmuş biri getirilir. Allah ona vermiş olduğu nimetlerini tanıtır, bildirir. O da onları hatırlar. Bu nimetlere rağmen ne yaptın? diye sorulur.*

–Ya Rabbi senin yolunda savaştım ve şehid oldum, der. Allah:

–Yalan söyledin, sen hakkında filan kişi çok cesur imiş desinler, diye çarpıştın. Bu söylendi de. Bunun üzerine emreder, o kimse yüzüstü cehenneme sürüklenip atılır.

Sonra ilim öğrenen ve Kur'an okuyan bir kimse getirilir. Ona nimetlerini hatırlatır, o da kendisine verilmiş olan nimetleri hatırlar. "Bu nimetlere karşılık ne yaptın?" buyurur.

–İlim öğrendim, Kur'an okudum ve okuttum, cevabını verir. Allah:

–Yalan söylüyorsun, sen hakkında filan kişi âlimdir, Kur'ân'ı çok iyi okumaktadır, desinler diye yaptın. Gerçekten de bu istediklerin senin hakkında denildi, buyurur ve sonra emreder, bu kişi yüzüstü sürüklenerek cehenneme atılır.

Sonra Allah'ın kendisine çok çeşit mal verdiği bir kimse getirilir. Ona da vermiş olduğu nimetlerini hatırlatır. O da hatırlar. "Bu nimetlere mukabil ne yaptın?" sorusuna cevap olarak o kişi:

–Ya Rabbi, infak edilmesi gereken hiç bir şeyi terk etmedim, hepsini verdim, der. Cenâb-ı Hak: Yalan söyledin, sen filan kişi çok cömerttir, denmesini istedin. İstediğin de söylendi, buyurur ve emreder, o kişi de yüzüstü sürüklenerek cehenneme atılır."[156]

Atâ Sülemî (k.s.) dedi ki, bir gün arkadaşlarımla yağmur duâsına çıkmıştık, Sa'dûn ile karşılaştık, bana: "Ey Atâ siz semâvî kalplerle mi yoksa arzî kalplerle mi çıktınız bu duâya?" diye sordu. Ben de semâvî kalplerle çıktık, dedim.

Ey Atâ eğrilme, şüphesiz ki, iyiyi kötüden ayıran Allah görüyor, dedi. Bu sözünden sonra tutulup kaldım, bir şey diyemedim. Duâ ettiğimiz halde yağmur yağmadı. Ona ricâ ettim, duâ et de yağmur yağsın, dedim. Hemen başını kaldırdı, Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Ya Rabbi dünkü gece aramızda olanlar hurmetine yağmur yağdırmanı diliyorum, dedi. O duâsını bitirmemişti ki, hemen yağmur yağdı. Kuraklıktan kurtulduk. Sonra ağlayıp geri döndü. Esas söz konusu olan, niyetin düzeltilmesi, kalbin başka şeylerden temizlenmesi ve Allah için ihlas ve samimiyettir.

Kim ki, nefsinin kötülükleri içinde kalır, Hak'tan yüz çevirir, dünya ve şehvet arzularına yönelirse, uzaklık ve kovulma cehenneminin ateşine sürüklenir, rezillik ve ayrılık ateşinin harâretini tadar.

---

[154]. 1 Rıtl yaklaşık 1,5 kg.dır.

[155]. Buhârî, Tefsîr (54), 6; İbn Kesîr, IV,266.

[156]. Müslim, İmâre, 110; Nesâî, Cihâd, 22; Müsned, II,322.

BİZ, HER ŞEYİ BİR ÖLÇÜYE GÖRE YARATTIK

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ
﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ
فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ
فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

49. Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.
50. Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi, bir tek sözden başka bir şey değildir.
51. Andolsun biz, sizin benzerlerinizi hep helâk ettik. Düşünüp ibret alan yok mu?
52. Yaptıkları her şey kitaplarda *(amel defterlerinde)* mevcuttur.
53. Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır.
54. Takvâ sâhipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarında,
55. Güçlü ve Yüce Allah’ın huzurunda hak meclisindedirler.

“Biz” eşya namına ne varsa ***“her şeyi”,*** “tekvin” sıfatına bağlı olarak, hikmetin gerektirdiği gibi ***“bir ölçüye göre yarattık.”*** Âyetteki “kader,” “tayin ve takdir” anlamındadır. Takdir de, yaratılmasında fayda olan bir şeyin sûretini, şeklini ve zâhirî ve bâtınî sıfatlarını, niteliklerini hikmetin gerektirdiği gibi özel bir ölçü ile düzenlemektir. Yahut “kader”, başkası ile değiştirilemeyecek şekilde meydana gelmeden önce levh-i mahfûz’da yazılı olarak belli bir ölçü içinde yarattık, anlamına gelir.

Allah bir işe hüküm verdi
Ve kalemin mürekkebi kurudu.
“Levh-i ezelîye itâat et ve sus.
Çünkü kalem neyi yazmışsa o artık bâtıl olmaz

Bu açıklamalardan sonra, kaderden maksad, Allah’ın bir şeyi ezelî ilminde tayin ve takdir etmesi ve kader sahifesine yazmasıdır. Bu da kazâ kavramının yanı başında kullanılan kader kavramıdır. Böyle olunca kazâ, bütün yaratılmışların toplu halde levh-i mahfûz’da bulunması olayıdır. Kader ise, bütün şartları oluştuktan sonra bir şeyin var olup görünür halde bulunmasıdır. Bu sebeple Kader’e halk etmek denmiştir. Çünkü

kader, belirli vakitte görünen varlığa bağlıdır.[157]

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Allah gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl evvel yaratılmışların bütün ölçülerini yazmıştır.”*[158] Efendimiz’den rivâyet edilen başka bir hadis-i şerifte de: *“Her şey Allah’ın tayin edip yarattığı ölçüler içindedir, çok zeki olmak ve anlayıştan âciz olmak dahil.”*[159] Başka bir hadis-i şerifte de: *“Bir kul dört şeye inanmadıkça îman etmiş sayılmaz; Allah’dan başka ilâh olmadığına, benim de Hak ile gönderdiği elçisi bulunduğuma tanıklık etmek, öldükten sonra dirileceğine inanmak ve kaderin, hayır veya şerrine yâni acısına ve tatlısına inanmak.”*[160]

Keşfü’l-esrâr’da şöyle gelmiştir; “Ehl-i sünnete göre iyi veya kötü her türlü fiil kula âiddir ve kul bu sebeple mükâfât veya cezâ görür. Fakat bu Allah’ın istemesi, kazâ ve takdiriyle olur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur; ***“Hepsi Allah’tandır” de”*** *(en-Nisâ’, 4/78).*

Yine bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Kader hayrı ve şerri ile Allah’tandır.”* Bu sebeple âyet-i kerîme’de, Kaderiyye, Mûtezile ve Havâric’ın hepsinin görüşleri reddedilmektedir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye adlı eserde şu görüş kaydedilmiştir; gerek ilimle bilinen, gerekse gözle görülen her şeyi belirli bir ölçüde yarattık, anlamındadır. Âyet-i kerîme’nin mânâsı; ***“O da: Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi”*** âyet-i kerîme’sinde buyurulduğu gibi. Yâni, her şey kendi zâtî yetenek ve ezelî kabiliyetinin gereği üzerine, eksik ve fazla olmamak üzere yaratılmıştır.

İmâm Gazâlî’nin dediği gibi, imkân âleminde bu varlıktan daha güzel ve mükemmel olamaz. Daha güzeli ve mükemmeli mümkün olsaydı da bunu Allah göstermeseydi, -haşa- cimri sayılırdı. Oysa Allah ifâde edilemeyecek kadar cömerttir. Son derece Kâdir olduğu halde, âciz sayılırdı.

وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾

50. Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi, bir tek sözden başka bir şey değildir.

“Bizim buyruğumuz” yaratılmasını istediğimiz herhangi bir şey için kolaylık ve çabuklukta *“bir anlık bakış gibi bir tek sözden başka bir şey değildir.”* Yâni oluşu çabuklaştırmak için ikilenmeyen bir tek sözden ibarettir. O söz de “ol!” anlamındaki “kün” sözüdür. Yahut Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi, bir tek işten başka bir şey değildir. Herhangi bir hareket, çaba veya zorlama olmadan bir şeyi yoktan var etmektir.

*Kâmûs’*ta*,* göz çalmak, bakış kaçırmak, denmiştir. *Müfredât’*ta şu kayıt vardır; “Ben, bir şimşek parıltısı şeklinde gördüm.”

İbnu'ş-Şeyh demiştir ki; geçen âyet-i kerîme'ler, Mekke kâfirlerinin dünya ve âhirette helâk edileceklerine dâir tehdidi, müminlerin de onlara karşı muzaffer olup intikam alacakları vaadini kapsayınca: ***"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık"*** (el-Kamer, 55/49) âyet-i kerîme'si bu vaad ve tehdidi pekiştirmek için getirildi. Yâni, bu âyet-i kerîmelerde verilen vaad ve tehdidler haktır ve doğrudur. Allah katında tayin ve takdir edilmiştir. Artıp eksilmez. Allah'a göre bu hiç de zor değildir. Çünkü, O'nun muhlûkâttan bir şey yaratması gözün bir anlık bakışından daha hızlıdır.

Bazı âlimlerce âyet-i kerîme'nin mânâsı, ***"Kıyâmetin kopması ise, göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibarettir"*** (en-Nahl, 16/77) âyet-i kerîme'sinden ibarettir, denilmiştir.

Bazı büyükler de demişlerdir ki, "kün!" kelimesinden maksad, kâf ile nûn harfleri değil, varlıkların (eşyanın) ortaya çıkmasından ibaret olan mânâdır. Öyleyse "kün!" kelimesi, anlayan için mânânın örtüsüdür. Her insanın içinde "kün" kuvvetine benzer bir güç vardır. Görünürde ise mûtâd olandan başka bir şey yoktur. Âhirette ise "kün" hükmü, onun, görünürde gücü olur. Allah bazı kimselere, Rasûlullah'a irsleri ve bağlılıkları nedeniyle bu dünyada da bu gücü bazan verir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.) bu gücü çeşitli yerlerde kullanmıştır. Bunlardan biri Tebük Gazvesi'dir.

Sonra şüphesiz bu güç, meleklerden veya başka varlıklardan hiç birine verilmemiştir. Çünkü bu niyâbet ve halifelik kendisinde dürülmüş olduğundan, insana mahsus bir durumdur.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye adlı eserde, Bizim ulvîsi ve süflîsi ile eşyaya tecellîmiz, onları nitelikleri bakımından içinde çokluk olmayan tekli hale getirmektedir. Ancak kendisine tecellî edilene göre sıfatlar çoğalır. Yalnız onda, tek şekilde çoğalan görüntüler ortaya çıkar. Büyükte büyüklük, küçükte küçüklük, uzunda uzunluk ve çember durumunda olanda da yuvarlaklık vasfı ortaya çıkar. Esas şekil ise yaratıldığı durumda hiç bir değişikliğe uğramadan kalır. Bir şeye bakan kişi bir bakışta gözünün hizâsına geleni gördüğü gibi.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَٓا اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٥١﴾

51. Andolsun biz, sizin benzerlerinizi hep helâk ettik. Düşünüp ibret alan yok mu?

"Andolsun biz," küfür ve inkârda *"sizin benzerlerinizi hep helâk ettik."* Yâni diğer milletlerden küfretmekteki benzerlerinizi mahvettik. Âyet-i kerîme'deki "eşyâ'", şîa kelimesinin çoğulu olup, *Müfredât*'ta da ifâde edildiği gibi insanın kendisinden güç alıp yayıldığı ve çoğaldığı bir topluluktur. *Kâmûs*'a göre ise, kişinin tâbilerine, ardından gidenlerine ve yardımcılarına "şîa" denir.

"Düşünüp ibret alan yok mudur?" Yâni bundan alacağı öğütle isyandan çekinip

korkacak yok mudur?

Bu âyet-i kerîme'de şu mânâya da işâret vardır; Allah şöyle buyuruyor: Biz ezelî olan kudretimiz ve her şeye ulaşan hikmetimiz gereği sizin benzerlerinizi ya tabiî veya irâdî ölümle yok ettik. Ey emmâre nefis esirleri ve ey dolaşan kalp sâhipleri! Bundan ibret alıp kendisi için daha lâyık ve uygun olanı seçecek yok mu?

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾

52. Yaptıkları her şey kitaplarda *(amel defterlerinde)* mevcuddur.

"Yaptıkları her şey" küfür ve isyan türünden ne varsa *"kitaplarda"* hafaza meleklerinin yazdıkları divanda *"mevcuddur."*

İmâm Gazzâlî demiştir ki; zamanımız kâfirlerinin yaptıkları işler nasıl bizim kitabımızda anlatılıp kaydedilmişse, önceki milletlerin yaptıkları bütün işleri de peygamberlerine indirilmiş kitaplarında yazılıdır.

وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾

53. Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır.

İnsanların yapmış oldukları işlerden *"küçük büyük her şey"* bütün ayrıntılarıyla levh-i mahfûz'da *"satır satır yazılmıştır."*

Yahya b. Muâz (r.a.) demiştir ki: Şâhidliğin doğru yapılacağını, yaptığı işlerin kendisine gösterileceğini ve onlarla cezâ veya mükâfâtlanacağını bilen kimse işlerini güzelleştirmeğe, amellerini samîmî olarak yapmağa ve geçmişte ısrarla işlediği günahlarından dolayı istiğfâr etmeğe devam eder.

Rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.) küçük günahları bir örnekle şöyle açıklamıştır: *"Günahların küçükleri şuna benzer: Yeryüzünde çöl olan bir yerde konaklayan bir topluluk, bir araya gelip her biri odun toplamağa gider ve birer odun parçası getirirler ve ortalığa koca bir odun yığını oluştururlar, yakarak ekmeklerini pişirirler.*

İşte küçük günahlar da sâhibinin aleyhine birikip Allah'ın bağışlayacağı kimseler müstesnâ, insanı mahveder. Öyleyse, günahların küçüklerinden sakının. Çünkü onların hesabını bir soran vardır."[161]

Bu şiiri söyleyen ne güzel söylemiş:

Günahların küçüğünü de büyüğünü de bırak budur işte takvâ ,
Dikenli yerde yürüyen kimse gibi yap, gördüğün dikenden sakın!

Küçük de olsa günahı küçümseme,
Dağlar da küçük taşlardan oluşmuşlardır.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍۙ ﴿٥٤﴾

54. Takvâ sâhipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarında,

"Takvâ sâhipleri" küfür ve günahlardan sakınanlar *"cennetlerde"* yani, nimetleri ve oraya girecek olanlar için hazırlanan şeyleri anlatılamayacak nitelikte değeri çok büyük bahçelerde *"ırmakların kenarlarındadırlar."* Bu ırmaklar, su, şarap, bal ve süt ırmaklarıdır.

فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

55. Güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler.

Âyet-i kerîme'nin mânâsı şöyle olur; onlar, dünya meclislerinin aksine günah işlemekten ve boş laf etmekten uzak ve esenlikte, razı olunacak hak mekan ve hak meclisindedirler.

Âyette geçen "huzurunda" anlamındaki kelimeyle yer ve mesâfe yakınlığı değil, itibar ve makam kasdedilmiştir.

Âyetin mânâsı toplu olarak şöyle olur: Takva sâhipleri, kudretine karşı konamayan, mülkünün büyüklüğüne erişilemeyen, hiç bir şey mülkü dışında kalamayan Allah'ın yakınlarıdır. Mutlulukların tamamını ve gıpta edilecek, imrenilecek her şeyi içine alan bu mertebeden daha üstün bir şeref var mı?

Âyet-i kerîme metninde geçen "muktedir" kelimesi, "hiç bir şeyin âciz bırakamayacağı kâdir, iktidarı sonsuz" demektir.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de denilmiştir ki; muttakîler; yâni mâsivâdan, Allah'tan başka her şeyden sakınanlar, vuslat cennetlerinde, mârifet ve hikmet sularının ırmaklarındadırlar. Bu ırmaklara dalarlar, irfanın, ilâhî atâ ve ihsânın en parlak incilerini çıkarırlar. Zâtî vahdet makamında, ilâhî huzur makamındadırlar. Sevgili Peygamberimiz'in *"Rabbimin huzûrunda gecelerim de bana yedirip içirir"*[162] hadis-i şerifinde buyurduğu gibi.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle gelmiştir: "Inde" kelimesi yakınlık ve tahsis özelliğine sâhiptir. Yâni Hakka yakın olanlar yarın o sarayda bu özellik sayesinde bulunacaklardır. Hz. Peygamber ise (s.a.) bugün bile bu sarayda bu özelliğe sâhiptir. Havâs ehlinin yarın elde ettiğinde iftihâr edeceği rütbe bugün onun için düşük bir pâyedir. Yarın elde edeceği yüce mertebeyi kim anlatabilir?

Ey lâyezâl olan Allah'ın sırlarının mahremi,
Zülcelâl olan Allah'ın cemâlinin aynası,
"Rabbimin katında gecelerim"in misâfiri,
"Kalbim uyumaz" sırrına sâhip gönül sâhibi,
Hazret-i İlâhiye yakınlığıyla,
İstediği varlık mertebesine ulaşan,
Öyle bir yakınlık ki söz onu tartamaz,
Bu yakınlık aklın havsalasına sığmaz,
Söz bu mertebede kaybolur,
Aksine söz bu mertebeye ulaşamaz.

Bu âyet-i kerîme'de, takvânın insanı cennetlere, ilimlerin ırmaklarına ve ilâhî hakikat irfanlarına, sonra sıddîkların makamına, zâtî vahdet makamına ulaştıracağına işâret edilmiştir.

İmâm Ca'fer Sâdık (r.h.) demiştir ki; Allah mekanı sıdk ile övmüştür. Bu sebeple bu makama, sıdk ehli olanların dışında kimse oturamaz. Sıdk makamı, Allah'ın dostlarına, zâtına bakma izni vermeyi vaadettiği makamdır.

"O sarayın kıymet ve izzeti ne kızarmış tavuk, ne akan dere, ne de güzel kadınlardır. Sedefin kıymeti sadece sedef değildir, sedefin kıymeti sedefin içinde bulunan padişahlara lâyık incidir."

Şiir:

Yeryüzünün toprağını sevmek benim ahdim değildir.
Ancak ona giren kimse dostumdur.

Ey hoş kimse! O dost meclisi ve mukaddes bahçe, bekleme çölünden visâl Kâbesine ulaşmak, rızâ elbisesi giyinip vefâ çeşmesinden Hakk'ın şerbetini yudumlamak, azarlanmadan yaşamak, hesapsız nimet ve Hakk'ı perdesiz müşâhede etmek, bu hayat müminler içindir."

Sâlih b. Hibban, Abdullah b. Büreyde'den rivâyetine göre şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme'den şunlar anlaşılmaktadır: Cennet ehli her gün iki kez Cebbâr olan Allah'ın huzuruna girip O'na Kur'an okurlar. Her biri de huzûr-ı ilâhîdeki meclisine ve amelleri sebebiyle altın, zümrüt, yakut ve inciden oluşan iki makama daha otururlar. Bununla sevinip gözleri aydınlandığı gibi hiç bir şeyle aydınlanmaz. Bundan daha büyük ve güzel bir mutluluk duymamışlardır. Sonra kendi cennet halılarıyla döşeli yerlerine bir gün öncekinden çok daha mutlu cennet nimetleriyle gözleri aydınlanmış olarak dönerler. Bazı âlimler, âyet-i kerîmede bahsi geçen müttakîler, o kimselerdir ki, onları konakların en garibinde konuk etmişti. O makam ancak doğruluk sâhibi olanlar tarafından bilinir. Onlar mârifete muhtâc olduklarını bilenlerdir. Onların hakkında Efendimiz şöyle buyurmuştur; *"Fakirler Allah'ın meclisine devam edenlerdir."*

Bâyezid Bistâmî'ye (k.s.) "garip kimdir?" diye sorduklarında o: Kimse onu dünyada aradığında bulamaz, cehennem görevlisi olan Mâlik o garibi cehennemde arasa

bulamaz, cennet görevlisi Rıdvân cennette arasa bulamaz, dedi.

Bunun üzerine: “Ey Bâyezid o garib nerede bulunur?” dediklerinde: ***“Müttakîler cennetlerde ve ırmakların kenarlarında, güçlü, yüce Allah’ın huzurunda hak meclisindedirler”*** dedi. Bu sebeple doğruluk sâhibi olmak ve sâdıklara hizmet etmek kaçınılmaz bir görevdir ki, insan bu yüce makama ulaşabilsin. O makamın bir çok güzel yönleri ve mertebeleri vardır.

Sözde doğruluk, günahların en çirkini olan yalandan dili korumaktır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.): *“Tâcirler, fâcirdirler”*[163] dedi. “Ey Allah’ın Rasûlü, Allah alış verişi mübah kılmadı mı? dediler. Rasûlullah; *“Evet, ancak onlar yemin edip günah işliyorlar, konuşuyor ve yalan söylüyorlar”* buyurdu. Yine Efendimiz (s.a.); *“Yalan söylemek rızkı azaltır”* buyurmuştur. Yine bir hadis-i şerifte: *“Kendisinde dört huy bulunan, namaz kılsa, oruç tutsa da münafıktır; konuştuğu zaman yalan söyler, bir şey için vaad ettiğinde vaadinden döner, bir şey kendisine emanet edildiğinde hıyanet eder ve husûmet ettiğinde haktan ayrılır”* buyurulmuştur.[164]

Halde doğruluk, hâlini eksiltecek şeylerden korunmaktır. Bir işi yapmak ve bir hal üzerinde bulunmak konusunda Allah’a güvenmek ve teslimiyettir. Benzeri işlerde doğruluk, bu karar üzere devam etmek ve onun durumunu eksiltecek şeylerden sakınmaktır. Sülûk hâlinde olanlar, halde doğruluğa büyük önem verirler.

Rivâyete göre, sülûk hâlinde olanlardan bir zat büyük bir vecd ve feryad içindeydi. Bir gün geldi ve dervişlik hırkasını Harem-i şerifte bulunan şeyhe verdi. “Benim şu andaki feryâdım âşık olduğum bir kadın içindir. Bu durumda âşıkların hırkasını giyip de yalancı olmak istemiyorum” dedi. Günler sonra gelip önceden çıkarıp şeyhe teslim ettiği âşıklar hırkasını aldı ve: “Beni o kadından kurtaran Allah’a hamd u senâlar olsun, önceki hâlime döndüm” dedi.

Halde doğruluğun bir örneği de, mürîdin irâdesinde sadâkatidir. Müridde şeyhinin irâdesine muhâlif bir hareket görülürse o, irâdesinde yalancıdır. Zira mürid, irâdesini şeyhinin irâdesinde ifnâ eden, onun irâdesiyle bütünleştirendir.

İnsanın gerek hal, gerekse söz doğruluğu bakımından hangi durumunda sadâkat bulunursa, onun kurtuluşuna ve derecelerinin yükselmesine sebep olur.

Şair ne güzel söylemiş:

Doğrulara doğrulukları sebebiyle verilir:
Hayatta ve ölümden sonra kurtuluş.

Bu şiirin söylenmesine sebep şudur:

Şamlı üç kardeş savaşırlarken bir defasında Rumlar onları esir etti. Kral onları yanına alarak: “Nasrânîliği/hrıstiyanlığı kabul etmeniz şartıyla ben sizi kral yapacağım ve kızlarımla da evlendireceğim,” dedi. Üç kardeş bu teklifi şiddetle red ettiler ve “Ey Muhammedimiz! biz senden ayrılır mıyız!” dediler. Kral üç kardeşten ikisini kızdırılmış zeytin yağına atarak feci şekilde öldürdü. Üçüncüsünü yanında alıkoydu ve kızını ona

musallat ederek elde etmeğe çalıştı. Bu kız kadınların en güzellerinden biri idi. Bunun üzerine genç, gündüz orucuna ve gece ibâdetine başladı. Gencin samimiyet ve ciddiyeti kızın müslüman olmasına sebep oldu. Berabarce kurtulup Şam'a geldiler.

Şehid olan iki kardeşi meleklerle birlikte bir gece bu gencin yanına geldiler ve o kadınla onu evlendirdiler. Kardeşlerinin durumunu sordu. Şöyle dediler: Her şey senin bildiğin gibi, biz şehîd olunca Firdevs cennetine girdik. Allah bizi, bu genç kızla senin nikahında bulunmak üzere gönderdi."

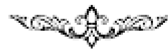
Bu iki şehid Şam şehrinde meşhur oldukları için şairler onlar hakkında bir çok beyitler yazdılar, bunlardan biri de zikrettiğimiz şiirdir.

Cüneyd Bağdâdî (k.s.), müminlerin emiri **Hz. Ali** (r.a.)'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Sûfîlerin ismine kaynak olan "sûf" kelimesinde üç harf vardır. Sad harfi sıdktır, sabır ve safâdır, üzüntüden sâlim, sâfî ve hâlis olmaktır. Vav harfi vüdd (muhabbet), vird (zikr), vefâ anlamlarını taşır. Fâ harfi fakr, ferd ve fânîliktir. Bu sıfatlar sûfîde bulunmadığı taktirde o kişi sûfî olamaz.

Sehl (r.a.) demiştir ki, sıddîkların hıyânetlerinin ilki kendi nefisleriyle konuşmalarıdır.

Feth el-Mevsılî (r.a.)'ye, "sıdk nedir?" diye sordular. O da elini demir körüğüne sokarak kızdırılmış bir demir çıkardı, avucunun üzerine koydu ve "işte sıdk/doğruluk budur" dedi.

Cüneyd Bağdâdî (r.a.) dedi ki, sâdık günde kırk kez değişir, ama Allah'a güven ve teslimiyeti, azmi kırk yıl aynı durumda kalır, hiç değişmez. Bunun sebebi şudur; çünkü âriflerin Allah'tan istekleri kulluk, doğruluk ve nefsin zevkine aldırmadan Rabbin hakkını îfâ etmektir. Bunların dışında herkes âbid, zâhid ve âlimler amelin karşılığını elde etmekten ayrılamazlar. Allah'tan âfiyet dileriz![165]

---

[157]. Bu târif, Eş'arî'lere göredir. Mâtürîdîlere göre kader, "olacak her şeyi Allah Teâlâ'nın ezelî ilmiyle bilmesi ve takdir etmesi"dir. Kazâ da, "ezelî ilme göre bilinen ve takdir edilenlerin vakti gelince yaratılması"dır. Mâtürîdîlerin kader dediğine Eş'arîler kazâ, kazâ dediğine de kader derler. (Prof. Dr. Mehmet Bulut).

[158]. Müslim, Kader, 16.

[159]. Müslim, Kader, 18.

[160]. Tirmizî, Kader, 10; İbn Mâce, Mukaddime, 10.

[161]. İbn Mâce, Zühd, 29; Dârimî, Rikâk, 17; Müsned, VI, 70, 151.

[162]. Buhârî, Temennî, 9; Savm, 20, 48, 49, 50; Müslim, Sıyâm, 57-58; Muvatta', Sıyâm, 58; Müsned, III,8; VI,126.

[163]. Terğîb, III,247.

[164]. Buhârî, İmân, 24; Müslim, İmân, 106.

[165]. H. 1114 yılının Şevvâl ayının üçüncü onunda/m. 1703 (Mart) sonsuz kuvvet

sâhibi Yaratıcımızın yardımıyla “Kamer” sûresinin tefsiri bitti. Bu sûrenin tefsirini “Rahmân” sûresinin tefsiri takib edecektir ki ona Kur’ân’ın gelini “Arûsu’l-Kur’ân” ismi verilir. Mekke’de veya Medine’de inmiştir. Âyetleri yetmiş altı, yetmiş yedi yahut yetmiş sekizdir

سُورَةُ الرَّحْمٰنِ

55- RAHMÂN SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 78 âyettir.
İlk kelime olan «er-rahmân» sûreye ad olmuştur.
Bu sûrede Allah'ın nimetleri sayılır.
Bunlar sayılırken bütün şuurlu varlıklara hitaben
«O halde Rabbinizin nimetlerinden
hangisini yalanlıyorsunuz?»
anlamına gelen âyet
sık sık tekrar edilir.

SAKIN DENGEYİ BOZMAYIN!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلرَّحْمٰنُۙ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَۜ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَۙ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ
﴿٤﴾ اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍۙ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾
وَالسَّمَٓاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَۙ ﴿٧﴾ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾
وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا
لِلْاَنَامِۙ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَاكِهَةٌۙ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِۚ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو
الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُۚ ﴿١٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1, 2. Rahmân Kur'ân'ı öğretti.
3. İnsanı yarattı.
4. Ona açıklamayı öğretti.
5. Güneş ve ay bir hesaba göre *(hareket etmekte)* dir.
6. Bitkiler ve ağaçlar secde ederler.
7. Göğü Allah yükseltti ve mîzanı *(dengeyi)* O koydu.
8. Sakın dengeyi bozmayın.
9. Ölçüyü adâletle tutun ve eksik tartmayın.
10. Allah, yeri canlılar için yaratmıştır.
11. Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır.
12. Yapraklı daneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.
13. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Allah, "Rahmân" olandır. Bütün mahlûkâtına şâmil ve kâmil mânâda rahmet etmek O'na mahsustur. Nitekim, "Ey dünyanın Rahmân'ı, âhiretin Rahîmi!" diye duâ edilegelmiştir. Çünkü O, rızkı dünyada bütün mahlûkâta yaymış, âhirette ise afvını yalnız müminlere tahsis etmiştir. Allah'ın bağış ve ihsânı çoktur. O'nun rahmeti her şeye ulaşmıştır.

Yeryüzü bütün genişliği ile O'nun sofrasıdır.
Bu hân-ı yağmadan dost da alır, düşman da.

Rahmet, gerçek merhamet ve şefkat; yani, rûhânî bir yöneliştir. Allah Teâlâya nisbetle

rahmet, O’nun mahlûkâtına hayır, iyilik ve nimetlerini ihsân etmesidir. Çünkü birine şefkat ve merhamet eden kimse ona iyilik veya ikram eder.

İmam Gazzâlî (r.a.) demiştir ki; “Rahmân olan Allah; birincisi onları yoktan var etmekle; ikincisi hidâyet ve mutluluk yollarına ulaştırmakla; üçüncüsü âhirette mesûd etmekle; dördüncüsü sonsuz kerem sâhibi olan cemâlini göstererek nimetlendirmekle kullarına son derece şefkat, merhamet ve ikram eder.”

Rûhî, cismânî dünya ve âhiret nimetlerini sayacak kadar geniş kapsamlı olan bu sûrenin başına Allah, “er-Rahmân” ism-i şerîfini getirerek, bundan sonra zikredilecek çeşitli nimetlerin O’na isnadını sağlamak için ilâhî isimlerin ve sıfatların tamamını şâmil bu mübarek zat ismiyle süsledi.

Bütün mutluluklara vesile olduğundan Kur’ân-ı Kerîm nimetlerin en büyüğüdür. Bu sebeple Peygamberimiz (s.a.) *“Ümmetimin en şereflileri Kur’an ehli olanlardır.”*[166] Yâni onu devamlı okuyan, gece ibâdet edenlerdir. Bir başka hadis-i şerifte de: *“Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenip öğretenlerdir”* buyurmuştur.[167] Semâvî kitapların bütün gerçekleri Kur’ân-ı Kerîm’de mevcuddur. Kur’ân-ı Kerîm’i insanlara öğretmesi Allah’ın geniş rahmetinin eserlerindendir. Bu nedenle Allah şöyle buyurarak başladı: “Cebrâîl (a.s.) vâsıtasıyla Muhammed (s.a.)’e; Muhammed (s.a.) aracılığı ile de ümmetten diğerlerine Kur’ân’ı öğretti.”

Kâşifî şöyle demiştir; yâni ona öğrenmeyi, başkalarına da öğretmeyi kolaylaştırmıştır.

İbni Atâ demiştir ki: Allah ***“Âdem’e bütün isimleri öğretti”*** (el-Bakara, 2/31) buyurarak ona önem verdiği gibi **“Rahmân Kur’ân’ı öğretti”** buyurmak suretiyle Muhammed ümmetine de özel bir önem vermiştir. Yâni Âdem (a.s.)’a bütün isimleri öğreterek onu meleklerden üstün kılan Allah, size de Kur’ân’ı öğreterek diğer ümmetlerden üstün kılmıştır. “Ona Allah Kur’ân’ı ne zaman öğretti?” sorusuna şöyle cevap verilir: Gerçekte Kur’an onlara ezelde öğretilmiş, öğretme olayı dünyada ortaya çıkmıştır. Burada -ileride izah edeceğimiz gibi- şuna bir işâret vardır: Kur’ân’ın öğretilmesi şeklen ve genel yönü ile Cebrâîl (a.s.) vâsıtasiyle ise de, özel yönü ile bazan vâsıtasız olmuştur.

Bazı âlimler dediler ki, “Kur’ân’ı öğretti” demenin mânâsı, Allah kabiliyeti olan herkese tam bir istidât verdi” demektir. Bu sebeple “Kur’ân’ı öğretti” buyurdu da, “Furkân’ı” buyurmadı. Zira ilâhî kelam, toplu ve başlangıç itibariyle Kur’ân, bir işi iyisini kötüden ayırarak çözüp sonuca bağlaması itibariyle de Fürkân’dır. Bu mânâ itibariyle Kur’ân, insanın yaratılıp bu âlemde meydana gelmesine bağlı değildir. Onun ilgili olduğu yön, beyânın öğretilmesidir. Bu sebepledir ki, Kur’ân’ın öğretilmesini bildiren âyet-i kerîme, insanın yaratılışını bildiren âyet-i kerîmeden önce, insanın yaratılmasını bildiren âyet de “beyân”ın öğretilmesini bildiren âyetten önce getirilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede şuna işâret vardır; öğretmek ve öğrenmeyi kolaylaştırmak, öğreticilerden ve hafızlardan değil, Allah tarafındandır.

Allah Âdem (a.s.)'a isimleri öğretti. Onu öğrenmekte başarılı kıldı ve öğrenmesini lütfuyla kolaylaştırdı. Dâvûd (a.s.)'a zırh yapmayı öğretti. Nitekim, ***"Ona savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğretti."*** (el-Enbiyâ', 21/80) buyurmuştur. İsâ (a.s.) hakkında; ***"Allah ona yazmayı, hikmeti.. öğretecek"*** (Âl-i İmrân, 3/48) buyurduğu gibi, tıbbı da öğretti. Hızır (a.s.) hakkında: ***"Ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik"*** (el-Kehf, 18/65) buyurduğu gibi "ledün ilmi"ni öğretti. Bizim Peygamberimiz (s.a.)'e de ***"Allah sana Kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir"*** (en-Nisâ', 4/113) âyet-i kerîmesinde buyurduğu gibi Kur'ân'ı ve ülûhiyetin esrârını öğretmiştir.

Fethü'r-rahmân adlı eserde şöyle denilmiştir: Kur'ân'nın mahluk, yaratılmış olmadığının delillerinden biri de şudur. Allah Teâlâ Kur'an adını elli dört yerde zikr etmiştir. Hiç birinde onun yaratılmış olduğuna dâir bir halk, yaratma sözcüğü veya bir işâret mevcut değildir. İnsanı ise onsekiz yerde zikr etmiştir. Bu âyetlerden her biri onun yaratılmış olduğunu göstermektedir. Bu sûrede insan ve Kur'an aynı şekilde yanyana getirilmiştir. Bunu **Ebu's-Suûd** söylemiştir.

خَلَقَ الْاِنْسَانَۙ ﴿٣﴾

3. İnsanı yarattı.

Öğreticinin kim, öğretme işinin nasıl yapıldığını açıklamak için *"insanı yarattı"* buyurdu. Ona açıklamayı, meramını anlatmayı öğretti. İnsanı yaratmaktan maksad, onun sâhip olduğu görünen ve görünmeyen bütün kuvvet ve kabiliyetleridir.

عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾

4. Ona açıklamayı öğretti.

"Beyân", insanın kalbinde gizli olanı dil ile açıklamaktır.

Râğıb demiştir ki: "Beyân, bir şeyin üzerinde bulunan örtüyü açmak"tır. Konuşmaktan daha geneldir. Çünkü konuşma, yalnız insana mahsus bir özelliktir. Kelam da kasd edilen mânânın üzerindeki kapalılığı açıp ortaya çıkardığı için "beyân" ismi ile isimlendirilmiştir. İnsana beyânın öğretilmesinden maksad, yalnız kendisini açıklayıp anlatabilme imkânı verilmesinden ibaret olmayıp, hem kendi derdini anlatabilme, hem de aynı zamanda başkasının beyânını anlama kabiliyeti verilmesidir. Çünkü Kur'ân'ı öğretme görevi ve sorumluluğu ona verilmiştir. Âyet-i kerîme'de geçen "insan"la, bütün sınıflarına ve ferdlerine şâmil insan cinsi kasdedilmiştir.

Bahru'l-ulûm'da, bu âyet-i kerîmeden şu anlaşılır, denmiştir: *"İnsanı yarattı"*; yani,

Âdem (a.s.)'ı yarattı ve ona bütün varlıkların isimlerini ve lisanlarını öğretti. Âdem (a.s.) en üstünü arapça olmak üzere yediyüzbin dille konuşurdu.

Acizane derim ki; Allah'ın öğretmesi, dil, harf gibi vâsıtalı veya vâsıtasız olsun Allah'ın nefsî kelamı her türlü kılıftan soyutlanmış olduğu halde, çeşitli dillerle hitap etmesi nasıl olur, denilirse? Cevap: "Evet öyledir. Ancak, ilâhî kelamın mahlûkâta inmesi ve gönderilmesini kavrayabilmeleri için kılıfa kesin ihtiyaç vardır. Meselâ, ilâhî konuşmaya, anlaşılabilmesi için sonradan arapça bir kılıf giydirilmiştir. Biz kendi nefsimizde bazan arapça, bazan türkçe, bazan de farsça olarak bize gelen ilham'ın zevkini bir meleğin aracılığı olmadan tatmışızdır. Çünkü Allah'tan alınanlar kıyâmet günü hariç hiç bir zaman kesilmez. Bu da çoğunluğu görünmeyen melek aracılığı ile olmak üzere vâsıtasızdır. Bunu böyle bil!"

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍۙ ﴿٥﴾

5. Güneş ve ay bir hesaba göre *(hareket etmekte)* dir.

Hüsbân kelimesi, "hesap" mânâsınadır. Âyet-i kerîme'nin mânâsı, Güneş ve ay belirlenmiş hesab ölçüleriyle, burçlarında ve yörüngelerinde hareket etmektedirler. Bu hareket sebebiyle dünyanın bir takım işleri düzenlenir. Aylar, haftalar, günler belli olur. Mevsimler değişir. Yıllar ve hesaba dayalı vakitler bu vesile ile bilinir. Ay hesabına dayalı olan yıl, üçyüz elli dört gün, güneş hesabına dayalı yıl, üçyüz altmış beş gün altı saattır.

Burada burçların göğün güneşine, kalp küresinin ayına ve zâtî tecellîlerinin burçlarında, isimler ve sıfatların tecelligâhı olan yörüngelerinde hareket etmelerine bir işâret vardır. Bütün bu hareketler her ikisinin de istidâd ve kabiliyetlerine göre paylaştırılmıştır ve bilinen hesap ölçüleri iledir.

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾

6. Bitkiler ve ağaçlar secde ederler.

"Bitkiler" yani, üzüm çubuğu, kabak ve benzeri yerden biten ve kökü olmayan bitkiler ve kökleri bulunan *"ağaçlar secde ederler."*

*Müntekâ'*da kaydedildiğine göre herhangi bir bitki kendi hâline bırakılıp olgunlaştığında tohum çıkarıp kendi kendine koparsa ona ağaç denmez. Meyvesi olgunlaşıp çekirdeği çıkardığı halde senesi içinde kendisinden kopmazsa ona ağaç denir. Bir mükellefin gönülden secde ederek itâat ettiği gibi, bitkiler ve ağaçlar da tabîatları îcâbı kendilerinden beklendiği şekilde Allah'a itâat ederler, secde ederler. Yahut, ***"Allah'ın yarattığı her hangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri,***

küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner" (en-Nahl, 16/48) âyet-i kerîmesi'nde açıklandığı gibi ikisinin (güneş ve ay'ın) gölgeleri secde eder. Denilmiştir ki ağaçların ve yıldızların tesbihleriyle ilgili bir bilgimiz olmadığı gibi secdelerine de vukufumuz yoktur. Buna, ***"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur. Ne var ki, siz, onların tesbihini anlamazsınız"*** (el-İsra', 17/44) âyet-i kerîmesi şâhidlik eder.

Bu âyet-i kerîme'de gök nimetleri olan güneş ve ay'a karşılık yer nimetlerinden olan taneli besinler, meyveler, hayvanlar için yaş ve kuru otlar, temel besinler, bitki ve ağaç türleri zikredilmiştir.

Önce geçen âyetlerdeki cümlelerin birbirine atfedilmeden bırakılmış olması, insanın şükretmesi gerektiğini tenbih etmek için verilen nimetleri sayıp hatırlamaktır. Nitekim, "Allah seni fakirlikten sonra zengin, zilletten sonra aziz kıldı, az iken senin nimetlerini çoğalttı, hiç kimsenin kimseye yapmadığını sana yaptı" sözü de bu kabildendir. "Bitkiler ve ağaçlar" cümlesinin kendinden önceki cümleye atfedip bağlanması ise karşılıklı olarak aralarında uygunluk bulunduğu içindir. Zira güneş ve ay, gökyüzü yüksek cisimlerdir. Bitki ve ağaçlar ise yeryüzünde aşağı durumdadırlar. Her iki halde de en ufak bir sapma olmadan Allah'ın emrine itâattedirler. Ayrıca her dördü zatları ve sıfatları itibariyle insan türünden başkadırlar. Ancak gerek şekil, gerek anlam, gerek tabîat, gerekse isimlendirilme bakımından aralarındaki değişikliği gerçekleştirmek için isim şeklinde getirilerek düzenlenmiştir.

Burada, eşyanın bilinmesine aracılık eden aklın, rabbânî mârifetlere ve ilâhî hakikatlere baktığında mahvolup paramparça olacak hale geldiğine ve secde ettiğine de işâret vardır. Çünkü, keşif ve şühûd yoluyla ilâhî feyizden faydalanmadan kendi istidâd ve kabiliyeti ile bunları idrak etmeğe gücü yoktur. Ayrıca, kendi yapısı ve mizacının gücünden ibaret kalan; hayal, vehim ve tabii kuvvet yapraklarıyla süslenen fikir ağacının secde ettiğine ve kendi mahiyeti itibariyle hakikatleri idrak etmesinin mümkün olmadığına da dikkat çekilmektedir. Nitekim şöyle söylenmiştir: Akıl ve fikir kâinatın duvarları çevresinde dolaşıp onu yaratana baktıklarında eridiler. Nasıl erimesinler ki, ikisi de yaratılmış olup mahlûk ve sonradan olma ile sınırlıdırlar. Sonradan olma bir yaratığın kadîm ve ezelî olan yaratıcıyı tanıyabilmesi ne mümkündür. Nitekim ***"Allah'ı gereği gibi tanımadılar…"*** (el-En'am, 6/91) buyurulmuştur.

وَالسَّمَٓاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَۙ ﴿٧﴾

7. Göğü Allah yükseltti ve mîzanı *(dengeyi)* O koydu.

"Göğü Allah yükseltti." Yâni, görülüp hissedildiği gibi bulunduğu yer itibariyle onu yükseltilmiş olarak yarattı. Mânen ve makam itibariyle onu yükseltti. Çünkü onu ilâhî hükümlerin, infazlarının ve emirlerinin çıktığı, meleklerin de bulunduğu yer yaptı. Bazı

müfessirler de şöyle açıklar; Allah onu aşağıdan yukarıya kullarının bir çok faydaları ve iyilikleri için yükseltip koruyucu tavan gibi yaptı ve yer ile arasındaki uzaklığı beşyüzyıl kıldı. Zira gökyüzü duman görünümündedir, yer küresindeki suların dalgaları onunla kaynayıp hareket kazanmıştır.

"Ve mîzanı (dengeyi) o koydu." Yâni, Allah dünyada işler düzene girsin ve âdil bir denge kurulabilsin diye adâletli hukuk sistemi koydu ve her hak edenin hakkını alabilsin diye de adâletli olmayı emretti. Nitekim Peygamberimiz (s.a.): *"Gökler ve yeryüzü adâletle dengede durur"* buyurmuştur. Bu dengenin başında Kur'an vardır, denilmiştir. Ayrıca ölçü, tartı gibi eşyanın miktarını belirleyen şeyleri yarattı, denilmiştir.

Bu durumda mânâ şöyle olur: Allah yeryüzündeki her şeyi belli bir düzende yarattı ve her şeyin ölçüsünü ortaya koydu. Kullarının aralarında icra ettikleri hükümleri ve uygulamaları, alış verişlerindeki ölçü ve düzenlemeleri bu dengeye bağladı.

Sa'dî Müftî demiştir ki; bundan sonra gelen, ***"Sakın dengeyi bozmayın. Ölçüyü adâletle tutun ve eksik tartmayın*** (er-Rahmân 55/8-9) âyet-i kerîmelerinin mânâsı bu mânâyı çok güzel toplayıp özetlemektedir. Bu sebeple **Zemahşerî** bu mânâyı kayd etmekle yetinmiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: "Mizânı koydu" demek, "teraziyi yaratması veya göndermesi ya da onun îcâd edilmesi konusunda halka ilham vermesi" demektir. Böylece âdil ve insaflı uygulamaya ulaşılmış olur. Bu ölçü ve tartı uygulaması Nuh (a.s.) zamanında olmuştu. Zira, ondan önce ölçü, tartı yoktu.

Katade demiştir ki: Bu âyet-i kerîme'de şöyle buyrulmuş oluyor: Ey insanoğlu, sana yapılmasını istediğin gibi adâletli ol, sana yapılmasından hoşlandığın muâmeleyi sen de başkasına yap. Çünkü adâlet insanlığın salâhına sebeptir.

أَلَّا تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ ﴿٨﴾

8. Sakın dengeyi bozmayın.

Allah adâleti çiğneyip haddi aşmayasınız diye bu ölçüyü koydu. Alışveriş yaparken ölçüde haddi aşmayınız yâni adâletten ayrılmayınız ve doğru iş yapınız.

Kendi terâzin eğri ve hileli olduğu halde
Mükafât terâzisinin doğru olmasını nasıl beklersin?

İbnu'ş-Şeyh demiştir ki: Âyet-i kerîmede geçen "tuğyan," "taşkınlık yapmak ve haddi aşmaktır." Yine âyet-i kerîmede "mizan," "adâlettir," diyene göre tuğyan, haddi aşmaktır, zulümdür. Ölçü ve denge, doğruluk, dürüstlük aracı ise, eksik tartmak da haddi aşmaktır, dengeyi bozmaktır.

وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾

9. Ölçüyü adâletle tutun ve eksik tartmayın.

"Ölçüyü adâletle tutun." Ölçünüzü adâletle yâni dosdoğru yapın. *Müfredat*'ta şöyle denmiştir; Vezn'den maksad, bir şeyin miktarını bilmektir. Halk arasında bilinen vezn; terazi, kantar, baskülle ölçülen ve miktarı belirlenen şeylerdir. ***"Ölçüyü adâletle tutun"*** âyet-i kerîmesi, insanların arayıp önem verdiği bütün söz ve davranışlarda adâlet ölçülerine riâyet etmeyi emreder.

"Ve eksik tartmayın." Yâni noksan tartmayın. Çünkü, tartı ve terazinin hakkı onu doğru dürüst yapmaktır.

Sa'dî Müftî demiştir ki: Kasd edilen mânâ, terazinin ve ölçünün kendisi değildir. Ölçülen şeyi eksik yapmayın, demektir. Âyet-i kerîme'de önce ölçünün doğru dürüst yapılması emredilmiş, sonra da haddi aşmaktan nehy edilmiştir ki o dengeyi bozmak vefasızlıktır. Sonra da eksik ve noksan tartmak suretiyle insanların aldatılması yasaklanmıştır. Ölçü ve terazi kelimesi, ölçünün doğru dürüst olarak kullanılmasını pekiştirmek ve güçlendirmek için tekrar edilmiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: "Terâzi kullananlara bu şekilde dikkat çekilmesinin sebebi, kıyâmet günü mizân kurulduğunda utanmalarına mâni olmak içindir."

Terazi ve ölçekte kendi elinle azalttığın
Her bir arpa veya tohum tanesi,
Bunların her birinin bir yeri (hesabı) vardır
Kıyâmet günü hepsini önüne getirirler.
Sana az verip çok aldığını,
Gizlice yaptıklarını elbet gösterirler.

Mâlik b. Dinâr (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki, ölüm döşeğinde ölmek üzere olan komşusunu ziyarete gittiğinde hasta komşusu ona: "Ey Mâlik önümde ateşten iki tepe var, onların üzerine çıkmağa beni zorluyorlar," dedi. "Onu ailesine sordum," dediler ki, "Onun iki terazisi vardı. Biri ile kendisine bir şey alırken, diğeri ile de başkasına bir şey satarken tartardı." "Onları bana getirin," dedim ve birbirine vurarak parçaladım ve adama, "değişiklik oldu mu?" diye sordum. "Bir değişiklik olmadı, yalnız ateşten tepeler daha da büyüdüler," dedi.

Müfredat'da şöyle denir: ***"Ve eksik tartmayın"*** âyet-i kerîmesi'nden bütün ölçü ve tartılarda adâleti aramanın, ölçü ve tartı ile alınıp verilen şeylerde haksızlık ve zulmü terk etmenin gerektiğine işâret edilmektedir. Ayrıca, kıyâmet gününde terazisi zarar ve hüsran içinde olmayacak şekilde alış veriş etmek ve haklarında ***"Ameli yeğin (hafif, az) olana gelince, işte onun anası (yeri yurdu) Hâviye'dir (cehennemdir)"*** (Kâria, 101/8) buyurulan kimselerden olmamak gerektiği konusunda uyarı vardır. Her iki mânâ da birbiriyle çok yakından ilgilidir. Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de zikrettiği her hüsran bu

ikinci mânâdadır. Dünya sanatları ve ticaretleri ile ilgili zarar ve hüsran kasdedilmiş değildir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Sûre-i celilede göğün yükseltilmesi ve yerin yaratılması arasındaki bir yerde terazinin zikredilmesinde, göklerin ve yerin dengede ve ayakta durmasının adâlete bağlı bulunduğuna bir işâret vardır. Daha önce geçen "*Gökler ve yeryüzü adâlet sayesinde dengede ve ayakta durur*" hadis-i şerifinde olduğu gibi. Ayrıca, aklın ölçüsünün ruh ile beden arasında olup itidal içinde olmaları ve birbirilerine karşı haksızlık ve taşkınlık yapmamalarını sağlamak olduğuna da dikkat çekilmektedir.

Gerçek adâlet, ifrat ve tefrit denilen ve akıl, âdet ve hukuk yönünden çirkin görülen, artı ve eksi yönden her iki aşırılığı bilip ortadaki dengeyi korumaktır. Ölçülen şeyler ise, kişinin kabiliyetine bağlı olan aklın dengeleyip düzenlediği ilim ve amellerdir.

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾

10. Allah, yeri canlılar için yaratmıştır.

Yâni canlıların yararlanıp yaşayabilmeleri için yeryüzünü su üzerine döşenip küre biçiminde yayılmış olarak yarattı. *Kamus'ta* da olduğu gibi, الْأَنَامُ kelimesi "Yerde bulunan insan, cin ve yaratılmışlar" anlamındadır.

Yeryüzü, üzerinde yatıp sağa sola dönerek istedikleri şekilde kullandıkları döşek gibi yaratılmıştır.

İbn Abbâs (r.a.), En'âm, "insanlar" anlamındadır, demiştir. Şu şiir de bu mânâya geldiğini gösterir:

Yüzü bereketli ve uğurlu, onunla
Buluttan yağmur yağdırması için Allah'a duâ edilir.
Onun benzeri ve dengi insanlar arasında yoktur.

Katâde demiştir ki, Enâm, "uyuyan her ruh sâhibi varlığa" denir. Sineğin sessizce yaptığı tersi anlamındaki "وَنْم/venm" masdarından alındığı da söylenmiştir. Bu âyet-i kerîmede, beşer/insan toprağının her ırk ve kabileden insanın tabîatına uygun olarak yaşayabileceği şekilde döşenmiş olduğuna işâret vardır.

Nefis sâhiplerinin yaşaması, bedene âid lezzetleri ve hayvânî (biyolojik) şehvet ve heveslerinden hakkını alarak devam eder. Mânevî kalp ve gönül ehli kimselerin yaşaması, gayptan gelen ilhamlar ve kalbe gelen feyizlerledir. Ulvî (yüce) ruh sâhiplerinin yaşayıp yükselmesi, rûhî tecellîler ve Rabbânî hazırlık, ve gayretlerledir. Lâhût âlemine mahsus kudsî sırların sâhiplerinin yaşama ve yükselmeleri, Allah'tan başka ne varsa hepsini yok eden, zat, sıfat ve fiillerinde bir ve tek olan ilâhi zâtın

tecellîlerinin ihsân edilmesiyledir.

فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾

11. Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır.

Âyet-i kerîmedeki, “fâkihe”, hoşlanılarak yenen lezzetli meyvelerin bir çok çeşidi, demektir. “Ekmâm”, ‘meyva tomurcuğunun açılıp yarılmadan önceki meyvenin kılıfı’ anlamındadır. Cennette kabuğunda lezzetler bulunan meyvalar vardır.

وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾

12. Yapraklı daneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.

“Habb”, buğday, arpa ve diğer beslenmede faydalanılan dâneli bütün yiyeceklerdir. “Asf”, bitki, buğday veya hurmanın kurumuş yaprağı demektir. **Kâşifî** demiştir ki; “asf,” kendisinden tanenin ayrıldığı bitkidir. *Müfredat’ta*, “Asf,” ‘ekinin sünbülünü örten yaprağıdır’ denilmiştir.

Müfredat’ta denilmiştir ki; “reyhân,” güzel kokusu olan bitkidir. Fesleğen denilir. “Rızık” anlamına da gelir. Yenilen ve beslenilen dâneli besine de Reyhân” denir. *“Yapraklı bitkiler ve hoş kokulu bitkiler vardır”* âyetinde olduğu gibi.

Bir köylüye, “nereye gidiyorsun?” denilmiş; “Allah’ın reyhânını; yâni Allah’ın ihsân buyurduğu rızkı aramaya” demiş. Bizim anlatmak istediğimiz mânâ budur.

İbn Abbâs, **Mücâhid** ve **Dahhâk** (r.anhüm) demişlerdir ki: Himyer lügatına göre reyhân, “rızık” demektir. Böyle olunca âyet-i kerîme’de geçen “reyhân”dan maksad ya “rızık” veya koklanılan bir bitkidir.

Hasan; “Reyhân, sizin kokladığınız bitki ve fesleğen gibi kokusu güzel olan her çeşit bitkidir,” der.

Fıkıhcılara göre reyhân, mersin ağacı gibi, yaprağı ve gövdesi güzel kokan bir ağaçtır. Gül ise, yâsemîn gibi yalnız yaprağının güzel kokusu olan ağaçtır. *Mağrib* adlı eserde de böyle kaydedilmiştir.

İbnü’ş-Şeyh demiştir ki: Kokusu çok güzel olan bitkiye “reyhân” adı verilir. Çünkü, insan güzel kokusu için onu koklar. *“Kim ki, mal ve can emniyetine dâir teminat almış olan bir şahsı öldürürse cennetin kokusunu dahi duyamaz”*[168] hadis-i şerifindeki “koku” anlamına gelen “râiha” kelimesi, âyet-i kerîmedeki “reyhân”a güzel kokulu bitki ve ağaçla ilgili bir mânâ verilmesi gerektiğini göstermektedir.

﴿فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

13. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Bu âyet-i kerîmedeki hitap, onuncu âyet-i kerîmede geçen En'âm kelimesinin kapsamına aldığı insan ve cinleredir. Onun için "tükezzibân" fiili tesniye olarak gelmiştir. ***"Ey insan ve cin, sizin de hesabınızı ele alacağız.*** (er-Rahmân, 55/31) âyet-i kerîmesinde iki topluluk anlamındaki es-Sekalân kelimesiyle dile getirecektir. Yine, ***"Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı. Cinleri öz ateşten yarattı"*** (er-Rahmân, 55/14-15) âyet-i kerîmelerinde geçen ins/insan ve cin'in babaları durumundaki ""insân" ve "cân" kelimelerinin zikredilmesi de bu âyet-i kerîmedeki hitabın bu iki topluluk olduğunu gösterir.

"Âlâ" kelimesi, *Kamus'ta* da ifâde edildiği gibi, "nimetler" anlamındadır.

Bahru'l-ulûm'da belirtildiğine göre, "el-Âlâü", insan ve cinlerden iki topluma ulaşan, görünen ve görünmeyen nimetlerdir. Bu târiften anlaşılmaktadır ki, el-Âlâ, yalnız görünen nimetler, النَّعْمَاءُ/el-Niamâü de görünmeyen nimetlerdir, görüşü yanlıştır. Doğrusu, gemi anlamındaki fülk ve süfün, arslanlar anlamındaki üsûd ve lüyûs kelimeleri gibi âlâ ve niamâ kelimeleri lafızları değişik, mânâları bir (müteradif) kelimelerdir.

Et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye adlı eserde denilmiştir ki, el-Âlâ, görünen nimetler, Niamâ görünmeyen nimetlerdir. Birbirini takib ederek gelen âyetler de bu fikri doğrulamaktadır. Çünkü, her nimet zâhir ehline göre görünen nimettir.

Nimetleri yalanlamalarının anlamı ise, o nimetleri inkâr etmektir. Âyet-i kerîme'de küfür, yalanlama kelimesi ile ifâde edilmiştir. Çünkü, sayılan nimetlerin îman ve şükrün vâcib olduğunu göstermesi, îman ve şükre bir tanıklıktır. İnsan ve cinlerin bu nimetleri inkâr etmeleri şüphesiz ki onları inkâr etmektir. Bütün bu açıklamalardan sonra mânâ şöyle olur: Her biri hakkı dile getirdiği, doğruya şâhidlik ettiği halde, fertlerden hangi fert Rabbinizin ve sâhibinizin bu nimetlerinden hangisini inkâr edebilir? Âyet-i kerîmedeki istifham ikrar ettirmek içindir. Yâni bu nimetleri ikrar, onlardan dolayı Allah'a şükretmenin vâcib olduğunu kabul etmeğe zorlamak içindir.

Câbir (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) bize Rahmân sûresini sonuna kadar okudu ve "Ne oluyor? sizi sükût içinde görüyorum, şüphesiz ki cinler, nimetleri inkâr ettiklerini sizden daha iyi red etmişlerdir. Onlara ne zaman ***"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlaya bilirsiniz?"*** âyetini okudu isem hemen, Ey Rabbimiz! senin nimetlerinden hiç birini yalanlamadık. Sonsuz hamd ü senâlar sana mahsustur" dediler, buyurdu.[169]

Bahru'l-ulûm'da denilmiştir ki: Bu âyet-i kerîme apaçık göstermektedir ki Allah "âlâ" kelimesiyle görünen ve görünmeyenlerine şâmil olmak üzere hiç bir şey ile kayıtlamadan mutlak nimetleri kasd etmiştir. Müteređdid bazı kimselerin dedikleri gibi yalnız görünen nimetler kasdedilmiş değildir.

Âkâmü'l-mercan adlı eserde denilmiştir ki: Bu âyet-i kerîme cinlerin hepsinin ilâhî emir ve yasaklarla mükellef olduğuna delildir. Bu konuda doğru görüş sâhipleri arasında ihtilâf yoktur.

Haşeviyye adındaki fırkaya göre, cinler hareket ve işlerinde mecburdurlar, mükellef değildirler.

Cinlerin mükellef olduklarına delil; Kur'ân-ı Kerîm'de şeytanların lânetlenmiş olması, onların kötülüklerinden sakındırılması, Allah'ın onlar için hazırladığı azabın zikredilmiş olmasıdır. Allah bu cezâyı yalnız ilâhî emir ve yasaklara karşı gelenler, büyük günahları işleyenler, haramları çiğneyenler ve bunları yapmamaları mümkün bulunanlara verir.

Yine cinlerin mükellef bulunduklarına şunlar da delildir: Şeytanlara lânet etmenin Peygamberimizin (s.a.) adetinden olması, şeytanların kötülük ve isyana dâvet etmeleri ve günah işlemeye teşvik etmeleridir.

Bu 13. âyet-i kerîmenin bu sûrede tekrar edilmesi, gaflet ve aymazlığı gidermek, delilleri pekiştirmek, nimetleri hatırlatmak ve ikramı ikrar ettirmek içindir. Bu mânâ arapların, "sizin için nice, nice nimetler vardır!" sözünden de anlaşılır. Ayrıca, çeşitli yollarla iyilikler ettiğin halde inkâr eden kimseye, "seni yoksul iken zengin yapmadım mı? Bunu inkâr mı ediyorsun? Sen çıplak iken giydirmedim mi? Bunu inkâr mı ediyorsun? Sen zelil, itibarsız iken izzet ve şeref sâhibi yapmadım mı, bunu da mı inkâr ediyorsun?" sözlerinin tekrarlanması da bu âyet-i kerîmenin tekrarına benzer.

Dostu sevindirecek sözden göz kırpıncaya kadar sakın kesme.
Ziyaretinden dolayı darılma, onu ziyaret et, ziyaret et, ziyaret et!

Bürhanü'l-Kur'an'da denilmiştir ki; bu âyet-i kerîme otuz bir kez tekrar edilmiştir. Bunlardan sekiz'i, ilâhî san'atının eşsiz güzelliklerinden ve akıllara durgunluk ve hayretlik veren Allah'ın yarattığı şeyleri sayan âyetlerden sonra zikredilmiştir. Onlardan yedisi ki, cehennem sayısıncadır, cehennem ateşi ve şiddetini dile getiren âyetlerden sonra gelmiştir. Cehennem ateşini anlatan âyetlerden sonra bu nimetlerin anlatılması çok güzeldir. Çünkü, cehennemden korkup korunmak, zikredilen nimetlere denk nimetlerdir. Yahut, cehennem ateşi ve sıkıntısının din düşmanlarına yönelmesi nimetlerin en büyüklerinden sayılmıştır. Bu yediden sonra cennetin sekiz kapısına denk olmak üzere sekiz âyet cennetlerin ve cennetliklerin vasfını anlatmaktadır. Bunlardan sonra bir başka sekizi, diğerlerinden ayrı iki cennet içindir. İlk sekizine itikad ve amel ederse her iki sekiz de Allah'ın vaadettiklerini hak eder. Önce geçen cehennemin yedisinden Allah onu korur. Kanâatime göre, bu sûrenin başındaki er-Rahmân isminin önünde "el" lafzı bu otuzbir âyete delâlet eder.

[166]. Münâvî, I, 522 (Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, c.10, s.272; Suyûtî, el-Câmiu'l-kebîr, c.1, s.3789; Hindî, Kenzu'l-ummâl, c.1, s,510. (el-Mektebetü'ş-Şâmile)).
[167]. (Buhârî, c.17,s.26; Ebû Dâvûd, c.1,s.543; Tirmizî, c.11,s.95; Dârimî, c.10,s.262. (el-Mektebetü'ş-Şâmile)).
[168]. Buhârî, Cizye, 5.
[169]. Tirmizî, Tefsîr (55), 1.

O,
İKİ DOĞUNUN VE İKİ BATININ
RABBİDİR

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِۙ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَٓانَّ مِنْ
مَارِجٍ مِنْ نَارٍۚ ﴿١٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ
وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِۚ ﴿١٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ
الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِۙ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِۚ ﴿٢٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُۚ ﴿٢٢﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ
كَالْاَعْلَامِۚ ﴿٢٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾

14. Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı.
15. Cinleri öz ateşten yarattı.
16. O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
17. *(O,)* iki doğunun ve iki batının Rabbidir.
18. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
19. İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.
20. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.
21. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
22. İkisinden de inci ve mercan çıkar.
23. Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
24. Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur.
25. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Elini vurduğunda ses çıkaran pişmiş çamurdan yapılmış çömlekte olduğu gibi insanı kurumuş topraktan yarattı. Âyette geçen "el-Salsâl", "kuruduğundan dolayı verdiği ses duyulan pişmemiş kuru balçıktır."

Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet edilen sahih bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allah vahiy yoluyla konuştuğu zaman, gök ehli taş üzerindeki zil sesine benzer bir ses duyarlar."*[170]

Fehhâr, "çömlek"; yâni ateşte pişmiş balçık, demektir. Salsâl'ın fehhâr'a benzetilmesinin sebebi, kuruluğundan dolayı dokunulduğunda ses verdiği içindir. Çok

iftihar eden kimseye benzetilmiştir. O da içi boş, çamurdan mamul ateşte pişirilmiş çanak gibi öter.

Allah Âdem (a.s.)'ı, önce balçık hâline getirdiği toprak, sonra şekillenmiş kara balçık, sonra da pişmemiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı. Sonra da üzerine üzüntü suyunu döktü. Bu sebeple insan oğlunun üzüntüsüz olduğu görülmez. Âdem (a.s.)'ın yaratılması konusunda bu devrelerin birini bir âyet-i kerîme anlatır, başka âyet de öbür devreyi anlatır. Bu bakımdan aralarında bir çelişki yoktur.

وَخَلَقَ الْجَٓانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍۚ ﴿١٥﴾

15. Cinleri öz ateşten yarattı.

Allah "cânnı"; yâni cinni, yahut cinnin babasını yarattı. **Dahhâk**'ın dediği gibi iblisi yarattı. *el-Keşf'* adlı eserde el-cân, "cinnin babasıdır," denmiştir. İnsan ins'in babasıdır, iblis de şeytanın babasıdır.

Mâric, "dumandan arınmış saf ateş" demektir. **Mücâhid** demiştir ki; el-Mâric, ateşin üzerine yükselen birbirine karışmış kırmızı, sarı ve yeşil alevdir. Bu durumda mânâ, "cinleri saf ve renkleri birbirine karışmış alevden yarattı" tarzında olur. Aslında mâric "karşılıklı çalkantı" demektir.

*Keşfü'l-esrar'*da denilmiştir ki; cinler öz ateşten, melekler ateşin nurundan, şeytanlar da ateşin dumanından yaratılmıştır. Bazı müfessirler demişlerdir ki, cinler ince perde ile gökyüzü arasında bulunan ateşten yaratılmıştır. Bu yıldırımın da bulunduğu bölgedir. Gökyüzü bu ince perde ardından görünür.

Fütûhât'ın ikinci sifirinin dokuzuncu bâbında zikredilmiştir ki, "mâric" hava ile imtizaç etmiş ateştir ki kendisine alevlenmiş hava (hava-yı müşta'il) derler. "Cân" ateş ve hava olmak üzere iki unsurdan oluşan mahlûktur. Âdem de su ve toprak olmak üzere iki unsurdan yaratılmıştır. Su ile toprak karıştırılırsa buna "tîn/çamur" denir. Hava ile ateş karıştırıldığında buna "mâric" derler. Beşerde insan neslinin devamı ana rahmine erlik suyu bırakmaktır. Cin neslinin devamı ise dişisinin rahmine hava ilkâ etmektir. Cinlerle Âdem'in yaratılışı arasında altmış bin sene vardır.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾

16. O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Size yaratılışınızda kat kat sayısız nimetler akıttı ki, sizi yaratılanların en üstünü ve kâinâtın özü kıldı.

Bu âyet-i kerîme'de şuna işâret vardır; Allah, insan görünümündeki rûhun hakikatine balçık perdesi arkasından cemal ve lütfu ile tecellî etti. Nefsin iblisinin hakikatine de

dumansız ateş suretinde celal ve kahırla tecellî etti. Bu sebeple biri lütfuna, diğeri de kahrına mazhar oldu. Öyleyse Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Ey latif ruh ve habis/kötü nefis! Çünkü ikiniz de üzerinde yaratılmış olduğu tabîatının gereği olarak lütuf ve kahrı, iyilik ve kötülüğü tatmış bulunuyorsunuz.

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِۚ ﴿١٧﴾

17. *(O,)* iki doğunun ve iki batının Rabbidir.

Bu âyet-i kerîme, hazf edilmiş mübtedanın haberidir. Yâni sayılan bu güzellikte eşsiz işleri yaratan, yazın ve kışın, doğunun ve batının, her ikisinin de Rabbidir. Bunun kaçınılmaz bir gereğidir ki, iki doğunun ve batının arasındaki bütün varlıkların da kesin olarak Rabbidir. Yâni doğu ve batının en yüksek ve en aşağı sınırlarını zikretmek, aralarındaki her şeyi içine alıp kuşattıklarına işâret eder. Ülkesi çok büyük olan bir hükümdarı anlatırken, "doğu ve batı onundur" dediğinde aralarındaki her şeyin de ona âid olduğu anlaşılır.

*Keşfü'l-esrâr'*da denilmiştir ki; iki doğudan biri, yılın en uzun gününde güneşin doğduğu yerdir. Diğeri de yılın en kısa gününde güneşin doğduğu yer olup aralarında yüz seksen maşrik/doğu daha vardır. İki batı da aynı şekilde açıklanır.

Bazı müfessirler de, iki doğudan birinin güneş, diğerinin ay için, iki batıdan birinin güneş, diğerinin de ay için olduğunu söylemişlerdir.

İbn Abbâs (r.a.), doğuda bulunanlar için doğu ile batı arasında kıble vardır. Bu da yazın batısını sağ tarafına, kışın doğusunu soluna alırsan kıbleye dönmüş olursun, denmiştir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾

18. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Doğu ve batıyı yaratmış olmasında, havanın mûtedil olmasında, mevsimlerin değişmesinde, her mevsime uygun şeylerin vaktinde meydana gelmesinde sayısız faydalar vardır.

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِۙ ﴿١٩﴾

19. İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.

Yâni, tuzlu denizle tatlı denizi birbirine kavuşacak şekilde saldı. Biri tatlı ve hoş,

diğeri acı ve tuzlu iki denize yol verdi. Yâni birbirine komşu olacak ve yüzeyleri birbirine dokunacak, göze görünen bir ayrılık olmayacak şekilde olan iki denizi bir araya getirdi. Dicle nehrinin denize girip yararak içinde kilometrelerce gittiği halde tadı değişmeden kaldığı gibi.

Ayrıca denilmiştir ki; Allah Faris/İran Basra Körfezi ile Rum Okyanusunu/Akdenizi birbirine kavuşmak üzere salmıştır. Zira bu iki deniz, Okyanustan ayrılan iki körfezdir.

Sa'dî Müftî demiştir ki; buna göre "yeltekıyân" fi'li ile, Okyanusa salınmaları kasdedilmişse gizli haldir. Okyanustan ayrılmış iki körfez oldukları kasdedilmişse, asılları birdir, anlamına gelir.

بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾

20. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.

"Aralarında bir engel vardır." Allah'ın kudretinin bir eseri olarak görünmeyen bir engel veya yerden kaynaklanan bir mâni vardır. Berzah, "iki şey arasına giren engel"dir. Bundan dolayıdır ki, dünya ile âhiret arasında bulunan kabir hayatına "Berzah" ismi verilmiştir. Vesveseye de şüphe ile yakîn arasında engeller oluşturduğundan "îman engeli" denir.

"Birbirine geçip karışmazlar." Yâni, birbirine özelliklerini bozacak şekilde hemen karışmazlar. İki denizin yapıları gereği hemen birbirine karışmak ve etkilemek olduğu halde, hemen karışmaz, bir zaman kendi halleri üzerinde kalırlar. Yahut, her iki deniz kendi sınırlarını aşıp aradaki yeri istila etmez, insanların o yerden yararlanmalarına engel olmazlar. Âyette geçen "lâ yebğıyân" fiili, ya istemek anlamındaki (ibtiğa) kökünden alınmıştır. Ya "kendilerine takdir edilmiş olanın dışında başka bir şey istila etmek istemezler," anlamına gelir. Yahut "tecavüz" anlamındaki "bağy" kökünden türetilmiş olup "iki deniz kendilerine çizilmiş olan sınırı tecavüz etmezler" anlamındadır.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾

21. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Halbuki, bu iki denizdeki faydalar ve ibret verici durumları dolayısıyla yalanlamayı kabul edecek en ufak bir sebep yoktur.

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾

22. İkisinden de inci ve mercan çıkar.

Lü'lü', "incidir", "mercan", "çok değerli kırmızı boncuktur." Bunların denize cin tarafından atıldığı söylenir.

*Harîdetü'l-acâib'*de denilmiştir ki; lü'lü' denilen inci Hint okyanusunda ve Faris/İran denizinde oluşur. Mercan ise ağaç gibi denizde biter. Mercan taşlanınca esas maddesi oluşur ki, beyaz, kırmızı ve siyah renklisi vardır. Sürme şeklinde kullanıldığında görme gücünü arttırır ve gözün buğulanmasını önler. Ayrıca lü'lü'ün büyük inci, mercanın ise incinin küçüğü olduğu da söylenmiştir. Şu da bilinmelidir ki buradaki iki denizden Fars denizi ile Akdeniz kasdedilmişse bu takdirde hiçbir tevile gerek yoktur. Çünkü kendi anlamlarındaki lü'lü' ve mercan bu iki denizden çıkar. Zira her iki deniz tuzludur, zaten yedi denizin içinde suyu tatlı olanı yoktur. Ancak, âyet-i kerîmeyi tefsir ederken, inci ve mercan'ın Fars denizi ile Akdeniz'in tuzluluğundan, Hint okyanusunun da tatlı kısmından çıkar diyenin sözüne göre Hint okyanusu pek tuzlu değildir.

Bahru'l-ulûm adlı eserde şöyle kaydedilmiştir; inci Fars denizinden, mercan Akdeniz'den çıkar, yâni bu iki denizden her ikisi çıkmaz. Bu iki denizin tatlı ve tuzlu olmaları kasdedilirse, o zaman bu iki mücevher tuzlu yerden çıktıklarından her ikisinden çıkarlar, denilebilir. Çocuğun varlığı erkek ve kadına bağlıdır, ama onu kadın doğurur dendiği gibi. Diğer bir görüşe göre, bu iki mücevher ancak, tuzlu ve tatlı suların kavuştuğu yerden çıkarlar. Bu takdirde iki mânâya da ihtimali vardır. Mültekâ yer ismidir, çıkmasından maksad da, görünmeyen yerden açığa çıkması demek olur.

Cumhura göre inci ve mercan tatlı suların ve nehirlerin denize karıştığı suyun tatlı yerinden çıkar. Böylece bu iki denizden çıktıklarını söylemek uygun olur ki, bu görüş dalgıçlar arasında meşhurdur. İkinci mânâ da, tuzlu ve tatlı suların kavuşmasından oluşup meydana gelir, demektir. **Râzî**'nin dediği gibi tatlı suyun tuzlu suya karışması aşılama gibidir.

İbn Abbâs ve âzadlısı **İkrime** (r.a.)'den nakledilen rivâyete göre, yağmur yağdığında inci ve mercan denizde oluşur. Çünkü denizdeki sedefler yağan yağmur damlalarına ağızlarını açarlar, böylece sedefler, meni için rahim, deniz suyu da beslenen beden durumunda olur. Meşhur olan görüşe göre yağmur yağmadığı, kurak geçtiği yıllarda balıklar zayıflar, sedefler ve cevherler de azalır. Buna göre âyet-i kerîmedeki tesniye zamiri olan (minhümâ) cinslerine itibarla iki denize âiddir.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾

23. Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Çünkü alıp satmak sûretiyle faydalandığınız ve süs olarak kullandığınız o mücevherler zâhirî nimetlerdir. Şimdi Rabbinizin bu nimetlerinden hangisini yalan sayarsınız? Denilmiştir ki; iki denizden maksad, göklerin ve yerin denizidir ki her sene

bir araya gelirler. Bulut, göklerin denizinin aşağı inmesini, yeryüzü denizlerinin de yukarı çıkmasını engelleyen bir perdedir. Gök denizi damlalarını yer denizine döker, sedefin ağzına ulaşır ve ondan inci meydana gelir.

Denilmiştir ki, iki denizden maksad, Hz. Ali ve Fâtıma (r.a.)'dır. Berzah, Peygamberimiz (s.a.)'dir. Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a.) ikisinin çocuklarıdır. Denildi ki ikisi, akıl ve hevâdır. Aralarındaki berzah, Allah'ın lütfudur. İkisinden başarı ve günahtan uzak durma/ısmet çıkar. Ayrıca, ikisi, mârifet ve mâsiyet, aralarındaki engel de günah işlememektir ikisinde de tevbeye sevk çıkar, denmiştir. Mâsiyet mârifette etkili olamaz, denmiştir. İkisi, dünya ve âhirettir, berzah da kabirdir. Hayat ve ölümdür, aralarındaki berzah eceldir; hüccet ve şübhedir, aralarında düşünce berzah olup içlerinden hak ve doğruluk çıkar, denilmiştir.

İmâm Kuşeyrî buyurmuştur ki; iki deniz havf ve recadır veya kabz ve basttır ya da üns ve heybettir. Berzah herhangi bir illete ihtiyacı olmayan kudrettir. İnci sâfî haller, mercan ise vâfi ve kâfî olan lütuflardır. *Keşfü'l-esrâr* sâhibi havf ve recâ denizini müslümanların avâmı şeklinde şerh eder. Çünkü ondan zühd, verâ, tâat ve takvâ mücevherleri çıkar. Kabz ve bast denizini mü'minlerin seçkinleri olarak görür. Bu denizden fakr ve vecd mücevheri çıkar. Üns ve heybet denizi ise peygamberler ve arkadaşlarıdır. Onlardan fenâ mücevheri ortaya çıkar ve sâhibini bakâ menziline eriştirir.

Fenâ mücevherini ancak fenâ denizinin derinliğinde bulursun
Denize dalmadan bu mücevheri nereden bulacaksın?

Bazı büyükler demişlerdir ki; bu âyet-i kerîmede, ruh denizi ve hareketinin zât-ı ilâhî tecelliyâtı ile, kalp denizinin de ilâhî sıfatların tecelliyâtı ile salındığına, işâret edilen iki deniz arasında engel bulunduğu halde vahdet denizinin makamında kavuştuklarına işâret vardır. Öyle bir kavuşma ki, kalb denizinin özelliğini bozmamak için tam olarak inmemek suretiyle ruh denizi, kalp denizine geçmediği gibi, kalp denizi de, özelliğini yok etmemek için tam yükselmemekle ruh denizine tecavüz etmemektedir. ***"Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır."*** (es-Sâffat, 37/164) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu gibi.

Ruh denizinin hareminden zâtî tecelliyât incileri, kalp denizinin derinliklerinden sıfatlar tecelliyâtının mercanları ve cevherleri çıkar. Aralarındaki ayırım kalmak kaydiyle kalp ve ruh denizlerinden her iki mücevherin çıkması da mümkündür. Bazıları da demişlerdir ki; Kıdem/ezel ve hudûs/sonradan olma denizlerine işârettir. Kıdem denizi önceliği nedeniyle tatlıdır. Hudûs denizi ise sonradan olmanın bazı sebeplerinden dolayı tuzludur. Biri diğerine karışmayacak şekilde vahdaniyet izzeti vardır. Çünkü, vahdaniyet sıfatının sâhibi mekanlara sığmaktan, vatanlarda karar kılmaktan münezzehtir. Kıdem denizinden Kur'ân, ilâhî esmâ (isimler) ve sıfatlar çıkar. Hudûs denizinden de ilim, mârifet ve anlayış çıkar. Yine, övülmüş güzel ahlaktan ibaret kalp

denizine ve yerilmiş kötü ahlak denizinden ibaret olan nefis denizine işâret vardır. Kalp nefis hâline gelecek, nefis de kalp olacak şekilde birbirine karışmazlar. Çünkü, aralarında akıl, ilim, şerîat ve tarikat vardır. Nefis mutmainne makamında olunca ondan ve kalpten îman, yakîn, sâfîlik, nur, itminan ve gönül huzuru çıkar.

İbn Atâ demiştir ki; Rab ile kul arasında iki derin deniz vardır. Çok derin olan iki denizden biri kurtuluş denizidir ki, o Kur'an'dır. Ona sarılan kurtulur. Çünkü, Allah ***"Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sım sıkı sarılın."*** (Al-i İmran, 3/103) buyurmuştur.

Diğer deniz de helâk denizidir ki o da dünyadır. Ona yönelen mahvolur.

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِۚ ﴿٢٤﴾

24. Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur.

İbnü'ş-Şeyh demiştir ki; ana unsurlar dörttür: toprak, su, hava ve ateş. Yüce yaratan ***"Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı"*** (er-Rahmân, 55/14) âyet-i kerîmesiyle toprağın, çok şerefli ikrâma mazhar durumunu, yaratılışı hayretlik uyandıran insanın aslı olduğunu açıklamıştır. ***"Cinleri öz ateşten yarattı."*** (er-Rahmân, 55/15) âyeti ile de durumu çok hayretlik veren cinnin aslının ateş olduğunu açıklamıştır. ***"İkisinden de inci ve mercan çıkar"*** âyet-i kerîmesiyle yine suyun, değeri çok büyük olan bir başka mahlûkun aslı olduğunu açıklamıştır. Sonra hava'nın, dağlar gibi büyük gemilerin yüzüp yürümesinde büyük etkisi olduğunu zikrederek ***"Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur"*** (er-Rahmân, 55/24) âyet-i kerîmesinde gemilerin özellikle zikredilmesi, yelkenli gemilerin yürümesinde insanların bir etkisi olmadığı içindir. İnsanlar da bunu itiraf ederek, "Rabbimiz mülk senindir, gemiler de senin yarattığın hava ve rüzgarla yürür" derler. Batmak ve boğulmaktan korktukları zaman da sadece Allah'a duâ ederler.

Gemiye "câriye" ismi verilmesinin sebebi, sahillerde iskele ve rıhtımlarda gerektiğinde dursa da asıl işi denizde yüzüp yürümek olduğu içindir. Hizmetçi kıza da câriye denilmiş olduğu gibi. Çünkü onun da esas işi efendisinin hizmetinde koşup çalışmaktır. Âyette geçen "münşeât," "yelkenleri yükseltilmiş" demektir. Münşeat, **Sa'di Müfti**'nin haşiyesinde kaydedildiği gibi, "su üzerinde yükseltilmiş ve kendine mahsus şekilde yürüyen" anlamında olması uzak bir ihtimal olmadığı gibi, "Allah onu inşa ederek yarattı" deyiminden alınarak "yaratılmış" anlamında olması da mümkündür. Âyette geçen "a'lâm" kelimesi, "yükseklik ve irilikte yüksek tepeler gibi" demektir. Denizdeki gemiler karadaki dağlar gibidir. Karadaki develer, denizdeki gemiler, deyimi de böyledir.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾

25. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Gemi yapımında gereken malzeme, araç ve gereçleri yaratması, onları elde etmenin ve nasıl yapılacağının yollarını göstermesi, kısa zamanda uzun mesafelere ulaşacak şekilde içine su almadan onları yüzdürmesini öğretmesi, alışveriş ve ticaret işlemlerinin gerçekleşmesi O'nun nimetlerindendir. Bunları O'ndan başkası yaratamaz.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye adlı eserde de belirtildiği gibi, bu âyet-i kerîmede şu husûsa işâret vardır; şerîat, şerîat hükümleri, tarikat edep ve eğitimi ile yüceltilmiş şerîat ve tarikat gemileri, ibâdet ve tâat faydalarıyla dopdolu olarak yürümektedir. Hem de dinin gerektirdiği, tasavvuf kanunlarına göre gayptan kalbe gelen ilhâma uygun olarak işlemektedir.

---

[170]. Kenzü'l-ummâl, XI, 458. (Buhârî, c. 24, s. 339. (el-Mektebetü'ş-Şâmile)).

HER CANLI YOK OLACAK

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍۚ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ
وَالْاِكْرَامِۚ ﴿٢٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْـَٔلُهُ مَنْ فِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فى شَاْنٍۚ ﴿٢٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِۚ ﴿٣١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾

26. Yer yüzünde bulunan her canlı yok olacak.
27. Ancak azamet ve ikram sâhibi Rabbinin zâtı bâki kalacak.
28. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
29. Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma hâlindedir.
30. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
31. Ey insan ve cin! Sizin de hesabınızı ele alacağız.
32. Hal bu iken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Âyet-i kerîmede yeryüzünde bulunan bütün varlıklar kasdedilmiştir. Yâni insanlar, cinler, her şey şübhesiz yok olacaktır.

Bu âyet-i kerîme indiğinde melekler, insanoğlu mahvoldu, dediler. ***"Her canlı ölümü tadacaktır."*** (Al-i İmran, 3/185) âyet-i kerîmesi inince, kendilerinin de öleceklerini kesin olarak anladılar. Meleklerin latif olan cisimleri ve bu cisimlere bağlı olarak insan ruhları gibi ruhları vardır. Ancak, mücerred olan yüce ruhlar yok olmaz.

وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِۚ ﴿٢٧﴾

27. Ancak azamet ve ikram sâhibi Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır.

Âyet-i kerîmede geçen "vech" lafzından maksad O'nun yüce zâtıdır. "Allah onun vechini mükerrem kılsın" sözünde, yâni "zâtını mükerrem kılsın" demektir. Yüz, zât yerine istiare olarak kullanılmış bilinen bir uzuvdur. Çünkü yüz, uzuvların en şereflisi; bilinen duyguların toplandığı secde yeri, huşu ve tevazu izlerinin yansıyıp göründüğü yerdir.

Kâdî Beydâvî demiştir ki; şâyet varlıkların bütün yönlerini araştırıp yüzlerini inceleyecek olsan, aslında, hepsinin fânî, sonunda yok olmağa mahkum olduğunu görürsün. Ancak, Allah'ın zâtı müstesnâdır.

Sa'dî Müftî burayı izah ettiği haşiyede demiştir ki; bu âyet başka bir yöne de işâret eder, buradaki "vech" kasd anlamındadır. Yâni, "Allah'ın kendisiyle niyet ve kasdettiği şey" demektir. Cihetler (yönler) "maksadlar ve niyetler" anlamındadır. Bu ibarede bir nevi kolaylaştırma vardır. İzafet (isim tamlaması) beyân içindir. Yâni "O'na yönelir" demektir.

İbnü'ş-Şeyh demiştir ki; burada yüz anlamındaki vech kelimesinin yön anlamındaki cihetten kinaye olması mümkündür.. Zira, her cihet'in kendisine yönelen bir yüzü vardır. ***"Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdenim (diyeceği günden sakın)"*** (ez-Zümer, 89/56) âyet-i kerîmesindeki "cenbillah" lafzında zikredildiği gibi. Yâni "cin ve insanlardan her iki topluluk ve kazandıkları amelleri yok olup gidecektir. Ancak, kendisiyle Allah'a yöneldikleri ve O'nun rızâsını kazanmak için yaptıkları müstesnâ" demektir.

Şeyh b. Nureddin (rh.a)demiştir ki; mâhiyetler üç kısma ayrılır; Vâcibü'l-vucûd, (olması zorunlu olan) mümteniu'l-vucûd (olması mümkün olmayan) ve mümkinü'l-vucûd (olup olmaması câiz ve mümkün olan). Vâcib olan vucûd, varlığın kendisidir (Allah). Mümteni, yokluktur. Mümkün ise her ikisinden oluşmuştur; olabilir veya olmayabilir. Çünkü mümkün'ün varlığı üzerinde sonradan gelen bir varlık ve mahiyeti vardır. Bu sebeple mümkün'ün mahiyeti itibarî olup hariçte varlık kabul etmez. Böyle olunca mümkün yokluk ve varlıktan yaratılmış bir varlık olur. Bu topluluk, yokluk ve varlığı bu sebeple kabul etmektedir.

Bu açıklamadan **Kâdî Beydâvî**'nin, "varlıkları araştırıp incelersen hadd-i zâtında hepsinin fânî olduğunu görürsün" sözünün anlamı ve **Şeyh-i Ekber** ***"Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz yalnız O'na döndürüleceksiniz."*** (el-Kasas, 28/88) âyet-i kerîmesini açıklarken "كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ" deki zamir (şey'e) racidir diyerek yaptığı tefsirin anlamı ortaya çıkmıştır.

Âyet-i kerîmede geçen "ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ" lafzı "vech" lafzının sıfatıdır. Yâni, "mutlak mânâda varlık ve zenginlik sâhibi veya Zât ve sıfatlarında azamet ve sonsuz kerem sâhibi" demektir. Bu da Allah'ın yüce sıfatlarındandır. Peygamber (s.a.): "يَاذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ" demeğe devam ediniz"[171] buyurmuştur.

Peygamberimiz (s.a.)', namaz kılıp: "Yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm" demekte olan bir adamın yanından geçti ve "Senin duân kabul edildi." buyurdu. Bu sebeple bu iki kelimeyle yapılan duânın makbul olması umulur.

Allah Teâlâ'nın Bâkî, diğer bütün yaratılmışların fânî olduğu belirtildikten sonra bu lâfızlarla sıfatlanması, yaratılmış olan varlıklar yok olduktan sonra onların üzerine Allah'ın lütuf ve keremini akıtacağını bildirmektir. Nitekim gelecek âyet-i kerîmede bu haber verilmektedir.

❀

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾

28. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Onları Allah Teâlâ'nın ebedî bir hayat ile diriltmesi ve devamlı nimetlerini ihsân etmesi, nimetlerin en yücesidir.

Tayyibî demiştir ki; muhatab bir olduğu halde, "Vechü Rabbike"deki zamir müfred, Rabbikümâda ise nasıl tesniye gelmiştir? Ben derim ki, öncekinde iş çok ciddi ve büyük olduğundan dolayı hitab edilmeğe kabiliyeti olan herkese ayrı ayrı hitabı genelleştirmek gerekmiş olduğundan insan ile cin bu hitapda toplanmış ve "Rabbinin zâtı" buyurularak her birine seslenilmiştir. İkincisi böyle olmadığından insan ve cin topluluğuna râci tesniye zamiri ile bırakılmıştır.

"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır." (er-Rahmân, 55/26) âyet-i kerîmesinde beşer zemininde bulunan herkesin yok olacağına bir işâret vardır. Bu yok oluş ya bedenî lezzet ve zevklere, hayvanî şehvetlere dalarak tabii ölümle olur veya beşerî zaaf ve sıfatlardan sıyrılarak rûhânî sıfatlara bürünerek isteğe bağlı ölümle olur. Ayrıca, akıllılarda kullanılan "men" lafzının, hayal ve vehim gibi hastalıklardan sâlim akıllı varlıklar çoğunluk kabul edilerek kullanıldığını da göstermektedir. Çünkü akl-ı selîm sahibleri yaratılış zekaları ve topraklarının temizliği sebebiyle biyolojik bağlardan kurtulup ilâhî tecellîlerle kalırlar. ***"Ancak azamet ve ikram sâhibi Rabbinin zâtı bâki kalacak"*** (er-Rahmân, 55/27) âyet-i kerîmesi ile yine, isimlere dayalı nisbet çokluğunun fânî, Cemal, Celal sıfatlarıyla nitelenmiş zât-ı ilâhîye mahsus vahdet-i hakîkînin bâkî olduğu gösterilmiştir. Böyle olunca Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Bu nimetler, hakîkî hayatı bâkî, mecazî hayatı fânî kılmakla, ilâhî lütfa hak kazanan kimse için Latif, kahra müstehak olan kimse hakkında da Kahhâr sıfatını göstermekle, her şeyi kuşatan ilmiyle her iki taraftan kimin neye hak kazandığını bildiği için bunları böyle yapmıştır. Bazıları demişlerdir ki; kâinâta araştırmacı bir gözle bakacak olursan onun gerçekten fânî olduğunu, bu kâinatta bulunan yaratılmışların da fânî olduğunu görürsün. Varlığı başkasına muhtâc olan bir şey gerçekte fânîdir. Çünkü kendi kendine var olamaz, aslında kendi benliği yoktur. Hakikî vucud, gerçek varlık, kıdem sıfatına sâhib olan varlıktır. Bu sebeple Allah zâtını ***"Ancak azamet ve ikram sâhibi Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır"*** âyet-i kerîmesiyle övmüştür.

Şeyh Mağribî şöyle demiştir:

Gölge, varlık ızhar eder; fakat aslı yoktur
Yokluğu varlıkta tanırsan kurtulursun.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Sen ortada hiçbir şey bile değilsin, var olan her şey O'dur
Hem "elest" diye sorup hem "belî" diyen bizzat O'nun kendisidir.

Allah Teâlâ'nın bâkî olan zâtını zikretmesi âşıkların gönülleri için bir tesellîdir. Yâni siz üzülmeyin ben sizin için ebediyyen bâkî olacağım. Sizin için dünyada ulaştığınız cemâlimin açılması ebediyyen hicabsız ve engelsiz kalacaktır. Celal sıfatının zikredilmesi muhabbet ehline heyecan bahşetmek içindir. "Rabbike"deki müfret hitab zamiri Allah'ın habibi Hz. Muhammed (s.a.)'e işâret etmektedir. Yâni zâtımı sana özel olarak gösterdim, zâtım sana ebediyyen kapanmayacaktır. Sana uyan aşıklar benim zâtımı görebileceklerdir. Allah'ın vechi, ey habibim ilk önce özel olarak sana, sonra umuma açılacaktır. Bil ki, Bâkî'nin varlığının tamamı zâttan ibarettir. İlâhî tecellîler değişiktir. Bir hadis-i şerifte, *"Şübhesiz ki, Allah Teâlâ Ebû Bekir için hususî olarak, müminler için umumî olarak tecellî eder"* buyurulur. (Bkz. Süyûtî, *el-leâliü'l-masnûa*, I, 263.)

يَسْـَٔلُهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فى شَاْنٍۚ ﴿٢٩﴾

29. Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O her an yaratma hâlindedir.

Her şey, kendi şahısları için geçici veya sürekli olarak muhtac oldukları şeyleri dil ve halleriyle devamlı isterler. Yaratılmışların tamamı mümkün olan hakikatleri yönünden varlıklarını ve varlıklarıyla ilgili kemâlâtı kazanabilmekten çok uzaktırlar. Öyle ki, kendileriyle ilâhî inâyet ve yardım arasındaki alaka bir an için kesilse, varlığın kokusunu alamazlardı. Bu sebeple devamlı olarak Allah'a mürâcaat ederler ve Allah'tan isterler.

İbn Abbâs (r.a.)'dan nakledildiğine göre; "Gökteki varlıklar Allah'tan mağfiret, yerdekiler de hem rızık, hem mağfiret dilerler" demiştir.

Keşfü'l-esrâr'da gelmiştir ki, müminler ârifler ve âbidler olmak üzere iki gruptur. Her birinin istemesi kendi gücü nisbetindedir. Her birine yapılan ihsân ve lütuf da havsalasına göredir.

"Herkes kendi yüce himmetine göre
Malından fayda kazanır."

Âbid ondan her şeyi ister, ârif ise bizzat O'nun kendisini ister. **Ahmed b. Ebi'l-Havârî** Hakk'ı rüyasında gördü. Allah ona şöyle dedi: "Ey Ahmed! Ebû Yezîd hariç bütün insanlar benden bir şey istiyorlar, oysa o sadece beni istiyor."

Yücelikleri taleb için sana yürüdüm.
Benden başkaları maaş talebi için yürüdüler.

Âyet-i kerîmedeki hergün, vakitlerden her vakit, her andır. O da şu anda içinde

bulunduğumuz bölünmeyen ilâhî gündür. Hakikatte zamanın içidir.

Âyetteki "شَأْنٍ/şe'n" işlerden bir işdir. Yaratılmışların O'ndan istediklerini vermesi, bu işler cümlesindendir. Allah bir takım şahısları yoktan var ederken, bir takımlarını da yok etmeğe devam eder. Sıhhat, hastalık, tayin, azil, izzet, zenginlik ve fakirlik gibi hallerin kimini getirir, kimini de götürür. Sonsuz hikmet maslahatlarına dayalı olarak ilâhî irâdenin gerektirdiği şekilde bu işler icrâ edilir.

Bir hadis-i şerifte: *"Bir günahı yarlığaması, bir sıkıntıyı gidermesi, bir toplumu yükseltip diğerlerini alçatması Allah'ın işlerindendir"* buyrulmuştur.[172]

Fudayl oğlu Hüseyin demiştir ki; اَلشَّأْنُ/şe'n, mikdarları vakitlere nakl etmektir. **İbn Abbâs** (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: Allah beyaz inciden iki tarafı kırmızı yakut kalemi ve yazısı nur olan bir levha yarattı. Ona her gün üçyüz altmış kez bakar. Yaratır ve rızık verir, diriltir ve öldürür, aziz ve zelil eder, yüceltir ve alçaltır. Dilediğini yapar. ***"O her an yaratma hâlindedir"*** (er-Rahmân, 55/29) âyet-i kerîmesinin mânâsı işte budur. Şu hadis-i şeriften alınmıştır: *"Allah Teâlâ kullarına her gün üçyüz altmış kez nazar eder. O, ilk defa yaratan (ölümden sonra tekrar hayatı) geri getirendir. Bu O'nun yarattıklarını sevdiğindendir."*[173] Bu sevginin delili söylenen şu sözdür; Allah Teâlâ her gün binbir kez diriltir, bin kez de öldürür. Fânî hayat bâkî hayatı kazanmak için bu denli iyi olursa, ebedî ve bâkî olan hayat ne kadar değerli olur dersin.

Uyeyne'den nakledildiğine göre demiştir ki; zaman Allah'ın nezdinde iki günden ibarettir. Bu günlerden biri dünya müddeti kadardır. Allah bu gündeki işi, emir ve nehyetmek, diriltip öldürmek, verip vermemek, mahrum etmektir. Günün diğeri ise kıyâmet günüdür. Ondaki işi de cezâlandırmak ve mükâfâtlandırmak, hesaba çekmek, sevap ve azab vermektir.

Mukâtil demiştir ki; bu âyet-i kerîme yahûdîler hakkında inmiştir. Onlar, Allah cumartesi hiçbir şey infaz etmez, demişlerdi. Bu âyet-i kerîme onların bu görüşlerini red etmektedir. O'nun her an yaratma hâlinde olduğuna delildir. Her gün işleri çevirir veya yeniden yaratır. *Bahrü'l-ulum'da* da ifâde edildiği gibi.

فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾

30. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

İhsan buyurduğu bunca zikredilen nimetlerine şâhid olduğunuz halde nasıl yalanlarsınız?

*Bahru'l-hakayık'*ta denilmiştir ki; bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın her ferdin kabiliyet ve istidâdına göre her zaman ayrı ayrı tecellîsine işâret etmektedir. O'nun tecellîlerine sınır yoktur. ***"Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"*** âyet-i kerîmesi de sizin isteklerinizin şekli onu var etmesi ve sevdiklerinizin vücûduna

tecellî etmesi bu cümledendir.

Her gün bir iştedir" onun için ne kadar da büyük şandır
Her an perdeden yeni bir cilve ve tecellî ortaya çıkar
Senin güzellik tecellîlerine bir gaye ve son yoktur
Yâni senin kemâl sıfatlarına nihâyet bulunmaz.

Baklî demiştir ki; göklerdeki meleklerden herbiri makamlarının durumuna göre O'ndan dilerler. Zât-ı ilâhîden mahrum edebilecek olan perde ve uzaklıktan korkanlar kurtuluş dilerler ve ümîd ederler; ferahlığa ulaşmayı isteyenler, ibâdete önem verirler, itâatden dolayı sevap vermesini isterler. O'na muhabbet edenler, O'na ulaşmayı çok arzulayanlar, O'nu görmeyi isteyenler, daha derin bir mârifetle onu bilmeyi isteyen müvahhidler, O'nda fânî olmayı ve şuhûd denizine dalmayı arzu ederler. Cahiller O'nu kendilerinden perdeleyen şeyi bilmeyi, âlimler de O'nu daha iyi tanımayı dilerler. Bunun gibi bütün toplulukların kendi mertebeleri ve dereceleri nisbetinde talepleri vardır. Allah her an yaratma hâlindedir. Şe'n, "hal ve büyük iş", demektir.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِۚ ﴿٣١﴾

31. Ey insan ve cin! sizin de hesâbınızı ele alacağız.

Yâni sizi hesaba çekmek ve cezâ veya mükâfât için vaktimizi yalnız sizin için ayıracağız. Bu da ***"O, her an yaratma hâlindedir"*** (er-Rahmân, 55/29) âyet-i kerîmesiyle işâret edilen, yaratılmışların işi bittikten sonraki kıyâmet günüdür. Bu zamanda bir tek iş kalır ki, o da cezâ veya mükâfât işidir. Mecâz-ı mürsel yoluyla yalnız cezâ işi yerine "sizin için boş kalacağız" ifâdesi kullanılmıştır. Ferağ, "dünya ve işleri bitecek yalnız âhiret işi kalacak" demektir, bir işten boşalmak anlamına değildir. Çünkü, Allah Teâlâyı hiçbir iş, diğer işten alıkoyamaz. Denildi ki, bu mânâ, arkadaşını, "senin için boşalacağım" sözü ile tehdid edenin kavlinden istiare olarak alınmıştır. Yâni düşmanına yetişip tepelemeği ve intikam almayı kasdederek: "Beni meşgul eden işlerden sıyrılacak, bütün vaktimi senin için ayıracığım", demektir. Öncekinin aksine buradaki hitab insan ve cin mücrimlerinedir.

Râğıb demiştir ki; ağırlık anlamına gelen sikal ve hafiflik birbirinin zıddı olan iki kavramdır. Tartılan her iki şeyden üstün gelip diğerine tercih edilene o ağırdır, denir. Aslında maddî cisimde kullanılır. Sonra mânevî ağırlıklarda kullanılmıştır. "Onu borç ve günah ağırlaştırdı" denir. Bu âyet-i kerîmede ise insan ve cin kasdedilmiştir. Yer yüzü yüklü bir hayvana, insan ve cin de ona yükletilmiş iki yüke benzetilmiş olduklarından ikisine bu isim verilmiştir.

İbnü'ş-Şeyh'in hâşiyelerinde, yeryüzü yük taşıyan herhangi bir vâsıtaya, insan ile cin de bu vâsıtaya yüklenmiş iki yüke benzetilmiştir, denir. Onların dışındakiler de ilave

gibidir. Yahut görüşlerinin önemi ve ağırlığı, yahut her iki toplum teklif ile yükümlü ve sorumlu olduklarından ya da yeryüzünde kadr ü kıymetleri büyük olduğundan onlara bu isim verilmiştir. Nitekim, bir hadis-i şerifte: *"Ben kadr ü kıymeti büyük iki ağırlık bırakıyorum, Allah'ın Kitab'ı ve evlad ü ailemi"* buyrulmuştur.[174]

Ca'fer-i Sâdık (r.a.) demiştir ki; insan ve cin'e "sekalân" adı verildi, çünkü günahlarıyla ağırlaşırlar. Yahut gerçekten vücudları itibariyle ağır oldukları için bu isim verilmiştir. Zaten ağır olanın yavaş, hafif olanın süratli olması âdetdendir. İnsan cinden de ağırdır. Çünkü onun ağırlığı fazladır. Kıyâmet gününde hesabı zor verilecek şeylere düşmekten sakındırarak karşılaşacakları tehlikelere karşı uyarmak için böyle ifâde edilmiştir.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾

32. Hal böyle iken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Keşfü'l-Esrâr'da denilmiştir ki; bil ki, bu sûre-i celilenin bir kısmında şiddetler, zorluklar, azab, cehennem zikredilmiştir. Nimet ise tamamında iki yönden zikredilmiştir. Birincisi, müminlerden azabı uzaklaştırmak içindir ki büyük şükrü gerektiren bir nimettir. İkincisi, azabdan korkutmak ve ona karşı uyarmak içindir ki bu da büyük nimettir. Çünkü, insanın korktuğundan kurtulmak için gösterdiği gayret, umduğu bir nimete kavuşmak için olan çalışmasından daha büyüktür.

---

[171]. Tirmizî, Deavât, 91; Müsned, IV, 177.

[172]. İbn Kesîr, IV, 273. (İbn Mâce, c. 1, s. 198; İbn Hibbân, Sahîh, c. 3, s. 375; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, c. 7, s. 228) (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[173]. Suyûtî, *el-Câmiu'l-kebîr*, c. 1, 6339, 8769; Hindî, Kenzu'l-ummâl, c. 4, s. 255. (el-Mektebetü'ş-şâmile).

[174]. Tirmizî, Menâkıb, 32; Müsned, IV, 366-367. (Hâkim, Müstedrek, c. 11, s. 18; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, c. 8, s. 185) (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

SUÇLULAR, SÎMÂLARINDAN TANINIR

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُواۜ لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍۚ ﴿٣٣﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ
فَلَا تَنْتَصِرَانِۚ ﴿٣٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَاِذَا انْشَقَّتِ
السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِۚ ﴿٣٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِه۪ٓ اِنْسٌ وَلَا جَٓانٌّۚ ﴿٣٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسٖيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصٖي
وَالْاَقْدَامِۚ ﴿٤١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هٰذِه۪ جَهَنَّمُ الَّتٖي
يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَۢ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمٖيمٍ اٰنٍۚ ﴿٤٤﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾

33. Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Ancak büyük bir güçle çıkıp gidebilirsiniz.
34. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
35. Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsınız.
36. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
37. Gök yarılıp da kızarmış yağ renginde gül gibi olduğu zaman,
38. Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
39. İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz.
40. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
41. Suçlular, simalarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.
42. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
43. İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir.
44. Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar.
45. Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Ey cin ve insan toplulukları!" Önceki âyette iki topluluk anlamındaki "sekalân" kelimesiyle ifâde edilen "cin ve insan toplulukları"na burada daha iyi anlaşılsın diye kendi cins isimleriyle hitab edilmiştir. Cinler zor işlerin üstesinden gelmekte mâhir ve

güçlü olmakla meşhur olduklarından bu güçlerini bildiren bir lafızla, kendilerine teklif edilen şeye güçlerinin yetmeyeceğini açıklamak için böyle bir hitapda bulunulmuştur.

Âyette geçen "ma'şer", büyük topluluk olup çokluğun son sınırına ulaştığı için bu ismi almıştır. Aşr/on sayısı çokluk ifâde eden bir sayı olup kendisini tamamlayan biri ile bütünleşmedikçe ondan sonra sayı yoktur; onbir, oniki, yirmi ve otuz dersin. Yâni iki onluk, üç onluk demek gibi. Ma'şer denildiğinde, tam bir çokluktan oluşan onlarcasının yeri denmiş gibidir. Bu âyet-i kerîmede cin, yaratılışı önce olduğu için ins kelimesinden önce getirildi. ***"De ki, andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins ü cin bir araya gelseler, birbirine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler"*** (el-İsra, 17/88) âyet-i kerîmesinde, daha üstün olduğu için ins cinden önce getirildi. Önce getirilmek üstün olmayı gerektirir.

İbnü'ş-Şeyh demiştir ki; önceki âyet-i kerîmede, Allah insan ve cinleri hesaba çekeceği ve cezâlandıracağı günün geleceğini ve bu işe çok önem verdiğini göstererek onları tehdit ettiğini beyân etmiştir. Burada şöyle bir soru akla gelir: "Mükellefleri hesaba çekeceği ve onlara cezâ veya mükâfât vereceği tam olarak belli iken burada ayrıca belirtmesinin sebebi nedir?" Bu tarz gizli soruya bu âyet-i kerîmenin mânâsıyla şöyle cevap verilmiş oldu: Bütün mükellefler Allah'ın kudret elinde ve idaresindedirler, bunu hiç bir güç önleyemez. Bu sebeple Allah acele etmez. Acele etme sebebi, yapacağı işin fırsatını kaçırma korkusudur. Allah Teâlâ için böyle bir korku söz konusu olmadığından bütün zamanı iki kısma ayırdı. Birinci kısım dünya günleri, diğeri de kıyâmet günüdür. Birinci kısmın müddetini teklif ve imtihana, ikinci kısmın müddetini hesap ve cazâya ayırdı. Her ikisini de belâların, musîbetlerin ve tehlikelerin kaynağı yaptı. İnsan ve cin toplulukları hakkında verdiği hükümden kaçacak hiçbir imkân ve yol da bırakmadı. ***"Ey cin ve insan topluluğu"*** (er-Rahmân, 55/33) ilâhî hitabı ***"sizin de hesabınızı ele alacağız"*** (er-Rahmân, 55/31) anlamındaki âyetine mânâ itibariyle bağlı olunca ikisi de bir tek söz gibidir.

"Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeğe gücünüz yetiyorsa geçin."

Kamus'ta denilmiştir ki; "nefâz", bir şeyin bir şeyden geçip kurtulmasıdır. Âyet-i kerîmenin mânâsı; "şâyet Allah'tan ürkerek, kaderinden ve kazasından kaçarak yerin ve göklerin öbür ucundan çıkıp geçmeğe gücünüz yeterse çıkıp gidin ve kendinizi azabımdan kurtarın" demektir. Bu ilâhî emir, onları âciz bırakmak içindir. O'nu hiç bir suretle âciz bırakamayacaklarını, kaçmaya güçlerinin yetmeyeceğini bildirmek kasdıyla böyle hitap edilmiştir. ***"Ancak büyük güçle çıkıp gidebilirsiniz."*** Büyük, üstün bir kuvvet olmadan kurtulamazsınız. Siz ise böyle bir kuvvet sâhibi olmaktan çok uzaktasınız.

Rivâyet olundu ki, melekler yeryüzüne iner ve bütün mahlûkâtı kuşatırlar. İnsan ve cinler kaçmak için ne tarafa yönelirse kendilerini melekler tarafından kuşatılmış olarak görürler. Bunun üzerine melekler onlara bu âyet-i kerîmedeki sözleri söylerler. İşte kıyâmet günü hiç kimse kaçıp kurtulamayacağı gibi, dünyada ölüm, ilâhî kader ve kazadan hiç kimse kaçıp kurtulamaz.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾

34. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Cezâlandırmaya tam ve kâmil mânâda gücü yettiği halde uyarması, sakındırması, kolaylaştırıp afvetmesi O'nun nimetlerindendir.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾

35. Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsınız.

Yâni, siz her iki topluluk bu azabı önliyemezsiniz. *Kamus'*ta da ifâde edildiği gibi âyetteki "şuvâz", dumanı olmayan yalın alev veya ateşin dumanı ile yakıcılığı demektir.

Sa'dî Müftî demiştir ki; -Allah daha iyi bilir- bu âyet-i kerîme mahşere götürdüklerinde, "kaçıp kurtulacak yer yok mu?" diye feryad edip çağıranın sorusuna müstakil bir cevaptır. Nitekim, **İbn Abbâs** (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre mânâ şöyledir: "İnsan ve cin topluluğu, sizi mahşere götürmek için üzerinize dumansız yalın alev hâlinde ateş gönderilir."

"Nühas", duman veya başlarına dökülen eritilmiş bakır demektir. *Müfredat'*da, Nühas, dumansız yalın alev olup renk itibariyle bakır'a bir benzetmedir, denmiştir. *Kamus*'ta **Ebû Abbâs el-Kevâşî'**den naklen, Nühas, bakır, ateş ve kızdırılmış demir veya kıvılcım üçlüsünden oluşan bir maddedir denmiştir.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾

36. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Küfrün ve isyanın sonucunu açıklamak ve onlardan sakındırmak O'nun lütuf ve nimetlerindendir. Hem de büyük bir nimet ve lütuftur.

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾

37. Gök yarılıp da kızarmış yağ renginde gül gibi olduğu zaman,

Yâni kıyâmet koptuğu için o günde gök birbirinden kopup ayrıldı veya meleklerin inmeleri için yarılıp kapı kapı oldu. ***"O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve***

melekler bölük bölük indirilecekler" (el-Furkân, 25/25) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu gibi. Bu yarılmanın cehennem ateşinin şiddetinden dolayı olduğu rivâyet edilmiştir.

"Verde", genellikle kırmızı renkte olup köklenen ve herkesçe tanınan çiçektir.

Eğer kırmızı renkte bir gül olsaydım bana âşık olurdun.
Ancak Rabbim beni siyah yarattı demiştir.

Denildi ki, aslında gökyüzünün rengi kırmızıdır. Bir takım engeller ve uzaklık sebebiyle mavi görünür. Ateşin rengine de mavilik karışınca kırmızı bir renk alır.

Gök, cehennemin harâretinden eriyip kırmızılıkta gül gibi, eriyip akmada ve incelikte zeytin yağı gibi olur. Gök yarılıp da kızarmış yağ renginde gül gibi olduğu zaman, öyle tehlikeli ve korkunç durumlar olur ki, dille söylenecek hiç bir ifâdeye sığmaz.

Sa'dî Müftî de demiştir ki; hiç bir dilin târif edemiyeceği kadar korkunç şeyler olur. Gök yarıldığı zaman, büyük ve korkunç işin olduğunu görürsün. Bu takdirde bu âyet-i kerîmeden anlaşılan olayın sebebi bir önceki âyettir. Çünkü, dumansız yalın alevin gönderilmesi tehlikeli olayların görünmesine sebeptir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾

38. Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Çok büyük ve önemli olayların zuhûr ettiğini görürsün.

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِه۪ٓ اِنْسٌ وَلَا جَٓانٌّ ﴿٣٩﴾

39. İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz.

"İşte o gün" yâni zikredildiği şekilde gök yarıldığı gün *"insan'a da cin'e de günahı sorulmaz."* Çünkü onlar yüzlerinden tanınırlar. Bu sebeple bir kimse mahşer halkının durumlarını öğrenmek istediği takdirde günahkârı diğerinden ayırmak için kişinin günahının ne olduğunu sorma ihtiyacı duymaz. Bu durum, kabirlerinden çıkarılıp derecelerinin değişikliğine göre mahşer yerine bölük bölük götürüldükleri ilk sıradadır. Ancak, ***"Rabbinin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz."*** (el-Hicr, 15/92) âyeti sorgu ve hesaba çekilen yer hakkındadır.

İbn Abbâs (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir; Allah ne yaptıklarını onlardan daha iyi bildiğinden, "şunu ve şunu yaptınız mı?" diye sormaz, lakin "şunu, şunu neden yaptınız?" diye sorar. Yine **İbn Abbâs** (r.a.)'ın, "onlara rahatlık ve şifâ veren bir üslupla değil, ayıplama ve azarlama sorusu sorulur" dediği rivâyet edilmiştir.

“İnsanlardan ve cinlerden hiç bir ferd günahından sorulmaz” demektir. Temîm deyip de oğlu kasdedildiği gibi âyetteki “cân”dan maksad cin’dir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾

40. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Faydalarının çokluğuna rağmen zikredilen şeyleri haber vermek sizi kötülüğe götüren şeylerden sakındırmak içindir.

Bu âyette ruh insinin cennetleri ve ibâdet nurlarının maddî ve mânevî parlaklıklarına işâret olduğu gibi, günah ve inad karanlıklarının, azgınlık zincirleri ve isyanın esaret halkalarının karanlık nefis cin’inin yüzlerinde ve itâattan kaçan inadcı boyunlarında toplandığına da işâret vardır. Allah’ın emrine bağlı kullarına nimetlerini verdiği ve isyanda inad eden kullarından da intikam aldığı o günde, düşmanlarından intikam alması, dostlarına karşı bir nimettir. Bu sebepledir ki, ***“Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur”*** (el-En’am, 6/45) âyet-i kerîmesinde intikam alındığı bildirildikten sonra “hamd” gelmiştir. Öyle ise Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? İntikamın kemâli nefs-i emmârenin evsâfını tamamen yok etmektir.

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِى وَالْاَقْدَامِ ﴿٤١﴾

41. Suçlular, sîmâlarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.

“Suçlular sîmâlarından tanınır.” “Sîmâ” kelimesi alamet, işâret demektir. Soru olmadığı için cümle sebep yerine geçen başlangıç cümlesidir.

Denildi ki, mücrimler o gün yüzlerinin karalığı, gözlerinin gömgök halde oluşundan tanınırlar. Ayrıca denildi ki, üzerlerine çöken perişanlık ve üzüntüden tanınırlar, sâlihler bu sıfatların zıdlarıyla tanındıkları gibi.

“Perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.” “Nevâsî” nâsiye kelimesinin çoğuludur. “Başın ön kısmı” anlamındadır. Burada o kısımdaki, yâni alnın üst kısmındaki saç kasdedilmiştir. Tutulanın alınması kasdedilirse “onu yakaladı” denir. ***“Tedbirinizi alın”*** (en-Nisâ, 4/71) ve benzeri âyetlerde olduğu gibi. Libâs gibi alınması kasdedilmiş ise “onu aldı” denir. ***“Ey annemin oğlu! dedi, saçımı sakalımı yolma…”*** (Tâhâ, 20/94) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. Yardım isteyene “Elimden tut” veya “Allah elinden tutsun” denir. Âyet-i kerîmenin mânâsı: Melekler onların nâsiyelerinden; yâni başlarının ön tarafıntaki saçlarından, perçemlerinden ve ayaklarından tutarak cehenneme atarlar. Bazan da perçemlerinden yakalayarak yüzükoyun sürükleyerek veya perçemleriyle ayakları arkalarından bir zincire vurularak yaka paça edilirler, demektir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾

42. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
Öğütlerden ve sakındırmalarından ki her biri bir nimettir.

هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّت۪ي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَۢ ﴿٤٣﴾

43. İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir.
Yâni onları azarlamak ve başlarına kakmak için bu söz söylenir.

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَم۪يمٍ اٰنٍۚ ﴿٤٤﴾

44. Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar.
Yâni, cehennem ateşi arasında döner dururlar ve onunla yakılırlar. "Hamîm", "sıcaklığı en yüksek derecesine ulaşmış, mücrimlerin üzerine dökülen veya onlara içirilen kaynar sudur." Şaşkınlık ve susuzluktan Cehennem ateşinden kaynar suya, kaynar sudan cehennem ateşine sürekli olarak döner dururlar.

"Ân" kelimesi, "sıcaklığın ve buharlaşmanın son derecesine ulaşan çok sıcak kaynar suya" denir.

Ebu'l-Leys demiştir ki; onlar aç bırakılırlar. Yemişleri şeytan başı gibi olan zakkum ağacına getirilirler. Ondan yediklerinde boğazlarından yakalayıverir ve tıkanır kalırlar. Hemen kurtulmak için su isterler, onlara kaynamış su getirilir. Suyu yüzlerine yaklaştırdıklarında yüzlerinin etleri lime lime dökülür. Çaresiz kaynar suyu içtiklerinde içleri kaynayıp ne varsa dışlarına çıkar. Onlara yine açlık musallat edilir. Onlar da bir kaynar suya, bir de zakkûm ağacına götürülür dururlar.

Ka'bu'l-Ahbâr demiştir ki; cehennem vâdîlerinden bir vâdîye getirilirler. Burası, burada bulunanlardan akan kanla karışık sıvıların biriktiği bir yerdir. Boyunlarındaki esâret halkaları içinde o kan ve irin içine dalarlar ve bütün uzuvları dökülür. Oradan da çıkarılırlar, Allah onlara yeni bir vücud verir ve cehenneme atılırlar.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾

45. Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Burada, yukarıda geçen hususların bir çok kez açıklanması, bunların nimetler kabilinden oluşunun sırrına işâret içindir. Bu nimetler, olayların anlatılmış olmasından ibarettir. Çünkü isyan ve inkârdan dolayı maruz kalınacak azabın anlatılması, onlardan sakındırmaktır ve bu nimettir. Sûrenin başından itibaren 29. âyet-i kerîmeye kadar anlatılanların aksine olarak, mükelleflere dünyada ulaşan nimetler anlatılır. Onların anlatılması nimetlerin devamını sağlayacak olan devamlı şükretmenin îcâb ettiğini bildirmek içindir.

Bu âyet-i kerîmede ayrıca şuna da işâret edilmiştir: Dine muhâlefet edip nefsî arzularına uyanların rezil ahlak sâhibi olduklarına, dine muhâlefet etmenin ve nefsî arzularına uymanın ateşi ile cehalet kaynar suyu arasında dönüp durduklarına, bunun da susuzluğu kesmediğine, insana dünya ve âhirette yalnız katî ilim ve sağlam görüşün fayda verdiğine işâret etmektedir. Görmez misin, münâzara ilmiyle tartışıp duranlar, şehvânî arzularına dalarak vehimler ve hayallerinde boğulduklarından cehalet hükmündedir.

Allah **İmâm Gazzâlî**'yi uyardı da, hayatının yarısını öğrenmek ve öğretmekle geçirdiği bazı ilimlerin ona âhirette yaramayacak olduğunu gördü de Tasavvuf ilmiyle ilgili kitaplara yöneldi. Allah'ın zât ve sıfatları ile fiillerini, Kur'ân'ın hakikat ve sırlarını ögrettikleri için onlardan daha faydalı ilim bulunmadığına kesin olarak kanâat getirdi. Bağdat'da vermekte olduğu derslerine son vererek, bu ilimlerin ehli ve otoritesi olanları bulmak, sohbetlerinde bulunmak zevkine ererek onlardan olmak amacıyla yola çıktı. Allah onu muvaffak kıldı ve olanlar oldu.

Bayezid Bistâmî der ki, "siz ilmi ölü olarak ölü kimseden aldınız. Biz ise ilmimizi hiç bir zaman ölmeyecek olan Allah'tan aldık."

İmâm Fahruddin Râzî, Şeyh Necmüddin'e, "Rabbini ne ile tanıdın?" diye sordu.

Şeyh, (k.s.) da, "Kalblere gelen vâridâtla" diye cevab verdi. Bu sebeple nefisler bu vâridâtı yalanlamaktan âciz kalırlar. Nefis denilen şey, içinde şehvet arzularının ateşi ve cehâletlerin kaynar sularının bulunduğu cehennem gibidir. Dünyada bu nefsi kötü vasıflardan temizlerse kıyâmet gününde yanmaktan ve ayrı düşmekten kurtulur. Kötü hallerden ve çirkin amellerden Allah'a sığınırız.

Bu serkeş nefis öyle hızlı koşar ki,
Akıl onun dizginini tutmaya güç yetiremez.
Nefis ve şeytanla kim başa çıkabilir?
Karınca kaplanla savaşabilir mi?

İYİLİĞİN KARŞILIĞI İYİLİKTEN BAŞKA BİR ŞEY MİDİR?

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِۚ ﴿٤٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۙ ﴿٤٧﴾
ذَوَاتَٓا اَفْنَانٍۚ ﴿٤٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فٖيهِمَا عَيْنَانِ
تَجْرِيَانِۚ ﴿٥٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فٖيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ
زَوْجَانِۚ ﴿٥٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى فُرُشٍ
بَطَٓائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍۜ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍۚ ﴿٥٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فٖيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِۙ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ
وَلَا جَٓانٌّۚ ﴿٥٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٥٧﴾ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ
وَالْمَرْجَانُۚ ﴿٥٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَٓاءُ
الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ ﴿٦٠﴾

46. Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.
47. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
48. İki cennet de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.
49. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
50. İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır.
51. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
52. İkisinde de her türlü meyveden çift çift vardır.
53. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
54. Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar. İki cennetin de meyvesinin devşirilmesi yakındır.
55. Öyleyken Rabinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
56. Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş güzeller var ki, bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.
57. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
58. Sanki onlar yakut ve mercandırlar.
59. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
60. İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?

Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere dinî ve dünyevî nimetlerden

kendilerine ulaşanlar sayılıp döküldükten sonra, âhirette kendilerine fazlasıyla verilecek olan nimetlerin sayılmasına bir başlangıçtır. “Makam” kelimesi “bir yer ismi”dir. Rabbinizin makamından maksad, hesap vermek üzere kulların duracakları yerdir. ***“İnsanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır”*** (el-Mutaffifîn, 83/6) buyrulduğu gibi. Makam’ın Rabb’e izâfe edilmesi gerçek mânâda mülkün Allah’a mahsus olmasındandır. Çünkü o günde hükümranlık yalnız Allah’ındır.

*Aynü’l-maanî’*de denilmiştir ki; bu âyet-i kerîme, Hz. Ebû bekir (r.a.) hakkında inmiştir. Susuz olduğu bir anda içtiği süt hoşuna gitmiş, helal olmadığı haberi verilince de kusmuştur. Rasûlullah (s.a.) bunu işitince kendisine, “Allah sana rahmet etsin, senin hakkında âyet indi. Günah işlemeye niyet edip de Allah’ı hatırlamak suretiyle Allah korkusundan günahı terk eden herkes bu âyetin hükmüne girer,” buyurdu.

“İki cennet vardır.” Biri Allah’tan korkan insan için, diğeri de Allah’tan korkan cinler içindir. Şübhesiz ki, hitap her iki topluluk için olmakla beraber, mânâ iki topluluktan Allah’tan korkan, isyan ve inkârdan sakınan içindir. Yahut, her bir kimse için îmânından dolayı bir cennet, ameli için de diğer bir cennet, ya da ibâdet ve tâat için bir cennet, günah ve isyanı terk ettiği için diğer bir cennet vardır. Yahut, işlediği sevap karşılığı bir cennet, diğer cennet de Allah’ın fazl u kereminden ikram olarak verdiği cennettir. Cismânî ve rûhânî cennet olduğu da söylenmiştir.

Muvazzah’da şöyle gelmiştir: “onlara cennette iki bahçe verir. Bunlardan birisinin uzunluk ve genişliği yüz yıllık yoldur. Her bahçenin ortasında güzel saraylar, gönül çelici hûrîler vardır.”

Kuşeyrî demiştir ki; biri peşin cennettir. O da Allah’a yapılan münâcâtın tadı, müşâhede hakikatlerinden ve kalplere gelen vâridâtın doğruluğundan zevk almaktır. Diğeri de te’cil edilmiş cennettir. O da âhirette verilmek üzere vaad edilen cennettir.

Bahru’l-ulûm adlı eserde denilmiştir ki; Cennetin biri Allah’a isyan etmekten korkan insanlar, diğeri de isyandan korkan cinler içindir. Çünkü hitab her iki toplumadır. Ancak bu görüşe karşı itiraz vardır. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.): “*Cinlerin îman edenlerine sevap, isyan edenlerine de ikab vardır”* buyurmuştur. Muhammed ümmetiyle birlikte cennet ehli değillerdir. Onlar, içinde ağaçların ve meyvelerin bittiği, ortasından nehirlerin aktığı cennetin duvarı durumundaki âraf üzerindedirler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Ahkâf sûresinin sonunda mezhebin görüşü şöyledir; cin tâifesi, sevap ve azab bakımından âdemoğlu hükmündedir. Her ne kadar sevabı ne şekilde aldıklarını bilmiyorsak da cinler de insanlar gibi mükelleftirler. O sûrenin bu konudaki açıklamasına bak.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾

47. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Muhammed b. Hasan (r.a.) demiştir ki; bir gece uyumakta idim, bir de ne göreyim! kapım vuruldu. Bakın kimdir o dedim. Halifenin elçisidir, sizi çığırıyor dediler. Canımdan endişe ettim. Kalkıp yanına gittim. Yanına girdiğimde Halife sizi bir mesele için çağırdı, dedi. Muhammed'in annesine -eşi Zübeydeyi kasdediyor- ne, dedim ki, ben adâletli bir devlet başkanıyım, âdil imâm da cennettedir. O da bana sen zâlim ve âsî bir hükümdarsın, kendin için cennetlik olduğuna şâhidlik ederek Allah'a iftirâ etmiş oldun. Cennet sana haram olmuştur, dedi. Bunun üzerine ben Halifeye: Ey müminlerin emiri, bir mâsiyete düştüğünde, bir günah işlediğinde o halde veya ondan sonra Allah'tan korkuyormusun? dedim. O, evet yemin ederim ki, hem de şiddetle korkuyorum, dedi. Ben şâhidlik ederim ki, senin için bir değil, iki cennet vardır, dedim ve ***"Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır"*** (er-Rahmân, 55/46) âyet-i kerîmesini okudum. Beni taltif ederek evime dönmemi emretti. Evime döndüğümde, ayın ondördü/dolunay hâlinde beni aydınlattığını gördüm.

Müfessirlerin bir kısmı dediler ki; Rabbin makamı, perdelerin açıldığı ve işlerin hakikatlerinin ortaya çıktığı kıyâmet gününde Rabbinin huzurunda duracağı makamdır. O gün bütün enbiyâ ve evliyâ susacaktır. Çünkü, ilâhî kudret ve ceberût ortaya çıkacaktır. Çok korkunç olan o makamda durmaktan korkmamak mümkün değildir.

Mâlik b. Dînâr demiştir ki; içinde korku olmayan bir kalp, sâhibi olmayan bir ev gibidir ve sâhibi olmayan ev, en yakın zamanda harap olur. Kalpte korku olduğunun alâmeti, o kişide hürmet duygusunun çok olması, ahlâkını güzelleştirmesi ve çevresine karşı edepli olmasıdır. **Ebu'l-Kâsım Hakîm** demiştir ki; "Yaratıcı korkusu ile yaratılmış korkusu birbirinden farklıdır. Mahlûktan korkan kimse ondan kaçar, hâlıktan korkan kimse ise ona yönelir. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"O halde Allah'a kaçın"*** (ez-Zâriyât, 51/50). İnsanda şehvet ve dünya malına karşı alaka bulundukça, onda Allah korkusu olmaz. Şehvetinin esiri olan birinin kalbinden Allah korkusu kalkar, şeytanın eline düşer ve şeytan onu nereye isterse oraya götürür.

Kaynaklarda gelmiştir ki; Yahya (a.s.) İblis'e rastladı ve iblisin elinde değişik renk ve çeşitte bağlar bulunduğunu gördü. Ona: "Ey şakî! Elindeki bu bağlar nedir?" diye sordu. İblis: "Bunlar insanoğlu için çeşitli şehvetlerdir, insanları bununla bağlar ve istediğimi bu şekilde elde ederim." diye cevap verdi. Yahya (a.s.): " Elinde Yahya'yı da bu şekilde bağlayacağına inandığın bir şey var mı?" diye sordu. Şeytan: "hayır, ancak bir şey var, o da şudur; ne zaman doyuncaya kadar yemek yerse, o da bir saat namazdan ve Allah'ı zikretmekten uzak kalır" dedi. Bunun üzerine Yahya (a.s.): "Allah'ı şâhid tutup ona yemin ederim ki bir daha asla doyuncaya kadar yemek yemeyeceğim" dedi.

Büyük bir zâta; "Allah Teâlâ kendisinden korkan ve bu yüzden hüzünlenenlere ne yapar?" diye sorduklarında "eğer hüznü ve kederi gerçekten onun için çekmiş, korkuyu

onun için taşımışlarsa daha nefsleri kendilerinden ayrılmadan hâlis cennet şarabıyla dolu kadehi ellerine verirler. Bu kadehin üzerinde, "korkmayınız" yazılıdır" diye cevap vermiştir.

Gariplerin hüzün ve kederi de bir gün gelir son bulur,
Gariplerin işleri de bir gün gelir takdir edilir.

Allah korkusu taşıyanlar ve onun için hüzünlenip kederlenenler için ikisi gümüş, ikisi altından olmak üzere dört cennet vardır.

Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.)'in buyurduğu gibi, *"İki cennet'in kapıları ve içinde ne varsa hepsi gümüştendir ve diğer iki cennetin tabakaları ve içindeki şeyler altındandır."*[175]

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye adlı eserde denmiştir ki; burada şühûd makamında nefsinin bakasından korkan kimseye işâret vardır. Çünkü, gerçek şühûd makamı meşhûd olan zât-ı ilahîde şâhidin şahsiyetini yok eder, müşâhedenin diğer derecelerini meşhûd ile ibkâ eder. Çünkü müşâhedenin ilk mertebelerinde zevk, lezzet yoktur. Nitekim Râsûl-i Ekrem (s.a.) *"Allahım! sana kavuşmak üzere nazar ve nûrumuzun lezzetini vermek suretiyle bizi rızıklandır"* hadis-i şerifi ile buna işâret etmiştir.[176] Bu anlamda O'nun hissinden gayb içinde kaldığı zaman, Hz. Aişe'ye (r.a.); "Ey Hümeyrâ, tebliğ ve irşad için benimle konuş" buyururdu. Âyet-i kerîmedeki, "Cennetân," meşhûd nimetinde fânî olma ve meşhûd nimetiyle bâkî olma cenneti demektir. Fenâ fillah nimetiyle, bakâ billah nimetlerinden, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

ذَوَاتَا اَفْنَانٍۚ ﴿٤٨﴾

48. İki cennet de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.

İki cennetin vasıflarının anlatımıdır. Sıfat olan bu âyet-i kerîme ile 48. âyet-i kerîme arasına giren âyet itiraz cümlesi olup mevsûf olan cenneti veya onun sıfatını yalanlamak ve ayıplanacak bir iş olduğuna dikkat çekmek içindir.

"اَفْنَانْ/Efnân" kelimesi, "nevi, çeşit" anlamındadır. Yâni iki cennet çeşit çeşit ağaçlar ve meyvelerle doludur, mânâsına gelir. Yahut, "fenen" kelimesi, uzunlamasına dümdüz dal veya ağacın dallarından ayrılan budak, filiz, demektir ki, âyet-i kerîmenin anlamı; ağacın dallarından fışkıran dallar, budaklarla doludur, şeklindedir. Yapraklar ve meyvelerle donandığı, gölge saldığı, meyveler derlenip toplandığı için özellikle dallar zikredilmiştir. Yâni cenneti vasfetmek, sanki "gölgeler, meyveler ve yapraklarla donanmış dallarla, dolu" demiş gibi kinâye yoluyla o güzellikleri hatırlatmaktır.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾

49. Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
Bunlarda yalanlamayı kabul edecek bir şey yoktur.

فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾

50. İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır.
İki cennet için diğer bir sıfattır (tanıtım). Bu sıfatla önceki sıfat arası "Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?" anlamındaki âyet-i kerîme ile ayrılmıştır. Halbuki azab kabilinden olan sıfatlar arası, bu âyetle ayrılmamıştır. Mesela, ***"Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir…"*** (er-Rahmân, 55/35) âyetinde "dumansız alev/şuvaz" ile "duman" demek olan "nühas"ın gönderilmesi ayrı şeyler olduğu halde bu iki sıfat arasını başka bir cümle ayırmamıştır.

Âyet-i kerîme'nin mânâsı; iki cennetin her birinde bozulmayan sudan birer kaynak vardır, demektir. Cennet nehirlerinin tasvirinden anlaşıldığına göre iki cennetteki bozulmamış bu su kaynakları sâhibinin dilediği şekilde, yükseklerde veya vâdilerde akarlar. Miskten olan bir dağdan aktıkları da söylenmiştir.

İbn Abbâs ve Hasan Basrî (r.a.)'den nakledildiğine göre, cennetteki bu iki kaynak, tatlı ve dupduru su ile akarlar; birinin adı "Tesnîm", diğerininki de "Selsebîl"dir.

Ebû Bekir el-Verrâk demiştir ki; cennetteki bu iki kaynak, dünyada Allah korkusundan gözyaşı akıtanlar için akar durur.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾

51. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
Bu âyet-i kerîme'de, fenâ cennetinde bir kaynak vardır ki, içinde hayat suyu akar. İşte bu, fenâdan sonra bakâdır. Bakâ cennetinde de ilim, mârifet ve hikmet suyunun aktığı bir kaynak vardır. Fenâdan sonra bakâ, hikmetlerin ve mârifetlerin çeşitlerini, ayrı ayrı cennet nimetlerini ve sofralarını gerektirir. *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*'de de belirtildiği gibi, Ey sekr ve gaybet ashâbı ve ey sahv ve huzur erbâbı! Rabbinizin nimetlerinden hangilerini yalanlayabilirsiniz?

فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾

52. İkisinde de her türlü meyveden çift çift vardır.

Bir kısmı dünyada tanınan, bir kısmı da kimsenin görmediği, duymadığı tanınmayan meyvelerdir. Bir kısmı yaş, bir kısmı kurudur. Biri tatlı, diğeri mayhoştur. İki renkte olduğu söylenmiştir. Bu çeşitlilik tadda değil, görünüştedir, denilmiştir.

İbni Abbâs (r.a.) demiştir ki; Ebû Cehil karpuzu denilen bitki de dahil dünyada ne kadar acı ve tatlı meyva varsa hepsi cennette bulunacaktır. Ancak orada hepsi tatlı olacaktır. Zira cennette tâatların tadından yaratılmış olacaklardır. Bu sebeple, günahların acılığından yaratılmış cehennem zakkumu ve benzeri acı şeyler bulunmayacaktır. Cennet de Cenâb-ı Hakkın "celal" sıfatının yurdu olduğu için celal sıfatının gölgesinin eseri olan siyah renk yoktur. Bu cümle "iki cennet" için diğer bir sıfattır.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾

53. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Bunca lezzetli nimetlerden hangisini yalanlayabilirsiniz?

مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى فُرُشٍ بَطَٓائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍۜ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍۚ ﴿٥٤﴾

54. Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar. İki cennetin de meyvesinin devşirilmesi yakındır.

"Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar." Âyetin mânâsı; muttakîlere iki cennet verilir ki kendileri için serilmiş bu yataklara dayanırlar, sultanların oturuşu gibi rahat bir şekilde otururlar.

"Füruş" kelimesi, "firaş" kelimesinin çoğuludur. "Oturup uyumak için yere yayılıp döşenen yaygı, döşek" demektir. "Betâin" kelimesi, "Bitâne" kelimesinin çoğulu olup "elbisenin dış yüzünün zıddı, yâni astarıdır." "İstebrak" kelimesi, atlas denilen kumaşın kalın kısmıdır. Geniş bir açıklaması Duhân sûresinde geçmiştir. Mânâsı, "kalın atlastan astar" demektir. Astarı kalın ipek, atlas olan döşeklerin yüzü nasıl olmalı dersin? Elbette daha değerli ve daha üstündür.

Rasûl-i Ekrem (s.a.), *"Sad b. Muaz'ın cennetteki mendilleri bu hulleden daha güzeldir"* buyurmuştur.[177] Yalnız mendili zikretmiş olması, en değersiz bir şey ile en değerli olana dikkat çekmek içindir. Ayrıca, yatakların yüzü hâlis ince ipekten veya nurdandır. Ya da Allah'ın şu âyet-i kerîmede buyurduğu gibidir, ***"Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilmez."*** (es-Secde, 32/17).

“İki cennetin de meyvesinin devşirilmesi yakındır.” “Cenâ” kelimesi “mecnâ/devşirilmiş” anlamında isimdir. Kabz kelimesinin “makbûz” mânâsında olduğu gibi. **Hz. Ali** (k.v.) şöyle der: “Bu benim devşirdiğimdir, muhayyerliği içindedir.”

Her cinâyet işleyenin nedametten dolayı eli ağzındadır. “Dân” kelimesi, “yakınlık” anlamındadır. Yâni, cennetin ağaçlarından devşirilen mevyeler o kadar yakındır ki, onlara ayaktaki, oturan veya uzanıp yatmış olan kimse ulaşıp koparır.

İbn Abbâs (r.a.) demiştir ki; ağaç o kadar yaklaşır ki, Allah dostu dilerse ayakta, dilerse oturarak ve isterse yanı üzerine yatarak meyveyi devşirebilir. Denilmiştir ki yaslanmış oturan bir kimse meyve arzuladığında ağacın dalı eğilir, istediği meyve ağzına gelir. *“Rûhânî yolculukta uzak mesafe olmaz.”*

Fakir (**Bursevî**) der ki, uzaklık cismin kesâfetinden dolayıdır. Cennette ise cismin kesâfet ve katılığı söz konusu değildir. Cennette bulunanlar, latîf ve nûrânî ruhlar şeklindeki cisimlerdir. Yine, dünyadaki tâat ve ibâdetler, mutî olanın arzusuna bağlıdır. Bu sebeple tâatların semeresi de cennette onun arzusuna bağlıdır. Onları hiçbir zorluk olmadan elde eder. Yeme zorluğu da asla yoktur. Elde etmenin kolaylığını anlatmak, yemenin kolaylığını tasvir etmektir. Bazı kimselerin ifâde ettiği gibi bu meyveleri almadan ağzına gelir.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾

55. Öyleyken Rabinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Bu kalıcı ve lezzetli nimetlerden hangisini yalanlayabilirsiniz?

فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾

56. Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş güzeller var ki, bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.

“Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş güzeller vardır.” Yâni iki cennet sözünün ifâde ettiği cennetlerde. Bildiğin gibi bu cennetler, insan ve cinlerin Allah’tan korkanları içindir veya amelinin çokluğuna göre Allah’tan korkan herkese mahsustur.

Âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir; oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş, onlardan başkasına bakmayan kadınlar vardır ve her biri eşine: “Rabbimin izzetine yemin ederim ki, cennette senden daha güzel bir şey görmüyorum. Beni sana, seni de bana eş yapan Allah’a hamd olsun” derler. Gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş olmaları hayâ duygusundandır. “Kâsirâtü’t-tarf”in anlamı, cennetin câriyeleri ve nâzeninleridir. Nazlanmak için gözlerini işveyle yere indirirler.

“Bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.” Bu cümle *“Gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş güzeller vardır”* cümlesine sıfattır.

*Kamus’*ta, “tams”, “dokunmaktır,” denir. Mânâ şöyle olur; eşlerinden önce insan cinsinden olan o güzel kadınlara hiçbir erkek insan, cinlerden olanlarına da hiç bir erkek cin dokunmamıştır. İnsanlar için tayin edilmiş, karar kılınmış hûrîler ki âdemoğlunun eli ona yetişemez, yine cinler için tayin edilmiş hûrîlere de yine cinler tasarrufta bulunamaz. O kadınlar, hiç dokunulmamış hayvanların, hiç otlatılmamış olduğu korular gibidir. Bu âyet-i kerîme’de kadınları elde etmeğe bir teşvik vardır. Çünkü, insanlar dullardan çok bâkirelere ilgi duyarlar. Ayrıca, cinlerin cennetlik olduklarına ve insanlar gibi onların da eşleriyle temas ettiklerine delildir. Bu temiz kadınların kendilerine verileceğinin hatırlatılması bunu gerektirir. Şâyet cinler insanlar gibi eşlerine dokunmayacak durumda olsalardı, onlara bu nimetin verileceği hatırlatılmazdı. Ancak, dokunma esnasında onların insan suyu gibi bir suları olmayıp onun yerine hava vardır. Dişilerinin rahimlerinde döllenmeye bu sebep olur.

*Fütûhât-ı Mekkiy*ye adlı eserde de şunlar kaydedilmiştir; bu durum, insanlarla cinler arasında evliliğin olamayacağını çağrıştırır. Aksi de öyledir. Âlimlerden bir çok kişi bu evliliğin sahih olduğu görüşündedir. Bunlardan biri de Â*kâmü’l-Mercan* adlı eserin sâhibidir.

İbn Abbâs (r.a.), muhannesler; yâni erkek ve kadın organlılar cinlerin çocuklarıdır, demiştir. Zira Allah ve Rasûlü (s.a.) eşi hayızlı iken erkek eşin onunla cinsî ilişkide bulunmasını yasaklamışlardır. Eşlerin hanımı hayızlı iken birleşmeleri durumunda şeytan erkekten önce işe karışır, kadın hâmile olunca da mühannes/eş cinsli çoçuk doğar.

Mücâhid’in görüşü de böyledir. Bir erkek eşiyle birleşir de besmele söylemezse cinnin babası olan cân erkeğin ihliline/idrar deliğine dürülerek onunla beraber temas eder. Bu, cinlerin insan gibi cimâ ettiklerine ve insanla birleştikleri takdirde hâmileliğin olacağına kesin olarak delâlet etmez. Ancak, besmelesiz yenen yemeğe şeytanın ortak olduğu gibi, hayız hâlinde veya besmelesiz gerçekleşen birleşmeye onunla beraber cinnin ortak olduğuna delildir. Bu da insan özelliğini bozmak ve lâyık olduğu makamına zarar vermektir. Allah daha iyi bilir.

Cumhurun görüşüne göre, gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş olan cennet hûrîlerinden bu kadınlar orada yaratılmışlardır. Ayağa düşmemişler ve kendilerine el sürdürtmemişlerdir.

Şa’bî ve Kelbî demişlerdir ki; onlar dünya kadınlarından olup, gerek bâkire gerekse evli olsunlar, ikinci yaratılışlarından sonra onlarla hiç kimse birleşmemiştir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٥٧﴾

57. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Nefislerinizin faydalanacağı bu nimetlerden hangisini yalanlayabilirsiniz? Burada ayrıca şuna işâret vardır; Allah'da fânî, ve O'nunla bâkî olanlara cennetlerde verilen, zât-ı ilâhî tecellîlerinden, mârifetlerden meydana gelen, başkalarının gözlerinden örtülü ve uzak hûrîler vardır. Onlar kendi sâhiplerinden başkalarına süslenmezler ve görünmezler. Kesif, katı yaratılışlarından, nefislerinin karanlığından ve kendileriyle bakâlarından dolayı nefsin cân'ı ve rûhun insanı, onlardan haberdar olamaz.

كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾

58. Sanki onlar yakut ve mercandırlar.

Bu âyet-i kerîme'nin oluşturduğu cümle daha önce geçen âyet-i kerîme'deki "***gözlerini eşlerine çevirmişlerdir"*** cümlesiyle anlatılan temiz kadınların sıfatıdır. Mercan kelimesi konusunda açıklama daha önce yapılmıştı. Yakut adlı taşa gelince, sert, çok ağır, saf ve değerli bir taştır. Kırmızı, beyaz, sarı, yeşil ve mavi çeşitleri vardır. Yağ gibi yanıcı yönünün azlığından ateş işlemez. Çok yoğun ve sert olduğundan delinmez, eğe onu aşındıramaz. Zaman geçtikçe güzelliği ve değeri artar. Çok değerlidir. Özellikle kırmızı cinsi, sonra sarısı çok az bulunan diğer emsaline göre ateşe en çok dayanan türüdür. Yeşil cinsinin ise ateşe hiç dayanıklılığı yoktur. O günkü insanların kanâatine göre tıbda yakutun en iyisi rummânî yakutu denilen ve taş renginde olan cinsidir. Bu yakut türlerinin birinden yüzük takınan kimse taun hastalığından, yıldırım isabetinden ve suda boğulmaktan korunacağına inanılırdı. Yakuttan bir miktar üzerinde bulunduran veya yakut yüzük takınan kimse halk nazarında saygı görür, hükümdarlar da ona itibar ederlerdi. Yakuttan yapılmış bir tür macun yenmesi hâlinde zehirin etkisini giderdiğine ve insanın gücünü arttırdığına inanılırdı.

Âyet-i kerîme'nin anlamı; yanakları kırmızılıkta yakuta, ciltleri beyazlık ve saflıkta mercana; yâni incilerin ufaklarına benzerler. Çünkü incilerin küçük taneleri irilerinden daha beyazdır. **Katâde**, o hûrîler saflıkta yakuta, beyazlıkta mercana benzerler, demiştir.

Ebû Saîd'in, cennetliklerin vasfı konusunda Rasûlullah (s.a.)'den şunları nakl ettiği rivâyet edilmiştir; cennetlik olan her erkeğin iki eşi olup her birinin üzerinde yetmiş kat cennet giysisi olmasına rağmen eti, kanı ve derisi olmaksızın baldırlarının iliği gözükür. [178]

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdular: *"Cennete ilk girecek olan kafile ayın ondördündeki dolunay gibi, onların peşi sıra girecek olanlar en parlak yıldız gibi olacak. Kalpleri bir tek kişinin kalbi gibi olacak, aralarında düşmanlık ve ihtilaf bulunmayacak. Onlardan her birinin iki eşi olup, güzelliklerinden dolayı her birinin etinin arkasından baldırının iliği görülecektir. Cennet ehli akşam sabah Allah'ı tesbih ederler. Hasta olmazlar, sümkürmez ve tükürmezler. Tabakları altın ve*

gümüştendir. Tarakları altındır. Buhurdanlıklarında ûd ağacı kokar, kokuları da mikstir.”[179]

Yine sevgili Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Şübhesiz cennetlik olan bir kadının bacaklarının beyazlığı ve iliği yetmiş kat ipek örtüsü arkasından gözükür.”*[180] Allah; ***“sanki onlar yakut ve mercandırlar”*** buyurur. Yakut öyle bir taştır ki, içinden bir ip geçirip sonra onu tertemiz silip durulatsan onu yakutun dışından görürsün.

Amr b. Meymûn demiştir ki; cennet hûrîleri yetmiş kat cennet libâsı giydiği halde, beyaz kristalin içindeki kırmızı şarap gözüktüğü gibi ilerden bacağının iliği gözükür.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾

59. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Görme duyusuna ve faydalanmaya yönelik verilmiş bu nimetlerden hangisini yalanlayabilirsiniz? Burada şu husûsa bir işâret vardır; bu irfan hûrîleri ve ihsân eseri olan bu güzeller, inşirah ve bast tecellîlerinin yakutu ve celal ve kemal tecellîlerinin mercanı olup kırmızı yakut gibi yanak letafetinde ve inci gibi beyaz mercan yaratılış tazelik ve güzelliğindedir. Öyleyse, benzeyen veya benzetilen Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

هَلْ جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ ﴿٦٠﴾

60. İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?

“هَلْ” kelimesi dört mânâda kullanılır. a) “قَدْ” (kesinlik) anlamında (el-İnsan, 76/1) âyetinde olduğu gibi. b) “Emir” mânâsında: ***“Artık (bunlardan) vaz geçtiniz değil mi?”*** (el-Maide, 5/91) âyetindeki gibi, yâni vaz geçtiniz! demektir. c) İstifham (soru) anlamında: ***“Siz de Rabbinizin size vaadettiğini gerçek buldunuz mu?”*** (el-A’raf, 5/44) âyetindeki soru gibi. d) Kesin inkârda kullanılan nefiy için olan “mâ” anlamında. Bu âyet-i kerîmedeki gibi. Yâni “amelde iyiliğin mükâfâtı iyilikten başka bir şey değildir” demektir.

Enes (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre, Sevgili Peygamberimiz (s.a.): ***“İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?”*** *âyetini okudular ve Rabbiniz ne buyurdu bilir misiniz?”* dediler. Ashâb (r.a.): “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir” dediler. Allah buyurur ki; mârifet ve tevhîdimle nimetlendirdiğim kimsenin mükâfâtı, rahmetimle cennetime ve kudsî makamıma kabul etmemdir. Bu sebeple kula nisbetle ihsânın gayesi Allah’ta fânî olmaktır. İhsan’ın Mevla’dan amacı kuluna hakkânî varlığı vermesidir.

Öyleyse sen her an iyilik içinde ol, ihsân ve iyilik yap. Şübhesiz ki, Allah iyilik ve ihsân sâhiplerinin emeğini boşa çıkarmaz.

Kâşifî şöyle demiştir; âyetten elde edilen sonuç şudur; iyiliğin karşılığı iyiliktir. Tâat ve ibâdete derece ve mükâfât olarak karşılık verirler. Şükürlere ziyadelik, nefislere ferahlık, tevbelere kabul, duâlara icâbet, isteyen kimseye bağış ve lütuf, istiğfar edene mağfiret, dünya korkusuna âhiret güveni karşılık olarak vardır. Fenâfillahın karşılığı ise bakâbillahtır.

Kim muhabbet yolunda fânî olursa
Hakk'ın dîdârının denizinde bakâ bulur.
Onun aşk ve şevk kılıcı kimin başını keserse
Şevk ağacından vuslat meyvesi toplar.

Anlatıldığına göre **Zünnûn Mısrî** (k.s.) inkârcı yaşlı bir kadının kış günlerinde kuşları darı ile beslediğini gördü. Zünnûn, "îmana yabancı olandan sadaka makbûl değildir" dedi. Kadın, "kabul olsa da olmasa da ben bu iyiliği yapacağım" dedi. Bir müddet sonra Zünnûn o kadını Kâ'be'nin hareminde gördü. Kadın, "Ey Zünnûn bir avuç darı kadar bir iyilik karşılığında Allah bana İslam nimetini ihsân etti" dedi.

Rivâyet edildi ki, korkunç bir yaratık yola gerilip hacca gitmekte olan bir kafileyi geçirmiyordu. Bazıları bu hayvan susuz olmalı dediler. Bunun üzerine bir eline kılıç diğerine bir kırba su aldı ve hayvana suyu göstererek açık ağzına kırbayı boşaltmağa başladı. Yaratığın susuzluğu gidince yoldan çekilip gitti. Hacdan dönüşte o civarda dinlenirken uyudu. Uyandığında kafilenin kendisini bırakıp gittiğini gördü. Bu çölde yapayalnız kala kaldı. Korktu ve şaşırdı. Bu esnâda yanında biniti ile biri geldi. Kalkıp vâsıtaya binmesini söyledi. Deveye bindi ve beraberce hac kafilesine ulaştılar. Yemin vererek kim olduğunu sordu. O da, "bir kırba su ile susuzluğunu giderdiğin kimseyim" cevabını verdi.

Yine rivâyet edildi ki, dilenmek zorunda olan birine bir kadın bir parça yiyecek verdi. Bir müddet sonra çocuğunu bir kurt kaptı. Kurdun karşısına biri çıkıp çocuğu kurdun ağzından kurtardı ve anasına getirerek, "yoksula verdiğin bir lokma karşılığında kurdun lokma yapmak istediği yavrunu al" dedi.

Hasan dedi ki; ihsan, iyiliği umûmîleştirmektir, husûsîleştirmek değildir. Yağmur, rüzgar, güneş ve ay gibi herkes faydalanmalıdır.

Bazı araştırmacı âlimler dediler ki; cennet iyi amellerin mükâfâtıdır. Tevhîd'in mükâfâtı ise bütün kâinâtın mâliki olan Allah'ı görmektir. Bu sebeple Allah ihsânın en güzel kısımlarını zikretti.

Rivâyet edildi ki, bir kul "Lâ ilâhe illallah", dediği zaman bu cümle o kimsenin amel sahifesine gelerek hatâlarını silmeden geçmez. Kendisi gibi bir iyilik bulunca da yanında kalır.

Ebu Zer (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, "Yâ Rasûlallah, beni cennete götürecek,

cehennemden uzaklaştıracak bir amel göster" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.), *"Bir günah işlediğinde hemen peşinden bir iyilik işle ki, onun karşılığı on mislidir"* buyurdu.[181] Ebû Zer, Ey Allah'ın Rasûlü! "Lâ ilâhe illallah" hesenâttan, iyiliklerden değil midir?" dedi. Efendimiz (s.a.): *"O kelime-i tevhîd iyiliklerin en güzelidir"* buyurdu.

Tevhîd kelimesi îmânın alametidir. Îman ise bütün tâatların temelidir. Hakk'ın nazar ettiği yer olan kalbi nurlandırmak ve insanın iç âlemini sâfîleştirmektir. Bütün bunlar tevhîd kelimesiyle olur. Bu da tevhîd kelimesinin şeref ve fazîletini göstermeğe kafidir.

---

[175]. (Buhârî, c. 16, s. 206; Müslim, c. 1, s. 112; İbn Mâce, c. 1, s. 187. (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[176]. Nesâî, sehv, 62; Müsned, V, 191.

[177]. (Buhârî, c. 9, s. 385; Müslim, c. 7, s. 150; Tirmizî, c.13, s. 489; İbn Mâce, c. 1, s. 164..8el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[178]. (Tirmizî, c. 9, s. 461; Ahmed, Müsned, c. 15, s. 112; Taberânî, el-Mu'cemu'ı-evsat, c. 2, s. 153. (eMektebetü'ş-Şâmile)).

[179]. Tirmizî, Sıfatu'l-cenne, 5; Müsned, III, 16.(Buhârî, c. 11, s. 392; Müslim, c. 8, s. 145;İbn Mâce, c. 5, s. 694) (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[180]. Terğîb, V, 494. (İbn Hibbân, Sahîh, c. 30, s. 320).

[181]. Terğîb, V, 72. (Suyûtî, el-Câmiu'l-kebîr, c. 1, s. 2727; Hindî, Kenzu'l-ummâl, c. 15, s. 784) (el-Mektbetü'ş-Şâmile).

RABBİNİN ADI
YÜCELERDEN YÜCEDİR

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَامَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾
فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾
فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾
فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ
مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ
يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾
مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

61. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
62. Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır.
63. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
64. Bu cennetler koyu yeşildirler.
65. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
66. İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.
67. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
68. İkisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar vardır.
69. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
70. İçlerinde huyu güzel yüzü güzel kadınlar vardır.
71. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
72. Otağlar içinde sâhiplerine tahsis edilmiş hûriler vardır.
73. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
74. Bunlara onlardan önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.
75. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
76. Yeşil yastıklara ve hârikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.
77. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?
78. Büyüklük ve ikram sâhibi Rabbinin adı yücelerden yücedir.

“Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?” Bunlar dünya ve

âhirette ulaşan nimetlerdir.

وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِۚ ﴿٦٢﴾

62. Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır.

Allah'tan gereği gibi sakınanlar ve has kulları için vaad edilen bu iki cennetin altında, diğer iki cennet de onların ötelerinde olan; amel defterleri sağ eline verilenler içindir. Allah'tan korkanlar iki kısımdır; mukarrebûn ve ashab-ı yemîn ki bunlar mukarreblere göre amel ve ilim üstünlüğü bakımından bir mertebe geride bulunurlar. Böyle olunca "dûn" kelimesi, "başka" anlamına değil, yer ve makam bakımından "daha yakın" anlamınadır. Bunun için önceki iki cennet, diğer iki cennetten üstündür. Mukarreblerin, ebrârdan üstün oldukları gibi.

Denildi ki; "dûn" kelimesi "aşağı" anlamında değil, "yakınlık" anlamındadır. Yâni, "bu iki cennetten Arş'a daha yakın ve ikisinden daha yüksek iki cennet daha vardır" anlamındadır. Bazı müfessirler "gayrı," "başka" anlamında da almışlardır.

Keşfü'l-esrâr sâhibi, önceki iki cennetin dışında diğer iki cennet daha vardır. Bunlardan iki cennetin tabakları ve içindekiler gümüştendir. İki cennetin de tabakları ve içindekiler altındandır. Cennet ehlinden olan her kadın ve erkek için de biri amellerinin mükâfâtı, diğeri de kâfirlerden kendilerine kalan cennet olmak üzere ikişer cennet vardır.

Kâşifî demiştir ki; zikredilen bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır. Denilmiştir ki birinci cennet altındandır ve önde olanlar/sâbikûn içindir. Bu iki cennet ise gümüştendir ve ashab-ı yemîn içindir.

Denildi ki, daha iyi faydalanmaları ve cennetten cennete gidip gezinirken sevinçleri katlanarak artması için dört yönde olmak üzere onların her biri için dörder cennet vardır.

Dûn kelimesi; üzerlerinde, ikisinin sıfatları üzerinde, o ikisinin önünde, ikisinden önce gibi anlamlara da gelir.

"Dûn"un "derece itibariyle aşağı anlamında" olduğunu **Şeyh Necmüddin**'in *Te'vîlat*'ındaki sözü güçlendirmektedir: Orada faziletlerin iki cennetine işâret edilmektedir; onlar sıhhatli ameller işler, doğru söz söylerler, değerli dereceleri gözler, yüksek makam ve mertebeleri isterler. Yâni onlara zikredilen iki cennetten başka iki cennet daha vardır. Onlar insanlıklarından fânî, O'nun lâhûtiyetiyle bâkîdirler.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۙ ﴿٦٣﴾

63. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Anlatılan iki cennetten hangisini inkâr edersiniz?

مُدْهَٓامَّتَانِۚ ﴿٦٤﴾

64. Bu cennetler koyu yeşildirler.

İki cennetin vasfedilmesidir. Çok koyu olmasından dolayı siyah rengi ağır basmıştır. İki cennet siyaha çalan yeşildir. Yeşile bakmak görme gücünü arttırır. Peygamberimiz (s.a.)'in buyurduğu gibi, *"Üç şey görme gücünü arttırır: Yeşil'e, akan suya ve güzel ve sevimli yüz'e bakmak."*[182]

İbni Abbâs (r.a.) demiştir ki; iyi bir sürme türü olan taş sürme veya İsfahan sürmesinin uyumadan önce gözlere sürülmesi çok faydalıdır. Kuru olan ve gözlere serinlik veren bu sürme göze sürüldüğünde göz kaslarını güçlerdirdiği, gözleri bir çok tehlike ve ağrılardan koruduğu, özellikle yaşlılara iyi geldiği söylenmiştir. Bu sürme ile bir miktar misk karıştırılıp sürülürse çok faydalıdır. İç yağı ile bir miktar katran karıştırılıp sürülürse ateş yanıklarında kanamayı ve burun kanını keser.

Bir hadisi şerifte: *"Sürmelerinizin en iyisi taş sürmedir, tüyleri gürleştirir ve görme gücünü arttırır"* buyurulmuştur.[183] *Harîdetü'l-acâib* de de ifâde edildiği gibi.

Bu âyet-i kerîme'nin bildirdiğine göre, bu iki cennetin bütün alanları burcu burcu kokan çiçek, gül, sümbül gibi bitkilerle donatılmış bir özelliğe sâhiptir. Aynı zamanda önceki iki cennet, zümrüt gibi yemyeşil yapraklı ağaçlarla, meyvalarla ve bahçelerle kaplıdır. Bu, önceki iki cennetin sonrakilerden daha üstün olduğunu gösterir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de denilmiştir ki; bundan anlaşılıyor ki, bu iki cennetin sâkini olanlara; kitapları sağ yanlarından verilenlere nebâtî kuvvetler galiptir. Önceki iki cennetin sâhiplerine ise ruhanî kuvvetler galiptir. Bunlar da kullukta Allah'a yakın olan bahtiyarlardır.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٦٥﴾

65. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

"Öyleyken Rabbinizin" bu iki cennetteki gözlerinizin seyrettiği muhteşem yeşilliklerden, burunlarınızın kokladığı güzel kokulardan vb. *"nimetlerinden hangisini yalanlabilirsiniz?"*

Fıkıh âlimleri demişlerdir ki; namazda bu 64. âyet gibi bir kelimeden ibaret bir âyet okunduğunda veya Kâf, sâd ve nûn gibi bir harften ibaret bir âyet okunduğunda, bazılarına göre bunların hepsi bir âyet ise de farz olan kırâet sahih olmaz. Çünkü bunları okuyan "kârî" sayılmaz. Kırâet, "tertîl esnâsında harfleri ve kelimeleri yanyana

koymak” demektir. Bunlar olmadığından namaz sahih olmaz.

فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِۚ ﴿٦٦﴾

66. İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.

Kamus’ta belirtildiği gibi, kaynağından şiddetle fışkıran su; yâni orada kesilmeksizin suyu fışkırtan iki fiskiye vardır. Bu mânâ daha önce ifâde edildiği gibi önceki iki cennetin sonrakilerden üstün olduğunu gösterir. Çünkü, Allah önceki iki cennet için “akıp giden iki kaynak”, diğer iki cennet için “durmadan fışkıran iki kaynak” ifâdesini kullanmıştır. Akmak, fışkırmaktan üstündür. Zira fışkırma, alınan suyun yerine o miktar başka suyun gelmesiyle gerçekleşir. Bu ise suyun akmasına yetmez. Akma olayında su daha gürdür.

İbn Abbâs (r.a.), iki cennette misk ve anberden iki kaynak vardır, demiştir. **Kelbî** de, bereket kaynağı vardır, demiştir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾

67. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

“Öyleyken” bu iki kaynaktan içerek kanmanıza rağmen ***“Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?”***

فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌۚ ﴿٦٨﴾

68. İkisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar vardır.

Son iki kelime hurma ve narın meyve anlamındaki “fâkihe” kelimesi üzerine atfı, fazîletlerini belirtmek için Cibrîl’in ve Mikâîl’in melâike üzerine atfı kabilindendir. Hurma ürünü meyve ve gıdadır, nar da meyve ve ilaçtır. Bu dünya hâline göre meyve değildir. Yoksa cennette hepsi meyve olarak faydalanılacak nimetlerdir. Bu sebeple **İmâm Azam Ebû Hanîfe** demiştir ki; meyve yememek üzere yemin eden kimse, nar veya olgunlaşmamış hurma yemesi hâlinde yeminini bozmuş sayılmaz. Yâni Ebû Hanife bu iki ürünü meyve saymaz. Çünkü âyette ikisi de meyve anlamına gelen “fâkihe” kelimesi üzerine atfedilmiş olduğundan meyveden saymamıştır. Zira atfedilen kelimenin, atfedildiğinden ayrı olması gerekir. İmâm Ebû Yusuf, İmâm Muhammed ve diğer fakihler bu görüşe muhâliftirler. Ona göre üzüm hakkındaki hüküm de böyledir. Hurma ile narı meyveden sayanlar, burada zikredilmiş olmalarının atıf değil, meyveyi tahsis

için olduğunu kabul ederler. Böylece fazilet ve üstünlükleri de belirtilmiş oluyor. Biraz önce de örneği geçtiği gibi. Daha önce hurma konusunda açıklama geçmişti.

İbn Abbâs (r.a.) demiştir ki; cennet hurmasının dalları yeşil zümrüttür. Kökü kırmızı altın, yaprakları ise cennet ehli için giysidir. Bu giysiden sarıkları ve hulleleri (cennet elbiseleri) biçilir. Meyvesi kovalar gibi sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, kaymaktan daha yumuşak ve çekirdeksizdir. Her koparıldığında yerine başkası oluverir. Cennet nehirleri arksız, yataksız akar. Sıcak yerlerin dışında pek bulunmayan nar ağacı hakkında **İbn Abbâs** (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Bir nar, cennetten bir dâne ile döllenir."

İmâm Ali (r.a.) demiştir ki: "Nar yediğinizde onu ucundaki kulakçığı ile yeyin. Çünkü o mideyi sırlar. Onun her dânesi müminin içinde bulundukça kalbini nurlandırır ve şeytanın vesvesesini kırk gün çıkarıp uzaklaştırır.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Nar yiyen kimsenin kalbini Allah kırk gün nurlandırır."*[184] Nar dânelerinin toplu haldeki güzelliği aşikardır. En güzeli de iri ve çok tatlı olanıdır. Nar, göğsü ve boğazı yumuşatan, mideyi kuvvetlendiren, hafakana karşı faydalı, cinsî gücü arttıran, kabuğundan haşerelerin kaçtığı bir meyvedir.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de denilmiştir ki; bu âyet-i kerîme, ashâb-ı yemînin mukarrebîn'e göre kabiliyet bakımından zayıf olduklarına işâret eder. Çünkü nar ilaç içindir, meyve olarak faydalanmak için değildir. Evde ilaç hazırlamak sâkinlerin mîzâcının zayıf olduğunu gösterir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾

69. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

"Öyleyken" size meyvelerden lezzet alarak faydalanacağınız nimetler hazırladığı halde ***"Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"***

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾

70. İçlerinde huyu güzel yüzü güzel kadınlar vardır.

Bundan önce geçen cümle gibi bu da iki cennetin diğer bir tavsîfidir. Huyu güzel, yüzü güzel anlamına alınan "hayrât" kelimesinin tefsirinde, o kadınlar pis ve çirkin kokulu değillerdir. Ne diyecek diye kimsenin ağzına da bakıp durmazlar, denmiştir. Araplar, "Ağzına bakıp ne diyeceğini takip etmeyene mutluluk versin" derler. O kadınlar, kocalarından başkası için süslenmezler. Şuna, buna dil uzatmazlar. Gözlerini yükseklere dikmezler ve eşlerinden kaçmazlar. Yerli yersiz yollarda dolaşmazlar. Her bakımdan

tam ve kâmil mânâda güzel ahlak sâhibidirler. Bu kadınlar hurîlerdendir, denildiği gibi, yüzü ve huyu güzel kadınlardandır da denilmiştir. Ancak âyet-i kerîmenin son kısmı hûrîlerin kasdedildiğini göstermektedir.

Hadis-i şerifte de: *"Cennet ehli olan kadınlardan biri yere ve göklere bakacak olsa oralarını olduğu gibi aydınlatır ve yerle gök arasını güzel koku ile doldururdu. Onun başının tâcı dünya ve üzerindekilerden daha değerlidir"* buyrulmuştur.[185]

Yine rivâyet edildiğine göre; "Şâyet bu hûrîlerden birinin ağız suyu denize dokunsa tatlılığından o denizin tuzlu suyu tatlanırdı."[186]

Yine rivâyet edildiğine göre; O kadınlar, "biz yumuşak ve güzelleriz ki, somurtup üzmeyiz" derler. "Biz razı ve memnunlarız ki, kimseye kızmayız, biz sahiblerimiz için ebedîyiz, yok olup gitmeyiz. Bize sahib olana ve bizim sâhip olduklarımıza ne mutlu."[187]

Bir eserde şu hususlar zikredilmiştir: Cennet hûrîleri bu sözleri söyleyip kendilerini övdüklerinde, dünya kadınlarından mümineler onlara cevap verirler: "Biz namaz kılardık, siz kılmadınız; biz oruç tutar, sadaka verirdik, siz oruç tutmadınız, sadaka vermediniz," diyerek onlara üstün gelirler. Allah onları üstün kılar.

Bu âyet-i kerîme, bu iki cennetten önceki iki cennetin üstün olduğunu açıklamaktadır. Çünkü, önceki iki cennetteki hûrîleri vasfederken, ***"Sanki onlar yâkût ve mercandırlar"*** (er-Rahmân, 55/58) buyurduğu halde, sonraki iki cennet hakkında ***"İçlerinde huyu ve yüzü güzel kadınlar var"*** (er-Rahmân, 55/70) buyurdu. Çünkü her güzel, yakut ve mercan gibi güzel olmaz.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de denilmiştir ki; âlî mükâşefelerden ve faziletli muâmelerden dolayı, ***"İçlerinde huyu güzel, yüzü güzel kadınlar vardır"*** şeklindeki vasıflandırma, kullukta Allah'a yakın olanların cenneti, amel defterleri sağ elinden verilen iyilerin cennetinden üstün olduğunu gösterir. Çünkü bu cennetin semeresi, ahlakı güzelleştirmektir. Diğer cennetin semeresi ise Fenâ fillah ve bakâ billah sırrına ermektir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٧١﴾

71. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Kadınlardan duyduğunuz şeylerle, size bulunduğu ihsanlardan hangisini yalanlayabilirsiniz?

حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِۚ ﴿٧٢﴾

72. Otağlar içinde sâhiplerine tahsis edilmiş hûriler vardır.

“حُورٌ/Hûr” kelimesi, “bembeyaz” anlamındaki “havrâ” kelimesinin çoğuludur. Başka âyetlerde cennet hûrileri, “iri gözlü” anlamındaki “aynâ” kelimesinin çoğulu olan “în” kelimesiyle sıfatlanmıştır. Bazıları da “în”in, “göz bebeği simsiyah” anlamında olduğunu söylemişlerdir. Eşleri için örtüleri içinde saklanmış ve başkalarından alıkonulmuşlardır, eşlerinden başkalarına gözükmezler. Cennet her ne kadar teklif yeri değilse de yabancılardan kıskanılıp sakınıldığı için korunan sırlar kabilindendir. Gözlerini eşlerine ayırmış, başkalarını görmez ve başkalarını istemezler.

“Hıyam” kelimesi, “direkler üzerine kurulmuş kubbe” anlamındaki “hayme” kelimesinin çoğuludur. Dünyadaki çadırların hepsi böyledir. Cennet çadırlarına isimden başka benziyen yönleri yoktur.

Denildi ki, hûrîlerin çadırlarından her bir çadır, genişliği altmış mil olan, ortası boş bir cennet incisidir. Her odasında mutlu aileler vardır. Mü’minler onları dolaşıp ziyaret etmedikçe görülmezler.

Kâşifî demiştir ki; yabancıların gözlerinden korunmuş, çadırlarda tutulmuşlardır

İbn Mesûd (r.a.) demiştir ki; cennetteki her hanım eş için altmış mil genişliğinde birer çadır vardır. Yâni gerdek evinde mahrem bulunurlar.

Bâkillî (r.a.) demiştir ki; Allah Teâlâ, dostlarına hizmet için yarattığı cennetlerin genç kızlarına nurundan giysi giydirdi. Kutsal gelin odalarında, ins tahtına oturttu ve onları inci, yakut çadırlar içinde gizledi. Müttakî müminlerden ve âriflerden olan eşlerini beklerler. Eşlerinin dostlarının geleceği yolu beklerken gözlerini bir an başkasına ayırmazlar.

Âyet-i kerîme’de isimlerin iki kısma ayrıldığına işâret vardır; bir kısmı kevnîdir, bir örneğini Peygamberimiz (s.a.)’in şu duâsında gördüğümüz gibi: *“Allah’ım yüce zâtını isimlendirdiğin, yahut kitabında indirdiğin bütün isimlerinle veya kullarından birine öğrettiğin veya gayb hazinende seçtiğin bütün isimlerinle dilerim.”*[188] ***“Sahiplerine tahsis edilmiş” hûrîler var”*** âyetindeki gibi. Yâni, bu iki cennetin özelliklerindendir ki, içlerinde bu âlemde ve daha sonra gizli gayıb çadırında ve sır cennetinde görüntüleri ortaya çıkacak bir takım mânâlar ve hakikatler vardır.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾

73. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Sizin için ayrılıp tahsis edilmiş nimetler yaratmış olduğu halde “Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?”

لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّۚ ﴿٧٤﴾

74. Bunlara onlardan önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.

Her yönüyle daha önce geçen benzeri elli altıncı âyet-i kerîmenin açıklaması gibidir. Bazıları demişlerdir ki, "onlardan önce "cümlesinden maksad, yâni iki cennet sâhiplerinden önce, demektir. İki cennetin zikredilmiş olması onları göstermektedir.

*Keşfü'l-esrâr'*da*,* bu âyet-i kerîme teşvik ve imrendirmeyi artırmak için tekrar edilmiştir. Yine aynı eserde, önceki âyette mukarrebînin eşleri, bu ise iyilerin eşleri hakkında olduğu için tekrar sayılmayabilir, denilmiştir.

Muhammed b. Ka'b demiştir ki; mümin, bin tane dul, bin tane bâkire ve bin tane hûrî ile evlendirilir.

فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٧٥﴾

75. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Bu nimetler dünya nimetleri gibi değildir. Dünya kadını ile bazan evlenip temas edilir, sonra o kadını bir başkası dul olarak nikahlar. Bu cennet kadınları, sâhipleri için bâkire olarak verilecek nimetlerdir. Onlara kavuşmak ne güzeldir. Hiç kimse onların güzelliklerini anlatamaz. Hiç bir anlatım onların güzelliklerini anlatmaya yetmez. Akıllar güzellikleri karşısında şaşkın, gönüller güzellikleriyle sarhoştur.

مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍۚ ﴿٧٦﴾

76. Yeşil yastıklara ve hârikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.

"رَفْرَف/Rafraf'ın, "ince ve değerli kumaşın, taht veya sedirin eteği, sarkan kısmı, saçağı veya yastığın, döşemenin, yaygının bir çeşidi" olduğu söylenmiştir.

Müfredât adlı eserde bahçelere benzetilerek "dokunmuş bir çeşit kumaştır", denilmiştir. Rafraf'ın mânâlarından biri de, "bahçeler" demektir.

Enüşirevân'ın döşeği, yaygısı altmış zira eninde, altmış zira boyunda ve genişliğinde olup köşkünün sofası ilk bahar çiçekleri renginde inci, mercan ve cevherlerrden işlenerek döşenirdi. Çiçekler kalmadığı zamanlarda döşenirdi.

*Kamus'*ta denilmiştir ki; "rafraf", "yeşil bir kumaş olup ondan çarşaf, yatak örtüsü yapılıp döşenir. Yatak ve yatak kılıfından fazla gelen, sarkan kısımdır". Atlas, ipeğin incesine ve döşeğe denir.

"عَبْقَرِيّ/Abkariyy", "harikulade şeye mensub" demektir. Araplar cinleri çok olan bir beldenin ismi olduğunu söyler ve hayret verici her şeyi oraya nisbet ederler.

Kamus'a göre Abkar, cinleri çok bir yer, kumaşı çok güzel bir bölgedir. Abkariy ise döşeklerden bir çeşittir. Bir yaygı çeşididir.

Müfredât'da, cinlere âid bir yer olup gerek insandan, gerek hayvandan ve gerekse kumaştan emsali az ve nâdir olan oraya nisbet edilir, denir. "Abkariyyün hisân" buyruldu. Bu bir çeşit yatak olup Allah onu cennet yataklarına örnek kıldı.

*Tekmile'*de şunlar zikredilir; "abkar" süslemelerin yapıldığı bir yer adıdır. Araplar güzel bir şey gördüklerinde oraya nisbet ederlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ onlara, adetlerine göre hitab etti.

*Fethürrahmân'*da, "عَبْقَرِيّ" "üzerinde şekillerin ve çeşitli süslerin bulunduğu örtüler, yaygılardır" denmiştir. Araplar bir şeyi güzel gördüklerinde "Abkariyy" derler. **İbn Atiyye** demiştir ki; Peygamberimiz (s.a.)'in sözü de bu kabildendir. *"Rüyamda Ömer b. Hattâb'ın bir kuyudan su çekmekte olduğunu gördüm, onun yaptığı bu işi yapan abkarî/efendi görmedim."*[189] "Abkar"ın, "çok güzel yaygılar yapan Mekkeli bir adamın adı olduğu" da söylemiştir. Bu sebeple her güzel ve yeni şey ona nisbet edilirdi.

Allah önceki iki cennet hakkında ***"Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar"*** (er-Rahmân, 55/54) buyurdu. Değerleri çok yüksek ve akıllarla idrak edilme sınırları dışında olduğu için yüzü ve astarı zikretmedi. Sonraki iki cennet hakkında ise ***"Yeşil yastıklara ve harikulâde güzel döşemelere yaslanırlar"*** (er-Rahmân, 55/76) buyurdu. Bu âyette bununla aralarındaki fark anlaşılır.

"İstebrak", ipek demektir. "Abkariyy" ise süslü örtü demektir. İpek, süslü örtüden daha değerlidir.

İbnu'ş-Şeyh demiştir ki; rafraf, bir döşektir ki, sâhibi ona yerleştiğinde sevincinden sâhibini sağa sola ve istediği yöne uçurur. Miraç hadisinde rivâyet edilmiştir ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.) Sidre-i müntehâya ulaştığında Rafraf gelip onu Cibrîl (a.s.)'dan aldı ve onu Arşın sâhibine uçurdu. Aleyhisselâm anlattı ki, *"Beni kimi zaman alçalarak, kimi zaman da yükselerek uçurdu. Taki Rabbimin huzurunda durdurdu."*[190] Dönme zamanı gelince yine onu alıp yükselerek ve alçalarak aşkla uçurdu ve Cibrîl (a.s.)'a teslim etti. Böyle olunca Rafraf, çok önemli ve özel hizmetlere mahsus işlerde görevli, Allah'ın huzurunda bir hizmetçidir. Bürak'ın peygamberlerin binmelerine tahsis edilmiş bir binek olduğu gibi. Buradaki Rafraf, Allah'ın iki cennet ehli için musahhar kıldığı, onların üzerine yaslandıkları döşekleridir. Sâhibini alıp o nehirlerin kıyılarına ve sâhibinin dilediği yerlere, çadırlarına, eşlerine ve cennet köşklerine uçurur. Bu açıklama 62. âyet-i kerîmede geçen "dûn" kelimesinin yakınlık anlamında, "o iki cennetten daha üstün" olması hâlindedir. ***"Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar"*** (er-Rahmân, 55/54) âyet-i kerîmesinde geçen "fürüş"tan, rafraf'ın daha yeşil olduğu anlaşılır.

❀

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾

77. Öyleyken Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

O, size üzerine yaslanıp istirahat edeceğiniz yerler hazırladığı halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?.

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

78. Büyüklük ve ikram sâhibi Rabbinin adı yücelerden yücedir.

Allah Teâlâyı tenzih ve takdis anlamındaki "tebâreke" ile başlayan bu âyet-i kerîmede, sûre-i celilede zikredilen mahlûkâta bolca verilen nimetler anlatılmaktadır. Yâni O'nun büyük ismi yücedir. Açıklandığı gibi mahlûkâta verilen nimetleri bildiren Rahmân ism-i celili ile bu sûrenin başlaması yüceliğinin bir başka ifâdesidir. O'nun ism-i celîli, şanına lâyık olmayan şeylerden yücedir. O'nun nimetlerini inkâr ve yalanlamak kabilinden olan işler O'na zarar vermez. O'nun büyüklüğünü anlatan ism-i celili böylesine yüce olursa, kutsal ve yüce zâtı nicedir! Âyette geçen isim, sıfat anlamındadır, denilmiştir. İfâdeler bir pekiştirmesidir, denilmiştir. Sonra yine "es-selâmü aleyküm" demek gibidir, denilmiştir.

Fethürrahmân adlı eserde, bu isim ile müsemmânın kasdedildiği yerdir, denilmiştir.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de bu, ismin sâhibinin kasdedildiğini gösterir. Çünkü yücelerden yüce olan ismi değil, bizzat ismin sâhibidir. İsmin yüceliği zâtına bağlılığından ötürüdür. Lütuf, kahır, celâl, ikrâm gibi sıfatlarla sıfatlanan isimden de ismin sâhibi olan/müsemmâ kasdedilir.

Emalî adlı eserde de, "isim müsemmâdan başka değildir" denilmiştir.

Zerrûkî'nin *Esmâü'l-hüsnâ şerhinde* denilmiştir ki; sahih olan, ismin müsemmâdan başka olmasıdır. Bazı kişiler üzerinde durmaktan çekinirken, bazıları da açıklamağa çalışmışlardır. Diğer bazıları da o konuda susmayı tercih etmişlerdir. Ancak sâlih selefimiz, mes'ûliyetten korunmak ve diğerlerini de yanıltmamak için, isim ile müsemmâ, sıfat ile mevsûf, (Kur'an ile ilgili) tilâvet ile metlüvv konularında tartışmazlardı. Bu da takvânın ta kendisidir.

Tenzih ve açıklamalardan zikredileni ikmal için Rabb'imiz kendisini celâl ve ikrâm sıfatlariyle vasıfladı.

Denilmiştir ki; Mekke'de Kur'an'dan Kureyşlilere açıktan okunan ilk şey bu sûrenin başındaki âyetlerdi. **Abdullah b. Mes'ud** (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir ki o şöyle demiştir; "Allah rasûlünün ashâbı toplandı ve bu zamana kadar Kureyşliler Kur'an'dan hiçbir şey duymadılar, içimizden onlara Kur'ân'ı kim duyuracak?" diye aralarında konuştular. Abdullah b. Mes'ud: "Eziyet görecek olsam da onlara açıktan Kur'an okuyacak kişi ben olayım" dedi. Sonra gelip Kureyşlilerin arasında durdu ve Rahmân

Sûresi'nin başındaki âyetlerden bir kısmını seçip okudu. Kureyşliler onu işitince büyük bir kin ve düşmanlıkla ona eziyet ve işkence ettiler. Sonra dinleyenlerden bazısı onu kurtardı, o da sahabelerin yanına döndü.

Bu sûre-i celîle nâzil olduğunda Abdullah b. Mesûd (r.a.) Mekke müşriklerinin huzûrunda cehren okuduğundan müşrikler ona saldırıp hırpaladılar. Ashâb-ı kirâm, "bundan dolayı senin için endişe ettik ey İbn Mesûd" dediler.

Hz. Aişe (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) namazdan selam verdiğinde, ***"Allahümme entesselâmü ve minkesselâmü tebârekte yâ Ze'l-Celâli ve'l-ikrâm"*** diyecek kadar otururlardı.[191] *"Allahım sen selâm ism-i şerifinin sâhibi, selâmet ve esenlik bahşedensin, selâmet ve esenlik sendendir. Ey Celâl ve ikrâm sıfatlarının sâhibi, Sen yücelerden yücesin." Keşfü'l-esrâr'*da da ifâde edildiği gibi.

Zerrukî demiştir ki: "Celâl ve ikrâm sâhibi" demek, büyüklük ve ululuk, tam ve mutlak mânâda ihsân sâhibi olan demektir. Allah'ın celâl ve ikrâm sâhibi olduğunu bilen kimseyi celâl makamından dolayı Allah korkusu sarar. O'nun ikrâm sâhibi olduğunu düşünen kimse de emniyyet ve sevinç içinde olur. Bu sebeple korku ve ümid arasında yaşar. "Zü'l-celâli ve'l-ikrâm" ism-i azamdır.

Bazılarına göre, Allah Teâlâ'nın bütün isimleri, ism-i azam'dır. Çünkü büyük olan Allah'a delâlet eder. Zât ve müsemmâ azamet ve yücelik sâhibi olunca, isimler ve sıfatları da yüce olur. Önemli olan, O zât ve esmâyı gönül huzuru, kalb şuhûdu ve bütün varlığı ile his ederek anmaktır.

Allah, kendisini gizlide ve açıkta, önünde ve sonunda zikr edenlerden kılsın.[192]

---

[182]. Aclûnî, I, 386. (Hindî, Kenzu'l-ummâl, c. 10, s. 51) (el-Mektenetü'ş-Şâmile).

[183]. Ebû Dâvûd, Libâs, 13; tıb, 14; Tirmizî, Libâs, 22, 23; tıb, 9; Nesâî, Zînet, 28;İbn Mâce, tıb, 25; Dârimî, Savm, 28; Müsned, I, 231, 247, 274, 328, 355.

[184]. Bk. Aclûnî, II, 300.

[185]. Terğîb, V, 493. (Suyûtî, el-Câmiu'l-kebîr, c. 1, s. 16859; Hindî, Kenzu'l-ummâl, c. 14, s. 473) (el-Mektebetü'ş-Şâmile).

[186]. Terğîb, V, 496.

[187]. Tirmizî, Sıfatu'l-cenne, 24; Müsned, I, 156.

[188]. Müsned, I, 391, 456.

[189]. Buhârî, ashâbu'n-nebî, 5,6; Müslim, Fazâilu's-saHâbe, 17, 19; Tirmizî, Rüyâ, 10; Müsned, II, 28, 39, 89, 102, 107.

[190]. Bk. Beyhakî, Delâil, II, 372.

[191]. Müslim, Mesâcid, 136.

[192]. Bütün varlıkların sâhibi ve sonsuz ihsân eden Allah'ın yardımıyla h. 1124 Rebiü'l-evvel sonunda m. 1703 (Nisan) Rahmân sûre-i celîlesinin tefsiri bitti.

سُورَةُ الْوَاقِعَةِ

56- VÂKIA SÛRESİ

***Mekke'de inmiştir: 96 âyettir.
Adını ilk âyetinde geçen ve
kıyâmet olayını ifâde eden
«vâkıa» kelimesinden almıştır.***

SİZLER DE ÜÇ SINIF OLDUĞUNUZ ZAMAN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ﴿٣﴾
إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً
مُنْبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلٰثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ
الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ
السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾ أُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٢﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Kıyâmet koptuğu zaman,
2. Ki onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur;
3. O, alçaltıcı, yükselticidir.
4. Yer şiddetle sarsıldığı,
5. Dağlar parçalandığı,
6. Dağılıp toz duman hâline geldiği,
7. Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman,
8. Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!
9. Soldakiler, ne bahtsızdırlar onlar!
10. *(Hayırda)* önde olanlar, *(ecirde de)* öndedirler.
11. İşte bunlar, *(Allah'a)* en yakın olanlardır.
12. Naîm cennetlerindedir.

Yâni, kıyâmet kopup gerçekleştiği zaman bu olay sura ikinci kez üfürülmesinde olacaktır. İşte bu sırada hiç sözle ifâde edilemeyecek çok korkunç olaylar meydana gelecektir. İsm-i fâil sîğası hâle delâlet ettiği halde Allah Teâlâ kıyâmete el-Vâkıa ismini verdi, oysa kıyâmet gelecekte gerçekleşecek bir olaydır. Bu ismin verilmesi, kıyâmetin meydana gelmesi kesin olduğundandır. Bu sebeple "izâ" edâtı ve mâzî sîğası tercih edilerek kullanıldı. Vâkıa kelimesi, "es-sahha", "et-tamme "yevmu'l-âzife" kelimeleri gibi kıyâmetin isimlerindendir.

لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌۘ ﴿٢﴾

2. Ki onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur;

Rağıb demiştir ki: Harbten kinaye olarak اَلْوَقْعَةُ (el-vak'atü) kelimesi kullanılır. Yine her şiddetli düşüş de bu kelime ile ifâde edilir.

Ebu'l-Leys demiştir ki: Kıyâmete "el-Vâkıa" ismi, sesinden dolayı verilmiştir. Âyet-i kerîmenin mânâsı şudur: Kıyâmet koptuğu sırada Allah Teâlâ'yı yalanlayacak ve ona ortak koşarak çocuğu ve karısı bulunduğunu iddiâ ederek iftirâ edebilecek, ölüleri diriltemeyeceğini söyleyebilecek her hangi bir kimse bulunmayacaktır. Çünkü o zaman her kişi, îman etmiş, doğru söyleyen ve tasdik eden durumda olacaktır. Halbuki, bugün insanların çoğu yalancı ve yalanlayıcıdır. Bu takdirde "li vak'atihâ"daki "lâm" harfi vakit için, "kâzibe" kelimesi ism-i fâildir. Yahut mânâ şöyle olur: Kıyâmetin kopacağı hakkında her hangi bir yalanlama yoktur. Aksine, kıyâmet konusunda gelen bütün haberler gerçektir, doğrudur herhangi bir şüphe yoktur. Bu takdirde "lâm" sebep için, "kâzibe" kelimesi "âkibet" gibi masdardır.

خَافِضَةٌ رَافِعَةٌۙ ﴿٣﴾

3. O, alçaltıcı, yükselticidir.

Yâni kıyâmet nice toplumları alçaltıcı, diğerlerini de yükselticidir. Âyet-i kerîme, kıyâmetin büyüklüğünü kinâye yoluyla anlatmaktadır. Zira, büyük olaylarda ve çalkantılarda bazı insanlar bir takım mevkilere yükselirken, diğerleri de alçalırlar. Metinde, alçaltmanın yükseltme haberinden önce getirilmesi kıyâmetin korkunçluğunun şiddetini anlatmak içindir.

Bazı müfessirlere göre, kıyâmet Allah'ın düşmanlarını cehenneme atıp düşürür, dostlarını da cennete yükseltir. Yahut, bir takım toplumları adâletiyle Allah alçaltır, bir takımlarını da fazl u keremiyle yükseltir. Ya da, kimi toplumları bir takım sözler ve davalar sebebiyle alçaltır, birtakım toplumları da hakikatler sebebiyle yükseltir.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, dünyada yüksek mevkilerde bulunan bazı toplumları kıyâmet alçaltır, bir takım toplumları da dünyada düşük durumda iken yükseltir.

O gün köle/fakîr Bilâl'i getirip, taç hülle ve binitiyle sevinç gösterisi içinde Firdevs-i a'laya götürürler. Efendisi Ümmeye b. Halef'i ise zincirlere vurulmuş derbeder bir halde esfel-i sâfilîne atarlar. Teylesân giymiş (güzel elbiseli) o münâfığı ateşe sokar, basit giysileriyle ihlâslı Bilal'i cennete gönderirler. Bidat ehli münâcât eden bu yaşlıyı kahır ateşiyle yakar, itikât sâhibi harâbat ehli bu gence ikbal ve devlet verirler.

Merkebe binmekten âciz pîr-i münâcât pek çoktur

Fakat öyle rind-i harâbat da vardır ki erkek aslana eyer vurur.

إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾

4. Yer şiddetle sarsıldığı,

Âyette geçen اَلرَّجُّ (recc) kelimesi, bir şeyi sallamak, sarsmak, اَلرَّجْرَجَةُ (racraceh) kelimesi ise sarsılmak, deprenmek demektir. Bu durumda âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: Yeryüzü, üzerindeki binâlar ve dağlar yıkılıp yerle bir olacak şekilde, şiddetle sarsıldığı ve içindeki şeyleri dışına atmadıkça sarsıntısı durmayacağı o zamanda kıyâmet bazı kimseleri alçaltır, bazılarını da yükseltir.

وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾

5. Dağlar parçalandığı,

Yâni, dağlar paramparça olup kavut gibi karmakarışık olduğu zaman. Âyetteki mechûl fiil olan بُسَّتْ (büsset), arapçada "kavut karıştırdı" anlamında kullanılan "besse" den alınmıştır. Un su ile karıştırılıp tavada helva gibi pişirilen ve pişirilip azık edinilen kavut anlamındaki اَلْبَسِيسَةُ (besîse) de yine aynı kelimeden türetilmiştir.

Âyet-i kerîmenin anlamı şöyle de olabilir: "Dağlar sürülüp yerlerinden yürütüldüğü zaman," Araplar davarı sürdü cümlesini بَسَّ الْغَنَمَ "besse'l-ğaneme" ile anlatırlar böylece "büsse" fiilinin parçalanmak, dağılmak mânâlarından başka, yürütmek ve sürmek anlamına alındığında bu mânâ çıkar.

فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴿٦﴾

6. Dağılıp toz duman hâline geldiği,

Âyette geçen اَلْهَبَاءُ (hebâ) kelimesi toz demektir. Atların ayaklarını yere vurmakla tırnaklarının fırlattığı ince toza, uçuştuğu görülen zerrelere "hebâ" denilir. Ya da "hebâ" ateşin alevinden uçuşan kıvılcımlar veya rüzgarın serpiştirdiği yapraklar anlamındadır. مُنْبَثًّا (münbess), yayılmış, paramparça olmuş demektir.

Tefsir'de şunlar kaydedilmiştir: Şübhesiz Allah Teâlâ cennetin altından bir rüzgar estirip bu rüzgar yeri ve dağları yüklenerek birbirine çarpar, onlar toz duman oluncaya kadar bu vurup çarpma devam eder. Tozlar inkârcıların yüzlerine dökülür. Nitekim, ***"Yine o gün bir takım yüzleri bir toz toprak sarmıştır"*** (Abese 80/40) buyrulmuştur.

Bazı müfessirler de demişlerdir ki, bu âyette geçip “toz toprak anlamına gelen “ğaberah”, ***“Keşke toprak olsaydım!”*** (Nebe 79/40) âyet-i kerîmesinde yer alan “türâb: toprak”tır. Bu husus, ileride yeri geldiğinde incelenecektir.

Bu âyet-i kerîmede âriflerin gönlünde kopan kıyâmete de bir işâret vardır. Bu aşkın kıyâmeti ve hamlesidir, tevhîdin cezbesi ve çarpıp sarsmasıdır. Âriflerin bu kıyâmeti, çokluğun hükümlerini gerektiren beşerin maddî kuvvetini alçaltır; vahdet nurlarını isteyen ilâhî ve rûhânî güçleri yükseltir. Bu kıyâmetin dondurucu kasırgası, beşerî toprağa vurup insânî enâniyet dağlarından esip geçtiğinde hem beşerî toprağı hem de enâniyet dağlarını darmadağın ederek kendi zat ve niteliklerinde isim ve izleri kalmayacak şekilde yok edecektir. Bunlar, dağılıp toz duman hâline gelecek, varlıklarından eser kalmayacaktır. Âdeta ***“…onların amelleri, ıssız çöldeki serap gibidir ki, susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanıbaşında da Allah’ı bulmuştur”*** (en-Nûr 24/39) âyetinin mânâsı tecellî edecektir.

Buna tasavvuf ehlinin şu sözü ile işâret edilmiştir: Fakr makamını ikmâl edenin bu kendi yararınadır. Hak yolda sülük etmek için hazik, ehil bir mürşidin irşâdına ve kâmil ve mükemmil bir şeyhin yönetimine kaçınılmaz olarak ihtiyaç vardır ki, tevhîdin hakikatının maddî ve cismânî güçlere üstün gelebilmesiyle rûhânî kuvvet ortaya çıkabilsin, Nitekim, Rabbânî Ârif **Ebû Said el-Harraz** (k.s.)’a “Tevhîd nedir?” diye sorulduğunda, ***“Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar”*** (en-Neml 27/34) âyet-i kerîmesini okuyarak cevap vermiştir.

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً ﴿٧﴾

7. Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman,

“Ve sizler de…” Burada “sizler” zamiri ile hitab şu anda yaşayan milletlere veya tağlib yoluyla geçmiş milletleredir ya da yalnız şu anda yaşayan milletleredir. *“Üç sınıf olduğunuz zaman.”* Bu üç sınıftan ikisi cennette, biri cehennemde olacaktır. Her sınıf da bulunduğu yer itibariyle ve zikredilmesi bakımından bir diğer sınıfla birliktedir. Böylece ister tek ister çift olsun her bir sınıf “ezvâc”ın müfredi olan “zevc” kelimesiyle ifâde edilmiş olacaktır.

فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَٓا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾

8. Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!

Bu âyet-i kerîmede sözü edilen üç sınıf arasında bir ayırım yapılmaktadır. Birinci âyetteki فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (fe eshabü'l-meymeneti) ifâdesi mübtedâdır. İkinci cümlede "mâ" harfi istifham için olmak üzere ikinci mübteda, takib eden kelime de onun haberi olup burası cümle hâlinde birinci mübtedanın haberidir. Aslında "mâ" ile başlayan ikinci cümle مَاهُمْ (mâ hum) yâni "onların halleri ve nitelikleri nedir?" anlamındadır. Maksad, işitenleri iki guruptan birinin bulunduğu yücelikten, diğerinin içinde bulunduğu feci durumdan dolayı hayrete düşürmektir. Sanki denilmiş oluyor ki, "sen onların hâlini, ne durumda olduklarını bilmiyorsun. Öyleyse öğren de, bundan dolayı hayret et.

Sağdakiler son derece iyi durumdadırlar. Sağdakiler yüce yerde olanlardır.

وَأَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ ﴿٩﴾

9. Soldakiler, ne bahtsızdırlar onlar!

Soldakiler de en kötü durumdadırlar. Soldakiler ise kötü yerde olanlardır.

Bu ifâdeler, arapların sağ tarafta bereket ve uğur olduğuna inanmalarından, sol tarafı da uğursuz saymalarından alınmıştır. Nitekim, birinin nazarınızda yüksek değerde olduğunu ifâde için "o benim sağımdadır", bir başkasının nezdinizde değerinin düşük olduğunu ifâde için de "o benim solumdadır" denilmesi gibi. Böylece, bir kimsenin sağ tarafta olduğunu söylemek onun değerinin yüksek olduğu, birinin sol tarafta olduğunu söylemek de onun değerinin düşük olduğu, değersiz bulunduğu anlamına gelir.

Yahut, sağdakiler ve soldakiler kavramı şu anlama gelir: Amel defteri sağından verilenler sağındakiler, amel defterleri solundan verilenler de soldakiler demektir. Ya da, kıyâmet günü Arş'ın sağında bulunup cennetin yolunu tutacak olanlar sağdakiler, Arş'ın solunda olup cehenneme sürüklenecek olanlar soldakiler demektir. Bir de, sağdakiler bereket sahibi olanlar, soldakiler ise uğursuz kimselerdir. Zira mutlu olanlar Allah'a itâat edenlerdir. Kendilerine böylece bereket getirirler. Günahkar bedbahtlar ise Allah'a isyanları sebebiyle kendilerine uğursuzluk getirenlerdir. Ayrıca, sağcılar mîsak gününde Âdem (a.s)'ın sağında olanlardır ki, haklarında Allah "işte bunlar cennetliktirler ama ben aldırmam"; solcular da Âdem (a.s)'ın solunda olup, haklarında Allah Teâlâ'nın, "işte bunlar da cehennem ehlindendirler ama, ben önemsemem" buyurduğu kimselerdir.

*Kamus'*ta denilmiştir ki: اَلْيُمْنُ (yümn), meymenet gibi bereket demektir. Çoğulu "meyâmîn" ve "eyâmin"dir. Sağ taraf anlamındaki "yemîn", sol taraf mânâsındaki "yesâr"ın zıddıdır. Çoğulu "eymün", "eymân", "eyâmin" ve "eyâminîn" şekillerinde gelir. Bereket ve kuvvet demektir. "Şuûm" uğursuzluk anlamına olup, bereket mânâsına olan yümn kelimesinin zıddı olarak kullanılır. Nitekim, "meş'emet" de "meymenet"in zıddıdır.

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾

10. *(Hayırda)* önde olanlar,*(ecirde de)* öndedirler.

Bunlar yukarıda zikri geçen üç sınıftan üçüncüsüdürler. Allah Teâlâ, onların zikrini güzel halleriyle birlikte açıklamak için buruya ertelemiştir.

Âyette geçen “sâbikûn” kelimesinin türetildiğiاَلسَّبْقُ (sebk) kelimesinin anlamı “yürüyüşte öne geçmek”tir. Sonra başka şeylerde de “öne geçme” anlamına kullanılır olmuştur. Her iki “es-Sâbikûn”, mübtedâ ve haberdir. Âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: Hayırlılıkta önde olanlar, durumları şöhret bulmuş ve iyilikleri herkesçe bilinen kimselerdir. Yahut, cümledeki birinci “es-sâbikûn” mübteda, ikincisi ise birinciyi güçlendirip pekiştiren ve büyüklüğünü ifâde etmek için tekrar edilen kelimedir. Haber bir sonraki ayetteأُولٰئِكَ (ülâike) kelimesiyle başlayan cümledir.

Bürhan adlı eserde şöyle denilmiştir: Bazı müfessirlere göre, ikinci “es-sâbikûn” kelimesinin başında bir “mâ” harfi takdir edilir ki, önceki kelime bu harfi gösterdiği için hazf edilmiştir. İşte bu sâbikûn, gerçek ortaya çıktığı zaman hiç beklemeksizin herkesten önce îman edip itâat ederek herkesi geçenlerdir. Burada “önde olmak, öne geçmek”ten maksad, zaman itibariyle öne geçmektir. Yahut dînî kemâlât ve olgunlukta, kulluk görevini yerine getirme fazîletlerinde herkesten önde olmak demektir. Yahut önde olmak şerefçe önde olmak demektir.

Nitekim, **Rağıb** şöyle söylemiştir: “Sebk önde olmak”, fazilet ve erdemi elde etmek mânâsına istiâre olarak kullanılır. Bütün bunlara göre “Önde olanlar, ecirde de öndedirler”; yâni, sâlih ameller işleyerek Allah’ın sevâbını kazanmakta ve cennetine girmekte de öne geçenlerdir, demektir.

أُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾

11. İşte bunlar, *(Allah’a)* en yakın olanlardır.

“İşte bunlar” bu yüce nitelikte sıfatlananlar *“(Allah’a) en yakın olanlardır.”* Yâni, çok büyük olan Arş-ı ilâhiye dereceleri yakınlaştırılmış, mertebeleri yüceltilmiş ve tertemiz nefisleri Allah katında kudsî makamlara yükseltilmiş kimselerdir.

Ben âcizane derim ki, bu mânâ Peygamberimiz (s.a.)’in şu hadisinden anlaşılır: *“Allah’tan istediğinizde O’ndan firdevs cennetini isteyiniz. Çünkü Firdevs cenneti, cennetin tam ortası ve en yüksek yeridir. Üzerinde de Rahman olan Allah’ın Arşı vardır.”*[193] Bu sebeple, cennetlerin tavanı olan Arş’a yakın bulunduğu için Firdevs cennetinin, Allah’a en yakın kulların makamı olduğu ortaya çıkar.

Allah Teâlâ, “işte onlar yaklaşanlardır” değil “yakınlaştırılanlardır” buyurdu. Zira

onlar, Allah'ın onları yaklaştırmasıyla öndedirler, kendilerinin yaklaşması ile değil. Bu âyet-i kerîmede, bu kimseler hakkında Allah'ın fazlından onlara büyük ihsânı olduğuna bir işâret vardır. ***"Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."*** (el-Bakara 2/105)

فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٢﴾

12. Naîm cennetlerindedir.

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (fî cennâtin naîm) cümlesi, mânâ itibariyle öncesindeki "mukarrabûn" kelimesine veya onun zamîrinden hal olan gizli bir fiile bağlıdır. Yâni, "onlar naîm cennetlerinde, çeşitli nimetlerle dolu bahçelerde oldukları halde" demektir.

Denildi ki; önde olanlar dört kişidir. 1.Musa (a.s)'ın ümmetinden ilk mümin Harbîl. 2. Firavnun'un ailesinden îman eden kişi. 3. Îsâ (a.s)'ın ümmetinden ilk îman eden Antakyalı Habib-i Neccar. 4. Hz.Muhammed (s.a.)'in ümmetinden ilk îman eden iki kişi, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'dir.

Kâ'b demiştir ki: Önde olanlar, kıyâmet gününde başlarına taç giydirilecek olan Kur'an ehli kimselerdir. Onlar peygamberler olarak yazıldılar, ancak onlara vahiy gelmemiştir. Kur'an ehli olanlardan maksad, Kur'an tilâvetine devam edenler ve Kur'an ile âmil olanlardır. Nitekim Nebî (s.a.)'in ahlâkı Kur'an'dan ibaret idi.

Denildi ki, insanlar üç kısımdır: 1. Hayatının ilk yıllarından itibaren hayır ve iyiliklere başlayıp, dünyadan ayrılıncaya kadar bu iyiliklere devam eden kişiler. İşte önde ve Allah'a yakın olan kimseler bunlardır. 2. Ömrünün ilk yılları günahla ve uzun gafletle başlayan, sonra da dönerek tevbe eden kimseler. İşte bunlar sağdaki; kitabı sağından verilecek olan kişilerdir. 3. Ömrünün ilk yıllarından itibaren kötülüklere başlayıp dünyadan çıkıncaya kadar bu kötülüklerine devam eden kimsedir. İşte bunlar soldaki; kitabı solundan verilecek olan kimselerdir.

Hocam ve bilgisine güvenip dayandığım üstadım (Atpazarî Osman Efendi) yazdığı bazı eserlerinde demiştir ki: Kullar üç bölümdür. a) Unutanlar, b) Zikredenler, c) İhsan ehli olanlar.

Birinci tür kullar her bakımdan zayıf olanlardır. Bunlarda hiçbir yönden huzur yoktur. Onlar hayırdan ve iyilikten uzak olup, iyiliğe hiçbir yakınlıkları yoktur. Onlar, ***"Soldakiler, ne bahtsızdır onlar"*** (el-Vâkıa 56/9) diye bahsedilen kimselerdir. Bunlar gadab, celâl ve kahra uğrayacak olanlardır. Onlar için cehennemde acıtıcı azap ve kaynar su vardır.

İkinci tür kullar, bir yönü ile zayıf bir yönü ile de huzûr ehli olanlardır. Bir yönü ile hayırdan uzak iken diğer yönü ile de iyiliğe ve hayra yakınlıkları vardır. Onlar, ***"Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!"*** (el-Vâkıa 56/8) ayetinde zikredilen kişilerdir. İşte onlar Allah'ın rahmet, lutuf ve cemal sıfatının tecellîsine mazhar olacaklardır.

Onlar için nimetlerle dolu aydınlık cennette büyük ve kalıcı sevinç vardır.

Üçüncü tür kullar, her yönü ile ve mutlak mânâda huzûr ve saâdet sahibi olanlardır. Bunlarda hayırlı işleri yapmada asla hiçbir zayıflık yoktur. Onlar, Allah'ın rahmetinin yakınlarıdır, hayra, iyiliğe uzaklıkları yoktur. Onlar önde olanlardır. ***"(Hayırda) önde olanlar,*** *(ecirde de)* ***öndedirler. İşte bunlar, naim cennetlerinde (Allah'a) en yakın olanlardır"*** (el-Vâkıa 56/10-12) ayetleri bunları dile getirmektedir. Onlar tertemiz, seçkin, rızâ ve kemal sâhipleridir. Naîm sırrında visâl cenneti, sohbetin devamı, müşâhede ve muâyene vardır onlar için. Yine onlar için mutlak cemal ve Cenâb-ı Hakk'ın vechinin tecellîsinin bakâsı vardır. Bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın celâl ve cemâl yüzüne müteveccih kemâl sâhibleridir.

Sözü edilen üç sınıf kullardan birincisi zâhirde ve bâtında yüzü olmayan bir enseden ibarettir. İkincisi ise, zâhirde ensesiz yüz, bâtında yüzü olmayan enseden ibarettir. Üçüncü bölüm de, zâhir ve bâtında ensesi olmayan yüzden ibarettir.

Üstad, *Risale-i İrfaniye'*sinde demiştir ki: Sağdakiler, Allah'a yakın olan mukarrebînden başkadırlar. Rü'yet-i ilâhiye mazhar olacaklarından görünürde ensesi olmayan yüzden ibaret iken, basîretleri inkişaf etmediği için de bâtında yüzü olmayan enseden ibarettirler. Soldakiler ise, başlangıç itibariyle görünürde yüzü olmayan ense, sonuç itibariyle de içte ensesi olmayan yüz durumundadırlar.

el-Lâihâtü'l-berkıyyat adlı eserinde de şöyle demiştir: Onların bir kısmı yalnız dilleriyle zikrederler. Onlar, fâcirlerden olan gâfillerdir. Onların bu zikirleri mutlak mânâda red edilir. Zira, onlar kalblerinde olmayanı söylemektedirler. Onların bir kısmı da yalnız akıl ve lisanlariyle zikrederler. Bunlar, "ebrâr" yâni iyilerden uyanık olanlardır. Bunlar için, kendilerinden üstün olanlara göre değilse de kendilerinden aşağı durumda olanlara göre bir kabul vardır. İnsanların bir kısmı da yalnız lisan, akıl ve kalb ile zikreder. Bunlar, "mukarrabûn"; yâni Allah'a yakın kulların bidâyet ehli olanlarıdır. Onların makbûliyeti yine nisbîdir. Bir kısmı da lisan, akıl, kalb ve ruhlarıyla zikrederler. Bunlar, "mukarrabûn" yâni Allah'a yakın kulların mutavassıt (orta halli) olanlarıdır. Bunların makbul olması da izâfîdir. Bazılarının zikri mutlaktır. Dil ile zikrettikleri gibi, zikrettiklerini fikreder düşünürler, Zikrettikleri Allah'ın hazır olduğunu düşünür, eserlerini akılla mütâala eder, kalble tavırları mükâşefe ederler. Ruhları ile nurları müşâhede ve zikrettikleri Allah'ın ünsiyetini, yakınlığını his ederler. Sırr ile esrâra bakarlar, zikredilende yâni Allah'ta fânî olurlar. Onların zikirleri mutlak mânâda makbuldur. Asla reddedilmez. Çünkü, onların olgunlukları ve bütünlükleri gerçek ve ciddîdir. Bunlar, mukarrebûn yâni Allah'ın rahmetine yakın olan nebîler, rasüller, kâmil ve ekmel velîlerdir.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de belirtildiğine göre bu âyet-i kerîme, insanlık memleketinin büyüklerine, onların makamlarına ve eşrâfina işâret etmektedir. Onlar, vücud ve rütbe bakımından, Allah'a yakın ve önde olan ruhturlar. Kalb-i mütevessıt, sahib-i meymenedir. Nefs-i ahîre ise sahib-i meş'emedir.

Ruha "sâbık/öne geçen" ismi verilmesinin sebebi; zâatî ve rahmânî tecelliyât ile öne

geçmesi, başlangıç ve sonuç itibariyle nezâhet ve tahâretinin bakası ve rabbânî tenezzülâtı sebebiyledir.

Kalbe "sâhib-i meymene" sıfatının verilmesi; bereketli oluşu, onunla bereket umulması, esmâ ve sıfâtın tecellîlerinin ona galebe çalması sebebiyledir.

Nefsin "sahib-i meş'eme" sıfatıyla sıfatlanmasının sebebi ise, solda olması, Hakk'a uymaya dâvet edildiğinde, inâd etmeden uyması gerekirken, ruh hemen itâat ve inkıyad ettiği halde, nefis ağırdan alıp beklediği içindir. "Kalb" ve "nefs"in "ruh"tan öne alınması, ilâhî rahmâniyet sıfatının genişliği ve herşeyi kuşatması sebebiyledir. Nitekim Allah Teâlâ ***"Rahmetim ise her şeyi kuşatır"*** (el-A'raf 7/156) buyurmuştur. Bir hadis-i kudsîde de *"Rahmetim gazabımı aşmıştır"*[194] buyrulmaktadır. Zaten nefis, kalb ile ruh arasına perde olarak konmuştur ki, bazen birinin bazen de diğerinin yakınlığından rahmeti ilahî olarak faydalansın, onların nûraniyetleriyle, aydınlıklarıyla boyansın ve onların sayesinde emniyet bulsun, Allah dilerse. Nitekim, ***"Ancak tevbe ve îman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir"*** (el-Furkan 25/70) buyrulmuştur.

"Naîm cennetlerinde" ibâresi zat cenneti, sıfat cenneti ve ef'âl cennetine işâret eder. Allah'a yakın ve önde olan mutlu kişiler, bizzat Allah'ta, O'nun sıfat ve ef'alinde fânî; yine Allah'ın zâtı, sıfatı ve ef'âli ile bâkîdirler. Bu üç makamdan herbirine sâhib olan kimseye ameline uygun özel bir cennet vardır. Bu cennetlerden her biri dünya ve âhiretteki nimetlere şâmil ve hepsini kapsamaktadır. İlâhî işâretleri anlarsan, Rahman olan Allah'ın hazinelerine sâhib olup kurtulursun.

---

[193]. Buhârî, Cihad 4; Tevhîd 22; Tirmizi, Sıfatu'l-cenne 4.
[194]. Müslim, Tevbe 15.

YAPTIKLARINA KARŞILIK OLARAK VERİLİR

ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَۙ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَۜ ﴿١٤﴾ عَلٰى سُرُرٍ
مَوْضُونَةٍۙ ﴿١٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ
وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۙ ﴿١٧﴾ بِاَكْوَابٍ وَاَبَارِيقَ وَكَاْسٍ مِنْ مَعِينٍۙ ﴿١٨﴾
لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَۙ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَۙ ﴿٢٠﴾
وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَۜ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌۙ ﴿٢٢﴾ كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ
الْمَكْنُونِۚ ﴿٢٣﴾ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًاۙ ﴿٢٥﴾ اِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾

13. *(Onların)* çoğu önceki ümmetlerden,
14. Birazı da sonrakilerdendir.
15. Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir.
16. Karşılıklı olarak oturup yaslanırlar.
17. Çevrelerinde, *(hizmet için)* ölümsüz gençler dolaşır;
18. Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.
19. Bu şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.
20. *(Onlara)* beğendikleri meyveler,
21. Canlarının çektiği kuş etleri,
22. İri gözlü hûriler,
23. Saklı inciler gibi,
24. Yaptıklarına karşılık olarak *(verilir)*.
25. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler.
26. Söylenen, yalnızca «selâm, selâm»dır.

Yâni onların sayılara sığmayacak kadarı, önceki ümmetlerdendirler. Bunlar, Âdem (a.s.)'dan bizim Peygamberimiz (s.a.)'e kadar peygamberlerin geçmiş ümmetleridir. Bu tefsir, "öncekiler" sözü ile peygamberlerin kasdedilmediği takdirine göredir. Âyetteki اَلثُّلَّةُ (sülle) kelimesi "kırmak" anlamındaki اَلثَّلُّ (sell) kelimesinden türetilmiştir. Önce geçen ümmetlerden olan bu topluluk sayıca çok olmalarına rağmen insanoğlunun tamamına nisbetle adeta "kesilmiş bir parça" durumundadır.

Rağıb demiştir ki: اَلثُّلَّةُ (sülle), yünden toplu halde bulunan bir parçadır. Bu sebeple arapçada koyun cinsine "sülle" denir. Toplanmak, toplu halde bulunmak anlamına itibarla "öncekilerden bir sülle", onlardan bir cemâat, bir topluluk demektir.

❀

وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَۜ ﴿١٤﴾

14. Birazı da sonrakilerdendir.

Yâni birazı da bu ümmettendir. Bu gerçek, Peygamberimiz (s.a.)'in, *"Benim ümmetim şübhesiz ki, diğer ümmetlerden çok olacaktır"*[195] hadis-i şerifi ile çelişmez. Yâni, sayıca çokluk bakımından benim ümmetim onlardan üstün ve çok olacaktır, demektir. Çünkü geçmiş ümmetlerin "sâbıkun/öncekileri"nin bu ümmetin "öncekileri"nden çok olması, bu ümmetin arkadan gelen tâbilerinin onların sonradan gelenlerinden çok olmasına engel değildir. Mesela, onların öncekilerinden ikibin kişi, sonradan onlara tâbi olup gelenlerin de bin kişi olduğunu farz edersek toplam üçbin kişi eder. Bu ümmetin öncekilerini bin, sonrakilerini de üçbin kişi olduğunu farz edersek toplam dörtbin kişi eder ve bu ümmetin sayısı diğerlerin toplam sayısından fazla olur.

Bir başka hadiste de: *"Ben kıyâmet günü insanların içinde tâbii en çok olanım"*[196] buyrulmuştur. Bu hadis-i şerifi, ***"Bütün bunlar sağdakiler içindir. Bunların bir çoğu önceki ümmetlerdendir. Bir çoğu da sonrakilerdendir"*** (el-Vâkıa 56/38-40) âyet-i kerîmeleri red etmez. Çünkü her iki topluluğun kendi içindeki çokluğu, birinin diğerinden fazla olmasına engel değildir. Yakında iki topluluğun da bu ümmetten olduklarına dâir âyet gelecektir. Hadis merfu olarak rivayet edildiğine göre, gerek öncekilerden ve gerekse sonrakilerden olan bu topluluklar, bu ümmet-i Muhammed'in öncekilerinden ve sonrakilerindendir. Tercih edilen görüş budur. *Bahru'l-ulüm'*da da böyle geçmektedir. Dolayısıyla öncekilerden maksad, ashâb-ı kirâm ve tâbiiler gibi kişilerdir. Nitekim, bu âyet-i kerîme nâzil olunca Hz. Ömer (r.a.) ağladı. Bunun üzerine de ***"Bunların bir çoğu önceki ümmetlerdendir. Bir çoğu da sonrakilerdendir"*** (el-Vâkıa 56/39-40) âyet-i kerîmeleri indi.

Bir hadis-i şerifte, *"Siz cennet ehlinin dörtte biri olmaya râzımısınız?"* buyurdu. Biz evet dedik. Efendimiz tekrar, *"Siz cennet ehlinin üçte biri olmaya razımısınız?"* buyurdu. Biz yine evet dedik. Peygamberimiz (s.a.): *"Nefsim kudret elinde olan Allah' yemin ederim ki, sizin cennet ehlinin yarısı olacağınızı ümit ederim."*[197] Bu da, yâni sizin cennet ehlinin yarısı olmanız, cennete müslüman olandan başkasının girmeyişindendir. Yoksa sizin şirk ehline göre durumunuz, siyah bir öküzün derisindeki beyaz bir tüy gibidir. Veya kırmızı bir öküzün derisindeki sıyah bir tüy gibidir. Bu sebeple bu ümmetin tamamının cennete girmesi uzak bir ihtimal görülmemelidir.

Diğer bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) bu konudaki müjdeyi daha da ileri götürerek, yarıdan üçte ikiye çıkardı ve: *"Şübhesiz ki, cennet ehli yüz yirmi saf olup, bu ümmet onlardan seksen saftır"*[198] buyurdu.

Süheyli (r.h.) *Kitâbü't-târif ve'l-ilam* adlı eserinde demiştir ki: Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Bizler (ehli kitaba nazaran) en sonra gelmişler (ken) kıyâmet*

gününde (faziletçe) en başa geçecek olanlarız.”[199] Böyle olunca onlar, Hz. Muhammed (s.a.) ve ümmetidir. Cennetin kapısına ilk gelecek olan da Hz. Muhammed (s.a.)dir.

Bir hadis-i şerifte: *“Cennetin kapısını ilk vuracak olan benim, yanımda muhacirlerin yoksulları bulunduğu halde oraya ilk girecek olan da benim”*[200] buyrulmuştur. Cehennemden en son çıkacak ve cennete en son girecek **Cüheyne** adında bir adamdır. Bunun üzerine cennet ehli derler ki, geliniz kendisinde taze, kesin haber olan Cüheyne’ye soralım. “Lâ ilâhe illallah” diyenlerden cehennemde başka kalan var mı? diye sordular. Cüheyne ağladı ve: “Ey Allah’ın elçisi! Biz sana inandık ve seni tasdik ettik. Az bir kısım dışında bizden kimse kurtulamayacak mı?” dedi. Bu ayet indi ve Peygamberimiz (s.a.) bu âyeti ona okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): “Rabbimizden gelene râzı olduk…” dedi.

Böyle bir elinden tutanı/yardımcısı olan
Cehennem zindanında esir kalmaz.

Fakir **(Bursevî)** derim ki: Yukarıda verilen açıklama, âyetlerde geçen (sağdakiler ve Allah’a en yakın olanlar) konusunda müfessirlerin söylediklerinin bir özetidir. Bana göre ise Allah’a en yakın kullar (olan Mukarrebin), her ne kadar “sağdakiler” kısmına dâhil iseler de, ***“Bir çoğu da sonrakilerdendir”*** (el-Vâkıa 56/40) âyette bahsedilenlerden maksad, “ashâb-ı yemin” topluluğu olup “mukarrebin” grubundan başkadır. Zaten mahşerdeki insanların üç fırkaya taksiminden ve her bir fırkanın ayrı ayrı açıklanmasından da bu anlaşılmaktadır.

“Mukarrebin” olanlar -özellikle bu ümmetin önde olanlarını kasdediyorum-, ***“Birazı da sonrakilerdendir”*** (el-Vâkıa 56/14) âyetinin zâhirinin delâlet ettiği gibi, önceki ümmetlerin “önde olanları”ndan daha mı azdırlar, yoksa diğer bazı delillerin gösterdiği gibi daha mı çokturlar? Görünen odur ki, “ashâb-ı yemin” gibi onlar da çoğunluktadırlar. Zira âyet-i kerîme, daha önce de işâret edildiği gibi, bu ümmetin öncekilerini ve sonrakilerini kasdetmektedir. Bunun sebebi ise Peygamberimiz (s.a.)’in, bu ümmetin âlimlerini İsrâil oğullarının peygamberlerine benzetmiş olmasıdır. Şübhe yok ki, peygamberlerin tamamı “mukarrebin”dendir.

Bu ümmetin âlimlerinin sayısına sınır yoktur. Her bir asırda bu ümmetin evliyâsı enbiyânın sayısı kadardır. Enbiyânın sayısı ise yüz yirmi dört bin civandırdadır. Bazen de zamanın bereketi ve nûraniyeti nedeniyle bu ümmetin ulemâsının sayısı, enbiyânın sayısını aştığı olur. “Müminlerin her kırkı, bir örfî velî gücündedir” sözü sabittir. Bu ümmet kıyâmet gününde seksen saf olunca, sayılarının, öncekilerin sayısından daha fazla olacağı açıktır. Sayıları fazla olunca “ashâb-ı yemin”den olan evliyânın sayısı da fazla olacaktır. Bu takdirde mukarrebûn ve sabikûn grubunun evliyâsı da fazla olur. Zikredilen bu sayının içinde onlardan gavsler, kutuplar ve kâmiller de bulunur.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de denilmiştir ki: Allah Teâlâ ***“Bunların bir çoğu önceki ümmetlerdendir”*** (el-Vâkıa 56/13) âyet-i kerîmesiyle; gönül ehli uyanık kişilerin, esmâ

ve sıfâtın cüz’î tecelliyâtının sâhiblerinin ve karanlık nefsânî lezzetlerin sâhiplerinin çokluğuna işâret edilir. ***“Birazı da, (Muhammedî olan) sonrakilerden”*** âyet-i kerîmesiyle de îtibârî sıfât ve esmânın çokluğuna rağmen kudsî zâtî tecellîlerin sahibleri olan zâhir ruh sâhiplerinin çokluğuna işâret edilir.

عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾

15. Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir.

Bu cümle, “mukarrebûn” kelimesinden ikinci haldir. اَلسُّرُرُ (sürûr) kelimesi, “taht” mânâsına gelen سَرِيرٌ (serîr) kelimesinin çoğuludur. Âyet-i kerîmede geçen اَلْمَوْضُونَةُ (mevdûne) kelimesi, “yâkût ve inciyle işlenmiş, altınla örülmüş” demektir. Veya “zırh örgüsü” anlamındaki اَلْوَضْنُ (vadn) kökünden alınmış olup “yakın ve bitişik dizilmiş” demektir. Sonra, sağlam dokunmuş bütün dokumalar için istiâre yoluyla kullanılmıştır.

مُتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾

16. Karşılıklı olarak oturup yaslanırlar.

Bu cümle, cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde bulunanların iki hâlini dile getirmektedir. Ayetteki مُتَقَابِلِينَ (mütekabilîn) kelimesinin türediği “tekâbül” masdarı, onların birbirlerine karşı ya bizzat bedenleriyle veya inâyet ve muhabbetle dönüp yönelmelerini ifâde eder. Yâni onlar, tahtlarına kurulmuş veya yaslanıp, birbirinin ensesinden bakmayacak şekilde istirahat için oturmuş olan hükümdarların oturuşu gibi oturmuşlardır. Bu ifâde, onların aynı zamanda birbirlerine ne kadar güzel davrandıklarını, güzel ahlâk ve edeb sâhibi olduklarını anlatmaktadır.

Ebu’l-Leys, bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak “onlar, birbirlerini karşılıklı olarak ziyaret ederler” demiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: Birbiriyle beraber, yâni yüz yüze birbirini görmekle ünsiyet bulur ve mesrûr olurlar.”

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾

17. Çevrelerinde, *(hizmet için)* ölümsüz gençler dolaşır;

Yerken, içerken ve başka faaliyetlerde bulunurken *“çevrelerinde (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır.”* Âyette geçen وِلْدَانٌ (vildân) kelimesi, “hizmet eden genç”

anlamındaki وَلِيدٌ (velîd) kelimesinin çoğuludur. Gençlerin hizmeti, yaşlılarının hizmetinden daha yararlıdır. Âyette geçen مُخَلَّدُونَ (mühalledûn) kelimesi ise, sözü edilen hizmetçi gençlerin ebediyen bu durumda kalacaklarını, bu şekil ve tazeliklerini koruyup hiç değişmeyeceklerini anlatmaktadır. Çünkü, onlar böyle kalmak üzere yaratılmışlardır. Bu sebeple de şekil ve durumları değişmez.

el-Es'iletü'l-mukhıme'de, "hizmet için olan bu gençler Allah Teâlâ'nın ***«Her canlı ölümü tadacaktır»*** (Âl-i İmran 3/185) âyet-i kerîmesinin hükmüne girerler mi?" diye sorulmuş, cevap olarak da şöyle denilmiştir: Onlar kıyâmette ölmezler, iki sur arasında bir uyku verilir. Cennetteki huriler hem hizmet hem de kendilerinden yararlanmak için oldukları halde bu hizmetli gençlerin cennette müminlere hizmetten başka hiçbir görevleri yoktur. Yine denildiğine göre, onlar dünya ehlinin çocukları olup, mükâfâtlanmak üzere bir sevap ve güzel amelleri olmadığı gibi, cezâlanacakları kötü bir hareketleri de yoktur.

Bir hadis-i şerifte: *"Kâfirlerin çocukları cennet halkının hizmetçileridir"*[201] buyrulmuştur. "Vildân" kelimesi, **Ebû Hanife**'nin, "müşriklerin küçük çocukları cennet halkının hizmetçileridir" yolundaki görüşüne delildir. Çünkü, cennette doğmak ve doğurmak hâdisesi yoktur. مُخَلَّدُونَ (muhalledûn) kelimesinin "küpe ile süslenmiş, altın küpelerle kulaklarını süslemiş" anlamına gelmesi mümkündür. Zira "huld" kelimesi "haledeh" gibi küpe ve bilezik anlamını taşımaktadır. Çoğulu "kırede" sîgasında "kırata" olarak gelmektedir. Bütün bu açıklamalar ışığında وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ (vildânün mühalledûn) tâbiri; küpe ve bilezik takınarak süslenmiş olan, yahut hiçbir zaman ihtiyarlamayıp hizmetçilik sınırını hiçbir zaman geçmeyerek hep aynı durumda kalan anlamlarını içerir. *Kamusta'da* böyle ifâde edilmektedir.

*Keşfü'l-esrar'*da belirtildiğine göre "hılâde" kelimesi Kahtanîlerin lüğatında "hılâde" (boyna takılan boyunluk) mânâsını taşımaktadır.

بِاَكْوَابٍ وَاَبَارِيقَ وَكَاْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿١٨﴾

18. Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.

أَكْوَابٌ (ekvâb), "kûb" kelimesinin çoğulu olup altın ve cevherlerden yapılan kaplar demektir. Bunlar, kulpu ve emziği olmayan, ağzı geniş ibriklerdir. Hangi tarafından istenirse, çevirmeğe gerek duymadan içilebilir. Dar emzikli ibrikten içerken nefesini tutmak ve daralmak gibi zorluklar bunda yoktur.

أَبَارِيقَ (ebârîk), "ibrîk" kelimesinin çoğuludur. Kulpu ve emziği olan, duruluğundan dolayı pırıl pırıl parlayan berrak bir kaptır. Bunun "âbrîz" kelimesinden arapçaya geçmiş Farsça bir kelime olduğu da söylenmiştir. Yâni, "kulpları ve emzikleri olan

ibriklerle” demektir. “Kûb”, su doldurmak ve diğer işler için, “ibrik” el yıkamada kullanılmak ve “ke’s” ise cennet şarabı içmek için kullanılan kap isimleridir.

Âyet-i kerîmede geçen وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ (ve ke’sin min main), “cennet çeşmelerinden akan cennet şarabı ile dolu kadehler” demektir. Haber verildiğine göre cennet şarabı, zorlukla ve çilelerle elde edilen ve bir takım kaplarda saklanan dünya şarabı gibi değildir. Bol olan ve nehir gibi akan bir içecektir. Nitekim bu hususta, ***“…içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır”*** (Muhammed 47/15) buyrulmaktadır.

“Ke’s”, içinde şarap bulunan kaba verilen bir isimdir. Boş olduğunda ise ona “kadeh” denir.

اَلْمَعِينُ (maîn) kelimesi akan suya denir. Bu açıdan kelime, “feîl” vezninde gelip “fâil” anlamında kullanılmıştır. Yahut gözlerin, açıkça nehirler içinde akar su hâlinde gördüğü su demektir. Bu açıdan kelime, “feîl” vezninde gelip “meful” mânâsı ifâde etmiş ve “karşısındaki birini başkasından ayıracak şekilde gözle görmek” anlamındaki “muâyene” kökünden alınmış olur.

Kamus’ta belirtildiğine göre اَلْمَعْنُ (el-ma’nü) kelimesi “açıkça görünen su”; مَعَنَ الْمَاءَ (me’ane’l-mâe) ifâdesi “suyu akıttı”; اَمْعَنَ الْمَاءُ (em’ane’l-mâu) ise “su aktı” mânâsına gelmektedir.

Şâyet, testiler anlamındaki “ekvâb” ve ibrikler anlamındaki “ebârîk” kelimeleri çoğul getirildiği halde, kâse anlamındaki “ke’s” kelimesi niçin müfred olarak getirildi, diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Bu içenlerin âdeti gereğidir. Onlar şarabı çeşitli kablarda hazırlayıp yaparlar, ama tek kase ile içerler.

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ ﴿١٩﴾

19. Bu şaraptan ne başları ağrır, ne de akılları gider.

“Sad’” kelimesi cam, demir vs. gibi katı ve sert cisimlerde meydana gelen çatlak, yarık demektir. “Başağrısı” anlamındaki اَلصُّدَاعُ (sudâ’), bu sad’ kelimesinden alınarak istiare olarak kullanılmıştır. Ağrıdan dolayı başta meydana gelen mecâzi yarılma demektir. Yine bu kökten türeyen اَلصَّدِيعُ (sadî’) sabah anlamındadır.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar, bu cennet şarabını içmeleri nedeniyle, dünya şarabında olduğu gibi baş ağrısı çekmezler. Gerçek olan şu ki, bu cennet şarabı yüzünden onların başları ağrımaz.

İbni Abbas (r.a.)’nın bildirdiğine göre dünya şarabının dört özelliği vardır: Sarhoşluk, baş ağrısı, kusma ve idrara çıkma. Cennet şarabında ise bu kötülüklerin hiç biri yoktur. Onda eziyetsiz lezzet ve tat vardır.

“Ne de akılları giderilir.” Yâni sarhoş olmazlar, akılları başlarından gitmez. Yahut şarapları bitip tükenmez. Şarabı biten veya aklı giden sarhoşun bu hâlini ifâde etmek içinأَنْزَفَ الشَّارِبُ (enzefe’ş-şâribü) denir. “Bitip tükenmek” ya akıl içindir ki bu, dünya şarabının zararlı yönlerinden biridir. Veya şarap içindir ki, şarabın bitmesiyle sarhoşların sohbetleri bozulur, arkadaşlıkları biter.

وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾

20. ***(Onlara)*** **beğendikleri meyveler,**

Arapçada “bir şeyin en iyisini aldım” anlamını ifâde etmek üzere تَخَيَّرْتُ الشَّيْءَ cümlesi kullanılır. Âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: “Cennet halkı meyvelerin en iyisini ve renk bakımından en üstününü seçip alırlar. Aslında cennet meyvelerinin hepsi iyidir.

Bu âyet, önceki ayette geçen بِأَكْوَابٍ (bi ekvâbin) kelimesine atfedilmiştir. Buna göre atıfla birbirine bağlanan âyetlerin mânâsı şöyle olur: “O cennetliklerin çevrelerinde ölümsüz gençler meyvelerin en iyisini sunarak dolaşırlar.” Bu meyveler lezzet için zevkle yenen nimetlerdir, sağlığı korumak için değil. Çünkü cennet halkı orada sağlıklarını besinlerle korumak ihtiyacı duymazlar. Bu yiyecekler, dünyada muhtac olup yemek zorunda kalan ve geciktiğinde sıkıntıya düşen kimsenin aldığı azık gibi değildir.

Bu âyet-i kerîmede, cennetlik olan kimsenin, nimet olarak kendisine ihsân edilen yiyeceklerden istifâde edeceğine işâret olunmaktadır.

Bunun peşinden Allah Teâlâ yiyeceklerin en üstünü olan bir et çeşidinden bahsetti. Araplar daha ziyade deve eti yerlerdi. Etlerin en güzeli olan kuş eti ise son derece az bulunurdu. Kuş etinin ancak kralların sofralarında yendiğini işitirlerdi. Bu sebeple onlara kuş eti verileceği vaadedilip şöyle buyruldu:

وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾

21. Canlarının çektiği kuş etleri,

Arzu ettikleri kuş etlerini, gerek kızartılmış gerekse suda pişirilmiş halde iştahla yerler. Ne mecbur kaldıkları ne de zorlandıkları için değil.

Bunun açıklaması şudur: Mü’minler cennette bir sofraya otururlar. Kuş gelir ve önlerindeki Tûbâ ağacının dalına konar. Şöyle diyerek ötmeye başlar; “Ben, suyunu içmediği hiçbir cennet çeşmesi, meyvesini yemediği hiçbir cennet ağacı kalmayan birisiyim. Benim etim, bütün etlerden daha lezizdir.” O sırada cennetlikler onun etini tatmak isterler. Kuş bulunduğu Tûbâ dalından; biri pişmiş, biri kızarmış biri de kurumuş olmak üzere üç kısım hâlinde aşağı sofraya düşer. Cennet ehli onu yedikten sonra kuş

yeniden Allah’ın izni ve kudretiyle canlanır ve uçup gider.

*el-Es’iletü’l-mukhıme’*de denilmiştir ki: Önceki ayet-i kerîmede “beğendikleri meyveler” buyrulurken, bu ayet-i kerîmede değişiklik yapılarak “canlarının çektiği kuş etleri” buyrulmuştur. Bu değişiklik neden yapılmıştır? Çünkü meyveler yemek için olduğu gibi aynı zamanda göze hitab eden güzel renkleri ve koklanacak güzel kokuları da vardır. Kuş eti ise bütün kısımları aynı iştahla yenmez, kısımlarına göre iştahlar değişir.

Yeme ve içmeden sonra insanın yaratılışı gereği cinsel ilişkiden daha çok iştah çekici bir şey bulunmadığı için devam eden ayette Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَحُورٌ عِينٌۙ ﴿٢٢﴾

22. İri gözlü hûriler,

Ayetteki وَحُورٌ عِينٌ sözü, önceden geçen 17. ayetteki وِلْدَانٌ kelimesi üzerine atfedilmiştir. Veya bu, haberi hazf edilmiş mübtedadır. Yâni “Orada veya onlar için iri gözlü hanımlar vardır.” Âyette geçen “hûrün înün” kadınlar demektir. Hûr kelimesi, çok beyaz veya gözlerinin beyazı çok beyaz, siyahı da çok siyah mânâsına olan حَوْرَٓاءُ (havrâ’) kelimesinin çoğuludur. عِينٌ (iyn) kelimesi de iri ve güzel gözlü kadın mânâsına olan عَيْنَاءُ (aynâ’) kelimesinin çoğuludur. *Aynü’l-meânî* de kaydedildiği gibi hûrîler, meleklerin tesbihlerinden yaratılmışlardır.

كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِۚ ﴿٢٣﴾

23. Saklı inciler gibi,

Bu cümle, önceki âyet-i kerîmede geçen “hûr” kelimesinin sıfatıdır veya ondan haldir. Yâni o huriler, gözlerin görmediği, ellerin değmediği saklanmış inciler gibidir, demektir. Yahut bu, kendisini kirletecek ve zarar verecek şeylerden tertemiz bir yerde korunmuş inci demektir. Allah Teâlâ müminlerin âhiretteki mükâfâtlarını iyilik, güzellik ve sâfîlikle nitelendirmeği tekidli bir şekilde beyân buyurunca, bu ifâde aynı zamanda onların amellerinin de böylece çok değerli olduğunu göstermektedir. Çünkü çekilen cezâ ve elde edilen mükâfât, yapılan amelin cinsinden olur. Bu sebeple Allah şöyle buyurdu:

جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾

24. Yaptıklarına karşılık olarak *(verilir)*.

Bu cümle, mefulün leh'tir. Yâni, bütün bu nimetler, onların dünyadaki yapmış oldukları sâlih amellerine karşılık olarak verilir. İyiliğin karşılığı iyilikten başka ne olabilir ki?!.. Âhirette kazanılan mevki ve dereceler amellerin miktarına göre taksim edilmiştir. Cennete girebilme ise ancak Allah'ın rahmet ve ihsânı iledir, kişinin ameli ile değildir. Bu nedenle, cennete girerek oradaki lezzetli etten yemeği, cennetin güzel şarabından içmeyi ve hurîlerden faydalanmayı isteyen kimse dünyada açlığı tokluğa, susuzluğu suya kanmaya ve vuslat arzusunu dünya zevklerine tercih etmelidir.

Rivayet edildiğine göre, cennetteki hûri yürüdüğünde inciklerindeki çıngırakların Allah'ı takdis, bileklerindeki bileziklerin Allah'ı yüceltme sesleri işitilir. Yakuttan gerdanı gerdanlığında parıldarken, iki ayağındaki altın nallarının inciden olan kemerleri devamlı tesbihi seslendirirler. Cennet kadınlarından her birinin, aynı renkte olmayan, herbiri ayrı ayrı renklerde yetmiş elbisesi, değişik renkte yetmiş çeşit kokusu vardır. Her bir cennet kadınının incilerle örülmüş kırmızı yakuttan yetmişer tahtları vardır. Her tahtın üzerinde yastık örtüleri atlastan olan yetmişer döşek vardır. Bu yetmiş yatak üzerinde yetmiş koltuk olup herbir kadının hizmetinde yetmiş hizmetçi kız vardır. Her birinin elinde iki tane altın tabak, bunların içinde de her lokması ayrı tatta çeşitli yemekler ikram edilecekdir. Üzerinde kırmızı yakutla süslü iki altın bilezik bulunan eşine de aynı şekilde kırmızı yakuttan taht üzerinde ikramlar verilecektir.

Yahya b. Muaz (rh.a) şöyle derdi: Ölümün elinden almayacağı bir eşe hitab et. Hiçbir şeyin tahrib edemiyeceği evde onu gelin edip zifaf et. Ona felaket ateşlerinin yakamayacağı çeşitli kumaşlar ve tahtlarla döşenip süslenmiş bir gelin evi yap.

Keşfü'l-esrâr'da yer alan bir rivayete göre, o cennet kadınları zâferandan yaratılmışlardır.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾

25. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler.

"Orada boş bir söz" yâni bâtıl, bozuk laf *"işitmezler." Kamus'*ta **"**lağv"in bir değeri olmayan düşük söz ve benzeri şeyler olduğu söylenmiştir. *Müfredat'*da da "lağv"in hiç itibar edilmeyen, bir ihtiyaç veya bir düşünce eseri olamayan, serçe ve benzeri kuşların bozuk sesleri cümlesinden olan şeyler olduğu belirtilmiştir.

"Ve günaha sokan bir laf işitmezler." Bunlar, günaha nisbet edilmez. Yâni, onlara bu yüzden "günah işlediniz" denmez. Bu açıklamalardan orada boş, bozuk söz, günah işletecek şey ve günah olan şeyi dinlemek gibi şeylerin olmadığı anlaşılmaktadır.

اَلْاِثْمُ (ism) kelimesinin anlamı sevap işlemekten oyalayıp alıkoyan fiiller demektir. Çoğulu آثَامٌ (âsâm)dır.

إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾

26. Söylenen, yalnızca «selâm, selâm»dır.

Ayetteki قِيلًا (kîl) söz anlamındadır. سَلَامًا سَلَامًا (selâmen selâmen) ise bu *kîl* kelimesinden bedeldir. إِلَّا harfi ile yapılan istisnâ münkati olup, "ancak onlar orada selâm, selâm sözünü işitirler" demektir. Yahut, ***"(Dünyada) ilk tattıkları ölüm dışında, orada (âhirette) artık ölüm tatmazlar"*** (ed-Duhan 44/56) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi, selamdan başka kötü bir şey işitmeyi muhale bağlamak kabilindendir.

"Selam işitirler" demek; selamı orada yayarlar, selam verdikten sonra yine selam verirler yahut hem selam veren hem de kendisine selam verilen kişiler, biri diğerinin selamından başka kötü söz işitmezler, demektir.

Bu âyet-i kerîmede işâret edildiğine göre; Allah'a yakın önde kulların cennetleri, içinde iskân edilenlerin mutluluğunu gölgeleyecek her türlü üzüntülerden uzak ve orayı vatan edinenlere karşı her türlü kötü muâmeleden beridir. Bu cennetin halkı ancak Hak ile konuşur ve yalnız Hak'tan dinlerler. Hak Teâlâ onlara, her türlü yakınlık ve güzellikleri kapsayan ve her türlü noksanlık ve felaketlerden sâlim olan es-Selâm ism-i şerifi ile tecellî eder. İyi bil ki, ***"Onlara merhametli Rabbden selâm vardır"*** (Yasîn 36/58) âyet-i kerîmesinde belirtildiği üzere, esenlik ve selâmın en güçlüsü Allah'ın kulları üzerindeki selamıdır. Ondan sonra yüsek ruhların selâmı gelir.

Salihlerden biri şöyle anlatır: Benim şehid olmuş bir oğlum vardı. On iki halifenin yedincisi olan Ömer b. Abdül-Aziz'in vefat ettiği geceye kadar oğlumu hiç rüyamda görmedim. O gece oğlumu rüyamda gördüm ve ona "oğlum sen ölmüş değil misin? dedim. "Hayır baba, ben şehid oldum. Allah katında diriyim, nimetlerinden rızıklanıyorum" dedi. "Ne için geldin?" diye sordum. "Gök ehline nidâ edildi ve dendi ki, «hiçbir nebi, sıddîk ve hiçbir şehid Ömer b. Abdülaziz'in cenazesine katılmazlık etmesin, hepsi cenaze namazına hazır olsun.» Ben de bu sebeple cenaze namazında bulunmak üzere geldim. Bu arada size de selam vereyim diye buraya geldim" dedi.

---

[195]. Alusî, Rûhu'l-meâni, XXVII, 134.

[196]. Müslim, îman 331.

[197]. Buhari, enbiya 7; Müslim, îman 379.

[198]. Tirmizi, Sıfatu'l-cenne 13; İbn Mâce, Zühd 34; Ahmed b. Hanbel el-Müsned, V, 347, 355.

[199]. Buhari, Cuma 1; Müslim, Cuma 19.

[200]. Müslim, Îman 331; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 4.

[201]. Aclûnî, I, 151.

NE MUTLU
O SAĞDAKİLERE!

وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِۜ ﴿٢٧﴾ فٖي سِدْرٍ مَخْضُودٍۙ ﴿٢٨﴾
وَطَلْحٍ مَنْضُودٍۙ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَمْدُودٍۙ ﴿٣٠﴾ وَمَٓاءٍ مَسْكُوبٍۙ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ
كَثٖيرَةٍۙ ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍۙ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍۜ ﴿٣٤﴾
اِنَّٓا اَنْشَاْنَاهُنَّ اِنْشَٓاءًۙ ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًاۙ ﴿٣٦﴾ عُرُبًا اَتْرَابًاۙ ﴿٣٧﴾
لِاَصْحَابِ الْيَمِينِۜ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلٖينَۙ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرٖينَۜ ﴿٤٠﴾

27. Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!
28. Düzgün kiraz ağacı,
29. Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları,
30. Uzamış gölgeler,
31. Çağlayarak akan sular,
32. Sayısız meyveler içindedirler;
33. Tükenmeyen ve yasaklanmayan.
34. Ve kabartılmış döşekler üstündedirler.
35. Gerçekten biz hûrileri apayrı biçimde yeni yarattık.
36. Onları, bâkireler kıldık.
37. Eşlerine düşkün ve yaşıt.
38. Bütün bunlar sağdakiler içindir.
39. Bunların birçoğu önceki ümmetlerdendir.
40. Birçoğu da sonrakilerdendir.

"Sağdakiler..." Önceki ayetlerde "mukarrebûn" grubunun halleri genişçe anlatılmıştı. Bunun peşinden ise, daha önce durumları özetle anlatılan ashâb-ı yemînin fazîletli halleri genişçe açıklanmaya başlanmaktadır.

"Ne mutlu o sağdakilere!" Yâni sen, sağdaki bu mutlu kişilerin faziletli nitelikleri ve iyiliklerinin kemali sebebiyle ne büyük bir iyilik ve berekete kavuştuklarını bilemezsin.

فٖي سِدْرٍ مَخْضُودٍۙ ﴿٢٨﴾

28. Düzgün kiraz ağacı,

Yâni, onlar dikensiz kiraz ağacındadırlar. Dünya kirazı gibi değil; çünkü dünya kiraz ağacı dikenli olarak yaratılmıştır. Cennetteki kiraz ağacı dikensizdir. Sanki bu ağacın dikenleri kesilmiş, ayıklanmış gibidir. Âyet-i kerîmede geçen سِدْرٍ مَخْضُودٍ (sidr mahdud) tâbiri, düzgün kiraza benzetmede mübâlağa kabilindendir. Veya sebebiyet alâkası ile mecâz olarak kullanılmıştır. Çünkü, dikensiz anlamındaki اَلْخَضَدُ (hadad) kelimesi, dikenlerin kesilip koparılmasına sebeptir. Ayrıca, çok dolu ve yüklü olması sebebiyle "kiraz dallarının iki kat olması" mânâsına da geldiği söylenmiştir. "Ağacın dallarını üstüste koydu" anlamındaki خَضَدَ الْغُصْنَ (hadade'l-ğusnen) sözünden alınmıştır. Buna göre âyette, muzaf ileyh hazf edilmiş, muzaf onun yerine geçmiştir. Kiraz anlamındaki "sidr", kendisine "nebk" denilen bir meyve ağacıdır. Nebk, araplarca bilinip sevilen bir meyve olup ağacının yapraklarından çöğen yaparlar.

el-Müfredat adlı eserde şöyle denilmiştir: Sidr, gıdası ve besin değeri az olan bir ağaçtır. Bazen dikenleri budanarak gölgelik olarak kullanılır. Bu sebeple bu ağaç cennetin gölgesi ve nimetleri için bir örnek olarak zikredilmiştir. Bazı âlimlerin belirttiğine göre, cennet meyvelerinin hiçbiri bir kabuk veya kılıf içinde değildir; dünyadaki baklagillerin ve benzerlerinin kabuk içinde bulundukları gibi. Aksine hiçbir engel bulunmadan yenecek, içilecek, koklanacak ve gözle görülecek durumdadırlar.

وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ ﴿٢٩﴾

29. Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları,

Alttan tepeye doğru üst üste yığılmış, gövdede hiç boş yeri kalmayacak şekilde düzenli yüklenmiş, meyvesi salkım salkım muz ağacı. Bu ağacın büyük yaprakları ve serin gölgesi bulunur. Kiraz ağacının yaprakları ise ufak olur. Yahut bu ağaç, kokusu çok güzel, çiçekleri bol ve düzenli olup arapların süs olarak kullandıkları dikenli ve meyveli bir ağaçtır.

Süddî'den rivayet edildiğine göre, dünya muzuna benzeyen ama meyvesi baldan daha tatlı bir ağaçtır.

Mücahid'den rivayet edildiğine göre, Tâiflilerin imrenilecek güzellikte muzları ve kiraz ağaçları bol bir vâdîleri vardı. Onlar, "keşke cennette böyle bir vâdîmiz olsa" dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme indi. Nitekim Allah Teâlâ ***"Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır…"*** (ez-Zuhruf 43/71) buyurarak her toplumu hoşnud edecek ve onların sevecekleri güzellikleri zikretmiştir. Cennet muz ve kirazlarının dünya muz ve kirazlarına olan üstünlükleri, cennetteki diğer varlıkların ve nimetlerin dünya nimetlerinden üstünlükleri gibidir.

وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ﴿٣٠﴾

30. Uzamış gölgeler,

Uzayan, kısalmayan ve değişmeyen gölgeler. Şafağın sökmesi ile güneşin doğması arasındaki gölge gibi. Araplar, kesintisiz olarak devam eden bir şeyi ifâde temek için âyet-i kerîmede geçen مَمْدُودٍ (memdûd) kelimesini kullanırlar. Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.). *"Cennette bir ağaç vardır ki, gölgesinde binit üzerindeki bir adam yüz yıl yürür de gölgesi kesilmez"*[202] buyurmuştur.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: Cennette gövdesi üzerinde duran bir ağaç vardır. Cennet halkı ona çıkar ve kökleri üzerinde konuşurlar. Onlardan bazı kişiler dünyayı hatırlayıp oradaki bazı oyunları arzu ederler.Bunun üzerine Allah Teâlâ, cennetten bir rüzgar gönderir, ağaç sallanarak hareket eder de dünyadaki bütün oyunları gösterir.

*Keşfü'l-esrar'*da şöyle demiştir: Âyet-i kerîmede geçen "gölge" anlamına gelen "zıll" kelimesinin "korumak"tan ibaret olması mümkündür. Arapçada, "filan, falanın gölgesindedir" tâbiri, "o, o kişinin muhâfazasındadır" demektir. Bu mânânın doğru olduğu söylenebilir. Çünkü cennette güneş yok ki, gölge bulunsun.

Fakir (**Bursevî**) der ki; oradaki gölgeden maksad, râhat ve huzur demektir. Nitekim Allah Teala: ***"İnanıp iyi işler yapanları da, içinde ebediyen kalmak üzere girecekleri, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu (tatlı) bir gölgeye koyarız"*** (en-Nisa 44/57) buyurmaktadır. Bir kimse, gölgeye istirâhat etmek için oturur. Araplar, kendi ülkelerinde gölgeye çok önem verirler. Çünkü o muhitlerde güneş sıcağı pek kuvvetli, gölge ise az bulunur. Peygamberimiz (s.a.)'in şu hadis-i şerifi de bu kabildendir: *"Sultan yer yüzünde Allah'ın gölgesidir. Her mazlum varıp ona sığınır."*[203] Yâni âdil olması hâlinde mazlum onun adâletinde rahat ve huzur bulur demektir. Arapların, "Allah onun gölgesini uzatsın" tarzındaki sözleri de bu anlamdadır. Yâni, onun adâlet ve merhametinin gölgesini o kadar uzatsın ki, bütün insanların rahat ve huzur bulmasına vesîle kılsın demektir.

وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ ﴿٣١﴾

31. Çağlayarak akan sular,

Bu sular, onlar için çağlayan hâlinde akıtılır; nerede ve nasıl isterlerse o şekilde dökülür. Bunun için bir yorgunluğa gerek yoktur. Ya da her hangi bir ark'a, su mecrâsına ve kuyuya ihtiyaç duymadan akarsu hâlinde kesilmeksizin akıtılır. Yâni, "suyun çok akıtılmış olması", her hangi bir yere veya şekle mahsus olmaksızın açıktan görünür halde olmaktan veya akar su hâlinde bulunmaktan ibarettir. Arapların akar suları yoktu.

Sularının çoğu ya kuyu veya su birikintileri gibi göllerden gelirdi. Dolayısıyla suya ancak kova ve ipi ile ulaşabilirlerdi. Bu sebeple akar su buyruldu. Onlara, isteklerine göre havada bile akacak şekilde bol su vaadedildi.

Sanki, mukarrabûn gurubundan olan bahtiyarların hâli, medenî yaşayan şehir halkı için düşünülebilen en üstün bir hayat standardına benzetilmiştir. Sağda olan mutlu kişilerin hâli ise köyde oturanlar için tasavvur edilebilen en gelişmiş imkânlara sâhip olarak yaşayanların durumuna benzetilmiştir. Böylece iki topluluk arasındaki fark haber verilmiş olmaktadır.

وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍۙ ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍۙ ﴿٣٣﴾

32-33. Sayısız meyveler içindedirler; Tükenmeyen ve yasaklanmayan.

Çeşitleri ve cinsleri itibariyle pek çok. Dünya meyveleri gibi vakitlerden herhangi birinde *"tükenmeyen."* Yemek isteyenlere uzaklık, satın alabilmek için para bulamamak, almaya engel rahatsız edici ağaçtaki diken veya girmeye engel duvar gibi herhangi bir suretle *"yasaklanmayan sayısız meyveler içindedirler."*

Hadis-i şerifte: *"Cennet meyvelerinden koparılan her meyvenin yerine Allah bedel olarak iki kat verir"*[204] buyrulmuştur.

وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍۜ ﴿٣٤﴾

34. Ve kabartılmış döşekler üstündedirler.

فُرُشٍ (füruş) kelimesi döşek anlamındaki "firâş"ın çoğuludur. Yayılıp döşenen demektir. Âyet-i kerîmede geçen *"kabartılmış, yükseltilmiş"* ifâdesi, değer bakımından yüksek veya yükseltilmiş, kabartılmış, aralarında ellibin senelik mesâfe olan yer ile gök arasındaki yükseklik gibi yükseltilmiş demektir. Yahut tahtlar üzerinde yükseltilmiş demektir. "Füruş" kelimesinin "kadınlar" anlamında kullanıldığını söyleyenler de olmuştur. Çünkü Arapçada yatak, elbise, izar/peştemal gibi kelimelerin kadından kinaye olarak kullanıldığı olur. *"Çocuk doğduğu yataya âiddir"*[205] hadisinde de bu mânâ kinâye yoluyla kasdedilmiştir. Kadınların yükseltilmesi ise onların koltuklar üzerinde bulunmalarıdır. Nitekim gelmekte olan âyet-i kerîme de bu mânâyı göstermektedir.

اِنَّٓا اَنْشَاْنَاهُنَّ اِنْشَاءًۙ ﴿٣٥﴾

35. Gerçekten biz hûrileri apayrı biçimde yeni yarattık.

Birinci takdire göre, bir önceki âyet-i kerîmede yer alan “füruş/yataklar” kelimesinin, üzerlerinde yatan kadınlara açıkça delâlet etmesi sebebiyle bu âyet-i kerîmede onlardan zamirle bahsedilmiştir. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: Biz gerçekten gerek yoktan meydana getirmek gerekse hayata iâde etmek bakımından o kadınların yaratılışlarını bir doğum olmaksızın yeniden gerçekleştirdik. “Yoktan meydana getirmek”, Allah’ın cennette bir doğum olmaksızın yarattığı hurîlerle ilgilidir. “Hayata yeniden iâde etmek” ise, yaşlanmış koca karı iken ruhları alınmış dünya kadınlarıyla ilgilidir.

Hadis-i şerifte: *“Cennette yepyeni yaratılan o kadınlar, saçları ağarmış, göz çukurları çapaklanmış kadınlar oldukları halde ruhları alınmış kadınlardır. Allah onları yaşlılıktan sonra yaşıt bâkireler olarak kılacak, eşleri onlara her vardıklarında onları bâkire olarak bulacaklardır”* buyurdu. **Hz. Âişe** (r.a.) bunu işitince, “onların ağrıları olacak mı?” diye sorması üzerine Peygamberimiz (s.a.), *“Orada ağrı olmaz”* buyurdu.[206] Nitekim Allah Teâlâ dünyada Zekeriyya (a.s)’a bu hayatı yaşatmış ve ***“Biz onun da duâsını kabul ettik ve ona Yahya’yı verdik; eşini de kendisi için (çocuk doğurmaya) elverişli kıldık”*** (el-Enbiyâ 21/90) buyurmuştur. **Hasan Basrî** (r.h.)’e; âyette bahsedilen “ıslah” elverişli kılma”nın ne demek olduğu soruldu. O da şu cevabı verdi: Allah onun eşini yaşlandıktan sonra gençleştirdi ve çocuk doğuramaz kısır biri iken çocuk doğuracak halde kıldı. Bundan sonra gelmekte olan âyet-i kerîmede bu konuda şöyle buyurulmaktadır:

فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾

36-37. Onları, bâkireler kıldık. Eşlerine düşkün ve yaşıt.

Onları, yaşlanmış koca karılar iken genç kızlar hâline getirdik. Âyet-i kerîmede geçen أَبْكَارًا (ebkâr) kelimesi *bâkire* anlamındaki *bikr* kelimesinin çoğuludur. Masdarı *bekâret*dir.

Rağıb şöyle demiştir: *Bükra* günün ilk saatleri demektir. Günün diğer vakitlerinden daha önce geldiği için bu kelimeden “acele etmek” anlamı çıkarılmıştır. Bu sebeple her acelesi olanı ifâde için بَكَّرَ (bekkere) denir. Bekâreti bozulmamış olan kadına *bikr* adı verilmiş olması, dul kadına göre öncelikle tercih edilmesinden dolayıdır.

Sa’dî Müftî demiştir ki: Yepyeni yaratmak anlamındaki *inşâ*dan “yoktan meydana getirmek” mânâsı kasdedilirse “ca’l” fiili “yaratmak” mânâsına olup *ebkâr* kelimesi hâl olur. Şâyet *inşâ* fiilinden “hayata yeniden iâde etmek” anlamına alınırsa “ca’l” fiili “kılmak” mânâsına olup, *ebkâr* kelimesi ikinci meful durumundadır.

Bâzı âlimler şöyle demişlerdir: Âyet-i kerîmede “Biz o kadınları bâkireler kıldık” buyrulmuş olması, bu kadınların dünya kadınları olduğunu gösterir. Çünkü, bilindiği gibi onlar ilk önce bâkireler olarak yaratılmışlardır. Bunlar, dünyada iyi ameller

işlediklerinden dolayı cennet hûrilerinden daha üstündürler.

Hasan Basrî'den rivayet edildiğine göre, **Aişe** (r.anha) vâlidemizin yanında Âmir oğulları kabilesinden çok yaşlı bir kadın: "Ey Allah'ın Rasûlü! Beni de cennetine koyması için Allah'a duâ buyurun" diye dilekte bulundu. Peygamberimiz (s.a.) latife ederek: *"Ey filancanın anası, koca karılar cennete giremez"* buyurdu. Bunun üzerine yaşlı kadın ağlayarak geri döndü. Peygamberimiz (s.a.) hemen: *"Ona haber veriniz, o gün kendisi yaşlı bir kadın olmayacak, genç olacak"* buyurdu ve meâlini verdiğimiz bu âyet-i kerîmeyi okudu.[207]

Âyette geçen عُرُبًا ('urub) kelimesi, kocasına düşkün, çok seven güzel kadın anlamındaki *arûb* kelimesinin çoğuludur. *Rusül* kelimesinin *resûl*ün çoğulu olması gibi. "Açıkladı" anlamındaki أَعْرَبَ (a'rabe) fiilinden alınmıştır. Naz ve güzelliği ile kocasına sevgisini, muhabbetini açıklayan kadın demektir.

Müfredat'da, bu kelimenin kocasına düşkün, hâli ile iffet ve muhabbetini açıklayan kadın anlamında olduğu kaydedilmiştir. Bazı tefsirlerde, *'uruben* kelimesi, "sözleri, konuşmaları arapça olan kadınlar" mânâsına olduğunu söylemişlerdir.

Âyet-i kerîmede geçen أَتْرَابًا (etrâb) kelimesi, aynı günde doğan, aynı yaşta olan anlamındaki *tirb* kelimesinin çoğuludur. Bunlar, yaşta eşit yâni otuz üç yaşlarında olacaklar; kocaları da aynı yaşta olacak. Boyları, babaları Âdem gibi altmış arşın, enleri de yedi arşın olacak. Tüyleri bitmemiş, gözleri sürmeli olan bu gençlerin en güzelleri dolunay gibi güzel olacak. En sonuncusu bile gökteki parlak yıldız gibi güzel olacak. Bu genç erkek, yüzünü eşinin ayna gibi yüzünde, genç kadın da yüzünü genç eşinin güzel yüzünde görecektir. Onlarda tükürme ve sümkürme gibi şeyler olmaz. Dolayısıyla bundan daha rahatsız edici durumlardan uzak oldukları tabiidir.

Bir hadis-i şerifte: *"Bir erkek bir sabahta yetmiş bâkire ile birleşir ve Cenâb-ı Hak onları yeniden bâkireler olarak yaratır"*[208] buyrulmaktadır.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Cennet halkından olan bir erkek beş yüz hûrî, dört bin dul ve sekiz bin bâkire ile nikahlanır. Her birini dünyadaki ömrü kadar kucaklar."*[209]

Tibyan'da şöyle denmektedir: Çocukları cennete koyar, aynı yaşa getirir ve onlara eşler verirler. Yaşlıları da aynı yaşa döndürülür, dünyada eşi yoksa cennet ehlinden birini ona verirler. Firavun'un karısı gibi dünyada bir eşe sâhip olup ta eşi cennetlik olmayanlara cennetten bir eş verilir. Eğer eşi cennetlikse onu yeniden kendisine verirler. Kadın birden fazla koca ile evlenmişse onların hepsi de cennetlikse başka bir kocaya nişanlanır.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cennet halkının en aşağı durumda olanın seksen bin hizmetçisi, yetmiş iki hanımı olup onun için San'â ile Câbiye denilen iki belde arasındaki mesafe büyüklüğünde yakut, zeberced ve inciden kubbeli bir köşk kurulur."*[210] Câbiye, Şam sınırları içindeki bir şehir, San'â da Yemen şehirlerinden biridir. Her iki şehir de ağaçları ve akar suları bol olması yönünden Şam'a benzerler.

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Hûrî, Allah'ın dostu mü'mine der ki: Aziz ve Celil olan Allah'ın sana ikram ettiği kendisinin zikredildiği kaç tane zikir meclisi olduysa bunların sayısınca ben güzel ahlakımla, bütün alaka ve nazımla, bâkirelik ve gençiğimle senin yanına gelmişimdir. Sen dostlarının arasında oturmakta olup beni Allah'tan isterken bana olan arzu ve iştiyakın benim sana olan arzu ve iştiyakıma denkti. Bana olan muhabbetin benim sana olan muhabbetime denkti. Seni bana beni de sana nasip ederek ikramda bulunan Allah'a yemin ederim ki, beni Allah'tan bir kez istediğinde ben seni yetmiş kez istiyordum. Seni bana, beni sana ikram eden Allah'a sonsuz hamd ü senâlar olsun, der."*[211]

لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾

38-39-40. Bütün bunlar sağdakiler içindir. Bunların birçoğu önceki ümmetlerdendir. Birçoğu da sonrakilerdendir.

Onlar, öncekilerden bir ümmet ve sonrakilerden bir ümmettir. Bir hadis-i şerifte *"Onların tamamı benim ümmetimdendirler"*[212] buyrulmuştur. Buna göre, ashâb-ı yemin gurubunun üçte ikisi Hz. Muhammed (s.a.) ümmetindendir, demektir. Bu duruma göre, dinin emirlerine en güzel şekilde tâbi olanlar ve dini yaşamada onların yolunu tutanlar "ilk çoğunluğu"; bunlardan sonra kıyâmete kadar gelecek olanlar da "ikinci çoğunluğu" teşkil ederler.

Said b. Cübeyr (r.a.), **Abdullah b. Abbas** (r.a.)'nın şöyle dediğini rivâyet eder: "Rasûl-i Ekrem (s.a.) bir gün yanımıza çıka geldi de şöyle buyurdu: *«Bana geçmiş ümmetler gösterildi. Kimi peygamberin yanında bir, kiminin yanında iki adam olduğu halde geçmeğe başladılar. Bir peygamberin yanındaki dokuz kişilik bir gurupla, birinin yanında bu sayıda bir gurup olmadığı halde, diğer bir peygamberin ise yanında hiç kimse bulunmadığı halde geçtiğini gördüm. Derken bütün ufku kaplamış büyük bir karaltı gördüm. Bana şöyle şöyle bak denildi. Bütün ufku kaplayan çok büyük bir kalabalık daha gördüm. Bana: İşte bunlar senin ümmetindir. Bunlarla birlikte hiç bir hesap sorulmadan cennete yetmiş bin kişi girecektir, denildi.»"*[213]

Abdullah b. Mesud (r.a.), Rasûl-i Ekrem (s.a.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: *"Bu gece peygamberler kendilerine tâbi olanlarla birlikte bana gösterildi. Bir de Musa (a.s) İsrailoğulları'ndan bir cemâat arasında bana geldi. Onları görünce hareket ederek: «Rabbim bunlar da kim?» dedim. «Bu kardeşin Musa ve kendisine tâbi olanlardır» denildi. Bunun üzerine «benim ümmetim nerede?» diye sordum. Bana «sağına bak» denildi. Bir de ne göreyim, Mekke'nin tepeleri adamların yüzleriyle kaplanmış. «İşte bunlar senin ümmetindir, razı oldun mu?» denildi. «Rabbim ben razıyım, razı oldum» dedim. «Soluna bak» dediler. Bir de ne göreyim! Ufuk adamların yüzleriyle kaplanmış. «Razı oldun mu?» denildi. «Rabbim razıyım,*

Rabbim razı oldum» dedim. «Şüphesiz bu büyük kalabalıkla beraber hiç bir sorgu ve sual olunmadan yetmiş bin kişi cennete girecektir» denildi.”

Bunun üzerine Allah’ın Nebisi (s.a.): *“Eğer gücünüz yetip bu yetmiş bin kişiden olabilirseniz onlardan olmağa çalışın. Şayet buna gücünüz yetmezse, Mekke’nin tepelerini dolduran sîmâlardan olmağa gayret ediniz. Buna da gücünüz yetmezse ufku dolduranlardan olmağa çalışın. Şübhesiz ki, ben orada birbirine karışmış bir çok insan gördüm.”*[214]

Kamus’ta denilmiştir ki: Hadiste geçen birbirine karışmış anlamındaki اَلْهَوْشُ (hevş) kelimesi “sayısı çok” anlamındadır. *Hevşe* kelimesi “karışmak”, *hevişetü* kelimesi “karışık cemaat” demektir. *Hüvâşât* ve *tehâvüş* kelimeleri de “insanların oluşturduğu topluluklar” demektir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Bütün kışkırtma ve karışıklıklar, karışık topluluklarda olur”*[215] buyrulur.

Tehevveşû ve *tehâveşû* fiilleri “karıştılar, birbirine girdiler” demektir. *Hâveşehum* de “onlara karıştı” anlamındadır.

Rivâyete gore, Peygamberimiz (s.a.): *“Şübhesiz ki, cennet halkının yarısı olacağınızı umarım”* buyurmuş, peşinden de: *“Bunların birçoğu önceki ümmetlerdendir. Birçoğu da sonrakilerdendir”* (el-Vâkıa 56/39-40) âyet-i kerîmelerini okumuştur.[216]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre bu ümmetin sâlih amel sâhibi bahtiyarları öncekilerden ve sonrakilerden olmak üzere pek çoktur. Geçmiş ümmetlerinkiler de böyledir. Hayırda önde olanlar ise daha önce geçen âyet-i kerîmelerin de ifâde ettiği gibi (bk. el-Vâkıa 56/13-14), bu ümmetin öncekileri arasında çoktur, ama sonrakiler arasında değil.

Hasan Basrî (r.h) de bu görüştedir. Çünkü o şöyle demektedir: Bedir savaşında bulunmuş yetmiş sahâbî gördüm. Onlar, sizin Allah’ın haram kıldığı şeylerden sakındığınızdan daha çok, Allah’ın kendilerine helal kıldığı şeylerden sakınıyor ve uzak duruyorlardı. Sizin bir iyiliğe sevindiğinizden daha çok onlar başlarına gelen belaya seviniyorlardı. Şayet siz onları görmüş olsaydınız onlara *deli* derdiniz. Onlar sizin iyilerinizi görselerdi, “bunların âhiretten nasipleri yok” derlerdi. Kötülerinizi görselerdi bunların hesap gününe îmanlarının olmadığına hükmederlerdi. Onlara helâl olan bir mal arz edilse, kalblerinin fesada uğraması korkusuyla onu almazlardı.

Geçmiş ümmetlerin “iyilikte önde olanları”na peygamberler de katılacak olursa bu ümmetin önde olanlarından daha çok olurlar. Peygamberler onların dışında tutulacak olursa, onların sayıları Hz. Muhammed (s.a.)’in ümmetinden az olurlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi, önceki ümmetlerin zâhidleri her ne kadar bu ümmetin zâhidlerinden sayıca daha çok ise de pek çoğunun yakîn üzere bulundukları kesinleşmediği için az sayılırlar. Bu ümmetin zâhidleri ise öncekilerden olanlara nisbetle her ne kadar sayıca az iseler de yakîn üzere bulunmaları, sahih itikad sâhibi olmaları ve Kur’ân’a

sarılmaları sebebiyle çoğunlukta sayılırlar.

---

[202]. Buhari, Bedü'l-halk 8; Müslim, Cennet 6.
[203]. Kudâî, Müsnedüşşihâb, I, 201.
[204]. İbn Kesir, IV, 287.
[205]. Buharî, Büyû', 2053; Müslim, Radâ, 1457.
[206]. İbn Kesir, IV, 291. Hadiste geçen شمطا (şamtan) kelimesi شمطاء (şamtâu) kelimesinin çoğulu olup, "şamtâu", baştaki saçların beyaz-siyah karışık bir hal alması yâni kırlaşması demektir. رمصا (ramsâ) da رمصاء (ramsâu) kelimesinin çoğulu olup göz çukurunda oluşan çapak anlamına gelir.
[207]. İbn Kesir, IV, 291.
[208]. İbn Kesir, IV, 292.
[209]. Terğib, V, 492.
[210]. Tirmizi, sıfatu'l-cenne 23; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 76.
[211]. Kurtubî, Tefsir, Vâkıa 37. âyet.
[212]. İbn Kesir, IV, 294.
[213]. Buhari, Tıb 42, Rikak 50; Müslim, Îman 374.
[214]. bk. Müslim, Îman 271, 374.
[215]. bk. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 401.
[216]. Buhari, Enbiyâ 7; Müslim, Îman 379.

NE YAZIK O SOLDAKİLERE!

وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَٓا اَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ
وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾
اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ
الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ اَوَ اٰبَٓاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾

41. Soldakiler; ne yazık o soldakilere!
42. İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde,
43. Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar;
44. Serin ve hoş olmayan.
45. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahete dalmışlardı.
46. Büyük günahı işlemekte direnir dururlardı.
47. Ve diyorlardı ki: Biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?
48. Önceki atalarımız da mı?

Bu âyet-i kerîme, kâfirlerin durumlarını ayrıntılı olarak açıklamaya bir başlangıçtır. Allah Teâlâ'nın, ***"Âyetlerimizi inkâr edenler ise işte onlar soldakilerdir. Cezâları, kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir"*** (el-Beled 90/19-20) beyânından anlaşıldığına göre, bu âyette geçen "soldakiler"den maksad kâfirlerdir.

"Ne yazık o soldakilere!" Yâni kıyâmet günü onların başlarına gelecek kötülükleri ve durumlarının ne kadar zor ve ağır olacağını bilemezsin.

فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾

42. İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde,

"İçlerine işleyen bir ateş." Yâni onlar cesedleri yakan, ciğerleri dağlayan, bedenlerin iliklerine kadar işleyen cehennem ateşindedirler.

*Kamus'*ta belirtildiğine göre âyette geçen سَمُومٌ (semûm) kelimesi, ekseriyetle gündüzleri esen yakıcı rüzgardır. اَلْحَرُورُ (harûr) ise geceleri esen kızgın rüzgardır; bazen

de gündüz eser.

“Ve kaynar su içinde” ki bu su, son derece yakıcıdır.

وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾

43. Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar;

Âyet-i kerîmede geçen يَحْمُومٍ (yahmûm) kelimesi, “duman” ve “her şeyin en siyahı” demektir. *Kamus’*ta da ifâde edildiği gibi, kömür anlamındaki اَلْحُمَّةُ (humme) kökünden يفعول (yef‘ûl) vezninde olan bir kelimedir. Araplar kömürün en karasını ifâde etmek üzere اَسْوَدُ يَحْمُومٍ (esvedü yahmûmin) derler.

Dahhâk demiştir ki: Cehennem ateşi siyah, içinde yananlar da siyah ve cehennemin içinde başka ne varsa hepsi simsiyahtır. Bu sebeple cennette yüzlerdeki ben, gözlerin kirpikleri ve kaşlar dışında siyah renkte hiçbir şey bulunmaz.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Zamanımızda yaygın halde içilen tütün hakkında bu âyet-i kerîmede bir sakındırma vardır. Tütün içildiğinde çıkan dumanı ve getirdiği bütün zararlarıyla birlikte içenin başı üzerinde yükselip gölge gibi bir bulut oluşturur. Ancak şu an konumuz o olmadığı için tütün ve sigaranın mahzurlarını saymaya girmeyeceğiz. Tefsirlerde belirtildiği gibi haram olan bu kötü alışkanlığa mübtelâ olanların ondan ve zararlarından kurtulmaları ve âfiyet bulmaları için Allah’tan yardım dileriz.

لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾

44. Serin ve hoş olmayan.

Bu cehennem gölgesi, diğer gölgeler gibi serin değildir. Kendisine sığınanlara, yakıcı sıcağın eleminden korumak türünden bir fayda sağlamaz. Cenâb-ı Hak bu beyânıyla, *gölge* kavramının düşündürdüğü “dinlendirip rahat ettirme” mânâlarını kaldırmıştır. Yâni önce onu “gölge” diye isimlendirmiş sonra da onun yakıcı sıcaklığın elemini serinletme ve rahatlık verme gibi vasıflarını nefyetmiştir. Böylece onun bilinen mânâda “gölge” olmadığı kesinlik kazanmıştır.

“Kerem”, kendi alanında hoşa giden, râzı olunan ve övgüye lâyık olan her şeyi ifâde eden bir tâbirdir.

Aslında gölge iki faydadan dolayı aranır: Serinliği ve sıcaklığın verdiği rahatsızlığı gidermesi. Bahsedilen cehennem gölgesinin serinliğinden istifâde edilemez; çünkü onda böyle bir serinlik yoktur. Hiç hava cereyânı ve akımı olmayacak şekilde her tarafı kapalı evlere sığınan kişinin, her ne kadar güneşin rahatsız edici harâretinden kurtulsa da bulunduğu ortam serin olmadığından istirahat edemediği gibi.

Bu âyet-i kerîmede “soldakiler” ile alay edilmekte ve onların, amel defterleri sağlarından verilenlerin cennette sâhip olacakları serin gölge ve hoşluklara hiçbir zaman sâhip olamayacakları haber verilmektedir.

إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾

45. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefâhete dalmışlardı.

Bu âyet-i kerîmede onların maruz kalacakları azâbın sebebi bildirilmektedir. Burada geçen مُتْرَف (mütraf) kelimesi “feriha” babındaki تَرِفَ (terife) kökünden gelmektedir. Terife, nimetlendi, nimete kavuştu demektir. وَاَتْرَفَتْهُ النِّعْمَةُ (etrafethu’n-ni’metü) tâbiri “nimet onu şımarttı, azdırdı” mânâsına gelmektedir. اَتْرَفَ فُلَانٌ (etrafe fülân) ise “filan azgınlık ve tecavüzde ısrar etti” demektir. *Kamus*’ta da belirtildiği gibi mükrem sîgasında bir kelime olan *mütref,* çeşitli nimetlere nâil kılınıp istediğini yapmak üzere terk edilmiş ve hiç bir şeyden men edilmeyen kimse demektir. Yâni onlar, bahsedilen bu berbâd azaba uğramadan önce dünyada türlü türlü yiyecek, içecek, çok güzel meskenler, değerli makamlar gibi nimetlerle nimetlenmiş oldukları halde, şehvetlere dalmış olduklarından bu nimetlerin tam tersiyle azâb edilmek suretiyle cezâlandırılmaları kaçınılmaz olmuştur.

وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾

46. Büyük günahı işlemekte direnir dururlardı.

“Büyük günahı” yâni şirk günahını *“işlemekte direnir dururlardı.”* Araplar çocuğun işlediği günah sebebiyle sorumlu tutulacağı ergenlik çağına ulaşmasını ifâde etmek üzere بَلَغَ الْغُلَامُ الْحِنْثَ derler. Yine bu kelime, yemine bağlı kalmanın zıddı olan “yemini bozmak” anlamına da gelir. Bazılarına göre bu ayette *hins* kelimesi “yalan” mânâsınadır. Çünkü onlar, şirk günahıyla beraber, Allah Teâlâ’nın ölüleri diriltemeyeceğine yemin ederlerdi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kanâatime gore, bir sonraki ***“Sonra siz ey sapıklar, yalancılar!”*** (el-Vâkıa 56/51) âyet-i kerîmesi bu mânâyı göstermektedir.

Kitapları sağlarından verilenler hakkında ***“Onlar bundan önce şükr edenler idi”*** buyrulup sevap kazanmalarının sebebi bildirilmediği halde, o inkârcıların azablarının sebebinin bildirilmesinin hikmeti şudur: Verilen sevap Allah’ın kereminden olup hiçbir şükredenin şükrü ve hiçbir itâat edenin itâati ile kazanılmaz. Allah Teâlâ’nın verdiği azâb ise O’nun adâletinin bir gereğidir. Diğer açıdan, şayet azâbın sebebi bilinmeyecek olursa bir haksızlık olduğu zan edilebilir.

Bu âyet-i kerîmede uzaklık ateşinin iliklere işleyen yakıcı hararetine ve mahrûmiyete; ilâhî kızgınlık ve kahrın yakıcılığına; diğer gölgelerde olduğu gibi yakînî îman serinliği olmayan cehâlet ağacının gölgesine; dünyayı ve lezzetlerini elde etmeyi istemelerinden dolayı susuzluklarının harâreti sönmeyeceğine; yine dünyayı, süslerini ve aldatıcı nakışlarını bırakmaya yardımcı olacak faydalı bir hikmet de bulamayacaklarına; aksine dünyanın istirâhati ve râhatı olmayan şeylerini istemeğe devam edeceklerine işâret bulunmaktadır. Şüphesiz onlar, bundan önce varlık içinde sefâhate dalmışlardı. Yâni onların, kendisinde himmetin şerefi ve yakînin serinliği bulunmayan cehâlet ağacının gölgelerine sığınmaları, aynî varlığa girmeden önce lezzet ve şehvetleri sevmeğe yatkın olan zâtî kabiliyetleri sebebiyledir. Yine onlar cehalet ağacının gölgesinde gölgelenmek isterler. Çünkü onlar ezelde nefis ve dünya sevgisini içlerine yerleştirmişlerdir. Çünkü büyük günah olan şirk, nefis ve dünyayı sevmektir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.)'in "*Dünyayı sevmek bütün günahların başıdır"*[217] buyurmaktadır.

Şâir der ki:

Şehvetperest nefse itâat etme,
Onun her saat başka bir kıblesi vardır.
Akıllı kimse için dünya değersizdir
Çünkü her vakit bir başkasına mekân olmuştur.

وَكَانُوا يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾

47. Ve diyorlardı ki: Biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?

Onlar, müşrik oldukları halde ve inad ve azgınlıklarının en ileri derecede bulunması sebebiyle *"biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?"* diyorlardı. Yâni, etlerimizden ve derilerimizden bir kısmı toprak, bir kısmı da çürümüş ve dağılmış kemik hâline geldikten sonra mı yeniden diriltileceğiz. Âyet-i kerîmede toprağın kemikten önce zikredilmesi, insanın topraktan dirilmesinin uzak bir ihtimal gibi görünmesindendir. Yine âyet-i kerîmede öldükten sonra dirilmenin, bedenin toprak olup kemiklerin çürümesiyle kayıtlanmış olması, inkârcıların husûsiyle çürümeden sonra dirilmeye inanmadıkları için değil, beden hiç bozulmasa dahi onların öldükten sonra dirilmeyi kesinlikle inkâr etmeleri sebebiyledir. Bu kayıtlama, dirilme olayına büsbütün aykırı olan durumu zikredip onların inkârlarını güçlendirmek içindir. Onların inkârlarının dönüp durduğu yer, aslında fiilen dirilmenin içinde olup ancak çürümüş kemik ve toprak olma durumundaki dirilme değil, aksine öldükten sonraki bu hale ve ölümden sonra dirilmeğe istidadlı olmalarıdır. Bunun da açık anlamı, çürümüş kemik ve toprak olduktan sonra dirilmeyi inkâr etmektir.

48. Önceki atalarımız da mı?

Âyet-i kerîmenin başındaki *vav* harfi, bu âyet-i kerîmeyi önceki âyet-i kerîmedeki mânâya atıf içindir. Mânâ: “Acaba bizden önce ölen anne ve babalarımız da ba’s olurlar mı?” şeklindedir.

---

[217]. Aclûnî, I, 412.

CEZÂ GÜNÜNDE SUNULACAK ZİYAFET

قُلْ اِنَّ الْاَوَّلٖينَ وَالْاٰخِرٖينَۙ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى مٖيقَاتِ يَوْمٍ
مَعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّٓالُّونَ الْمُكَذِّبُونَۙ ﴿٥١﴾ لَاٰكِلُونَ مِنْ
شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍۙ ﴿٥٢﴾ فَمَالِؤُ۫نَ مِنْهَا الْبُطُونَۚ ﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ
الدّٖينِۜ ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ مِنَ الْحَمٖيمِۚ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهٖيمِۜ ﴿٥٥﴾ هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ

49. De ki: Hem öncekiler hem de sonrakiler,
50. Belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır!
51. Sonra siz ey sapıklar, yalancılar!
52. Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.
53. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.
54. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz.
55. Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.
56. İşte cezâ gününde onlara sunulacak ziyafet budur!
57. Sizi biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi?

"De ki:" Hakkı gerçekleştirmek ve onların inkârlarını reddetmek için hem öncekiler hem de sonrakiler; sizin ve babalarınızın da içinde bulunduğu bütün ümmetler, sizden ve babalarınızdan öncekiler, yine sizden başka olanların öncekileri…

Âyet metninde "öncekiler"in "sonrakiler"den öne alınmasındaki hikmet, hem onların dünyada yaşamış oldukları sıraya uymak hem de inkârcıların babalarının dirilmesine olan inkârlarının, kendilerinin dirilmesine olan inkârlarından daha şiddetli olduğunu ortaya koymak ve böylece bahsi geçen inkârın reddini pekiştirmek içindir.

لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى مٖيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

50. Belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır!

Âyetteki لَمَجْمُوعُونَ (lemecmu'ûn) kelimesi, sanki sevk ve sürme mânâsını kapsadığı için *ilâ* harfi ile geçişli hâle getirilmiştir. Bahsedilen gün, Allah nezdinde belirlenmiş, bilinen ve dünya için sınırlanmış gündür ki, kıyâmet günüdür. *Mîkat* kelimesinin *yevmin mâlum*'a izâfeti,

خَاتَمُ فِضَّةٍ (hâtemu fidda) isim tamlamasında olduğu gibi *min* mânâsınadır. Yâni belirlenmiş o vakit, bilinen gündendir. *Mikat*, bir şeyin bitimi veya başlangıcı ile sınırlanan zamandır. Kıyâmet günü ise gelmesiyle dünya hayatının son bulduğu vakittir. Böyle olunca *mîkât*, sınırlanmış zamandır. Bâzen bu kelime *yer* anlamında istiâre olarak kullanılır. Nitekim Mekke-i Mükerreme’ye ihramla girmek isteyen kimsenin, ihrama girmeden geçmesi câiz olmayan yerlere “ihram mîkâtları” denmesi buna örnektir.

ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّٓالُّونَ الْمُكَذِّبُونَۙ ﴿٥١﴾

51. Sonra siz ey sapıklar, yalancılar!

“Sonra siz” ifâdesindeki hitap Mekke halkına ve benzerlerinedir. Bu âyet-i kerîme de atıf harfi olan *sümme* ile 49. âyet-i kerîmeye atfedilmiştir. “Ey” hak ve hidayet yolundan sapanlar, öldükten sonra dirilmeyi “yalanlayanlar!”

لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍۙ ﴿٥٢﴾

52. Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.

“Elbette” ölümden sonra dirildikten, mahşerde toplandıktan ve cehenneme girdikten sonra *“bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.”* Âyet-i kerîmede geçen birinci *min* harfi sınırın başlangıcını, ikinci *min* ise ağacın zakkum ağacı olduğunu açıklamak içindir. Böyle olunca âyet-i kerîmenin açıklaması şöyle olur: Cehennemde yemeğe bir ağaçtan başlayacaksınız. Bu ağaç, kokusu çok çirkin, dokunulduğunda yakıcı, görünüm ve tadı çok kötü olan ***“ve Kur’an’da lânetlenen ağaç…”*** (el-İsra 17/60) diye bildirilen ağaçtır.

Hakikat ehli olan âlimler demişlerdir ki: Sidretü’l-müntehâ ağacının dalları cennet halkı için nimetlerle doludur. Bunun kökleri ise cehennem halkı için zakkumdur. Dolayısıyla bu ağaç, lütuf ve kahrın, ilahi sıfâtlar olan Celal ve Cemal sıfatlarının başlangıcıdır.

فَمَالِؤُ۫نَ مِنْهَا الْبُطُونَۚ ﴿٥٣﴾

53. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.

“Karınlarınızı ondan,” o ağaçtan yiyerek *“dolduracaksınız.”* Araplar kabı doldurdu anlamında مَلَأَ الْاِنَاءَ derler. اَلْمِلْءُ (el-Mil’u) ağzına kadar dolduğunda kabın aldığı miktardır.

Bu doldurma işi, açlıklarının şiddetinden veya ona zorlanacaklarından dolayı olacaktır. Bu ifâde de yine onların azablarının çokluğunu ve eksiksiz olacağını açıklamaktadır. Yâni, bir kişinin herhangi bir şey yemekle yetindiği gibi olmayacak, aksine hiçbiriniz yalnız zakkum ağacından yemekle yetinmeyecek, bunun ötesinde ondan karınlarınızı iyice doldurmağa zorlanacaksınız. Hâsılı herbiriniz karnını o ağaçtan dolduracak veya onunla bağırsaklarının içlerini dolduracaktır. Birinci görüş daha açık, ikinci görüş ise azabın şiddetli olduğunu beyân açısından daha uygundur.

فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾

54. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz.

"Üstüne de" yâni zakkum ağacının üstüne, başka bir deyişle, zakkum ağacını yedikten hemen sonra sizi bastıran susuzluk sebebiyle o son derece yakıcı *"kaynar sudan içeceksiniz."*

فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾

55. Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.

Bu âyet, önceki âyetin tefsiri gibidir. Yâni sizin bu içmeniz, âdet hâline gelen uslu bir içiş olmayacak, tersine susamış develerin suya saldırışı gibi olacaktır.

Burada kullanılan الْهِيمَ (hîm) kelimesi, hiyâm hastalığına yakalanmış deve demektir. Bu hastalık susuzluk hastalığıdır ki, buna yakalanan suya kanmaz, çatlayıncaya kadar veya ağır bir şekilde hastalanıncaya kadar içmeye devam eder. *Hîm*, ehyem ve heymâ kelimesinin çoğuludur. Böyle olunca aslı *hüym*'dür. Ehram ve humr gibi. Kelimede *yâ* harfinin kalabilmesi için *he*'nin üzerindeki ötre esreye dönüştürülmüştür.

Bu açıklamalar ışığında âyetin mânâsı şöyle olur: Onlara öylesine korkunç bir açlık ve içlerini saran bir alevlenme verilir ki, bu durum onları erimiş maden gibi olan zakkum ağacını yemeğe mecbur eder. Son derece yakıcı ve acı olan bu ağaçtan karınlarını doldurduklarında onlara öylesine bir susuzluk verilir ki, bu onları, bağırsaklarını paramparça edecek son derece kaynar suyu içmeye zorlar. Bundan dolayı o suyu susamış develer gibi içerler. Bu ifâde de, öncekinde olduğu gibi, onların azablarının ne derece artacağını açıklayan bir üslup vardır. Yâni ey sapıklar! Sizin bu suyu içmeniz: pis kokulu, kaynar suyu içenin içmesi gibi değildir. Çünkü böyle bir kimse, o suyun acı ve azab verici olduğunu görür görmez onu içmekten uzak durur. Oysa siz, içip içip bir türlü kanmayan susuzluk hastası develer gibi o kaynar suyu içmeğe zorla itilecek, mecbur bırakılacaksınız.

Bu âyet-i kerîmede nefsin, cehâlet ve sapıklığın kaynar suyundan içmekte ve geride günahtan başka bir şey bırakmayan şehvet zakkumundan yemekte çok ileri gittiğine işâret edilmektedir. Çünkü insan, açlık ve susuzluğunu arttırmaktan başka bir işe yaramayacak şekilde son derece hırslıdır. Oysa âdemoğlunun gözünü topraktan başka bir şey doyurmayacaktır. Şâirin dediği gibi:

Hırs tulumuna zikir nasıl sığar?
Nefes bile ayağını zorla uzatıyor.

هَذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾

56. İşte cezâ gününde onlara sunulacak ziyafet budur!

İşte zakkum ağacı ve yakıcı kaynar sudan zikredilenler, onların karşılaşacakları azâbın ilk kısmıdır. Yâni gelen misâfire hemen ikram edilmek üzere hazırlanan azık gibi, onlar için hazırlanmış azık işte bunlar olacaktır. İlk azıkları böyle olunca, onların cehennemi yurt edindikten ve orada kalacakları kesinleştikten sonraki durumlarının nasıl olacağını anlayabilirsin.

“Onlara elem verici bir azabı müjdele” (et-Tevbe 9/34) âyetinde olduğu gibi burada da kâfirlerle açıkça bir istihzâ vardır. Çünkü cehennemde onlar için hazırlanacak olan bu şeyler, kendilerine bir ikram değil, aksine cezâ olacaktır.

Âyette yer alan bu cümle, gelen âyetin muhtevâsına dâhil olmadığı halde Allah Teâlâ tarafından özetleme yoluyla, telkin edilen kelâmın kapsamını ikrar edici olmak üzere getirilmiştir.

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾

57. Sizi biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi?

Ey kâfirler, sizin, yaratma gerçeğini tasdîk etmeniz gerekmez mi? Oysa sizden sâdır olan ameller böyle bir tasdikin olduğunu doğrulamıyor; aksine bunun tam tersini yâni ortada tasdik diye bir şeyin olmadığını gösteriyor. Veya öldükten sonra dirilmeyi tasdik etmeniz gerekmez mi? Çünkü, hiçbir örneği olmayan bir şeyi ilk başta yaratmaya muktedir olan Allah, öldükten sonra yeniden yaratmaya da gücü elbette yeter.

İyi bil ki, Allah kendi yüce zâtından çoğul zamiriyle bahsettiğinde, yüce zâtına ve sıfatları ve isimlerinden her birine işâret etmiş olmaktadır. Nitekim ***“Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız”*** (el-Hicr 15/9) ve ***“Biz onu (Kur’ân’ı) Kadir gecesinde indirdik.”*** (Kadr 97/1) âyet-i kerîmelerinde buyurduğu gibi. Allah Teâlâ yüce zâtından tekil zamirle bahs ettiğinde ise yüceler yücesi mutlak

zâtına işâret etmektedi. ***“Ey Musa! bil ki ben, bütün alemlerin Rabbi olan Allah’ım”*** (el-Kasas 28/30) âyet-i kerîmesinde buyurduğu gibi. Bu durum, konuşup haber verenin Allah Teâlâ olması hâlindedir. Konuşan kul olursa: “Ya Rabbi sen” demesi gerekir. “Siz” diye hitap etmesi doğru olmaz. Çünkü bu ifâde, söyleyende tevhîd inancına aykırı olan şirk şüphesini uyandırır. Bu sebeple, “Şâhidlik ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur” denir ki, özellikle Allah’ın birliğine şâhidlik ettiğini göstersin, tevhîd inancı kesinleşmiş olsun ve kulun Allah’ı tasdik ettiği de ortaya çıkmış olsun.

DÜŞÜNÜP İBRET ALMANIZ GEREKMEZ Mİ?

اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾
نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلٰى اَنْ
نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ
النَّشْاَةَ الْاُولٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَاَنْتُمْ
تَزْرَعُونَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ
تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ اِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾

58. Söyleyin öyleyse, *(rahimlere)* döktüğünüz meni nedir?
59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?
60. Aranızda ölümü takdir eden biziz. Ve biz, önüne geçilebileceklerden değiliz.
61. Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir âlemde tekrar var edelim diye *(ölümü takdir ettik)*.
62. Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?
63. Şimdi bana, ektiğinizi haber verin.
64. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?
65. Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız.
66. "Doğrusu borç altına girdik.
67. Daha doğrusu, biz yoksul kaldık" *(derdiniz)*.

Kadınların rahimlerine akıtıp döktüğünüz, çocukların meydana geldiği menî nedir; bana bunu haber veriniz. Âyet-i kerîmede gecen *eferaeytüm* cümlesi, "bana haber veriniz" mânâsında olup, *"mâ tümnûn"* cümlesi birinci mefûlü, soru cümlesi ise ikinci mefûlüdür.

Erkeğin menîsini akıtması sadece اَمْنَى الرَّجُلُ يُمْنِى (emnâ'r-racülü yümnî) şeklinde ifâde edilir. Bir şeyi yapıp yerine getirdiğin zaman da مَنَيْتُ الشَّيْءَ (meneytü'ş-şey'e) dersin. Erkek spermine *menî* adı verilmesi ise, canlının yaratılmasının ondan olması sebebiyledir.

ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾

59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?

"Onu siz mi yaratıyorsunuz," yâni o menîye kadınların rahimlerinde gerek erkek gerekse dişi olarak her organı düzgün bir insan biçiminde siz mi şekil veriyorsunuz *"yoksa"* hiç bir şeyin etkisi olmaksızın onu *"yaratan biz miyiz?"*

أَمْ edât-ı munkatıadır; çünkü kendinden sonra cümle gelmekte ve mânâ, "Hayır, yoksa yaratan biz miyiz?" şeklinde olmaktadır. Soru da takrir için olmaktadır. أَمْ edatının muttasile olduğu da söylenmiştir. Buna göre نَحْنُ (nahnü: biz) zamirinden sonra الْخَالِقُونَ (hâlikun: yaratıcılar) lafzı tekid için gelmiştir, cümlenin haberi olarak değil.

Bu ifâdede şu mânâya da işâret vardır: Sizin kalp ve nefis rahimlerinize amellerin, fiillerin ve bunların maddelerinin nutfelerinin düşmesi şübhesiz ki benim yaratmam ve irâdem iledir; sizin irâde ve yaratmanızla değil. Bu sebeple amelleri, fiilleri ve sözleri meydana getirmeye sevk eden niyetler ve helecanlar Allah'ın zâtına ve kudretine mahsustur. Bunların hepsi O'nun ihsânı olup yaratılanlara âid bir şey yoktur.

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾

60. Aranızda ölümü takdir eden biziz. Ve biz, önüne geçilebileceklerden değiliz.

"Aranızda ölümü takdir eden biziz." Yâni biz çok yüce hikmetlere dayalı irâdemizle sizin her birinize ölümü taksim edip her biriniz için belirli bir vakit belirledik. Bu sebeple insanların bir kısmı küçük, bir kısmı da büyük yaşta ölürler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bir seher vakti bana hâtiften: "Sabr et, Allah'ın takdîr ettiğinden başka bir şey olmaz" denildi. Birkaç gün geçtikten sonra kızım Emetullah hastalandı ve vefat etti. Allah onu bize şefâatçi, şefâati kabûl olan ve iyi bir öncü eylesin. Bilindiği üzere İbrahim (a.s) oğlu İsmail'e bağlandı da onu kurban etmekle imtihan edildi. Yakub (a.s) da aynı şekilde oğlu Yusuf'a sarıldı; onun ayrılık ve hasretiyle imtihan edildi. Bunların hepsi rızâ gösterilmesi gereken ilâhî takdirlerdir. *"Ve biz önüne geçilebileceklerden değiliz;"* biz gerçek mânâda güçlüyüz.

عَلٰى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فٖي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

61. Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir âlemde tekrar var edelim diye *(ölümü takdir ettik)*.

"Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim." Bizim sizleri yok ederek yerinize size benzeyen bir varlık getirmemizi hiç bir şey engelleyemez. *"Ve sizin bilmediğiniz bir âlemde tekrar var edelim diye (ölümü takdir ettik.)"* Benzerini tanımadığınız,

aklınıza gelmeyen yaratılmışlardan var edelim.

Hasan Basrî (rh.a.) âyet-i kerîmenin mânâsıyla ilgili şöyle demiştir: Şayet elçilerimize inanmazsanız öncekilerin şekillerinin değiştirilip daha çirkin şekillere sokuldukları gibi size domuzlar ve maymunlar şekline sokarız. Yâni biz, sizin yerinize benzerlerinizi yaratmaktan ve bulunduğunuz suretten başka bir şekle getirmekten âciz değiliz.

Âyet-i kerîmenin bir tehdid mânâsına olma ihtimali de vardır. Bu takdirde, ya bilmedikleri bir yaratılışla yeniden meydana getirilmeleri veya bilmedikleri bir takım niteliklerde; yâni farklı renklerde ve şekillerde yeniden yaratılmaları kasdedilmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Cennet halkı tüyleri bitmemiş ve hiç bitmeyecek durumda yaratılmışlardır. Cehennem halkına gelince, onların her bir dişi Uhud dağı gibidir.”*[218]

Âyet-i kerîmede, Allah Teâlânın insan sıfatlarını meleklerin sıfatlarına değiştirmekten ve sâlikleri sâhip oldukları sıfatlardan başka sıfatlara mazhar kılmaktan âciz olmadığına işâret vardır. Zira, sonsuz hikmetin gerektirdiği şekilde bir kimsenin sâhip olduğu sıfatlarına zıt başka sıfatlara sâhip olması imkânsız değildir. Nitekim bir maddenin içine iksir katıldığında onun bazen gümüş bazen de altın olduğunu görmekteyiz.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾

62. Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?

“Andolsun, ilk yaratılşı bildiniz.” Bu ilk yaratılış, onların nutfeden yâni erkek siperminden, sonra rahim cidarına tutunmuş aşılanmış yumurtadan yaratılmaları, ardından da bir et parçası durumuna gelmeleridir.

Bu ilk yaratılmaktan maksadın, Âdem (a.s)’ın topraktan yaratılması olduğu da söylenmiştir.

“Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?” Durum böyle olunca, bunlara gücü yeten Allah’ın sonraki yaratmaya da kesinlikle muktedir olacağını düşünmez misiniz? Çünkü, önceki örneği mevcuddur, parçaları belirli ve gerekli madde bulunduğu için çok daha az işi vardır.

O ki bizi yokluk halvetinden
Varlık cilvegâhına çekti.
Bu defa sam rüzgârıyla helâk edip
Yüzümü toprak perdesi altında gizledi.
Hem “kün feyekûn” emriyle
Kabrin köşesinden tekrar dışarı çıkarır.

Haberde geldiğine göre, ilk yaratılışı görüp dururken âhiretteki yaratılışı yalanlayanlara da, âhiretteki yaratılışı tasdik edip aldatıcı dünya için koşup çalışana da ne kadar hayret edilse azdır.

Bu âyet-i kerîmede bir husûsu diğer bir hususla karşılaştırarak kıyas yapmanın câiz olduğuna işâret vardır. Çünkü Allah, âhiretteki yaratılışı birinci yaratılışa kıyaslamadıkları için yalancıları câhillikle nitelemiştir. Kıyası terk edip kullanmamak câhillik sayıldığına göre, kıyası gerektiğinde kullanmak ilmin gereğidir. İlmin gereği olan her şey ise doğrudur ve yerindedir.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Müctehid bir konuda nassı bilirse
Artık bu sebepten kıyası düşünmez.
Bir konuda nass gelmediğinde
İşte o zaman kıyasla hükme varır."
Bu kıyaslar, bu araştırmalar bulutlu günde
Yahut geceleyin kıbleyi bulmak içindir.
Fakat güneş doğmuş ve Kâbe karşındayken
Bu araştırmayı bırak, arama.

İblis'in yaptığı kıyasın da bâtıl olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onun yaptığı kıyas, işin Allah katındaki gerçeğine aykırı düşmüştür.

Mesnevî'de geldiği gibi:

Allah nurlarına karşı
Bu kıyasçıkları ilk ileri süren İblis'ti.
Dedi ki: "Şüphe yok ki ateş topraktan daha iyidir
Ben ateşten yaratıldım o simsiyah topraktan,
Fer'i asılla kıyas edelim
O zulmetten biz ise aydın nurdan.
Hak Teâlâ buyurdu ki: "Hayır aksine soy sop yoktur,
Fazîletin mihrabı zühd ve takvâdır."

Âyet-i kerîmede şu gerçek gösteriliyor: Allah insanın dünyadaki fizîkî varlığının bir maddesi bile yok iken yaratmağa ve îcâd etmeğe kadir iken, O'nun âhiretteki yeniden yaratılışı gerçekleştirmekten âciz olduğunu düşünmek küfürdür. İlk önce âciz ve mahrum iken sonradan rızıklanıp nimetlere kavuşmuş nice kişiler görülmüyor mu? Nitekim Cenâb-ı Hak, İbrahim b. Edhem, Fudayl b. Iyaz ve Mâlik b. Dînar gibi kimseleri kısa bir zaman sonra da olsa yeni bir mânevî hayatla diriltmiştir.

❀

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾

63. Şimdi bana, ektiğinizi haber verin.

Taneli mahsullerden ekerek tarlasını sulamak gibi yaptığınız bir sürü çalışmaları bana anlatın. Âyet-i kerîmede geçen اَلْحَرْثَةُ (hars) kelimesi toprağı ekmek için hazırlamak ve tohumu toprağa atmaktır.

ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾

64. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?

"Onu siz mi bitiriyorsunuz," onu yerden bitip çıkmasını, beslenip büyümesini ve olgunluk sınırına ulaşan bir bitki hâline gelmesini siz mi sağlıyorsunuz, *"yoksa bitiren biz miyiz?"* Elbette siz değilsiniz, bitiren biziz.

Âyet metninde geçen اَلزَّرْعُ (zer') kelimesi, bitkinin bitmesini sağlamak demektir. Bunun gerçek yönü ise insanın gayret ve çalışmalarıyla değil, Allah'ın emirleriyle ve sebeplerini yaratmasıyladır. Bu sebeple, tarlayı ekmeye hazırlamak ve tohumu yere saçmak anlamındaki *hars* fiili insana nisbet edilirken, bitkiyi yerden bitirmek anlamındaki *zer'* fiili, insanların yapamayacağı bir iş olduğundan, bizzat Allah Teala zâtına nisbet etmiştir.

Bir hadis-i şerifte: *"Sizden biri sakın ekini, bitkiyi ben bitirdim demesin, ben ektim desin. Çünkü, bitkileri yerden bitiren Allah'tır"*[219] buyrulmuştur.

Özet olarak söylemek gerekirse, ekin ekmek insanların işidir. Çünkü, ekme konusunda insanların bir takım tercihleri ve fonksiyonları vardır. Bitkiyi bitirmek ise yalnız Allah'a mahsus bir iştir. Çünkü, gerçekten bir tanenin veya başağın bitirilmesinde kulun hiçbir tercihi olamaz. Bitkinin bitirilmesi kula nisbet edildiğinde bundan bitkinin ekilip bitirilmesi için toprağı hazır hale getirerek sebeplerini hazırlamak anlamı kasdedilmiş olur.

el-Es'iletü'l-mukhıme adlı eserde şöyle kaydedilmiştir: Gerek ekme gerekse bitkiyi bitirme anlamındaki fiiller aynı mânâyadır. Nitekim, Hz. Mûsâ'nın kesilmesini emrettiği sığır hakkında: ***"O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan bir sığırdır"*** (el-Bakara 2/71) buyrulmuştur. Böyle olunca *zer'* fiilinde olduğu gibi Allah (c.c) *hars* fiilini de zâtına izâfe etmesi gerekmez miydi? Bu sorunun cevabı şudur: *Hars* fiilinin biz insanlara izâfe edilmesi kesb yönüyledir. Allah'a izâfe edilmesi ise, onu yoktan var edip yaratmasından dolayıdır. Nitekim, ***"Attığın zaman da sen atmadın fakat Allah attı"*** (el-Enfal 8/17) âyetinde de aynı durum geçerlidir.

Halîmî demiştir ki: Yere tohum eken herkesin istiâze çekerek *eferaeytüm*'den (el-Vâkıa 56/63) itibaren *bel nahnü mahrûmûn*'a kadar (el-Vâkıa 56/67) okuması

müstehaptır. Sonra şunları söyler: "Eken, bitkileri bitiren ve ulaştıran Allah'tır. Allahümme salli ala Muhammed. Allahım bizi onun meyvesiyle rızıklandır, zararından uzaklaştır ve bahş ettiğin nimetlerden dolayı bizi şükreden kullarından eyle."

Denilir ki, bu duâ ekilen ekin için bütün âfetlerden emniyete; çekirge, kurt ve benzeri âfetlerden emin olunmasına vesîledir.

Âyet-i kerîmede ekin bitirme nimetinden dolayı kullardan Allah'a minnetle şükretmeleri istenmekte ve bitkileri bitirmeğe kadir olan Allah'ın yeniden diriltmeye de kadir olduğuna delâlet edilmektedir. Allah Teâlâ yere ekilen taneleri bitirdiği ve rahimdeki meniye can verdiği gibi, kuyruk sokumu kemiğinden de insanı öylece diriltip kabirden kaldırır. Çünkü bunların hepsi tanedir, tohumdur. Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi kuyruk sokumu kemiği hardal tanesi büyüklüğündedir.

لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾

65. Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız.

"Dileseydik..." لَوْ edâtı burada her ne kadar muzâri bir fiilin başına gelmişse de mâzi içindir. Bu sebeple muzâri fiili cezm etmemiştir. *"Onu"* ekilmiş ekini *"kuru bir çöp yapardık."* Âyet-i kerîmede geçen اَلْحَطْمُ (hatm) kelimesi *heşm* gibi herhangi bir maddenin kırıntısı demektir. Buna göre mânâ şöyle olur: "Biz dileseydik o ekini ürünlerini toplayıp yığmak üzere tamah ettiğiniz bir hale getirdikten sonra kupkuru, çerçöp yapardık. Bu sebeple *"de şaşar kalırdınız."* Yâni o ekini en güzel hâliyle gördükten sonra göreceğiniz kötü durumu nedeniyle şaşar kalırdınız. Veya o ekin için yaptığınız masraf ve verdiğiniz emekten dolayı pişman olurdunuz. Ya da o ekinden dolayı işlemiş olduğunuz günahlardan pişman olur, tevbe ederdiniz.

Âyet-i kerîmede geçen اَلتَّفَكُّهُ (tefekküh) kelimesi çeşitli meyveleri atıştırmak anlamında olup bu fiil "sözleri ağızda gevelemek" mânâsında istiâre olarak kullanılmıştır. تَفَكَّهُونَ *Tefekkehûn* fiili *nûn* ile de okunmuş olup mânâsı: "Hayret etmek düşünmek ve nâdim olmak"tır. Nitekim bu kelime şu hadis-i şerifte sözü edilen mânâda kullanılmaktadır: Âlimler sıcak kaynaklı ve hastaların şifâ umdukları bir pınar gibidir. Uzaktakiler ona gelirler, yakındakiler ise onu terk ederler. Bu pınarın suyu kuruyuverse ondan faydalanmış olanlar üzülür, pişmanlık duyarlar.

Hadiste geçen *humme* kelimesi, hastaların kendisinden içip şifâ umdukları sıcak su kaynağı demektir.

إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾

66. «Doğrusu borç altına girdik.»

Bu cümle, bir önceki âyette geçen *tefekkehûn* fiilinin fâilinden haldir. Yâni, “ektiğimiz ekine yaptığımız masrafın borcu altına girdik” diye söylenir dururdunuz. *Mağrib* adlı eserde belirtildiğine gore, ayette geçen اَلْغَرَامَةُ (ğarâme) kelimesi bir insanın elinde, zimmetinde ve üzerinde olmayan bir borcu üstlenmesi demektir. Veya, “bizler rızkımızın mahvolmasıyla helâk olduk” yahut “işlediğimiz günahlarımızın uğursuzluğu ile mahv olduk” diye söylenir dururdunuz.

بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾

67. «Daha doğrusu, biz yoksul kaldık» ***(derdiniz)*.**

“Rızkımızdan mahrum kaldık” yahut “bizim nasibimiz yok, bizim nasibimiz, talih ve bahtımız olsaydı ekinlerimiz böylesine bozulmazdı” diye geveler dururdunuz.

Enes b. Malik (r.a.)’dan rivayete göre, Peygamberimiz (s.a.) ensâr-ı kirâmın topraklarına uğradı da: *“Sizi ekin ekmekten alıkoyan nedir?”* diye sordu. Ensar, “kıtlık ve kuraklık” dediler. Efendimiz (s.a.): *“Siz ekmeli değil misiniz? Çünkü Allah Teâlâ, «Ekip bitiren benim. Dilersem su ile, dilersem rüzgar ile, dilersem herhangi bir tohumu bitiririm”* buyurmuştur. Sonra Rasûlullah (s.a.), ***“Şimdi bana, ektiğinizi haber verin”*** (el-Vâkıa 56/63) âyet-i kerîmesini okudu.[220]

Bu hadis-i şerifte sebepli sebepsiz verenin yalnız Allah Teâlâ olduğuna bir işâret vardır. Çünkü tevhîd, her şeyde gerçek sebep ve tesirin yalnız Allah’tan olduğuna inanmaktır. Yıldız ve benzeri başka bir şeyden değildir. Rızkın kesilmesine sebep olan günahı işlemiş olan nefis suçlanır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *“Bir sene diğerinden daha yağışlı değildir. Bir topluluk günah işlediğinde Allah Teâlâ onların yağmurunu bir başka topluluğa çeviriverir. Bütün toplum isyan edince de Allah onların o yılki yağmurunu çöllere ve denizlere çevirir.”*[221]

Yine bir hadis-i şerifte: *“Temizliğe devam et ki rızkın bol olsun”*[222] buyrulmuştur. Rızık bolluğu temizlikle olunca, darlığı da temizliğin zıddı olan maddî ve mânevî kirlilikle olur. Rızık, görünen ve görünmeyen olmak üzere iki çeşittir. Temizlik ve pislik de öyledir. Bu sebeple rızık isteyen kimsenin mutlak ve devamlı olarak temizlik üzerinde bulunması gerekir. Denilirse ki, “bizim temiz selefimiz, geçmiş dedelerimiz devamlı temiz oldukları halde fakir idiler, bunun sebebi nedir?” Cevap olarak derim ki: Selefimiz sonrakilerden daha çok mânevî rızık ve zenginlik içinde idiler. Rızıktan gerçek maksad da budur. Onlar, Allah’a gerçek mânâda muhtaç olduklarının tam idraki içinde olduklarından görünürde yoksul olsalar da zengin idiler. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allahım beni kendine muhtaç etmekle zenginleştir.”*

Bu sebeple onlar, zâhir ve bâtından her birini diğerine uygulamak ve olduğu gibi görünmek için şekil zenginliğinden men’ edildiler. Böyle olunca onlar görünürde yoksul

iken varlıklı olanların en zenginidirler. Onların niteliğinde olmayan diğerleri ise zengin görünümünde fakirlerin en yoksullarıdır. Rızkı bol olan kimse, ilimlerden ve feyizlerden gelen ruh gıdasiyle rızıklanmış olanlardır. Bunlardan mahrum olan ise gerçek yoksuldur. Bunu iyi bil.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Ey kul, Hak sana "Onun rızkından yiyin" dedi de
Sen bu sözden hikmet değil ekmek anladın.
Hakk'ın rızkı mertebede hikmet idi
Bu rızık sonunda boğazına durmaz.
Bu ağzı kapatırsan,
Sır lokmalarını yiyen yeni bir ağız açılır.
Bedenini kötülüğün sütünden kesersen,
Bu sütten kesildiğinde çok hikmet yersin.

---

[218]. Tirmizi, Sıfatu'l-cenne 8, 12; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 243.
[219]. İbn Kesir, IV, 296.
[220]. Kurtubî, Tefsir, Vâkıâ 67. âyet.
[221]. Kenzu'l-ummal, VII, 832.
[222]. Kenzu'l-ummal, XVI, 128.

ŞÜKRETMENİZ GEREKMEZ Mİ?

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ
نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾
أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾ أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ
الْمُنْشِئُونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ
بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

68. Ya içtiğiniz suya ne dersiniz?
69. Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?
70. Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?
71. Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi,
72. Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?
73. Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlerin istifâdesi için yarattık.
74. Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

"Ya içtiğiniz" tatlı *"suya ne dersiniz?"* Suyun bir çok faydası varken bu kadar özellikleri içinde *içilme* vasfının özellikle zikredilmesi, suyla alâkalı hususların içinde *içilme* özelliğinin en önemli olmasıdır.

أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ ﴿٦٩﴾

69. Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?

"Buluttan onu siz mi indirdiniz." Âyette geçen الْمُزْنُ (müzn) kelimesinin tekili *müzne* olup, "suyu çok tatlı beyaz bulut" anlamındadır. *"Yoksa"* onu kudretimizle *"indiren biz miyiz?"* Âyette geçen *ru'yet* kelimesi *bilmek* mânâsına alınırsa soruya bağlı bir fiil olur. *Görme* veya *tanıma* mânâsına alınırsa, cümle başlangıç hâlinde soru cümlesi olur ki, **er-Rıza**'nın tercih ettiği görüş de budur.

لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

70. Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?

“Dileseydik onu” içilemeyecek derecede *“tuzlu yapardık.”* Şart için olan لَوْ edâtından sonra tekit lâmı kaldırılmıştır. Halbuki ekinlerden bahseden âyette bu tekid yapılmıştı. (bk. el-Vâkıa 56/65) Bunun sebebi, yenilen ve içilen nimetlerin arasındaki farka dikkat çekip yenilen şeylerden mahrum kalmanın zorluğunu belirtmektir. Yâni yenilen besinler içilenlerden öncelikli olup bunlardan mahrum edilme tehdîdi daha şiddetlidir. Ayrıca içilecek olan şeylere ihtiyacımız, yeneceklere bağlıdır.

“Şükretmeniz gerekmez mi?” Anlatılan bütün bu yiyecek ve içecek nimetlere karşılık bu nimetleri ihsân eden Allah’ı birleyip emrine itâat ederek şükretmeli değil misiniz? Ya da o suyu tatlı kıldığımızdan dolayı şükretmeniz lâzım gelmez mi?

İbn Abbas (r.a.)’dan şu bilgi rivâyet edilmiştir: Arşın altında bir deniz vardır, ondan canlıların rızıkları iner. Allah Teâlâ ona vahyederek bir semâdan diğerine dilediği kadar yağmur yağdırır, dünya semâsında son bulur. Dünya semâsına da vahyederek yağmur yağdırır. Damlalardan her biri ile inip onu yerine koyan bir melek bulunur. Gökten inen her damla mutlaka belirli bir ölçü dâhilinde iner. Ancak Nuh (a.s.) tufanında yağan yağmur bir süreliğine bir ölçü ve ölçeğe bağlı kalmaksızın yağmıştır.

Hikmet ehli kişilerin beyânına göre yağmuru Allah’ın bir yayı denizden alıp buluta çeker, sonra o yağmur olarak buluttan yere iner. Yine bazı âlimlere göre bu görüş ilâhî kudretin büyüklüğünü göstermek bakımından daha uygundur. Çünkü acı olan deniz suyu buluta tuzlu olarak çekilir, oradan da yere tatlı olarak yağar.

Âyet-i kerîmede, bazı arap ülkelerinde akar suların, nehirlerin ve su kuyularının bulunmadığına, bu sebeple de orada yaşayan insanların özel olarak yapılmış yerlerde biriken yağmur sularından başka su içmediklerine bir işâret vardır. Bu ülkelerden biri de mübarek Kudüs’tür. Bu ülkelerde tatlı suyun çok büyük değeri vardır. Bu sebeple yağmur, Allah’ ın kullarına büyük bir ihsânıdır.

Yine bu âyet-i kerîmede, ilâhî ilme ve mârifete de bir işâret vardır. Çünkü bu ilim ve mârifet çalışılmak ve kazanılmakla değil, yalnız ve yalnız Allah Teâlâ’nın vermesiyle elde edilir. Allah Teâlâ dileseydi keşif ve şühûd kaynaklarından akan tatlı suyunu sapıklık, cehâlet, hicâb ve ihticâb kaynağından akan tuzlu su hâline getirirdi. Öyleyse mârifetler ve hikmetler nimetini ihsân eden Allah’a mutlaka şükretmek gerekir.

Bil ki bir kuyu kazan kimse ya suya ulaşır veya ulaşamaz. Ulaşıp suyu bulduğu takdirde bu su ya acı veya tatlı olur. Tatlı olması hâlinde bile bu, hiçbir emek sarf etmeden sebepsiz olarak elde edilen yağmur suyu gibi değildir. Yağmur suyu çok güzel, temiz ve saftır. Hakikat ilminin âlimleri ile zâhir ilminin âlimlerine benzer. Şübhesiz ki nebîler ve velîler Allah Teâlâ tarafından ilhâma mazhar olmuşlardır. İlham ile vahiyde asla hatâ söz konusu değildir. Bu sebeple deriz ki, mutasavvıfların ilmi tamâmen doğru bir ilimdir. Onların bilgileri tezekkürî yâni hatırlamaya dayalıdır ki bir takım ön hazırlıklar yapmaya ihtiyaç duymazlar. Zâhir ilminin âlimlerinin bilgileri ise tefekkürî yâni düşünceye dayanır ki bir takım ön hazırlıklar ve bazı tedbirler almak durumundadırlar.

Feyiz elde etmek isteyenin, feyiz gelmeden önce onun yerini hazırlaması gerekir. Tıpkı

ekin eken kimse gibi. O, ilk önce tarlasını hazırlar sonra tohumunu eker. Yağmuru kimin yağdırdığını bilmez. Yağmur yağınca onun yerine de yağar.

Sonra iyi bil ki, ruh yağmurla iner. Onun her bir canlının her bir büyüme ve gelişme dönemi için belirlenmiş uygun bir hâli vardır. Rahimde cenînin yaratılışı tamamlanınca ona Allah tarafından ruh üflenir. Aslında bu rûhun ortaya çıkıp belirlenmesinden ibârettir. Ancak akıl onu idrâk etmekten âciz olduğu için bu ortaya çıkarılma olayına nefh denilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.) yağmur yağdığında mübarek başlarını açar ve *"Bunun, Rabbiyle olan ahdi yenidir, tazedir"*[223] buyururdu. Böyle olunca, hangi ruh olursa olsun o mutlak mânâda hayata sebeptir. Bunun için, önceden yerini hazırlamak suretiyle Hak tarafından gelecek tecellîleri karşılamak gerekir. Peygamberimiz (s.a.)'in yağmur yağdığında mübarek başını açmak suretiyle yağmur yağacak yeri hazırladığı gibi. Çünkü, yağmur yüksekten gelerek insanın en yüksek yerine düşer ki o da başdır.

أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾

71. Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi.

Yâni, birbirine sürtüp tutuşturduğunuz ve *zinâd* denilen ağaçtan çıkardığınız ateşi. Araplar iki parça odunu birbirine sürterek ateş elde ederlerdi. Üsttekine *zend*, alttakine *zende* derlerdi. Zira onları erkek deve ile tava gelmiş dişi deveye benzetiyorlardı.

ءَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ ﴿٧٢﴾

72. Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?

Asıl maddesi *zinâd* olan *"onun"* ateşin *"ağacını siz mi yarattınız."* Yâsin sûresinin 80. âyetinde geçtiği gibi o ağaç Merh ve Afar denilen ağaçtır. *"Yoksa"* onu kudretimizle *"yaratan biz miyiz?"*

نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾

73. Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlerin istifâdesi için yarattık.

Bu cümle, o ağacın faydalarını açıklayan başlangıç cümlesidir. *"Biz onu bir ibret"* yâni *zinâd* ateşini cehennem ateşini hatırlatması *"için yarattık."* Şöyle ki, biz onların geçim sebeplerini o ateşe bağladık ki, ona bakıp tehdid edildikleri cehennem ateşini hatırlasınlar. Yahut biz onu bir öğüt, hatırlatma ve cehennem ateşine bir örnek olarak

yarattık. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"İnsanoğlunun yakmakta olduğu bu ateş cehennem ateşinin yetmiş parçada bir parçasıdır."*[224] Bazı âlimlere göre, o ateşin yaratılması öldükten sonra dirilmeyi göstermek içindir. Çünkü yeniden dirilişi, yaş ağaçtan ateş çıkarmak olayından daha güzel beyân edecek başka bir şey olamaz.

*Aynü'l-meânî'*de şöyle denilmiştir: Dışını yakmayan bir ateşi içine alan bir ağaçtan ateşin çıkarılması, kabir azâbını inkâr edenlere karşı bir delildir.

"Ve çölden gelip geçenlerin istifâdesi için yarattık." Ateşin taşınması insanlara zorluk verdiğinden onu geçim için bir destek ve faydalı kıldık. Burada çöl yolcularının özellikle zikredilmesi, herkesten çok onların ateşe muhtaç olmalarından dolayıdır. Çünkü yırtıcı hayvanların onlardan korkmaları, soğuktan korunmaları, elbiselerini kurutmaları ve yemeklerini pişirmeleri için onlar ateşe muhtaçtırlar. Yolcu olmayanlar veya bir beldede konup konaklayanlar zinâd ağacından ateş yakmak için uğraşmak zorunda değillerdir. Böyle ekin, su, ateş gibi faydalı şeylerin anlatımının geciktirilmesi, âhiret menfaatlerinin daha önemli olduğuna dikkat çekmek içindir.

Denilir ki en güçlü adam, ıssız yerde konaklayandır.

Rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) Cebrâil (a.s)'a: *"Mikâil (a.s)'ın güldüğünü hiç görmedim, sebebi nedir?"* diye sordu. Cebrail (a.s) da: "Cehennem ateşi yaratıldığından beri hiç gülmemiştir" cevâbını verdi.[225]

Enes (r.a.)'ın rivâyet ettiğine göre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Cehennem halkından azabı en hafif olanının ayaklarına cehennem ateşinden iki nalın giydirilir ki, bu iki nalın onun başındaki beynini kaynatır."*[226] Bu hadis-i şerif, cehennem ateşinin şiddetini ve dünya ateşi gibi olmadığını açıklamaktadır. Allah Teâlâ bizi ve sizi, hepimizi o ateşten korusun.

Bu âyet-i kerîmede, Hak yoluna sülûk eden sâdık bir sevenin kalbinde istek çakmağı ile tutuşturulup parlatılan muhabbet ve sevgi ateşine işâret edilmektedir. Muhabbet ateşinin ağacı ise ebedî olan ilâhî yardımdır. Bu mânâyı **Ebu'l-Hüseyin Mansur** (k.s.)'un sözü göstermektedir. Kendisine "muhabbetin hakikatı nedir?" diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir: "Muhabbetin hakikati, ebedi olan ilahi yardımdan ibarettir. Eğer o ilâhî yardım olmasaydı ne îmanı ne de kitabı tanırdın, hiçbirini bilemezdin. Biz onu bir ibret ve beşeri nefis sâhipleri için ışığıyla Hak yolunu bulsunlar diye yarattık."

Âyette geçen "çöl yolcularının istifâdesi için yarattık" tâbirinin mânâsı, "geceleri ve gündüzleri yemek ve içmekten kendilerini uzak tutan muhabbet ehlinin rûhu için onu gıda kıldık" demektir.

Sehl Tüsteri (r.a.)'den nakledildiğine göre o, otuz gün bir şey yiyip içmez, aç durur, oruç tutardı.

Ebu Akil el-Mağribi (k.s.)'den nakledildiğine göre o Mekke-i Mükerreme'de mücâvir olduğu halde iki yıl bir şey yiyip içmemiştir. Riyâzat yapan bir çok sâlikin de

aynı şekilde yaptıkları anlatılmıştır.

İdris (a.s) inzivâya, gece ibadetine ve riyazâta çok devam ettiği için dördüncü kat semaya yüceltildi. Rûhî yönü cismine üstün geldiğinden bedeni bırakarak meleklere karıştı, göklerin rûhânîlerine ulaştı ve kudsî âleme yüceltildi. On altı yıl uyumadan, bir şey yiyip içmeden yaşadı. Şehvet duyguları tamamen giderildiği için hiç evlenmedi. Riyâzatı çok yaptığı için yalın akıl hâline geldi. Gökler âlemi ekseninin üzerinde döndüğü yer olan mekânların en yükseğine, güneş göğüne yüceltildi.

Sonra muhabbet ateşi ateşlerin en şiddetlisidir. **Cüneyd** (k.s.)'un bildirdiğine göre ateş: "Ey Rabbim! Şayet sana itâat etmeyecek olursam bana benden daha şiddetli bir şey ile azab eder miydin?" dedi. Allah Teâlâ: "Evet senin üzerine en büyük ateşimi salardım" buyurdu. Ateş: "Benden daha büyük ateşin var mı ya Rabbi?" dedi. Allah Teala da: "Evet, o ateş, inanan dostlarımın kalbinde barındırdığım muhabbetimin ateşidir" buyurdu. *Fethu'l-karib* adlı eserde böyle kaydedilmiştir.

Sevgilinin muhabbeti âşıklar için ateştir
Müştakların varlığını yakar kül eder.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

74. Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

Bu âyet-i kerîmede, "Rabbinin adını tesbih et" buyruldu da "Rabbini tesbih et" buyrulmadı. Çünkü *sebbaha* fiili lâzım durumuna getirilmiş ve bunun meful almasına itibar edilmemiştir. Mânâsı şöyledir. "Rabbinin isminin zikriyle tesbîhi yenile." Burada, muzaf olan *zikir* kelimesi hazfedilmiştir. "İnkarcılar inkâr etse de bunca nimetleri ihsân eden Rabbinin ismini zikrederek tesbih et" ya da mecaz yoluyla "O'nu zikrederek tesbih et." Çünkü bir şeyin ismini anmak, bizzat onu anmaktır.

"Rabbinin zikri"nden maksad, Kur'ân-ı Kerim okumaktır. Âyette geçen *azîm* kelimesi ise *isim* kelimesinin veya *Rab* kelimesinin sıfatıdır.

İbn Ata (r.h.) demiştir ki: O'nu tesbih et. Şübhesiz ki Allah Teâlâ senin tesbîhine veya herhangi bir ibâdetine muhtaç olmaktan münezzehtir. Ancak, Allah'ı tenzîh ettikleri şeylerden kendi nefislerini de temizlemeleri için Cenâb-ı Hak onlara, kendisini tesbih etmelerini emr ederek onları şereflendirdi.

---

[223]. Müslim, İstiska 13.

[224]. Buhari, Bedü'l-halk 10; Tirmizi, Cehennem 7; İbn Mace, Zühd 38; Darimi, Rikak 120; Muvatta, Cehennem 1.

[225]. Irakî, Muğnî, IV,181.
[226]. Müslim, Îman, 211; Müsned, 9369.

O,
ÂLEMLERİN RABBİNDEN
İNDİRİLMİŞTİR

فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾
إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا
الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ
أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

75. Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki,
76. Bilirseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.
77. Şüphesiz bu, değerli bir Kur'an'dır.
78. Korunmuş bir kitapta bulunmaktadır.
79. Ona ancak temizlenenler dokunabilir.
80. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.
81. Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?
82. Allah'ın verdiği rızka karşı şükrü, onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

"Uksimü/yemin ederim" kelimesinin başındaki olumsuzluk edâtı "Lâ": ***"Böylece kitap ehli, Allah'ın lutfundan hiç bir şey elde edemiyeceklerini bilsinler"*** (el-Hadid 57/29) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi mânâyı pekiştirmek ve sözü güçlendirmek içindir, olumsuzluk için değildir.

فَلَا أُقْسِمُ (felâ uksimü) ifâdesinin "yemin etmem" mânâsında olduğunu, çünkü bu gibi yerlerde yemine özellikle de böyle büyük bir yemine gerek kalmayacak kadar durumun açık olduğunu söyleyenlerin görüşü uygun değildir. Çünkü, burada üzerine yemin edilen varlığın belirlenip üstelik önemine vurgu yapılmış olması, böyle bir mânânın anlaşılmasına engeldir.

Âyet-i kerîmede geçen ***"yıldızların yerlerine"*** yâni yıldızların düştükleri yerlere ki, bu yerler onların battıkları noktalardır. Bu batış noktalarının yemine tahsîs edilmesi, batışlarında izlerinin silinmesinden ve onların var olup yok olmasında hiç değişmeyen ebedî bir müessirin, bir var edicinin bulunduğunu göstermesindendir. Veya bu vakit gece teheccüde kalkanların bu namazı kıldıkları, yalvarıp yakaranların Allah Teâlâ'ya yalvardıkları ve onların üzerine Allah Teâlâ'nın rahmetinin indiği zamanlardır.

"Yıldızların yerleri"nden maksad onların yerleri ve yörüngeleri demektir. Bunlarda

Allah Teâlâ’nın kudretinin büyüklüğüne ve hikmetinin kemâline başka hiç bir beyânın ifâde edemeyeceği derecede kuvvetli deliller vardır.

Bazı âlimlere göre, âyet-i kerîmede geçen “yıldızlar”dan maksad, Kur’ân’ın bölümleri, âyet ve sûreleri; “yerleri”nden maksad da indikleri zamanlardır. **İbn Abbas** (r.a.) da bu görüştedir.

Ayrıca “yıldızlar”dan ashab-ı kiram ve onlardan sonra hidâyet üzerinde olan âlimler; “yerleri”nden de onların kabirleri kasdedildiği söylenmiştir.

وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾

76. Bilirseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.

“Bilirseniz, gerçekten bu,” yukarıda zikredilen yemin *“büyük bir yemindir.”* Çünkü, yemin edilen şeylerde Allah’ın kudretinin büyüklüğüne, hikmetinin mükemmelliğine, rahmetinin de sonsuzluğuna deliller vardır. Rahmetinin gereklerinden biri de onları başıboş bırakmayıp kitap indirmiş olmasıdır. Âyetteki “bilirseniz” anlamındaki *“lev ta’lemûne”* cümlesi, üzerine yemin edilen varlığın önemini ve büyüklüğünü kuvvetlendirip pekiştirmek için sıfatla mevsuf arasında parantez cümlesidir. Bu cümle ile aynı zamanda onların bu hususta bilgilerinin olmadığı vurgulanmaktadır. Yeminin cevabı terk edilmiş veya kolaylıkla anlaşılacağından emin olunduğu için hazf edilmiştir. Yâni “bilirseniz onu büyük görür veya gereği ile amel edersiniz” demektir. Dolayısıyla âyette muhatapların kusurları ve yemin niteliğinin büyüklüğü vurgulanmaktadır. Bu cümle de yine kasem ile onun cevabı olan gelecek âyet-i kerîme arasında bir parantez cümlesidir.

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾

77. Şüphesiz bu, değerli bir Kur’an’dır.

Bu cümle, yeminin cevabıdır. Âyet-i kerîmede geçen *kerim* kelimesi, Kur’ân’ın sıfatı olup “faydası pek çok olan kitap” demektir. Çünkü bu Kur’ân, insanların dünya hayatlarının düzenli, âhiret hayatlarının mutluluk içinde olması için mühim ilimlerin metodlarını ve ana ilkelerini kapsamaktadır. Bu halde *kerem* kelimesi, başkalarına ikram ve cömertliği olan akıl sâhiplerinden birinin yerine istiâre olarak kullanılır. Ya da “kitap güzeldir, kitaplar içinde kendisinden memnun olunan bir kitaptır veya Allah nezdinde çok değerli bir kitaptır” gibi bir mânâ ifâde eder.

Bazı müfessirlere göre Kur’an güzel ahlâkı, yüce işleri ve şerefli davranışları gösterip öğrettiği için kerim, yâni çok şerefli bir kitap sıfatıyla nitelenmiştir.

Diğer bazı tefsircilere göre, bu kitap kerim ve çok şereflidir, çünkü, yaratılmışların en

kerîmine, kerem sâhibi melekler aracılığı ile ve sonsuz ikrâm ve ihsân sâhibi Allah katından inmiştir.

فِى كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾

78. Korunmuş bir kitapta bulunmaktadır.

Mukarrebûn meleklerin dışında diğerlerine karşı korunmuştur. Yâni o belli meleklerin dışında hiç kimse Levh-i Mahfuz'dan ibâret olan o Kitab'a ulaşamaz; onun hakkında gerçek yönüyle bilgi sahibi olamaz.

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾

79. Ona ancak temizlenenler dokunabilir.

Bu âyet-i kerîme ya *Kitab*'ın diğer bir sıfatıdır. Bu takdirde âyette geçen *mutahherun* kelimesinden maksad, cismanî her türlü bulanıklıkdan ve günah kirlerinden berî olan meleklerdir. Yahut *Kur'ân*'ın sıfatıdır. Bu takdirde ise, *mutahharûn/temizlenenlerden* maksad, mutlak mânâda hadesden temizlenenler, yâni abdesti ve boy abdesti olanlardır. Böyle olunca ayet, zâhiren *olumsuzluk* ifâde etse burada bir nehy/yasaklama var demektir. Yâni abdestsizlik ve cünüplük gibi her türlü kirlerden temiz olanların dışında kimsenin Kur'ân'a dokunmaması gerekir. Şu hadis-i şerif bu yolda bir örnektir. *"Müslüman müslümanın kardeşidir, ona zulm etmez ve zâlime teslim etmez."*[227] Yâni ona zulmetmemesi ve onu zulmedecek kimseye teslim etmemesi gerekir. Dolayısıyla hadisin: "Ona zulmetmesin ve zulmedecek kimselere onu teslim etmesin" şeklinde anlaşılması lazımdır. Buna göre Kur'an'dan maksad Mushaf'tır. Onu insanlara yakınlaştırmak üzere mecâzî bir anlamla Kur'an diye isimlendirmiştir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.), Kur'an ile düşman topraklarına yolculuk yapılmasını yasaklamıştır.[228] Buradaki *Kur'an* ile Mushaf murad edilmiştir.

Fıkıh ilmine göre, abdestsiz bir kimsenin, kendisine yapışık kılıfı ve benzeri bir şey olmadan Kur'ân'a dukunması câiz değildir. Kur'an'dan ayrı olan kılıfına dokunmak, gerçekten ona dokunmak sayılmaz. Ancak Kur'ân'ın bitişik kabına dokunmak böyle değildir. Bu bitişik kab, Mushaf'ın şirâzesiyle birlikte ona bağlanmış deridir. Bu deri Kur'an'dan sayılır ve ona tâbidir. Ayrıca söylenmesine gerek duyulmaksızın Kur'ân'ın satışına dahildir. Bu görüş, Kur'ân'a saygı göstermek bakımından gerçeğe daha yakındır.

Mushafa kolun yeni ile dokunmak mekruhtur. Çünkü yen, elbiseyi taşıyana tâbi sayılır ve kişi ile Kur'an arasında engel sayılmaz. Bu nedenle toprağa oturmamak üzere yemin eden kimse kendisiyle yer arasında eteği bulunduğu halde yere oturursa yeminini

bozmuş olur. Abdestsizlik sayılan küçük hades Kur'ân'a dokunmaya engeldir, okumağa değil. Çünkü abdestsizlik bedene ârız olur, ağza değil. Bu sebepledir ki abdest sırasında ağzı yıkamak vâcip değildir. Cünüplük hem bedeni hem de ağzı etkiler, ancak göze dokunmaz. Bu sebeple gusletmesi farz olan bir kimsenin okumaksızın Kur'ân'a bakmasında bir sakınca yoktur. Bunun gibi, üzerinde sûre yazılı bulunan, ancak kesenin içinde olmayan paraya dokunmak câiz değildir. Bu kişinin zaruret olmadan mescide girmesi de câiz değildir. Girmek zorunda kalırsa teyemmüm ederek girer. Zira suyun bulunmadığı şartlarda teyemmün de temizlik sayılır. Bir âyetten az bile olsa cünübün Kur'an okuması câiz değildir. Çünkü, âyetten az olan kısım da Kur'an'dır. Ancak, besmele ve hamdele gibi duâ ve sena kasdiyle Kur'an okuyabilir.

Eşbah adlı eserde şöyle denilmiştir: Cenâze namazında Fatiha sûresini duâ ve senâ niyetiyle okunması mekruh değildir. Ancak bununla Kur'an tilavetini kasdetmesi mekruhtur. Burada Kur'an okumanın hükmünün niyet ve kasıdla değiştiğine işâret vardır. Cünüp olan kimsenin zikr, tesbih ve duâ etmesi câizdir. Kadınların lohusalık ve hayız hâli, zikredilen hükümlerde aynen cünüplük gibidir. Mushaf sabilere verilebilir, çünkü onlara abdestin emredilmesinde zorluk vardır. Abdestsiz olduklarında Kur'an okumaktan men edilince Kur'ân'ı ezberlemeleri ve öğrenmeleri engellenmiş olur. Zira küçüklükte ezber yapmak, taşa nakşetmek gibidir. Yine bu *Eşbah* adlı eserde "sabî Mushaf'a dokunmaktan men edillir" denilmiştir.

Keşfü'l-esrar adlı eserde şöyle kaydedilmiştir: Sabi konusunda bizim mezhebimizdeki âlimlerin iki görüşü vardır. Birinci görüşe göre, sabîler erginler gibi abdestsiz Kur'ân'a dokunmaktan men edilir. İkinci görüşe göre ise iki sebepten dolayı sabîlerin abdestsiz Kur'an okumaktan ve ona dokunmaktan engellenmezler: Öncelikle sabiler Kur'an okumaktan men edildikleri takdirde o, Kur'an öğrenip ezberlemekten alıkonulmuş olur. Çünkü sabînin küçükken ezberleyip öğrenmesi daha kolaydır. İkincisi, sabînin abdest alıp yıkanması onun için tahâret, temizlik sayılsa da tam bir taharet değildir. Çünkü onun bu konudaki niyeti sahih değildir. Öyleyse tam olmayan bir temizlik ve taharet üzereyken Kur'ân'ı taşıyabilen sabînin onu abdestsiz hâlinde taşıması da câizdir.

Nevâdir'de zikredilmiştir ki; İmam Yûsuf'un görüşüne göre elinde olmadığı ve yazdığı levha yerde olması kaydıyla cünüb ve hayızlının Kur'ân'ı yazması câizdir. İmam Muhammed'in görüşüne göre ise hiçbir şekilde böyle bir şey câiz değildir. Muhammed b. Fazl buyurmuştur ki: "Burada temizlikten kasdedilen, tevhîdî temizliktir. Yâni tevhîd ehli olmayanlardan hiç kimse Kur'an okuyamaz." İbn Abbâs (r.a.) Yahudî ve Hıristiyanlara Kur'an okuma ruhsatı vermeyi nehyetmiştir. Muhakkikler demişlerdi ki; mesh etmekten maksad inanç sahibi olmaktır.

Bazı âlimler ise hidayetini arzulayarak mü'minin kâfire Kur'an öğretmesine cevâz vermişlerdir. Yâni o kimseler Kur'ân'ı bilmezler. Kur'ân'ı ancak, tefsîr ve te'vîlini bilmeseler bile, başlarını mesh etmek suretiyle mâsivallahtan arındıran temiz gönüllüler bilir.

Hazret-i Kur'ân'ın cemâl örtüsünü kaldırdığında
Dârü'l-mülkün anlamını rahatça görür.

Bahru'l-hakàyık'ta şöyle gelmiştir: "Bir kimse gayr ve gayriyyet vehminin pisliğinden temizlenmeden Kur'ân'ın sırlarını keşfedemez ama halk aynasında Hakk'ı, Hak aynasında halkı müşâhede etme mertebesine erişir. Bu mânâ da şâhid ve şuhûd, meşhûdda fenâ olmadıkça müyesser olmaz.

Ezelî olanın sıfatları tecellî edince
Hâdis olanın vasıflarını yakar, mahveder.

Ayet-i kerîmede geçen لَا يَمَسُّهُ kelimesindeki *hû* zamîri ilâhî hüviyete râcidir. Böyle olunca ilâhî hüviyetin sırrına ancak varlık makamlarından her hangi bir makama bağlılık kirleriyle kirli olmaktan tertemiz olanlar dokunur, onların dışındakiler dokunamaz. Makam kirleriyle kirlenmek, o makam aracılığı ile mutlak Haktan uzaklaşmak demektir. Temizlenecek kişi için, temizleyici şey olarak gereklidir. O da Allah Teâlâ'dır. Çünkü kul, kendi kendini temizleyemez, arındıramaz. Onu ancak Allah Teâlâ temizleyip arındırır. Arınınca da Kur'ân'ın maksad ve muradını anlayabilir.

Bazı büyükler, Kur'ân'ın *bikr* olduğunu söylemişlerdir. Zâhir âlimlerin Kur'an'dan anladıkları, yalnız dış görünüş ve lâfzına bağlı olan mânâlardır. Kur'ân'ın esas kapalı olan düğümlerini çözen âlimler, bâtın ve hakikat âlimleridir. Çünkü Allah ***"Allah'tan korkun, Allah size gerekli olanı öğretiyor"*** (el-Bakara 2/282) buyurmuştur. Bâtın ulemâsı gerçek takva sahibleridir. Allah onlara âlimlerden hiç birine öğretmediğini öğretmiştir. Çünkü Kur'ân'ın hayret verici mânâları ve bilgileri bitip tükenmez. Hadis ilmini de ona kıyas etmek gerekir. Peygamberimiz (s.a.)'in esas murad ve maksadını da yine hakikat ehlinden başkası gerçek yönüyle anlayamaz. Bu sebeple hadis âlimleri, hadislerin şerh ve açıklamalarını yapan kişiler, hadisin yalnız i'râbını ve ilk bakışta anlaşılan zâhirî mânâlarını açıklamakla yetinmişler, içindeki gizli gerçeklere dokunmamışlardır. Mesela **Nevevî**, Kirmanî, İbn Hacer ve benzerlerinin şerhleri nerede, **Sadruddin Konevi** ve benzerlerinin şerhleri nerede… Aralarında kıyas kabul etmez farklar vardır. Allah hepsinden razı olsun.

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾

80. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.

Bu âyet-i kerîme de Kur'ân'ın diğer bir sıfatıdır. *Tenzil* kelimesi masdar olup Kur'ân'a sıfat olmuş ve isminin yerine geçmiştir. Yâni, *tenzil* kelimesi "indirilmiş" mânâsınadır. İndirilmiş mânâsına gelen Münezzel (Kur'ân), *tenzil* adıyla isimlendirilmiştir. Nitekim bazı dilciler tarafından "güç yetirilmiş" anlamındaki *makdur*

kelimesine *kader* dendiği gibi, “yaratılmış” anlamındaki *mahluk* kelimesine de *halk* denmiştir.

أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾

81. Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?

“Şimdi siz” Ey Mekkeliler! Bu saygı gösterilmeyi ve yüceltilmeyi gerektiren büyük sıfatları zikredilen *“sözü mü küçümsüyorsunuz?”* Ki o, Kur’ân’ı Kerim’dir. Allah Teâlâ Kur’ân’ı *hadîs* lafziyle ifâde buyurmuştur, zira onda işlerin haberleri vardır.

Keşfü’l-esrâr’da ifâde edildiği üzere أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ tâbiri zarf olarak *müdhinûn* lafzına bağlıdır. Zarf olduğu için mübtedâdan önce gelmesi mümkündür. Zira âmili ona bu imkânı vermiştir.

Âyet metninde geçen *müdhinûn* kelimesi *iddihân* masdarından türetilmiş olup “yağlanmak” anlamındaki *tedhîn* gibidir. Ancak müdâra etmek ve yumuşaklık göstermek mânâsına kullanılmıştır. Bir şeyi küçümsemek sûretiyle ciddiyeti ve mânâyı bırakmak anlamlarına da gelir. *Edhân*; hakîkati gizlemek/münafıklık yapmak ve gusletmek gibi mânâlara taşımaktadır.

İhya adlı eserde şöyle denilmiştir: *Müdâhene* ile bir sebebe bağlı olarak görmezlikten gelmek anlamındaki *müdâra* arasında şu fark vardır: Şayet görmezlikten gelme ve müsâmaha ile karşılama dînî bir fayda veya bir müslümanın iyiliği için olursa bu *müdâra* anlamındadır. Şayet nefsinin hoşuna gittiğinden dolayı ve şehevî arzularını tatmin için veya kendi değerini artırıp mevkiini sağlamlaştırmak için birinin hatâsına göz yummuşsan o zaman bu “yağcılık etmek” anlamında *müdâhane* olur.

Ebudderdâ (r.a.) demiştir ki: Biz bazı kimselerin yüzlerine karşı beşâşet gösterir, gülümserdik, ama kalblerimiz onlara kızar, lânet ederdi. İşte *müdâra*nın anlamı budur. Bu, aslında kötülüğünden korkulanın şerrini savmaktır.

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

82. Allah’ın verdiği rızka karşı şükrü, onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

“Allah’ın verdiği rızka karşı” yâni rızkınızın şükrüne karşı. Mânânın doğru olması için “şükr” kelimesinin muzaf takdir edilmesi gerekir. *Rızık* kelimesi masdar olup kendisiyle beslenilen ve rızıklanılan şeyin ismidir. Buradaki *rızık* ile Kur’an nimeti kasdedilmiştir. *“Şükrü, onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?”* Yâni size rızkı verene karşı yalanlamayı, O’na şükretmenin yerine mi koyuyorsunuz? Ya da rızkınızın

şükrünü, onu yıldızlarlara nispet edip Allah'tan geldiğini yalanlamak sûretiyle mi yerine getiriyorsunuz?

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyururdu: *"Allah Teâlâ ümmetime on yıl yağmur vermeyip sonra verse içlerinden bir takımları «biz filan yıldız sayesinde yağmura kavuştuk» derlerdi."*[229]

Rasûl-i Ekrem (s.a.): *"Ümmetim için en çok korktuğum şey devlet başkanlarının zulm etmesi, kaderi yalanlamaları ve yıldızlara inanmalarıdır"*[230] buyurmuştur.

Nakledilen başka bir rivayette Efendimiz (a.s.), Hudeybiye'de gece yağan bir yağmur akabinde sabah namazını kıldırdı. Namazı bitince ashab-ı kirama doğru döndü ve: *"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?"* diye sordu. Onlar "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler. Allah Teala'nın şöyle buyurduğunu nakletti: *"Kullarımdan bir kısmı mümin olarak sabahladığı gibi bir kısmı da kâfir olarak sabahlamıştır. «Allah'ın fazlı, keremi ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı» diyenler, işte bunlar bana inanan, yıldızların yağmur yağdırabileceğine inanmayanlardır. Ama «bize filan ve filan yıldızın etkisiyle yağmur yağdırıldı» diyenlere gelince işte bunlar, beni inkâr edip yıldızlara inananlardır."*[231]

Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Üç şey cehâlet kalıntısı işlerdendir: İnsanları neseblerinden dolayı ayıplamak, ölüler için sesle ağlamak ve yıldızlara inanmak.*"[232]

Hadis-i şerifte geçen *nihâye* ölülerin iyiliklerini sayıp dökmek sûretiyle sesle ağlamak demektir. *Envâ* kelimesi ise *nev'* kelimesinin cemi olup sekiz yıldız burcu demektir. Yirmi burcu da aya âiddir. Araplar o zamanlar yağmurların yağmasının ve iyiliklerin tamamının bu yıldızların ve ayın burçlarından geldiğine inanırlardı.

İbn-i Şeyh'in hâşiyelerinde şu bilgi kaydedilmiştir: Furkan sûresinin 61. âyetinde geçen burçlarla ilgili bilgi verilirken *nev'* kelimesinin çoğulu olan *envâ'ın* anlamı, "şafak sökmek üzereyken batı tarafında batan yıldızın yerine anında doğuda doğan yıldızlardır" şeklinde belirtilmişti. Araplar yağmurları, rüzgarları, sıcak ve soğuğu hep düşen bu yıldızlardan bilirlerdi. Doğan yıldızlara bağladıkları da söylenmiştir

*Kamus'*ta şu bilgi verilmiştir: *Nev'*, batmaya yönelen yıldız demektir. Ya da sabah namazı vaktinde batıda batan yıldızın mukabili olarak yıldızın doğmasıdır. Böylece açıkça görülmektedir ki, bütün varlıkları yaratan yalnız ve yalnız Allah'tır. Bu sebeple mü'minlerin her şeyde yegâne müessirin Allah Teâlâ olduğuna îman etmesi vâciptir. Bu tesirin burçlardan, yıldızlardan, zamandan ve benzeri şeylerden geldiğine değil.

Hediyyetü'l-mehdiyyin adlı eserde şöyle denilmiştir: Üğeyik kuşu veya başka bir kuş öttüğünde "bu sebeple bir hasta ölecektir" diyen kimse küfre girer. Yola çıktıktan sonra dönerek: "Saksağan kuşu öttüğü için döndüm" diyen de, bazı âlimlere göre küfre düşmüş olur. Küfre düşmeyeceği de söylenmiştir. Zira üğeyik ve baykuş gibi bazı kuşların ötüşünü halk uğursuzluk saymaktadır.

Şeyh Sa'dî'nin dediği gibi:

Ey bülbül, sen baharın müjdesini ver
Kötü haberi baykuşa bırak.

Şayet, işlerin meydana gelmesinde yıldızların etkisi olduğuna itikad ederse küfre girmiş olur. Buna itikad etmez de yalnız bu kuşların ötmesinde uğursuzluk olduğuna inanırsa bu küfür olmaz. Özellikle bazı belirtiler gösterilerek, mesala “filan zaman baykuş ötmüştü ve şu hâdise olmuştu” yollu konuşulması gibi. Dolaysıyla bir olayda yalnız uğursuzluk olduğuna inanmak küfrü îcâb etmez. Mü’mine yakışan bu gibi olayları, Allah Teala’nın uyarıları olarak kabul etmektir. Çünkü Rabbimizin her şeyde bir hikmeti vardır. Bilgimiz künhüne ulaşmadıkça olaylar hakkında kesin hüküm vermek uygun değildir. Şübhesiz ki, Allah sebepli sebepsiz dilerse öldürür, diriltir, dilerse uyutur, uyandırır.

---

[227]. Buhari, Mezâlim 3; Müslim, Birr 32; Ebû Davud, Edeb 38; Tirmizi, Hudud 3; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 9, 68.

[228]. Buhari, Cihad 129; Müslim, İmare 92, 93, 94; Ebû Davud, Cihad, 81; İbn Mace, Cihad 45; Muvatta, Cihad 7; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 6, 7, 10, 55

[229]. Dârimi, Rikak, 2762.

[230]. Suyûtî, el-Câmiussağır, 279.

[231]. Buhari, Ezan 156; İstiska 28; Müslim, Îman 125; Ebû Davud, Tıb 22; Muvatta, İstiska 4; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 117.

[232]. Müslim, Cenâiz 29.

CAN BOĞAZA DAYANDIĞI ZAMAN

فَلَوْلَٓا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَۙ ﴿٨٣﴾ وَاَنْتُمْ حٖينَئِذٍ تَنْظُرُونَۙ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ
اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَٓا اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ
مَدٖينٖينَۙ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٨٧﴾ فَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ
الْمُقَرَّبٖينَۙ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعٖيمٍ ﴿٨٩﴾ وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ
مِنْ اَصْحَابِ الْيَمٖينِۙ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمٖينِ ﴿٩١﴾
وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبٖينَ الضَّٓالّٖينَۙ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِنْ حَمٖيمٍۙ ﴿٩٣﴾
وَتَصْلِيَةُ جَحٖيمٍ ﴿٩٤﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقٖينِۚ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ
رَبِّكَ الْعَظٖيمِ ﴿٩٦﴾

83. Hele can boğaza dayandığı zaman,
84. O vakit siz bakar durursunuz.
85. *(O anda)* biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.
86. Madem ki cezâ görmeyecekmişsiniz,
87. Onu *(canı)* geri çevirsenize, şayet iddianızda doğru iseniz!
88. Fakat *(ölen kişi Allah'a)* yakın olanlardan ise,
89. Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.
90. Eğer o sağdakilerden ise,
91. «Ey sağdaki! Sana selam olsun!»
92. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise,
93. İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır!
94. Ve *(onun sonu)* cehenneme atılmaktır.
95. Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir.
96. Öyleyse ulu Rabbinin adını tenzih ile an.

Bu âyet-i kerîmede *levlâ* edatı onların aczini ve güçsüzlüklerini ortaya koymak için getirilmiştir. *İzâ* edatı ise zarf ifâde etmektedir. *Hulkûm*, yemek borusudur.

Keşfü'l-esrar'da, *hulkum*'un nefes borusu, *bel'um*'un ise yemek borusu olduğu kaydedilmektedir. Buna göre mânâ şöyle olur: "Ruh veya sizden birinizin rûhu hulkûma dayandığı ve çıkmağa başladığı zaman..."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Şübhesiz ki, ölüm meleğinin bir takım yardımcıları vardır, onlar damarları keser ve rûhu peyderpey toplarlar. Ruh hulkûma*

dayanınca da ölüm meleği onu öldürür.”[233]

وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾

84. O vakit siz bakar durursunuz.

“O vakit siz,” yâni ey ölmek üzere olan arkadaşının etrafında bulunanlar *“bakar durursunuz;”* can çekişmekte iken maruz kaldığı sıkıntıyı görür, ona acırsınız. Aslında onu, helâk edici bu acılardan kurtarmayı ne kadar istersiniz.

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾

85. *(O anda)* biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.

“(O anda) biz ona,” ölmek üzere olan o kimseye ilim, kudret ve tasarruf bakımından *“sizden daha yakınız,”* Bâzı müfessirler, âyet-i kerîmede *ilim* yerine bilmenin en güçlü sebebi olan *yakınlığın* zikredildiğini söylemişlerdir. Çünkü siz sebeplerinin ve keyfiyetinin aslına vâkıf olmadığınız halde ölen kişinin sadece çekmekte olduğu ağrıların yüze yansıyan belirtilerinden görebildikleriniz hâricinde durumunu bilemezsiniz. Ayrıca o sıkıntılarından en ufak bir şeyi dahi gidermeğe gücünüz yetmez. Halbuki biz ilmimiz ve kudretimizle veya onun rûhunu alan ölüm melekleri aracılığıyla onun içinde bulunduğu durumun bütün ayrıntılarına vâkıfız *“ama siz göremezsiniz.”* Sizler bizim işlerimizin nasıl gerçekleştiğini bilmediğiniz için, onun başına gelenlerin esas mahiyetini de idrâk edemezsiniz.

Âyet-i kerîmede geçen *lâ tubsırûn* fiili *basîret* kökünden türetilmiştir; görmek anlamındaki *basar* kökünden değil. Bu âyet-i kerîmenin gerçeğe en yakın olan tefsiri şu ifâdedir: “Onu sizden çok daha iyi bildiğimizi siz anlayamazsınız.” **Sa’di Müfti’**nin hâşiyelerinde de böyle kaydedilmiştir.

Baklî (r.a.) şöyle demiştir: Allah Teâlâ’nın yakınlık derecesi ilim bakımından, ihata ve kuşatma bakımından, fiilî, sıfat yönünden, kahr yönünden ve lütuf bakımından yakınlık olmak üzere çeşit çeşittir. Mesâfe ve mekan bakımından yakınlık, ilâhi zat ve sıfatı yönünden mümkün değildir. Ancak Allah bir takım kalblere, onları kahr görüşüyle eritmek için azamet kaynağından tecellî eder. Bir takım kalblere de sâfileşmeyi öğretmek üzere cemâl kaynağından tecellî buyurur. Mârifet ehline belirtileri açık olduğu halde bu yakınlığı ancak Arş-ı ilâhî yakınları bilirler.

Bu ilâhî hitabta muhataplarını sakındırma ve tehdîd vardır.

فَلَوْلَٓا اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَۙ ﴿٨٦﴾

86. Madem ki cezâ görmeyecekmişsiniz,

Yâni madem ki siz bir Rabbin terbiyesinde ve bir Melik'in mülkiyetinde zelil ve hakir kimseler değilsiniz… Bu mânâya göre *medînîn* kelimesi, "sultan raiyyesini yönetip kendine boyun eğdirdi" anlamındaki *dâne* fiilinden alınmıştır. *Müfredat* adlı eserde ise *medînîn* kelimesi, "cezâ görmeyecekmişsiniz" şeklinde îzâh edilmiştir. Zîra *din* kelimesi *cezâ* mânâsına da gelir.

Bu âyet-i kerîme mânâ itibariyle ***"Sizi biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi?"*** (el-Vâkıa 56/57) âyetine bakar. Çünkü *levlâ, hellâ, ellâ* gibi harflerle yapılan اَلتَّحْضِيضُ (tahdîd; bir şeyi yapmaya teşvik etmek), hakkında teşvikte bulunulan şeyin kesinlikle yokluğunu çağrıştırır.

تَرْجِعُونَهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾

87. Onu *(canı)* geri çevirsenize, şayet iddiânızda doğru iseniz!

"Onu (canı) geri çevirsenize," Yâni, çıkan canı yerine döndürsenize, ölünüzün çıkan rûhunu bedenine çevirsenize. Âyette geçen "iâde etmek, çevirmek" anlamındaki fiil, rac' masdarındandır. Birinci ve ikinci *levlâ'*nın âmili olan تَرْجِعُونَ fiili onların âcizliklerini pekiştirmekte ve şartın cevâbını göstermektedir. Bu durumda âyetin mânâsı şöyledir. Bizim sizi yarattığımıza inanmadığınızdan anlaşıldığı üzere Rabbe boyun eğen kimseler değilseniz, boğaza dayanan canı önceden durduğu yerine döndürsenize, eğer bu *"iddiânızda doğru iseniz!"*

Şübhesiz ki, onların Allah'ın kendilerini yaratmış olduğunu tasdîk etmemeleri, aynı zamanda Allah Teâlâ'nın yaratıcı olmadığını tasdîk etmekten ibarettir. Madem ki, sizin çıkan canı önceki yerine gerisin geri çevirmeniz mümkün değildir, öyleyse iyi biliniz ki, bu iş başkasının kudreti dahilindedir. O da Allah Teâlâ'dır. Öyleyse O'na îman ediniz.

Buradaki şart, mânâyı pekiştirmek içindir. Bir önceki şartın itirâzı değildir. Çünkü burada böyle olmasının bir mânâsı yoktur.

فَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَۙ ﴿٨٨﴾

88. Fakat *(ölen kişi Allah'a)* yakın olanlardan ise,

Âyette kasdedilen *yakınlık* Arş-ı ilâhiye olan derecelerinin yakınlığıdır; sapık mezhep olan Haşevîlerin dediği gibi cihet/yön bakımından değildir. Bu âyet-i kerîme, vefat eden bir insanın ölmek üzereyken olan hâlini açıklamanın ardından öldükten sonraki

durumunu açıklamak üzere bir başlangıçtır. Yâni, vefat eden kimse Arş-ı ilâhiye yakın olanlardan ise ki onlar, üç sınıf insanın en üstün olanlarıdır.

فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾

89. Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.

"Ona rahatlık," yâni onun için bir istirâhat vardır. *Ravh* kelimesi *ruh* şeklinde de okunmuştur. "Rahmet" diye tefsir edilmiştir. Çünkü o, rahmete kavuşmuş olan kimsenin ebedî hayatına sebeptir. *Ruh*'u, rahmet yerine kullanmak istiâredir. Ruh, "ölümü olmayan sonsuz hayat" diye de tefsir edilmiştir.

Ruh, bir çok mânâya gelir. *Ravh*, ölüm sırasında ölüm melekleri tarafından alınan cesedlerin rûhu, demektir. Nefsin hayatı ondadır. Cebrâil (a.s.)'a da ruh denir. Çünkü kalblere hayat veren âyetleri ve ilâhî mesajları peygamberlere getiren odur. Îsâ (a.s.) da Rûhullah'tır. Çünkü o, Cebrail'in ruh üflemesinin bir eseridir. Tâzim için Rûhullah denerek Allah'a izâfe edilmiştir. Allah'ın kelâmına da ruh denir. Çünkü, cehâlet ve küfrün ölümünden kurtulup hayata kavuşmak demektir. Allah'ın rahmetine de ruh denir." "***Allah, onların kalplerine îmanı yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir"*** (el-Mücâdele 58/22) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. Yâni, onları rahmetiyle desteklemiştir, demektir. Ruh'a rızık da denir. Çünkü ruh, cesedlerin hayatıdır.

*Kamus'*ta şöyle denilmiştir: *Ruh*, içinde ruh olan her şey, nefislerin kendisiyle hayat bulduğu şey demektir. *Ravh* şeklinde okunursa rahat, rahmet, rüzgarın en güzeli, rûhânî ve güzel yer demektir. *Râhâni* ise içinde ruh olan, ruhlu demektir.

el-Milel ve'n-nihâl adlı kitapta rûhânî kelimesi *ruh* kökünden, ravhânî kelimesi ise *ravh* kökünden alınmış olup mânâ bakımından bir birine yakındır. Ruh sanki cevher, ravh de onun özel bir durumudur. *Reyhân* kelimesi ise rızık veya koklanan bir şey anlamındadır.

Ebu'l-Âliye'den rivayete göre, mukarrebûn/arş-ı ilahi yakınları, kendilerine cennetin bazı reyhânından getirilip koklamadıkça dünyadan hiç biri ayrılmaz. Onu kokladıktan sonra rûhu alınır.

Zeccâc demiştir ki; âyette geçen *reyhân*, cennet halkının selamlanmasıdır. "Ve naîm cenneti vardır." Yâni nimet sâhibi cennet vardır. Buradaki izâfet, *cennet* ile *nimet*in birbirine en yakın benzerliğinden dolayıdır.

Din büyüklerinden biri demiştir ki: Ruh ve reyhan hem dünyada hem de âhirettedir. Ruh dünyada, reyhân âhirettedir. Ruh; mü'min kulun kalbini kendisine yönlendiren şeydir, böylece hak ve bâtılı tanır. O zaman Allah o kimsenin ilmini genişletir ve böylece görme kudreti orada kendisine yer bulur. O vakit Allah onun gözünü açar, böylece ihsân nûrunu görür. Kulağını açar, ezelî öğüdü işitir. Temiz kılar, kul onun

dostluğunu arar. Vuslat kokusuyla onu güzelleştirir, sevgilinin muhabbeti hâsıl olur. Kendi nûruyla aydınlatır, bu nurla Hakk'a bakar. İnâyet cilâsıyla onu parlatır, o kimse neye baksa O'nu görür. Kul bu sıfatlarla saâdet sarayına gider orada kerâmet reyhânını görür. Ünsiyet nesîmi esmiş, ağacın altına râzı olunmuşluk/rıza tahtı konulmuş, dostluk döşeği serilmiş, merhamet mumu yakılmıştır. Kul, sultan gibi oturmuş, ezelî dost perdeyi kaldırmış, kulun kulağına selam ulaştırmış ve kendi Zü'l-celâl olan dîdârını göstermiştir.

Kâşifî, *cennet-i naîm*'in "nimetle dolu bahçe" mânâsında olduğunu söylemiştir.

Hakikat ehli bazı âlimler şöyle demişlerdir: Arş-ı ilâhî yakını olan o kimse için visâl yâni kavuşma rahatlığı, cemâl rızkı ve celâl cenneti vardır. Rûhuna üns rızkı, kalbine kuds rızkı, nefsi için de firdevs cenneti vardır. Yahut *ravh*, Cebbâr sıfatı sahibi olan Allah Teâlâ'nın vechine bakma nimetidir. *Reyhân*, O'nun kelamını dinlemektir. *Naîm cenneti* ise ziyaret etmek istediği zaman kulun mahrum edilmemesidir. Arş-ı ilâhi yakınları için bu nimetler dünyada da verilir. *Ravh* (rahatlık), onların müşâhedeleri; *reyhan* (güzel rızık), onların hizmet sevinci; *naim cenneti* ise Allah'ı zikretme sevincidir.

Hakikat ehli âlimlerin bir kısmı şöyle demişlerdir: *Ravh* (rahatlık), çok ibadet edenler içindir. *Reyhan* (güzel rızık), ârifler içindir. Naîm cenneti ise diğer müminler içindir.

Bu âyet-i kerîmenin bir mânâsı da şöyledir: Arş-ı ilahi yakını olan o kimse için Zât'ı şühûdun rahatlığı, cennetteki güzel rızkın sevinci ve cennete kavuştuğunda da naîm cennetinin lezzetleri vardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: *Ravh* (rahatlık), nefisler ve bedenler içindir. Çünkü, ölümden sonra üzerlerinden teklifler kalkınca -her ne kadar Allah ehli olanlar hizmet kapısında bir neşe içinde olsalar da- onlar istarahata çekilirler. Çünkü yorgunluk, nefis ve tabîatın gereği olduğundan, Allah'a kavuşmakla kalkar. Allah'a vâsıl olduktan sonra artık nefis ve fizîki durum yoktur. *Reyhan*/güzel rızık veya güzel koku, kalbler ve ruhlar içindir. Bu sebeple Peygamberimiz (s.a.)'e güzel koku sevdirilmiştir. Çünkü güzel kokuda üns ve muhazara zevki vardır. Efendimiz (s.a.) *"Çocuğu cennet reyhânesinden saydı.* Kalbler ruhların, ruhlar da sırların tenezzülâtından olduğu gibi çocuk da babasının tenezzülâtındandır. Efendimiz (s.a.), Rahmân'ın nefesini Yemen cihetinden kalbi ve rûhu ile duyardı. Bu nefes, Veysel Karanî'nin amcası, o zamanki kahramanların kutbu olan Usamüddin idi. Peygamberimiz (s.a.) cennetin güzel kokularını koklayarak istinşak ederdi. *Naim cenneti* sırlar içindir. İşte bu cennet ***"Ve cennetime gir"*** (Fecr 89/30) âyet-i kerîmesinde Allah Teâlâ'nın ism-i celîline izâfe edilen cennettir. Bu cennete girdiklerinde derecelerinin yüksekliği ve bulundukları tabakaların yüceliği nedeniyle hiç bir kimse onları ebediyen görmeyecektir. Bu sebeple onları gerek dünyada gerekse âhirette hiç kimse tanımayacaktır. Dolayısıyla onlar "bilinen mechul" kabilinden olan kimselerdir.

❀

وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِۙ ﴿٩٠﴾

90. Eğer o sağdakilerden ise,

Hayırda önde olan *sâbikûn*, en önemli vasıfları bu olduğu için *mukarrabûn* kelimesiyle ifâde buyrulmuştur. Sağdakiler anlamındaki *eshâbu'l-yemîn* kelimesinin yerine, kendinden başka bir kelime kullanılmamıştır. Çünkü, diğer iki topluluk hakkında zikredildiği gibi, daha önce onların durumunu anlatan bu vasıftan başka bir nitelik zikredilmemiştir. Âyet-i kerîmede geçen *yemin* kelimesi bereket, nimet ve mutluluk mânâsında istiare olarak kullanılmıştır. **Rağıb** da aynı görüşü belirtmiştir.

فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾

91. «Ey sağdaki! Sana selam olsun!»

"Ey sağdakiler! Sana" sağdaki kardeşlerinden *"selam olsun."* Sana ölürken ve ondan sonra selam ederler. Dolayısıyla bu selam, ölmekte olan kimsenin cennetlik olduğuna bir işârettir.

*İrşad'*da belirtildiğine göre bu ifâde, onların bir kısmının bir kısmına selam verdiğinin Allah tarafından haber verilmesidir. Mef'ûlu leh'in *lam*ı da bunu açıkça göstermektedir. Çünkü, onların birbirine selam verdikleri inşa cümlesi hâlinde haber verilmiştir. Gaibden muhatap zamire geçmek suretiyle ashâb-ı yeminin her birine ayrı ayrı hitap etmesi, onlara büyük değer verdiğindendir.

Sehl (r.a.) demiştir ki: Âyet-i kerîmede sözü edilen sağdakiler, Allah'ın birliğine inananlardır. Sonunda onlar selamet ve esenliğe kavuşacaklardır. Çünkü onlar Allah'ın emin, güvenlik içinde olan, güvenilir kullarıdır. Onlar, emâneti yerine getirmişlerdir. Allah'ın emir ve nehiylerine riayet etmişler, hata ve isyanların hepsinden uzak durmuşlardır. Onlar, başkalarının maruz kalacakları bir takım tehlikeler ve korkulardan güven içindedirler. Gerçekten, Arş-ı ilâhi yakınları, Allah'ın yüce zâtını her zaman gören, şühûd eshabı bahtiyarlardır. Sağda olanlar ise ilahi isimleri ve sıfatları seyre dalmış olan şühûd eshâbıdır. Onlardan her bir bahtiyara kardeşinin diliyle Selâm ism-i şerifinin sahibi Allah'ın selamı vardır.

Allah Teâlâdan hepimiz için esenlik, gerçek kurtuluş, en yüce makamlarda ve derecelerde ünsiyet, huzur, Zât-ı ilâhiyi seyretme ve şuhud ihsân etmesini dilerim.

وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّٓالِّينَۙ ﴿٩٢﴾

92. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise,

Onlar, amel defterleri solundan verilenlerdir. Onların durumu daha önce geçen ***"Sonra siz ey sapıklar, yalancılar!"*** (Vâkıa 56/51) âyet-i kerîmesiyle ifâde edilmişti. Böylece onlar yerilmiş ve mâruz kaldıkları azabın sebebi belirtilmiş olmaktadır. Bu sebep, öldükten sonra dirilmeyi ve benzeri şeyleri yalanlamaları ve hidayetten ve haktan sapmış olmalarıdır.

فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍۙ ﴿٩٣﴾

93. İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır!

Daha önce de açıklanmış olduğu gibi zakkum yedikten sonra bu suyu içecektir. Onun kabirdeki ödülü de, cehennem ateşinin buharıyla cehennemde kızdırılmış sıcak sudur.

وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾

94. Ve *(onun sonu)* cehenneme atılmaktır.

Bazı müfessirlere göre âyet-i kerîmenin mânâsı, onlar için cehennemde ikamet etmeleri sebebiyle çeşitli azaplar ve sıkıntılar olacaktır. Bunun, o yalanlayıcının kabirde hazır bulacağı cehennem ateşinin yakıcılığı ve dumanı olduğu da söylenmiştir. Burada "*tasliye"* mastarı, mef'ûlü olan *cahim* kelimesine izâfetle isim tamlaması olmuştur.

اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِۚ ﴿٩٥﴾

95. Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir.

"Şübhesiz ki bu," bu sûre-i celilede zikredilenler *"kesin gerçektir."* Yâni, kesin olan haberin gerçek bir bilgisidir. Bu *hakku'l-yakîn* ifâdesi, mevsûfun sıfatına izâfe edilmesi kabilindendir. Bazı âlimlere göre bu âyetin mânâsı, "kesin olan hak" demektir. Yâni, üzerinde herhangi bir değişikliğin meydana gelmeyeceği "kesinlikle sabit olmuş gerçek"tir.

Ebu'l-leys der ki: Bu âyet-i kerîmede anlatılanlar, kesinlikle vukû bulacak şeylerdir. *Yakîn*, insanın kesin olduğu ve gönülden kesinliğini kabul ettiği bilgidir. Buna kalıplaşmış gerçek, berdü'l-yakîn de denir. Bu, insanın mutmain olduğu, gönül huzuru ile kabullendiği, her türlü kuşkuların ve tereddütlerin giderildiği ilimdir. Burada kasdedilen, bilinenin kesinleşmişidir. Çünkü, mübteda bilinenden ibaret olup, haberin de böyle olması gerekir. Mananın takdiri şöyledir: Bu, kesinlik kazanmış haberin

gönüllere ve kanâatlere yerleşmiş şeklidir. Yâni bu, kesinlik ve yakinden oluşan bir haberdir. Dolayısıyla *hak* kelimesinin *yakîn*'e izâfeti, *min* mânâsınadır.

Fethürrahman adlı eserde şöyle denilmiştir: Bu, içinde mübalağa bulunan bir ifâdedir. Çünkü bütün bunlar aynı mânâdadır. Bir ifâdeyi pekiştirip kuvvetlendirmek için "bu yakînin yakînidir, kesinliğin kesinleşmiş şeklidir, doğrunun en son zirvesidir" anlamında "bu, doğrunun doğrusudur" denmesi gibi.

İbnü'l-Melek demiştir ki: *İlim* kelimesini *yakin*'e izâfe etmek, bir şeyi aynı mânâdaki bir kelimeye izâfe etmektir. Dilcilerin kelimeleri birbirine bağlamaları ve atıfta bulunmaları da bunun benzeridir.

Şerhu'n-nusus'ta şöyle denilmiştir: Yakînî ilim, iç idrak ile meydana gelen, isabetli bir fikir ve araştırma ile oluşan ilimdir. Bu, gaybe kesin olarak inanan âlimlerin ilmidir. Bu ilim mertebesi, ancak kudsî ruhların alakası ile yükselir. Bu durumda ilim, gözle görme kesinliğinde olur. Elle tutulur, gözle görülür durumundaki bu *'ayn ilm*in mertebesi, ancak malûmun müşâhedesinden, bilinenin görülmesinden oluşan yakın mertebesidir. Bu mertebe de ancak ikili perdenin kalkmasıyla artar. Bu durumda *'ayn* hak olur. Hakk'ın derecesi, onu bütün varlığınla, yâni bedenî ve rûhî kabiliyetlerini bir araya getirip iç ve dış algılayıcılara şâmil hakikatınla idrakten başka derecesi yoktur. Yâni insan, onu öyle bir idrak ile algılayacak ki, görünen ve görünmeyen işlerden idrakin hakikatine şamil bütün bilinenleri kaplayan bir idrak olacaktır. Bu da olgun insanın hâli ve kalbi, haber verdiği gibi onu kuşatan hakka denk olan kimsenin sıfatıdır. Bu, bütünün bütünü olan kimsenin hâlidir. Bu hakku'l-yakîn derecesinin artması, artık ondan sonra bir perdelenmenin olmamasıdır. Hakku'l-yakînin *'ayn*'ı veliler için, *hakk'*ı nebiler için, *yakîn*'in gerçeği olan hakku'l-yakînin içi ise bizim Peygamberimiz (s.a.) içindir.

Bütün bu dereceler ve mertebeler ancak mücâhede ile, devamlı abdestli bulunmak, az yemek, zikir etmek, yerlerin ve göklerin melekûtunu tefekkür etmek, sünnet ve farzları yerine getirmek, Hakk'ın maksudunun dışında ne varsa onları bırakmak, uykuyu ve şehveti azaltmak, helal yemek, doğru sözlü olmak, Allah'a kalbi ile murakebede bulunmakla kazanılır.

İşte bu, her şeyi Hakk'ın gözüyle görmenin ve her zaman hiçbir tereddüdü kalmadan Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda olduğunu düşünmenin anahtarıdır.

İbn Ata (r.a.) demiştir ki: Şübhesiz bu Kur'ân, kesinkes inananlarla yakîn ehli olanların gönüllerinde yerleşmiştir. Bu Kur'ân, Cenâb-ı Hak tarafından gönderilmiş bir gerçektir. Bu sebeple o, muhakkık olan kimselerin kalplerinde yerleşip gerçekleşmiştir.

Yakîn, Allah'ın velî kullarının kalplerini karargah edinen gerçektir. **Hz. Ali** (k.v.), "Şayet perde kalkıp her şey açık seçik görülse benim yakînim zerre kadar artmaz" demiştir. Çünkü o, gözle görmüş gibi inanmıştır.

Şâir onun bu sözünü şöyle dile getirir:

Cennet ile cehennemin hâlini

Gerektiği şekilde yakînen bildim.
Eğer perde aradan kaldırılsa,
Bu yakîn zerre kadar çoğalmaz.

Yâni eğer âhiret halleri keşf olunsa ve hepsini görsem, bugün benim için ilme'l-yakîn olan aynen yarın ayne'l-yakîn mesabesinde olduğundan yakînimde bir zerre artış olmaz.

'Aleyhissalatü vesselâm Efendimiz şöyle duâ etmiştir: *"Allahım senden, kalbime dokunup yerleşen îman ve peşinden küfür olmayan bir yakîn ihsân etmeni dilerim."*[234] Bu yakîn, gözle görülmüşcesine oluşan ilim ve gerçeğin ortaya çıkmasıyla kazanılan yakîndir. Bu sebeple biz deriz ki, ilme'l-yakînin sâhipleri tehlike ve endişe içindedirler. Dolayısıyla onlar vâsıtasıyla irşad gerçekleşmez. Ayne'l-yakîn sahibi olan, öncekinin aksine irşad kutbudur. Hakka'l-yakin sahibi olan ise kutuplar kutbudur. Öyle olunca tecellîler üç kısımdır: İlmî tecellî, aynî tecellî ve hakkî tecellî. Birinci tecellî, Kâbe hakkında görmeksizin anlatılanlarla kazanılan zorunlu bilgi; ikincisi Kâbe'yi uzaktan görmekle kazanılan bilgi; üçüncüsü ise bizzat Kâbe'ye girmekle kazanılan bilgi gibidir.

Katâde demiştir ki: Allah Teala Kur'an hakkında yakîn bilgi sahibi yapmadan hiçbir kulunu bırakmaz. Mü'mini dünyada iken bu yakîn ilmine sâhip kılar ve bu da ona kıyâmet gününde fayda verir. Kâfir ise bu konuda ancak kıyâmette yakîn bilgi sahibi olur, ama bu ona hiçbir fayda sağlamaz.

Mollâ Câmî şöyle demiştir:

Yakîn denizinden susuz cânına su ver,
Artık şüphe serâbında kurumuş dudakla daha fazla oturma.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

96. Öyleyse ulu Rabbinin adını tenzih ile an.

"Öyleyse" ey Rasûlüm, *"Ulu Rabbinin adını tenzih ile an."* Âyetin başındaki *fa* tesbihi öncekiler üzerine tertip veya emretmek içindir. Bu sure-i celilenin katmanları arasında tafsilatlı olarak anlatılanlar, Allah Teala'yı yüce şânına lâyık olmayan şeylerden tenzihi gerektiren hususlardır ki, O'na ortak koşmak ve O'nun hakkı anlatan âyetlerini yalanlamaktır.

Ebu Osman (k.s), bu sürenin son âyetinin mânâsı şöyle olduğunu söylemiştir: "Senin ümmetini, sünnetine tutunmaya muvaffak kıldığımızdan dolayı şükür için Rabbinin adını tenzih ile an."

Fethurrahman'da da denilmiştir ki: Bu ifâde inkârcıların sözlerinden ve onların dünyaya âid diğer işlerinden kaçınılmasını, âhiret işlerine yönelinmesini, Allah'a kulluk

ve O'na duâ edilmesini gerektirir.

Rivayet edilmiştir ki, ***"Öyleyse ulu Rabbinin adını tenzih ile an"*** âyet-i kerîmesi inince, Aleyhissalatü vesselam Efendimiz, *"Bu âyeti rükunuzda tesbih yapınız"* buyurdu. ***"Yüce Rabbinin adını tesbih (ve takdis et)*** (A'lâ 87/1) âyet-i kerîmesi nâzil olunca da, *"Bu âyeti secdenizde tesbih yapınız"* buyurdu. Bu sebeple Resûl-i Ekrem (s.a.) rukuunda *"Sübhâne Rabbiye'l-azim"*, secde yaparken de *"Sübhâne Rabbiye'l-Â'la"* tesbihlerini okurdu.[235]

"Sübhâne Rabbiye'l-azim" tesbihinin rükua, *"Sübhâne Rabbiye'l-Â'la"* tesbihinin de secdeye tahsis edilmesinin sırrı, birincisi hayvanâtın, ikincisi ise bitkilerin ve cansızların mertebe ve derecelerine işârettir. Bu sebeple Allah'ı tesbih ve O'nu tenzihte ilerlemek ve yükselmek gerekir. Cenâb-ı Hak, "alt"ın üstünde olduğu gibi "üst"ün de üstündedir. Herhangi bir yönün O'na nisbeti eşittir. Allah, yönlere bağlı kalmaktan münezzeh olduğu için yönler bu bakımdan müsâvîdir. İşte bu sebeple, namazda inişte yâni ruku ve secdede tesbih meşru kılınmıştır.

Fıkıh âlimleri zikri geçen tesbihlerin namazdaki hükümleri konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Ahmed b. Hanbel: "Bunları söylemek vaciptir. Kasden terkedilmesi hâlinde namaz bozulur. Sehven terkedilirse sehiv secdesi gerekir" demister. Ona göre tesbihi bir defa söylemek vacip olup, tamam olmasının en azı üçtür. İmam Azam Ebû Hanife ve İmam Şafii bu tesbihlerin namazda sünnet olduğunu söylemişlerdir. İmam Malik ise bunun vacip sayılmaması için, "ille de gerekir demek lüzumsuzdur" demiştir. Bu tesbihte geçen *isim* cins mânâsınadır. Yâni "Rabbinin isimlerini tenzih ile an" demektir. *Azim* kelimesi ise *Rabbike*'nin sıfatıdır.

Haber de gelmiştir ki Osman b. Affân (r.a.) Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'ı ölüm döşeğinde ziyaret etti. "Ey Abdullah şu an neden inliyorsun?" diye sordu. Abdullah: "günahlarımdan şikâyetçiyim, günahlarım için inliyorum" dedi. Hz. Osman (r.a.): "Şu an ne arzuluyorsun?"dedi. Abdullah b. Mes'ûd: "Allah'ın rahmeti, arzum Allah'ın bana rahmet ve merhamet etmesi, zayıflık ve acziyetimi bağışlamasıdır" diye cevap verdi. Hz. Osman: "Seni tedavi etmesi için tabip çağırayım mı?" diye sordu, Abdullah (r.a.): "beni bu hastalığa düşüren tabiptir, (tabîbü'l-kulûbdür)" diye cevap verdi. Hz. Osman (r.a.): "İster misin sana biraz ihsanda bulunayım da onunla ihtiyaçlarını karşıla" dediğinde Abdullah (r.a.): "Şu anda hiçbir ihtiyacım yoktur, sonra da olmayacak" diye cevap verdi. Hz. Osman (r.a.): "İzin verirsen kızlarına yardım edeyim, onların mutlaka ihtiyacı vardır" dedi. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.): "Hayır, onların da ihtiyacı yoktur, ihtiyaç olsa ben onların ihtiyacını karşıladım ve dedim ki; ihtiyaç ve zarûret durumunda Vâkıa Suresi'ni okuyun. Çünkü ben Allah Resûlü'nden (s.a.) şöyle işittim: *«Vâkıa süresini her gece okuyan hiç bir zaman geçim sıkıntısına düşmez»"*[236]

Sa'di Müfti, bu hadis sahihtir demiştir. Başka bir hadis-i şerifte de: "*Vâkıa süresini okumağa devam eden kimse ebediyyen fakirliğe düşmez"*[237] buyrulmuştur.

İbn Atiyye demiştir ki: Bu süre-i celilede kıyâmet ve âhirette insanların kazandıkları

nasibleri zikredilmiştir. İşte böylece beraberinde fakirlik olmayan zenginlik anlaşılmış olmaktadır. Hadisleri böyle anlayanlar, hazırlıkla meşgul olur.

İmam Gazzali, *Minhacü'l-abidin* adlı eserinde demiştir ki: Bu süreyi rızık konusunda sıkıntıya ve fakırliğe düşüldüğünde okunması konusunda, Peygamberimiz (s.a.)'den ve ashâb-ı kiramdan nakledilen rivayetler vardır. Hatta **İbni Mesud** (r.a.) çocuklarına bir şey bırakmadığı konusunda tenkid edildiğinde, "Ben onlara Vâkıa süresini devamlı okumalarını tavsiye ederek bıraktım" demiştir. Şayet "âhiret ameliyle dünya şeylerini istemek câiz değildir" dersen, cevaben derim ki: Onun maksadı, Allah (c.c)'ın onları kanâat ve azıkla rızıklandırmasını dilemesi, onların Allah Teâlâ'ya ibadet için bir hazırlık ve ilim öğrenmeleri için bir güç kazanmalarına vesiledir. Bu da dünyalık dışında bir ilim talep etmekten ibarettir. Riya da değildir.

Hilal b. Yesaf'ın Mesruk'tan naklettiğine göre şöyle demiştir: Öncekilerin ve sonrakilerin, cennet ve cehennem halkının, dünya ve âhiretin haberini bilmek isteyen Vâkıa sûresini okusun.[238]

---

[233]. bk. Süyûtî, *Şerhu's-sudûr*, s. 17-18.
[234]. Tirmizî, Deâvât 30.
[235]. İbn Mâce, İkame 20; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 155.
[236]. Münâvî, VI, 201.
[237]. bk. İbn Kesir, IV, 281.
[238]. Vâkıa sresinin tefsiri, h. 1115 Safer ayının başlarında m. 1703 Haziran ayında Allah'ın (c.c) yardımıyla tamamlanmıştır.

سُورَةُ الْحَدِيدِ

57- HADÎD SÛRESİ

Arapça'da demir anlamına gelen «hadîd» kelimesiyle isimlenen ve demirin önemine işâret ettiği için bu adı alan sûre Medine'de inmiştir. 29 âyettir.

O SİZİNLE BERABERDİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١﴾
لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ يُحْي۪ وَيُم۪يتُۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٣﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ
ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ
مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ ف۪يهَاۜ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ
مَا كُنْتُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٤﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ
فِي الَّيْلِۜ وَهُوَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir. O, azîzdir, hakîmdir.

2. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, diriltir, öldürür. O, her şeye gücü yetendir.

3. O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir.

4. O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.

5. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Bütün işler ancak O'na döndürülür.

6. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O, kalplerde olanı bilir.

"*Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir.*" Tesbih, Allah'ı O'nun yüceliğine lâyık olmayan ve yakışmayan şeylerden inanç, amel ve sözle tenzih etmek, berî tutmaktır. Allah İsra sûresinde *sübhane* buyurarak fiilin masdarıyla başlamıştır, çünkü masdar fiiller için asıl ve köktür. Daha sonra Hadîd, Haşr ve Saff sûrelerine ise sebbeha diyerek aynı kelimenin mâzî fiiliyle başlamıştır, çünkü o iki zamandan geçmişle alâkalı olanıdır. Cuma ve Teğabün sûrelerine aynı kelimenin muzârî fiiliyle, el-A'la sûresine ise emir fiiliyle başladı. Bu durum, bu kelimenin mânâsının bütün yönlerini kuşatması sebebiyle böyle olmuştur. Burada Allah Teâlâ'nın kullarına bütün zaman ve vakitlerde tesbîhe devam etmeleri gerektiğini öğretmesi

hatırlatılmaktadır.

Özetle söylemek gerekirse, mâzî ve muzârî fiil kalıplarını, gösterdikleri özel zaman kalıbından ayırmak mümkün olmasa da, Allah bu zaman kalıplarından herhangi birini diğerine tercih etmeden tesbîhin bütün zamanlarda devam ettiğini bildirmektedir. Öyle olunca var edilen her şey, yokluktan varlık âlemine çıkarıldığından beri bütün vakitlerde tesbihte bulunmaktadır. Tesbîhi vakitlere göre sınırlandırmadan, aksine geçmişte dâimâ tesbih ettiği gibi, gelecekte de dâimâ tesbîhe devam edecektir.

Hadîs-i şerîfte, "*Sözlerin en üstünü dört tanedir; sübhanallah ve'l-hamdülillah ve lâ ilâhe illallah ve Allahü ekber. Bunlardan hangisi ile başlarsan sana zarar dokunmaz.*" buyrulmuştur[239].

Hz.Ali'ye "sübhânallah" tesbîhi hakkında soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "*O, Allah'ın kendisi için râzı olduğu bir kelimedir, onunla pek çok yerde kendi zâtını tesbih etmiştir.*" "***...ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz***" (el-Fetih, 48/9) âyet-i kerîmesinde ifâde buyrulduğu gibi. Lafza-i celâlin başındaki lâm ya mânâyı pekiştirmek için gelmiş ziyade lamıdır veya sebep içindir. Fiil de lazım durumuna indirilmiştir. Yâni tesbîhi yalnız ve yalnız Allah için yapmış, O'nun için icrâ ve ihdâs etmiştir. Yerde ve göklerdekilerden maksad, canlı ve cansız bütün yaratılmışlardır. Akıllı varlıklar için kullanılan "men" edatı yerine "mâ" harfinin kullanılması tağlib kaidesi gereğincedir. Âlimlerin çoğunluğu "mevsûl olan "mâ" akıllı ve akılsız varlıklara da şamildir" demişlerdir. Diğer bazı âlimlere göre ise bütün varlıkların teşbîhinden murâd ibâdet maksadiyle ve dille yapılan bütün tesbihlerdir. Bazı büyük zatların söylediği gibi, *Allah Teâlâ, insanların ve cinlerin basîretlerini cansız varlıkların hayatını idrak etmekten mahrum bırakmıştır. Ancak, Allah'ın diledikleri müstesnâdır. Oysa her şey O'na hamd ederek tesbihte bulunması için yaratılmıştır. Bu varlıklardan bizim faydalanmamız ise* Allah'ı tesbih etmeleri sebebiyle değil, *bize tâbî kılınmaları hükmüyle*dir.

Hasan Basri: *Şâyet evlerde sizinle bulunan şeylerin tesbihi size gizli olmasaydı orada duramazdınız,* demiştir. Yine büyüklerden birisi şöyle demiştir: Diriden ancak diri çıkar. Alemde diri olmayan bir şey bulunsaydı, ilâhî hakîkate dayanmamış olurdu, bu da muhaldir; imkânsızdır. Öyleyse cemâdat/cansız varlıklar, görmesi sınırlı olana göre ölüdür, aslında ölü değil, diridir. Çünkü ölümün hakîkati, müdebbir olan dirinin, müdebber olan cesedden ayrılmasıdır. Müdebbir ve müdebberin her ikisi de diridir. Ayrılmak ise varlığa âid değil, yokluğa 'ademî bir nisbettir. Bu iş bir vilâyetten azledilip, bir yerden diğerine intikaldir. Bir şey duymak, his etmek diri ve hayatta olmanın şartlarından değildir. Çünkü his ve duyu organları akılla ilgili olup varlıkları diriye ilâve olan durumlardır. Bunların ikisi de ilmin şartlarındandır. Bazen hissedilmeyebilir. Çok yeme hastalığına tutulan kimseyi düşün; bu kişi yediğini ve doyduğunu hissetmez. Hisleri uyuşturulan kişi de diri olup ölü olmadığı halde uzvunun kesildiğini duymaz.

Âlimlerin bir kısmı demiştir ki: Bu âlemde bulunan her şey Allah'ın kendisini bilgi sâhibi kıldığı hamd şekliyle Allah'a hamd ile tesbih eder. Bu hamd etme olayı

varlıkların durumuna göre değişir. Ancak insanın farklı bir özelliği vardır. Bazısı hamd olmadan tesbih eder. Allah'ın kendisini övdüğü bazı şeyleri doğru bulmaz. "***O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.***" (eş-Şûra, 42/11) âyet-i kerîmesinin anlamı gibi bazı şeylere inanır, ama bazısına inanmaz. Bu, Allah'ın kendisine verdiği bazı sıfat ve niteliklerden tenzih edilmesi, O'nun sonradan yaratılmış olan şeylere benzetmekten münezzeh kabul edilmesidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "***O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlayamazsınız. O, Halîm'dir, bağışlayıcıdır.***" (el-İsra, 17/44) Yâni buradaki hamd ifâdesi, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini övdüğü ve peygamberlerinin diliyle inzal ettiği medihle övmek demektir, insan aklından çıkan övgüyle değil. Cenâb-ı Hakk'ı kendi aklına göre tesbih eden hakkında şöyle buyurmuştur: "***Senin izzet sâhibi Rabbin, onların isnad etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir.***" (es-Saffat, 37/180) Böylece O, bütün övgülerin çok ötesinde olduğunu bize bildirmiş oluyor.

Allah dostu olanların sülûkleri sırasında bütün varlıkların 'bazılarının zannettikleri gibi hal dili ile değil' açık bir konuşma diliyle tesbih ettiklerini mutlaka duyar. Bu duyma olayı gerçekleştikten sonra Allah Teâlâ, merhamet ederek onlardan bu işitme durumunu alır, onlarda sadece bu konuyla ilgili bilgi kalır. Varlıkların tesbîhini işitme durumu sürekli olsaydı akılları başlarından giderdi.

Hadîs-i şerîfte: "*Bütün canlı hayvanlardan ve cansızlardan ne varsa, insanlar ve cinler hariç kabir azabını duyarlar*"[240] buyrulmuştur. Bundan anlaşılıyor ki, gökler, yer bütün bölümleriyle ve onlarda bulunan mülk, ay, güneş, yıldızlar, insanlar, cinler, diğer canlılar, bitkiler, cansızların bir tür hayatları, anlamaları, algılamaları, tesbihleri ve hamdleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ "***O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O Halîm'dir, bağışlayıcıdır.***" (el-İsra, 17/44) buyurmuştur. Bil ki Allah Teâlâ tafsîl makamında olmaları itibariyle bütün yaratılmışlar tarafından tesbih edilmektedir. O, cem' makamında olması itibariyle de bizzat kendi kendisini tesbih etmektedir. Şu halde tesbîh, cem' ve tafsîl makamlarında olması bakımından, Hakk'ın sınırlama ve taayyün cihetiyle imkân âlemine âid noksanlıklardan, insanlığa mahsûs kemâllerden tenzîh edilmesidir.

"*O, azizdir,*" kudret ve büyüklüğü ile galiptir, O'na hiç bir şey engel olamaz, karşı duramaz. "*Hakimdir* " lütfu ve tedbîriyle hikmet sâhibidir. Hikmet ve maslahatın gerektirdiği dışında hiç bir şey yapmaz. Burada hikmetlerinin yüceliğinin alâmetleri bulunmaktadır. İzzet her şeye üstün gelmek olup kudretin kemâline, hikmet ise ilmin kemâline delâlet eder. Akıl ise bu iki sıfat ile sıfatlanan varlığın âcizlik, câhillik ve benzeri bütün noksanlıklardan münezzeh ve berî olduğuna hükmeder. Bu sebeple O'nun rahmet ya da azabından emin olmak küfürdür. Çünkü bu durumda Allah'a acz nisbet edilmiş olur. Rahmetinden ümid kesmek de böyledir. Bu durumda da sonsuz cömertlik sâhibi olan Allah'a cimrilik isnâd edilmiş olur.

❀

لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٢﴾

2. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, diriltir, öldürür. O, her şeye gücü yetendir.

"*Göklerin ve yerin mülkü O'nundur.*" Yâni, göklerde ve yerde ve onların üzerinde ve içindeki bütün varlıklarda, onları var etmekte ve yok etmekte, bildiğimiz ve bilmediğimiz diğer her çeşit işlerde ve bütün tasarruflarda, hükmünün geçerliliği ve hâkimiyet bütünüyle (küllî tasarruf) Allah'ındır.

Denilirse ki, Allah, mülkü ve hükümranlığı sonsuz olduğu halde, burada mülk ve hükümranlığı sonu olan göklere ve yere nasıl izâfe etti? Fakir (**Bursevî**) derim ki, göklerin ve yerin bir zâhirî/görünen yönü vardır. İşte bu mülk âleminden hâl-i hazırda görünen bu yüzü şekiller ve cisimler kabilinden olduğu için sonludur. Bir de bunların bâtınî olarak gözle görünmeyen elle tutulmayan sırları ve gerçekleri vardır ki, işte sonu olmayan bunlardır. Çünkü bunlar melekût ve mânâlar âlemindendir. Bu sebeple mülkü/hükümranlığı Allah Teâlâ'ya izâfe etmek mutlak bir izâfedir. Hakîkatte sonu olmayan mülk ve melekût de buna dâhildir. Bilmez misin ki, Kur'ân'ın âyetleri görünürde sayılı ve sınırlı olduğu halde, hayret verici mânâları sâhili olmayan bir deniz gibi bitip tükenmiyor. Sırları, konuşması; vahyi olması yönünden de sonsuzdur. Buradaki mülkten, hükümranlıktan maksad hakîkî mülktür. Bu sûrede açıklanacağı üzere insanların hükümranlığı, mülkü mecâzîdir.

"*O, diriltir, öldürür.*" Âyet-i kerîmenin bu kısmı, hükümranlık hükümlerinin bir kısmını açıklayan başlangıç cümlesidir. Yâni, ölüleri diriltir, sperm ve yumurtaya can verir, canlıları da öldürür. Öldürmek ve diriltmek, bir şeyi ölü ve bir şeyi diri kılmaktır. Bu kavramlar bazen hidâyet vermek ve saptırmak yerine istiâre olarak mecâzen kullanılır. "***Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamıyacak durumdaki kimse gibi olur mu! İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterilir.***" (el-En'âm, 6/122) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi. Allah Teâlâ, "el-Muhyî" isminin tecellîsiyle kalpleri diriltir, "el-Mümît" isminin tecellîsiyle de nefisleri öldürür. Veya kalplerin ölmesiyle nefisleri diriltir, nefislerin dirilmesiyle de kalpleri üstün gelme yoluyla öldürür.

İbni Ata demiştir ki; O, mülkün sâhibidir, hükümranlık tamamiyle O'na mahsûstur. O'nun işi hükümranlık olduğu için dilediğini öldürür, hükümranlığındaki ihtimâmı sebebiyle de dilediğini diriltir.

"*O, her şeye gücü yetendir.*" Eşyâ içinde zikre konu olan şeylerin cümlesi, O'nun irâde ve hikmetinin gerektirdiği şekilde öldürüp diriltmeğe de kadir olduğu şeylerdir. Âyet-i kerîmede geçen "kadîr" kelimesi mübâlağa ismi fâil olduğundan tam ve sonsuz kudret demektir.

❀

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٣﴾

3. O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir.

"*O, evveldir,*" Zât ve sıfatı itibariyle diğer varlıklardan öncedir. Çünkü O, diğer varlıkları yoktan var edicisi ve ilkidir. Önce ve ilk olmaktan maksad, zât itibariyle olup zaman itibariyle değildir. Zira zaman da yine sonradan olan varlıklar cümlesindendir.

"*Âhirdir,*" varlıklar yok olduktan sonra hakîkaten var ve bâkî olan O'dur. Şöyle de denilebilir: Kendisinden başka varlıklara nazar edilmeden sadece O'nun zâtıdır. Zîra mümkün olan bütün varlıklar var oluş sebepleri dikkate alınmazsa fânîdirler.

O başlangıcı olmayan evveldir; âhiri bulunmayan âhirdir O

Nasıl meydana gelir varlık ve yokluk yüksek ve alçak O yüce varlık olmadan

"*Zâhirdir,*" çokluğun bulunması O'nun açık delilleridir. "*Bâtındır.*" Gerçekten gizlidir, akıl onu idrak etmenin çevresine bile yaklaşamaz. Allah'ı Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bu gizlilik dünyâda da âhirette de birdir. Ancak **Zemahşerî**'nin *Keşşaf* adlı tefsîrinde yer alan "Bu âyet Allah âhirette duyularla idrak edilebilir, diyenlerin aleyhine delildir" görüşü geçersizdir. Çünkü Allah Teâlâ'nın gerçek künhü ile bâtın oluşu, sıfatları itibariyle âhirette görülmesine aykırı ve engel değildir.

"*O, her şeyi bilendir.*" Gizli ve âşikâr hiç bir şey O'nun ilminin dışında kalamaz. Alîm mübalağa ismi fâil kalıbı olduğu için Allah Teâlâ'nın her şeyin gizlisini ve açığını noksansız ve tam olarak bildiğini göstermektedir.

Bu âyet-i kerîmenin başka tefsirleri de vardır: O, ilktir, sebepler O'ndan başlar. O, sondur, neticeler O'nda son bulur. Yâni birbirinden oluşan varlıklar zincirine baktığın zaman Allah Teâlâ'yı bu varlıklar zincirinin başlangıcı ve sonu olarak görürsün. Sebepler zinciri O'nda başlar, sonuçlar zinciri O'nda biter. Bu sebeple âlimler şöyle demişlerdir: Geminin rotasına girip de yürümesi husûsunda rüzgâra güvenme! Bu fiillerin tevhîdi bakımından şirktir ve âlemdeki işlerin hakîkatleri bakımından bunlara imkân sağlayan Allah hakkında cehâlettir. Âlemin mahiyetini olduğu gibi gören kimse bilir ki, rüzgar kendi kendine hareket etmez. Aksine ilk ve başka hareket ettiricisi bulunmayan bir hareket ettiricisi vardır. O, bir hareket ettirici sâyesinde harekete geçmekten ve diğer varlıklar gibi görünür olmaktan münezzehtir. O, aynı zamanda zâhirdir, yâni her şeye galiptir. Bâtındır, her şeyin iç yüzünü bilir. Arapça'da zâhir, bir şey açığa çıktığı zaman onu bilip hâkim olunduğunda, bâtın ise gizli kalan bir şey öğrenildiğinde kullanılır. Ancak **Zemahşeri** bu görüşü bu hâliyle zâhir ile bâtın arasındaki mutabakata aykırı bulduğu için uygun bulmamıştır.

Ebû Hüreyre (r.a.) den rivâyet edildiğine göre, Peygamberimiz'in (s.a.) kızı Hz. Fâtıma (r.a.) Rasûlullah'ın huzuruna girerek bir hizmetçi verilmesini istedi. Rasûlullah (s.a.) Hz. Fâtıma'ya (r.a.) şöyle buyurdu: "*Sana bundan senin için daha hayırlı olanı*

göstereyim mi? Şöyle duâ et; 'Ey yedi göğün ve Arşın Rabbi, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren, bizim ve her şeyin Rabbi! Tane ve çekirdeği yaran, nâsiyesi senin elinde bulunan her şer sâhibinin şerrinden sana sığınırım. Sen ilksin senden önce hiçbir şey yok, sen en sonsun, ebedîsin, senden sonra kalacak hiçbir şey yok. Sen zâhirsin, senden üstün hiçbir şey yok. Sen bâtınsın (gizlisin), sana gizli kalan hiçbir şey yok. Benim borcumu öde, fakirlikten kurtar ve zengin kıl."[241]

Burada zâhir ifâdesiyle galip ve üstün gelen, bâtın ile ise her şeyin iç âlemini bilen mânâsı kasdedilmiştir. Yâni O, her şeye galiptir, fakat hiç bir şey O'na galip gelemez. Bu sebeple de yaratılmışlarda ve âlemin tamamında galebe ve üstünlük husûsunda dilediği gibi tasarruf eder. Çünkü O'na engel olabilecek hiçbir varlık yoktur. O, her şeyin gizli taraflarını tam olarak bilir. Yegâne kurtarıcı ve kendisine sığınanların tek ilticâ merciidir. O'ndan başka kurtaracak ve ilticâ edilecek kimse yoktur.

İmam demiştir ki, âlimlerin çoğu sadece Allah Teâlâ'nın bir olduğunu isbat edebilmek için "O evveldir" sözüne muhtaçtırlar. Ve şöyle demişlerdir: "O ilktir" sözü ilk önce olan tek varlıktır, anlamındadır. Bu sebeple, satın alacağım ilk köle hürdür, dese de sonra iki köle satın alsa, bunlar hür sayılmazlar. Çünkü birinci olması şartı tek olmasını gerektirir. Burada ferdiyet gerçekleşmemiştir. Bu iki tek köleden sonra bir köle satın alsa yine âzâd edilmiş olmaz. Çünkü evveliyet şartı önce olmayı gerektirir. Oysa bu durumda her iki şart da gerçekleşmemiştir. Şu halde evvelin tek olması şartı göz ardı edilemeyecek bir durumdur. Bu sebeple âyet-i kerîme, âlemin yaratıcısının bir ve tek olduğunu göstermektedir.

Ve yine O, evveldir, zihn-i hârici olarak ilktir. Çünkü her şeyin mûcidi, yoktan var edicisidir. Zihnen en sondur, her şey son bulduktan sonra O bâkîdir. Nitekim yaratıcının varlığını ispat eden deliller de bunu gösterir.

Âriflerin sülûklerinin tertîbine bakar ve sülûkteki sâliklerin mertebelerini düşünürsen O, âriflerin yükselebileceği derecelerin en sonudur. O'nun mârifetinden önce kazanılan her mârifet O'nu bilmeye götüren bir merdivendir. En uzak menzil, varılacak son nokta mârifetullahtır. O âhirdir, mârifetler alanında derecelere yükselmek için yürümeye, sülûke nisbetle en sondur. Dış âleme izâfetle de ilktir, evveldir. Sülûkün ilk başlangıcı O'ndandır, en son varış O'nadır. Bu sebeple bazı kâmil zâtlar şöyle demişlerdir: Sülûk seyrinin başlangıcının iniş yönünde olması itibariyle O evveldir. Seyrin tamamlanmasının yükseliş yönünde olması itibariyle de O en sondur. Hakk'ın varlığına bakış itibariyle O zâhirdir, varlığı birçok delille gün gibi açıktır. Yaratılmışların varlığına bakıldığında ise bâtındır. Bu durum âlimlerin: "Hakk'ın zâhiri halkın bâtınıdır, halkın bâtını ise Hakk'ın zâhiridir" dedikleri mânâdır. Çünkü ilâhî hüviyet Hak'la halk arasında mânâ itibariyle onların birbirlerine karıştırılmasını engelleyen bir perdedir. Hakk'a nazaran ilâhî hüviyet, halka nazaran da yaratılmışlık hüviyetidir. Bu hakîkatin kavrandığı nokta *"kaabe kavseyn"* mertebesidir. Bu derecenin üstünde de *"ev edna"* mertebesi vardır.

Şiblî'nin (k.s.) yanında Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarından bahsedildi. Susunuz, dedi.

Çünkü orada hayallerin, vehimlerin delip geçemeyeceği, anlayışların almayacağı uzaklıklar ve engeller vardır. Sıfatları hakkında: “O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır” ilâhî beyânıyla zıdlıkların bir araya geldiği varlık konusunda konuşmak nasıl mümkün olabilir? O bize anlayabileceğimiz kadarıyla hitâb etmiştir.

Rağıb demiştir ki: Evvel kelimesinin başka mânâları da vardır ve çeşitli şekillerde kullanılır. Bu mânâlardan birincisi, O zaman bakımından öncedir. Önce Abdü’l-Melik; sonra Mansur demiş olman gibi.

İkincisi, riyâsette baş olmak, diğerlerinin ise onunla aynı hizada bulunmalarıdır. Önce emîrin, peşinden vezirin gelmesi gibi.

Üçüncü mânâ, konum ve nisbet itibariyle önde bulunmaktır. Iraktan çıkan kimse için, önce Kadisiye, sonra Feyd’in gelmesi gibi. Burası hacıların yolu üzerinde sahrâda bulunan bir köydür. Mekke’den çıkan kimse için ise önce Feyd, sonra Kadisiye gelir.

Dördüncüsü sınaî düzen husûsunda önce olmaktır. Yapılacak olan bir binâ için önce temel, sonra katlar gelir.

Allah’ın sıfatları konusunda “O evveldir” denildiği zaman bunun mânâsı, var olmak husûsunda kendisini hiç bir şeyin geçememiş olduğu varlık olmasıdır. Bu da: “O, kendinden başka hiç bir şeye muhtaç değildir” diyenlerin ve “O, kendi varlığı ile her şeyden müstağnîdir, hiç bir şeye muhtaç değildir” diyenlerin görüşüne götürür.

Allah Teâlâ’nın sıfatları konusunda zâhir ve bâtın kavramları, evvel ve âhir gibi birbirine bağlı olarak kullanılamaz. “ez-Zâhir”, bizim açık mârifetimize işârettir, denilmiştir. Böylece yaratılış, insanın baktığı her şeyi Allah’ın varlığına delil olarak görmesine ve O’nun var olduğuna hükmetmesine yardımcı olur. “***Gökteki ilah da, yerdeki ilah da O’dur. O, hakimdir, her şeyi bilendir.***” (ez-Zuhruf, 43/84) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu gibi. Bu sebeple bazı hikmet ehl-i kişiler şöyle demişlerdir: Allah’ın mârifetini arayan kişi, O’nunla beraber olan her şeyin mâhiyetini aramak için ufukları dolaşan kişi gibidir.

“el-Bâtın” Allah’ın hakîkatiyle mârifetine işârettir. O mârifet de **Ebû Bekir** (r.a.)’in “*Ey mârifetinin gayesi O’nu bilmekten âciz olduğunu anlamak olan*” sözü ile işâret ettiği mârifettir. O, âyetleriyle zâhir, zâtiyle bâtındır, denilmiştir. Ayrıca O, bütün eşyayı kuşatmış ve onları idrak etmiş olmasıyla zâhir, eşya O’nun zâtı tarafından kuşatılmış olması bakımından da bâtındır. Nitekim “***Gözler O’nu görmez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır.***” (el-En’am, 6/103) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu gibi. mü’minlerin emîrinden bu iki kelimenin tefsirini gösteren şu sözler rivâyet edilmiştir: “*Kulları O’nu görmedikleri halde onlara tecellî etmiştir. Onlara tecellî etmeden kendisini onlara göstermiştir.*” Bunu anlamak için, *Müfredât* adlı eserde de işâret edildiği gibi, keskin bir anlayış ve parlak bir akla ihtiyaç vardır.

Yine O, âhiriyetinin aynında evvel, evveliyetinin aynında da âhirdir. Bâtıniyetinin aynında zâhir, zâhiriyyetinin aynında bâtındır. Bir tek yönden ve bir tek itibarla ve bir ân içinde böyledir. Çünkü O’nun mutlak zâtı bu muhtelif ve birbirine zıt itibarları gerektirmektedir. Bunun da sebebi, O’nun her şeyi kuşatması ve her şeyden müstağnî

olup hiç birine muhtaç olmamasıdır.

Rabbânî âriflerden **Ebû Saîd el-Harrâz**'a denildi ki, Allah'ı ne ile tanıdın? Dedi ki: "O'nun zıdlıkları birleştirmesiyle, ***"O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir"*** âyet-i kerîmesini okudu. Zıdlıklar arasını birleştirmek ancak bir tek yönden, bir tek itibarla ve bir an içinde tasavvur edilebilir. O, evveliyet, âhiriyet, zâhiriyet ve bâtıniyet hususlarından her birini hakkıyla bilir. Çünkü O'nun ilmi zâtının aynıdır. Zâtı ise eşyanın tamamını kuşatmıştır. "**O, her şeyi (ilmiyle) kuşatmıştır.**" (Fussilet, 41/54) âyet-i kerîmesinde buyurduğu gibi. *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*'de de böyle ifâde edilmiştir.

el-Vâsıtî de şöyle demiştir: Allah Teâlâ, ilk, son, zâhir ve bâtın olduğunu bildirmedik mahlûkat içinde hiç bir nefis bırakmamıştır. Ve yine demiştir ki, bir kimsenin Cenâb-ı Hakk'ın "Evvel" isminden nasîbi olan kimse geçmişle meşgul olur. "Âhir" isminden nasîbi olan kimse gelecekle alâkalı olur. Zâhir isminden nasîbi olan kimse Allah'ın hayret verici kudretini tefekkür eder. Bâtın isminden nasibi olan kimse O'nun gizli âlemlerde cereyân eden sırlarını mülâhaza eder. Şunu da söylemiştir: Yine peygamberlerin nasipleri birbirine zıd görünse bile bu dört isimledir. Onlardan her bir sınıf bu dört isimden biriyle kaimdir. Bu isimlerin tamamını kendinde toplayan onların orta yolda olanıdır. Bu isimlere mazhar olduktan sonra bunlardan fânî olan tam bir kemâl derecesine ulaşmıştır. O isimler de: "O Evvel'dir…" diye başlayan âyette geçer. Şunu da söylemiştir: Allah'ın sadece evveliyet elbisesini giydirdiği kişide âhiriyet tecellîsi olması imkânsızdır. Çünkü bu kişi, o isimden mahrum bulunanlardan ya da bu isimden uzak olanlardan başka hiç kimse üzerinde tecellî edemez. Bu sebeple ancak bu isimle aydınlanır.

Cüneyd şöyle demiştir: Her evvelden kıdemi nefy etmek O'nun evveliyeti iledir. Her âhirden bakayı nefy etmek O'nun âhiriyeti iledir. Yaratılmışlar zâhir olması sebebiyle O'nun Rablığını itiraf etmeye mecbur oldukları halde, künhünü ve keyfiyetini idrâk etme konusunda anlayışlar, bâtıniyyeti sebebiyle perdelidir.

Süddî demiştir ki: O, iyiliği ile evveldir, çünkü sana bir olduğunu tanıtmıştır. Sonsuz cömertliği ile âhirdir, çünkü sana işlemiş olduğun günahlardan dolayı tevbe etmeyi öğretmiştir. Tevfik ve yardımı ile zâhirdir, çünkü seni kendisine secde etmeğe muvaffak kılmıştır. Kendisine isyan ettiğin zaman ayıbını örtmesi sebebiyle de bâtındır.

Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: O, yaratmakla evvel, rızık vermekle âhir, hayat vermekle zâhir, öldürmekle bâtındır. Yine demiştir ki. O, kendisinden önce bir şey gelmeksizin evvel, kendisinden sonraya hiçbir şey kalmaksızın âhir, kendisinden daha açık hiç kimse bulunmaksızın zâhir, kendisinden daha gizli hiç bir şey bulunmaksızın bâtındır. Kadîm olan evvel, rahîm olan âhir, halîm olan zâhir, alîm olan bâtındır. Evvel, içindekilere rağbet etmemeleri için dünyanın hâllerini açar, tanıtır. Âhir, hakkında şikâyetçi olmamaları için âhiret hâllerini açıklar. Zâhir, kendisini tanımaları için velî kullarının kalbleri üzerindedir. Bâtın, inkâr ettiklerinden düşmanlarının kalbleri üzerindedir. Evvel ezeliyetle, âhir ebediyyetle, zâhir ahadiyetle, bâtın ise

samediyetledir. Evvel heybetle, âhir rahmetle, zâhir hüccetle, bâtın ise nimetledir. Yine evvel nîmet vermekle, âhir cezâ vermekle, zâhir senâ edilmekle, bâtın ise vefâ iledir. Evvel hidâyet etmekle, âhir kifâyetle, zâhir velâyetle, bâtın ise gözetmekledir.

Keşfü'l-esrâr sâhibi demiştir ki: Hakk'ın merhamet dili şöyle ifâde buyurur: "Ey âdemoğlu, halk senin için dört gruptur:

1- Anne ve baba gibi senin çocukluğunda senin için çalışan kimselerdir.

2- Senin âhir ömrün olan yaşlılığında elinden tutan çocuk ve torunlarındır.

3- Açıkça seninle birlikte olan dost ve sevdiklerindir.

4- Seninle gizli hayatı olan kadınlar ve câriyelerdir. Âlemlerin Rabbi olarak derim ki: Bütün bu kimselere itimâd etme, işini yapan kimselerin bunlar olduğunu zannetme. Seni yoktan var eden evvel benim, yine dönüşünün kendisine olacağı âhir de benim. Yüzünü en güzel şekilde süsleyip bezeyen zâhir benim, sırları ve hakîkatleri göğsüne emânet olarak koyan Bâtın da benim."

Evvel Sensin Âhir Sen hudûs ve kıdem nedir?
Zâhir Sensin Bâtın Sen varlık ve yokluk nedir?
Ulaşılmayan bir İlk, Sonu olmayan bir Son
Bir Zâhir ki sorulamaz ne kadar ve nasıldır
Bir Bâtın ki sorulmaz sayısı ve şekli ne?

Denilir ki: O, öncekileri yaratan evvel, sonrakileri yaratan âhir, açıkça görülen âdemoğullarını yaratan zâhir, gizli olan cin ve şeytanları yaratan bâtındır.

(Hakîm) **Tirmizî** demiştir ki: O, te'lîf ile birleştirmeyle evvel, kullarına teklifte bulunmasıyla âhir, yaratılmışlar üzerinde tasarruf etmeyle zâhir, tanıtmayla bâtındır. Nîmetlendirmeyle evvel, tamamlamayla âhir, ikrâm etmekle zâhir, ilham vermekle bâtındır.

Usulcülerden bazı muhakkıkler demişlerdir ki: Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın diğer yaratılmışlara benzediği tasavvurunu ortadan kaldırması sebebiyle mübâlağa içermektedir. Çünkü evvel olan âhir olamaz, zâhir olan da bâtın olamaz. Bu sebeple O, evvel, âhir, zâhir ve bâtın olduğunu bildirdi ki, yaratılmış ve yapılmışlardan hiçbir şeye benzemediği bilinip anlaşılsın.

Mükâşefe ilmine vâkıf olanlardan bazıları demişlerdir ki: O, âlemin şekilleri bile yokken evveldi. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) "*Allah vardı ve O'nunla beraber hiç bir şey yoktu*"[242] buyurmuştur. Bu sebeple O her şeyden evveldir. İşte bu öncelik, evveliyetle kasd edilen şeydir. O âhirdir, çünkü âlemin meydana gelmeleri esnasında onların şekillerini tayin edip ortaya çıkaran O'dur. Âlemin ortaya çıkarılması itibariyle onların O'ndan sonra gelmeleri söz konusudur. Aynı zamanda âhiriyet de O'na mahsûstur. Şu halde âhir zâhirin, bâtın da evvelin aynıdır. Bu durum zâtın Hakk âleminden halk âlemine sıfatlarıyla tenezzül etmesi, inmesi itibariyledir. Ama halktan Hakka terâkkî ve yücelme itibariyle âhir bâtının, zâhir de evvelin aynıdır.

İmam Gazâlî şöyle demiştir: Bu duruma bakarak Allah Teâlâ'nın sıfatları konusunda asla hayrete düşme! Çünkü mânâ ile insan kasd edildiğinde insan zâhir ve bâtındır. O görülen, muhkem fiilleriyle delil gösterildiğinde zâhirdir. Ama his ve duyuların onu idrâk etmesi beklenirse o bâtındır. Duyu organları insanın zâhirî beşerî yönlerini idrâk edebilir. Ancak insanın beşerîliği sadece görülenden ibâret değildir. Aksine bu beşerî yönü, diğer organları değişse bile yine de kendisidir. Onun organları devamlı olarak değişmektedir. Yaşlandıktan sonra organları küçüklüğündeki organlarından tamamen farklıdır. Bu organlar zamanın genişliği içinde eskimiş, yerlerine beslenme yoluyla başkaları ve yenileri gelmiştir. Ama onun asıl hüviyeti değişmemiştir. Bu hüviyet his ve duyulardan gizli, ama akıl için ise o hüviyetin eser ve fiillerinin istidlâl yoluyla anlaşılması açıktır.

Zerrûkî demiştir ki: Evvel-âhir olan odur ki, O'nun varlığının bir başlatıcısı; sabit olan kıdeminin, ezeliyetine son verecek hiç kimse yoktur. O'nun yokluğu muhaldir, mümkün değildir. Her şey O'ndan başlamış, O'na dönecektir. Cenâb-ı Hakkın bu iki ismi, vav ile atfedilmişlerdir. Çünkü mânâlarının mevkii birbirine uzaktır. O'nun evvel olduğunu bilen O'nunla olan her şeyden gaib olur. O'nun âhir olduğunu bilen her şey ile O'na döner. Evvel isminin hâssası yakaları bir araya getirmektir. Yolcu olan kişi her cuma günü O'na devam ederse iki yakası bir araya gelir, işi rast gider. Âhir isminin hâssa'sı ise insanın iç âlemini Allah Teâlâ'dan başka her şeyden arındırmaktır. İnsan onu her cuma günü yüz defa okumağa devam ederse onun kalbinde Hak'tan başka hiç bir şey kalmaz.

Zâhir-bâtın rablığı delillerle apaçık, nicelik ve hayallerden gizlenmiştir. Öyleyse O, târif yönünden zâhir, apaçık; keyfiyet yönünden ise bâtın, yâni gizlidir. Bu iki mübarek isimde önceki iki mübarek isim gibi vav bağlacı ile bir birine bağlanmışlardır. O'nun zâhir olduğunu bilen O'nun varlığına hiç bir konuda delil istemez. Her şey ile O'na döner. O'nun Bâtın olduğunu bilen, her şeyi O'nun varlığına delil olarak görüp gösterir. Her şeyi ile O'na döner. Zâhir isminin hâssası, işrak vaktinde okuyan kişinin kalbine velâyet nûrunu açığa çıkarmaktır. Bâtın isminin hâssası ise, günde üç kez okuyanın her an ve zamanda nefesinin var olmasıdır. İki rekat namazdan sonra kırkbeş kez *hüve'l-evvelü vel-âhıru ve'z-zâhiru ve'l-bâtınü ve hüve bi külli şeyin alîm*. Yâni, O, ilktir, sondur, apaçıktır, gizlidir. O'nun her şeye gücü yeter, derse ne diliyorsa ona sâhip olur.

Bazı büyükler demişlerdir ki: Evvel'in hakîkati, varlığının yokluktan açığa çıkmasıdır. Şüphesiz yokluk, Cenâb-ı Hak için imkânsızdır. O evveldir, O'na hükmeden bir evveliyet yoktur. Bu sebeple zâtını âhir ismiyle isimlendirmiştir. Diğer varlıkların önceki durumları gibi evveli olsaydı, âhir olması sahih olmazdı. Çünkü âhir, bilinen kayıtlara bağlı varlıkların nihâyete ermesinden ibarettir. Öyleyse O âhirdir, O'na hükmeden bir âhiriyet yoktur. Çünkü O'nun âhiriyeti, kıyâmetin kopmasıyle bütün yaratılmışların zat, fiil ve nitelik bakımından O'nun zât, sıfat ve fiillerinde yok olmasından ibarettir. Cenâb-ı Hak'tan başka her şeyin kendisine hükmeden bir evveliyet vardır.

Peygamberimiz'in (s.a.) "*Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır*"[243] demesi de buna benzer. Yâni yokluktan varlığa ilk açılan şey Hz.Muhammed'in (s.a.) nuru olan akıldır. Onun da kendisine hükm eden bir âhiriyeti, sonu vardır. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimizin, "*Biz ilkleriz, sonlarız*"[244], başka bir rivâyette "*Biz cismânî yönümüzle dünyâya en son gelmiş olanlarken, ilâhî ilimde en başta gelenleriz*"[245] buyurduğu gibi.

Cenâb-ı Hakk'ın evveliyeti ve her hangi bir şeyin kendi önüne geçmesinden münezzeh ve berî oluşundan dolayı, namazı ilk vaktinde kılan kimsenin ibâdet sevabı o vaktin başlangıcından itibaren sonuna kadar uzanır. Namaz için bu vaktin ilk girişinden itibaren gecikmeden namazı edâ eden kişinin her iki eli de hayırla dolar. Bu güzel bir görünümdür. **Şa'rânî**'nin *Cevahir* adlı eserinde olduğu gibi, büyükler ıstılah hâline getirdikleri evveliyet sözüyle başkalarının zihnine gelen şeye değil, sadece buna işâret etmişlerdir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki: **İmam Şafiî** Peygamberimiz'in (s.a.) "*Vaktin evvelinde Allah'ın rızâsı vardır*"[246] hadîs-i şerîfi ile amel ederek namazın ilk vaktinde kılınması yönünde amel etmiştir. **İmam Ebû Hanife** ise ***"Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbîh et"*** (Kaf, 50/40) âyet-i kerîmesiyle amel ederek namazın, gereğine göre belli vakte kadar geciktirilmesini doğru bulmuştur. Böyle olunca evveliyette âhiriyet, âhiriyette de evveliyet vardır. Fenâ ve baka bakımından her iki durumun da farklı yönleri vardır. *Vâridât-ı Hakkıyye* adlı eserde de açıkladığım gibi, bazı seherlerde bana işâret edildiğine göre, Kâbe-i Muazzama fecr-i sâdıkın, girmesi esnasında yerine konulmuştur. Allah Teâlâ'dan nur ve aydınlık dileriz.

هُوَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ
السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ فٖيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصٖيرٌ ﴿٤﴾

4. O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.

"*O*" tam ve sonsuz kudreti ve nihâyetsiz hikmeti ile "*gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra*" Rahmâniyet sıfatıyla bütün cisimleri kuşatan "*Arş'ın üzerinde istivâ*" arşı istilâ "*edendir.*" Bu altı gün, âhiret günlerinden veya dünya günlerinden olabilir.

İbn Atiyye demiştir ki: Daha doğrusu odur ki, bu altı günün ilki pazar, sonu da cuma günüdür.

Öyle ki melekler göklerin ve yerin peyderpey var edilişini müşâhede ederler. Allah'ın

bu tedrîc ve teennî sünneti bütün işlerde hâsıl olmuştur.

Bunun gibi Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'in (a.s.) toprağını kardığı kırk gün hakkında da, bunların dünya günlerinden mi âhiret günlerinden mi olduğu husûsunda ihtilafa düşülmüştür. Bu âyet-i kerîme'de Cenâb-ı Hakk'ın altı sıfatına işâret vardır. Bunlar: hayat, ilim, kudret, irâde, sem' ve basardır. Yâni O, bütün varlıklara mevsuf olduğu bu altı sıfatla tecellî etmiştir. Çünkü, vücûdun tecellî etmesi, ancak ona gerekli olan ve onunla ilgili bulunan şeylerle birlikte olur. Allah Teâlâ'nın"***O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbîhini anlamazsınız.***" (el-İsra, 17/44) âyet-i kerîmesinde buyurduğu gibi. Tesbîh, hayat sâhibi olmayı, tesbih edilecek kimseyi bilmeyi, tesbîhe gücünün yetmesini, tesbîhi sadece tesbîh edilecek olana tahsis edecek irâde sâhibi olmayı, tesbîh edilenin kendisine edilen tesbîhi işitmesi gerekli olduğundan işitme gücüne sahib olmayı, bazı müşâhede mertebelerinde tesbih edeni müşâhede edebilmek için görme duyusuna sâhip olmayı gerektirir. *et-Te'vilâtü'n-necmiye*'de de kaydedildiği gibi.

Âyet-i kerîmede geçen *istivâ* kelimesi lâzım fiil olduğundan "alâ" harfi cerri ile geçişli olduğunda istîlâ mânâsına, "ilâ" harfi cerri ile geçişli fiil olunca da ya bizzat veya tedbir ve yönetmek sûretiyle intihâ mânâsına gelir. Bazı büyükler demişlerdir ki: İstivâ mânâsı temsil etmek mânâsına haml edilmiştir ki, bunun açıklaması daha önce yapılmıştı.

Kâşifî demiştir ki: "…Sonra Allah, arşın tedbiri ve buna bağlı işleri irâdesine uygun bir tarzda yaptı."

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denilmiştir: Yâni O, arş üzerine, arşın kabiliyet ve kabûlü ölçüsünde tecellî eden gökteki rûhânî mazharların istîdâdlarını ve yerdeki cismânî mazharların istîdâdlarını yerleştirip tamamlamıştır. Herhangi bir şeyin kabiliyet arşına ancak istidadı ve kabûlü ölçüsünde tecellî eder. Bu tecellî, ne az, ne de çok olup istîdâdı kadardır.

Ârifin de dediği gibi:

Ne kıl kadar eksiklik olur O'nun tedbirinde
Ne de zerre miktar fazlalık

"*Yere gireni*" hazineler, defîneler, ölüler, tohumlar gibi şeyleri bildiği gibi, bir yerde bitip tükenirken diğer bir yerde kaynayan yağmur sularını da bilir. Âyette geçen *vülûc* kelimesi dar bir yere girmek mânâsınadır. *Münâsebât* adlı eserde, örtülü bir yere tamamen girmek mânâsında olduğu söylenmiştir.

"*Ve ondan çıkanı*" altın, gümüş, bakır gibi cevhrerleri, ekinleri, hayvanları, suyu, hazineleri ve kıyâmet günü ölüleri bilir. *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de denilmiştir ki: Yâni O, her şeyi kuşatan ilmiyle insanlık toprağına giren nefse âid tohumlardan şerîate aykırı ve tabîate uygun olan şeyleri bildiği gibi, kalbe âid şerîate uygun tabîate aykırı hâllerin filizlerini, kalpteki gaybe mahsûs vâridât ve ilhamları, amellerin niyetlere bağlı

olması sebebiyle rahmânî tecellîler ve rabbânî tenezzülât cümlesinden olan vicdânî zevklerin tohumlarını da bilir. Peygamberimiz'in (s.a.) "*Şübhesiz ameller niyete göredir*" hadîs-i şerîfinde buyurduğu gibi. Ve yine "*Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır.*"[247] buyurmuştur. Çünkü niyet tohum, amel ise ekin mesabesindedir. Kalb, nefis ve ruh bütün bu tohumlar için hazırlanmış toprak gibidir.

Âlimlerin bir kısmı şöyle demiştir: O, mü'min kalbinin toprağına girenlerden ihlas ve tevhîdi bilir. Kâfirin kalbine giren şüphe ve şirki de bilir. Onların hallerine göre kalplerinden çıkanları da bilir.

"*Gökten ineni*" kitaplar, melekler, hükümler, yıldırımlar, yağmurlar ve karlar gibi şeyleri bilir "*ve oraya yükseleni bilir.*" Amelleri yazan melekler ve duâları, amelleri, mutlu ruhları, buhar ve duman gibi şeyleri de bilir. Bazıları da şöyle demiştir: Gökten velî kullarının kalblerine inen keşif ve lütufları bildiği gibi, âşık olan evliyânın nefeslerinden çıkıp yükselen hasret ve pişmanlık dolu âh ve iniltileri de bilir.

Yeryüzünde "*Nerede olsanız O sizinle beraberdir.*" Bu âyet-i kerîme Allah'ın ilminin onları kuşattığına bir misal ve nerede dolaşırlarsa dolaşsınlar O'nun ilmi dışına çıkamayacaklarına dâir bir tasvirdir.

Bir hadîs-i şerîfte "*Kişinin en üstün îmânı, nerede bulunursa bulunsun Allah'ın onunla beraber olduğunu bilmesidir*"[248] buyrulmuştur.

Her yerde seninle beraberdir Dost
Neden başka yerde ararsın ey nâdân
Bir örtü altında seninle bir olan O'dur madem
Aklını başına topla ey nobran

Hz. Mûsâ (a.s.) Ey Rabbim! Seni nerede bulabilirim? diye niyaz etti. Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey Mûsâ bana ulaşmaya niyet ettiğinde bana ulaşmış olursun.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denilmiştir: O, sizinle beraberdir. Ama bu beraberlik avam ve havassın anladığı mânâdaki beraberlik değildir.

Bir maiyyet ki bunu anlatamaz hiçbir beyân
Ne zaman haberdâr olur ondan ne mekân

Bu beraberlik, keşfî müşâhedenin zevkiyle tadılan beraberliktir. Yâni, fiilî olarak müşâhede mahallinde iseniz ben sizin müşâhedeniz derecesinde sizinle beraberim. Ben sizden ne önceyim, ne de sonrayım, zâtî tecellî ile sizinle beraberim.

Bazı büyükler de şöyle demişlerdir: Bu beraberlik, akılla düşünülebilen his, zihin, hayal ya da vehim türünden bir maiyyet değildir. Allah Teâlâ bütün bunlardan tamamiyle münezzehtir. Bu beraberlik, aynı, tahakkuku ve ilmi bakımından sadece münezzeh olan Allah'a mahsûs olan, sırrını Cenâb-ı Haktan ve kendilerine bildirdiği kâmil kişilerden başka hiç kimsenin bilmediği bir beraberliktir. Allah, merhametinden

dolayı gizli sırları idrak etme husûsunda yetersiz olan akılları onu görmekten mahrum bırakır.

İbn Abbas'ın (r.a.) dediği gibi, o beraberlik Allah'ın örttüğü kadar onlara kapalıdır, onu açıkladığı kadar onlara açıktır. Yâni makam, kapalı olan şeyin olduğu gibi açıklanması istendiği zamanda olduğu gibi kapalı kalmayı gerektirdiği zaman kapalı olur ve bu açıklamayı isteyen kişinin aklı onun idrâk edilmesiyle kesin olarak helâke uğrayacağından onu idrâk etmekten mahrum kalır. Fakat kapalı olan şeyin açıklanmasını, olduğu gibi değil de, aklının idrâk edebileceği şekilde ve şerîatin güzel gördüğü bir meselle istemesi durumunda ise şer'an ruhsat vardır. Sonraki devirlerde yetişen âlimler de, kalbe düşecek karışıklığı gidermek, kişinin akîdesini güçlendirmek ve bu sâyede içindeki vesvese ve nefsânî hâtırların giderilmesi için bu ruhsata itibar etmişlerdir. Buna göre bu beraberlikten maksad, ya O'nun koruması veya emretmesi ve diğer bir şekilde, şer'an ya da aklen herhangi bir mahzuru olmayan bir şekilde anlaşılan beraberliktir.

Âyet-i kerîmenin metninde geçen "nerede" anlamındaki "eyne" kelimesi, mânevî, rûhânî, misâlî, hissî, dünyevî, gerek berzah, neşir ya da haşre, gerekse cennet ya da cehenneme âid gayba ve müşâhede âlemine mahsûs, mutlak mânâda küllî ya da cüz'î, ezel ve ebeddeki bütün yerleri içine alır. Bu eyniyyet, mübhem ve anlaşılması zor olan maiyyet ve Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği, sırlarını akıl sâhiplerinden başka hiç kimsenin düşünmediği müteşâbih âyetler gibidir. Bu âyet hakkında bazı âlimler şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerîmede âşıklar için, nerede olsalar onlarla beraber olduğunu bildirmekle bir müjde, Allah'a tevekkül edenler için bir yardım, ârifler için sekînet ve huzur, sevenler için bir sevinç, murâkabe hâlindekiler için yakîn, ona yönelmiş olanlar için gözetme, muvahhidler için ise vahdete işâret vardır. **Hz. Hüseyin** (r.a.) buyurmuşlardır ki: "Hakk kâinata yaklaşmaz ve ondan uzaklaşmaz. Nasıl uzaklaşsın ki, çünkü O onun mûcidi ve koruyucusudur! Ezelîlik sonradan yaratılmaya nasıl yaklaşsın ki, her şeyin ayakta durması onun sayesindedir, ama o her şeyden ayrıdır."

"*Allah yaptıklarınızı görür.*" Ve sizin yaptıklarınıza göre cezâ veya mükâfât verir. Bu Allah Teâlâ'nın onların yaptıkları şeyleri ilmiyle kuşatmasından ibârettir. Âyette Allah'ın görmesinin yaratılmış olan amellerden sonra gelmesinden murâd, amellerin karşılığının ilâhî ilmin bilinene tâbî olmasıdır. Yoksa denildiği gibi, yaratmanın ilme delil olması değildir. Bu görüşe göre, yaratma ilme gösterilir ve delil, kendisine delil gösterilen şeyden önce gelir.

Âyet-i kerîmede gafiller için uyarma, uyanık ve dikkatli olanlar için teşvik ve onların âlemlerin Rabbine karşı saygı ve hayâ içinde olmaları anlatılmaktadır. Yine amellerinin kaydedilmiş olup hayır işledilerse iyilikle mükâfâtlanacaklarını, şer işledilerse kötülükle cezâlandırılacaklarına da bir işâret vardır. Büyüklerin bazıları şöyle demişlerdir: Allah yaptıklarınızı görür. Çünkü sizi ve amellerinizi yaratan O'dur. Öyleyse her amel edenin amelini ve ona bağlı olan şeyleri görmesi kaçınılmazdır.

❀

لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٥﴾

5. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Bütün işler ancak O'na döndürülür.

"*Göklerin ve yerin mülkü O'nundur.*" Sûrenin ikinci âyetinde de geçen bu cümle mânâyı pekiştirmek ve bundan sonra gelmekte olan âyete girizgâh olmak üzere tekrarlanmıştır. "*Bütün işler ancak O'na döndürülür.*" Âyette dönüş fiili mef'ûl kalıbında gelmiştir, ama fâil kalıbında da okunabilir. Bu durumda mânâ şöyledir: Bütün işler ister tek başına ister toplu halde yapılmış olsun, sadece Allah Teâlâ'ya döndürülür, başkasına değil. Öyleyse O'nun huzuruna çıkmak için O'nun nezdinde en isâbetlisini ve en güzelini seçerek hazırlanın.

Kelâmın tekrârının birinci sebebi varlığa çıkarma (ibdâ), ikincisi ise mahlûkun kendisine döndürülmesidir (iâde).

Bu sebepledir ki, sûrenin ikinci âyetinde "*O, diriltir, öldürür*" ifâdesi; bu âyette ise âhirette bütün yaratılmışların O'na döndürüleceği ve O'nun onları durumlarına göre cezâlandıracağı veya mükâfâtlandıracağı ifâdeleri; beraber zikredilmiştir. Yine bu âyette rûhânî göklerin ilimlerinin hükümranlığının O'na âid olduğuna işâret vardır. Bu ilimler de, Vehhab ism-i şerîfi mûcibince Allah tarafından samîmî kullarına feyiz yoluyla bahşedilen ve kulların hiç bir çaba harcamadan mazhar kılındıkları keşfî ve ledünnî ilimlerdir. Yine âyette yeryüzüne âid şeklî kazanılmış (kesbî) ilimlerin hükümranlığının da O'na âid olduğuna işâret vardır. Bu ilimler de, âlimlerin cehd, gayret ve çalışmaları sâyesinde, onların bu gayretlerine bağlı feyiz yoluyla elde edilebilmektedir. Bu sebeple gerek keşfî ilimler, gerekse kesbî ilimler, Allah'ın ezelî ve ebedî inâyetine râcîdir.

❀

يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِۜ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾

6. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O, kalplerde olanı bilir.

"*Geceyi gündüze katar,*" Îlâc kelimesi katmak, koymak mânâsına gelir. Yâni gecenin vaktinden gündüze ekler. Böylece gündüz olabildiği kadar en uzun hâliyle onbeş saat, gecede en kısa hâliyle dokuz saat olur.

"*…gündüzü de geceye katar*" Yâni gündüzün zamanından da geceye ekler. Güneşin doğup battığı noktaların değişmesine uygun olarak mevsimlerin değişmesiyle gece en uzun hâliyle onbeş saat, gündüz de en kısa hâliyle dokuz saat olur. Gece gündüz her zaman toplam olarak yirmi dört saattir. *Fethu'r-Rahmân* adlı eserde şöyle denilmiştir: Gece ile gündüzün uzayıp kısalmasındaki ibrete dikkat çekilmektedir. Bu durum

zamanlarla dört mevsimin değişmesiyle gece ve gündüzün birbirinden farklı saatleri işgal etmesi sâyesinde meydana gelmektedir. Bu durum düşünebilen kimse için tefekkür denizlerinden biridir.

"*O, kalplerde olanı bilir*" Âlim kelimesi mübâlağa ism-i fâil kipinde geldiğinden ilminin sonsuzluğunu ifâde eder. Yâni, gönüllerin gizleyip koruduğu inanç ve sırları bilir. Bunlar gizlilerin en gizlisidir. Bu ifâde, kulların açıkta yaptıkları amellerini ilmiyle kuşattığını açıkladıktan sonra, niyetlerinde gizli tuttuklarını da ilmiyle bilip kuşattığını bildirmektedir. Ayrıca bu âyette Allah Teâlânın, ruh gündüzünün aydınlığını üstün kılmak yoluyla tabiî-beşerî gecenin karanlığını ruh gündüzünün nurunda yok ettiğine dâir işâret vardır. Allah Teâlâ, nefsânî gece mensuplarının elinden çıkan günah ve kötülükleri de, rûhânî gündüz mensuplarının elinden çıkan iyilikleri de en ufak bir şey kaçırmadan tamamıyla bilir.

İbni Abbas (r.a.) şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın ism-i âzamı Hadîd Sûresi'nin başında bulunan ilk altı âyettedir. Bu âyetler safta çarpışan mücâhidin üzerine asılırsa ona demirden hiç bir şey nüfuz edemez. *Fethu'r-Rahmân* adlı eserde ifâde edildiği gibi.

---

[239]. Buhârî, Eymân 19; Müslim, Âdâb 12.
[240]. Terğib, V, 325, 327.
[241]. Buhârî, nafakat 7; deavat 10; Müslim, zikr 63, 81; İbn Mâce, duâ 2; Müsned, I, 96, 123, 136, 146, 153.
[242]. Aclûnî, II, 171.
[243]. Aclûnî, I, 309.
[244]. Müslim, cum'a 22.
[245]. Buhârî, cum'a 1; Müslim, cum'a 19.
[246]. Tirmizî, salât 13.
[247]. Buhârî, Bedü'l-Vahiy 1; Ebû Dâvud, Talak, hadis no: 2201.
[248]. Kenzü'l-Ummal, 1339.

FETİHTEN ÖNCE HARCAYAN VE SAVAŞANLARIN DERECESİ

اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ
اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهِ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ
الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا
تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا يَسْتَوِي
مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ
الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ
لَهُ وَلَهُ اَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى
نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾

7. Allah'a ve Resûlü'ne îman edin. Sizi, üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın. Sizden îman edip de *(Allah rızâsı için)* harcayan kimselere büyük mükâfât vardır.

8. Peygamber sizi, Rabbinize îman etmeye çağırdığı halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz de almıştı. Eğer inanırsanız.

9. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.

10. Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infâk eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vaâd etmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.

11. Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfâtı da vardır.

12. Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından, *(amellerinin)* nurları aydınlatıp giderken gördüğün günde, *(onlara)*: Bugün

müjdeniz, altlarından ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir, denilir. İşte büyük kurtuluş budur.

“*Allah’a ve Rasûlüne îman edin. Sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın.*”

Rivâyet edildiğine göre bu âyet Tebük savaşı olarak bilinen Züluşeyre gazvesi hakkında nâzil olmuştur. *Aynü’l-meâni* adlı eserde bu âyet-i kerîmenin zekât ve Allah yolunda harcama konusunda inmiş olması da muhtemeldir. Allah bu mallara gerçekten sâhip olmadığınız halde size yalnız tasarruf yetkisi vererek kendisine halîfeler kılmıştır. Ellerindeki mallar ve rızıkları bu tarzda ifâde buyurdu ki, hakkı gerçekleştirsin ve onları Allah yolunda harcamaya teşvik etsin. Bu malların Allah’ın olduğunu, kendisinin ise Allah’ın harcanmasını tayin ettiği yerlere harcamak üzere bir vekil durumunda bulunduğunu bilen kimseye Allah için harcamak kolay olur.

Âyetin mânâsı şöyle de olabilir: Allah öncekilere âid olan malları size mîrâs bırakmak sûretiyle sizi onlara halîfe yaptı. Öyleyse onların hâlinden ibret alın, çünkü bu mallar onlardan size intikal ettiği gibi sizden sonrakilere de intikal edecektir. O halde infakta cimrilik etmeyin.

Şair şöyle demiş:

Yetmez mi sana halkın şu sözü elindeki mal hakkında
Başkasınındı bu mal önceden

Böyle olunca, daha önce başkasının iken daha sonra yine başkasına geçecek olan malın mutlaka hayra harcanması gerekir. Başkasına âid malın sâhibi izin verince harcamak nasıl kolaysa, elden çıkacak ve başkasına geçecek malın harcanması da öyle kolay olmalıdır.

Mal ve mülküne makam ve mansıbına güvenme sakın
Senden öncekiler böyleydi böyle olacak sonrakiler de
Ye giyin ihsanda bulun refah ulaştır halka sağ iken
Başkaları için neden mal saklayasın ki
Dînar ve gümüş zengini olan cimri
Define üstüne oturmuş tılsıma benzer
Yıllarca yerinde kalır altını cimrinin
Tılsım definenin üstünde durur çünkü
Ansızın kırarlar tılsımı ecel taşıyla
Hazîneyi kolayca paylaşırlar sonunda

“*Sizden îman edip*” emredildikleri şekilde… **Kâşifî** demiştir ki: Kendi mallarından zekât vermekle infâk eder, diğer hayırlarla cihâd ederler. “*(Allah rızâsı için) harcayan*

kimselere” bu sebeple “*büyük mükâfât vardır.*”

Fethu’r-Rahmân adlı eserde şöyle denmiştir. Bu âyet-i kerîmede Hz.Osman’a işâret vardır. Fakat âyet-i kerîmenin hükmü ve bu hayırlı işlere dâvet etmesi dünya durdukça devam edecektir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye adlı eserde şunlar kaydedilmiştir: Bu âyet-i kerîme, meşâyih ve âlimlerden her birine hitab ederek, Allah ve Peygamberine hakîkî, şühûdî ve yakînî îmânın şartlarını kapsayan bütün bir îman ile inanmalarını emretmektedir. Ayrıca hak edenlerin vehbî ilimleri feyiz yoluyla, istîdâdı olanlara da dirâset ilimleri tâlim yoluyla öğrenmeleri tavsiyesinde bulunmaktadır. Çünkü âlimler kesbî ilimler, meşâyıh da mârifet ve hikmetten ibâret olan vehbî ilimler husûsunda halîfelerdir. Bu sebeple, Allah ve Peygamberinin kendilerine verdiği bu ilimleri hak eden kabiliyetli kimselere öğretmeleri gerekir. Peygamberimiz (s.a.) Allah’tan naklen buyurduğu gibi “*Sen infak et ki, ben de sana ihsân edeyim.*”[249] Yine Efendimiz (s.a.) “*İlim dağarcığını büzüp esirgeme! Yoksa o da senden büzülüp esirgenir.*”[250] buyurmuştur. Bir başka hadîs-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: “*Bildiği bir ilmi gizleyip öğretmeyen kimseye kıyâmet gününde ateşten bir gem vurulur.*”[251] Bu tehdid, kitapları öğrenmek ve faydalanmak isteyenlere vermeyip habsedenlere de şâmildir. Özellikle ilmi engellemenin en büyük sebeplerinden biri olan kitapların çok az olduğu ve öğrencilerin kendisinden istedikleri kitabı sâhibinin vermediği zamanlarda bu tehdid geçerlidir. **İmam Sehâvî**’nin *el-Mekàsidü’l-hasene* adlı eserinde de belirttiği gibi, bu kitap esirgeme hastalığında olanların ve kitap bulamama ibtilâları çoktur.

Kalbinin bütün ferahlığı ve şuhûdî îmânla îmân edenler, bu vehbî ve kesbî ilimleri infâk edenler, nefis ve sıfatlarına karşı şerîata uymaları ve meşrû olmayan tabiî arzulardan uzak durmaları ve çirkin nefsânî sıfatlardan arınarak rûhânî niteliklere bürünmeleri için seyr ü sülük yoluyla insanları irşâda gayret edenler için büyük mükâfât vardır. Nitekim Allah Teâlâ, “***Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır.***” buyurmuştur.

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِۚ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ
اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

8. Peygamber sizi, Rabbinize îman etmeye çağırdığı halde niçin Allah’a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz de almıştı. Eğer inanırsanız.

“*Peygamber sizi, Rabbinize îman etmeye çağırdığı halde niçin Allah’a inanmıyorsunuz?*” Yâni sizde sâbit olan şey nedir ki, şu an içinde bulunduğunuz îmânsızlık hâli hâsıl oluyor da inanmıyorsunuz! Hakîkî mânâsı ise şudur: Allah’a karşı îmânsızlığınızın sebebi nedir? Bu cümle, îmânsızlığa sebep olan şeyin araştırılmasıyla beraber, gerçekte sadece ve sadece onların inanmamış olmalarının sebebini inkâr ve

nefye yöneliktir.

Peygamber, birçok deliller ve mucizeler göstererek uyardığı ve îmâna çağırdığı halde îmân etmeyişinizin hangi özrü olabilir? Delilsiz dâvet fayda vermez. Bu sebeple delil getirmeden yalnız dâvet edenin dâvetine uymayan kimse azarlanmayı ve ayıplanmayı hak etmiş olmaz. O, sizi inanmanız için îmâna çağırıyor.

"*Halbuki O, sizden kesin söz de almıştır.*" Mîsâk kelimesi yemin ve verilen sözle pekiştirilen bir akiddir, bir sözleşmedir. Mevsık mîsaktan alınmış isimdir. Peygamber sizi îmâna dâvet etmeden önce Allah sizden îman edeceğinize dâir söz almıştı." Bu söz alma olayı imân etmeyi gerektiren delilleri ortaya koymak ve düşünüp araştırmaya imkân vermek sûretiyle olmuştur. Bazı âlimler ise bu söz almanın, Allah Teâlâ insanları Hz. Âdem'in (a.s.) sulbünden çok küçük karınca gibi zerreler şeklinde çıkarıp "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" dediği zaman gerçekleştiği görüşünü uygun bulmuşlardır.

"*Eğer inanırsanız.*" Hangi gerekçe ile inanırsanız inanın, bunun ötesinde bir gerekçe yoktur. *Aynü'l-Me'ânî*'de, "Eğer verdiğiniz sözü tasdik ediyorsanız" *Fethü'r-rahmân*'da ise "Şâyet başladığınız hal üzerinde devam ediyorsanız" şeklinde kaydedilmiştir.

هُوَ الَّذٖى يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهٖٓ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ
اِلَى النُّورِۜ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌ ﴿٩﴾

9. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.

"Kuluna" yâni Hz. Muhammed (s.a.)'e *"apaçık âyetleri"* yâni emir ve nehiylere, haram ve helallere âid apaçık hükümleri *"indiren O'dur."* Bunu Allah *"sizi"* yâni Muhammed'in kavmi olan sizleri *"karanlıklardan aydınlığa"* yâni küfür, şirk, şekk, cehâlet, muhâlefet ve hicab karanlıklarından îman, tevhîd, yakîn, ilim, muvâfak ve tecellî aydınlığına *"çıkarmak için indirmiştir."*

"*Şübhesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.*" Çünkü size Peygamber göndermek ve akla dayalı delilleri ortaya koyduktan sonra âyetler indirmek sûretiyle sizi dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştırmak istemektedir. **Kâşifî** şöyle demiştir: "Kur'ân'ı gönderdiği için merhamet ve şefkatlidir, peygamberleri dâvetle görevlendirdiği için ihsân sâhibidir."

Bazı âlimler, vahiy nûruyla feyizlendirmesi sebebiyle *raûf/çok şefkatli,* beşerî nefsin karanlığını gidermesi sebebiyle de *rahîm/çok merhametli* olduğunu söylemişlerdir.

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ

لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰئِكَ اَعْظَمُ
دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾

10. Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vâdetmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.

"*Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyor sunuz?*" Yâni gerçekte Allah'a âid olan malları O'nun halîfeleri olduğunuz halde, O'nun yakınlığını kazanmak üzere Allah'ın rızâsı olan yerlere harcamanıza engel olan sebep nedir? Âyette geçen *fî sebîlillâh/Allah yolunda* sözü Allah'ın yakınlığını kazanmak için cümlesinin yerine müsteâr olarak kullanılmıştır. Bazıları da *Allah için* mânâsında olduğunu söylemişlerdir

"*Halbuki göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır.*" Bu cümle âyetteki *lâ tünfikun/harcamıyorsunuz* anlamındaki fiilin fâilinin hâli veya hazfedilmiş mef'ûlüdür. Yâni yaratılmış olan bütün şeyler yok olduktan sonra onlardan size hiçbir şey kalmayacak hepsi Allah'a kalacak olan bu malları Allah yolunda harcamayı terk etmenizin sebebi nedir? Böyle olunca, karşılığında sevap ve mükâfât bırakacak tarzda onları hayır yerlerine sarf etmek elde tutmaktan daha iyidir. Yoksa bedava ve karşılıksız olarak elinizden çıkacaktır.

Râğıb şöyle demiştir: Sonuçta her şeyin kendisine döneceğinden Allah Teâlâ kendisini vâris olarak nitelendirmiştir.

Ebü'l-Leys ise, Araplar insanın terk edip gittiği şeylerin mîras olduğunu bildikleri için âyet-i kerîmede mîras kelimesi zikredilmiş, böylece Allah Teâlâ onlara, tanıyıp anladıkları bir ifâde ile hitab buyurmuştur.

Bazı büyükler demişlerdir ki, şâyet kalplerde mal sevgisi olmasaydı zekât farz kılınmazdı. Buradan hareketle bazıları da şöyle demişlerdir: Ârif olanın üzerinde zekât ya da başkasına âid herhangi bir hak bulunmaz. Gerçi kul namaz ve cünüplükten temizlenmek ve benzer ibâdetlerle mükellef olduğu gibi zekâtla da mükelleftir. Çünkü o bilir ki, kendi nefsinde bütün bir âlem mevcuttur. Bu âlem içinde mal sevgisine sâhip olduğu halde zekâtını ödeyerek bu yönden hakkını yerine getirir ve onu elinden çıkarır. Bu sebeple bir yönüyle zâhid iken diğer taraftan dünyaya rağbet eden bir başka yönü de vardır.

Nitekim Peygamberimiz (s.a.) de malının zekâtını vermiştir. Olgun insan odur ki, hem malın zekâtını vererek hem de zâhid olmaya çalışarak her iki yönü birleştirir. Zira gerçekte mükellefiyet, mükellefin kendisinden dolayı değil, mükellefte malın bulunmasındadır. Çünkü mal kendi kendine ayrılıp zekât olamayacağından, mükellef malının zekâtını ayırmakla mükellef tutulmuştur. Şu halde âriflerde nefisteki her iki

âlemin tamamına karşı, her ne kadar birbirinden üstün yönleri olsa da sevgi vardır. Bu sebeple onlar Allah Teâlâ tarafından îcâd edildiği için âlemdeki her şeyi başka bir şeyden dolayı değil, sadece Allah sevgisiyle severler. İşte bundan dolayı ârif olan kimsenin dış âlem ile ilişkiyi seven bir yönü bulunmalıdır. Şâyet ârifte bu yön olmasaydı, ne sevgi ve ne de sevilen olurdu, sevginin ârifteki varlığı da tasavvur edilemezdi.

Hz. Îsâ'nın (a.s.) sözlerinden biri şudur: Her insanın kalbi malı olduğu yerdedir. Öyleyse mallarınızı göklerde tutun ki kalbleriniz de göklerde olsun. "***Gökte olanının sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?***" (el-Mülk, 67/16) buyuran Rahmân Allah'ın nezdinde sadakanın büyük değeri olduğunu bildiği için **Hz. Îsâ** (a.s.) arkadaşlarını sadaka vermeğe teşvik etmiştir. Bakınız, peygamberlikten kaynaklanan söz ne kadar ince, tatlı ve ne kadar hayret vericidir!

Sâmirî, malın kalplere yapışıkmış gibi sevildiğini bildiğinden onların gözleri önünde altınlarını eriterek onlar için meşhur buzağıyı yaptı. Çünkü onların kalplerinin mallarına bağlı olduğunu biliyordu. Bu sebeple buzağıya ibâdet etmeye koşmaları için onları dâvet etti.

Bu sebeple bilinir ki, ârif olan zat Rabbânî sır yönünden elindeki mal üzerinde tasarrufta bulunma husûsunda kendisine vekâlet verilmiş kişi hükmündedir. O, tıpkı, malını kullanmaktan mahrum olan kimsenin vâsîsi gibidir. Vâsî, o maldan kendisine âid hiç bir şey olmadığı halde vâsîsi olduğu kişinin malının zekâtını verir. Lakin mü'min kimse, ârifin farkında olduğu hakîkatten perdeli olduğu için, malının sâhibi olduğu hükmüyle zekâtını malından ayırır. Şu halde ona zekât, malını sevdiği halde, zekât sebebiyle kaybettiğini düşündüğü malın sevabının bereketine ermesi için farz kılınmıştır. Ârif ise sıradan bir mü'min gibi malın sâhibi ve malını seven kişi sıfatıyle zekât vermez, yalnız Allah'ın emrini yerine getirmek maksadıyla verir. Malına duyduğu sevgi Allah'a olan sevgisini etkilemez. Çünkü o malını yalnız Allah'ın sevdirmesiyle sever. Bu sebepledir ki, "***Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen, daima bağışta bulunansın, dedi.***" (Sad, 38/35) demiştir. Onun Allah'tan böyle bir talepte bulunması, ancak bir yoksulun ihtiyacı nedeniyle bir zenginden yardım istemesi nisbetindedir.

Bil ki, malın bu adı almasının sebebi nefislerin ona meyletmesinden dolayıdır. Şüphesiz ki Allah, insanın yaradılışı gereği malın ihtiyacını karşıladığı kısmına nefisleri şâhid kılmıştır. Çünkü insan kendi başına muhtaç olduğu için kendisinden ayrılması mümkün olmayan tabîatı gereği gönlüyle mala meyletmiştir. Şâyet hakîkatte mala olan meyl olmasaydı, âhiret hakkındaki zühd makamı dünya hakkındaki zühd makamından daha mükemmel olurdu. Oysa iş hiç de öyle değildir. Bu sebeple Allah iyiliklerin mükâfâtını on mislinden yedi yüz misline kadar katlayacağını vaad etmiştir. Öyle olunca eğer dünyadan az bir şey insana perde olursa, onun çoğu daha büyük bir perde olur. Bu sebeple dünya ârif kimse için Hz. Süleyman'a (a.s.) âid olan bir kemâl sıfatıdır. Allah Teâlâ'nın "***Lütfu en bol olan sensin.***" (Âl-i İmrân, 2/8) hitabına ne kadar lâyıktır! Hz.

Süleyman'ın (a.s.) kendisine Allah'tan perdeleyecek veya O'ndan uzaklaştıracak bir şey istediğini gördün mü? Asla öyle bir şey istememiştir. Sonra, "***İşte bu bizim bağışımızdır. İster ver, ister (elinde) tut; hesapsızdır, dedik.***" (Sad, 38/39) ilâhî hitabıyla ona teklif yöneltildiği yerde onun üzerine nîmetini nasıl tamamladığına dikkatle bak. Bunun üzerine onun istediği şekilde hareket edip tasarrufta bulunmasına engel olan zorluğu Cenâb-ı Hakk'ın "Mânî" ve "Mu'tî" ism-i celilleriyle kaldırmış ve ona dünyada peşin bir cennet tahsis etmiştir. Bu mal ve nimet onu Rabbinden perdelemedi. Ârif olanın derecesine de bak ki, iki cenneti nasıl birleştirdi ve iki hakîkati nasıl gerçekleştirdi ve "***Sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın.***" (el-Hadîd, 57/7) âyet-i kerîmesi ile amel etmiş olmak için elindeki malın zekâtını nasıl da çıkarıp verdi! Allah onu, ilâhî bir hakîkat yönünden infâk edebileceği kadar mala sâhip kıldı. Başka bir hakîkat yönünden de velîsi bulunduğu malın gerçek sâhibi Allah'tır.

"*Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir.*" Ey mü'minler topluluğu! Rivâyet edildiğine göre, Ashab-ı kiramdan bir topluluk o kadar hayır yolunda harcadılar ki, insanların; bunlar, daha önce hayır yolunda harcayanların hepsinden daha büyük sevap kazanmışlardır, demeleri üzerine bu âyet-i kerîme indi ve Mekke'nin fethinden önce yapılan harcamaların daha büyük mükâfâta lâyık olduğunu bildirdi. Âyette söz konusu olan fetih, hicret olayını noktalayan ve Rasûlullah'ın (s.a.) hakkında "*Bu fetihten sonra hicret yoktur, ancak niyet ve cihâd vardır*"[252] buyurmuş olduğu Mekke fethidir. Bu görüş cumhur ulemânındır. **Şa'bî** ise, Bu fetih Hudeybiye barışıdır, o da fetihtir, Fetih sûresinde de geçtiği gibi, demiştir.

Âyette geçen savaşanlardan maksad, Allah Rasûlü'nün (s.a.) sancağı altında düşmanla savaşanlardır. Yine âyette geçen istivâ/eşitlik iki şeyi gerektirir ki, birinci kısmı Allah yolunda harcamaktır ki, açıkça belli olduğu için âyet-i kerîmenin sonu da bunu gösterdiğinden hazf edilmiştir. Yâni, Mekke fethinden önce hayırda harcayıp savaşanlarla, fetihten sonra harcayıp savaşanlar fazîlet ve üstünlük bakımından eşit değillerdir.

Âyet-i kerîmede geçen *harcayanlar* ifâdesi, *eşit değildir* ifâdesinin öznesidir/fâilidir. Men'in mübtedâ, lâ yestevi'nin onun haberi olduğunu söyleyenler de vardır. *Minküm/sizlerden* ifâdesi ise "enfeka"nın değil, "lâ yestevi"nin zamirinden hâldir.

Sonra *harcama* fiilinde mal harcamaya ve gücünün yettiği kadar sâhip olduğu kuvvetlerden harcamaya işâret vardır. *Savaştı* fiilinde de kendi canının harcanmasına işâret bulunmaktadır. Buna göre cihâd, kendi varlığını tam bir müşâhedeyle yok olmak üzere fedâ etmektir. Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "***Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.***" (Âl-i İmrân, 3/169-170) Bu âyet-i kerîmedeki hayat, Allah

nezdinde bulunan, âhirete âid ve ebediyyen kalacak olan hayattır. Sonradan yaratılmış, dünyaya âid, yok olmaya mahkûm olan hayatla nasıl eşit olabilir? Çünkü fânî olan hayatın rızkı biter, Allah nezdindeki ise ebedîdir. Bu sebeple Allah Teâlâ "***Takva sâhiplerine vaad olunan cennetin özelliği (şudur): Onun zemininden ırmaklar akar. Yemişleri ve gölgesi süreklidir...***" (er-Ra'd, 13/35) buyurmuştur. Yâni, gölgesinden maksad rahatı süreklidir, demektir. Öyleyse akıllı olan insan, dünyaya âid olan azıcık rahatını Allah için terk etmesiyle âhirete âid olan çok büyük ve sonsuz rahata ulaşır. Bu sebeple de onun durumu Allah için cihâd etmeyi ve îcâbında savaşmayı gerektirmektedir.

"*Onların*" Fetihten önce Allah yolunda savaşıp harcayanlar ki, onlar da ensâr ve muhâcirlerin önde gelenleridir. *"Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan yüksektir.*" Allah nezdinde makam itibariyle de daha yüksektir. Derecenin büyüklük ve yüksekliği sâhibinin yüceliğini gösterir. Derece, rütbe ve tabaka demektir. Çoğulu derecat'tır. Merdiven, basamak mânâsına alındığında çoğulu derece olur. Çünkü onlar, İslâm'ın güçlenmesinden ve müslümanların kuvvet kazanmasından önce yardıma en çok ihtiyaç duyulduğunda Allah yolunda savaşıp canlarını ve mallarını harcamışlardır. Sonradan gelenler ise, din kuvvet kazanıp insanlar bölük bölük İslâm'a girmeye başladıktan, harcayıp savaşmaya ihtiyaç azaldıktan sonra bunları yapmışlardır. Peygamberimiz (s.a.) de âyet-i kerîmede bahsedildiği gibi öncekilerin derecelerinin üstün olduğunu şu hadîs-i şerîfiyle açıklamıştır: "*Sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse onların bir müddüne/ölçeğine, hattâ bunun da yarısına ulaşamaz*"[253] buyurmuştur. *Kamus'*ta müdd, bir ölçek olup iki rıtıl veya bir rıtılla üçte bir rıtılın toplamıdır. Yahut da mutedil bir insanın iki avuç dolusu ağırlığında bir ölçektir. İnsan doldurmak için iki elini uzattığından (medd) bu ölçeğe müdd adı verilmiştir. Ben bunu deneyerek doğru olduğunu gördüm.

Hadîs-i şerifte geçen nasîf ve nısıf bir şeyin iki yarısından biri mânâsına olup aynı anlamdadırlar. Nasîfehü kelimesindeki zamir onlardan birine âid olup müdde râcî değildir. Böylece hadîs-i şerîfin mânâsı şöyledir: "Ey şimdi hazır olan Ashâb! Sizden biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka olarak verseniz, onların verdikleri bir müd yiyecek veya yarısının sevabına ulaşamaz. Bu hadîs-i şerîfte, ilk önceki ensâr ve muhâcirlerin sahâbîliklerinin ilk ve onlardan önce oldukları için sonradan gelenlere göre tam ve daha kâmil olduğuna bir işâret vardır.

Yine bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: "*İleride bir topluluk gelecek ki, siz onların amelleri yanında kendi amellerinizi küçümseyeceksiniz.*" Ashâb-ı Kirâm: Ey Allah'ın Rasûlü, biz mi üstünüz onlar mı? diye sormaları üzerine Efendimiz (s.a.) "*Onlardan biri Uhud dağı kadar altın infak etse sizden birinizin fazîletine, hattâ yarısına bile ulaşamaz. Bu âyet, size kimsenin eşit olmadığını belirterek sizinle diğer insanların arasındaki farkı belirtmiştir.*" [254] Bu âyet hakkındaki bu rivâyeti **Ebü'l-Leys** tefsîrinde zikretmiştir.

Yine bu âyette, önce ve sonra olmak ve bir takım fazîletlere sâhib olmak bakımından

Ashâb-ı kirâm'ın derece yönünden birbirinden farklılıkları olduğuna işâret vardır. Ashâb-ı kirâm ile onlardan sonra gelenler arasında da böyle farklı dereceler vardır. Ashâb-ı Kirâm'ın hepsi mutlaka kendilerinden sonra gelen diğer insanlardan üstündür. Çünkü onlar her yönden öndedirler.

"*Bununla beraber Allah hepsine de*" yâni her iki topluluğa da "*en güzel olanı vermiştir.*" Burada *küllen/hepsi* ifâdesi, âyetin başındaki ifâdenin mef'ûlüdür. Yâni Allah onlara sevâbın en güzelini vermiştir, o da cennettir. Sadece fetihten önce infak edip savaşanlara değil. Ancak dereceleri farklıdır. "*Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.*" Açık ve gizli olanıyla hepsini bilir ve size ona göre cezâ veya mükâfât verir.

Münasebat adlı eserde şöyle denilmiştir: Amellerin değeri niyete göre olunca, üstünlükte ilme bağlı olur. Allah burada iyi niyetlere teşvik ve hatalardan sakındırmak için "*Allah yaptıklarınızdan, yâni zaman geçtikçe yenileyerek işlediklerinizden haberdârdır.*" buyurdu. Yâni, işlediklerinizin gizlisini ve açığını en iyi bir şekilde bilir ve amelleri şekillerinin ruhları durumundaki niyetlerine göre karşılığını verir.

İhlâsla yapılırsa güzel olur ibâdet
Ne fayda verir ki içinde meyve olmayan kabuk

Kelbî demiştir ki; Bu âyet-i kerîme Hz. Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) hakkında inmiştir. Çünkü bunda Ebû Bekir'in üstünlüğüne ve önde olduğuna apaçık bir delil ve kuvvetli huccet vardır. Zira o müslüman olanların ilkidir. Bunun delili şudur:

Rivâyete göre; **Ebû Ümâme Ömer ibni Uyeyne**: "Sana rub'ul İslâm denmesinin sebebi nedir?" Cevaben dedi ki; "Ben insanları sapıklık içinde olduklarını görüyordum. Putlara tapmanın da çıkar yol olmadığını görüyordum. Sonra duydum ki birisi Mekke'de bir peygamber zuhûr ettiğini haber vermektedir. Hemen hayvanıma bindim ve onun yanına geldim. Siz kimsiniz? dedim. "*Ben peygamberim*" dedi. Peygamber nedir? dedim. "*Allah'ın elçisidir*" dedi. Allah seni ne için gönderdi? dedim. "*Allah'ı birlemek ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmamak, putları kırmak, akraba ile ilgiyi sürdürmek için gönderdi.*" buyurdu. Bu konuda yanında kimler var? dedim. "*Bir hür adam ile bir köle*" buyurdu. Bakınca hemen yanında Ebû Bekir ile Bilâl (r.a.) vardı. Ben de hemen orada müslüman oldum ve gördüm ki dördüncü müslüman benim. [255]

Yâni kendimin İslâm'ın dörtte biri olduğunu gördüm. O, yâni Hz. Ebû Bekir (r.a.) Müslüman olduğunu açıklayan ilk kişidir.

Abdullah İbni Mes'ûd'dan (r.a.) nakledildiğine göre o şöyle denilmiştir: Müslümanlığını ilk açıklayan Allah'ın Resûlü (s.a.), Ebû Bekir, Ammâr, anası Sümeyye, Süheyb, Bilâl ve Mikdad'dır (r.a.). Yine İslâm uğruna ilk savaşan, kendisini ölümün eşiğine kadar getiren müşriklerle zıtlaşması sebebiyle darbeler yiyen Ebû Bekir (r.a.) olduğunu İbni Mes'ûd'un (r.a.) şu rivâyetinden öğreniyoruz: "İslâm'a kılıcıyla ilk destek olan Peygamberimiz (s.a.) ve Ebû Bekir'dir (r.a.)."

Yine İslâm uğruna harcanmak üzere Peygamberimiz'e (s.a.) ilk maddî ve mâlî yardımda bulunan odur. **Abdullah b. Ömer** (r.a.) şöyle demiştir: Ben Peygamberimiz'in (s.a.) yanında idim, Ebû Bekir (r.a.) de üzerinde Fedeklilerin giydiği göğsünün üzerine bağladığı bir aba olduğu halde onun yanında idi. Yâni "üzerinde göğsüne giydiği muhkem bir aba vardı."

Kàmûs'ta denilmiştir ki: Abasının sağında solunda açıklıklar bulunan Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), abayı göğsü üzerine bağlamıştı. Çünkü bütün malını Allah yolunda bağışlamış ve giyecek bir elbisesi dahî kalmadığı için eski abayı göğsüne bir şeylerle tutuşturup bağlamak durumunda kalmıştı. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) indi ve "Bana ne oluyor Ebû Bekir'in (r.a.) eski bir abaya bürünüp göğsü üzerine bir şeyle tutuşturmuş olduğunu görüyorum? dedi. Peygamberimiz (s.a.) *"Malının tamamını fetihten önce bana bağışlamıştır."* buyurdu. Cebrâil (a.s.): "Allah Teâlâ ona benden selâm söyle ve bu fakirlik hâline rağmen Allah'tan razı mısın yoksa dargın mısın? diye sormanızı buyuruyor" dedi. Peygamberimiz'in (s.a.) bunu sorması üzerine, Ebû Bekir (r.a.) "Ben Rabbime mi darılayım? Ben Rabbimden razıyım, ben Rabbimden razıyım!"[256] dedi. Bunun içindir ki, Ashâb-ı kirâm onu kendilerinden üstün saymışlar, her hayırda erken ve önde hareket ettiğini ikrar etmişlerdir.

Bu görüş **Abdullah b. Seleme**'nin **Hz. Ali**'den naklettiği bir rivâyette mevcuttur. Hz. Ali (k.v.) şöyle demiştir: "İlk olarak Rasûlullah (s.a.) gelir, sonra Ebû Bekir, sonra da Ömer (r.a.). Yâni "Allah Rasûlü (s.a.) en önde gelir, ardından gelen Hz. Ebûbekir'dir (r.a.), üçüncü sırada ise Hz. Ömer (r.a.) vardır." Hz. Ali (k.v.) devam ederek diyor ki: "Beni Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den (r.a.) üstün sayan biri bana getirildiği takdirde ona, iftirâcılara vurulan sopayı vurdururum ve şehâdetini kabul etmem." Yâni, "…onun şâhidliğini reddederim." Onun vasıfları hakkında şöyle denmiştir:

İlk mü'min makam-ı tecrîdin sâhibidir o
Cümle tevhîd ehlinin serlevhası o
Başta gelir onda Peygambere yakınlık
Hakîkat ki bulunmaz öyle bir sâdık

Âyette, mücâhedesi müşâhedesinden önce gelen kimsenin murâd edilen mürid, seven sevgili, meczûb olan sâlik olduğuna, derece ve mertebesinin de müşâhedesi mücâhedesinden önce olan kişinin derece ve mertebelerinden daha yüksek olup önce geldiğine işâret vardır. Mücâhede sâhipleri "***Güçlü ve hâkim olan Allah'ın huzurunda sadâkat meclisindedirler.***" (el-Kamer, 54/55) âyet-i kerîmesinde ifâdesini bulan makama visâl cennetinde Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini müşâhede etmek için oturduklarında müşâhede sâhiplerinin üzerinde ve onları geçmiş ve önde olurlar. İşte o, mürîd olan murâd, meczûb olan sâlik ve Allah tarafından sevilmiş olan sevendir. Çünkü mücâhede şu âyetle müşâhedenin önüne alınmıştır: "***Ama bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki, Allah iyi***

davrananlarla beraberdir. (el-Ankebût 29/69) Böylece birincinin, yâni mücâhid sâlikin sülûkü Allah Teâlâ’nın âyetlerine, âdet-i ilâhiye ve sünnet-i Rabbânîye uygun olduğu halde ikincisi bu usûle uygun değildir. Öncelik ve sonralık bakımından ilâhî tertîbde, en mükemmel îtibârla îtibâra şâyân olan ancak ve ancak âdetlere uyan ve ilâhî sünnete uygun olandır. Müşâhedenin güzel aslına îtibarla ikisi de her ne kadar bir iseler de, dereceleri ve değerleri bakımından farklıdırlar. Gerek mücâhede ve gerek müşâhede ehli olan melekler şöyle derler: “***Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır. Şüphesiz biz, orada sıra sıra dururuz.***” (es-Saffat, 37/164-145) âyet-i kerîmesinde ifâde buyrulduğu gibi o makamda saf bağlamışlardır. Üstâdımın *el-Lâihatü’l-berkıyyat* adlı eserinde böyle kaydedilmiştir. Allah onun rûhunu cennette kılsın.

مَنْ ذَا الَّذٖى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُٓ اَجْرٌ
كَرٖيمٌ ﴿١١﴾

11. Kim Allah’a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfâtı da vardır.

“*Kim Allah’a güzel bir ödünç verecek olursa,*” İkrâz kelimesinin hakîkî mânâsı karşılığı istenmek üzere mal vermektir. “قَرْضًا حَسَنًا” ise onun mef’ûl-i mutlakıdır. En güzel biçimde ödünç vermek demektir. Bu da infakta ihlâs ve samimiyettir. Yâni Allah için vermek, malın en iyisini arayıp seçmek ve en faydalı yönde harcamaktır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Karşılığının verileceğini umarak Allah yolunda malını harcayan kimse Allah’a borç vermiş gibidir.

*Keşfü’l-esrar’*da denilmiştir ki: Sevaba müstehak olacak şekilde sâlih amel işleyen kimse ödünç vermiş demektir. Bundan dolayıdır ki, Arablar “Eller ödünçtür” demişlerdir. Azabı gerektirecek bir amel işleyen kimse de ileride cezâsını çekmek üzere o kötülüğü borç vermiş demektir. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ “güzel ödünç” buyurdu. Çünkü isyan kötü borçtur. Ümeyye şiirde şöyle demiştir:

İyiliğe bulaştırma kötülükleri
Çıkar üstünden günahtan elbisesini; arınıp kurtul ondan
Verilir elbet herkese borcunun karşılığı güzel ya da çirkin
Verilen borç gibidir; alınacak her karşılık

Karzdan/borçtan maksadın sadaka olduğu da söylenmiştir. Burada bir başka yön daha vardır ki, aslında karz kesmek demektir. Çünkü Araplar, “قَرَضَ الثَّوْبَ بِالْمِقْرَضِ” yâni elbiseyi makasla kesti derler. Sonra kişinin malından kesip bedelini geri almak şartıyla vermesinin adı karz olmuştur. Buna göre âyette karz-ı hasen lafzı mef’ûlü bih olup, mânâ şöyle olur: Allah’a güzel, yâni helâl ve temiz malını ödünç olarak verecek

kimdir? Çünkü O, ancak helâl ve temiz olanı kabul eder.

"*Allah da onun karşılığını kat kat verir.*" Katlamak anlamındaki muzârî fiil nasb olarak mânâ îtibâriyle istifhâma cevaptır. Sanki şöyle denilmiş oluyor: Biri Allah'a borç verir mi? Allah onu katlayıversin. Yâni mükâfâtını lütfundan kat kat versin. Mânâ itibariyle dedik, çünkü فَيُضَاعِفَهُ fiilin başında bulunan fâ harfi, **Ebû Ali el-Fârisî'**nin de ifâde ettiği gibi soru fiiline râcî olan fiili nasb eder. Burada ise soru, karzı ifâde eden fiil hakkında değil, onun fâili olan ödünç verecek kişi hakkında sorulmaktadır.

"*Ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfâtı da vardır.*" Yâni, kat kat verilen mükâfât hadd-izâtında pek çok değerli, kazanmak için yarışanların gerçekten yarışmalarına değer bir mükâfâttır. Katlanmış olmasa bile çok değerli iken, ya kat kat olunca ne kadar çok değerlidir!

Rivâyet edildiğine göre bu âyet-i kerîme nâzil olunca, **Ebu'd-Dehdâh** (r.a.) adındaki sahâbi sahib olduğu her şeyin yarısını Allah yolunda sadaka olarak vermeğe başladı. Öyle ki, ayağındaki ayakkabıya varıncaya kadar iki malından birini muhtaç olan bir kimseye çıkarıp verdi. Çok değerli hurma bahçesini de Allah yolunda sadaka olarak verdi ve bahçede bulunan hanımı Ümmü Dehdâh'a gelip: Ben bu bahçeyi Rabbime sattım demesi üzerine hanımı: Alışverişin bereketli ve kârlı olsun dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.) Ebu'd-Dehdâh için "*Nice hurma ağaçları var ki salkımları cennete sarkıyor!*" buyurdu.[257]

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: Allah zenginlerden ödünç istemiştir. Şâyet onlarda mürüvvet olsaydı, mallarını verdikten sonra fazla olarak istemeden önce kendi canlarını verirlerdi. Çünkü kul malı ile birlikte Mevlâ'sına âiddirler. Mecâzî varlıklarını feda edince karşılığında Allah'tan hakîkî varlıklarını bulurlar. İkram ve nimet dolu kapısının eşiğine yönelip Allah'a doğru yürümek için gayret göstermeleri sebebiyle çok büyük mükâfât vardır.

Ne kadar yüce gönüllü olursa insan
O kadar fayda sağlar kendi malından

Bu âyet-i kerîmede, şer'i karza/dinen isteyene istediğini borç olarak vermek gerektiğine bir işâret vardır. Şu kudsî hadîs-i şerîfin de bunu ifâde ettiği gibi: "*Ey kulum, senden Beni doyurmanı istedim de Beni doyurmadın.*"[258] buyurmuştur. Öyleyse, Allah'ın kuluna ihtiyacı olan şeyi ödünç vermek Allah'a vermek gibidir. Borç vermek sadakadan üstündür, daha sevaptır. Çünkü çok zaman dilenci kendisine yetecek bir şeyi bulunduğu halde dilenir. Fakat borç isteyen ancak ihtiyacı olduğundan ister.

Âlimlerden biri bu ödünç verme, "***Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi vela ilâhe illallâhü vallâhü ekber.***" Yâni Allah'ı tesbih ve noksan sıfatlardan tenzih ederim. Bütün hamdler, övgüler O'na mahsustur. O'ndan başka ilâh yoktur. O, en büyüktür, en yücedir, tesbihini okumak gibidir. Çünkü bu tesbih zikirlerin en üstünüdür.

Hasan Basrî'den rivâyet edildiğine göre, "Bu karz nâfile ibâdetlerdir" demiştir.

Merfû bir hadîs-i şerîfte rivâyet edildiğine göre, *“Nâfile ibâdet kulun Rabbine hediyesidir. Öyleyse sizden biriniz hediyesini en iyi ve en güzel yapsın.”*[259] buyrulmuştur. Özet olarak, kerim ve cömert olan kimse ödünç verirken en güzel bir şekilde verir, hediyeye de en güzel şekilde karşılık verir.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ
بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ ذٰلِكَ
هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُۚ ﴿١٢﴾

12. Mü’min erkeklerle mü’min kadınları, önlerinden ve sağlarından, *(amellerinin)* nurları aydınlatıp giderken gördüğün günde, *(onlara)*: Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir, denilir. İşte büyük kurtuluş budur.

“*Mü’min erkeklerle mü’min kadınları,*” Bu günün büyüklük ve önemini belirtmek için yevme zarfi gizli bulunan hatırla anlamındaki fiil ile mensûbdur. Yâni kıyâmet günü sırât üzerinde onları gördüğün ânı hatırla. “*Önlerinden ve sağlarından (îman ve amellerinin) nurları aydınlatıp giderken gördüğün günde.*” Sa’y, koşmadan hafif hızlı yürümenin adıdır. İyilik veya kötülük için olan bir işin ciddiyetini belirtmek ve çoğunlukla güzel işler hakkında kullanılır. Eymân kelimesi, organ mânâsındaki yemîn kelimesinin çoğuludur. Burada sağ taraf kasdedilmiştir. Beyne kelimesi yes’â fiilinin zarfıdır.

Ebü’l-Leys demiştir ki, nur sağlarında sollarında ve önlerinde olur, fakat sol açıkça zikir edilmemiştir. *Fethu’r-Rahmân* adlı eserde şöyle denilmiştir: Âyet-i kerîmede özellikle önleri zikir edilmiştir. Çünkü insan önünde ışığa ihtiyaç duyar. Önem ve değerini belirtmek için özellikle sağ taraf zikredilmiştir. Aslında bütün yönleri temsil etmektedir.

Keşfü’l-esrar’da şöyle denilmiştir: Çünkü cennetin yolu sağdadır ve mü’minlerin istikametindedir. Cehennem ehlinin yolu ise sol taraftadır. Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur: “*Ben havzımın başında iken, geliniz diye yüksek sesle çağıracağım, bir de bir takım insanları sol tarafın yolunu tutmuş, onlar benden başka tarafa koşarak gidiyorlardı. Ben dikkat edin bana gelin, diye yüksek sesle çağırırken, senden sonra onların dinde neler çıkardıklarını bilmiyorsun denilecek. Bunun üzerine ben öyleyse uzaklaşsınlar, derim*”.[260]

Fakir (**Bursevî**) der ki; âyet-i kerîmede her taraflarından anlamındaki اَيْدٖي/eydi kelimesinin zikredilmesi Allah’a en yakın olan mukarrebîne işârettir. Onlar zâhiren ve bâtınen ensesi olmayan yüzden ibâret olacaklardır. Onlar için bütün yönlerden aydınlatan mutlak bir nur vardır. Sağ anlamındaki اَيْمَانٌ/eymân kelimesinin zikredilmesi

ise, bir yönü ile yüz, diğer bir yönü ile de enseden ibâret olan amel defterleri sağlarından verilen sağ taraf ehline işârettir. Bunların nurları önlerinde olmakla kayıtlıdır. Ama amel defterleri sollarından verilecek olan sol taraf ehlinin asla ışığı yoktur. Çünkü onlar inkârcı yalancılardır. Bu sebeple sol anlamındaki شِمَالٌ/şimâl kelimesi gizli zikredilmiştir.

İbn Mes'ûd'dan (r.a.) nakledilmiştir ki herkesin nuru, kendi ameli kadar olur. Birisinin nûru San'a'dan Aden'e kadardır, öyle nur vardır ki sâhibi ancak o nurla ayağının ucunu görebilir. Allah Teâlâ hiçbir mü'mini nursuz bırakmamıştır.

İbni Mes'ûd (r.a.) demiştir ki; Onlardan nuru hurma büyüklüğünde verilecek olanlar var. Bir kısmının nuru ise ayakta duran adam büyüklüğünde verilir. Onlardan nuru en az olanlarına, iki ayağının başparmağı kadar nur verilir. Bu nur bir söner bir yanar. Onlar cennete götürüldüklerinde sırattan geçerken nurları bir yanlarından bir de önlerinden aydınlatır. Sırattan geçişleri nurları nisbetindedir. Bir kısımları göz açıp kapayıncaya kadar geçer, bir kısmı yıldırım gibi geçer, bir kısmı bulut gibi geçer, bir kısmı yıldız kayması gibi kayıp geçer. Bir kısmı bir at bağlayacak kadar bir zaman içinde geçer. İki ayağının başparmağı kadar nur verilen ise, ayağı üzerinde emekleyerek yüzükoyun bir durur bir yürür. Geçerken uzuvlarına cehennem ateşi dokunur. Kurtuluncaya kadar böyle yürümeğe devam eder.

Kıyâmet gününde önlerinden ve sağlarından aydınlatan nurları olduğu gibi, bugün de kalplerinde bir nur olup onunla bütün her hallerinde doğruyu bulurlar. Bu nur onların dış yüzlerinde görünür bunun üzerine onun işleri kolaylaşır, ona boyun eğer ve Allah'ın yakınlarından olur. Kalbinin nuru olmayana ise her şey zor gelir, teslimiyet sâhibi olmaz ve inkârcılardan oluverir. Abdullah b. selâm, Peygamberimiz (s.a.)'i görür görmez hemen îman ederek, Bu yüz yalancı olamaz dedi.[261] Onun benzerleri de öyle îman ettiler. Ebû Cehil ve adamları ise tam tersidir.

Bazı büyükler demişlerdir ki, sağlarındaki nur, seyr u sülûk ile Allah'ın rızâsına ulaşmak için çalışma ve gayretlerinin sürekliliğinden kinâyedir. Bunun sebebi de insanın kuvvetinin daha çok sağ elinde olmasındadır. Sağ soldan bu yolla ayırd edilir.

"*(Onlara): 'Bu gün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacağınız cennetlerdir', denilir.*" Yâni onlarla karşılaşan melekler, "Müjde" yâni "bugün müjdeleneceğiniz şey cennetlerdir", veya "müjdeniz cennetlere girmenizdir" derler. Burada îrâb bakımından muzâf hazfedilerek muzâfun ileyh onun yerine ikame edilmiştir. "*Zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacağınız…* Nurdan ve içinde ebedî kalacakları cennetlerden zikredilenler "*…büyük kurtuluştur.*" İstedikleri bütün zaferlere ulaştıkları için bu kurtuluştan öte bir amaç yoktur.

Kâşifî şöyle demiştir: "Kıyâmet korkularından emin olmak ne büyük bir kurtuluştur! Bu kimseler, Celâl yurduna ulaşır, Melik-i Müteâl Hazretleri'nin dîdârını görürler. Mısra:

Mukaddes binlerce cân

Ola dîdârına kurbân

---

[249]. Buhârî, nafakàt 1; Müslim, zekât 36.
[250]. Buhârî, zekât 21; Ebû Dâvûd, zekât 46; Tirmizî, birr 40; Nesaî, zekât 62; Müsned, VI, 344, 354.
[251]. Ebû Dâvûd, ilim 9; Tirmizî, ilim 3; İbn Mâce, mukaddime 24; Müsned, II, 263, 305, 344, 353, 495.
[252]. Buhârî, cihâd 1, 27, 194; Müslim, imâre 86; Tirmizî, siyer 33; Nesaî, beyât 15; İbn Mâce, keffârât 12; Dârimî, siyer 69; Müsned, I, 226, 266, 316.
[253]. Buhârî, Menâkıb, hadis no: 3673; Müslim, Fazâilü'S-Sahâbe, hadis no: 2540.
[254]. Deylemî, hadis no: 3450.
[255]. Müsned, IV, 112, 114, 385.
[256]. İbn Kesîr, IV, 307.
[257]. İbn Kesîr, IV, 307.
[258]. Müslim, Birr, hadis no: 2569.
[259]. Deylemî, hadis no: 6898.
[260]. Buhârî, tefsir (21), 2, 5, 14; rikàk 45, 53; fiten 1; Müslim, tahâret 37; salât, 53; fedàil 29, 32, 40; cennet 58.
[261]. Üsdü'l-ğàbe III, 265.

ARKANIZA DÖNÜN DE
BİR IŞIK ARAYIN!

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ
مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَٓاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ
بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾
يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ
وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ
مَاْوٰيكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلٰيكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

13. Münâfık erkeklerle münâfık kadınların, mü'minlere: Bizi bekleyin, nûrunuzdan bir parça ışık alalım, diyeceği günde kendilerine: Arkanıza dönün de bir ışık arayın! denilir. Nihâyet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir.

14. Münâfıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. *(Müminler de)* derler ki: Evet, ama siz kendi başınızı belâya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan *(şeytan)* sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihâyet Allah'ın emri gelip çattı!

15. Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden bedel kabul edilir, varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir dönüş yeridir!

"*Münâfık erkeklerle münâfık kadınların,*" "*müminlere*"; yâni inanılması gereken bütün hususlara samîmî bir tarzda îmân edenlere "*Bizi bakın*" derler. Yâni bizi bekleyin. Bu sözü, yaya oldukları halde, mü'minler şimşekler gibi çok hızlı bir şekilde binekler üzerinde geçerlerken söylerler. Yahut âyetin mânâsı şöyledir: "Bize bakın" derler. Çünkü mü'minler, münâfıklara baktıklarında yüzleriyle onlara dönmüş olacaklar ve onların önlerindeki nurdan münâfıklar aydınlanmış olacaklar. "Bize bu veche göre bakın" ifâdesi, bakışın onlardan uzak tutulması ya da onlara ulaşması bakımından gözdeki bakışın kendisinden başkasına taşmaması ve sadece kendisiyle sınırlı kalması demektir.

Kıraat imamlardan **Hamza**, kelimeyi, "أَنْظِرُونَا" şeklinde okumuştur. Bu takdirde mânâ: "Bize mühlet verin" demektir. Çünkü münâfıkların yetişebilmeleri için mü'minlerin yavaş gitmeleri, onları beklemek ve mühlet vermek mânâsına gelir.

"*Nûrunuzdan bir parça ışık alalım*" Yâni, o nûrunuzdan aydınlanıp sizinle aydınlık

içinde yürüyelim. Kelimenin aslı, büyük ateş kütlesinden tutuşturup çıra gibi bir miktar ateş almaktır.

Râğıb demiştir ki: Alınmış bir parça aleve kabes denir. İktibas da bu alevi istemektir. Sonra ilim ve hidâyet isteme mânâsına istiâre olarak kullanılmıştır. Âlimlerin bir kısmı, nûr/ışık ile nâr/ateş aynı kökten alınmıştır. Gözlerin görmesine yardımcı olan yayılmış ışıktır, çoğunlukla aynı mânâya gelir. Ancak, nâr, dünyada ihtiyaç duyanlar için, nûr ise hem dünyada hem de âhirette herkes için lüzumludur. Bu sebeple nûr için iktibas tâbiri kullanılmış, nûrunuzdan bir alev, bir ışık, çerağ alalım, denilmiştir.

Denilmiştir ki; Allah mü'minlere amelleri kadar nur verir, onunla Sırât üzerinde yürürler. Münâfıklara da onları aldatıcı bir nur verir. Bunu şu âyet-i kerîme ifâde etmektedir: ***"Halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir."*** (en-Nisa, 4/142) Onlar aydınlık içinde yürürlerken, Allah âniden bir rüzgâr ve karanlık gönderir ve münâfıkların nûrunu söndürüverir. Bunu da şu âyet-i kerîme haber vermiştir: "***Peygamberi ve onunla birlikte îman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerin) nurları aydınlatıp gider de Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen herşeye kadirsin.***" ***derler.***" (et-Tahrim, 66/8) Bunu, münâfıkların nûru alındığı gibi kendilerinin nurlarının da alınması endişesiyle duâ ederek söylerler.

Kelbî demiştir ki, aksine münâfıklar mü'minlerin nûrundan yararlanmak isteyecekler, fakat onlara nur verilmez. Mü'minler onları geçip karanlıkta kaldıklarında, mü'minlere: "Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım." derler.

"*Diyeceği günde kendilerine: Arkanıza dönün de bir ışık arayın!*" denilir. Bu söz onlara istihzâ ile kızarak mü'minler veya melekler tarafından söylenir. "*Arkanıza dönün de bir ışık arayın!*" Durdurulduğunuz yere dönün. Herkesin duracağı Arasat meydanına dönün ve nûru orada arayın, çünkü nûr oradan alınır. Yahut dünyaya dönün, îmân edip sâlih amel işleyin de nûru öyle kazanın, denilir.

Amelini burada yap mahşerde işler karışık olur zîra
Suyunu buradan götür kalabalık ve karışık olur ukbâ

Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet edildiğine göre, "Kullar kıyâmet gününde Sırat'ın yanında iken ânîden bir karanlık onları kaplayıverir. Allah bunun üzerine nûrunu kulları arasında taksim eder de mü'minlere Allah nur verdiği halde, münâfıklar ve kâfirler nursuz kalırlar. Ama görenin nûrundan körün faydalanamadığı gibi, münâfık ile kâfir de mü'minin nûrundan faydalanamaz. Bunun üzerine mü'minlere: "Bizi bekleyin nûrunuzdan faydalanalım." derler. Mü'minler de: "Nurun paylaştırıldığı yere dönün," derler. Münâfıklar dönerler, ama bir şey bulamazlar. Çünkü aralarına bir sur çekilmiştir.

Yahut mânâ şöyle olur: Her şeylerini yitirmiş, Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak dönün, bizden de uzaklaşın ve başka bir nûr arayın. Mü'minler arkalarında nur

olmadığını bilerek, yalnız onların morallerini bozmak için bunları söylerler. Yahut arkalarındaki koyu karanlığı kasdederek onlara hakaret için arkanıza dönün de başka bir nûr arayın, derler.

İşâret ehli bazı kimseler derler ki, onların yitirmiş oldukları fıtrî kabiliyetleri lisan hâliyle onlara şöyle der: "Dünya sevgisi, lezzet ve şehvetleriyle bozup yitirdiğiniz fıtrî kabiliyetlerinize dönün ve ondan nûr arayın ve alın. Çünkü arzularınıza ve isteklerinize ancak kabiliyetinize göre ulaşabilirsiniz. Yazık ki, o istîdâdınızı da dünya işleriyle uğraşmanız, âhiret hükümlerinden ve mânevî teveccühlerden yüz çevirmeniz sebebi ile kaçırmış bulunuyorsunuz."

"*Nihâyet onların arasına,*" Yâni, iki topluluk olan mü'minlerle münâfıklar arasına, melekler Allah'ın hükmüyle duvar yaparlar. Bina yapımında ve çadır kurulurken kazık çakmak için çekiç ve diğer âletlerle darb/vurmak gerektiğinden darb tâbiri kullanılmıştır. Nitekim çadır kurulurken kazıklarına çekiçle vurulup kurulduğundan, çadır kurma işine 'darbül hayme' denir.

"*İçinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir.*" Sur, cennet ile cehennem arasına duvar demektir. Şehrin sûru, şehri kuşatan duvar demektir. Farsça ifâdesiyle bir şehrin kalesi, hisarına benzer bir duvar.

Bazıları şöyle demişlerdir: Âyet-i kerîmede sur, cennetliklerle cehennemlikler arasında bir duvardır. Üzerinde "ârâf" halkı durup cennet ve cehennem ehline bakarlar. O sur üzerinde ölümün boğazlandığı yerdir. Her iki topluluk da görür.

"*Onun*" bu sûrun, mü'minlerin girdikleri "*bir kapısı vardır.*" Bu sebeple bu sur ikinci durum îtibâriyle oluşur. Yâni önce mü'minler girer, sonra bu duvar çekilir. Mü'minlerin girmesi duvarın çekildiği esnâda değildir. "*İçinde*" yâni sûrun ya da kapının içinde "*rahmet vardır*" Çünkü cennete açılır. "*Dışında ise O'nun tarafından*" yâni Allah'ın civar ve katından "*azâb vardır.*" Çünkü orası cehenneme bakar.

Âlimlerden bazısına göre, O sur, Beytü'l-Makdis'in doğusunun içidir. İçinde Mescid-i Aksâ vardır, rahmetten maksad da budur. Dış tarafında ise, cehennem vâdîsi denen azâb vardır. Ka'b, Beytü'l-Makdis'in rahmet adı verilen kapısı hakkında şöyle derdi: "Şüphesiz ki burası Allah'ın âyette, aralarına içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir, buyurduğu Beytü'l-Makdis'teki kapıdır." Yâni cehennem vâdîsi olarak bilinen bu yer sûrun yeridir.

İbn Atiyye ise şöyle demiştir: Sûr hakkındaki bu görüş doğruluktan uzaktır. Bana göre Sûr'dan maksad Ârâf'tır.

Fakir (**Bursevî**) derim ki: İşâreti bilen kimseye nisbetle bu görüş gerçek olmaktan uzak değildir.

Rivâyet edildiğine göre **Ubâde** (r.a.) Beytü'l-Makdis'in doğu duvarına çıkıp durdu ve ağladı, onlardan biri ey Velid'in babası seni ağlatan nedir? dedi. "İşte burada Allah'ın Rasûlü, cehennemi gördüğünü haber verdi." dedi.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: "*Beytü'l-Makdis mahşer ve menşer/toplanma ve dağılma yeridir.*"[262] Bu sebeple, cehennem vâdîsi olarak tanınan yerin, Ârâf sûrunun ta

kendisi olması mümkündür. Ancak bu sûrun nasıl olduğunu yalnız Allah bilir. Çünkü kıyâmet günü yeryüzü bir başka yeryüzü olacaktır. İbâdet yerlerinin cennet arzına katılacağı muhakkak doğrudur. Böyle olunca Mescid-i Aksâ'nın cennetten, dışının cehennemden olması, aralarında da bir sûrun bulunması hakîkatten uzak bir görüş değildir.

يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْۜ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ
وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ
الْغَرُورُ ﴿١٤﴾

14. Münâfıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. *(Mü'minler de)* derler ki: Evet ama siz kendi başınızı belâya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan *(şeytan)* sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihâyet Allah'ın emri gelip çattı!

"*Münâfıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler.*" Sanki onlar sûr çekilirken ve azâbı gördükten sonra ne yapacakları sorulmuş gibi münâfıklar sûr'un arkasından cevap olarak, mü'minlere seslenirler.

Kâşifî şöyle demiştir: "Münâfıklar yeniden baktıklarında bir nûr göremezler. Yeniden mü'minlere yönelirler, fakat aralarında birbirlerini görmelerine engel olan bir duvar çekilmiş olduğunu görürler. Duvarın kapısından baktıklarında mü'minlerin hoş bir yürüyüşle cennete yöneldiklerine şâhid olurlar. Âh ü zâr ile bağırarak derler ki: Ey mü'minler…"

"*Biz sizinle beraber değil miydik?*" Bununla dünyadayken namaz, oruç, karşılıklı nikâh ve mîrâs gibi zâhirî işlerde mü'minlerle beraber olduklarını anlatmak isterler.

"*(Mü'minler de) derler ki; Evet*" görünürde bizimle beraberdiniz. "*Ama siz kendi başınızı belâya soktunuz;*" Münâfıklık sebebiyle kendinizi harap ve mahvettiniz. Fitnenin nefse yüklenmesi, yöneliş ve şehvetin nisbet edilmesi demektir. "***Ey âdemoğulları! Şeytan, sizi fitneye düşürmesin.***" (el-Araf, 7/27) âyetinde olduğu gibi fitnenin şeytana yüklenmesi ise vesvesenin ona nisbet edilmesidir. "***Senden sonra biz kavmini** (Harun ile kalan İsrail oğullarını) **imtihân ettik...***" (Taha, 20/85) âyetinde buyrulduğu gibi fitnenin Allah'a nisbet edilmesi ise, fitnenin yaratılmasının O'na nisbet edilmesidir. Çünkü kendilerinde sapıklığı yaratması onları imtihân etmek içindir.

"*Fırsat beklediniz;*" Mü'minlerin başına bir felâket gelmesini beklediniz. Âyette geçen terabbüs kelimesi, beklemek, gözlemek demektir.

Mukàtil demiştir ki; Hz. Muhammed'in (s.a.) ölmesini beklediniz ve o pek yakında ölür, biz de ondan yana rahatlarız, dediniz. Bu ise çok çirkin bir vasıftır. Çünkü iyilik ve hakka ulaştıran kimsenin ölümünü isteyip beklemek en büyük kabahat ve suçlardan

biridir. Zîra meclislerinde ilim ve irfan elde edecek şekilde faydalanmak için bu gibi hak ve hayır vesilesi olan kimselerin uzun müddet yaşamaları ümid edilir.

Din veya peygamberlik ya da bugün yaşadığımız şu kıyâmet günü hakkında şüpheye düştünüz.

"*Ve kuruntular sizi aldattı.*" Boş kuruntular ki, İslâm'ın işinin ters gitmesini beklemek cümlesinden boş kuruntulardır. "اَلْاَمَانِى/Emânî" kelimesi "اُمْنِيَّةٌ/ümniyye" kelimesinin çoğuludur, boş şeyler demektir. Farsça ifâdesiyle ârzû demektir.

'Aynü'l-ma'ânî adlı eserde şöyle denmiştir: Şeytanın hîleleri sizi aldattı. **Ebü'l-Leys** ise dünyanın bâtıl, bozuk şeyleri sizi aldattı, diye tefsir edilmiştir.

"*O çok aldatan (Şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihâyet Allah'ın emri*" yani, ölüm "*gelip çattı.*" Yâni şeytan sizi sonsuz kerem sâhibi olan Allah hakkında afvedici kerem sâhibidir, azab etmez, diye aldattı.

Katàde demiştir ki; Allah onları cehenneme atıncaya kadar şeytanın aldatmasına maruz kalmaya devam ettiler.

Zeccâc demiştir ki, garûr kelimesi feûl ölçüsünde mübalağa, yoğunluk ifâde eden isimlerdendir. Çok yiyen kimse için "fülanün ekûlün"; yâni çok yiyen denilir. Bunun gibi şeytan da âdemoğullarını çok aldattığı için kendisine garûr/çok aldatan denir.

Müfredât'ta ise garûr, mal, makam, şehvet ve şeytan gibi insanı aldatan her şeydir. Burada ise şeytan olarak tefsir edilmiştir. Çünkü o dünya ile aldatanların en kötüsüdür. Dünya için de: "O aldatır, zarar verir ve geçer gider" denmektedir.

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوٰيكُمُ النَّارُ
هِيَ مَوْلٰيكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

15. Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden bedel kabul edilir, varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir dönüş yeridir!

"*Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden bedel kabul edilir,*" Sizden maksad, münâfıklardır. Yâni, ey münâfıklar! Kendinizden azabı uzaklaştıracak vereceğiniz fidye kabul edilmez. Yâni Size kendini fedâ edecek bir şey bulursanız azabdan kurtulursunuz.

Fidâ, belâdan korunmak için insanın can ve malından verdiği diyettir. Yâni, sizden ne bir diyet ne de kendi yerinize bir başka can kabul edilir. "*İnkâr edenlerden de*" Açık ve gizli inkâr edenlerden de diyet kabul edilmez.

Bu âyet-i kerîmede insanların üç kısım oldukları gösterilmektedir. Açık ve gizli olarak mü'min. İşte en hâlis insan budur. Görünüşte mü'min içiyle îmân etmeyen, bu da münâfıktır. Bir de içi ve dışıyla kâfir olan vardır. "*Varacağınız yer ateştir.*" Dönüş yeriniz orasıdır, ebediyyen başka bir yere dönemeyeceksiniz.

"*Size yaraşan odur.*" Yâni ateştir. İşlediğiniz günahlardan dolayı efendinin kölesi üzerindeki yetkilerini kullandığı gibi O da sizin üzerinizde istediğini yapıyor. Yahut o

size en uygundur. Mevlâ kelimesi fazla harfleri alınmasıyla evlâ kelimesinden türemiştir. Hakîkatte mânâsı şudur: O sizin için en uygundur denilen yer sizin yerinizdir. O çok cömerttir sözünden dolayı, o kerem yeridir dendiği gibi. Böyle olunca evlâ kelimesinden alınmış mef'alün vezninde mevlâ olarak gelmiştir. Yahut 'sizin yardımcınızdır' anlamındadır. Aralarında asla selâmlaşma olmayanların durumunu anlatmak için 'Aralarındaki selâmlaşma acıtıcı vuruştur.' Çünkü nasıl acıtıcı darb selâm olmuyorsa, bu ifâdeyle o kişilerin asla selâmlaşmadıkları anlaşıldığı gibi, cehennem ateşinde yanacaklara, o ateş sizin yardımcınızdır, denildiğinde, sizin asla yardım edecek kimseniz yoktur, denilmek istendiği anlaşılır. Yahut dünyada siz ateşi gerektiren şeylere nasıl hükmediyor idiyseniz, o da size bugün aynen öyle hükmediyor, mânâsına gelir.

"*Ne kötü bir dönüş yeridir.*" Yâni ateşin dönülen yer olması ne kötüdür! *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*'de şöyle denilmiştir: Her saadetten ayıran hicrân ateşi sizin mevlânız, yardımcınızdır, üzerinize musallat edilmiştir. İşte bu ateşe dönüş ne kötüdür!

Rivâyet edildiğine göre **Şiblî** (k.s.) ağaçtan kopmuş taze bir dal gördü ve ağladı. Arkadaşları neden ağladığını sordular. Dedi ki: "Bu dal henüz taze olduğu halde aslından kopmuştur. Bilmiyor ki, sonu kuruyup çöp olmaktır."

Şiblî, çocuğundan ayrı kaldığı için "el-amân" diyerek ağlayan bir kadın gördü. Şiblî de ağladı ve "Ahad olan Allah ayrılığından el-amân" dedi. Kadın: "Neden böyle söylüyorsun?" diye sorunca Şiblî şöyle cevap verdi: "Sen her hâlükârda yok olacak bir mahlûkun ayrılığına ağlıyorsun da, ben Bâkî olan yaratıcının ayrılığına neden ağlamayayım?"

Âkıbet bir gün ölür eş ve evlat ey dost
Yalnız O'na gönül bağla ki O'dur Hayy ve Lâyemût

---

[262]. Aclûnî, I, 345.

KALPLERİNİN ÜRPERMESİ ZAMANI DAHA GELMEDİ Mİ?

اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ
الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ
الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
﴿١٧﴾ اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا
يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾

16. Îman edenlerin Allah’ı anma ve O’ndan inen Kur’an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir.

17. Bilin ki Allah, yeryüzünü ölümünden sonra canlandırıyor. Gerçekten size âyetleri düşünesiniz diye açıkladık.

18. Sadaka veren erkeklere, sadaka veren kadınlara ve Allah’a güzel bir ödünç verenlere verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir. Onlara değerli bir mükâfât vardır.

“*Îman edenlerin Allah’ı anma ve O’ndan inen Kur’an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?*” Huşû, tevâzû ve boyun eğmek demektir. Âyet-i kerîmenin mânâsı şöyle olur: Allah’ın zikri için kalplerinin ürperip yumuşayacağı ve onunla huzûra ulaşacağı, emirlerine uymak ve kendilerine yasaklanmış olan şeylerden kaçınmak sûretiyle hiç usanmaksızın ve gevşeklik göstermeden O’na itâat için koşacakları vakit henüz gelmedi mi?

Âlimlerin bazıları şöyle demiştir: Âyette geçen zikir Kur’an değilse mânâ şöyle olur: Allah Teâlâ zikir edildiği zaman kalplerinin incelip yumuşama zamanı gelmedi mi? Çünkü Allah’ı zikr etmek kalplerin yumuşama sebebidir. Bu takdirde zikir mef’ûlüne muzâf, lâm ise vakit mânâsında olur. Zikirden maksad Kur’an ise, bu takdirde de zikir fâiline muzâf olup lâm sebep içindir. Allah’ın Kur’an’da zikrettiği vaaz ve nasihatler ve ondan okunan âyetleri için kalplerinin incelip yumuşama vakti gelmedi mi? demek olur. Farsça ifâdesiyle: “Îmân edenlerin, Allah’ın zikriyle kalplerinin saygı ve korku ile yumuşaması için zaman hâlâ gelmedi mi?”

“*Haktan inen*” cümlesindeki inenden maksad Kur’an’dır ve cümle “*Allah’ın zikri*” lafzına atfedilmiştir. Âyetteki zikirle yine kendi kasdedilmişse bu atıf iki ünvanın

değişmesi içindir. O da zikir ve nasîhattir. Sanki o gökten inmiş haktır. Şâyet Kur'an kasdedilmişse bu takdirde atıf ***"Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda îmânları artan ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."*** (el-Enfal, 8/2) âyetindeki atıf gibidir. Allah için huşû, Allah'ın emir ve yasakları karşısında tam bir teslimiyet ve Allah yolunda infak gibi Kur'an'daki hükümler cümlesinden olan amellere önceden olduğu gibi devam etmektir.

Rivâyete göre mü'minler Mekke'de bir sıkıntı ve kıtlık içinde ama daha gayretli idiler. Medîne'ye hicret ettiklerinde rızık ve nîmete kavuştular ve sâhip oldukları dînî gayret ve derûnî huşûları, Allah'ın emirlerine teslîmiyetteki hassasiyetleri husûsunda gevşekliğe düştüler. İşte bu âyet-i kerîme bunun üzerine indi.

İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre İslâm şerefine kavuşmamızla bu âyet-i kerîme ile azarlanmamız arasında dört yıl geçmemiştir. **Abdullah b. Abbas**'dan rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ, mü'minlerin gönüllerini İslâmî gayret bakımından biraz yavaşlamış buldu da Kur'ân'ın inmeğe başladığı onüçüncü yılın başında onları azarladı.

Hasan Basrî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Onlar Kur'ân'ı size göre daha az okudukları halde Allah onların gönüllerini yavaşlamış buldu. Siz Kur'ân'ı uzun okumanıza rağmen aranızda ortaya çıkan günahlara bir bakın. Denilmiştir ki sahâbîler arasında mizah ve gülmeler çoğalınca bu âyet nâzil oldu.

İmam Gazâlî *Minhâcü'l-'âbidîn* adlı eserinde şöyle demiştir: Sonra Ashâb-ı Kirâm (r.a.) nesillerin en hayırlılarıdır. Bazen mizah yaptıkları görülüyordu, bunun üzerine: "Îman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?" âyet-i kerîmesi indirildi.

Hz. Ebû Bekir'den rivâyet edildiğine göre: Bu âyet-i kerîme onun huzurunda okundu, yanında da Yemame'den bir topluluk bulunuyordu. Onlar çok ağladılar. Onlara baktı da "İşte bizim kalplerimiz de böyle katılaşmıştı."

Sühreverdî *'Avârif* adlı eserinde şöyle demiştir: Kalpler katılaşıp Kur'ân'ı dinleme sâfiyetini ve nurlarıyla ünsiyeti zayıflayınca yaşadığı değişikliği yadırgayamaz hale geldi. Zayıflığı bulup fark eden onu yadırgayan gibidir. Bu sebeple bazılarının 'Namazdan önceki hâlim namazdaki hâlim gibidir.' demeleri müşâhede hâlinin devam ettiğine işârettir. Sühreverdî'nin sözü burada bitti.

Sühreverdî'nin, Kalpler katılaşıncaya kadar, sözünün zâhirî mânâsı, kalplerin değişmesi ve katılaşmasının çirkin görülmesidir. Hakîkati ise, müşâhede hâlinin devam etmesinden dolayı hâllerin güzel görülmesidir.

(Rûzbihân) **Baklî** de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme nefislerinden zevklerine meyli bulunan müridlerin zayıf olanlarından bir kısmı hakkındadır. Allah'ın zikri esnâsında huşûa ihtiyaç duymaları istikametine yöneltmek içindir. Saffet ehli ise Allah'a muhabbet ateşiyle yanmışlardır. Şâyet bu hitab büyükler hakkında olsaydı, 'Kalpleri Allah için huşû duysun diye' buyrulurdu. Çünkü Allah için huşû, ârif olanın Ma'rûf olanda ve

Hakk'ın irâdesinde şevk sıfatıyla fânî olmasıdır. Onların Bâkî olanda şaşkınlık/veleh ve hayret sıfatlarıyla fânî olmalarıdır. Zikir için huşû, kalbin incelme mevkiidir. Kalp incelince Allah için O'nun nûrunun zikriyle huşû duyar. Sanki Allah Teâlâ, onlara emirlerine uymak, baş eğerek huşû ile O'nun zikrini dinlemek ve O'nu anmaktan lezzet duymak üzere lütfu ile onları dâvet etmiştir. Ta ki, O'nu zikr etmek zevkinin üzerinde herhangi bir zevkleri kalmasın.

Ebü'd-Derdâ "Nifak huşûundan Allah'a sığınırım." dediğinde, "Nifakın huşûu nedir?" diye sordular. O da şu cevabı verdi: "Bedeni huşû içinde görürsün, ama kalbinde huşû yoktur."

Her tarafta nâmın olsun istersin,
Güzel elbise giyersin dışına için çer çöp olsa da
Eğer ihlâs yuva yapmamışsa içinde
Bu kapıda senden mahrûm kim vardır
Ateşle sınarlar dışı yaldızlı madeni
Ki belli olsun bakır mıdır altın mı

"*Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar.*" Âyet-i kerîmenin bu cümlesi "Kalplerinin ürpermesi" anlamındaki cümle üzerine atfedilmiştir. Bundan sonraki cümle ile durumları anlatılan kitap ehline benzemekten nehy edilmek kasdedilmiştir.

"*Onların üzerinde uzun zaman geçti de*" yâni kendileriyle peygamberleri arasında zamanlar, ömürler, emeller, geçti de kendilerine zulüm, taşkınlık ve kalp katılığı hâkim oldu. Tevrat ile İncil gibi kitapları okurlarken ve dinlerken, sâhip bulundukları korku kayboldu.

"*Kalpleri katılaştı.*" Ve o kalpler taşlar gibi hattâ ondan da katı haldedir. Kasvet, kalp katılığıdır. Şehvete uymaktan doğar. Şehvetle safvet bir kimsede birleşmez.

"*Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir.*" Yâni dinlerinin sınırından çıkmışlardır, zulüm, taşkınlık ve kalp katılığı kendilerine hâkim olduğu için inandıkları kitaplarındaki emirleri tamamen terk etmişlerdir. Bu sebeple bu âyette işin başında huşûun bulunmaması durumunun sonunda kalp katılığına götüreceğine işâret vardır.

Demişlerdir ki: Kalp katılığının neticesi gaflet, kalp yumuşaklığının nişânesi ise ibâdetlere düşkünlüktür.

Hakîkat nûruyla parlamayan kalbe kalb deme
Kalb değildir o asla taştır demirdir
Gaflet tozuyla paslanan o kalb ki
Utanıp kaçar ondan hattâ taş demir

Rivâyet edildiğine göre, **Hz. Îsâ** (a.s.) şöyle demiştir: Allah'ın zikri dışında çok

konuşmayın ki, kalpleriniz katılaşmasın. Katılaşmış kalb Allah'tan uzaktır. Efendilermişsiniz gibi kulların günahlarına bakmak yerine kendinizi kul olarak görüp kendi günahlarınıza bakın. İnsanlar belâya mâruz kalmış ve belâlardan âfiyet içinde olmak üzere iki kısımdır. Belâya mâruz kalanlara acıyıp merhamet ediniz, âfiyette olduğunuzdan dolayı da Allah'a hamd ediniz.

اِعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾

17. Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Düşünesiniz diye gerçekten, size âyetleri açıkladık.

"*Biliniz ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor.*" Kalp katılığından sakındırarak huşûa teşvik etmek için, Allah'ı zikir ve Kur'an tilâveti yoluyla kalplerin diriltilmesi, ölmüş toprakların yağmurla yeniden canlandırılmasına benzetilmiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: "Ey öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenler biliniz…" "O ki, yeryüzünü öldükten sonra diriltir..." işte O "ölüleri de bu şekilde diriltecektir."

"*Gerçekten size düşüneseniz diye âyetleri açıkladık.*" Açıklamasını yaptığımız bu âyetler de o âyetler cümlesindendir. İçindekileri düşünüp gereğince amel edesiniz ve bu sayede iki cihan mutluluğuna eresiniz.

Derler ki **Fudayl b. İyaz**'ın tevbe etmesi bu âyeti işitmesi sebebiyle olmuştur. Başlangıçta, yol kesme ve soygunculuk gibi doğru olmayan bir iş yapmaktaydı. Ne zaman ki güzel yüzlü birinin sevdâsı gönlüne düştü, onunla gece yarısı buluşmak için sözleşti, buluşma vakti geldiğinde mâşûkasını görmek için duvara tırmandığında şöyle bir ses işitti: ***"Îmân edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?..."***

Bu âyet ok gibi Fudayl'ın kalbine saplandı. İçinden bir dert, bir ateş yükseldi. Allah'ın inâyetini üzerine indirmesiyle tevfîk-i ilâhî'nin kemendine tutsak oldu. Şöyle diyerek oradan geri döndü: "Evet, vallâhi o vakit geldi! Evet, vallâhî o vakit geldi!"

Fudayl buradan döndü ve bir harabede dinlenmek için oturdu. Yola çıkmak isteyen kervancılardan bir grup da oradaydı ve birbirlerine: "Fudayl yoldadır, eğer gidersek yolumuzu keser ve malımızı elimizden alır." diyorlardı. Fudayl kendisini kınayarak: "En kötü insan benim, bu ne eşkıyâlıktır ki gece yarısı günah işlemek maksadıyla evimden çıkmışım ve benim korkumdan Müslümanlar gelip bu harâbeye sığınmışlar." Yüzünü semâya çevirdi ve temiz bir kalple tevbe-i nasûh ile tevbe etti, Allah'a şöyle yalvardı: *"Allah'ım bu kötü hâlimden dertliyim, bu eksikliğimden feryâd ediyorum. Ey dertlilere dermân olan, derdime derman kıl! Ey ayıptan münezzeh olan, ey fitne ve fesaddan yüce olan, ey benim hizmetime ihtiyacı olmayan, ey benim hıyânetimden uzak olan! Rahmetine sığındım, bana merhamet eyle. Hevâmın bağıyla esir oldum,*

beni bu esâretten ve bağdan kurtar." Allah Teâlâ onun duâsına icâbet etti ve kendisine kerâmetler bahşetti. Fudayl bundan sonra Kâbe'ye gitti ve yıllarca orada bulundu, evliyâullah zümresine dâhil oldu.

Sekiz cennetten müstağnîdir, Senin köyünde dilenci olan
İki cihandan azâdedir, Senin aşkına esîr olan

İbn Mübârek demiştir ki; "Bir gün bir bahçede bulunuyordum. O zamanlar gençtim ve yanımda da arkadaşlarım vardı. Onlarla yiyip içiyorduk. Ben ud çalmağa düşkündüm. Gecenin bir bölümünde udu çalmak üzere elime aldım. Ud bana şöyle dedi:

"Îman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı gelmedi mi?" Bunun üzerine onu yere vurup kırdım ve Allah'tan alıkoyan işleri terk ettim.

Malik b. Dinâr'dan nakledilir ki, ona tevbesinin sebebi sorulmuş, o da şöyle cevap vermişti: Ben polis idim ve içkiye düşkündüm. Sonra çok güzel bir câriye aldım. Benim gözümde çok önemli bir yeri vardı. Bana bir de kız çocuğu doğurdu. Onu pek çok sevdim. Yürümeğe başladığında da kalbimdeki sevgisi gittikçe arttı, o bana alıştı, ben de ona. O zaman içki içmek için önüme koyduğumda, kızım yanıma gelir beni içkiye doğru çeker ve elbisemin üzerine dökerdi. İki yaşını doldurunca kızım öldü ve ben çok üzüldüm.

Bir Şâban ayının onbeşinci cuma gecesiydi. Şaraptan sarhoş uyumuş ve yatsı namazını da kılmamıştım. O gece bütün kabir halkı çıkmış ve canlılar ben de dâhil haşredilmiş gördüm. Arkamdan gizli bir ses, bir hışıltı duydum, dönüp bakınca karşımda aniden alabildiğine çok büyük, siyah ve gök renkte bir ejderha ile karşı karşıyaydım. Ağzını açmış olanca hızıyla bana doğru yaklaşıyordu. Önünden kaçmağa çalıştım ve korkmuş olarak temiz elbiseli, güzel kokulu yaşlı bir kişinin yanına geldim. Selâm vererek aman beni kurtar, yardım et bana, dedim. İhtiyar selâmımı aldı ve "Ben güçsüzüm, bu ejderha çok büyük ve benden daha güçlüdür, ona gücüm yetmez. Ama sen kaç ve ileri git, umulur ki Allah Teâlâ seni ondan kurtaracak bir sebep yaratır." dedi.

Döndüğüm yöne doğru kaçmağa devam ettim. Kıyâmet tepelerinden birine tırmandım, orada cehennem tabakaları ile karşılaştım içindekilere baktım. Beni kovalayan ejderhanın korkusundan nerede ise onların aralarına dalacaktım. Bana birisi, sen onlardan değilsin dön, diye seslendi. Ben onun sözüne uyarak döndüm, ejderha da beni yakalamak için döndü. Tekrar yaşlı adamın yanına geldim ve ey ihtiyar beni bu ejderhadan kurtarmanı istedim, yapmadın, dedim. İhtiyar ağladı ve "benim buna gücüm yetmez, ama sen şu dağa tırman, orada müslümanların bir takım emânetleri var. Senin de bir emânetin varsa sana yardım edecektir," dedi.

Dâire şeklindeki dağa baktım; açılmış bir sürü pencereleri ve her biri üzerlerine asılmış perdeleri vardı. Kırmızı altından yakutlarla ayrılmış incilerle süslenmiş iki kapısı vardı, kapıların her birinde ipekten perde vardı. Dağa baktım ve ona doğru kaçmaya devam ettim. Yaklaştığımda meleklerden bazıları, perdeleri kaldırın ve kapıları açın ve karşılayın, ola ki bu kişinin aranızda bir emâneti olur da peşinden

kovalayan düşmanından kendisini kurtarır, dedi. Perdeler kalktı, kapılar açıldı, yüzleri aylar gibi çocuklar bana yukardan baktılar, ejderha da yaklaşmıştı. Şaşırıp kaldım. Bir çocuk bağırdı, hepiniz bakın ona ejderha yaklaştı, dedi. Çocuklar grup grup gelip bana baktılar, onların arasında benim ölen kızım da vardı. Beni görünce ağladı ve vallâhi benim babam, dedi ve nurdan bir küfe içinde ok gibi üzerime atıldı. Önüme kadar gelince sol elini uzatıp sağ elimden yapıştı ben de asıldım, o sağ elini çekerek beni kaçırdı. Beni oturttu ve kucağıma oturdu. Sağ eliyle sakalıma vurdu ve Babacığım ***"Îmân edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?"*** âyetini okudu.

Ben ağladım ve kızcağızım, sizler Kur'an biliyor musunuz, dedim. Babacığım biz Kur'ân'ı sizden daha iyi biliriz, dedi. Öyleyse beni mahvetmek isteyen o ejderhayı bana anlat dedim. O senin kötü amelindir, onu kuvvetlendirmişsin, o da seni cehennem ateşine batırmak istedi, cevabını verdi. Öyleyse yolda karşılaştığım ihtiyar neydi onu da anlatır mısın, dedim. O da senin iyi amelindir, ama onu zayıflatmışsın. Büyüttüğün kötü ameline gücü yetmedi. Dedim ki, yavrucuğum bu dağda ne yapıyorsunuz. O da dedi ki: Biz müslümanların küçük çocuklarıyız, burada iskân edildik, sizi kıyâmete kadar burada bekliyoruz, bize geldiğinizde size şefâat edeceğiz. Korku içinde uyandım, sabahleyin de üzerinde bulunduğum bu kötülükten ayrıldım ve Allah'a tevbe ettim. İşte tevbemin sebebi budur.

Gaflet yakasından kaldır hemen başını
Yoksa utançla önüne bakarsın yarın
Ey uykucu şimdi uyanman lâzım senin
Ölüm uyandırırsa ne fayda verir sana
İnler durursun toprağa verdiğin yavrunun acısıyla
Sebep ne tertemiz geldi o ve gitti tertemiz
Sen de temiz geldin ama dikkat et gitme kirlenip
Çünkü çok yazık olur kirlenip de girmen toprağa

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ
لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾

18. Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara, Allah'a güzel bir ödünç verenlere verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir. Onlara değerli bir mükâfât vardır.

"*Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere,*" mânâ itibariyle sıla üzerine atfedilmiştir. Yâni, sadaka veren insanlar kadın olsun erkek olsun ve Allah'a güzel ödünç veren erkekler ve kadınlar demektir. Karz-ı hasen malın en helâlinden hâlis bir niyet ve gönül hoşluğuyla sadaka almaya müstehak

olan kimseye vermektir. Bu âyette de anlaşıldığı gibi mûteber olan sadakanın ihlâsla verilmesidir. Böylece bu âyetin öncekinin tekrarı olduğu şüphesi de giderilmiş olmaktadır. Çünkü önceki âyette geçen sadaka mutlak olup herhangi bir açıklamaya konu olmamışken, bu âyette sadaka veren erkek ve kadınlar ifâdesiyle kayıtlanmıştır.

Hadîs-i şerîfte, "*Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz, çünkü bana cehennem halkının çoğu kadınlar olduğu gösterildi.*" buyrulmuştur.[263] Bu hadîs-i şerîfte kadınların sadaka vermeğe çok ihtiyaçları olduğuna işâret vardır.

Müslim'in **Hz. Câbir**'den (r.a.) rivâyet ettiğine göre, Bayram namazında Allah'ın Rasûlu ile beraber bulundum, ezan ve ikametsiz olarak namazdan önce hutbeye başladı. Sonra Bilâl'e (r.a.) dayanarak kalktı ve takvâyı emretti, Allah'a itâatı teşvik buyurdu, insanlara öğüt verdi, hatırlattı. Sonra kadınlara yönelerek onlara öğüt ve hatırlatmalarda bulundu. Dedi ki: Sadaka verin ey kadınlar! Çünkü sizin çoğunuz cehennem odunudur. Bir kadın sordu: Ey Allah'ın Rasûlü neden çoğumuz cehennem odunuyuz? O da şöyle cevap verdi: Çünkü siz şikâyet eder ve kocalarınıza nankörlük edersiniz. Bunun üzerine onlar zînetlerinden sadaka vermeye ve Bilâl'in (r.a.) serdiği elbisesine sadakalarını bırakmaya başladılar. Derken birçok zînet birikti, Efendimiz (s.a.) de onu müslüman yoksullara taksim etti.[264]

"*Verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir. Ve onlara değerli bir mükâfât vardır.*" Mef'ûlün câr ve mecrur cinsinden sonrasına isnâd edilmesiyle binâ edilmiş ve muzâfın hazf edilmesi üzerine sıla yerindeki masdara göndermeyle böyle denilmiştir. Yâni sadakanın sevabının karşılığı kat kat verilir ve herkese önem verdiği nîmet cinsinden değerli bir mükâfât verilir.

Dünyaya karşılık âhireti alabilirsen al a cânım
Hemen al pişman olursun yoksa

---

[263]. Buhârî, hayz 6.
[264]. Nesaî, salâtu'l-deyn 19; Müsned, III, 318.

DÜNYA HAYATI

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِٓ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَٓاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾ اِعْلَمُٓوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ
بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ
ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ
وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

19. Allah'a ve peygamberlerine îman edenler, *(evet)* işte onlar, Rableri yanında sözü özü doğru olanlar ve şehidlik mertebesine erenlerdir. Onların mükâfâtları ve nûrları vardır. İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da cehennemin adamlarıdır.

20. Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sâhibi olma isteğinden ibârettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Âhirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızâsı vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir.

"*Allah'a ve Peygamberine îman edenler,*" kısmı mübtedâdır "*(evet) işte bunlar,*" kısmı ikinci mübtedâdır. "*Onlar,*" da üçüncü mübtedâdır, haberi sonra gelen şu cümledir: "*Sözü özü doğru olanlar ve şehidlik mertebesine erenlerdir.*" Bu da haberiyle beraber önceki cümlenin haberidir. Ya da هُمْ/onlar zamiri fasıl olup, sonrasındaki اُو۬لٰٓئِكَ/işte bunlar ifâdesinin haberidir. Böylece cümle mevsûlün yâni اُو۬لٰٓئِكَ 'nin haberi olur. "*Rableri yanında*" Sıddîklerin ve şehidlerin bilinen mertebeleri sebebiyle, mertebelerin yüceliği ve mekânın yüksekliğiyle Rablerinin yanında yüksek bir makamdadırlar. Onlar, tasdik etmekte öne geçenler ve Allah yolunda isteyerek şehîd olanlardır.

Fethu'r-Rahmân adlı eserde şöyle denilmiştir: Sıddîk, doğru sözü çok olan kimsenin vasfıdır. Bunlar zamanlarında İslâm'a herkesten önce giren bu ümmetten sekiz kişi olup Ebû Bekir, Ali, Zeyd, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Hamza'dır. Dokuzuncuları da Ömer b. Hattab'dır (r.a.). Her ne kadar Hz. Ömer kırkıncı müslüman sayısını tamamlamış ise de bilinen hâlis niyeti ve ihlâsı sebebiyle Allah onu da bunların arasına

katmıştır.
Şehidler üç derecedir, denilmiştir.
1- Düşmanla savaşırken ordunun safları arasında şehid olandır ki, derece bakımından şehidlerin en büyüğüdür.
2- Suda boğulan, yangında, bir binanın yıkılması sonucunda, vebâ ya da karın rahatsızlıkları gibi ağır bir hastalık yüzünden ölenlerden başka, garip olarak ölen, doğumdan sonra nifas hâlinde veya doğum esnasında ölen kadın, cuma günü veya cuma gecesi ölen ve abdestliyken ölen gibi.
3- Bu âyet-i kerîme'de genel olarak ifâde buyrulan mü'minlerdir.
Âlimlerden bazıları bu âyet-i kerîmeye mânâ verirken, şöyle demişlerdir: Onlar Allah ve Peygamberlerinin verdikleri bütün haberleri tasdik etme husûsunda öne geçenler ve bu konuda istikrarlı olanlardır. Bunlar, kıyâmet gününde de Allah'ın birliği, kendilerinin ya da diğer ümmetlerin îmânlarına şâhidlik ederler. Büyüklerden bazıları da şöyle demişlerdir: Âyetin mânâsı şöyledir; Allah'a hakîkî, şühûdî ve gözle görmüşcesine iyânî bir îmânla inananlardır, ilmî ve beyânî îmânla değil. Bu da, ruh, kalp, sır ve nefisle Allah'ta fânî ve O'nda bâkî olmak yoluyla olur. Onlar, peygamberlere kalbî sıfatların fenâsı, rûhî sıfatların bakası ile îmân etmişlerdir. İşte onlar sıddîkıyet sıfatını gerçekleştirenler, sıdk derecelerinin en yükseğine ulaşanlar, doğruluk, vefâ üzerinde bulunduklarına dâir ahd ile kendilerine şâhiddirler. Sıdk damlalarının damladığı, doğruluğun tezâhürü onlardan görüldüğü için bu böyledir. Şüphe yok ki onlar için sıddîkıyet mükâfâtı vardır. Şehidlerin nûru onlara mahsûs kılınmıştır. Taklid ile îmân edene ve gözle görmüşçesine tasdik etmeyip yalnızca dil ile şehâdet kelimesini söyleyene değil. Iyân fânîliğe, yok olmaya bağlıdır.
Sâdık ile sıddîk arasını şöyle ayırmışlardır: Sâdık, nefsânî sıfatların şâibelerini kırmak isteyen muhlis gibidir. Sıddîk ise, Allah'tan başka herşeyin şâibelerinden de kurtulmuş olan muhlas/ihlâsa erdirilmiş gibidir. İkincisinin dünyası daha geniş ve daha ihatalıdır. Dolayısıyle her sıddîk ve muhlas aynı zamanda sâdıktır, ama her sâdık ve muhlis sıddîk değildir.
Ebû Ali Cürcânî (k.s.) demiştir ki: Ebrârın/iyilerin kalpleri kâinâta yönelmiş ve talep eder halde kâinata bağlıdır. Sıddîkların kalpleri ise Allah için Allah'a yönelmiş olarak Arş'a bağlıdır.
"*Onların mükâfâtı ve nurları vardır.*" Mübtedâ ve haber olup cümle mevsûlün ikinci haberi, ilk zamir de mevsûlün birinci vechine göredir. Sonuncusu ise sıddîk ve şehidlere âiddir. Mânânın anlaşılacağından emin olunduğunda mübtedâ ile haberi ayrı tutmakta beis yoktur. Bu durumda mânâ şöyle olur: Onlar için tam ve kâmil mânâda bilinen bir mükâfât, kendilerine âid nurlar ve ulaşılacak bir izzet vardır. "Gibi" anlamını veren benzetme edâtı, benzeşmenin kuvvetine ve aynîleşme sınırına varmış olduğunu belirtmek için kaldırılmıştır. Tıpkı *"Onlar, Rableri yanında özü sözü doğru olanlar ve şehidlik mertebesine erenlerdir"* buyurularak benzetme unsuru kaldırılmış olduğu gibi. Benzeşme, mükâfât ve nur gibi birincisini ayırd eden şeyle, farklılığın

benzetmede herhangi bir zayıflatma yapmadan husûle gelebilmesi için kendisine benzetilen en sonraki aslın tamamlanması arasında değildir. İkinci veche göre ise her şeyin döndüğü yer birdir, bu durumda mânâ şöyle olur: Onlara kendileri için vaadedilmiş mükâfât ve nurlar vardır.

Büyüklerden biri demiştir ki: Ecir ancak kazanılmış haktır. Kazanmanın dışında olduğu halde Hakk Teâlâ'nın sana verdiği şey ise bahşedilmiş bir nurdur, ona ücret denmez. Bu sebeple Allah Teâlâ "*Onların mükâfâtları ve nurları vardır.*" buyurmuştur. Böyle olunca onların mükâfâtları, ücretleri kazanmış oldukları şeydir. Nurları ise Cenâb-ı Hakk'ın onlara bu kazançtan dolayı hîbe ettiği şeydir. Böylece ücret tek başına değil, hîbe ile karışık olarak bulunmaktadır. Çünkü ücrette kazanıp hak edilen bir şey var; zira o, önceden yapılmış bir amel karşılığında kula verilen bir karşılıktır. Bu sebeple ücret ancak nurun ona karışmasıyla tamamlanır. Bu da kul nerede olursa olsun ilâhî nimetin kula yoldaşlık etmesi içindir. Köleye ücretli denmesi, ondan çıkan ameller ve yaptığı itâatte kendisinin kazanma payı olduğunu gösterir. Ücret de bu nisbetten dolayıdır. Bu sebeple de köle, efendisine hizmet için yardım ister.

Dersen ki, hiçbir ücret istemeden efendisine hizmet etmesi gerektiği halde, köle hangi yönden ücret kabul etmektedir? Kulu yabancı kabul etsek, ücret almadan önce başlangıçta hangi yönden farz tayin edilmiştir? Halbuki ücretli, ancak ücret karşılığı çalışırken farz terettüp eder, görev yapmağa borçlanır. Buna karşılık olarak derim ki, kulun Hak Teâlâ ile biri kulluk, diğeri de ücretli olmak üzere iki tür münasebeti vardır. Kul olması yönünden, namaz, oruç, zekât ve benzer ibâdetler gibi bütün farzlarla mükelleftir. Bunlara karşılık kula hiçbir ücret ödenmesi söz konusu değildir. Ücretli olması itibariyle ilâhî vaadin hükmü gereği ona ücret vardır. Ancak bu ücret dinde güzel görülen ameller karşılığındadır, farz karşılığında değildir. İşte Cenâb-ı Hakk'ın güzel gördüğü ameller karşılığında ücretler tahakkuk etmiştir. Eğer kul efendisine bu güzel amellerle yakınlaşırsa efendisi onun ücretini verir. Şâyet amelleri yapmazsa ondan yapması istenmez ve yapmadığından dolayı azarlanmaz. Bu yönden karşılığında mükâfât olan farza ücret alma bakımından kul, efendisine karşı yabancı olan biri hükmündedir. Çünkü o, Allah ile kul arasında bir sözleşmedir. Nâfile görevlere gelince onlardan dolayı, sonucunda ilâhî muhabbeti kazandıran mükâfâtlar vardır. Nitekim Peygamber Efendimiz'in (s.a.) Allah'ın şöyle buyurduğunu haber verir: "*Kulum nâfile ibâdetlerle bana yaklaşmağa devam eder, Ben de ondan razı olurum.*"[265] Bundaki hikmet, nâfile kılan kimse seçme hakkı bakımından serbest bir kuldur ve ücretli gibidir. Bir kimse nefsine değil de Allah'a kul olmayı seçerse Allah'ı hevâsına tercih etmiş olur. Bu insan farzlar konusunda görevlerini yerine getirmeye mecburîdir, ihtiyârî değildir. Mecbûrî ve ihtiyârî kulluk arasındaki fark, ücretli kimse ile köle olan kul arasındaki fark gibidir. Çünkü aslî kölenin efendisi üzerinde mutlaka gerekli olan yeme-içme ve giyinme gibi ihtiyaçları dışında hiç bir hakkı yoktur. Efendisine yapması gereken hizmetleri yapar ve başka bir göreve göndermedikçe gece gündüz ayrılmaksızın devamlı onun evinde kalır. İşte Allah'ın asıl kulu; dünyada, âhirette, kıyâmette, cennette

hep Allah ile beraberdir. Onun üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunur; ister kölesi, ister ücretlisi gibi muâmele eder.

Kölenin, kendisine tayin edilen nafakası ve giysisi dışında bir hakkı yoktur, efendisinin veya ücretini veren işverenin evinin mahrem olan kısmına girmek ve sırları öğrenmek hakkı ve ücretini alacağı işlerin dışında işverenin mülkünde her hangi tasarruf yetkisi de yoktur. Ücretlilik süresi bitip ücretini aldıktan sonra işvereninden ayrılır ve kendi ailesiyle meşgul olur. İşverenin bunların dışında isteyebileceği hiç bir hakkı yoktur. Ancak mal sâhibi arkasından bir şey gönderir, beraber bulunur: ya da ona mal bağışlarsa bu müstesnâdır. Bu bir ikram ve nîmet kabilindendir.

Kuldan âhirette ihtiyarî kulluk kaldırılmıştır. Şâyet bunu anlayacak durumda isen, senin dikkatini yüksek bir makama çeker ki, peygamberlerin hangi makamdan konuştuklarını oradan bilirsin. O peygamberler ki, kendi nefislerinin hevâsı onlara tahakkümde bulunamadığı gibi, Allah'ın mahlûkatından hiçbir şey de onlara tahakküm edemez. Bununla beraber onlar şöyle dediler: "***Benim ecrim Allah'tan başkasına âid değildir.***" (Yunus, 10/72) Bu, diğer kulların aksine onların ilâhî isimlerin hükmü altına girmiş olmalarının gerçekleşmiş olması sebebiyledir. Oradan ücret durumu meydana gelir, bu sebeple onlar gerek ihtiyârî, gerekse ıztırârî durumlarda Allah'ın zâtına kuldurlar ve O'nun mülkiyeti altındadırlar.

Bunun için ilâhî isimler, eserlerinin o kullar üzerinde görünmesini isterler. Onlar da diledikleri ilâhî ismin emri altına girmekte serbesttirler. İlâhî isimler bunu bildiklerinden onların ücretlerini tâyin ederler. Her ilâhî isim, benim emrim altına gir de sana şu mükâfâtı vereyim, diye dâvette bulunur. Kullar da bu isimlerden birinin emrinde hizmete devam ederken kulluk edilen zât tarafından kula nidâ edilir. Kul, bütün ilâhî isimleri terk ederek efendisinin dâvetine uyar. Bu esnada efendinin verdiği emri yerine getirirse dilediği ismin emri altına dönebilir. Bu sebeple insan nâfile ibâdetler yapar. Farz namaz için kameti işitince, o farz ile memur olduğundan nâfileyi bırakır, farzı yerine getirir. Böyle olunca o ıztırârî/mecbûrî kulluk hükmü ile devamlı olarak efendisiyle beraberdir. **İmam Şa'rânî**'nin (k.s.) *Kitâbü'l-cevâhir* adlı eserinde böyle kaydedilmiştir.

"*İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince,*" ki onlar kötü sıfatlarla nitelenmişlerdir. "*İşte onlar da cehennemin adamlarıdır.*" Ebediyyen ayrılmamak üzere orada kalacaklardır. Bu âyette, cehennemde sürekli kalmanın kâfirlere mahsûs olduğuna delil vardır. Çünkü izâfet terkibi husûsîliği, sohbet kelimesi de örf olarak beraberlik ve devamlılığı ifâde eder. Âyetteki inkârla Allah'ı inkâr kasdedilmiştir. O da îmânın zıddıdır. Âyetleri inkârla da, peygamberlerin tebliğ ettikleri ilâhî âyetler kasdedilmiştir. O âyetlerin yalanlanması peygamberleri yalanlamaktır. O da peygamberlere îmân ve onları tasdîkin zıddıdır. Âyette kâfirler yalanlama ve inkâr gibi iki kötü vasıfla da nitelenmişlerdir. Ve yine âyette şu husûsa da işâret vardır: Allah'ın Yüce zâtını ve en büyük sıfatlarını ruh, sır ve kalp ile apaçık inkâr edenler, sürekli olan uzaklık ve ebedîliğe mahsûs lânete müstehak cehennem adamlarıdır. Çünkü semâvî

kitaplar Allah’ın sıfatları olduğu için sıfatlar yerine âyetler kelimesi kullanıldı. Yine peygamberler, esmâ-i hüsnânın ve yüce sıfatların zuhûr yerleri oldukları ve onlara değişik durum ve görünümler anlatıldığı için Allah’ın sıfatlarıdır. Ancak onların kemâl ile zuhûr etmeleri farklılıklar gösterir.

Peygamberleri ve mûcizelerini yalanlamak korkutulmayı gerektiren bir sebep olunca, evliyâ ve onların kerâmetlerini yalanlamak da bunun gibidir. Çünkü ilmiyle âmil olan âlimler, nebîlerin ve rasûllerin vârisleridir. Evliyânın kerametlerinden kasıd, ilmî ve kevnî kerâmetlerdir. Bu sebeple evliyânın muâsırı olsun veya olmasın onları tasdik edenler nîmetlere nâil olacak adamlardır, Onları yalanlayanlar ise cehennem adamlarıdır. Bu âyetler, kerâmetler ve onların dostlarının kıyâmete kadar ardı arkası kesilmeyecektir. Velâyet kapısı açıktır. Allah’tan Peygamber (s.a.) ve ehlinin hürmetine keremini tamamlamasını dileriz.

اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ
فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِۜ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ
فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًاۜ وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌۙ
وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

20. Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sâhibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Âhirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah’ın mağfireti ve rızâsı vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir.

“*Bilin ki*” anlayınız, biliniz ki, “*dünya hayatı ancak*” buradaki hayat kelimesi zînet için zâid olup, muzâf olan umûr kelimesi hazf edilmiştir. Aslında umûrü’d-dünyâ/dünya işleri kasd edilmektedir. Lüzûm alâkasıyla dünya hayatının işlerinden mecâz olarak kullanılması da mümkündür.

Keşfü’l-esrâr adlı eserde dünya hayatı için, ilk evde yakın hayat bu dünya hayatı denilmiştir. Âyetteki اَنَّمَا’da bulunan مَا sıla olup, bu dünyadaki hayat kasdedilmiştir. Böyle olunca, ölümden önceki her hal dünya, ölümden sonraki haller ise âhirettir.

“*Bir oyun,*” yâni hiçbir faydası olmayan oyunlar oynayan kişiyi azarlar mâhiyette şöyle denilmiş oluyor: Birbirinize tâbî olduğunuz bâtıl bir amelden ibârettir.

Dünya malı çocukları kandıran bir oyuncak
Bir insan akılsız olursa bağlanır ona ancak

"*Bir eğlence*" yâni kendinizi onunla oyalıyor ve sizin için önemli olan âhiret işlerinden uzaklaşıyorsunuz.

"*Bir süs,*" giysilerden, binitlerden ve güzel konaklardan ibâret olup, sizler kendinizi onlarla süslüyorsunuz.

"*Aranızda bir övünme*" Nesepler ve haseplerle iftihar ediyor, büyükleniyorsunuz. Fahr, mal ve mevki gibi insanın dışında olan bir şey ile iftihar etmesine denir. *Müfredât*'ta da geçtiği gibi, çok güzel olan her şey fahr/övünme ile ifâde edilir.

"*Ve daha çok mal ve evlad sâhibi olma isteğinden ibârettir.*" Yâni sayıyla övünüyorsunuz. Sayı ise mal ve evlad çokluğuyla gurur/övünme demektir. Bilhassa onlarla Allah dostlarına karşı küstahlık etmek mânâsındadır.

Bilin ki az bir zaman sonra bu oyun ve eğlence bertaraf olur. Eğlence ve sevinç yerini gam ve kedere bırakır. Güzellikleri kaybolur, mal ve evlad çokluğuyla övünüp böbürlenmeleri bir ateşin kıvılcımları gibi yok olur gider.

Denilmiştir ki: Çocukların oynadıkları gibi bir oyun, kadınların süsü gibi bir süs, arkadaşların birbirine karşı övündükleri gibi bir övünme, câhil köy ağalarının yaptıkları gibi daha çok mal sâhibi olmakla üstünlük taslamaktır.

Hz. Ali (r.a.) **Ammâr**'a (r.a.) şöyle dedi: Dünya için üzülme, çünkü dünya altı maddeden ibarettir. Yenilen, içilen, giyilen, koklanan, binilen ve nikâhlanılan şeylerdir. Yenilen şeylerin en önemlisi baldır, o da sinek cinsinden bir hayvancağızın (arının) ağzından çıkardığı tükürüktür. İçeceklerin en önemlisi sudur, ona ihtiyacı bulunmakta bütün canlılar eşittir. En değerli giysi ipektir, o da bir tırtılın dokuduğu maddeden ibarettir. En önemli koklanan maddesi de misktir. O da bir geyiğin kanından ibarettir. En önemli binit attır, onun üzerinde adamlar öldürülür. En önemli nikâhlanılan ise kadındır. O da idrarın aktığı yere akıtmaktan ibârettir.

Hadîs-i şerîfte Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Dünya ile benim durumum nedir, benim dünya ile ilgim bir yolcunun durumuna benzer; o yolcu sıcak bir günde bir ağacın gölgesinde durup gölgelenir, sonra o gölgeyi bırakıp yoluna devam eder.*"[266]

Ey oğul hiçbir mülk ebedî kalmaz dünyada
Ve hiçbir vefâkârlık bulunmaz onda

"*Tıpkı bir yağmur gibidir ki,*" Buradaki kâf mahalden mensup olup لَعِبٌ kelimesindeki zamirin hâlidir. Çünkü onda sıfat mânâsı vardır. Yâni, dünya yağmura benzediği halde onun bu sıfatları vardır. Yahut hazf edilen mübtedânın haberidir. Yâni, (dünya) yağmura benzer. Yahut da haberden sonra gelen hayâtü'd-dünyâ/dünyâ hayatı ifâdesinin haberidir.

Gays, ihtiyaç duyulan yağmurdur. Sular çekilip azaldığı zaman, kıtlık ve kuraklıktan kurtulmak için insanlar bu yağmuru beklerler. Gays yalnız faydalı yağmurlar için kullanılır. Matar kelimesi de yağmur mânâsına gelir ama bütün yağmur türleri için genel

mânâda kullanılır.

“*Bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider.*” âyetteki küffâr kelimesi çiftçiler anlamındadır.

Ezherî demiştir ki: Araplar çiftçiler için kâfir derler, çünkü saçtığı tohumu toprakla örter. Küfür sözlükte örtmek demektir. Bu sebeple kâfire hakkı bâtıl ile örttüğü için kâfir denmiştir. İnsanları örttüğü için kabre de örtmek anlamında kefr denir. Hadiste de geçer: “*Küfür ehli kabir ehlidir.*”[267] Geceye de nesneleri ve cisimleri örttüğü için kâfir denmiştir.

“*Bitki*” âyette geçen nebât kelimesi, yağmur sebebiyle meydana gelen bitki demektir. Dolayısıyla burada kâfirlerden maksad Allah’ı inkâr edenlerdir. Çünkü onlar insanlar arasında dünya süsüne en çok düşkün olanlardır. Mü’min ise hayret veren güzellikte bir şey gördüğünde onu o güzellikte sunan ve kudretiyle yaratanına intikal eder ve ondan hoşlanır, zevk alır. Kâfir ise güzel gördüğü şeyden başka bir şey düşünemez, ona dalıp boğulur gider. Zayıfların kalplerini korumak için bazı yerlerde zînetlerin gösterilmesi yasaklanmıştır. Gelinlerin zînetleri ve benzeri gibi.

“*Sonra kurur da...*” Yâni yeşerip güzelleşirken gökten veya yerden gelen bir felâket sebebiyle kuruyup gider. Araplar, bitki kuruduğunda, هَاجَ النَّبْتُ يَهِيجُ هَيْجًا هَيَجَانٌ وَ هِيَاجٌ. Baklası kuruyan ya da sararan tarlaya اَلْهَائِجَةُ denir. اَهَاجَ kuruttu mânâsına da gelir. Bitkinin kurumasına sebep olan şeyler için kullanılır.

“*…Sen onun sapsarı olduğunu görürsün.*” Baktığında güzel ve zarif gördüğün o şey sararmıştır. Sararmış buyruldu da, sararır buyrulmadı. Çünkü sararmış olması kurumasının yakın olduğunu bildirmek içindir. Önce sararır, sonra kurumuş olduğu görülür. İfâde de bu görülüşüne göre tertib edilmiştir.

“*Sonra da çör çöp olur.*” Sarardıktan sonra, kırılmış, ezilip dövülmüş ve paramparça olmuş. *Kàmûs*’ta اَلْحَطْمُ, kırmak demektir. Veya kuru olan bir şeyde kullanılmağa mahsûs bir kelimedir.

Âyet-i kerîme dünya işlerini küçümsemekte ve değersizliğini bildirmektedir. Yâni dünya işleri ile istikbalde kurtuluşa ulaşılmayan, aslı olmayan hatalı, bozuk işler olduğunu misâl vererek açıklamaktadır.

Hz. Ali (k.v) şöyle demiştir: İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar. Dünya faydası az, elden çıkması çabuk olan şeydir. Akıllı kimseler, onunla huzur bulmak, yetinmek şöyle dursun, ona yönelmezler bile.

Bu âyet-i kerîmede dünyanın elden tez çıkması ve faydasının azlığı, zikredilen bitkinin durumu örnek verilerek gösterilmiştir.

Dünya süsü, aslında Allah’ın zînetidir. Tabiatı gereği sevimli olduğu halde insanın niyetine göre farklılık arz eder. Her ne kadar dinen haram olmasa da, insan o süse tabîatıyla yönelirse o dünya süsü olur ve bundan dolayı kınanır. Ama Allah’ın bir emrini yerine getirmek için dünyaya meyl ederse, bu defa o süs Allah’ın zîneti olur ve kul bununla övülür. Çünkü Allah’ın emri ve ona bağlı her şey ciddi ve önemlidir. Dünya

hayatı ise oyun, eğlence, dünya süsü ve övünmekten ibârettir. İnsanın bu gibi gayr-i ciddî şeyle övünmesi gerçek mâhiyetini bilmediğinden dolayıdır. İşte kınanmasının sebebi budur.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Nefsânî arzular yedi tanedir. Bunlar şu âyet-i kerîme ile zikredilmiş olan şeylerdir: "***Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.***" (Al-i İmran, 3/14) Açıklamasını yaptığımız bu âyet-i kerîmede ise onları Allah Teâlâ beşe indirmiştir. Muhamnmed Sûresi'nde ise bunlar ikiye indirilmiştir: "***Doğrusu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir...***" (Muhammed, 47/36) buyrulmuştur. Sonra yine bu iki işi şu âyet-i kerîmede bir tek işe indirmiştir: "***Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için şüphesiz cennet yegâne barınacak yerdir.***" (en-Nâziât, 79/40-41) Çünkü hevâ, bütün şehvetleri içine almaktadır. Hevâdan kayıtsız şartsız kurtulan kimse, en uzak gayeye ve en büyük arzuya ulaştıran yola ulaşmış demektir.

"*Âhirette ise çetin azap vardır.*" Dünyaya dönüp âhireti onunla elde etmek istemeyenlere çetin bir azap vardır. Âyette azab, mağfiret ve rızâdan önce zikredilmiştir. Çünkü azap, açıklanan dünya hayatının hallerine dalmanın sonuçlarındandır.

"*Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızâsı vardır.*" Dünyadan yüz çevirip onunla âhireti, hattâ yalnız Allah'ın rızâsını elde etmeğe çalışanlar için çok büyük mağfiret ve miktarı ölçülemeyecek rızâsı vardır. Aslında dünya da âhiret de Allah'ın dostlarına yasaktır.

Ey dünya tâlibi olan kişi çok mağrursun sen
Ey âhiret tâlibi sen de ücret beklersin
Ey her iki âleme de gönül vermeyen
Sen sadece nûr istersin nûrun ta kendisisin sen

Bu âyette güzel bir niyetin fazîletine ve mübâh olan şey ve benzerlerini ibâdete dönüştüreceğine işâret vardır.

Büyüklerin bazısı şöyle demiştir: İçi doğru ve temiz niyetli olan yapmayı istediği bütün sâlih amelleri işlemeye muvaffak olur. Haberde rivâyet edilmiştir: "Gece kalkıp ibâdet etmek niyetiyle abdestli uyuyan kimse, Allah onu sabaha kadar uyutsa da, Allah o geceyi ibâdet etmiş gibi ona sevap yazar. Hac ve cihâd için evinden çıkan kimse hakkında da böyle bir rivâyet vardır. Aşçı ile fırıncıyı düşün. Yiyecek kimseler uykuda oldukları halde onlar için fırıncı ekmek, aşçı da yemek hazırlamağa geceden kalkarlar, insanların ihtiyaçlarını unutarak kâr amacı güderler. Şâyet basîret sâhibi olsalardı, bunu insanların ihtiyacını karşılamak maksadıyla yaparlardı. Kendi kâr ve yararlarını da alış veriş hükmünde görürlerdi.

Özet olarak söylenirse, gerek çarşı pazardaki satıcılardan olsun ya da olmasın, kâr amacı güdenlerin niyetleri, insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve kazançları ile takvâ üzerinde bulunarak Allah'a itâat yönünde olmalıdır. Böylece bu işlerinden dolayı sevap kazanmış olurlar. İnsanların ihtiyacını karşılamak veya kendisine bir iyilik yapan kimseye teşekkür etmek gibi meşrû bir işte olmak bir kimseyi oyalarsa Allah'a kulluktan ayrılmış olmaz. Çünkü o Hakk'ın kendisine yüklediği bir görevi yerine getirmektedir. Allah'ın bir emrinden dolayı bir kimsenin bir yaratılmışa hizmet etmesi kulluğuna zarar vermez.

Hak Teâlâ'nın emri bulunmayan bir işin bir kimseyi, kendi nefsi için oyalaması bunun aksinedir. Bu hal kendisini Allah'a kul olmaktan alıkoyar, onun Hak Teâlâ'ya dönmesi gerekir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Dünyayı yeren kimse anasına itâatsizlik etmiş olur. Çünkü dünyaya insanlar tarafından nisbet edilen hayırsızlık ve kötülükler dünyanın işi değil, dünya çocuklarının işidir. Zira şer ve kötülük dünyanın değil, mükellef olan kimsenin işidir. Dünya insanın binitidir. Onun üzerinde iyilik işler ve onunla kötülükten kurtulur. Dünya, çocuklarından herhangi birinin azgınlık ve isyan etmemesinden hoşlanır. Zira o insanlara karşı çok merhametlidir. İnsanları doğurduğu halde onlara başka bir kumanın emeksizce sâhip çıkmasından korkar. Ona yapılan eziyetlerden biri de evlâdı olan insanların bütün hayır işlerini dünyada yaptıkları halde âhirete nisbet etmeleri ve bunların âhiret işleri olduğunu söylemeleridir. Oysa mevcud halde onlar bu fiilleri dünyadan başka bir yerde işlememişlerdir. Şu halde dünyanın buna aldığı karşılık, evlâdları husûsunda evlâdlarından gelen bir musîbetten başka bir şey değildir. Öyleyse dünyâyı kötülemekten geri durmayan kişi annesi hakkında câhildir. Böyle birisi âhiret hakkında daha da câhildir. Bir hadiste şöyle denilmiştir: "*Bir kul 'Allah dünyaya lânet etsin!' dediği zaman, dünya da şöyle der: 'Bize Rabbi adına isyân edene Allah lânet etsin!'*"[268]

Şöyle diyenler vardır: Ameller için temiz niyetli olarak ve rağbet ederek sevap istemek sadece avâma mahsus bir durum değildir. Bilakis en kâmil olanlar bile bundan geri durmazlar. Belki de onlar Allah'ın kendilerini tabiî ve rûhânî işleri yapmaları için yarattığı kimselerdir. Onlar Allah'ın ameller hakkında, ilâhî hükmü isbât etmek için Allah'ın vaad ettiği sevâbı ister ve ona rağbet ederler. Çünkü rubûbiyetle büyüklük yarışına girişmek câiz değildir. Bu yüzden onlar isteme ve rağbet etme konusunda avâmla ortaktırlar. Fakat amele yönelme konusunda onlardan ayrılırlar. Âriflerin bunu istemeleri nefislerine zulmetmekten kurtulmak için her hak sâhibine hakkını vermek içindir. Bu hakları verdiklerinde, kendi nefislerinin bile hakkına vefâ göstermedikleri zaman kemâl derecesinden düşerler ve bu da nefsi için bir felâket olur.

"*Dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.*" Yâni dünya, yok olması çok çabuk olan cam ya da çini gibi maddelerden sayılabilecek bir metâdır. İnsan tabîatı önce ilk gördüğüne meyleder. Ama onu alıp faydalanmak istediği zaman o kırılır ve yok olur.

Hikâye edilmiştir ki, bir hükümdara hiçbir benzeri görülmemiş, mücevherlerle kaplı, fîrûze bir kadeh gönderilmişti. Hükümdar buna çok sevindi ve yanındaki hikmet ehli bir zâta dedi ki: Bunun hakkında ne düşünüyorsun? O da şöyle cevap verdi: Onu hazır bir muhtaçlık ve çabuk gelecek bir musîbet olarak görüyorum. Hükümdar sordu: Bu nasıl olur? O zât da cevap verdi: Kırıldığı zaman tamir edilmesi mümkün değildir. Çalındığı zaman da ona muhtaç olursun. Oysa onun sana gönderilmesinden önce musîbet ve fakirlikten emin bulunuyordun. Aradan zaman geçti, gerçekten de bir gün kadeh ansızın kırıldı ve hükümdar tahammül edilmez bir hüzne düştü. Sonra dedi ki: Hakîm doğru söylemiş. Belki de o bize gönderilmemişti. Üstelik varlığı bir hîle ve aldanış metâı oldu.

Dünya, kendisiyle yetinenler için asla âhirete bir vesîle olamaz. Ancak onunla âhiret için meşgul olan kişiyi hayra götüren bir metâdır, o hayır cennettir. Öyleyse dünya bizzat kendisi için istenmez, aksine âhiret sevâbını kazanmak için elde edilmeğe çalışılır. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: "*Sâlih kimse için helâl olan dünya malı ne güzeldir!*"[269]

Mesnevî'de şöyle geçer:

Ne değerlidir Hak uğruna yüklendiğin mal
Der ki Peygamber 'Ne güzeldir o mal ki helâl'

Böyle olunca insanı âhiretten alıkoyan şey dünyadandır. Âhiretten alıkoymayan şeyler ise âhirettendir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Şöyle buyuran ilâhî bir hitab geldi: Dünyayı açan sebeplere ve insanların güzel hallerine baksınlar diye halkı yarattım. Böylece dünyayı açan sebeplere bakmaları onları zühde; insanların güzel hallerine bakmak da onlar hakkında hüsn-i zanna götürmüş olur. Ancak insanlar bu hükmü ters çevirip, dünyanın güzelliğine bakarak ona rağbet ettiler, insanların da kötülüklerine bakarak onların gıybetini yaptılar.

Anlatılır ki; **Şeyh Ebü'l-Fevâris Şâhîn b. Şücâ el-Kirmânî**, Kirman hükümdarı iken ava çıktı. Aranırken uzaklaştı ve yalnız başına çöllük bir yere geldi. Orada bir kaplan üzerine binmiş çevresinde de bir sürü yırtıcı hayvanların bulunduğu bir genç karşısına çıkıverdi. Hükümdarı görünce yırtıcı hayvanlar üzerine saldırmak istediler ama genç azarlayıp durdurdu. Ona yaklaşınca selâm verdi ve şöyle dedi:

Ey Hükümdar! Allah'tan uzaklaştıran bu gaflet nedir? Dünyanla meşgul olup âhiretinden kalıyorsun. Lezzetin ve nefsânî arzularınla meşgul olup Mevlâ'na hizmetten mahrum oluyorsun. Allah sana dünyayı ondan destek ve yardım alarak Rabbına hizmet edesin diye verdi. Sen ise onu oyalanmaya vesile kıldın. Genç ona konuşmakta iken. Yaşlı bir kadın elinde içecek su ile geldi ve gence suyu uzattı. Genç içti, kalanını da hükümdara uzattı. O da içti ve dedi ki: Hayatımda bundan daha lezzetli, tatlı ve soğuk hiç bir şey içmemiştim. Yaşlı kadın kayboldu, genç dedi ki: İşte bu dünyadır, onu bana

hizmet etmesi için Allah görevlendirdi. Neye ihtiyaç duyarsam içimden geçer geçmez hemen onu bana hazırlayıp getirir. Bilmez misin, Allah Teâlâ dünyayı yarattığında ona: *"Ey dünya bana hizmet edene sen hizmet et. Sana hizmet edeni de kendine hizmet ettir."* buyurmuştur. Bu durumu görünce hükümdar tevbe ederek ibâdet ve tâate gayret etti ve Allah dostlarından oldu. Dersen ki; Şüphesiz Allah yeryüzündeki her şeyi insan için yaratmıştır. Öyle olunca, gelin bile kendisine ikram ve hediye için dökülüp saçılan şeyleri toplamasına gerek yok. Allah'ın yüce şânını tanıyan kimse küçük ve azıcık olan şeye dönüp bakmaz. Allah'tan başka şeylerden yüz çevirmekte yüksek himmet ve mürüvvet adamı olur. Allah'a dönüp, O'na yönelir.

---

[265]. Buhârî, Rikak 38.
[266]. Tirmizî, zühd 44; İbn Mâce, zühd 3; Müsned, I, 391.
[267]. Aclûnî, II, 477.
[268]. Münavî, Feyzü'l-Kadir 1967.
[269]. Aclûnî, II, 424.

CENNETE KOŞUŞUN

سَابِقُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَٓاءِ
وَالْاَرْضِۙ اُعِدَّتْ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ۜ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْت۪يهِ
مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ﴿٢١﴾ مَٓا اَصَابَ مِنْ مُص۪يبَةٍ
فِي الْاَرْضِ وَلَا ف۪ٓي اَنْفُسِكُمْ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَاۜ
اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌۚ ﴿٢٢﴾ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا
تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۙ ﴿٢٣﴾ اَلَّذ۪ينَ
يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِۜ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَم۪يدُ ﴿٢٤﴾

21. Rabbinizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sâhibidir.

22. Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.

23. *(Allah bunu)* elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez.

24. Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hamde lâyıktır.

Meydanda rakiplerini geçmeğe çalışan yarışçılar gibi Allah'ın vaad etmiş olduğu büyük bir mağfirete, istiğfar ve diğer sâlih ameller gibi sebeplere koşun. Yoksa yalnız amelin kendisi mağfireti kazandırmaz. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) duâsında "*Allah'ım senden mağfireti kazandıracak sebepleri dilerim.*" derdi.[270] Yâni Allah'ın izniyle sâhibini mağfiret ettiren amelleri yapmağa beni muvaffak kılmanı dilerim! İmamla birlikte namazın birinci tekbirine ve benzeri ibâdetlere koşuşmak da bu âyet-i kerîmenin emri kapsamına girer.

Sülemî (k.s.) demiştir ki; "Hz. Peygamber (s.a.) mağfiret vesîlesidir. Hak Teâlâ buyuruyor ki: Ona uyma konusunda acele ediniz, çünkü o rahmet ve bağışlanma sebebidir."

Bir insana şefâat ederse Peygamber
O kimse peygamberin şerîatı yolundan gider

Meşhur şeyhimiz **Üftâde** (k.s.) şöyle demiştir: Şüphesiz ki Allah Teâlâ bizi emir âleminden ruhlar âlemine, sonra oradan cisimler âlemine göndermiş ve bizi en güzel kıvamda yaratmış ve cüz'i bir irâde vermiştir. Ve şöyle buyurmuştur: "Eğer bu irâdenizi ibâdetler, tâatler ve iyilikleri kazanma yönüne sarf ederseniz sizi cennete koyar, size visâli ve cemâl-i ilâhîyi görmeyi kolaylaştırırım." Sonra bu yola olanca gücümüzle koşmamızı emir buyurdu. Çünkü müfâale ölçüsünde gelen koşunuz mânâsındaki سَارِعُوا fiili mübâlağa içindir. Dünyanın ömrü kısa olduğu için Allah Teâlâ mübâlağa ile koşmamızı emretmiştir. Peygamberler ve velîler gittiler, elbette biz de gideceğiz. Öyleyse, Cenabı Hakk'ın yolunda koşmamız gerekir ki, tembellik ve ihmalkârlık ederek yüksek derecelere ulaşma fırsatını kaçırmayalım. Koşmanın yolu tabîat mertebesinde ilâhî emirlere uymak ve yasaklarından kaçınmaktır. Nefis mertebesinde kibir, riyâ, kendini beğenme ve başkasından üstün görme, asabî olma, hased, mal ve mevki sevgisi gibi kötü huylardan arındırmaktır. Tevâzu, ihlâs, başarılı olmayı Allah'tan bilmek, yumuşak huyluluk, sabırlı olmak, kaderine râzı ve teslim olmak, aşk, irâde ve benzeri iyi huylarla nefsi bezemektir. Ruh mertebesinde ilâhî mârifeti elde etmek; yâni Allah Teâlâ'yı bilmektir. Sır mertebesinde ise Allah'tan başka her şeyi terk etmektir.

(Rûzbihân) **Baklî** şöyle demiştir: Allah Teâlâ mürîdleri koşma, âşıkları da cemâl-i ilâhîye iştiyâk sıfatıyla dâvet etmiştir. Bunların hepsi ilâhî hitabın şümûlüne girmiş olması muhtemeldir. Çünkü hepsi O'nu gerçek mârifetle bilmedikçe ve gerçek mânâda O'na kulluk etmedikçe günahlar denizine düşmüşlerdir. Bu sebeple hepsini rahmeti denizine temizlenmeleri için çağırdı ki, O'nu tanımakla gururlarından temizlensinler. Allah'a ulaştıklarında da O'nu gerçekten gereği gibi tanıyamadıklarını anlarlar. Bunun üzerine Allah onları ellerinden tutup çeşitli lütuflarıyla ikramda bulunur. Sonra müsâbaka kesin bir niyet ve istek sonucu olur.

Mesnevî'de şöyle geçer:

İster hızlı davransın ister ağır
Arayan sonunda mutlaka bulur

"*Genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete*"; yani, âyet-i kerîme'de geçen semâvât ve arz kelimelerinin başındaki lâm harfinin istiğrak/umûmî mânâsında olması hâlinde, genişliği birbirine eklendiği farz edildiğinde yedi kat gök ve yedi kat yer genişliğinde olan cennete koşuşun, demek olur. Cennetin genişliği bu kadar olursa, uzunluğunu sen düşün. Zira bir şeyin uzunluğu genişliğinden her zaman büyüktür.

İsmail Süddî demiştir ki; Şâyet gökler ve yer susam tanesi büyüklüğünde paramparça olsa ve her parça sayısınca Allah Teâlâ'nın birer cenneti bulunsa yine de her birinin genişliği yer ve gökler genişliğinde olurdu.

Denilmiştir ki; bu benzetme, insanların anlayabilecekleri bir dille örnek vermiş olmak ve yerlerle göklerin büyüklüğü konusunda bir fikir edinmeleri içindir. Mağfiretin cennetten önce zikredilmesi, kalbin mânevî kirlerden temizlenme işinin onu güzel meziyetlerle süslemeden önce olduğu gibi, insanın da önce mağfiretle temizlenip sonra cennete girebileceği içindir.

"*İnananlar ve peygamberler için hazırlanmıştır*" Âyet-i kerîme'de cennetin hazırlanmış olduğunun haber verilmesi, ehl-i sünnetin görüşündeki gibi fiilen yaratılmış olduğunun delîlidir. Sadece îmân etmiş olmak cenneti kazanmağa yeterlidir. Zira âyette îmânla beraber başka bir şart zikredilmemiştir. Ancak yüksek derece sâhibi olmak amele bağlıdır. Burada bir nokta daha var ki, peygamberlere îmân, getirmiş oldukları kitaplara inanmak ve onların içindeki hükümlere göre yaşamakla tamamlanır.

"*İşte bu,*" cennet ve mağfiretten vaadedilenler "*Allah'ın lütfudur*" O'nun ihsânıdır, sebep olmadan lütfun başlangıcıdır. "*Ki onu dilediğine verir.*" O bu lütfunu Mûtezile'nin iddiâ ettiği gibi zorunlu olarak değil, fazl ve ihsaniyle verir.

"*Allah büyük lütuf sâhibidir.*" Bu sebepledir ki, büyüklüğüne sınır olmayan böyle bir lütfu dilediğine verir. Bundan maksad, büyük olanın lütfunun da büyük olduğuna dikkat çekmektir. Ayrıca peygamber veya velî de olsa hiç bir kimsenin Allah'ın lütfu olmadan cennete giremeyeceğine işâret vardır.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Biraz önce dostum Cebrâil (a.s.) yanımdan çıktı ve dedi ki: Ey Muhammed (s.a.)! Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın kullarından biri etrafı denizle çevrili bir tepenin zirvesinde beşyüz yıl Allah'a ibâdet etti. Allah tepenin eteğinde suyu tatlı bir pınar ve her gün bir nar tanesi veren bir nar ağacı yarattı. Her akşam olduğunda zirveden tepenin eteğine inerek abdest alır ve ağaçtan bir nar tanesini alıp yer ve namazını kılardı.*

Bir gün rûhunu secdede iken almasını ve mahşerde dirilinceye kadar cesedine hiç bir şeyin dokunmamasını Rabbinden diledi. Biz yeryüzüne inip çıktığımızda onun yanından geçerken secde hâlinde idi. Cebrâil (a.s.) dedi ki; biz Levh-i Mahfûz'dan öğrendik ki, bu zât kıyâmet günü diriltilip Allah'ın huzuruna getirilecek, Rabbi, 'Bu kulumu rahmetimle cennete koyun!' buyuracak. Bu kul, 'Hayır beni amelimin karşılığı olarak cennete koyun' diyecek. Bunun üzerine Allah Teâlâ, 'Kuluma verdiğim nimetlerle amelini karşılaştırın' buyuracak. Karşılaştırma sonucunda, o kulun beşyüz yıllık ameli, Allah'ın verdiği nimetlerden yalnız gözün görme nîmetini karşılayabilecek. Diğer sayısız nimetlerin karşılığında ibâdeti kalmayacak. Allah Teâlâ bu kulumu cehenneme götürün buyurunca görevli melekler cehenneme atmak üzere sürüklemeğe başlayacaklar. Hatasını anlayan bu kişi 'Ey Rabbim beni rahmetinle cennetine koy' diye feryâda başlayacak.

Allah Teâlâ: 'Huzûruma getirin' emrini verecek.

Allah, 'Kulum, bir hiç iken seni kim yarattı?' buyuracak.

Kul, 'Sen yarattın yâ Rabbi' cevabını verecek.

'Bu yaratılma, senin amelinle mi benim rahmetimle mi oldu?'.
Kul 'Yâ Rabbi rahmetinle oldu' diyecek.
Allah buyuracak. 'Sana beşyüz yıl ibâdet etme gücünü veren kimdir?'
Kul, 'Ey Rabbim sen verdin' diyecek.
Allah yine buyuracak: 'Denizin ortasındaki bu tepeye seni yerleştiren ve tuzlu suyun içinden tatlı akan bu pınarı, bu ağacın üzerinde her gün bu tatlı nar tanesini yaratan kim? Sen ise yılda bir defa çıkıp, rûhunu secde hâlinde almamı diledin. Bütün bunları senin için kim yaptı?'
Kul 'Ey Rabbim sen yaptın.' diyecek.
Allah Teâlâ, 'İşte bütün bunlar benim rahmetimle gerçekleşmiştir ve seni rahmetimle cennetime koyacağım.' diyecek."[271]

İbâdet için secdeye koyduğunda başını
Allah'ı senâ et görme kendini
Sadece Allah'ın kerememindendir ümîdim
En büyük hatâdır amelime güvenmek
Hakk'ın yardımınadır bütün güvenim
Hakk'ın yardımındadır bütün ümîdim

مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا ۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرٌۚ ﴿٢٢﴾ مَٓا اَصَابَ مِنْ مُصٖيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فٖٓى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فٖى كِتَابٍ

22. Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.

"*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki,*" Musîbet aslında atıcılıkta kullanılan bir kelimedir. Atılan ok doğruca hedefe ulaştığında, "Ok isabet etti" denir. Sonra felâket ve sıkıntıya mahsûs olmak üzere kullanılmağa başlandı. Yâni meyve ve ekinlerde meydana gelen kıtlık, kuraklık gibi yeryüzü felâketlerinde; hastalık, âfet, çocuk ölümü, düşman korkusu ve açlık gibi insanın başına gelen musîbetlerde kullanılmağa başlandı.

"*Biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın.*" Yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmaktan maksad, nefisleri veya musîbetleri veyahut yeryüzünü yaratmazdan önce Allah'ın ilminde veya Levh-i Mahfûz'da bunların yazılmış olmasıdır. اَلْبَرْءُ kelimesi sözlükte yaratmak, اَلْبَارِى yaratıcı demektir.

Râbî b. Sâlih Eslemî şöyle demiştir: Haccâc'ın öldürmek istediği Saîd b. Cübeyr getirildiğinde yanına girdim. Adamlarından biri ağladı. Saîd, "Neden ağlıyorsun?" diye sordu. "Başınıza gelen bu felâketten dolayı ağlıyorum" dedi.

Saîd: "Ağlama! Zira bu hâdisenin olacağı Allah'ın ilminde mevcuddu. Allah'ın şu

âyetini işitmedin mi?" dedi ve açıklamasını yaptığımız bu âyeti okudu: "*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın.*"

Ravza adlı eserde şunlar nakledilmiştir: Haccâc ölümünden sonra rüyada görülmüş ve kendisine, "Allah sana ne muâmele etti?" diye sorulmuş. Haccâc cevap olarak, "Allah beni öldürdüğüm her kişinin karşılığında bir kez, amma Cübeyr'i öldürmüş olmam karşılığında yetmiş kez öldürdü." dedi.

Âyet-i kerîmede yeryüzünde gerçekleşen bütün olaylar ve insanların yaptıkları bütün amellerin bütün ayrıntıları ile meydana gelmeden önce Levh-i Mahfûz'da yazılmış olduğuna delil vardır. Böylece melekler, bu yazılmış olanlarla, Allah Teâlâ'nın, her şeyi meydana gelmeden önce bildiğine dâir delil olarak kullansınlar ve O'nun ne kadar halîm olduğunu bilsinler. Çünkü Allah Teâlâ günah işleyeceklerini bildiği halde onları yaratmış, rızıklandırmış ve onlara mühlet vermiştir. Ayrıca bu gibi isyanlardan sakınıp, Allah'a itaat etmeğe onları muvaffak ettiği ve günah işlemekten mâsûm kıldığı için O'na şükretmelerini istemiştir. Yine bu âyet-i kerîmede, olaylar olmadan önce Cenabı Hakk'ın onları bildiğine delil vardır. Aksi halde, yoksa onların o kitapta yazılması mümkün olmazdı. Bir kimse, Allah Teâlâ cennet halkının nefeslerinin sayısını da bilir mi? diye soracak olsa, cevap olarak: "Onların nefeslerinin sayısız olduğunu bilir, denir.

"*Şüphesiz bu*" yâni çok olmakla beraber bunları bir kitapta yazmak "*Allah'a göre kolaydır.*" Çünkü O'nun süreye ve herhangi bir hazırlığa ihtiyacı yoktur. Bu iş kullara göre zor da olsa Allah'a göre kolaydır.

Cüneyd (k.s.) şöyle demiştir: Allah'ın rubûbiyetini ve O'na karşı kulluğu sürdürmeye muhtaç olduğunu bilir ve kudret eserlerinden Allah'ın ona açtığı sırra şâhid olarak: ***"Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın"*** âyetini Rabbinden işitir, kalbiyle de şâhidlik ederse; o kişinin göğsü rahatlık ve huzur içinde genişler. Başına ne musîbet gelirse gelsin ona zor gelmez.

Dersen ki; Allah Teâlâ kullarını kendisine yorulmadan, belâsız ve imtihansız kendisine ulaştırmağa kadir olduğu halde, onları bunca meşakkat ve belâya düşürmesinin sebebi nedir?

Cevaben derim ki; Kahır imtihânıyla onlara rubûbiyet hakîkatlerini ve O'na giden yolların gariplikleri öğretmeyi, bu sayede kullarının kendisine celâl ve cemâl yolu ile ulaşmalarını murâd etmiştir. Böyle olunca bu âyet-i kerîme, kulları kazâya rızâ gösterme, belâya sabretme makamına yerleştirmekte olduğu gibi, belâ içinde imtihân edilme müşâhedesine de sevk etmektedir. İşte böylece imtihanlara dayanmak kolaylaşır. Böyle olmasaydı, lütuf ve kahrın başlangıcından gafil olan kimse lütuf ve kahrın içinde de gafil olurdu. Bu sebeple de huzûr ehli onların aksine, bu gibi kimselere musîbet çok büyük gelir. Huzûr ehli ise âfiyetten duydukları zevki belâdan da duyarlar, hattâ belâdan daha çok lezzet alırlar.

Senin elinden yumruk yemek ağzıma
Kendi elimle ekmek yemekten daha çok mutluluk verir bana

“Sevgilinin darbesi tatlıdır.” sözü Arab darb-ı mesellerindendir.

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾

23. ***(Allah bunu)*** **elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez.**

“*(Allah bunu) üzülmeyesiniz*” Bunları hüzün ve eleme kapılmamanız için bir kitapta yazıp tesbit ettiğimizi size haber verdik.

“*Elinizden çıkana*” yâni sıhhat, âfiyet, bolluk ve mal gibi dünya nimetlerinin elinizden çıkması hâlinde üzülmemeniz, bunları açıklamasının bir sebebidir.

“*Ve Allah’ın size verdiği nîmetlerle şımarmayasınız diye*” ve onlardan Allah’ın size verdikleriyle şımarmayasınız diye. Bu sebeple bütün nimet ve musîbetlerin önceden takdir edilmiş olduklarını, alınan ve verilenlerin kader sonucu olduğunu bilen kimse, yitirdiğine fazla üzülmediği gibi, sahib olduğuna da fazla sevinip şımarmaz. Çünkü elde ettiklerinin yakında elinden çıkması takdir edilmiş olması mümkündür.

Hikmet sâhibi kişilerden birine şöyle sorulmuştu: Ey hikmet sâhibi kişi, yitirdiğine üzülmüyor, elde ettiğine de sevinmiyorsun. Neden? O da şöyle cevap vermişti: Çünkü giden üzülmekle telâfî yerine konmaz, sevinmekle gelenin devamı sağlanmaz. Yâni üzüntü gideni geri getirmez, sevinmek de olmayanı yaklaştırmaz.

İbni Mes’ud (r.a.) şöyle demiştir: Benim için, yaktığını yakan ve bıraktığını bırakan bir ateş koruna dokunmak, olmayan bir şey için “keşke olsaydı” demekten daha iyidir.

Kâşifî demiştir ki: Âyetteki ifâdeler nehiy mânâsına gelen haberlerdir. Yâni dünyalıkların azalması sebebiyle üzülüp, dünya nîmetlerinin elde edilmesine sevinmeyiniz. Çünkü her ikisi de geçicidir, kalıcı değil.

Bu dünya ki dilenciye versen sevinmez
Elden çıksa hiç üzülmeye değmez

Hz. Ali Murtezâ’dan (r.a.) nakledilmiştir ki: Kim bu âyetle amel ederse zühdü onu her iki taraftan, dünyâ ve âhiret isteklerinden uzak tutar. Yâni tam bir zâhid olur.

Ne güzel söylemişlerdir:

Dünya malı göz kırparsa sevinme fazla

Feryâd etme eğer elinden çıkarsa
Büyüklerin makbûl öğütlerini hatırla yâd et
Ancak böyle ma'mûr olur din ve diyânet

Bu âyet-i kerîmenin amacı, Allah'a teslim olmayı engelleyen üzüntü ile büyüklenmeye ve böbürlenmeye götüren sevinci ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle peşinden şöyle buyrulmuştur:

"*Çünkü Allah kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez.*" Zira dünya hazlarıyla sevinen ve kendince değer veren mutlaka onlarla övünüp böbürlenir. Âyette geçen "مُخْتَالٍ" kelimesi kibirli ve kendini beğenen kimse demek olup خُيَلَاءُ'dan gelir. Kendini beğenmek, büyüklenmek demektir. İnsanın kendisinde bir üstünlük var olduğunu düşünerek kendini üstün saymasından doğan bir kibirdir. Ata binen hiç kimse yoktur ki, nefsinde kibir görmesin, dendiğinden dolayı at anlamındaki اَلْخَيْلُ kelimesi de buradan alınmıştır. Farsça ifâdesiyle Allah Teâlâ dünya nimetleriyle övünen, dünya malının çokluğuyla sevinip, onunla emsâl ve arkadaşlarıyla çekişen hiçbir kibirli kimseyi sevmez.

Bahru'l-'ulûm adlı eserde şöyle denilmiştir: Muhtâl, kibir ve gurur sâhibi kimse demek olup umûmîdir. Ancak Peygamberimiz'in (s.a.) şu hadîs-i şerîfi, kelimenin mânâsının husûsî olduğunun delilidir:

"*Muhakkak Allah'ın sevdiği ve buğz ettiği kibir vardır. Sevdiği kibir, sadaka vermekte olduğu sırada duyduğu sevinç ve düşmanla karşılaştığında duyduğu kibir ve güvendir. Buğz ettiği kibir ise, günah ve azgınlıktaki umursamazlıktır.*" Yâni Allah, kendisine verilen dünyalıkla büyüklenen ve insanlara karşı böbürlenen hiçbir kimseyi sevmez.

Belâgatçılardan biri büyüklenen kimseyi şöyle tasvir etmiştir: Sanki kisrâ (İran hükümdarı) semerinin örtüsünü taşıyor! Sanki Karun nafakasına vekil olmuş! Sanki Belkıs çocuklarının dadılarından birisiymiş! Sanki Yusuf (a.s.) gözünün karasından başka bir yere bakmamış! Sanki Lokman onun hikmetinden başka bir şey konuşmamış! Sanki yeşillikler onun için gölge ve çiçeklerin her çeşidi onun için dikilmiş!

Âyet-i kerîmede, şımarıklığa varan sevinç ve taşkınlığın yasaklanmasına âyetin son kısmının tahsis edilmesi bu durumun üzülmekten daha kötü olduğunu bildirmektedir. Ayrıca âyet-i kerîmede, insanın sevinç ve üzüntü hallerinde değişmemesi gerektiğine de bir işâret vardır. İlle de sevinmesi gerekiyorsa, kibirlenmek ve şımarmak için değil, Allah'ın ihsânından dolayı şükür için sevinmelidir. Üzülmesi kaçınılmaz ise, O'nun kazâsına sabrederek üzülmeli gönül darlığından üzülmemelidir.

Kuteybe b. Saîd demiştir ki; Arap kabilelerinden birinin yurduna girdim. Bir de baktım ki, bir alan sayısız ölü develerle dolmuş. Bir tepenin üzerinde de birinin yün eğirdiğini gördüm ve bu durumun ne olduğunu sordum. Cevab olarak: "Bu develer benimdi, ama onları bana veren şimdi geri aldı." dedi ve şu şiiri söyledi:

Yemin ederim ki O'nun kulundan başka bir şey değilim ben
İnsan hedeftir dünyada belâ ve musîbetlere
Develerimin artması asla sevindirmez beni
İşte Allah'ın bir kazâsı geldi başa, yok oldu varken

Baklî (k.s.) demiştir ki: Allah Teâlâ bu âyetle âriflerden, istikamet üzere olmalarını ve O'nun sıfatlarıyla sıfatlanmalarını istemiştir. Yâni öyle bir mârifet içinde olun ki, istediğinizi bulmak veya yitirmek, lütuf veya kahır, kavuşmak veya ayrılmak sizi etkilemesin. Çünkü yakîn konusunda sıkıntı ve değişme hükümlerinden hiç etkilenmeden ve eğrilmeden sapasağlam durmak, O'nun sıfatlarıyla nitelenmenin şartlarındandır.

Kasım demiştir ki: Kaçırdığınız vakitlerinizden dolayı üzülmeyiniz, hakîkatte size bahşedilmiş olan tâat ve tevbelerinizden dolayı da sevinmeyiniz. Çünkü sen Allah'ın senin hakkındaki takdir ve kazâsını asla bilemezsin.

Vasitî de, ikram ve lütuflarla sevinmek aldanış, fazîlet ve üstünlüklerden lezzet almak ise gaflet çeşitlerindendir. İşlerin akışı altında sâkin olmak emir altında bulunan herkes için güzelliktir.

Üstadım ve dayanağım *el-Lâihât ve'l-berkıyyat* adlı eserinde şöyle demişti: Allah'tan başka yitirdiklerinizden dolayı üzülmeyiniz, Allah'tan başka elde eddiklerinizden dolayı da sevinmeyiniz ki, kullanılması gereken yerden başka yerde kullanarak üzüntü ve sevince haksızlık etmiş olmayasınız. Allah'ın lütuflarından kaçırdıklarınız sebebiyle üzülün ve Allah'tan verilenlerle sevinin ki, yerinde kullanmakla sevinç ve üzüntü hakkında adâletli davranmış olasınız. Çünkü Allah Teâlâ hak, O'nun dışındakiler ise bâtıldır. Öyleyse üzüntü ve sevinç hakla kullanıldığında onlar adına hak ve adâlet, böyle yapan da âdil ve hakkı gerçekleştiren kişi olur. Bunun gibi, üzüntü ve sevinci bâtıl yerde kullanmak bâtıldır ve onlara zulümdür. Bâtıl ve haksız yerde kullanan kimse de zulüm ve bâtıl işlemiş olur. Allah'a hicret etmiş olanlardan başka hiç kimse Allah için sevinip üzülmez. Allah'tan yüz çevirenlerden başka hiç kimse O'ndan başka şeyler için üzülüp sevinmez. Öyleyse sen her hâlinde âdil olanların yolundan git ve zâlimlerin yolunda olmaktan sakın! Mal mülk de Allah'tan başka olan şeylerdendir.

Hasan Basrî (r.a.) şöyle demiştir: Mal üzerinde, o malın sâhibi için öncekilerin ve sonrakilerin benzerini duymadığı iki büyük felâket vardır: Malının tamamı elinden alınacak ve tamamının da hesabı sorulacaktır.

Sona erer mutlaka her saltanat ve taht
Lâyezâl'indir yalnız zevâl bulmaz saltanat
Fazîlet din ve kemâldir insana lâyık hüner
Mal ve makam bazen gelir bazen gider

Hikâye edilmiştir ki Hz. Süleyman (a.s.) zamanında bir adam, bin dirheme, sesi ve

rengi çok güzel olan bir kuş satın aldı. Başka bir kuş gelerek bu kuşun kafesi üzerinde bir ötüş öttü ve uçtu gitti. Bundan sonra kafesteki kuş sustu, hiç ötmedi. Sâhibi gelip Hz. Süleyman'a (a.s.) şikâyet etti. Hz. Süleyman (a.s.) "Onu bana getirin" dedi. Kuş getirilince Hz. Süleyman (a.s.) "Sâhibinin sende hakkı var. Seni çok yüksek fiyatla satın aldığı halde neden sustun?" dedi. Kuş "Ey Allah'ın peygamberi! Ona söyle ki, gönlünü benden çeksin. Ben kafeste bulunduğum müddetçe asla ötmeyeceğim." dedi. Hz. Süleyman (a.s.) "Neden?" diye sordu. Kuş cevap verdi: "Benim feryadım vatan ve evlâd hasretindendi. O kuş bana, senin kafeste oluşun sesinden dolayıdır. Sus ki kurtulasın demişti." Hz. Süleyman (a.s.) kuşun söylediklerini aktarınca sâhibi: "Ey Allah'ın Peygamberi onu bırak gitsin, ben onu sesinin güzelliğinden dolayı seviyordum." dedi. Hz. Süleyman (a.s.) adama bin dirhem ödedi ve kuşu salıverdi. Kuş uçtu ve şöyle diyerek öttü: "Bana bu şekli verip yaratan, havada uçuran sonra kafese koyan Allah'ı tesbih ederim!" Hz. Süleyman (a.s.) da, kuş tasasından feryâd ettiği müddetçe kafes hapsinden kurtulamadı. Ne zaman ki sabretti hapisten kurtuldu. Böylece adam da gönlünün ona bağlı kalmasından kurtuldu.

Burada nefsânî sıfatların yok olmasına da işâret vardır. Nefsânî sıfatlar yok olunca kişi sıkıntı ve zorluklardan kurtulur, sükûnete erer ve kader sırrını anlar. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: "*Kadere îman etmek, üzüntü ve sıkıntıyı giderir.*"[272]

Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Hakîm et-Tirmizî şöyle demiştir: Geçmiş günlerimden birinde bir hastalığa tutulmuştum. Allah Teâlâ bana şifâ verince, hastalığım süresince Allah'ın verdiği sevapla, aynı süre içinde insan ve cinlerin ibâdet sevabı bana gösterildi. Kendi kendime sordum: "Bu hastalıkla, bu hastalığım müddetince insan ve cinlerin ibâdet sevabını seçmek arasında kalsaydım hangisini tercih ederdim acaba?" Azmim doğru yöne yöneldi, yakînim kökleşti ve basîretim şu sağlam kararı vermeme yardım etti: "Allah'ın benim için seçtiği şey daha şerefli, kıymet ve makam bakımından daha yüksek ve sonuç bakımından daha faydalıdır. O da Allah'ın benim için takdir ettiği süre içindeki hastalıktır. O'nun işi olduğundan bunda herhangi bir karışıklık yoktur. Allah'ın işi ile kurtulman ve kendi işinle kurtuluşa ermen arasındaki fark ne kadar da büyüktür!" Bunu görünce, hastalığım süresince insan ve cinlerin ibâdeti, Allah'ın hastalığım sebebiyle verdiği yanında gözüme küçük göründü. Bu sebeple hastalığım nazarımda bir nîmet, nimet de bir minnet, minnet ise emel, emel de merhamet oluverdi. Ben de kendi kendime dedim ki: "Demek ki büyükler gönül hoşluğuyla belâ içinde Hak'la beraber olmayı bu sebeple ısrarla istiyorlar. Böylece belâya sevinmelerinin sebebi de ortaya çıkmış oluyor."

Sâib demiştir ki:

Sellerin taşkınlarından korunmak istersen varlığı terk et
O sel ki bir taşarsa önüne her geçeni siler süpürür elbet

❀

ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبُخْلِ ۗ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

24. Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hamde lâyıktır.

"*Onlar, cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler.*" Bu âyette geçen bâhil, yukarıda muhtâl diye geçen bütün kendini beğenenlerden bedeldir. Çünkü kendini malı sebebiyle beğenen muhtâl, hem malı konusunda cimrilik eder, hem de başkasına cimriliği emreder. Bu da en kötü bir durumdur. Bu kişi, hem insanlara karşı cimrilik eder, hem de başkasına cimriliği emreder. Mânâ şöyle olur: Onlar mallarını ellerinde tutarlar ve Allah'ın hakkı olan sadakaları ondan ayırıp vermezler. Böyle olunca cimrilik, kazancın biriktirilmiş olanından verilmesi gereken kimselere ayırıp vermeksizin tutmak olup zıddı cömertliktir. Denilmiştir ki: Râhimin merhametli, rahîmin ise en merhametli olması gibi, bâhil cimri, bahîl ise çok cimrilik eden kimsedir. Cimrilik iki kısımdır: Birincisi kendi malında cimrilik, ikincisi başkasının malında cimrilik. Bu ikincisi en çok olanıdır. Zaten *Müfredât*'ta da ifâde edildiği gibi "Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler..." âyet-i kerîmesi bunu ifâde etmektedir. Muhtâl ve fahûr, dünya nimetlerini biriktirmek suretiyle ona sâhip olup cimrilik yapan kimselerdir. Bu kimseler mallarını Allah yolunda sarf etmezler. Kendileri cimri oldukları gibi başkalarına da cimrilik yapmaları konusunda emir ve tavsiyede bulunurlar.

Hadîs-i şerîfle Peygamberimiz (s.a.) Seleme oğullarına "Efendiniz kimdir?" buyurdu. "Cedd b. Kays'dır ve biz onu cimri görüyoruz." dediler. Peygamberimiz (s.a.): "*Cimrilikten daha büyük bir hastalık varmıdır? Hayır, sizin efendiniz (cömert olan) Ebyaz Amr b. el-Cemûh'tur.*" buyurdu.[273]

Yine bir hadîs-i şerîfte şöyle buyruldu: "*Kokusu beşyüz yıllık mesafeden duyulabildiği halde, dört kişi cennet kokusunu duymayacaklardır: Cimri, yaptığı iyiliği başa kakan, sarhoşluk verici şeylere devam eden ve ana babaya isyan eden kimse.*"[274]

"*Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hem de övülmeye lâyıktır.*" Kim Allah yolunda harcamaktan yüz çevirirse, Allah hem ona hem de onun harcamasına muhtaç değildir. O, zâtında övülmeğe lâyıktır. Kullarının O'na şükr etmekten yüz çevirmelerinin kendisine zarar vermediği gibi, nîmetlerinden bir şey ile O'na yönelip yaklaşmaları da kendisine herhangi fayda sağlamaz.

Bu âyette, hem bir tehdid, hem de bir îlân vardır: Yâni Allah yolunda harcamanın emredilmesi aslında harcayanın iyiliği içindir. Ayrıca şuna işâret vardır: Allah'a yaklaşmaktan yüz çevirir ve o yolda harcamaktan geri durursa, Allah'ın zâtı itibariyle

onun yaklaşmasına ihtiyacı olmadığı gibi, sıfatları itibariyle sırt çevirmesiyle de zarar görmez. Aksine O, hem zâtı ve hem de sıfatları husûsunda övülmeğe lâyıktır. Kulun O'na yönelmesi veya O'ndan yüz çevirmesi O'na herhangi bir fayda ya da zarar vermez. Çünkü fayda ve zararı yaratıp veren yalnız O'dur, başkası değildir. Yine burada Kötülüğü ısrarla emr eden insânî nefislerin ibâdet ve tâatden geri durması, gönülleri ve ruhları günah işlemeye dâvet etmesi, böylelikle zaman zaman rûhânî kuvvetlerin cismânî kuvvetler yoluyla yok edilmek istenmesine de işâret vardır.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: İnsan tabiî yaratılışı itibariyle iyi ve temizdir. Nefs-i nâtıkası itibariyle de yaratılan her özelliği kendi başına kaldıkça böylece tertemizdir. Karşı gelme, ancak insan nefsinin diğer özellikleriyle bir araya gelmesi sebebiyle olmaktadır. İnsan elinde tutmayı seven bir tabîatta yaratılmıştır. Çünkü onun aslı, kuruluk ve tutma özelliği olan topraktır. Dolayısıyla da kendisine ve başkasına âid olan malın gitmesine râzı olmaz, cimrilik eder ve başkasına da cimriliği emreder.

Babacığım! Altın yemeğe yarar ancak
Sakladıktan sonra altınla taşın farkı ne

---

[270]. Tirmizi, Salatü'l-hâce 479; İbn Mâce, Salatü'l-hâce 1384.
[271]. Hakim et-Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl I, 94.
[272]. Münâvî, III, 187.
[273]. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, hadis no: 15743.
[274]. Kenzü'l-Ummal, hadis no: 43905.

ADÂLETİ YERİNE GETİRMELERİ İÇİN KİTÂBI VE MÎZÂNI İNDİRDİK

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ
النَّاسُ بِالْقِسْطِۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِۜ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا وَاِبْرٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ
فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ
بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ
الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَاْفَةً وَرَحْمَةًۜ وَرَهْبَانِيَّةًۨ ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ
اِلَّا ابْتِغَٓاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَاۚ فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنْهُمْ اَجْرَهُمْۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا
اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا
تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌۙ ﴿٢٨﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ
الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ
يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

25. Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adâleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitâbı ve mîzânı indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dînine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.

26. Andolsun ki biz, Nûh'u ve İbrâhim'i gönderdik, peygamberliği de kitâbı da onların soyuna verdik. Onlardan *(insanlardan)* kimi doğru yoldadır; içlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır.

27. Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu Îsâ'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan îmân edenlere mükâfâtlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.

28. Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve Peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin; sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

29. Böylece Kitâb Ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah, büyük lütuf sâhibidir.

"*Andolsun ki biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik*" Yâni melekleri peygamberlere, yahut peygamberleri ümmetlere gönderdik. *İrşâd* adlı eserde de bu görüş tercih edilmiştir, daha zâhir olan görüş budur. "*açık delillerle gönderdik*" Açık deliller -ki mûcizelerdir- ve açıklanmış şerîatlarla gönderdik. Şöyle bir soru sorabilirsin: "Ölüleri diriltmek, elindeki asayı çeşitli sûretlere dönüştürmek, bembeyaz parlayan el ve Ay'ın ikiye bölünmesi gibi mucizeleri, Allah Teâlâ, melek aracılığı olmadan nübüvvet iddiâ eden peygamberleri için yaratmaktadır. Evet, Kur'an mûcizesini melek indirmiştir, ama her peygambere mûcizeyi meleğin indirmiş olduğu herhangi bir delille sâbit değildir." Ben de cevâb olarak derim ki: Mûcizeyi melek indirdi demenin mânâsı, bu mûcizenin peygamber eline verildiğini meleğin diliyle Allah haber vermiştir, demektir.

"*Ve insanların adâleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitâbı ve mîzânı indirdik.*" Yâni, hakkı açıklamak ve işin doğrusunu ayırd etmek için lüzumlu herşeyi kapsayan kitap türünü indirdik. Yâni nazarî ve amelî kuvvetleri kemâle erdirmek için böyle yaptık. Âyette geçen مَعَهُمْ zarfı, elçiler anlamındaki rusül kelimesinin peygamberler şeklinde açıklanması yoluyla, kitab kelimesinden takdir edilmiş hâl yapılır. Yâni kitâbın oluşu onlarla beraberdir. Peygamberler asla gökten inmezler, kitap onlarla iner. Kitapla beraber inmek meleklerin işi, kitabı insanlara ulaştırmak peygamberlerin işidir. Bu sebeple ilk vechin gelişine göre mânâ eğer "Peygamberleri ümmetlere gönderdik" olursa, "Onlara kitap indirdik" denmesi de zâhir olur.

"*Mîzân*" Farsça tâbiriyle terâzidir. Aralarında alışverişlerinde hakları teslim edecek ve herkese tam hakkını verecek şekilde adâletle muâmele etmeleri ve hiç kimsenin kimseye bu konuda haksızlık etmemesi için terâzi indirdik. Terâzinin indirilmesi, sebeplerinin indirilmesi ve onun hazırlanması için emir verilmesidir. Yoksa terâzi insan eliyle yapılmış şeylerdendir, gökten indirilmiş değildir. Bir rivâyete göre Cebrâil (a.s.) terâziyi bizzat kendi indirerek Hz. Nuh'a (a.s.) verdi ve "Kavmine emret, bununla tartsınlar" dedi. Yâni "Birbirleriyle (muâmele) alışveriş zamanında bununla haklarını düzenleyip dengelesinler."

İmam Gazâlî demiştir ki: "Kitab'ın yanında geldiği bildirilen mîzânın buğday, arpa, altın ve gümüş terâzisi olduğunu mu sanıyorsun? Yoksa onu büyük bir kantar olarak mı hayal ediyorsun? Öyleyse bu gerçekten ne kadar uzak bir hesap ve ne kadar büyük bir iftiradır! Allah'tan kork ve te'vil sırasında adâletten ayrılma! Kesin olarak bil ki, bu

mîzan, mârifetullah, meleklerini, kitaplarını, mülkünü ve melekûtünü bilme terâzisidir. Peygamberlerin onunla nasıl ölçüldüğünü meleklerden öğrendikleri gibi onlardan öğrenilmesi için indirilmiştir. İlk öğretmen Allah, ikinci öğretmen Cebrâil (a.s.), üçüncüsü Rasûlullah'tır. Halkın tamamı Rasûlullah'tan öğrenirler. Halk için mârifete ulaştıracak ondan başka hiçbir yol yoktur. Herşey, hiçbir değişikliğe uğramaksızın bunun ifâdesidir. Nasıl olur böyle bir şey ki çok adâletli olan kişinin gittiği yolun delîli zâhir olmasın?" *Bahru'l-'ulûm*'da da böyle kaydedilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) derim ki: Delil Allah Teâlâ'nın şu fermânıdır: "***Allah adâleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu husûsu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sâhipleri de bunu ikrar etmişlerdir. Evet mutlak güç ve hikmet sâhibi Allah'tan başka ilâh yoktur.***" (Âl-i İmrân, 3/18) Yâni, adâleti ayakta tutmaktan maksad, bütün işlerinde adâletle hükmeden veya adâleti hâkim kılan demektir. Öyleyse Allah Teâlâ bütün işlerinde adâletle hükmettiğine göre, adâleti her işinde hâkim kılmak kulların üzerine de vâcib olur. Ancak kapsamlı bir ilim ve tam bir mârifet sâhibi olmadıkça adâleti hakîkî mânâda ayakta tutamazlar. Tam olan mârifet Allah'ı bilmektir (ma'rifetullahtır), o da topyekün mîzândır. Onun dışında kalan bütün işler ona dayanır ve onunla ölçülür.

"*Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır.*" Denildi ki, Hz. Âdem (a.s.) beraberinde demirden beş şey bulunduğu halde cennetten indi. Bunlardan birincisi sendân/örs, yâni demirci örsüdür. *Kàmûs*'ta geçtiği gibi sendân kelimesine demirci örsü denmiştir. Bununla ilgili olarak **Şeyh Sâdî** şöyle demiştir:

Örs gibi katı yüzlülük etmezse biri
Başına asla yemez te'dîb çekicini

İkincisi, demircinin kızdırılmış demiri tutmakta kullandığı kerpetendir. *Kàmûs*'ta mahmî olarak geçer. Üçüncüsü mîka'a/bileme taşıdır. *Kàmûs*'ta geçtiğine göre elbise boyacısının ağartmak için üzerine kumaş koyup çekiç ve uzun tokmakla döverek inceltti̇ği kalasa verilen isimdir. Dördüncüsü vurma âleti olan çekiçtir. Beşincisi demirden yapılmış çok büyük bir iğne olan çividir. Yanında bel ve kürek olduğu da rivâyet edilmiştir. *Kàmûs*'ta belin kürek olduğu, kazmaya ve süpürerek temizlemeye yaradığı yazılıdır.

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur; "*Allah Teâlâ gökten yeryüzüne dört bereket indirmiştir: Demir, ateş, su ve tuz.*"

İbn Abbas'dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hz. Âdem (a.s.) ile beraber üç şey inmişti: Birincisi Hacer-i Esved olup o zaman kardan daha beyazdı. İkincisi Hz. Mûsâ'nın (a.s.) asâsı olup cennetteki mersin ağacındandı ve on arşın uzunluğunda idi. Üçüncüsü ise demirdir.

Hasan Basrî'den (rh.) rivâyet edildiğine göre âyet-i kerîmedeki "Biz demiri de

indirdik" cümlesinin mânâsı, "onu yarattık" demektir. Nitekim "***Allah sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yarattı, sonra ondan da eşini yarattı. Sizin için hayvanlardan sekiz eş meydana getirdik.***" (ez-Zümer, 39/6) âyet-i kerîmesinde olduğu gibi, "yarattık" demektir. Şu nedenle ki, Allah Teâlâ'nın hükümleri, takdir ve emirleri gökten iner. Âlimlerin bir kısmı şöyle demiştir: "Biz demiri madenlerden çıkardık" demektir. Çünkü adâlet yalnız siyâsetle olur. Siyâsetin hazırlıklara, araç ve gereçlere; hazırlık, araç ve gereçlerin de demire ihtiyacı vardır. Demir'in aslı da su olup o da gökten inmiştir. Demirdeki büyük kuvvetten maksad, düşmanlarla savaşılması veya şiddetli kuvvet, yâni savaşta kullanılan silahlardır. Çünkü savaş âletleri ancak demirden yapılır. "Demir çok serttir, bu sebeple savaşlarda kullanılan âletler ondan yapılır. Bunları ya mızrak, kılıç, ok ve hançer gibi düşmanı uzaklaştırmak için üretilen saldırıya yönelik ya da zırh ve cevşen gibi kendini korumak için üretilen savunmaya yönelik silahlar olarak yaparlar."

Bu âyet-i kerîmede şu husûsa da işâret vardır: Kitâb'ın kanunlarını, hükümlerinin yürütülebilmesi, adâletin ayakta durmasının sağlanması ve her konuda imâlat yapılabilmesi için âlet, araç ve gereçlerin kullanılmasını temin etmek, kılıç sâhibinin güçlü otoritesiyle mümkündür. Zulüm, insanların haksızlığa ve azgınlığa sapmasındandır. Otorite, güç ve kılıç, zâlim olana karşı Allah'ın gücüdür.

"*Demirde insanlar için başka faydalar da vardır.*" Bıçak, balta, saban, demir pulluk, iğne ve benzeri âletler. Her sanat eseri ya demirdendir veya demir âletlerle yapılır.

Yine bu âyet-i kerîmede şu husûsa da işâret vardır: Adâleti hâkim kılmak için, otorite ve güç sâhibi olana ihtiyaç olduğu gibi, hayatı devam ettirebilmek için de sanayiye ve san'at âlet ve gereçlerine, aynı zamanda kahır demirinden elde edilmiş cezbe kılıcına ihtiyaç vardır. Bu durumda Hakk'ın celâl sıfatına bağlı her tecellînin, bir de cemâlî sıfatına bağlı tecellînin olması mutlaka gereklidir. Tam aksine O'nun cemâl sıfatına bağlı her tecellî için de celâl sıfatına bağlı bir tecellîye lüzum vardır. Onlar da Rabbânî rahmet ve lütufların çokluğu ile Hakk'a yönelen Allah dostlarıdır. Nitekim "***Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi ve sizi (bir zamanlar) cümle âleme üstün kılmış olduğumu hatırlayın.***" (el-Bakara, 2/122) buyrulmuştur.

"*Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir.*" Bu cümle önceki cümlenin gösterdiği 'o demiri kullansınlar' anlamındaki hazfedilmiş cümleye bağlı olup içinde ta'lîl bulunan bir hâldir. Bu durumda mânâ şöyle olur: Allah'ın düşmanlarıyla savaşta, demirden yapılmış kılıç, ok ve diğer silahları kullanarak, dînine ve peygamberlerine yardım edenleri ortaya çıkarması içindir.

Âyet-i kerîmedeki gayb kelimesi "yensuru" fiilinin fâilinden hâldir. Yâni Allah'ı görmeksizin demektir. Nitekim **İbn Abbas** (r.a.) şöyle demiştir: O'nun dinine Allah'ı görmedikleri halde yardım ederler. Çünkü itâat edileni görmeden itâat eden ancak övülmeğe ve mükâfâta sâhip olur. Yâni Allah Teâlâ'nın onlardan gâib olması ve onlar tarafından görülmemesi hâlidir.

"*Şübhesiz Allah kuvvetlidir, dâimâ üstündür.*" Yok etmeyi murad ettiği kimseleri helâk etme kuvvetine sâhiptir. Başkasının yardımına ihtiyacı yoktur. Allah'ın onlara cihâdı emretmesi, yalnız onların faydalanmaları ve O'na itâatlerinden dolayı sevâba hak kazanmaları içindir. Kuvvet, bünyenin sağlam ve dayanıklı olmasından ibâret olup zayıflığın zıddıdır. Allah'a nisbetle kuvvet, kudret mânâsınadır. Kudret de, hayat sâhibinin kendi irâdesiyle bir işi yapma veya yapmama imkânına sâhip olmasıdır. İzzet ise her şeye galip ve üstün olmaktır.

Zerrûkî demiştir ki: Kavî/kuvvetli olan fiillerinde, sıfatlarında ve zâtında zayıflık olmayan, kendisine gevşeklik, yorgunluk, âcizlik, kusur gibi noksanlıklardan hiç biri bulunmayan kişidir. Esmâ-yı hüsnâdan biri olan bu yüce ismin hâssası, vücudda kuvvetin görünmesidir. Zayıf himmetli bir kişi bu mübârek ismi okuduğunda mutlaka kuvvet bulur. Bünyesi zayıf kimse okuduğunda o da güç sâhibi olur. Şâyet bir mazlum zâlimin mahvolması niyetiyle bin defa okuyacak olursa bu maksadı hâsıl olur ve onun işini bitirir.

Azîz ism-i celîlinin hâssası, varlıkta zenginliğin ve izzetin mânen veya şeklen ortaya çıkmasıdır. Kırk gün kırkar defa bu ism-i celîli zikreden kimseye Allah Teâlâ yardım eder ve onu azîz kılar. Ve halkından hiç birine muhtaç etmez. *el-Erbaînü'l-İdrîsiyye*'de şöyle kaydedilmiştir: Ey önüne geçilemeyecek sonsuz kudret sâhibi, istediğini şiddetle men eden, emrini yerine getirmeğe kadir olan ve hiç benzeri olmayan!

Sühreverdî şöyle demiştir: Bir kimse yedi gün ara vermeden, her gün bin defa bu ismi celîli okursa düşmanı helâk olur. Düşman askerinin yüzüne karşı ve eliyle onlara işâret ederek yetmiş kez okursa onlar bozguna uğrarlar.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً وَاِبْرٰهٖيمَ وَجَعَلْنَا فٖى ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ
فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍۚ وَكَثٖيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾

26. Andolsun ki biz, Nûh'u ve İbrâhim'i gönderdik, peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan *(insanlardan)* kimi doğru yoldadır; içlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır.

"*Andolsun ki biz Nûh'u*" Kabil oğullarından olan kavmine insanlığın ikinci babası olan Hz. Nûh'u "*ve İbrâhim'i gönderdik*" Onun, Nemrud ve ona tâbî olanlardan teşekkül eden kavmine peygamber olarak gönderdik. Allah Teâlâ şereflendirmek için özellikle bu iki peygamberin risâletlerini zikretti. Ayrıca ikisi de ilk peygamberlerdir ve peygamberlerin babalarıdır. Dolayısiyle bütün insanlar Hz. Nûh'un (a.s.) çocuklarındandır. Arap ve İbrânîlerin/Yahudilerin hepsi de Hz. İbrâhim'in (a.s.) çocukları ve nesilleridir.

"*Peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik*" Nesillerinden Hûd, Sâlih, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd ve diğerleri gibi bir kısmını peygamberlikle görevlendirdik ve

kitaplar vahyettik. Hiçbir peygamber ve hiçbir kitap yoktur ki, en sağlam sebepler ve en büyük insan olarak bu iki peygambere delâlet etmesin.

“*Onlardan (insanlardan) kimi doğru yoldadır*” Bu iki kolun nesillerinden veya gönderme ve gönderilenler anlamındaki irsal ve mürselin kelimelerinin gösterdiği kendilerine peygamber gönderilenlerden bir kısmı hak yoldadır. “Yâni onlardan bazılarına peygamberler geldi. “mühtedîn” yâni peygamber ve kitaba îmân ettiler ve dinleri üzerinde sâbit-kadem oldular.”

“*İçlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır*” Doğru yoldan çıkmış, dolayısıyle kesin olarak sapıklığa düşmüşlerdir.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ
وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا
كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

27. Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu Îsâ’yı da arkalarından gönderdik, ona İncil’i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan îmân edenlere mükâfâtlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.

“*Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik.*” Yâni onlardan sonra, buradaki çoğul zamiri, Nûh, İbrâhim ve ikisinin gönderilmiş olduğu ümmetlerle onlardan sonra gelenlere, yâni “Hz. Nûh’tan sonra Hz. Hûd ve Hz. Sâlih’e, Hz. İbrâhim’den sonra ise Hz. İsmâil, Hz. İshâk, Hz. Ya‘kub ve Hz. Yûsuf’a (a.s)” gider. Çünkü sonradan gelen peygamberler de zürriyettendirler. Zamîrin nesillere dönük olmamak üzere, bu iki peygamber ve onlarla aynı zamanda bulunan peygamberleri kasd etmiş olması da mümkündür.

Âsâr kelimesi, isr kelimesinin çoğuludur. “Onun izi üzerine çıktım” yâni “ardından gittim” dersin. Bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: Onlardan sonra her bir peygamberi başka bir peygamberle takip edip gönderdik.

Harîrî *Dürretü’l-gavvâs* adlı eserinde şöyle demiştir: Arapçada iki elçi birden gönderildiğinde ‘شَفَعْتُ الرَّسُولَ بِآخَرَ’ denir, yâni onları ikiledim. Bir üçüncü gönderilince bunu ifâde etmenin yönü, ‘عَزَّزْتُ بِثَالِثٍ’ yani, ikisini üçüncü ile güçlendirdim, demektir. Nitekim “***İşte o zaman biz iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik.***” (Yasin, 36/14) buyrulması buna bir örnektir. Şâyet peygamberler, büyük çoğunluk hâlinde birbirini takib ederse, bunun en güzel ifâdesi

açıklamağa çalıştığımız bu âyet-i kerîme'de buyrulan ifâdedir.

"*Meryem oğlu Îsâ'yı da arkalarından gönderdik.*" Yâni Hz. Îsâ (a.s.) ile son bulana dek her peygamberden sonra başka bir peygamber gönderdik. Onlardan sonra Hz. Îsâ'yı (a.s.) gönderdik. Böylece İsrâiloğullarının ilk peygamberi Hz. Mûsâ (a.s.), son peygamberleri ise Hz. Îsâ'dır (a.s.). Böylece onlardan sonra ona verdik, "Ondan sonra bu rasûlleri gönderdim ve İsrâiloğullarına gönderilen peygamberleri Meryem oğlu Îsâ (a.s) ile tamamladım."

"*Ve ona İncil'i verdik;*" Bir defada, toptan indirdik. "*Ve ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik.*" Yâni, Hz. Îsâ'nın (a.s.) dînine giren havârîler ve onlara tâbî olanlar gibi kimselerin gönüllerine yumuşaklık ve şefkat koyduk. Yâni, onlarla din kardeşi olanlara karşı son derece rikkat ve kalplerine yumuşaklık, onlarla din kardeşliği olmayanlara karşı da şefkat ve merhamet verdik. Onların herkese karşı merhametli oluşları, kâfirlere karşı son derece heybetli ve sert olan Ashâb-ı Kirâm'ın (r.a.) kendi aralarında merhametli, mü'minlere karşı alçak gönüllü, şefkatli olmaları gibidir.

Denilmiştir ki: İncil'de affedici olmak ve eziyet görse bile karşılık vermemek emredilmiştir.

En kolay iş olsa da kötülüğe kötülükle karşılık
Kötülüğe iyilik etmektir asıl adamlık

Yine onlara denilmiştir ki: Sağ yüzüne tokat vurana sol yüzünü de çevir, elbiseni soyana gömleğini de ver. Onlar için herhangi bir cana veya organa karşılık işlenen cinâyetten dolayı kısas yoktu. Onlar da bu emirlere uydular, Allah'a itâat ettiler, birbirlerine karşı merhamet ve sevgi ile yaklaşırlardı. Katılıkla nitelenen Yahudiler ise bunların aksine davranırlardı.

"*Uydurdukları ruhbanlığa gelince,*" Ruhbâniyet kelimesi, gizli bir fiil ile nasb edilmiş olup, açıktan gelen bir fiil onu açıklamaktadır. Yâni, Hz. Îsâ'ya (a.s.) uyanlar ruhbanlığı dinlerinde olmadığı halde uydurdular ve kendilerini ona göre yaşamağa zorladılar. Ruhbâniyet kelimesi, kendisinden önce gelen اِبْتَدَعُوهَا/onu îcâd ettiler ifâdesine vâv bağlacıyla bağlanmış olup bu cümle onun sıfatıdır. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Onların kalplerine şefkat ve merhamet ile kendileri tarafından uydurulmuş ruhbanlık verdik. Şöyle de olabilir: O ümmetin ardından aralarında merhamet bulunan ruhbânlığı îcâd ederek kendilerine yükleyen bu ümmeti gönderdik.

Fethu'r-Rahmân adlı eserde şunlar kaydedilmiştir: Mûtezile'ye göre âyetteki ruhbâniyet kelimesi, اِبْتَدَعُوا cümlesinin açıkladığı gizli bir fiil ile mansûb olup, رَأْفَةً ve رَحْمَةً kelimeleri üzerine atfedilmiş değildir. Dolaysiyle bu âyet-i kerîmeye dayanarak, kulun kendi fiilini kendi yaratmakta olduğu hükmünü çıkarıp âyeti kendi mezheplerine göre açıklamışlardır.

Ruhbanlık, iftar etmeden oruca devam etmek, sert kıllı elbiseler giymek, et yememek,

yeme, içme ve evlenmekten kaçınmak, bir köşede sürekli ibâdetle meşgul olmak gibi ibâdetler konusunda aşırı davranma şeklidir. Ruhbâniyetin mânâsı, umûmî olarak ruhbâna âid iştir. Bu da korkan mânâsına gelir. Böyle olunca rehbet, üzüntü ve ıztırapla karışık korku demektir.

Bu kelime *Müfredât* adlı eserde de ifâde edildiği gibi, rahebe fiilinden alınmış fü'lân ölçüsünde bir kelimedir. Hâşiyeden alınan huşyân kelimesi gibi. Rânın ötresiyle de okunmuş, Râkib kelimesnin çoğulunun rükbân olduğu gibi, râhib'in çoğulu da ruhbân kelimesine nisbet edilmiş gibidir. Belki de nisbetin fethaya mı, zammeye mi yapılacağı husûsundaki tereddüd sebebiyle nisbetlerin değişmesinden dolayı bu tür farklılıklar olabilir.

Ruhbân kelimesi, insanlardan özel bir kesime isim olunca kendi içinde çoğul da olsa özel isim durumuna geldi. Ensar, Araplar, farzlar gibi kelimelerin durumuna katılmış oldu. Dolayısıyle nisbet konusunda, Ensâr'a mensûb olan kimseye Ensârî, Arab olana A'râbî ve çoğul oluşu göz ardı edilerek "ferâizî" denildiği gibi, râhib olan kimseye de "ruhbânî" denilmeğe başlandı.

Râğıb *Müfredât* adlı eserinde demiştir ki: Ruhban kelimesi çoğul ve tekil olabilir. Tekil kabul eden çoğulunu rehâbîn olarak kullanır. Ruhbâniyet kelimesi çoğul olmaya daha lâyık gözükmektedir.

Kelime ruhbanlığa mensûb hususlar mânâsına gelir. Ruhbanlığı uydurmalarının sebebi şudur: Hz. Îsâ'nın (a.s.) göğe çekilmesinden sonra, zâlimler mü'minlere hâkim oldular, üç kez savaştılar. Pek azı hariç olmak üzere hepsi bu zâlimler tarafından öldürüldüler. Kalanlar dinlerinde fitneye düşmek korkusuyla dağ başlarında ruhbanlıkla ibâdet etmeyi seçtiler. Hz. Îsâ'nın (a.s.) onlara müjdelemiş olduğu Peygamberimizin (s.a.) peygamber olarak gönderilmesini beklemeğe koyuldular. Allah Teâlâ'nın da buyurduğu gibi: "***Hatırla ki, Meryem oğlu Îsâ: Ey İsrâiloğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti...***" (es-Saf, 61/6)

Rivâyet edildiğine göre, Allah Teâlâ Firavun ve ordusunu sulara gömünce, îmân etmiş olan sihirbazlar Hz. Mûsâ'dan (a.s.) Mısır'daki çoluk çocukları ve mallarına dönmek üzere izin istediler. Hz. Mûsâ (a.s.) izin verdi ve onlara duâ etti. Onlar da dağbaşlarında ruhbanlığa başladılar. Böylece ruhbanlığa ilk başlayanlar bunlar oldular. Bir kısmı da Hz.Mûsâ ebediyete intikal edinceye kadar onun yanında kaldılar. Onlardan sonra ruhbanlığın arkası kesilmiş oldu. Sonra da Hz. Mesîh Îsâ'nın (a.s.) ashâbı yeniden başlattılar.

"*Onu biz yazmadık.*" Bu, fiilin aslını reddedip ortadan kaldıran fiildir. Yâni, biz ne kitaplarında ne de peygamberlerinin dilinde böyle bir ruhbanlığı farz kıldık. Onları bununla mükellef tutmadık.

"*Fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar.*" Buradaki illâ, fakat mânâsına gelen istisnâ-yı munkatı'dır: Fakat kendileri îcâd ettiler. Yâni, Allah'ın rızâsı için onu uydurdular.

“*Ama ona hakkıyla riâyet etmediler*” Ama hiçbiri de gereği gibi ona riâyet etmediler. Bu riâyetsizliği de şu şekilde yaptılar: dilleriyle Allah’ın bir olduğunu söyledikleri halde, teslîs inancını ortaya koydular, yâni riyâkârlık yapmış oldular ve Peygamberimiz Hz. Muhammed’i (s.a.) inkâr ettiler. Peygamberimizi kabul etmenin ruhbanlığa riâyet olduğuna örnek olarak şu haber gösterilebilir: Bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz’in (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir; “*Bana îmân edip beni tasdîk eden ruhbanlığa hakkıyla riâyet etmiş olur. Bana îmân etmeyen kimseler ise helâk olmuşlardır.*”[275]

Mukàtil demiştir ki: Hz. Îsâ’dan (a.s.) sonra onun ashâbı zayıf ve güçsüz kalınca dînî gayretle ruhbanlığa yöneldiler, fakat sabr edemediler, domuz eti yediler, şarap içtiler ve fâsıklar topluluğuna katıldılar.

Münâsebât adlı eserde şöyle denilmiştir: Ona riâyet etmediler, yâni bu konuda uydukları kişilerden sonra, onlara hakîkî mânâda tâbî olarak onu korumadılar. Onların kendi nefislerine yükleyip uydukları gibi bu esasların hakkını vermediler, yâni kemâliyle yerine getirmediler. O konuda eksiklik yaptılar, ondan döndüler ve hükümdarlarının dînine girdiler. Çok az kimseden başka hiç kimse Hz. Îsâ’nın (a.s.) dînine bağlı kalmadı. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme ile onları adaklarını bozmuş olmalarından dolayı yermiştir. Çünkü adak, Allah ile yapılan bir sözleşmedir. Özellikle Allah’ın rızâsı kasdedildiği zaman bozulması asla helâl değildir.

“*Biz de onlardan îmân edenlere mükâfâtlarını verdik.*” Yâni Hz. Îsâ’ya (a.s.) tâbî olanlardan sahîh bir îmâna sâhip olanlara mükâfâtlarını verdik. Tam îmân ise ancak, ruhbanlığa gereği gibi riâyet ettikten sonra Rasûlullah’a (s.a.) îmân etmektir. Çünkü Peygamberimiz’in (s.a.) peygamber olarak gönderilmesinden sonra ruhbanlık bomboş bir şey ve katıksız küfürdür. Böyle bir şeyin ardından mükâfât beklenir mi?

Keşfü’l-esrâr adlı eserde şunlar kaydedilmiştir: Peygamberimiz (s.a.) peygamber olarak gönderilince, gerçek hıristiyanlardan çok azı kalmıştı. Onu duyan çekilmiş olduğu savmeasını bırakıp gelen bir adam, yoldan dönen yolcu ve deyr içinde yaşayan biri gelip hemen ona îman ettiler. Savmea, girildiğinde tavanı başa değecek şekilde basık yapılmış her çeşit binadır. Deyr ise Hıristiyanların kilisesidir, oranın sâkinine deyyâr denir.

“*Ecirlerini verdik*” Yâni, güzel ve yakışacak her türlü amellerine karşılığını verdik, ki o da Allah rızâsıdır.

“*İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.*” Yâni Hz. Îsâ’ya (a.s.) mensub olanlardan, onlar ruhbanlığı uydurup sonra da onu yerine getirmeyenler ve Peygamberimiz Hz. Muhammed’i (a.s.) inkâr edenler Allah’a itâatten çıkmışlardır. Bunlar Yahudileşip Hıristiyanlaşanlardır.

Münâsebât adlı tefsirde şöyle denilmiştir: Bu ümmette de böyle olmuştur. Çünkü Peygamberimiz, (s.a.) ebediyete intikal edince halîfeleri ona gereği gibi uydular. Raşid halîfelerin dönemi bitince, Peygamberimiz’in (a.s.) haber verdiği gibi fitneler çoğalıp yalın ve açık îmâna sımsıkı sarılanların başlarına şiddetli belâlar geldi. Beytullah mancınıkla taşa tutulup yıkıldı, Abdullah b. Zübeyr (r.a.) şehîd edildi. Rasûlullah’ın

Medîne'sinde haramlar üç gün mübahmış gibi işlendi. Müslümanların seçkinleri şehîd edildi. Bunun üzerine mü'minler uzleti, köşeye çekilmeyi vâcib gördüler. Zâviyelere, mescidlere çekildiler ve deniz sahillerine ribatlar (misafir için yapılan tekke, kervansaray) yaptılar. Düşman (olan şeytan) ile ve nefisle cihâda başladılar. Ahlâklarını tasfiyeye çalışıp suffa ehlinden aldıkları ihtişamsız, sade bir yaşayışa başladılar. Sûfiyye diye isimlendirildiler. Verâ, sıdk, menziller, hâller ve makamlar gibi terimler kullanmağa başladılar. İşte bu terimler, onların ortaya koyduğu ölçülerdir.

Hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "*Ey Ümmü Mâ'bed'in oğlu ümmetimin ruhbanlığı nedir bilir misin? Râvî der ki, Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Hicret, cihâd, hac, umre ve yüksek yerlere çıkıldığında tekbir getirmektir.*"[276]

Yine rivâyet edildiğine göre, ashâb-ı kirâm'dan (r.a.) bir topluluk, ilâhî korku ve haşyete kapılıp bir kısmı kadınlardan uzak durmak, bazıları ibâdet ve uzlet için dağların zirvelerine çekilmek, bazıları kalan hayatlarını devamlı oruçlu geçirmek ve diğerleri de buna benzer şeyler yapmak istediler. Bunu duyan Peygamberimiz (s.a.), onları bundan nehyetti ve "*İslâm'da ruhbanlık yoktur. Ümmetimin ruhbanlığı mescidde îtikâftır.*" buyurdu.[277] Yâni, ümmetimden devamlı ibâdet etmek isteyenler, hıristiyanların yaptıkları gibi ruhbanlık yapmaz, dağbaşlarında değil, mescidlerde îtikâf yaparlar, demektir. Yine Peygamberimiz'in (s.a.) savm-ı visâli (iftar etmeden peşpeşe birkaç gün oruç tutmayı) yasaklarken şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "*Ben sizin gibi değilim, ben Allah'ın himayesinde geceliyorum. O, bana yedirip içiriyor.*"[278]

Mesnevî'de şöyle geçer:

Sakın kendini hadım edip de olma ruhbân
Çünkü ancak şehvete bağlıdır iffet
Nefsi engellemek nasıl mümkün olur yoksa hevâ'n
Hiç ölülerle savaşmaya var mıdır imkân
"Yiyiniz" emri şehveti tuzağa düşürmek içindir
Sonraki "İsrâf etmeyiniz" emri ise iffettir
Yolun uğramazsa eğer sabır ezâsına
Alamazsın mükâfât şartı tutmadın çünkü
Ne güzeldir o şart ve o mükâfât ne şâdân
Mükâfât ki okşayan gönlü cana can katan

İmam Şâfiî şöyle demiştir: Allah Teâlâ kıyâmet gününde dört şeye îtibâr etmez: Hadım edilmiş kimsenin zühdü, askerin takvâsı, kadının emaneti ve küçük çocuğun ibâdeti. Bu söz "Sayılan dört sınıfın tamamı değil, çoğunluğu böyle olur" diye yorumlanmıştır. el-*Makàsıdü'l-hasene* adlı kitapta da böyle kaydedilmiştir. Sonra da, "halvet ve uzlet yapmak lazım değildir" denildiği de zikredilmiştir.

İhyâu ulûm'da şöyle kaydedilmiştir: Medîne'de bir yerin emini durumunda olan Urve,

akikten köşkünü yapıp zamanını devamlı olarak orada ibâdetle geçirmeye başladı. Ona, "Neden devamlı köşkte ibâdet ve ikamet ediyor, Rasûlullah'ın mescidini terk etmiş bulunuyorsun?" diye sordular. Şöyle cevab verdi: "Mescidlerinizi gaflet içinde, çarşılarınızı fuhuş ve boş şeylerle meşgul, caddelerinizi kötülüğün yükseldiği yerler olarak gördüm. Ama siz bütün bunlara rağmen âfiyet içindesiniz."

Anlatıldığına göre, Mâlik ve diğerleri gibi seleften olan bir topluluk da, açıkça duâ etmeyi, hastaları ziyareti ve cenazelere gitmeyi terk ettiler. Devamlı evlerinde kalırlar, Cuma namazına gitme ve kabirleri ziyâret etmenin dışında hiç dışarı çıkmazlardı. Onlardan kimi şehirlerden ayrılıp huzurla ibâdet etmek ve kendilerini meşgul edecek şeylerden kaçmak için dağbaşlarına çıkmışlardı. Seleften bir topluluk da, çarşı pazarlarda ve toplantı yerlerinde kötülükler gördükleri ve önleme imkânına sâhip olmadıkları için uzleti, halktan ayrı kalmayı tercih etmişlerdi. Bu durum hicretin gerekli olduğunu göstermektedir.

Bu âyet-i kerîme'de, nâfile ibâdete başlanmışsa ona devam etmenin mutlak gerekli olduğuna delil vardır. Kendisine vâcib olmayan bir ibâdeti yüklenmiş, sonra da onu bırakmışsa fâsık ve korkutulmağa müstehak durumuna düşmüş olur. Bu sebeple ibâdet sayılan bir şeyi yapmak üzere adakta bulunan kimsenin bu adağını yerine getirmesi vâcibdir. Çünkü bu adak Allah ile yapılmış ve bozulması helâl olmayan bir sözleşmedir.

Ashâb-ı Kirâm'ın bazılarından rivâyet edildiğine göre şöyle demişlerdir: Bu terâvih namazını tam olarak kılmanız gerekir, çünkü sizin üzerinize vâcib değilken onu kılmağa başlamakla görev olarak yüklendiniz. Şâyet siz onu terk ederseniz fâsık sayılırsınız. Sonra da açıklamakta olduğumuz bu âyet-i kerîmeyi okurdu: "*İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.*"

Fakir (**Bursevî**) derim ki: Regaib, Beraet ve Kadir geceleri namazları da böyledir. Bu namazlar da gece namazları oldukları için terâvih namazı hükmüne dâhildir. Allah'ı gereği gibi tanıyan âlimlerin kılmağa devam ettikleri gibi onları takib edenler de bu yolda devam etmişlerdir. Onlar gibi inananlar bu tür ibâdetleri hiçbir zaman terk etmeyeceklerdir.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle kaydedilmiştir: İmamlar bu konuda ihtilâf etmişlerdir. "Nâfile olarak bir oruç veya bir namaza başlayanın durumu nedir?" sorusuna İmam Ebû Hanife (rh.) şöyle demiştir: " Bu kimsenin başladığı bu orucu veya nâfile namazı bozması câiz değildir. İfsâd etmesi hâlinde onu kazâ etmesi vâcibdir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: '***Amellerinizi boşa çıkarmayın.***' (Muhammed, 47/33)"

İmam Mâlik de (rh.) ayni şeyi söylemiştir. Ancak, o özre îtibâr etmiş ve "Bir özür dolayısıyla bu nâfileden çıkması hâlinde kazâsı gerekmez, özürsüz çıkması hâlinde ise o nâfile ibâdeti kaza etmesi vâcib olur." demiştir. **İmam Şâfiî ve İmam Ahmed** (rh.) ise şöyle demişlerdir: "Nâfile bir oruç veya namaza başlayan kimsenin onları tamamlaması müstehabdır. Özürlü ya da özürsüz herhangi bir sebeple tamamlamazsa kazâsı vâcib olmaz. Ancak bu nâfile hac veya umre olursa bunları tamamlamak gerekir. Bozacak

olursa kazâsı vâcib olur.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Allah'a ibâdet ve yakınlık kasdiyle her bid'at-i hasene peygamberlerin getirdiği Allah'ın emirlerinden olan şerîatten sayılır. Çünkü Allah Teâlâ "*Uydurdukları ruhbanlığa gelince...*" buyurmuş ve onları bu konuda ikrar etmiş, ancak onları bu bid'ati yaptıktarı için değil, ancak ona devam etmeyerek riâyet etmedikleri için ayıplamıştır. Onlar hakkında ruhbanlığa bid'at ismini vermiştir. Onların aksine, bu ümmetin güzel gördüklerine, onları şereflendirmek için sünnet adı verilmiştir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) "*Kim güzel bir sünnet (yol) ihdâs ederse...*"[279] buyurmuştur. "Kim güzel bir bid'at îcâd ederse" buyurmamıştır. Şunu anla ki, Allah güzel bir işi ihdâs etmemize izin verdi ve ona sünnet adını verdi. Onu ihdâs edene ve yapana mükâfât verdi. Ayrıca, Allah'a, O'nun nazarını ihsân ettiği şeyle ibâdette bulunan bir kulun yaptığı bu ibâdet şekli, Allah'ın tayin ettiği bir şerîata dâhil değilse, Allah Teâlâ o kimseyi müstakil ve imâmı olmayan bir ümmet olarak haşr edeceğini haber vermiştir. Nitekim Allah Teâlâ Hz. İbrâhim (a.s.) hakkında "***İbrahim gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itâat eden başlı başına bir ümmetti.***" (en-Nahl 16/120) buyurmuştur. Onun bu Hakk'a yönelişi ve Allah Teâlâ'ya ibâdeti, kendisine vahyedilmeden, gördüğü delillerle ulaştığı ibâdet ve itâat şeklidir.

Peygamberimiz (s.a.) de "*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.*"[280] buyurmuştur. Bu ahlâka göre yaşayan kimse, bilmese de Rabbinin dîni üzerinde sayılır. Yine büyüklerden biri şöyle demiştir: Âliml ve âriflerin ihdas ederek başladıkları; fakat şerîatin emr ederek açıklamadığı; ibâdet şekillerinden hiçbiri, açıkça sünnete aykırı olmadıkça bid'at sayılmaz. Sünnete muhâlif olmayan böyle başlatılmış bir ibâdet usûlü övülmüştür. Baş tıraşı, eski elbise giymek, az yiyip az uyumak sûretiyle riyâzet yapmak, zikre devam etmek ve bilinen şekliyle zikri açıktan yapmak böyledir. Bütün bunlar Allah Rasûlü'nün halkın umûmuna Allah katından getirip açıklamadığı hikmete dayalı ibâdet usûlleridir. Çünkü bunlar, Hak yoluna sülûk eden havâss ehli olanların yoludur. Bu tarîkati yaşamakla mükellef tutulmaya halk dayanamaz, onların bu tarz usûlle ibâdet etmeleri de vâcib değildir.

Şu halde anladın ki, sûfîler topluluğunun yolu her ne kadar Peygamberimiz (s.a.) tarafından açıkça bildirilmiş olmasa da ilâhî kaynaklıdır. Şâyet Peygamberimiz (s.a.) böyle iyi çığır açma yolunu açmış olmasaydı, hiçbir kimse bir tek hüküm ve usûl ilave etme cür'etini gösteremezdi. Nitekim sahîh bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kim bir iyilik yapmak sûretiyle güzel bir çığır açarsa, bu iyiliğin ve bu iyiliği ondan sonra yapanların mükâfâtı ona verilir.*" [281] Âlimlerden bir kısmı şöyle demiştir: İlâhî şerîatlerin vaz' edilmesinden maksad, insanları ilim ve amel bakımından olgunlaştırmaktır. Onlar da aynı maksad ve amaçla peygamberlerin (a.s.) yoluna ilave olarak bazı zikir usûlleri getirmişlerdir. Bunlar, Allah tarafından vâcib kılmadığı, ama bu ümmetin sûfîlerinin yaptıkları az yemek, çok oruç tutmak, gerekmedikçe insanların arasına karışmamak, az uyumak ve devamlı zikretmek gibi

amellerdir. Yine âlimlerden biri şöyle demiştir: Allah'a vâsıl olan kullar olan peygamberlerden ve geri kalan velîlerden sâdır olan ameller de şerîattendir. Ama îtidâlden, orta yoldan ayrılmamak gerekir.

Bu sebeple Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Şerîat sözlerim, tarîkat tavırlarım ve işlerim, mârifet sermâyem, hakîkat ise yaşayışımdır.*"[282]

Yine âlimlerden biri şöyle demiştir: Sakın şerîatte yeni bir şey çıkarma ki, Allah seni onunla mükellef tutmasın. Şerîatimizde: "Kim güzel bir iyilik yapar da onu çığır hâline getirirse…" hükmü getirilmiş ve bu olaya bid'at denmemiş, yerinde bırakılmıştır. Öyleyse bu gibi güzel iyilikleri çığır hâline getirenleri peygamberlerinin yoluna kattığı ve peygamberlerin yaptıkları insanları Allah'a yaklaştıran iyilikleri yapmasını mübah kıldığı için Allah'a şükretsin ve bu iyiliğe devam etsin.

Diğer yandan, Allah'ın kâmil kulu, bid'at kapısını kapatan ve O'nun insanları mükellef kıldıklarına bir tek hüküm bile ilave etmeyendir. Onun bu davranışı Allah ve peygamberinin murâdına uygun olarak rahmet ve şefkat istemektir. Yine onlardan biri şöyle ifâde etmiştir: Kitap ve sünnette gelenin dışında bir virdin olmasın ki, âlimlerden ve edeb sâhiblerinden olasın. Çünkü sen bu durumda hem tilâveti, hem de zikri birlikte yapmış ve bu nedenle Kur'an okuyan ve zikredenlerin mükâfâtını elde etmiş olursun. Zira dünya ve âhiret iyiliklerinden insanın istediği hiçbir derece yoktur ki, Kitap ve sünnet onu zikr etmiş olmasın. Öyleyse Kitap ve sünnette olmayan bir virdi ortaya koyan kimse, Allah ve Peygamberine karşı edepsizlik etmiş olur. Ancak, Allah'ın kendisine bildirip de hâssalarını öğrettiği kelimeleri bir araya getirmesi müstesnâdır. Bu takdirde Allah'ın bildirdiği bu zikir şeklini ilave eden kimse yeni bir şey îcâd eden değil, sünnete uyan kimse sayılır. Bu **Şazilî'**nin *Bahri*'nden bir hizib gibi bir şey olabilir. Şazilî şunu açıklamıştır: Bu bahrimde Allah ve Peygamberinin izni olmadan bir tek harf koymadım. Allah Rasûlü'nün yaptığı duâdan başka bir duâ yapan kimse bid'at îcâd etmiş olur.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Kul farzları yerine getirmeye mecburdur. Nâfileleri yapmakta ise serbesttir. Mecbûrî olan ibâdetleri yerine getirmek onun için nâfile yapmaktan daha şerefli ve daha emin bir yoldur. Çünkü nâfile ibâdette kendisine bir büyüklük şâibesi gelebilir. Bu sebeple Melâmîlerin büyüklerinden bazıları nâfileleri terk ederek yalnız farzları yerine getirmekle yetinmişlerdir. Bunu da kalplerine bu gibi bir minnete değer bir şey yaptığı düşüncesiyle gurur geleceği ve samîmî kulluk duygularını yaralayacağı korkusuyla yapmışlardır.

Hikem-i Atâiyye'de şunlar kaydedilmiştir: Hevâya uymanın alâmetlerinden biri de nâfilelere koşmak ve vâcib olan görevlerine karşı ise tenbellik etmektir. Bu durum da Allah'ın kendisini koruduğu kimseler hariç, halkın çoğunluğuna hâkimdir. Onlardan bazıları birçok nâfile yaptığı halde bir tek farz görevini gereği gibi yapmaz.

❀

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِه۪ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ
رَحْمَتِه۪ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِه۪ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَح۪يمٌۙ ﴿٢٨﴾

28. Ey îmân edenler! Allah’tan korkun ve Peygamberine inanın ki, O size rahmetinden iki kat versin ve ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin; sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

“*Ey îman edenler! Allah’tan korkun ve Peygamberine inanın ki*” Yâni, ey geçmiş peygamberlere îman edenler! Size yasakladığı şeylerden dolayı Allah’tan korkun ve O’nun elçisi olan Muhammed (a.s.)’e îmân edin. Burada resûl kelimesinin başka bir kayıt olmadan mutlak olarak zikredilmiş olması, bu kelimeyle Peygamberimizin risâletine alem olduğunu bildirmek içindir. Dolayısıyle başka bir peygamber akla gelmemelidir.

“*O, size rahmetinden iki kat versin*” İnanın ki, Allah size rahmetinden iki nasib ve iki mükâfât versin.

Râğıb’dan nakl edildiğine göre, âyette geçen kifl kelimesi hakkında kefâlet bulunan pay demektir. Sanki Cenâb-ı Hak, o payın verileceğine dâir kefil olmuştur. İki paydan maksad, Allah Teâlâ’nın: “***Onlardan bir kısmı da ‘Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver’...***” (el-Bakara 2/201) âyet-i kerîmesinde özendirdiği paylardır. “*rahmetinden*” Yâni “kendi merhametinden” verir. Allah’ın rahmetinden verilen bu iki pay, Hz. Muhammed’e (s.a.) ve ondan önceki peygamberlere îmân ettiğinizden dolayıdır. Ancak Hz. Muhammed (s.a.) gönderildikten sonraki şerîatlerine değil, İslâm şerîati ile nesh edilmeden önceki şerîatlerinin gerçek durumlarına inandıkları için bu paylar verilir.

Ebû Mûsâ’dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurduğunu söylemiştir: “*Üç kişiye mükâfâtları iki kat verilecektir: Sâhib olduğu câriyesini güzelce öğretip eğiterek terbiye eden ve sonra âzâd aderek onunla evlenen adam. İşte bu kimse için iki mükâfât vardır. Ve kitab ehli bir mü’min iken sonra Peygamber Hz. Muhammed’e (a.s.) îmân eden kimseye de iki mükâfât vardır. Ve Allah’ın hakkını îfâ eden, efendisine iyi davranarak hakkını veren köleye de iki mükâfât vardır.*”[283] Âzâd edildiklerinde bazı kölelerin ağlaması bundandır. Çünkü iyi davranma mükâfâtı kendisinden, onu âzâd eden efendisine geçmiş, kendisine yalnız Allah’ın hakkını îfâ etmenin mükâfâtı kalmıştır.

Gönlünde esir olma isteği varken bir temiz aşka
Dayanmak isteme sakın saltanatın tahtına

Şeyh Sâdî şöyle demiştir:

Ona esir olan asla kurtulmak istemez bendinden
Ona avlanan asla çıkmak istemez kemendinden

Molla Câmî de şöyle demiştir:

Aşkından hasta olan neden şifâ istesin
Sana esîr olan neden kurtuluş dilesin

"*Ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin*" Kıyâmet günü **"*mü'min erkeklerle mü'min kadınların (amellerinin) nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatıp giderken*"** (el-Hadid, 57/12) âyet-i kerîmesinde Allah Teâlâ'nın beyân buyurduğu gibi. Bu, cennete ulaşana dek sırât üzerinde yürüyecekleri aydınlıktır. Bu esnada ışığa ihtiyaç duyulması cehennemin karanlıktan yaratılmış olmasındandır. Çünkü o karanlık olan nefsi emmârenin bir sûretidir. Bu sebeple îmân ve takvânın aydınlığı o karanlığı yok eder.

"*Sizi bağışlasın.*" Îmân etmeden önce işlemiş olduğunuz küfür ve isyânınızdan dolayı sizi bağışlasın. Sahih bir hadîs-i şerîfte rivâyet edildiğine göre "*Kâfirlerin iyilikleri îman ettikten sonra Allah nezdinde makbûldür.*"[284]

"*Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*" Yâni, esirgemesi ve bağışlaması sonsuzdur. Bu âyet-i kerîmede nefsin yapmayı düşünüp tasarladığı günahın da afvedileceğine işâret vardır. Çünkü o en büyük isyan ve günahlardandır. Nitekim şöyle demişlerdir: Vücûdun öyle büyük bir günahtır ki, başka hiçbir günah onunla kıyaslanamaz.

Allah yolunun eri olduysan
Vazgeç sarığından başından

لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ
الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاۤءُ ۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

29. Böylece Kitap Ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah, büyük lütuf sâhibidir.

"*Böylece kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler.*" Âyetin baş tarafında ki cer harfi şart mânâsını içine alan istek cümlesinin mânâsına mütealliktir. Çünkü takdîri şöyledir: Şâyet Allah'tan korkar ve peygamberine inanırsanız, size şunları şunları ihsân eder. Kitâb ehlinden müslüman olmayanlar bilsinler ki onlar, zikredilen iki kat mükâfâta, nûr ve mağfirete eremezler, ermeleri de

mümkün değildir. Çünkü bu mükâfâtlara ermenin şartı olan Peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.) îmân şartını yerine getirmemişlerdir.

Âyet-i kerîmenin baş tarafındaki 'liellâ' kelimesindeki lâ zâidedir. "***Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?***" (el-A'raf, 7/12) 'ellâ tescüde' kelimesindeki la gibidir. Nitekim 'liya'leme' ve 'likey ya'leme' ve 'lien ya'leme' şeklinde, nûnun yâ üzerine idğâmı tarzında okunabileceği haber verildiği gibi.

Keşfü'l-esrâr adlı eserde, bu lâ'yı sonlarına veya başlarına inkâr eden cümleye koymak da yerinde olur, denilmiştir.

"*Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah büyük lütuf sâhibidir.*" Musakkaleden tahfif edilmiş ve ismi de mahzûf zamîr-i şân olarak gelmiş. Cümle ya'lemu'nun mef'ûlü üzerine haber-i nasbda bulunuyor. Yâni zikredilmekte olan Allah'ın iki kat vereceği nîmet, nûr ve mağfiretine asla ulaşamayacaklarını bilmeleri içindir. Ona ulaşmaları mümkün değildir, çünkü bunun şartı olan Resûlü'ne îmân şartını yerine getirmemişlerdir.

"*Lütuf Allah'ın elindedir*" Onların buna muktedir olamayacaklarına atıf vardır. Yâni "Sevap ve cezâyı artırmak ve bunun gibi şeyler Allah'ın kudret elindedir." "*Onu istediğine verir*" Yâni "kimi isterse ona verir."

"*Allah büyük lütuf sâhibidir.*" O büyüktür, ihsânının da büyük olması gerekir. **Kâşifî** şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın fazl u ihsânı çok büyüktür. Havâs avâm herkese nîmetini tam olarak ulaştırır."

Kereminin feyzini doğudan batıya ulaştıran
Nîmetlerini kaftan kafa bir sofra gibi yayan
Az ya da çok herkes faydalanır rızkından senin
Îtirâf eder lütfunu iyi ve kötü herkes senin

Takvâ üzere bulunmaları ve îmân etmeleri için verilen emrin, ehl-i Kitâb'ın dışındakilere de verilmiş olması mümkün görülmüştür. Bu halde mânâ şöyle olur: Allah'tan korkun ve onun peygamberi Hz. Muhammed'e (a.s.) îmânda sebât edin ki, Allah Teâlâ'nın"***İşte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfâtları iki defa verilecektir.***" (el-Kasas 28/54) âyet-i kerîmesinde, kitab ehli olanlardan inananlara vermeyi vaadettiği iki kat mükâfâtı size de versin. Ve sizin mükâfâtınız onlarınkinden eksik olmaz. Çünkü siz her iki îmân husûsunda da onlar gibisiniz. O'nun peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmaz, hepsine îmân edersiniz.

Rivâyet edildiğine göre, ehl-i Kitâb'ın mü'min olanları, kendilerine iki kat mükâfât verileceğini ileri sürerek iftihar ve diğer mü'minlerden üstün olduklarını iddiâ ettiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: "*Bizimle bizden önce kendilerine kitâb verilenlerin durumu şuna benzer. Bir takım ücretli kimseler tutan adam bu işçilere: 'Günün sonuna kadar birer kırat'a kim çalışacak?' dedi. Onlardan bir grup günün*

yarısına kadar (öğleye kadar) birer kırat karşılığında çalışıp işi bıraktı. İşveren: 'Bu günün yarısından itibaren akşama kadar yarım gün olmak üzere birer kırata kim çalışır?' diye sordu. Bir grup ikindiye kadar birer kırat karşılığında çalışıp işi bıraktı. Sonra işveren: 'İkindiden itibaren güneş batana kadar iki kırat karşılığında kim çalışacak?' diye sordu. Bunun üzerine yine bir grup ikindiden akşama kadar iki kırat karşılığında çalıştılar. Bunun üzerine ilk iki grup, 'Çok çalıştığımız halde az ücret aldık kusurumuz nedir?' diye sordular. İşveren adam: 'Sizin hakkınızdan bir şey eksilttim mi?' dedi. Onlar: 'Hayır' dediler. Adam: 'Bu benim lütfumdur, dilediğime ikrâm ederim.' dedi."[285]

Bu hadîs-i şerifte, kitâb ehli olanların zamanları ve ömürlerinin daha uzun, çalışmaları daha çok olmasına karşılık mükâfâtları daha az olduğuna; bu ümmetin ise ömürleri ve çalışmaları daha az oldukları halde mükâfâtları daha çok olduğuna işâret vardır. Dolayısıyla amellere karşılık verilen mükâfât, hak etmeye göre değil, Allah'ın ikramı iledir. Çünkü kul efendisine hizmet etmekle ücret kazanmaz. Allah Teâlâ dilediğine dilediğini verme hak ve yetkisine sâhibdir.

(Rûzbihân) **Baklî** (rh.) demiştir ki: Allah Teâlâ fazl ü keremini kazanma karşılığı olmaktan çıkardı ve ona istek ve gayreti sebep kıldı. İkram ve ihsânını seçkin kullarından dilediğine verir. O, ezelden ebede sınırsız verme ve ebediyyen kesilmeksizin büyük fazl ü kerem sâhibidir.

Rivâyet edildiğine göre, Peygamberimiz (s.a.) yatmadan önce Müsebbihât denilen Hadîd, Haşr, Saff, Cuma ve Teğâbün sûrelerini okur ve "*Bu sûrelerde bin âyetten hayırlı olan bir âyet vardır.*" buyururdu.[286]

Fakîr (**Bursevî**) derim ki: Efendimiz'in bu âyeti gizlemesinin sebebi, ümmetin bu sûrelerin tamamını okumağa gayret etmelerini teşviktir. Nitekim Allah Teâlâ, duânın kabul ânını, Kadir gecesini ve benzerlerini, kullarının geceleri ibâdetle geçirip ihyâ etmeleri için gizlemiştir.

Şeyh Sâdî demiştir ki:

Niyâz okunu durmadan fırlat her yana
An gelir de belki bir av vurursun
Oğul bütün taşları topla al
Aralarında seçilmiyor çünkü la'l
Çokluğun cefâsına katlan hatırı için Bir'in
Yüz kişinin hatırını gözet Bir için[287]

---

[275]. Heysemi, Mecmeu'z-Zevâid, hadis no: 740.
[276]. Müsned, III, 82, 266.

[277]. Dârimî, nikâh 3; Müsned, VI, 226.
[278]. Buhârî, Savm, 48.
[279]. Müslim, zekât 69.
[280]. Deylemî, hadis no: 2098; Aclûnî, I, 244.
[281]. Müslim, zekât 69.
[282]. Aclûnî, II, 6.
[283]. Buhârî, ilim 31; Müslim, îmân 241.
[284]. Bk. Nevevî, Şerhu Müslim, I, 481.
[285]. Buhârî, mevâkıt 17; icâre 8, 11, 12.
[286]. Ebû Dâvûd, edeb 98; Tirmizî, sevâbü'l-Kur'an 21, deavât 22; Dârimî, fedàilu'l-Kur'an 22.
[287]. Mülkün ve lütufların sâhibi olan Allah Teâlâ'nın yardımıyla Hadîd Sûresi'nin tefsîri, hicrî 1115 Rebîulevvel ayı, m. 1703 Ağustos sonlarında bitti.